

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Υψηλή Στρατηγική στον Ευρασιατικό Χώρο.

Η Ευρασιατική Ένωση της Ρωσίας, η Κίνα, η ΕΕ και οι ΗΠΑ σε αλληλεπίδραση.
Προς μία νέα παγκόσμια τάξη;

Μία περιπτωσιολογική μελέτη για τη νέα θεώρηση της Υψηλής Στρατηγικής ως
αυθύπαρκτου διαμορφωτικού μέσου του Διεθνούς Συστήματος.

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Κωνσταντίνος Μαργαρίτου

Αθήνα, 2020

Τριμελής Επιτροπή

Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Κωνσταντίνος Υφαντής, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Κωνσταντίνος Μαργαρίτου, 2020

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Στην κόρη μου Βέρα και τη σύζυγό μου Κασσιανή

Στους καθηγητές μου, Χαράλαμπο Παπασωτηρίου και Πάνο Καζάκο

Βασικές Συντομογραφίες

Ελληνικές Συντομογραφίες σχετικά με την Ευρασιατική Ένωση και η απόδοσή τους στα Αγγλικά

EAE: Ευρασιατική Ένωση - EAU Eurasian Union.

ΕΑΟΕ: Ευρασιατική Οικονομική Ένωση - EAEU Eurasian Economic Union.

ΕΑΟΚ: Ευρασιατική Οικονομική Κοινότητα - EurAsEC Eurasian Economic Community.

ΚΑΚ: Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων Κρατών - CIS Commonwealth of Independent States.

ΟΣΣΑ: Οργανισμός Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας (CSTO Collective Security Treaty Organisation).

ΣΕΑΟΕ: Συνθήκη για την Ευρασιατική Οικονομική Ένωση - TEAEU Treaty on the Eurasian Economic Union.

*ΑΕΕΣ: Ανώτατο Ευρασιατικό Οικονομικό Συμβούλιο (Ανώτατο Συμβούλιο) - SEEC Supreme Eurasian Economic Council (Supreme Council).

*ΕΔΣ: Ευρασιατικό Διακυβερνητικό Συμβούλιο (Διακυβερνητικό Συμβούλιο) - EIC Eurasian Intergovernmental Council (Intergovernmental Council).

*ΕΟΕ: Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή (Επιτροπή) - EEC Eurasian Economic Commission (Commission).

* Οι συγκεκριμένες συντομογραφίες χρησιμοποιούνται στη βιβλιογραφία, αλλά δεν συμπεριλαμβάνονται στη Συνθήκη για την Ευρασιατική Οικονομική Ένωση και, ως εκ τούτου, δεν αναφέρονται στη διατριβή.

Άλλες κύριες συντομογραφίες

BRI: Belt and Road Initiative (εναλλακτικά, OBOR One Belt One Road Initiative) «Πρωτοβουλία Ζώνη και Δρόμος».

BRICS: Βραζιλία, Ρωσία, Ινδία, Κίνα, Νότια Αφρική.

EKNA: Ένωση Κρατών Νοτιοανατολικής Ασίας (ASEAN Association of South East Asian Nations).

ΟΣΑΕ: Οικονομική Συνεργασία Ασίας Ειρηνικού (APEC Asian Pacific Economic Cooperation).

ΟΣΣ: Οργανισμός Συνεργασίας της Σαγκάης (SCO Shanghai Cooperation Organisation).

Περιεχόμενα

Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή

1.1 Η διεθνής πολιτική και η διττή φύση της Ένωσης.....	11
1.2 Η μοναδικότητα της ευρασιατικής ολοκλήρωσης.....	18
1.3 Τρεις υποθέσεις-Οριοθέτηση στόχων.....	21

Κεφάλαιο 2: Η πορεία προς την Ένωση

2.1 Εισαγωγή.....	25
2.2 Από την ΚΑΚ στην πρόταση Ναζαρμπάγιεφ.....	25
2.3 Από τον Πριμακόφ στον Πούτιν.....	30
2.4 Από την ΕΑΟΚ στην ΕΑΟΕ.....	36
2.5 Συμπέρασμα.....	48

Κεφάλαιο 3: Θεσμοί και διακυβέρνηση

3.1 Εισαγωγή.....	51
3.2 Τα όργανα.....	55
3.2.1 Το Ανώτατο Ευρασιατικό Οικονομικό Συμβούλιο.....	56
3.2.2 Το Ευρασιατικό Διακυβερνητικό Συμβούλιο.....	60
3.2.3 Η Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή.....	62
A. Κυβερνητικές αρμοδιότητες.....	62
• Το Συμβούλιο.....	65
• Το Κολλέγιο: «Το Υπουργικό Συμβούλιο της Ένωσης».....	66
• Τα Τμήματα.....	72
B. Ρυθμιστικές λειτουργίες.....	75
3.2.4 Το Δικαστήριο της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης.....	80
• Επίλυση διαφορών και δικαιοδοσία.....	82
• Συνθέσεις και λειτουργία.....	86
• Οι αποφάσεις.....	88
3.3 Ελεγκτικά και συμβουλευτικά σώματα.....	90
3.3.1 Η Ομάδα των Ελεγκτών.....	91
3.3.2 Η Ομάδα των Επιθεωρητών.....	91
3.3.3 Τα Συμβουλευτικά Σώματα της Επιτροπής.....	92
3.3.4 Οι Ομάδες Ειδικών του Δικαστηρίου.....	92

3.4 Το δίκαιο της Ένωσης.....	93
3.4.1 Το πρωτογενές δίκαιο.....	93
3.4.2 Διεθνείς συνθήκες με τρίτα μέρη.....	95
3.4.3 Το δευτερογενές δίκαιο.....	98
• Νομοθετική διαδικασία.....	100
3.4.4 Οι γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου και το διεθνές έθιμο.....	104
3.4.5 Το δίκαιο της Ένωσης στις εθνικές έννομες τάξεις.....	108
3.5 Ο προϋπολογισμός.....	111
3.6 Η γλώσσα εργασιών.....	113
3.7 Συμπέρασμα.....	114

Κεφάλαιο 4: Πολιτικές ολοκλήρωσης

4.1 Εισαγωγή.....	121
4.2 Η Τελωνειακή Ένωση.....	125
4.2.1 Ανταλλαγή πληροφοριών και στατιστικά.....	126
4.2.2 Αρχές λειτουργίας και η εσωτερική αγορά.....	126
4.2.3 Οι κοινές αγορές φαρμάκων και ιατρικών προϊόντων.....	129
4.2.4 Εξωτερική εμπορική πολιτική.....	130
• Γενικές κατευθύνσεις.....	130
• Το κοινό δασμολόγιο.....	135
• Μέτρα εμπορικής άμυνας.....	139
4.2.5 Τεχνικός κανονισμός.....	144
4.2.6 Υγειονομικά, κτηνιατρικά και φυτοϋγειονομικά μέτρα.....	148
4.2.7 Προστασία καταναλωτή.....	149
4.3 Ο Κοινός Οικονομικός Χώρος.....	151
4.3.1 Μακροοικονομική πολιτική.....	153
4.3.2 Νομισματική πολιτική.....	158
4.3.3 Απελευθέρωση εμπορίου υπηρεσιών, σύστασης εταιρειών και επενδύσεων...163	
4.3.4 Ρύθμιση χρηματοοικονομικών αγορών.....	167
4.3.5 Φόροι και φορολογία.....	169
4.3.6 Γενικές αρχές και κανόνες ανταγωνισμού.....	173
4.3.7 Φυσικά μονοπώλια.....	185
4.3.8 Ενεργειακή πολιτική.....	190

4.3.9 Πολιτική μεταφορών.....	199
4.3.10 Δημόσιες συμβάσεις.....	207
4.3.11 Πολιτική διανοητικής ιδιοκτησίας.....	210
4.3.12 Βιομηχανική πολιτική.....	212
4.3.13 Αγροτική πολιτική.....	218
4.3.14 Μετανάστευση εργατικού δυναμικού.....	223
4.4 Συμπέρασμα.....	227

Κεφάλαιο 5: Υψηλή στρατηγική

5.1 Εισαγωγή.....	237
5.2 Αμυντική εμπλοκή της Ένωσης και συμμαχίες.....	244
5.2.1 Ο Οργανισμός της Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας.....	247
5.2.2 Ο Οργανισμός Συνεργασίας της Σαγκάης και η BRI.....	254
5.3 Προς μία νέα παγκόσμια τάξη;.....	269
5.3.1 Αλληλεπιδράσεις.....	275
• Ο πρώτος κύκλος.....	276
• Ο δεύτερος κύκλος.....	286
• Ο κύκλος του μέλλοντος.....	301
5.4 Συμπέρασμα.....	329

Κεφάλαιο 6: Γενικά συμπεράσματα – Θεωρίες υψηλής στρατηγικής.....337

A. Η εφικτότητα της ολοκλήρωσης κρατών με έλλειμμα δημοκρατίας στο φάσμα της υψηλής στρατηγικής.....	338
B. Η ολοκλήρωση ως υψηλή στρατηγική.....	343
Γ. Η υψηλή στρατηγική ως διαμορφωτική δύναμη του διεθνούς συστήματος.....	347

Βιβλιογραφία.....353

Πίνακες

Πίνακας 3.1: Κατανομή των Τμημάτων.....	74
Πίνακας 3.2: Η αποτελεσματικότητα της ευρασιατικής διακυβέρνησης.....	117
Πίνακας 4.1: Κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ Επιτροπής και κρατών-μελών.....	231
Πίνακας 4.2: Σύνδεση πολιτικών με τους κύριους στόχους της Ένωσης.....	232

Πίνακας 4.3: Το εύρος της ολοκλήρωσης της ΕΑΟΕ.....	234
Πίνακας 5.1: Ευθυγράμμιση στο τρίγωνο των ευρασιατικών οργανισμών.....	312

Σχήματα

Σχήμα 3.1: Το «κύκλωμα» λήψης αποφάσεων και η λειτουργία της Ένωσης.....	77
Σχήμα 3.2: Το «κύκλωμα» λήψης αποφάσεων και η νομοθετική διαδικασία.....	101
Σχήμα 5.1: Το διεθνές σύστημα κατά τον Waltz.....	239
Σχήμα 5.2: Αλληλεπιδράσεις των αρχέτυπων στρατηγικών.....	240
Σχήμα 5.3: Το τρίγωνο των ευρασιατικών οργανισμών στο διεθνές σύστημα.....	330
Σχήμα 5.2.1: Ο πρώτος κύκλος.....	331
Σχήμα 5.2.2: Ο δεύτερος κύκλος.....	332
Σχήμα 5.2.3: Ο κύκλος του μέλλοντος.....	333

Χάρτες

Χάρτης 4.1: Αγωγοί μεταφοράς φυσικού αερίου και δραστηριότητες της Gazprom..	197
Χάρτης 4.2: Αγωγοί μεταφοράς πετρελαίου της Transneft.....	197
Χάρτης 4.3: Δωλιστήρια και κοιτάσματα πετρελαίου της Rosneft.....	198
Χάρτης 4.4: Οι ευρασιατικοί μεταφορικοί διάδρομοι.....	201
Χάρτης 4.5: Οι διάδρομοι της UTLC.....	204
Χάρτης 4.6: Η οικονομική ζώνη του δρόμου του μεταξιού («Μία Ζώνη»).....	206
Χάρτης 5.1: Η ΕΑΕ (ΕΑΟΕ και ΟΣΣΑ).....	254
Χάρτης 5.2: Ο ΟΣΣ.....	260
Χάρτης 5.3: «Πρωτοβουλία Ζώνη και Δρόμος (BRI)».....	263
Χάρτης 5.4: Η Ευρασία και ο κόσμος του Mackinder.....	270
Χάρτης 5.5: Η Ένωση για τη Μεσόγειο.....	297
Χάρτης 5.6: Η Ανατολική Εταιρική Σχέση.....	298
Χάρτης 5.7: Οι συνεργασίες του NATO στην περίμετρο της ΕΕ.....	299
Χάρτης 5.8: Ο αγωγός μεταφοράς φυσικού αερίου στην Κίνα (Power of Siberia)...	304
Χάρτης 5.9: Δυνητική ζώνη συνεργασίας ΕΑΟΕ-ΗΠΑ και η Κίνα.....	328

Περίληψη

Η διατριβή εξετάζει τη διαμορφωτική επιρροή της υψηλής στρατηγικής στο διεθνές σύστημα, συναρτήσει της συσχέτισής της με τη διαδικασία ολοκλήρωσης κρατικών μονάδων. Αντικείμενο μελέτης είναι η Ευρασιατική Ένωση (ΕΑΕ) και η ευρασιατική ολοκλήρωση συνδυαστικά με τη ρωσική υψηλή στρατηγική και τις αλληλεπιδράσεις της τελευταίας με αυτές των ΗΠΑ, της ΕΕ και της Κίνας κατά την περίοδο 1991 – 2019. Η θεωρία υψηλής στρατηγικής του Χ. Παπασωτηρίου, σχετικά με τη δημιουργία διεθνών οργανισμών από πλευράς των μεγάλων δυνάμεων ως μέσων ενίσχυσης της επιρροής τους στο πλαίσιο των υψηλών στρατηγικών τους, συνιστά την αναλυτική βάση, που προάγει τη διασύνδεση της υψηλής στρατηγικής με τη δημόσια διακυβέρνηση, τη διεθνή πολιτική οικονομία και τις διεθνείς σχέσεις προς τον σχηματισμό τριών νέων θεωριών βάσει των γενικών συμπερασμάτων.

Αναλόγως, η διατριβή αναπτύσσεται σε τρία επίπεδα. Αρχικά, αναζητείται η ιστορική σύνδεση της ευρασιατικής ολοκλήρωσης με τη ρωσική υψηλή στρατηγική. Με αφετηρία τον σχηματισμό της Κοινοπολιτείας Ανεξάρτητων Κρατών (ΚΑΚ) πραγματοποιείται αναδρομή στις κυριότερες στιγμές έως την ίδρυση της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης (ΕΑΟΕ), όπως η πρόταση Ναζαρμπάγιεφ για τη συγκρότηση της ΕΑΕ, η πρωτογενής ανάπτυξη της ευρασιατικής ολοκλήρωσης υπό τον Πριμακόφ και η θεσμοποίησή της, υπό τον Πούτιν, μέσω της σύστασης της Ευρασιατικής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΑΟΚ), του Οργανισμού της Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας (ΟΣΣΑ) και του Οργανισμού Συνεργασίας της Σαγκάης (ΟΣΣ).

Δεδομένου του ελλείμματος δημοκρατίας και των οικονομικών ασυμμετριών των κρατών-μελών, αξιολογείται η εφικτότητα της ολοκλήρωσής τους στον θεσμικό και τον οικονομικό τομέα στο πλαίσιο της ρωσικής υψηλής στρατηγικής. Αφενός, ελέγχεται η αποτελεσματικότητα της διακυβέρνησης μέσω κριτηρίων, που έλκονται από τη σφαίρα της δημόσιας διοίκησης (διάκριση εξουσιών, πολυεπίπεδη διακυβέρνηση, λογοδοσία, δεσμευτικότητα κανόνων). Αφετέρου, εκτιμάται ο βαθμός οικονομικής σύγκλισης, βάσει του εύρους των πολιτικών σύμφωνα με τις θεωρίες «πλήρους» και «βαθιάς» ολοκλήρωσης. Διαπιστώνοντας υψηλή ανταποκρισιμότητα της Ένωσης στους δύο τομείς και λαμβάνοντας υπόψη τη λειτουργισμική και τη νεολειτουργισμική προσέγγιση, η ολοκλήρωση διαχέεται στα πεδία της ασφάλειας και

της πολιτικής συνεργασίας, και η ΕΑΟΕ διασταυρώνεται με τον ΟΣΣΑ και τον ΟΣΣ, όπου τα κράτη-μέλη, επίσης, συμμετέχουν.

Η ολοκλήρωση συντελείται μέσω διεθνών οργανισμών και, ως εκ τούτου, καθίσταται υποσύνολο της υψηλής στρατηγικής του κράτους που την προωθεί. Στην περίπτωση των ευρασιατικών οργανισμών, η ολοκλήρωση ταυτίζεται με την υψηλή στρατηγική της Ρωσίας. Από τη σκοπιά των διεθνών σχέσεων και, συγκεκριμένα, των θεωριών Gilpin και Watson, τα εγχειρήματα ολοκλήρωσης έχουν πολιτικούς στόχους και, με γνώμονα τη θεωρία του Waltz, τα κράτη αλληλεπιδρούν και επιλέγουν την ολοκλήρωση ως μέσο αύξησης ισχύος κατά τα συστημικά «πρότυπα». Τόσο κατά τον Gilpin όσο και τον Waltz οι αλληλεπιδράσεις των μονάδων επιφέρουν αλλαγές στο σύστημα.

Επομένως, συμπεραίνεται ότι η υψηλή στρατηγική της ευρασιατικής ολοκλήρωσης είναι προϊόν αλληλεπιδράσεων. Ακολουθώντας το κρατούν πρότυπο της ευρατλαντικής ολοκλήρωσης, η Ρωσία, προκειμένου να βελτιώσει τη θέση της στο διεθνές σύστημα, στράφηκε στην Ευρασία και την Κίνα με την οποία εναρμόνισαν τις στρατηγικές τους επιδιώκοντας τη διαμόρφωση νέας παγκόσμιας τάξης. Προσαρμόζοντας στρατηγικά κείμενα των τεσσάρων δυνάμεων και ιστορικά γεγονότα στις τέσσερις αρχέτυπες στρατηγικές της θεωρίας του Παπασωτηρίου, προκύπτει πως οι τελευταίες αλληλεπιδρούν και ανακυκλίζονται, παράγοντας αναδιατακτικές δυναμικές μεταξύ των υποκειμένων που τις υιοθετούν και τροφοδοτώντας αλλαγές στην παγκόσμια διακυβέρνηση. Ως εκ τούτου, η υψηλή στρατηγική ανάγεται σε διαμορφωτική δύναμη του διεθνές συστήματος.

Λέξεις κλειδιά: ΕΑΕ/ΕΑΟΕ, ευρασιατική ολοκλήρωση, αρχέτυπες στρατηγικές.

Abstract

The dissertation examines the formative influence of grand strategy on the international system regarding its correlation with integration processes of states. The case study is the Eurasian Union (EAU) and Eurasian integration in line with interactions of Russian grand strategy with those of the US, the EU and China for the period 1991-2019. Papasotiriou's theory of grand strategy, considering international organizations as means of influence established by great powers within their grand strategies, consists the analytical basis to which grand strategy is interconnected with public governance, political economy and international relations compounding three new theories according to the general conclusions.

Respectively, the dissertation is developed in three levels. In the beginning, it seeks the historic linkage between Russian grand strategy and Eurasian integration. Taking as a starting point the formation of the Commonwealth of Independent States (CIS), it highlights the main events to the creation of the Eurasian Economic Union (EAEU), such as Nazarbayev's proposal for the EAU, the very beginning of the development of Eurasian integration during Primakov's terms and the institutionalization of integration, under Putin, with the foundation of the Eurasian Economic Community (EurAsEC), the Collective Security Treaty Organization (CSTO) and the Shanghai Cooperation Organization (SCO).

Given that member-states have democratic deficit and economic asymmetries, the dissertation accesses the attainment of their institutional and economic integration within the scope of Russian grand strategy. On the one hand, it evaluates the effectiveness of governance by criteria deriving from the sphere of public administration (checks and balances, multilevel governance, accountability, binding effect of rules). On the other hand, it estimates the potential of economic convergence pursuant to the diversity of Union's policies as required by the "total" and "deep" integration theories. Validated with high responsiveness at both sectors and taking into account "functionalism" and "neofunctionalism" methods, the analysis diffuses at the levels of security and political cooperation wherein the EAEU intersects with the CSTO and the SCO to which the member-states also participate in.

In view of the fact that integration process is operated within international organizations, the dissertation regards integration as a subcategory of the state's grand strategy by which it is promoted. In the case of Eurasian organizations, integration corresponds in essence to Russian grand strategy. From the perspective of International Relations, as defined by Gilpin and Watson, integration ventures have clearly political ends; in terms of Waltz's theory, states use integration as a means of power in consonance with systemic "patterns". For both Gilpin and Waltz, states' interactions bring about changes to the system.

Therefore, Eurasian grand strategy arose from interactions. Adopting the prevailing model of Euro-Atlantic integration in order to improve its position in the international system, Russia turned towards Eurasia and China with whom have harmonized their strategies to form a new world order. Adjusting strategic concepts of the four powers and historic events to the archetype of Papasotiriou's theory, it is concluded that strategies interact with each other and are recirculated generating reordering dynamics among the subjects who adopt them fueling changes in global governance. As a result, grand strategy is emerged as a formative power of the international system.

Keywords: EAU/EAEU, Eurasian integration, archetype strategies.

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγή

1.1 Η διεθνής πολιτική και η διττή φύση της Ένωσης

Ο 21^{ος} αιώνας φαίνεται πως διαψεύδει τις προσδοκίες της διεθνούς τάξης, η οποία σχηματίστηκε μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και τη διάλυση της Ένωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών (ΕΣΣΔ). Την επαύριο του Πολέμου του Κόλπου, ο Πρόεδρος των ΗΠΑ, Τζ. Μπους, είχε υποστηρίξει πως η «νέα παγκόσμια τάξη» θα προωθούσε την «ειρηνική συνεργασία και την αλληλεγγύη των κρατών», με τον J. Nye να επισημαίνει ότι, πράγματι, η νέα αυτή τάξη δημιουργούνταν, αλλά θα αντιμετώπιζε πολλαπλές προκλήσεις¹. Ειδικότερα, ο Nye είχε υπογραμμίσει ότι οι ΗΠΑ, χωρίς να επιθυμούν να καταστούν «ο παγκόσμιος αστυνομικός», θα καλούνταν να σηκώσουν το βάρος της παγκόσμιας σταθερότητας, στερώντας πόρους από το εσωτερικό της χώρας, ενώ η τεχνολογική εξέλιξη θα ευνοούσε τους διεθνικούς ανταγωνισμούς². Παρά την αδιαμφισβήτητη υπεροχή τους στον στρατιωτικό, οικονομικό και πολιτικό τομέα, οι ΗΠΑ δεν επιδίωξαν την «πλανητική ηγεμονία», αλλά διαδραμάτισαν τον ρόλο του «υπερπόντιου εξισορροπητή»³ και του «διαμορφωτή της διεθνούς τάξης»⁴. Η νέα τάξη πέτυχε εν μέρει να διατηρήσει τη σταθερότητα και να δημιουργήσει προοπτικές για την παγκόσμια ανάπτυξη, αλλά η μετεξέλιξή της σε μία παγκόσμια διακυβέρνηση, που θα της επέτρεπε να μεγιστοποιήσει τα θετικά αποτελέσματά της στη μακροχρόνια περίοδο, υπήρξε διστακτική και άτολμη. Όπως εξηγεί, σχετικά, ο J. Mearsheimer, οι διεθνείς «θεσμοί ελάχιστα επηρεάζουν την κρατική συμπεριφορά», διότι είναι «σύνολα κανόνων», που «συμφωνούνται από τα κράτη [...] χωρίς κανέναν αποτελεσματικό μηχανισμό επιβολής» και, επομένως, «δεν αποτελούν μορφή παγκόσμιας διακυβέρνησης»⁵.

Απουσία ανώτατης αρχής, οι ανταγωνισμοί των μεγάλων δυνάμεων του διεθνούς συστήματος όχι μόνο αναβίωσαν, αλλά εντείνονται. Σύμφωνα με τον Η.

¹ J. Nye Jr., “What New World Order?”, *Foreign Affairs*, Vol. 71, No. 2, 1992, σελ. 83-96.

² Στον ίδιο.

³ J. Mearsheimer, *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Έκτη Έκδοση, Ποιότητα, Αθήνα, 2011, σελ. 100-103.

⁴ Χ. Παπασωτηρίου, *Η Διεθνής Πολιτική στον 21^ο Αιώνα*, Ποιότητα, Αθήνα, 2008, σελ. 106.

⁵ J. Mearsheimer, “Εκσυγχρονίζοντας τον ρεαλισμό για τον 21^ο αιώνα. Η ψευδής υπόσχεση των διεθνών θεσμών”, Η. Morgenthau, *Η Πολιτική μεταξύ των Εθνών. Ο αγώνας για ισχύ και ειρήνη*, Ποιότητα, Αθήνα, 2018, σελ. 707-733, 709-710.

Morgenthau, «η διεθνής πολιτική δεν είναι τίποτε άλλο παρά ο αγώνας για την επιδίωξη ισχύος, ο οποίος προσδιορίζεται κάθε φορά από διαφορετικές συνθήκες»⁶. Ο Χ. Παπασωτηρίου, αναφερόμενος στη «μετατροπή του διπολικού συστήματος του Ψυχρού Πολέμου σε μονοπολικό», υπογράμμισε ότι «η αποκατάσταση της ισορροπίας της ισχύος έπειτα από μεγάλες αλλαγές στον διεθνή καταμερισμό ισχύος χρειάζεται χρόνο»⁷. Πράγματι, από το 1991 έως το 2008 ήταν δύσκολο να διαβλέψει κανείς την επιθετική επαναφορά της Ρωσίας στη διεθνή πολιτική. Η εισβολή στη Γεωργία και η απόσχιση των δύο περιφερειών της, η ανακατάληψη της Κριμαίας και η πετυχημένη επέμβαση στον εμφύλιο πόλεμο της Συρίας αποδεικνύουν πως η Μόσχα επιχειρεί την αποκατάσταση της γεωπολιτικής επιρροής της, επιδιώκοντας την εξισορρόπηση της ισχύος της αμερικανικής υπερδύναμης στον ευρασιατικό χώρο και διεκδικώντας μία αναβαθμισμένη θέση στο διεθνές σύστημα⁸. Συν τοις άλλοις, από το 2013, η Κίνα προωθεί μεθοδικά όχι μόνο την εξισορρόπηση της οικονομικής ισχύος των ΗΠΑ και της ΕΕ, αλλά, προδήλως, και τη γεωοικονομική επέκτασή της προς δυσμάς με τον «Νέο Δρόμο του Μεταξιού», υποστηριζόμενη από τη Ρωσία.

Εκπρόσωποι της ρεαλιστικής και της βρετανικής σχολής των διεθνών σχέσεων είχαν προβλέψει την επάνοδο της Ρωσίας κατά μόνας είτε και μαζί με την Κίνα. Καταρχάς, ο Κ. Waltz είχε εκτιμήσει ότι η υπέρμετρη ισχύς των ΗΠΑ θα προκαλούσε αναπόφευκτα την «επανεξισορρόπηση» της από την Κίνα είτε και τη Ρωσία, η οποία θα στρεφόταν, αναγκαστικά, προς την πρώτη εξαιτίας της επέκτασης του NATO προς τον ευρασιατικό χώρο⁹. Αναλύοντας την παγκόσμια πολιτική οικονομία, ο R. Gilpin τόνισε ότι, δεδομένης της υποχώρησης της στρατιωτικής ισχύος στις διεθνείς σχέσεις, οι μεγάλες δυνάμεις του συστήματος θα ανταγωνίζονταν για την απόκτηση οικονομικής και πολιτικής ισχύος μέσα από περιφερειακά σχήματα ολοκλήρωσης¹⁰. Ειδικότερα, προειδοποίησε πως ο «αποκλεισμός μείζονων δυνάμεων», όπως είναι η Ρωσία και η Κίνα, από τις «περιφερειακές συμφωνίες της NAFTA και της ΕΕ» θα μπορούσε να προκαλέσει «εντάσεις» και «απειλές για την παγκόσμια ειρήνη και την

⁶ H. Morgenthau, *Η Πολιτική μεταξύ των Εθνών. Ο αγώνας για ισχύ και ειρήνη*, Ποιότητα, Αθήνα, 2018, σελ. 88.

⁷ Χ. Παπασωτηρίου, *Η Διεθνής Πολιτική στον 21ο Αιώνα*, Ποιότητα, Αθήνα, 2008, σελ. 96.

⁸ K. Margaritou, "The Rise of a New Empire? Decoding the Eurasian Grand Strategy of Russia and its Strategic Alignment with China", *Russia and New States of Eurasia*, No. 1, Is. 2, 2018, σελ. 23-49.

⁹ K. Waltz, "Structural Realism after the Cold War", *International Security*, Vol. 25, No. 1, 2000, σελ. 5-41.

¹⁰ R. Gilpin, *Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία. Η διεθνής οικονομική τάξη*, Ποιότητα, Αθήνα, 2009, σελ. 418-442.

οικονομική ευημερία», συναρτήσει του ότι «η παγκόσμια οικονομική διακυβέρνηση τελεί υπό την κυριαρχία των ΗΠΑ και της Ευρώπης»¹¹. Αξιοσημείωτη, επίσης, ήταν η εκτίμηση του A. Watson για την επανένωση των πρώην Σοβιετικών Δημοκρατιών στο πρότυπο των «περιφερειακών ενώσεων», στα πλαίσια μίας «εξέγερσης κατά της δυτικής κυριαρχίας», ο οποίος υπενθύμισε και υπολόγισε, αντιστοίχως, ότι και «κατά το παρελθόν η ρωσική ισχύς είχε καταρρεύσει και στη συνέχεια επανακτήθηκε· το μεγάλο έθνος που εκτείνεται από τη Βαλτική έως τον Ειρηνικό αναμφίβολα θα ανακτήσει και δεν θα χάσει ποτέ εντελώς τη μεγάλη επιρροή του στις παγκόσμιες υποθέσεις»¹².

Από τα μέσα της δεκαετίας του '90, η ρωσική εξωτερική πολιτική επικεντρώθηκε βαθμηδόν στην Ευρασία, καλλιεργώντας την ιδέα της ευρασιατικής ολοκλήρωσης, που προσβλέπει στην επανένωση των πρώην Σοβιετικών Δημοκρατιών με νέα αφήγηση, η οποία επικεντρώνεται στην οικονομική και αναπτυξιακή συνεργασία τους. Ο Γ. Πριμακόφ, ως Υπουργός Εξωτερικών και μετέπειτα Πρωθυπουργός της Ρωσικής Ομοσπονδίας, πραγματοποίησε σταθερά βήματα προς τη σύγκλιση του μετασοβιετικού χώρου, έχοντας ως πυξίδα του το σχέδιο Ναζαρμπάγιεφ για τη δημιουργία της Ευρασιατικής Ένωσης (ΕΑΕ)¹³. Ακολούθως, με την άνοδο του Β. Πούτιν στην προεδρία συστάθηκε η Ευρασιατική Οικονομική Κοινότητα (ΕΑΟΚ), που είχε ως αντικείμενο την οικονομική συνεργασία και σταθερά μέλη της τη Ρωσία, το Καζακστάν, τη Λευκορωσία, την Κιργιζία και το Τατζικιστάν. Την ΕΑΟΚ διαδέχθηκε η Ευρασιατική Οικονομική Ένωση (ΕΑΟΕ), στην οποία δεν ακολούθησε το Τατζικιστάν, αλλά εντάχθηκε η Αρμενία. Η ΕΑΟΕ περιλαμβάνει πολλαπλά πεδία οικονομικής συνεργασίας, ενώ συνιστά την κύρια θεσμική δομή της ευρασιατικής ολοκλήρωσης και λογίζεται από τον Πούτιν ως πυλώνας για τη σύσταση της πολιτικής – «υπερεθνικής» ΕΑΕ με τη συμβολή του Οργανισμού της Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας (ΟΣΣΑ)¹⁴. Ο ΟΣΣΑ συστάθηκε, επίσης, κατά τα πρώτα χρόνια της προεδρίας Πούτιν, και αποτελεί, πρακτικά, την αμυντική εμπλαισίωση της ΕΑΟΕ, αφού μέλη του είναι τα κράτη της ΕΑΟΕ και το Τατζικιστάν.

¹¹ R. Gilpin, *Η Πρόκληση του Παγκόσμιου Καπιταλισμού. Η παγκόσμια οικονομία τον 21^ο αιώνα*, Ένατη Έκδοση, Ποιότητα, Αθήνα, 2010, σελ. 417-423.

¹² A. Watson, *Η Εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας*, Τέταρτη Έκδοση, Ποιότητα, Αθήνα, 2010, σελ. 523 και 530-532.

¹³ Βλ. αναλυτικά παρακάτω, 2.3 Από τον Πριμακόφ στον Πούτιν.

¹⁴ V. Putin, «A new integration project for Eurasia: The future in the making», *Izvestia*, 3 Οκτωβρίου 2011, <https://www.rusemb.org.uk/press/246>.

Εξετάζοντας τη σκοπιμότητα δημιουργίας της ΕΑΟΕ, συναρτήσει του στόχου μετεξέλιξης της σε ΕΑΕ, προκύπτει μία ερμηνευτική αμφισημία. Καταρχάς, η ΕΑΟΕ είναι ένας «διεθνής οργανισμός περιφερειακής οικονομικής ολοκλήρωσης»¹⁵ και, ως εκ τούτου, εμπίπτει στις αντίστοιχες θεωρίες ολοκλήρωσης. Ο Β. Balassa οριοθέτησε τα «στάδια» της οικονομικής ολοκλήρωσης από τον «ελεύθερο εμπορικό χώρο» έως και την «πλήρη οικονομική ολοκλήρωση», που συνεπάγεται την «ενοποίηση των οικονομικών πολιτικών» υπό την ύπαρξη «ανώτατης αρχής, η οποία εκδίδει δεσμευτικές αποφάσεις»¹⁶. Αναπτύσσοντας τη θεωρία του «Λειτουργισμού», ο D. Mitrany υποστήριξε ότι, μέσω της διασύνδεσης «λειτουργικών υπηρεσιών» και θεσμών, αμβλύνονται οι ανισότητες μεταξύ των κρατών, συντελώντας στην «κοινωνική μεταρρύθμιση», τον εκδημοκρατισμό και την ενίσχυση της διεθνούς σταθερότητας¹⁷. Μέσω του «Νεολειτουργισμού», ο E. Haas εισήγαγε την εδαφική διάσταση στη λειτουργισμική εξελικτική συνεργασία των κρατικών υπηρεσιών, θεσμών και εκπροσώπων της Κοινωνίας των Πολιτών, που, με τη μέθοδο της «εκχείλισης (spill-over)» επί πλήθους πολιτικών, οδηγεί στην πολιτική συνεργασία, υπό την προϋπόθεση ύπαρξης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας¹⁸. Ακόμη, ο Nye διέκρινε τη διαδικασία της ολοκλήρωσης σε τρία επίπεδα [οικονομική (επί τη βάση της θεωρίας του Balassa), κοινωνική (διασύνδεση) και πολιτική]¹⁹. Συνεπώς, η πολιτική ολοκλήρωση λογίζεται ως τελικό επίπεδο εμβάθυνσης των περιφερειακών συμφωνιών. Αναλόγως, η ΕΑΟΕ συνδυάζει στοιχεία από τις ανωτέρω προσεγγίσεις, αφού λειτουργεί μέσω μίας τελωνειακής ένωσης και ενός ενοποιημένου οικονομικού χώρου, που της επιτρέπουν να επιτύχει την «πλήρη ολοκλήρωση», ενώ διαθέτει και υπερεθνική αρχή που εκδίδει δεσμευτικές αποφάσεις, καθώς και ανεπτυγμένη διακυβέρνηση που διασφαλίζει τη διαρκή αλληλεπίδραση των κυβερνήσεων, των θεσμών και της κοινωνίας των πολιτών των κρατών-μελών. Δηλαδή, ξεκινά τη λειτουργία της από την οικονομική ολοκλήρωση, την οποία δύναται να εμβαθύνει σε πολιτικό επίπεδο.

¹⁵ Treaty on the Eurasian Economic Union (TEAEU), Astana, 2014, [ελλ. Συνθήκη για την Ευρασιατική Οικονομική Ένωση (ΣΕΑΟΕ)], αρ. 1, παρ. 2.

¹⁶ B. Balassa, "Towards a theory of economic integration", *Kyklos International Review of Social Sciences*, Vol. 14, No. 1, 1961, σελ. 1-17.

¹⁷ D. Mitrany, *A Working Peace System*, Oxford University Press, London, 1944.

¹⁸ E. B. Haas, "The Challenge of Regionalism", *International Organization*, Vol. 12, No. 4, 1958, σελ. 440-458.

¹⁹ J. Nye, "Comparative Regional Integration: Concept and Measurement", *International Organization*, Vol. 22, Is. 04, 1968, σελ. 855-880.

Περαιτέρω, η πολιτική διάσταση των περιφερειακών συμφωνιών αποτελεί την κύρια ερμηνευτική βάση της ρεαλιστικής και της βρετανικής σχολής των διεθνών σχέσεων. Όπως αναφέρεται ανωτέρω, ο Gilpin και ο Watson θεωρούν τις περιφερειακές συμφωνίες μέσα προώθησης πολιτικών στόχων και ανταγωνισμού στη διεθνή πολιτική. Ο Παπασωτηρίου, ευρισκόμενος στο ενδιαμέσο των δύο σχολών, εξηγεί πως οι διεθνείς οργανισμοί χρησιμοποιούνται από τις μεγάλες δυνάμεις, στο πλαίσιο των υψηλών στρατηγικών τους, προκειμένου να ενισχύσουν την επιρροή τους, να προσελκύσουν συμμαχίες και να αυξήσουν την ισχύ τους²⁰. Επιπλέον, υπό το πρίσμα του ρεαλισμού, η πολιτική ισχύς είναι αλληλένδετη με την οικονομική και στρατιωτική ισχύ σύμφωνα με τον E. Carr²¹, ο οποίος τόνισε ότι, ακόμη και αν οι επικράτειες των κρατών μεταβάλλονται είτε σχηματίζονται «ομάδες κρατών», η ισχύς λογίζεται ως κύριος παράγων διαμόρφωσης της διεθνούς πολιτικής²². Όπως κατέδειξε, επίσης, στη θεωρία του ο Morgenthau, οι διακρατικοί συνασπισμοί έχουν ως στόχο την εξισορρόπηση της ισχύος, προκειμένου να αποτραπεί η «κυριαρχία» του αντιπάλου και να διασφαλιστεί η «ανεξαρτησία των μελών τους»²³.

Κατ' επέκταση, σύμφωνα με τις συγκεκριμένες θεωρίες των διεθνών σχέσεων και της υψηλής στρατηγικής, η ΕΑΟΕ διαθέτει αναπόφευκτα μία δεύτερη φύση. Η συνεπής προώθηση της ευρασιατικής ολοκλήρωσης από τα μέσα της δεκαετίας του '90, η θεσμική ανάπτυξη της ΕΑΟΕ, η άτυπη αμυντική εμπλαισίωσή της από τον ΟΣΣΑ και ο στόχος του Πούτιν για τη μετεξέλιξή τους σε μία υπερεθνική ΕΑΕ συνδέονται ευθέως με τη σύγχρονη ρωσική υψηλή στρατηγική. Μέσω της ΕΑΟΕ η Ρωσία επανεδραιώνει την επιρροή της στον ευρασιατικό χώρο και αποκτά συμμάχους από τις πρώην σοβιετικές χώρες, που συμμετέχουν ενεργά στην ολοκλήρωση, ενώ ενισχύει τον γεωοικονομικό της έλεγχο και αυξάνει την πολιτική της ισχύ. Προσθέτως, ένα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα της ευρασιατικής ολοκλήρωσης είναι η κινητοποίηση της Κίνας, που καθίσταται στρατηγικός σύμμαχος της Ρωσίας για την εξισορρόπηση της ισχύος των δυτικών δυνάμεων και την επαναφορά της στο επίπεδο

²⁰ Χ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011, σελ. 15.

²¹ E. Carr, *Η Εικοσαετής Κρίση 1919-1939. Εισαγωγή στη μελέτη των διεθνών σχέσεων*, Τέταρτη Έκδοση, Ποιότητα, Αθήνα, 2011, σελ. 154-194.

²² Στον ίδιο, σελ. 289-299.

²³ H. Morgenthau, *Η Πολιτική μεταξύ των Εθνών. Ο αγώνας για ισχύ και ειρήνη*, Ποιότητα, Αθήνα, 2018, σελ. 268-282.

του διεθνούς συστήματος, επηρεάζοντας, ενδεχόμενα, τον διεθνή καταμερισμό ισχύος.²⁴

Η σύγχρονη ρωσοκινεζική προσέγγιση εξελίχθηκε σχεδόν παράλληλα με την ευρασιατική ολοκλήρωση. Ο Γ. Πριμακόφ προώθησε την προσέγγιση Μόσχας – Πεκίνου, οδηγώντας στον σχηματισμό «Σαγκάη Πέντε», που είχε, καταρχήν, ως αντικείμενό του τη διασυννοριακή ασφάλεια. Στον σχηματισμό αυτό, πέραν της Ρωσίας και της Κίνας, εντάχθηκαν οι κεντρασιατικοί σύμμαχοι της Μόσχας, το Καζακστάν, η Κιργιζία και το Τατζικιστάν, ενώ ακολούθησε η εμβάθυνση της συνεργασίας των δύο δυνάμεων, τόσο σε διακρατικό, όσο και σε διαπεριφερειακό επίπεδο. Έπειτα από την ανάληψη της ρωσικής προεδρίας από τον Πούτιν, οι Πέντε της Σαγκάης μετεξελίχθηκαν στον Οργανισμό Συνεργασίας της Σαγκάης (ΟΣΣ), συνδέοντας την Κίνα με την ευρασιατική ολοκλήρωση. Ο ΟΣΣ επεκτάθηκε σε ευρύτερα πεδία συνεργασίας στους τομείς του εμπορίου, της οικονομικής ανάπτυξης, της πολιτιστικής διανταλλαγής και του πολιτικού συντονισμού. Ο «πυρήνας» του Οργανισμού εξακολούθησε να συντίθεται από τη Ρωσία και τους πρώην σοβιετικούς συμμάχους της, ενώ εντάχθηκαν ως μέλη, αρχικά, το Ουζμπεκιστάν και, σε βάθος χρόνου, η Ινδία και το Πακιστάν, δίδοντας μία ευρύτερη γεωστρατηγική διάσταση στη συνεργασία Ρωσίας – Κίνας. Παράλληλα, Μόσχα και Πεκίνο προώθησαν την αλληλενέργεια της ΕΑΟΕ και του ΟΣΣΑ με τον ΟΣΣ, ενώ συμφώνησαν τη διασύνδεση της Ένωσης με το μεγαλεπήβολο κινεζικό γεωοικονομικό εγχείρημα του «Νέου Δρόμου του Μεταξιού», υπό την ονομασία «Πρωτοβουλία Ζώνη και Δρόμος» [Belt and Road Initiative (BRI)].

Επομένως, διαφαίνεται πως επαληθεύονται οι προβλέψεις και οι αναλύσεις των εκπροσώπων της ρεαλιστικής και της βρετανικής σχολής, αφού διαμορφώνεται σταδιακά μία νέα γεωπολιτική και γεωοικονομική πραγματικότητα στον ευρασιατικό χώρο, δημιουργώντας νέα δεδομένα στη διεθνή πολιτική. Η ευρασιατική ολοκλήρωση ενεργοποίησε τη στρατηγική σύμπλευση Ρωσίας και Κίνας, προκαλώντας τη θετική αλληλεπίδραση των μακροσκοπικών τους στόχων. Η Ρωσία «επιδιώκει την πολιτική πρωτοκαθεδρία της στην Ευρασία καθώς και την ανάδειξή της σε υπερδύναμη διεθνώς, ανακτώντας την άλλοτε επιρροή και ισχύ της», καθώς η Κίνα επιχειρεί να κατακτήσει την «οικονομική πρωτοκαθεδρία του πλανήτη», επεκτείνοντας τον γεωοικονομικό

²⁴ Κ. Μαργαρίτου, *Η Ευρασιατική Ένωση και η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2015, σελ. 23-46.

έλεγχό της προς δυσμάς²⁵. Το συμπέρασμα αυτό δεν εδράζεται μόνο στη διασύνδεση των τριών ευρασιατικών οργανισμών και στην πολιτική σύγκλιση μεταξύ Μόσχας και Πεκίνου, αλλά απορρέει από τα θεσμικά στρατηγικά κείμενα εκάστης δύναμης. Τόσο το Συμβούλιο Ασφάλειας της Ρωσικής Ομοσπονδίας όσο και το Κρατικό Συμβούλιο της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας έχουν διαμορφώσει και διατηρούν τις εθνικές στρατηγικές τους σταθερά προσανατολισμένες στη διεκδίκηση των καθεστώτων της πολιτικής υπερδύναμης και της παγκόσμιας οικονομικής δύναμης, με ήπιο και παρεμβατικό, συγχρόνως, προσανατολισμό υλοποίησης²⁶.

Επί της ουσίας, εκάστη δύναμη καθίσταται η φυσική σύμμαχος της άλλης. Η Ρωσία έχει ανάγκη από έναν ισχυρό σύμμαχο στον ευρασιατικό χώρο, που θα εξισορροπεί τις διαρθρωτικές οικονομικές αδυναμίες της, ενώ η Κίνα χρειάζεται έναν συνοδοιπόρο, που θα είναι αρκετά ισχυρός στον στρατιωτικό και τον πολιτικό τομέα, εμπλαισιώνοντας τη γεωοικονομική στοχοθεσία της και αποτελώντας τη γέφυρα επέκτασής της προς τη Δύση. Χωρίς τη συμμαχία της Κίνας, η Ρωσία θα έχει έναν εν δυνάμει ανταγωνιστή στη νοτιοανατολική επικράτειά της και, πιθανότατα, στο σύνολο του ευρασιατικού χώρου αλλά και διεθνώς, δίχως να είναι σε θέση να επιδιώξει τη διαπεριφερειακή και διεθνή γεωπολιτική επαναφορά της. Αντίστοιχα, η Κίνα, χωρίς την υποστήριξη της Ρωσίας και των συμμάχων της, δεν δύναται να προωθήσει τους γεωοικονομικούς της στόχους, τόσο στην Κεντρική Ασία, όσο και προς τον ευρωπαϊκό χώρο.²⁷

Σε κάθε περίπτωση, η ευρασιατική ολοκλήρωση συνιστά την ενοποιητική οργανωτική βάση της συμμαχίας, που πηγάζει και εκπορεύεται από τη Ρωσία, αλλά εξαρτάται από την ΕΑΟΕ. Η «ρωσοκινεζική στρατηγική ευθυγράμμιση»²⁸ δεν θα μπορούσε να διασφαλιστεί, αν δεν υπήρχε η αφήγηση της ευρασιατικής ολοκλήρωσης, που διασυνδέει τους τρεις ανωτέρω οργανισμούς και ευνοεί τη χάραξη της στρατηγικής

²⁵ Κ. Μαργαρίτου, *Η Υψηλή Στρατηγική της Ευρασιατικής Ολοκλήρωσης: Η στρατηγική αλληλεπίδραση Ευρασιατικής Ένωσης-Οργανισμού Συνεργασίας της Σαγκάης*, Έκθεση του ΙΔΟΣ για την Ευρασιατική Ένωση, Δεκέμβριος 2017, <http://idos.gr/ekthesi-tou-institutou-diethnon-ikonon-scheseon-gia-tin-evrsiatiki-enosi/>.

²⁶ Στον ίδιο.

²⁷ Κ. Μαργαρίτου, *Η Ευρασιατική Ένωση και η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2015, σελ. 119-126 και 130-132.

²⁸ Κ. Μαργαρίτου, *Η Υψηλή Στρατηγική της Ευρασιατικής Ολοκλήρωσης: Η στρατηγική αλληλεπίδραση Ευρασιατικής Ένωσης-Οργανισμού Συνεργασίας της Σαγκάης*, Έκθεση του ΙΔΟΣ για την Ευρασιατική Ένωση, Δεκέμβριος 2017, <http://idos.gr/ekthesi-tou-institutou-diethnon-ikonon-scheseon-gia-tin-evrsiatiki-enosi/>.

σύνθεσης των δύο δυνάμεων στο μέλλον. Εντούτοις, η βιωσιμότητα της ευρασιατικής ολοκλήρωσης συνδέεται άμεσα με την ΕΑΟΕ, καθότι συνιστά την κύρια θεσμική συνεπαγωγή της. Εάν η ΕΑΟΕ δεν επιτύχει την ολοκλήρωση των μελών της, η βαθύτερη εναρμόνισή της με τον ΟΣΣΑ θα καταστεί ανέφικτη, εξανεμίζοντας τις προοπτικές για τη μετάβαση στην ΕΑΕ και αποδυναμώνοντας τη θέση της Ρωσίας, τόσο εντός της ευρασιατικής ολοκλήρωσης και επί του συνόλου του ευρασιατικού χώρου, όσο και έναντι της Κίνας. Εν τοις πράγμασι, διαπιστώνεται ότι οι προσδοκίες της Μόσχας για την επαναφορά της Ρωσικής Ομοσπονδίας στο καθεστώς της υπερδύναμης απορρέουν από τη μακροήμερευση της ευρασιατικής ολοκλήρωσης, που προϋποθέτει τη βιωσιμότητα της ΕΑΟΕ.

1.2 Η μοναδικότητα της ευρασιατικής ολοκλήρωσης

Η περίπτωση της ευρασιατικής ολοκλήρωσης δύναται να παραγάγει θεωρίες, οι οποίες διαφοροποιούνται σημαντικά από εκείνες, που έχουν εμπλακίσει το μοναδικό εγχείρημα πετυχημένης «πλήρους οικονομικής ολοκλήρωσης» στην παγκόσμια ιστορία, που είναι η ΕΕ. Εύλογα, εάν η στρατηγική διάσταση εξαιρούνταν και η προσέγγιση περιοριζόταν στην ΕΑΟΕ και τη λειτουργία των συστατικών της μερών δηλαδή της Τελωνειακής Ένωσης (ΤΕ) και του Κοινού Οικονομικού Χώρου (ΚΟΧ), θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι πρόκειται για μία εμβρυώδη μεν, αλλά ανάλογη προσπάθεια με αυτήν της ενωμένης Ευρώπης κατά τα πρώιμα βήματά της. Η πραγματικότητα, όμως, είναι πολύ διαφορετική. Η ΕΕ αναδύθηκε μέσα από τα ερείπια του Β' ΠΠ και άκμασε, διότι βασίστηκε σε ισχυρά ευρωπαϊκά κράτη, σε φιλελεύθερες δημοκρατίες, που διέθεταν ανταγωνιστικές οικονομίες, παραγωγική βάση και, το κυριότερο, μοιράζονταν το όραμα για την εδραίωση της ειρήνης έπειτα από αιώνες φονικών συγκρούσεων.

Αντίθετα, η Ρωσία εναγκαλίστηκε την ιδέα της ΕΑΕ, προκειμένου να επανακτήσει την επιρροή της στον μετασοβιετικό κόσμο, αποτελώντας, όμως, τον μοναδικό ισχυρό πόλο της ΕΑΟΕ. Τόσο η Ρωσία όσο και οι εταίροι της λογίζονται ως καθεστώτα, στα οποία η δημοκρατία δεν λειτουργεί επαρκώς και παρουσιάζει σοβαρές αδυναμίες. Σύμφωνα με τον παγκόσμιο δείκτη δημοκρατικότητας τα κράτη-μέλη της Ένωσης υστερούν στα επίπεδα των «εκλογικών διαδικασιών και του πολιτικού πλουραλισμού, στη λειτουργία των κυβερνήσεων, την πολιτική συμμετοχή, την πολιτική κουλτούρα και τις πολιτικές ελευθερίες», γι' αυτό κατατάσσονται στο φάσμα

των «υβριδικών και αυταρχικών καθεστώτων»²⁹. Αναλόγως, μερίδα αναλυτών τοποθετεί τη Ρωσία, τους εταίρους της και την Κίνα σε ένα παρεμφερές φάσμα, «ημιαυταρχικών και αυταρχικών καθεστώτων», όπως ο M. Molchanov που επισημαίνει ότι «η περιφερειακή ολοκλήρωση υιοθετείται» από τα συγκεκριμένα κράτη, για «να μην απομονώνονται», γι' αυτό «οφείλουν να μαθαίνουν να συνεργάζονται» εις βάθος χρόνου αποτελεσματικά ακόμη και με πλήρως λειτουργικές δημοκρατίες³⁰. Δηλαδή, πρόκειται για κράτη με έλλειμμα δημοκρατίας, που αναζητούν διεθνή στηρίγματα μετέχοντας σε καινοφανείς – για τα εσωτερικά τους δεδομένα – διαδικασίες περιφερειακής συνεργασίας. Επιπροσθέτως, πρόκειται για χώρες με σημαντικές οικονομικές «ασυμμετρίες»³¹, που, εξαιρουμένου του Καζακστάν, εξαρτώνται οικονομικά, αμυντικά και πολιτικά από τη Μόσχα.

Περαιτέρω, ειδοποιός διαφορά μεταξύ της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και της ευρασιατικής είναι το γεωστρατηγικό κριτήριο προώθησης εκάστου εγχειρήματος. Στην ΕΕ στόχος ήταν η γεωγραφική συνέχεια της Ένωσης, προκειμένου να προωθηθεί η τελωνειακή σύνδεση και να διασφαλιστεί η ελεύθερη διασυνοριακή κυκλοφορία των παραγωγικών συντελεστών, με στόχο την οικονομική σύγκλιση και ανάπτυξη της Γηραιάς Ηπείρου. Στην ΕΑΟΕ, τόσο ο γεωγραφικός παράγων, όσο και η αναπτυξιακή διάσταση, δεν αποτελούν κύριες προτεραιότητες, όπως παρατηρείται στις περιπτώσεις της Αρμενίας και της Κιργιζίας, ενώ οι ευρασιατικές αρχές προσεγγίζουν πιθανά υποψήφια μέλη από διάφορα μήκη και πλάτη του ευρασιατικού χώρου, όπως τη Μολδαβία που έχει λάβει το καθεστώς παρατηρητή³² είτε το Βιετνάμ, το Ιράν κ.α.³³. Προδήλως, τα κριτήρια προσέγγισης της ΕΑΟΕ ευθυγραμμίζονται με τις ρωσικές

²⁹ Ο παγκόσμιος Δείκτης Δημοκρατικότητας εξετάζει την ανταποκρισιμότητα των κρατών στα συγκεκριμένα πεδία και τα κατατάσσει στις κατηγορίες της «πλήρους δημοκρατίας», της «ατελούς δημοκρατίας», των «υβριδικών καθεστώτων» και των «αυταρχικών καθεστώτων». Η Ρωσία, το Καζακστάν και η Λευκορωσία ανήκουν στην κατηγορία των αυταρχικών καθεστώτων, ενώ η Αρμενία και η Κιργιζία λογίζονται ως υβριδικά. Βλ. αναλυτικά, The Economist Intelligence Unit, *Democracy Index 2018: Me too? Political participation, protest and democracy*, The Economist, 2019.

³⁰ M. Molchanov, *Eurasian Regionalisms and Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2015, σελ. 154.

³¹ K. Kirkham, “The formation of the Eurasian Economic Union: How successful is the Russian regional hegemony?”, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 7, No. 2, 2016, σελ. 111-128.

³² Eurasian Economic Commission, «SEEC outcomes: Moldova granted Observer State status at the EAEU, Union countries reinforcing foundation for sustainable economic development and interaction with third countries, implementing Digital Agenda, and expanding single services market», EEC News and Events, 14 Μαΐου 2018, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/14-05-2018-3.aspx>.

³³ K. Μαργαρίτου, *Η Υψηλή Στρατηγική της Ευρασιατικής Ολοκλήρωσης: Η στρατηγική αλληλεπίδραση Ευρασιατικής Ένωσης-Οργανισμού Συνεργασίας της Σαγκάης*, Έκθεση του ΙΔΟΣ για την Ευρασιατική Ένωση, Δεκέμβριος 2017, <http://idos.gr/ekthesi-tou-institutou-diethnon-ikonikou-scheseon-gia-tin-evrasiatiki-enosi/>.

γεωπολιτικές επιδιώξεις. Άλλωστε, όπως καταδείχθηκε στην υπόθεση της Ουκρανίας, η ΕΑΟΕ λειτούργησε ως μέσο ανταγωνισμού μεταξύ Ρωσίας και Δύσης, αφού η απόφαση του Προέδρου Γιανουκόβιτς να στραφεί προς την ΤΕ της ΕΑΟΕ προκάλεσε την εσωτερική επανάσταση και τη βίαιη ανατροπή του καθώς και την απώλεια της Κριμαίας³⁴.

Ακόμη, μία κρίσιμη διαφορά μεταξύ ΕΕ και ΕΑΟΕ είναι οι τελικοί τους σκοποί. Η ΕΕ είναι μία οικονομική και νομισματική ένωση, όπου ο διάλογος για την πολιτική ενοποίησή της διαρκεί δεκαετίες, δίχως οι ηγεσίες των ευρωπαϊκών κρατών να τάσσονται σθεναρά υπέρ της μετάβασης σε μία πολιτική ένωση. Όσον αφορά την ΕΑΟΕ, κατά το παρελθόν, ο Πούτιν είχε υποστηρίξει πως η διάλυση της ΕΣΣΔ ήταν «μία από τις μεγαλύτερες γεωπολιτικές καταστροφές του 20^{ου} αιώνα»³⁵, ενώ, αμέσως μετά την υπογραφή της Συνθήκης για την Ευρασιατική Οικονομική Ένωση (ΣΕΑΟΕ), οι Πρόεδροι του Καζακστάν και της Λευκορωσίας επισήμαναν πως δημιουργούνταν μία «νέα γεωπολιτική πραγματικότητα στον 21^ο αιώνα»³⁶. Επομένως, η ΕΑΟΕ περιλαμβάνει ξεκάθαρα την προσδοκία της γεωπολιτικής εναρμόνισης των ευρασιατών συμμάχων, αν όχι της γενικής επανένωσής τους.

Στην αμερικανική Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας (2017), υποστηρίζεται πως «τα καταπιεστικά και κλειστά κράτη και οργανισμοί [...] συχνά συνδυάζουν με ευελιξία οικονομικά και στρατιωτικά μέσα [...] προκειμένου να επιτύχουν τους σκοπούς τους» προσπερνώντας τους «κανόνες της δημοκρατίας»³⁷. Όπως η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση συνιστά μία ιστορική πρωτοπορία, αναλόγως η ευρασιατική ολοκλήρωση καθίσταται μοναδική για διαφορετικούς λόγους. Αναμφίβολα, η ΕΕ αποτελεί ένα υπόδειγμα οικονομικής ολοκλήρωσης, που διαμόρφωσε την υψηλή στρατηγική των ευρωπαϊκών κρατών. Αντιστρόφως, η ΕΑΟΕ και ο ΟΣΣΑ (οιονεί ΕΑΕ) είναι ένα εγχείρημα υψηλής στρατηγικής, που αξιοποιεί και κατευθύνει την ολοκλήρωση προς την επάνοδο της Ρωσίας και των συμμάχων της στη διεθνή πολιτική.

³⁴ Κ. Μαργαρίτου, *Η Ευρασιατική Ένωση και η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2015, σελ. 97-98.

³⁵ The President of Russia, Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation, Kremlin, 25 Απριλίου 2005, http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2005/04/25/2031_type70029type8291_2_87086.shtml.

³⁶ «Russia, Belarus, Kazakhstan sign epoch Eurasian Economic Union», RT, 29 Μαΐου 2014, <http://rt.com/business/162200-russia-bealrus-kazakhstan-union/>.

³⁷ The President of the USA, National Security Strategy, The White House, Washington DC, Δεκέμβριος 2017, σελ. 27-28.

Συνυπολογίζοντας, δε, την πρόσδεση της ΕΕ στη στρατιωτική μηχανή των ΗΠΑ και την ιστορική εξέλιξη της ευρατλαντικής διεύρυνσης, σε συνδυασμό, αντιστοίχως, με τη διασύνδεση της Κίνας με την ευρασιατική υψηλή στρατηγική, συμπεραίνεται ότι αμφότερα τα εγχειρήματα ολοκλήρωσης θα ταυτίζονται ολοένα και περισσότερο με τις υψηλές στρατηγικές των τεσσάρων δυνάμεων, στοχεύοντας εκατέρωθεν στην εξισορρόπηση της ισχύος και καθιστώντας πιθανή την αλλαγή του διεθνούς καταμερισμού της στο μέλλον.

1.3 Τρείς υποθέσεις-Οριοθέτηση στόχων

Η παρούσα εργασία ερευνά τη λειτουργία, τις προκλήσεις και την αποτελεσματικότητα της ΕΑΟΕ σύμφωνα με τη διττή της φύση. Αφενός, εξετάζει την Ένωση ως οργανισμό οικονομικής ολοκλήρωσης, προκειμένου να εντοπιστούν η εφικτότητα και ο βαθμός ολοκλήρωσης μεταξύ της Ρωσίας και των εταίρων της. Αφετέρου, αναλύει τη στρατηγική διάστασή της και τις προοπτικές της ευρασιατικής ολοκλήρωσης ως υψηλής στρατηγικής της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Συγχρόνως, η διττή φύση της Ένωσης, προσφέρεται ως υπόδειγμα εξέτασης τριών υποθέσεων, που εδράζονται στην αλληλεπίδραση θεωριών της υψηλής στρατηγικής με θεωρίες από τα πεδία της δημόσιας διακυβέρνησης, της πολιτικής οικονομίας και των διεθνών σχέσεων.

Η πρώτη υπόθεση αφορά την εφικτότητα της ολοκλήρωσης κρατών με έλλειμμα δημοκρατίας στο πλαίσιο μιας υψηλής στρατηγικής. Λαμβάνοντας υπόψη τη στρατηγική σημασία, που έχει η Ένωση για τη Ρωσία, εξετάζεται εάν δύναται να επιτευχθεί η θεσμική ολοκλήρωσή της. Ως διεθνής οργανισμός, η ΕΑΟΕ διαθέτει θεσμούς και διακυβέρνηση, προκειμένου να υλοποιηθεί η διαδικασία της οικονομικής ολοκλήρωσης. Όπως προκύπτει, σχετικά, από τις προαναφερθείσες θεωρίες, η αλληλεπίδραση των εθνικών υπηρεσιών και αρχών συντελείται παράλληλα με την οικονομική ολοκλήρωση, οδηγώντας είτε στη σύσταση υπερεθνικής «ανώτατης αρχής, που εκδίδει δεσμευτικές αποφάσεις», είτε και στην ευρύτερη «πολιτική ολοκλήρωση»³⁸. Σε κάθε περίπτωση, προκειμένου να διασφαλιστεί η θεσμική ολοκλήρωση των συμμετεχόντων, είναι αναγκαία η ύπαρξη λειτουργικής διακυβέρνησης στα κράτη-μέλη, ώστε να διευκολύνεται η πολυεπίπεδη διακρατική αλληλεπίδραση και να εξασφαλίζεται η συμμετοχή εκπροσώπων κοινωνικών φορέων. Ως εκ τούτου, δεδομένων των αδυναμιών, που εμφανίζονται στη δημοκρατικότητα των

³⁸ Βλ. παραπάνω, ειδικότερα τις θεωρίες των Balassa και Nye.

κρατών-μελών της Ένωσης, εξετάζεται η αποτελεσματικότητα της λειτουργίας των θεσμών και της διακυβέρνησης της ΕΑΟΕ, βάσει κριτηρίων που έλκονται από το ευρύ φάσμα της δημόσιας διοίκησης και διακυβέρνησης, ώστε να διαπιστωθεί κατά πόσον επιτυγχάνεται η θεσμική ολοκλήρωση των κρατών-μελών και πώς, ενδεχόμενα, αντιμετωπίζεται το έλλειμμα δημοκρατίας.

Συγχρόνως, μέσω θεωριών διεθνούς πολιτικής οικονομίας, εξετάζεται η αποτελεσματικότητα της ΕΑΟΕ σε σχέση με τον κύριο σκοπό λειτουργίας της, που είναι η οικονομική ολοκλήρωση των μελών της. Σύμφωνα με τη θεωρία του Balassa, που αναφέρεται ανωτέρω, η Ένωση διαθέτει υπερεθνική «ανώτατη αρχή» και εδράζει τη λειτουργία της στην ΤΕ και τον ΚΟΧ, που συνιστούν τα οργανωτικά εχέγγυα για την επίτευξη «πλήρους οικονομικής ολοκλήρωσης»³⁹. Περαιτέρω, η ΤΕ και ο ΚΟΧ οργανώνουν ένα σύνολο οικονομικών πολιτικών, που δύνανται να εξεταστούν υπό το πρίσμα της θεωρίας της «βαθιάς οικονομικής ολοκλήρωσης», η οποία προσδιορίζει το βάθος της οικονομικής συνεργασίας συναρτήσει του εύρους των πολιτικών της⁴⁰. Εντούτοις, οι οικονομίες της ΕΑΟΕ εμφανίζουν σημαντικές «ασυμμετρίες», αφού η ρωσική οικονομία υπερέχει έναντι των υπολοίπων οικονομιών⁴¹. Σύμφωνα, δε, με τα Ηνωμένα Έθνη (ΗΕ), τα υπόλοιπα κράτη-μέλη βασίζονται στη ρωσική οικονομία και επηρεάζονται από τις κρίσεις και τις επιδόσεις της, αν και αποδεικνύεται πως, κατά τα πρώτα χρόνια λειτουργίας της, η ΕΑΟΕ έχει συμβάλει στην ανάπτυξη τους⁴². Αντίστοιχα, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) προβλέπει την ανάπτυξη των κρατών-μελών σε βάθος χρόνου, αν και με αργούς ρυθμούς για τη Ρωσία⁴³. Παρά ταύτα, σύμφωνα με το ΔΝΤ, οι ασυμμετρίες θα εξακολουθούν να υπάρχουν, με εξαίρεση το Καζακστάν το οποίο αναμένεται να βελτιώσει την ανταγωνιστικότητά του⁴⁴. Επομένως, προκειμένου να αποφευχθεί η συμπερίληψη ποσοτικών μεταβλητών, που καθίστανται επισφαλείς στη μακροχρόνια περίοδο, εξετάζεται η δυνητικότητα της οικονομικής ολοκλήρωσης, βάσει των κριτηρίων-κατηγορικών μεταβλητών που

³⁹ Βλ. παραπάνω.

⁴⁰ Βλ. παρακάτω, 4.1 Εισαγωγή και 4.3 Ο Κοινός Οικονομικός Χώρος.

⁴¹ Βλ. σχετικά, Κ. Kirkham, “The formation of the Eurasian Economic Union: How successful is the Russian regional hegemony?”, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 7, No. 2, 2016, σελ. 111-128 και C. A. Hartwell, “Improving competitiveness in the member states of the Eurasian Economic Union: a blueprint for the next decade”, *Post-Communist Economies*, Vol. 28, No. 1, 2016, σελ. 49-71.

⁴² United Nations, *World Economic Situation and Prospects*, New York 2018, σελ. 99-100 και 102-104.

⁴³ International Monetary Fund, *World Economic Outlook Database*, Απρίλιος 2019, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/download.aspx>.

⁴⁴ Στο ίδιο.

προάγονται από τις συγκεκριμένες θεωρίες, μέσω των οικονομικών πολιτικών που θεσπίζονται από τη ΣΕΑΟΕ.

Η δεύτερη υπόθεση αφορά στην εφαρμογή της ολοκλήρωσης ως υψηλής στρατηγικής. Λαμβάνοντας υπόψη τη θεωρία του Παπασωτηρίου για τους διεθνείς οργανισμούς και συναρτήσει της εφικτότητας της θεσμικής και οικονομικής ολοκλήρωσης της ΕΑΟΕ, αναλύεται η στρατηγική διάσταση της ευρασιατικής ολοκλήρωσης στον τομέα της ασφάλειας. Η λειτουργία του ΟΣΣΑ ως οργανισμού στρατιωτικής συνεργασίας, στον οποίο μετέχουν όλα τα κράτη-μέλη της Ένωσης, προάγει την αμυντική εμπλαισίωσή της, ενισχύοντας την παρουσία ρωσικών στρατιωτικών δυνάμεων στις επικράτειες των υπολοίπων μελών και, κατ' επέκταση, αυξάνει τη ρωσική αποτρεπτική ισχύ συνολικά. Ειδικότερα, αναλύονται η διάρθρωση και η λειτουργία του ΟΣΣΑ, ώστε να διαπιστωθεί αν η ενδεχόμενη ωφέλεια της Ρωσίας από την ΕΑΟΕ, σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο, εναρμονίζεται με τον τομέα της άμυνας, προσφέροντας στη Μόσχα ένα τριπλό πολλαπλασιαστή ισχύος, προκειμένου να διεκδικήσει μία αναβαθμισμένη θέση σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο.

Η συσχέτιση ευρασιατικής ολοκλήρωσης-ρωσικής υψηλής στρατηγικής εκτείνεται σε ένα διεπίπεδο φάσμα. Αφενός μεν, εκτυλίσσεται στο εσωτερικό του ευρασιατικού χώρου, δηλαδή στην πρώην σοβιετική επικράτεια, που περιβάλλει τη Ρωσική Ομοσπονδία, και, αφετέρου, στην εξωτερική του περίμετρο, προσεγγίζοντας το μεγαλύτερο τμήμα της διηπειρωτικής μάζας. Η εκτίμηση αυτή απορρέει από την αλληλεπίδραση ΕΑΟΕ, ΟΣΣΑ και ΟΣΣ, της οποίας οι προοπτικές εξετάζονται συνδυαστικά με τους παράγοντες, που προκαλούν τη στρατηγική ευθυγράμμιση Μόσχας και Πεκίνου σε διαπεριφερειακό επίπεδο. Λαμβάνοντας, δε, υπόψη την πολιτική διάσταση και την παράμετρο της ισχύος, που προκρίνονται από τους εκπροσώπους της ρεαλιστικής σχολής των διεθνών σχέσεων για τους διεθνείς οργανισμούς και τους συνασπισμούς δυνάμεων, εκτιμάται εάν η ευρασιατική ολοκλήρωση ως υψηλή στρατηγική δύναται, ενδεχόμενα, να παραγάγει μία αναδιατακτική δυναμική στο επίπεδο του διεθνούς συστήματος και, ειδικότερα, στον διεθνή καταμερισμό ισχύος, εφόσον η ρωσοκινεζική συμπίεση παραμείνει σταθερή.

Κατ' ακολουθίαν, η τρίτη υπόθεση αφορά τη δυναμική διαμορφωτικότητα της υψηλής στρατηγικής στο διεθνές σύστημα. Σύμφωνα με συγκεκριμένες θεωρητικές προσεγγίσεις, που έλκονται από τη σφαίρα της υψηλής στρατηγικής και το ευρύτερο

φάσμα των διεθνών σχέσεων, προκύπτει πως οι υψηλές στρατηγικές των κρατικών μονάδων αλληλεπιδρούν. Ειδικότερα, ο Παπασωτηρίου αναπτύσσει στη θεωρία του τέσσερις «ιδεατούς τύπους», που αναδεικνύουν την αλληλεπίδραση των υψηλών στρατηγικών των μεγάλων δυνάμεων⁴⁵. Σύμφωνα με τον Waltz, οι «αλληλεπιδράσεις των κρατών» συνθέτουν το διεθνές σύστημα⁴⁶, ενώ, κατά τον Gilpin, δύνανται να προκαλέσουν «αλλαγές» σε αυτό⁴⁷, αναλόγως των δυνάμεων που επικρατούν έναντι των ανταγωνιστών τους και συναρτήσει του διεθνούς καταμερισμού ισχύος. Εν προκειμένω, με βάση τους ιδεατούς τύπους του Παπασωτηρίου, αναλύεται η εξέλιξη της ευρασιατικής υψηλής στρατηγικής της Ρωσίας μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ έως το 2019 συναρτήσει των υψηλών στρατηγικών των ΗΠΑ, της ΕΕ και της Κίνας, ως κυριότερων δυνάμεων του διεθνούς συστήματος, εξετάζοντας την προοπτική πρόκλησης αλλαγών στο διεθνές σύστημα.

Η επαλήθευση των τριών υποθέσεων εδράζεται στην εξέταση των ανωτέρω ζητημάτων, τα οποία εξειδικεύονται στα τέσσερα κεφάλαια, που ακολουθούν πλέον του παρόντος-εισαγωγικού. Συγκεκριμένα, στο δεύτερο κεφάλαιο επιχειρείται να αναδειχθεί ιστορικά η σημασία της ευρασιατικής ολοκλήρωσης για τη ρωσική υψηλή στρατηγική, μέσω μίας αναδρομής που ξεκινά από το 1991 και καταλήγει στην ίδρυση της ΕΑΟΕ (2014). Στο τρίτο και το τέταρτο κεφάλαιο εξετάζεται η εφικτότητα της θεσμικής και οικονομικής ολοκλήρωσης των κρατών-μελών, μέσω της ανάλυσης της λειτουργίας των θεσμών και της διακυβέρνησης καθώς και της άσκησης των πολιτικών της Ένωσης, συναρτήσει των δυνητικών οφελών της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Στο πέμπτο κεφάλαιο, η ανάλυση επικεντρώνεται στην «ευρασιατική» υψηλή στρατηγική της Μόσχας στα επίπεδα του ευρασιατικού χώρου και του διεθνούς συστήματος, συναρτήσει των αλληλεπιδράσεών της με τις υψηλές στρατηγικές των ΗΠΑ, της ΕΕ και της Κίνας, προκειμένου να εκτιμηθεί η επιρροή τους στον διεθνή καταμερισμό ισχύος. Τέλος, το έκτο κεφάλαιο συνιστά μία επισκόπηση των συμπερασμάτων των προηγούμενων κεφαλαίων όπου διατυπώνονται τρείς νέες θεωρητικές προτάσεις.

⁴⁵ Χ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011, σελ. 22-33.

⁴⁶ Κ. Waltz, *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011, σελ. 218-220.

⁴⁷ R. Gilpin, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, Τρίτη Έκδοση, Ποιότητα, Αθήνα, 2007, σελ. 81.

Κεφάλαιο 2

Η πορεία προς την Ένωση

2.1 Εισαγωγή

Το παρόν κεφάλαιο έχει ως στόχο να καταδείξει τη διασύνδεση της ευρασιατικής ολοκλήρωσης με τη ρωσική υψηλή στρατηγική έπειτα από τη διάλυση της ΕΣΣΔ. Από το 1991, που συστάθηκε η Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων Κρατών (ΚΑΚ) ως διάδοχος οργανισμός συνεργασίας των πρώην Σοβιετικών Δημοκρατιών, έως το 2014, που ιδρύθηκε η ΕΑΟΕ, η Ρωσία κλήθηκε να αντιμετωπίσει δύο προκλήσεις. Η πρώτη αφορούσε την υποχώρηση της επιρροής της και τη μείωση της ισχύος της στο μετασοβιετικό περιβάλλον, ενώ η δεύτερη τον ανταγωνισμό της με τις ΗΠΑ και την ΕΕ.

Το διάστημα των 23 αυτών ετών (1991-2014) διαχωρίζεται σε τρεις περιόδους. Η πρώτη εκτείνεται μεταξύ 1991-1995, κατά την οποία η σύσταση της ΚΑΚ οδήγησε σε παράγωγες θεσμικές συνεργασίες, που δημιούργησαν τις προϋποθέσεις, για να επεξεργαστεί και να καταθέσει ο Ναζαρμπάγιεφ την πρότασή του για την ΕΑΕ. Κατά την ίδια περίοδο, η Ρωσία προσπαθούσε να βρει τη σύγχρονη αφήγησή της και να χαράξει τη νέα υψηλή στρατηγική της, η οποία άρχισε να διαμορφώνεται από το 1996 που επικεφαλής της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής ανέλαβε ο Γ. Πριμακόφ. Την τριετία 1996-1999, κατά την οποία ο Πριμακόφ δέσποζε στο πολιτικό προσκήνιο της Ρωσικής Ομοσπονδίας ως Υπουργός Εξωτερικών και Πρωθυπουργός, η ευρασιατική ολοκλήρωση ανάχθηκε σε προτεραιότητα της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, έχοντας ως αποτέλεσμα την ενίσχυση της επιρροής της χώρας στο εσωτερικό του μετασοβιετικού χώρου και τη διασύνδεσή της με την Κίνα και την Ασία. Η τρίτη περίοδος ξεκινά με την ανάληψη της προεδρίας από τον Πούτιν, ο οποίος αξιοποίησε μεθοδικά την παρακαταθήκη Πριμακόφ, ενισχύοντας τη θεσμική οργάνωση της ευρασιατικής ολοκλήρωσης και οδηγώντας στη δημιουργία της ΕΑΟΕ εν μέσω της όξυνσης του ανταγωνισμού με τη Δύση.

2.2 Από την ΚΑΚ στην πρόταση Ναζαρμπάγιεφ

Στις 8 Δεκεμβρίου 1991, ενώ είχαν προηγηθεί η αποκήρυξη της «σοβιετικής κατοχής» και η ανακήρυξη της ανεξαρτησίας των τριών Βαλτικών Χωρών⁴⁸, με τις «Συμφωνίες της Μπελαβέζα» υπεγράφη μεταξύ των Προέδρων της Ρωσίας, της Λευκορωσίας και της Ουκρανίας η διάλυση της ΕΣΣΔ και η δημιουργία της ΚΑΚ⁴⁹. Λίγες μέρες αργότερα, στις 21 Δεκεμβρίου, οι τρεις χώρες μαζί με τη Μολδαβία, την Αρμενία, το Καζακστάν, το Αζερμπαϊτζάν, το Ουζμπεκιστάν, το Τουρκμενιστάν, την Κιργιζία και το Τατζικιστάν υπέγραψαν το Πρωτόκολλο της Αλμάτυ⁵⁰, το οποίο αναγνώρισε την κατάργηση της ΕΣΣΔ, την προσχώρηση των οκτώ κρατών στην ΚΑΚ και την αναγνώριση της Ρωσίας ως διάδοχης οντότητας της ΕΣΣΔ στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ⁵¹. Την 25^η Δεκεμβρίου η ΕΣΣΔ έπαψε τυπικά να υπάρχει⁵², με τη Ρωσική Ομοσπονδία να τη διαδέχεται ως προς τη νομική προσωπικότητά της και την ΚΑΚ να καθίσταται το πλαίσιο προώθησης της συνεργασίας μεταξύ των «νέων», πλέον, μετασοβιετικών Δημοκρατιών. Επί της ουσίας, επρόκειτο για μία ιστορική μετάβαση, κατά την οποία η Ρωσία διατήρησε μία περιορισμένη πρωτοκαθεδρία επί των πρώην «συντρόφων» της μέσω ενός διακυβερνητικού οργανισμού, ο οποίος ευνόησε, εις βάθος χρόνου, την αναπροσαρμογή και επαναχάραξη των στρατηγικών προτεραιοτήτων του Κρεμλίνου στο σύγχρονο διεθνές σύστημα⁵³.

Η ΚΑΚ αποτέλεσε τη «θεσμική μήτρα» της ευρασιατικής ολοκλήρωσης, συνιστώντας το πρωτόλειο πλαίσιο αλληλεπίδρασης των κρατών-μελών της, αν και υπήρξε μία γενική τάση αποδέσμευσης συγκεκριμένων χωρών. Το 1992 η Κοινοπολιτεία εμπλαισιώθηκε αμυντικά από τη Συνθήκη Συλλογικής Ασφάλειας (ΣΣΑ), μέσω της οποίας ορίστηκε η στρατιωτική συνεργασία των μελών της⁵⁴.

⁴⁸ L. Siegelbaum, «Baltic Independence», Seventeen Moments in Soviet History, 1991 <http://soviethistory.msu.edu/1991-2/baltic-independence/>.

⁴⁹ Ο όρος «συμφωνίες» αντανάκλα την ιστορικότητα των δύο αποφάσεων, της διάλυσης της ΕΣΣΔ και τη δημιουργία της ΚΑΚ. Στην ουσία επρόκειτο για μία συνολική συμφωνία. Τα συγκεκριμένα κράτη ήταν αρχικώς συμβαλλόμενα της ιδρυτικής Συνθήκης της ΕΣΣΔ (1922). Соглашение о создании Содружества Независимых Государств, Минск, 8 Δεκεμβρίου 1991, <http://cis.minsk.by/page.php?id=176>.

⁵⁰ Алма-Атинская Декларация, Алма-Ата, 21 Δεκεμβρίου 1991, <http://www.cis.minsk.by/page.php?id=178> και

⁵¹ «The end of the Soviet Union; Text of Accords by Former Soviet Republics Setting Up a Commonwealth», The New York Times, Archives, <https://www.nytimes.com/1991/12/23/world/end-soviet-union-text-accords-former-soviet-republics-setting-up-commonwealth.html>.

⁵² C. Klein, «The Soviet Union's Final Hours», History, 22 Φεβρουαρίου 2019, <https://www.history.com/news/the-soviet-unions-final-hours>.

⁵³ Κ. Μαργαρίτου, *Η Ευρασιατική Ένωση και η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2015, σελ. 19-21.

⁵⁴ Η Συνθήκη τέθηκε σε ισχύ το 1994 για πέντε έτη, προβλέποντας την ανανέωσή της για μία ακόμη πενταετία. Treaty on Collective Security, Tashkent, 15 Μαΐου 2002, <http://www.odkb.gov.ru/b/azbengl.htm>, αρ. 11.

Συμβαλλόμενα μέρη της Συνθήκης ήταν η Ρωσία, η Αρμενία, το Καζακστάν, το Ουζμπεκιστάν, η Κιργιζία και το Τατζικιστάν, ενώ, κατά την επόμενη χρονιά, την υπέγραψαν, κατά σειρά, το Αζερμπαϊτζάν, η Γεωργία και η Λευκορωσία⁵⁵. Ωστόσο, η Ουκρανία, η Μολδαβία και το Τουρκμενιστάν αποφάσισαν εξαρχής να μην ενταχθούν στη Συνθήκη. Επίσης, το 1993, τα κράτη-μέλη της ΚΑΚ υπέγραψαν τον Χάρτη της Κοινοπολιτείας, προκειμένου αυτή να αποκτήσει σταθερή διάρθρωση και λειτουργικές δομές. Στον Χάρτη προσχώρησε και η Γεωργία, αυξάνοντας προς στιγμήν τα μέλη του Οργανισμού, αλλά η Ουκρανία και το Τουρκμενιστάν δεν τον επικύρωσαν⁵⁶ και συμμετείχαν ως μη πλήρη μέλη⁵⁷. Περαιτέρω, το 1993, τα κράτη-μέλη υπέγραψαν τη Συνθήκη για την Οικονομική Ένωση. Η συγκεκριμένη συνθήκη όριζε την «ελεύθερη κυκλοφορία, αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίων και εργατικού δυναμικού», ενώ πρόβλεπε τη δημιουργία «τελωνειακής ένωσης, τον εναρμονισμό των μακροοικονομικών και νομισματικών πολιτικών» καθώς και τη δημιουργία «νομισματικής ένωσης»⁵⁸. Η Ουκρανία και το Τουρκμενιστάν⁵⁹ δεν υπέγραψαν ούτε αυτήν τη Συνθήκη, της οποίας οι κύριοι στόχοι δεν υλοποιήθηκαν από το σύνολο των κρατών-μελών της ΚΑΚ.

Την ίδια περίοδο, επιπλέον της βαθιάς ύφεσης, η Ρωσία αντιμετώπιζε σοβαρότατα εσωτερικά προβλήματα και η επιρροή της εξασθενούσε διαρκώς τόσο στην Ασία, όσο και στην Ευρώπη. Μετά την εκδήλωση των αποσχιστικών τάσεων στην Τσετσενία και το Ταταρστάν⁶⁰, ακολούθησε η συνταγματική κρίση του 1993, κατά την οποία ο Πρόεδρος Γιέλτσιν παρέμεινε στην εξουσία με τη συνδρομή του στρατού⁶¹, και την επόμενη χρονιά ξέσπασε ο πρώτος πόλεμος της Τσετσενίας (1994-1996). Συγχρόνως, το Καζακστάν, το Ουζμπεκιστάν, η Κιργιζία, το Τατζικιστάν και το

⁵⁵ Στο ίδιο.

⁵⁶ Charter of the Commonwealth of Independent States, Minsk, January 22, 1993, <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201819/volume-1819-I-31139-English.pdf>.

⁵⁷ T. Kuzio, "Geopolitical Pluralism in the CIS: The Emergence of GUUAM", *European Security*, Vol. 9, No. 2, 2000, σελ. 81-114. Το 2005 το Τουρκμενιστάν κατέστη «συνδεδεμένο μέλος». Βλ. σχετικά, СНГ, О Содружестве Независимых Государств, <http://cis.minsk.by/page/174>.

⁵⁸ Договор о создании Экономического союза, Москва, 24 Σεπτεμβρίου 1993, <https://legalacts.ru/doc/dogovor-stran-sng-ot-24091993-o-sozdanii/>, αρ. 3-4.

⁵⁹ Το Τουρκμενιστάν προσχώρησε στη Συνθήκη τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους, χωρίς, ωστόσο, να την εφαρμόσει.

⁶⁰ N. L. Lynn and A. V. Novikov, "Refederalizing Russia: Debates on the Idea of Federalism in Russia", *Publius: The Journal of Federalism*, Volume 27, Issue 2, 1997, σελ. 187-203.

⁶¹ A. Brown, "The October Crisis of 1993: Context and Implications", *Post-Soviet Affairs*, Vol. 9, Is. 3, 1993, σελ. 183-195 και «New Compensation Plans for Victims of Russia's 1993 Crisis», *The Moscow Times*, 4 Οκτωβρίου 2016, <https://www.themoscowtimes.com/2016/10/04/new-compensation-plans-for-victims-of-russias-1993-crisis-a55592>.

Τουρκμενιστάν επιδίωξαν να προωθήσουν την – δική τους – κεντρασιατική ολοκλήρωση, συγκλίνοντας προς τη δημιουργία της Κεντρικής Ασιατικής Κοινοπολιτείας⁶², που ατόνησε, όμως, σε σύντομο χρονικό διάστημα. Το Καζακστάν και το Ουζμπεκιστάν διαγκωνίζονταν για την πρωτοκαθεδρία, ενώ το Τουρκμενιστάν και το Τατζικιστάν αποσύρθηκαν, διότι στο πρώτο βρέθηκαν σημαντικά αποθέματα υδρογονανθράκων και η ηγεσία του επέλεξε την απομόνωση, ενώ το δεύτερο περιήλθε στη δύνη του εμφυλίου πολέμου (1992-1997)⁶³. Επιπλέον, οι Βαλτικές Χώρες πραγματοποιούσαν μία ιστορική στροφή 180° προσεγγίζοντας την ΕΕ και το ΝΑΤΟ⁶⁴. Οι Βρυξέλλες οδηγούσαν τη Μόσχα προοδευτικά σε έναν ιστορικό συμβιβασμό, αποδεικνύοντας την απόλυτη υπεροχή των δυτικών δυνάμεων στη μεταψυχροπολεμική εποχή⁶⁵. Μεταξύ 1991-1994 πραγματοποιήθηκαν δύο παράλληλες διαδικασίες σύγκλισης, για την ενεργειακή, βιομηχανική και στρατιωτική συνεργασία των πρώην σοβιετικών και κομμουνιστικών κρατών με την Ευρώπη, τις ΗΠΑ και τον Καναδά. Αφενός μεν, μέσω του Ευρωπαϊκού Χάρτη Ενέργειας⁶⁶ και, αφετέρου, μέσω του ΝΑΤΟ, στο πλαίσιο του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου Συνεργασίας⁶⁷, το οποίο μετεξελέγχθηκε σε Ευρατλαντικό Συμβούλιο Συνεργασίας το 1997⁶⁸, καθώς και στο Πρόγραμμα «Συνεργασία για την Ειρήνη» από το 1994⁶⁹.

Τον Φεβρουάριο του 1994 το Καζακστάν και το Ουζμπεκιστάν «σύναψαν τη συνθήκη για την ίδρυση της Κεντρικής Ασιατικής Ένωσης» (ΚΑΕ), στην οποία προσχώρησε δύο μήνες αργότερα και η Κιργιζία, θέτοντας την Ένωση σε λειτουργία⁷⁰. Η ΚΑΕ, αν και υπήρξε βραχύβια, αποδείχτηκε πιο ανθεκτική σε σχέση με το

⁶² F. Tolipov, «CACO merges with EEC: The third strike on Central Asia's independence», *The CACI Analyst*, 19 Οκτωβρίου 2005. <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/10376-analytical-articles-caci-analyst-2005-10-19-art-10376.html>.

⁶³ K. Meshcheryakov, «Central Asian Integration and Russian Foreign Policy», *Middle – East Journal of Scientific Research*, Vol. 21, No. 1, 2014, σελ. 66-70.

⁶⁴ R. Asmus and R. Nurick, «NATO Enlargement and the Baltic States», *Survival*, Vol. 38, No. 2, 1996, σελ. 121-142.

⁶⁵ NATO, Relations with Russia, Topics, 4 Φεβρουαρίου 2019, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50090.htm.

⁶⁶ EU, European Energy Charter, Eur-Lex, 30 Ιανουαρίου 2007, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:l27028>.

⁶⁷ NATO, North Atlantic Cooperation Council (NACC) (Archived), 30 Ιανουαρίου 2017, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69344.htm.

⁶⁸ NATO, Euro-Atlantic Partnership Council, 9 Ιουνίου 2017, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49276.htm.

⁶⁹ NATO, Partnership for Peace programme, 9 Ιουνίου 2017, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50349.htm.

⁷⁰ D. Lee, «Central Asian Integration: more real than ever?», *The Astana Times*, 30 Μαΐου 2017, <https://astanatimes.com/2017/05/central-asian-integration-more-real-than-ever/>.

προηγούμενο κεντρασιατικό εγχείρημα ολοκλήρωσης, προχωρώντας στη σύσταση τεσσάρων δομών. Το Διακρατικό Συμβούλιο και η Εκτελεστική Επιτροπή αποτέλεσαν τα κυβερνητικά σώματα, ενώ συστάθηκαν η Κεντρική Ασιατική Τράπεζα για τη Συνεργασία και την Ανάπτυξη⁷¹ και, αργότερα, το «τάγμα CentrAzbat» που προοριζόταν για ειρηνευτικές επιχειρήσεις, «υπό την αιγίδα του ΟΗΕ», αλλά «ατόνησε και διαλύθηκε στην πορεία»⁷². Περαιτέρω, το 1996, το Τατζικιστάν έλαβε το καθεστώς παρατηρητή στην ΚΑΕ, συμμετέχοντας, ωστόσο, ενεργά⁷³ έως το 1998, οπότε και εντάχθηκε ως μέλος κατά τη μετεξέλιξη της ΚΑΕ σε Κεντρική Ασιατική Οικονομική Κοινότητα (ΚΑΟΚ)⁷⁴.

Παρόλο που οι διεργασίες για τη σύσταση της ΚΑΕ εξελίσσονταν, ο Ναζαρμπάγιεφ, που είχε ανακηρύξει τελευταίος την ανεξαρτησία της χώρας του από την ΕΣΣΔ⁷⁵, αντιλήφθηκε, εγκαίρως, ότι κανένα εγχείρημα ολοκλήρωσης δεν θα μπορούσε να επιβιώσει χωρίς τη συμμετοχή της Ρωσίας και την επινόηση μιας σύγχρονης και μακρόπνοης ιδέας⁷⁶. Στις 29 Μαρτίου 1994, πραγματοποιώντας επίσκεψη στη Μόσχα, πρότεινε σε ομιλία, που έδωσε στο Πανεπιστήμιο Λομονόσοφ, τη δημιουργία της Ευρασιατικής Ένωσης και λίγους μήνες αργότερα «υπέβαλε», λεπτομερώς, «στους αρχηγούς των κρατών-μελών της ΚΑΚ το σχέδιό του» για τη συγκρότησή της⁷⁷. Το «σχέδιο Ναζαρμπάγιεφ» πρόβλεπε τη σύσταση της ΕΑΕ, προκειμένου να προαχθούν η κατάργηση των εμποδίων στις διακρατικές οικονομικές συναλλαγές, η ενίσχυση του ελεύθερου ανταγωνισμού και η αειφόρος οικονομική ανάπτυξη των συμμετεχόντων, οι οποίοι θα «διατηρούσαν την ανεξαρτησία τους»⁷⁸. Η ανταπόκριση της Ρωσίας ήταν σχεδόν άμεση. Τον Ιανουάριο του 1995, επί προεδρίας

⁷¹ B. Rumer and S. Zhukov, *Central Asia. The Challenges of Independence*, M. E. Sharpe, New York, 1998, σελ. 104 και 118.

⁷² Κ. Μαργαρίτου, *Η Ευρασιατική Ένωση και η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2015, σελ. 16 και Κ. Meshcheryakov, "Central Asian Integration and Russian Foreign Policy", *Middle – East Journal of Scientific Research*, Vol. 21, No. 1, 2014, σελ. 66-70.

⁷³ B. Rumer and S. Zhukov, *Central Asia. The Challenges of Independence*, M. E. Sharpe, New York, 1998, σελ. 104.

⁷⁴ A. Kazantsev, "Russian Policy in Central Asia and the Caspian Sea Region", *Europe-Asia Studies*, Vol. 60, No. 6, 2008, 1073-1088.

⁷⁵ R. Kaiser and J. Chinn, "Russian-Kazakh Relations in Kazakhstan", *Post-Soviet Geography*, Vol. 36, No. 5, 1995, σελ. 257-273.

⁷⁶ M. Entin and E. Entina, "The New Role of Russia in the Greater Eurasia", *Strategic Analysis*, Vol. 40, No. 6, 2016, σελ. 590-603.

⁷⁷ EAEU, President of Kazakhstan N. Nazarbayev at Lomonosov Moscow State University Moscow, 29 Μαρτίου 1994, About the Union, Timeline, <http://www.eaeunion.org/?lang=en#about-history>.

⁷⁸ S. Raikhan, "Eurasian idea of N.A. Nazarbayev as the basis of modern integration", *Procedia - Social and Behavioral Sciences* Vol. 89, 2013, σελ. 377-386.

Μπ. Γιέλτσιν, πραγματοποιήθηκε το πρώτο και σημαντικό βήμα προς την υλοποίηση του σχεδίου του Καζάχου Προέδρου, αφού συνάφθηκε η Συνθήκη για την Τελωνειακή Ένωση της Ρωσίας, του Καζακστάν και της Λευκορωσίας, που επισήμαναν ότι «προτίθεντο να προχωρήσουν στην υλοποίηση της Οικονομικής Ένωσης της ΚΑΚ»⁷⁹. Έκτοτε, βασιζόμενη στους θεσμούς της Κοινοπολιτείας, η ρωσική εξωτερική πολιτική επικεντρώθηκε βαθμικώς στην Κεντρική Ασία, ειδικότερα από το 1996 και μετά, υπό τη διορατική καθοδήγηση του Γ. Πριμακόφ.

2.3 Από τον Πριμακόφ στον Πούτιν

Οι βάσεις της σύγχρονης ευρασιατικής υψηλής στρατηγικής της Μόσχας εντοπίζονται, κατά την περίοδο που ο Πριμακόφ διετέλεσε Υπουργός Εξωτερικών (1996-1998) και Πρωθυπουργός (1998-1999) της Ρωσικής Ομοσπονδίας⁸⁰. Σύμφωνα με τη θεωρία της υψηλής στρατηγικής του Παπασωτηρίου, οι μεγάλες δυνάμεις συνάπτουν διεθνείς συνεργασίες και ιδρύουν διεθνείς οργανισμούς, προκειμένου να προσελκύσουν συμμάχους και να αυξήσουν την επιρροή και την ισχύ τους⁸¹. Αναλόγως, στις δύο θητείες Πριμακόφ, προάχθηκαν και ενισχύθηκαν πολυμερείς συνεργασίες, τόσο στο εσωτερικό του ευρασιατικού χώρου, όσο και στην περίμετρό του, που οδήγησαν στη σύσταση αντίστοιχων διεθνών οργανισμών κατά τα πρώτα χρόνια των προεδριών Πούτιν.

Υπό την αφήγηση της ευρασιατικής ολοκλήρωσης, ο Πούτιν ανήγαγε σε στρατηγική προτεραιότητά του την εναρμόνιση των λειτουργιών και την εμβάθυνση των πολιτικών των συγκεκριμένων οργανισμών, με τελικό στόχο την πολιτική συνεργασία. Μέσω της συγκεκριμένης επιλογής, ο Ρώσος Πρόεδρος πέτυχε την ενίσχυση της επιρροής και της ισχύος της χώρας του στην Ευρασία⁸². Συνεπώς, η ευρασιατική ολοκλήρωση όχι μόνο διασυνδέεται, αλλά ταυτίζεται με τη ρωσική υψηλή

⁷⁹ Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι στο προοίμιο της Συμφωνίας δήλωσαν την πρόθεσή τους να εφαρμόσουν και τη Συνθήκη για την Οικονομική Ένωση (1993), καθιστώντας την Τελωνειακή Ένωση μέρος της βλ. σχετικά, Соглашение о Таможенном союзе, Москва, 20 Ιανουαρίου 1995, <https://legalacts.ru/doc/soglashenie-stran-sng-ot-20011995-o-tamozhennom/>.

⁸⁰ Προηγουμένως είχε χρηματίσει Διευθυντής της Υπηρεσίας Εξωτερικών Πληροφοριών (1991-1996), ενώ κατά το παρελθόν υπήρξε Πρόεδρος του Σοβιέτ της Ένωσης (1989-1990) και σύμβουλος του Προέδρου Γκορμπατσόφ (1990-1991).

⁸¹ Χ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011, σελ. 15.

⁸² Κ. Μαργαρίτου, *Η Ευρασιατική Ένωση και η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2015, σελ. 18-21.

στρατηγική της εποχής Πούτιν· οι απαρχές της, όμως, εντοπίζονται στην περίοδο Πριμακόφ⁸³.

Κατά την τριετία 1996-1999, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό της, η Ρωσία εξακολουθούσε να αντιμετωπίζει πολλαπλές προκλήσεις, οι οποίες καταμαρτυρούσαν το αρνητικό ισοζύγιο ισχύος σε σχέση με τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ. Παρ' όλα αυτά, η ρωσική εξωτερική πολιτική σημείωσε τρεις επιτυχίες, που πιστώνεται ιστορικά ο Πριμακόφ. Όταν ανέλαβε Υπουργός Εξωτερικών, ο πρώτος πόλεμος της Τσετσενίας (1994-1996) βρισκόταν σε εξέλιξη καταδεικνύοντας σημαντικές αδυναμίες των ρωσικών ενόπλων δυνάμεων⁸⁴, ενώ είχε προηγηθεί ο συμβιβασμός με την ΕΕ και το ΝΑΤΟ, μέσω της συμμετοχής της Ρωσίας σε πολυμερείς συμφωνίες (1991-1994), και είχε καταφανεί η νατοϊκή ισχύς πυρός στον πόλεμο της Βοσνίας⁸⁵. Ωστόσο, το 1997 οι πολυμερείς συμφωνίες μετατράπηκαν σε διμερείς, ανάγοντας τη Ρωσία σε ισότιμο συνομιλητή της ΕΕ και του ΝΑΤΟ. Αφενός μεν, συνάφθηκε η Συμφωνία Εταιρικής Σχέσης και Συνεργασίας με την ΕΕ⁸⁶ και, αφετέρου, η «Ιδρυτική Πράξη Συνεργασίας μεταξύ ΝΑΤΟ και Ρωσίας»⁸⁷.

Επιπλέον, ο Πριμακόφ επιχείρησε να αντιστρέψει τους αρνητικούς συσχετισμούς ισχύος μέσω εναλλακτικών σχηματισμών⁸⁸. Δεύτερο επίτευγμά του ήταν η εμβάθυνση της οικονομικής συνεργασίας, που είχε ξεκινήσει με την Τελωνειακή Ένωση, και η διεύρυνσή της με νέα μέλη καθώς και η ανανέωση της ΣΣΑ. Κατά τρίτον,

⁸³ K. Margaritou, "The Rise of a New Empire? Decoding the Eurasian Grand Strategy of Russia and its Strategic Alignment with China", *Russia and New States of Eurasia*, No.1, Is. 2, 2018, σελ. 23-49 και S. Ramani, «Yevgeny Primakov-The Ideological Godfather of Putinism», Huffington Post, 14 Ιουλίου 2016, https://www.huffpost.com/entry/yevgeny-primakov-the-ideo_b_7799410?guccounter=1&guce_referrer=aHR0cHM6Ly93d3cuZ29vZ2xlLmNvbS8&guce_referrer_sig=AQAAALgQkedLumCyMF0IW9wSzA_yFP2LxDNAasPoFnS9cKmlKQPZMW0oH5N5RftTgd-vmeC3EQL4Qt-BQLRNC2L-GEXgWbYmMUkKsRvhSbhwsdrBdvfQBeeHjs77Dq0-oy1I5zulFaAX4K2JA3ruGbafQO9qYSjGtcpNMhJrQZVuMXBgF.

⁸⁴ A. Matveeva, "Chechnya: Dynamics of War and Peace", *Problems of Post-Communism*, Vol. 54, No. 3, 2007, σελ. 3-17.

⁸⁵ K. Μαργαρίτου, "Η Ευρασιατική Ένωση: Μία νέα οντότητα υψηλής στρατηγικής και διαπεριφερειακής πρωτοκαθεδρίας της σύγχρονης Ρωσίας", *Άμυνα και Διπλωματία*, Τεύχος 289, Δεκέμβριος 2015, σελ. 26-30.

⁸⁶ Decision [97/800/EC](#) of October 30, 1997, Russian Federation, OJ L 327 of 28.11.1997. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, αν και η Ρωσία αναδείχθηκε σε ισότιμο συνομιλητή της ΕΕ, εντούτοις η συγκεκριμένη συμφωνία άνοιξε τον δρόμο για τη σύναψη αντίστοιχων συμφωνιών με άλλες εννιά πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες. Βλ. σχετικά, EU, Partnership and Cooperation Agreements (PCAs): Russia, Eastern Europe, the Southern Caucasus and Central Asia, Eur-Lex, 29 Σεπτεμβρίου 2010, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:r17002>.

⁸⁷ Founding Act on mutual relations, cooperation and security between NATO and the Russian Federation, Paris, 27 Μαΐου 1997.

⁸⁸ D. Larson and A. Shevchenko, "Russia says no: Power, status, and emotions in foreign policy", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 47, Is. 3-4, 2014, σελ. 269-279.

προσέγγισε την Κίνα, προάγοντας τη διακρατική συνεργασία των δύο κρατών σε πολυμερή και τριμερή βάση με τη συμμετοχή της Ινδίας, ενώ διαμόρφωσε και τη βάση για την ανάπτυξη των σχέσεων με τη Νοτιοανατολική Ασία και την Ένωση Κρατών Νοτιοανατολικής Ασίας (ΕΚΝΑ).

Το 1996, έπειτα από τη Συμφωνία για την Τελωνειακή Ένωση, ακολούθησε η σύναψη της Συνθήκης για την αυξημένη ολοκλήρωση στον Οικονομικό και Ανθρωπιστικό Τομέα, συμπεριλαμβάνοντας νέα πεδία οικονομικής συνεργασίας των κρατών-μελών. Η Ρωσία, το Καζακστάν, η Λευκορωσία και η Κιργιζία, η οποία, έκτοτε, συμμετείχε σταθερά στις διαδικασίες της ευρασιατικής ολοκλήρωσης, συμφώνησαν:

«Τη συγκρότηση κοινού οικονομικού χώρου, τη δημιουργία κοινής αγοράς αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίων και εργατικού δυναμικού, τη λειτουργία ενοποιημένων δικτύων μεταφορών, ενέργειας και πληροφοριών, τον συντονισμό των εξωτερικών πολιτικών τους και την κοινή προστασία των συνόρων τους, με έμφαση στην καταπολέμηση του εγκλήματος και της τρομοκρατίας»⁸⁹.

Η διάνοιξη των νέων πεδίων συνεργασίας της Συνθήκης απέκτησε περισσότερο σταθερή θεσμική βάση με τη Συνθήκη για την Τελωνειακή Ένωση και τον Κοινό Οικονομικό Χώρο (ΣΤΕΚΟΧ), που συνομολογήθηκε ακολούθως το 1999⁹⁰. Η ΣΤΕΚΟΧ, πέρα από τους οικονομικούς και αναπτυξιακούς στόχους της ολοκλήρωσης, διασφάλισε την εθνική κυριαρχία των κρατών-μελών και την εμβάθυνση της ολοκλήρωσης σε διακυβερνητικές βάσεις. Τα χαρακτηριστικά αυτά ευνόησαν τη σταθερότητα της συνεργασίας μεταξύ της Ρωσίας και των εταίρων της και κατέστησαν αποφασιστικοί παράγοντες για την εδραίωση των μετέπειτα βημάτων ολοκλήρωσης, διαμορφώνοντας τη σύγχρονη ευρασιατική διακυβέρνηση⁹¹. Επίσης, στη ΣΤΕΚΟΧ εντάχθηκε και το Τατζικιστάν, ακολουθώντας την Κιργιζία και ενισχύοντας, πρακτικά, τη δυναμική (επαν)εδραίωσης της επιρροής της Μόσχας στην Κεντρική Ασία, που

⁸⁹ Treaty on increased integration in economic and humanitarian fields, Moscow, 29 Μαρτίου 1996, <http://www.evrazes.com/docs/view/120>.

⁹⁰ Στο προοίμιο της Συνθήκης αναφερόταν η προσήλωση στις αρχές της Συνθήκης για την Οικονομική Ένωση του 1993. Договор о Таможенном союзе и Едином экономическом пространстве, Москва, 26 Φεβρουαρίου 1999, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_31914.

⁹¹ Βλ. παρακάτω, 3.2.3 Η Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή.

αναπτύχθηκε από το 1998, όταν η Ρωσία «προσκλήθηκε ως παρατηρητής» στην ΚΑΟΚ, εποπτεύοντας έκτοτε, αδήλως, το κεντρασιατικό εγχείρημα ολοκλήρωσης⁹².

Το 1999 η Ρωσία και οι εταίροι της στη ΣΣΑ κλήθηκαν να ξεπεράσουν το κρίσιμο εμπόδιο της ανανέωσης της Συνθήκης, έπειτα από την παρέλευση πέντε ετών από την έναρξη ισχύος της (1994)⁹³. Ειδικότερα για τη Ρωσία, που η στρατιωτική ισχύς της είχε δοκιμαστεί ανεπιτυχώς στο μέτωπο της Τσετσενίας, η παραμονή των υπολοίπων κρατών στη ΣΣΑ συνιστούσε κορυφαία πρόκληση. Συγχρόνως, το Ουζμπεκιστάν, που ήταν από τα αρχικώς συμβαλλόμενα μέρη της Συνθήκης, και η Γεωργία αποχώρησαν συνιστώντας με την Ουκρανία, το Αζερμπαϊτζάν και τη Μολδαβία τον GUUAM. Ο συγκεκριμένος οργανισμός αποτέλεσε μία εναλλακτική γεωπολιτική διέξοδο για τα συγκεκριμένα κράτη, χωρίς να παράξει ισχυρές προοπτικές σύγκλισης⁹⁴. Τελικά, η Ρωσία με τους εναπομείναντες συμμάχους της κατόρθωσε να ανανεώσει την ισχύ της Συνθήκης για πέντε χρόνια, προετοιμάζοντας το έδαφος για τη συγκρότηση του ΟΣΣΑ, που αναβάθμισε τη ΣΣΑ τρία χρόνια αργότερα⁹⁵.

Παράλληλα, η Ρωσία στράφηκε προς την Κίνα, με την οποία συνδιαμόρφωσαν νέους γεωπολιτικούς και γεωοικονομικούς συσχετισμούς στην Ευρασία. Μόσχα και Πεκίνο έθεσαν τις βάσεις για τη στρατηγική ευθυγράμμισή τους στα πλαίσια του σχηματισμού «Σαγκάη Πέντε», στον οποίο συμμετείχαν το Καζακστάν, η Κιργιζία και το Τατζικιστάν. Ο σχηματισμός ξεκίνησε στις 26 Απριλίου 1996 ως «φόρουμ» για τη σταδιακή απόσυρση των διασυνοριακών στρατευμάτων των πέντε συμμετεχόντων κρατών και εξελίχθηκε, σε βάθος χρόνου, στον ΟΣΣ, συμπεριλαμβάνοντας τα πεδία της «ασφάλειας, της περιφερειακής σταθερότητας και της εμπορικής συνεργασίας»⁹⁶. Το 1998 ο Πριμακόφ κατόρθωσε να ενεργοποιήσει και την Ινδία, η οποία τέθηκε σε «αλληλεπίδραση» με τη ρωσοκινεζική προσέγγιση, διαμορφώνοντας μία τριμερή συνεννόηση, την καλούμενη RIC που, με τη συμμετοχή της Βραζιλίας και της Νότιας

⁹² A. Kazantsev, "Russian Policy in Central Asia and the Caspian Sea Region", *Europe-Asia Studies*, Vol. 60, No. 6, 2008, 1073-1088.

⁹³ Βλ. παραπάνω.

⁹⁴ Ο συγκεκριμένος οργανισμός συστάθηκε, προκειμένου να εξυπηρετήσει τη συνεργασία των μελών του με τις δυτικές δυνάμεις με στόχο την ενδυνάμωση της δημοκρατίας και την ενίσχυση της οικονομικής ανάπτυξης, περιλαμβάνοντας και τον τομέα της ασφάλειας. Βλ. σχετικά, <http://guam-organization.org/> και «Uzbekistan Suspends Its Membership in CSTO», *The Gazette of Central Asia*, 29 Ιουνίου 2012, <http://www.satrapia.com/news/article/uzbekistan-suspends-its-membership-in-csto/>.

⁹⁵ Collective Security Treaty Organization, Basic Facts, http://www.odkb.gov.ru/start/index_aengl.htm.

⁹⁶ C. Chung, "China and the Institutionalization of the Shanghai Cooperation Organization", *Problems of Post-Communism*, Vol. 53, No. 5, 2006, σελ. 3-14.

Αφρικής, οδήγησε στη σύσταση των BRICS μεταξύ 2008-2009⁹⁷ και στην ένταξη τη Ινδίας στον ΟΣΣ το 2017⁹⁸.

Επιπλέον της πολυεπίπεδης ανάπτυξης της ρωσοκινεζικής προσέγγισης, η επιτυχία της Μόσχας, κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, συνίστατο από τρία ειδικότερα στοιχεία. Καταρχήν, κατόρθωσε να εναρμονίσει τη θεματολογία της νέας συνεργασίας της με τις διαδικασίες, που ανέπτυξε στους τομείς της ασφάλειας και της οικονομίας με τους κεντρασιάτες συμμάχους της, μέσω της ΣΣΑ και της ΣΤΕΚΟΧ. Κατ' επέκταση, η ένταξή τους στον σχηματισμό της Σαγκάης ήταν πιο συνεκτική και εγγύτερα στη Ρωσία, η οποία κέρδισε το άτυπο ιστορικό προβάδισμα επί τη βάσει της σοβιετικής παρακαταθήκης και της μετασοβιετικής διασύνδεσής της με τις συγκεκριμένες χώρες. Επιπλέον, το κύρος της Μόσχας ενισχύθηκε και δόθηκε ώθηση για νέες συνεργασίες παρά το πλήγμα του πολέμου της Τσετσενίας. Συν τοις άλλοις, τον Ιούλιο του 1996, ταυτόχρονα με την Κίνα⁹⁹, η Ρωσία διασυνδέθηκε με την ΕΚΝΑ, λαμβάνοντας το καθεστώς του εταίρου διαλόγου, δίνοντας νέα δυναμική στις σχέσεις της με τα κράτη της Νοτιοανατολικής Ασίας¹⁰⁰.

Παράλληλα με τις επιτυχίες, αναλήφθηκε και μία ανεπιτυχής πρωτοβουλία για την άμεση ένταξη των πέντε εταίρων της ευρασιατικής ολοκλήρωσης σε μία ομοσπονδία. Εμπνευστής της ήταν ο Πρόεδρος της Λευκορωσίας, Α. Λουκασένκο, ο οποίος ως Βουλευτής¹⁰¹ ήταν ο μοναδικός που είχε καταψηφίσει τις Συμφωνίες της Μπελαβέζα¹⁰². Το νέο αυτό εγχείρημα ξεκίνησε το 1996 ως Κοινοπολιτεία της Λευκορωσίας και της Ρωσίας, η οποία θα μπορούσε να οδηγήσει στην ένταξη των μελών της ΚΑΚ σε μία ομοσπονδία καθοδηγούμενη από τη Ρωσία, με τον Λουκασένκο

⁹⁷ R. Salzman, *Russia, BRICS, and the Disruption of Global Order*, Georgetown University Press, Washington DC, 2019, σελ. 31-32.

⁹⁸ A. Lukin, "Russia's Identity Dilemmas: BRICS, the G8 and the Shanghai Cooperation Organisation", F. Kornegay and N. Bohler-Muller (Εκδ.) *Laying the BRICS of a New Global Order: From Yekaterinburg 2009 to eThekwin 2013*, Africa Institute of South Africa, Pretoria, 2013, σελ. 85-100.

⁹⁹ ASEAN Secretariat, Overview: ASEAN-China dialogue relations, Information paper, Αύγουστος 2019, https://asean.org/storage/2012/05/Overview-of-ASEAN-China-Relations-Dec-2019_For-Web.pdf.

¹⁰⁰ ASEAN Secretariat, Overview: ASEAN-Russia dialogue relations, Information paper, Ιούλιος 2019, <https://asean.org/storage/2012/05/Overview-ASEAN-Russia-Dialogue-Relations1.pdf>.

¹⁰¹ President of the Republic of Belarus, Biography of the President of the Republic of Belarus, http://president.gov.by/en/biography_en/.

¹⁰² M. Specter, «Belarus Voters Back Populist in Protest at the Quality of Life», The New York Times, Archives, 25 Ιουνίου 1994, <https://www.nytimes.com/1994/06/25/world/belarus-voters-back-populist-in-protest-at-the-quality-of-life.html?n=Top%2FReference%2FTimes+Topics%2FPeople%2FL%2FLukashenko%2C+Aleksandr+G.>

να εξασφαλίζει μία ενισχυμένη θέση στη σφαίρα επιρροής του Κρεμλίνου και τη χώρα του να αποκτά ένα προνομιακό καθεστώς, σε σχέση με τα πλεονεκτήματα που θα μπορούσε να της προσφέρει η Μόσχα στους τομείς της οικονομίας και της ασφάλειας¹⁰³. Ωστόσο, πλην Ρωσίας, τα υπόλοιπα κράτη της ευρασιατικής ολοκλήρωσης δεν ανταποκρίθηκαν στη συγκεκριμένη πρόταση. Τελικώς, το 1999, η Ρωσία και η Λευκορωσία σχημάτισαν την ομώνυμη Ένωση της Ρωσίας και της Λευκορωσίας, ανακαινίζοντας την προοπτική της ομοσπονδοποίησης, αλλά οι πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες εξακολούθησαν να μην δείχνουν ενδιαφέρον. Η Ένωση απέκτησε θεσμικές δομές, οι οποίες διατηρήθηκαν σε συμβολικό επίπεδο. Κατά συνέπεια, καταδείχθηκε πως η οικονομική ολοκλήρωση καθίστατο η μόνη αποτελεσματική μέθοδος για τη σταθεροποίηση της επανασύνδεσης των νέων Δημοκρατιών, οι οποίες απέρριπταν την προοπτική αναβίωσης της ρωσικής «κηδεμονίας»¹⁰⁴.

Ο Πούτιν δικαίωσε, τόσο τον Ναζαρμπάγιεφ, όσο και τον Πριμακόφ, υλοποιώντας το όραμα του πρώτου και αναβαθμίζοντας την υψηλή στρατηγική του δεύτερου. Έπειτα από την άνοδο (31/12/1999) και την εκλογή (7/5/2000) του στην προεδρία και αφού απέδειξε ότι η Ρωσία διέθετε επαρκή στρατιωτική ισχύ, προκειμένου να διατηρήσει την ενότητα της Ομοσπονδίας, αντιστρέφοντας με τον δεύτερο πόλεμο της Τσετσενίας (1999-2000) τους αρνητικούς συσχετισμούς του πρώτου¹⁰⁵, ο Πούτιν έθεσε ως προτεραιότητές του τη θεσμική εμπλαίσωση της ΣΤΕΚΟΧ και την ενίσχυση της ιστορικής συνείδησης των Ρώσων. Στις 10 Οκτωβρίου 2000, η Ρωσία, το Καζακστάν, η Λευκορωσία, η Κιργιζία και το Τατζικιστάν συνέστησαν την ΕΑΟΚ¹⁰⁶. Δύο μήνες μετά, ο Ρώσος Πρόεδρος επανέφερε τον ύμνο της Σοβιετικής Ένωσης, με νέους στίχους, και καθιέρωσε ως εθνόσημο τον «αυτοκρατορικό δικέφαλο αετό»¹⁰⁷. Η φιλοδοξία και η επιδίωξη της αναβίωσης του ηγεμονικού παρελθόντος της χώρας έγινε πέρα από εμφανής τα επόμενα χρόνια, αλλά εμπλαισιώθηκε από διαφορετική αφήγηση. Η ΕΑΟΚ υπήρξε μία σταθερή δομή, που

¹⁰³ Союзного государства, Документы Союзного государства, <http://www.soyuz.by/about/docs/>.

¹⁰⁴ R. Deyermund, "The State of the Union: Military Success, Economic and Political Failure in the Russia-Belarus Union", *Europe-Asia Studies*, Vol. 56, No. 8, 2004, σελ. 1191-1205.

¹⁰⁵ Q. Hodgson, "Is the Russian bear learning? an operational and tactical analysis of the second Chechen war, 1999-2002", *The Journal of Strategic Studies*, Vol. 26, Is. 2, 2010 σελ. 64-90.

¹⁰⁶ Договор об учреждении Евразийского экономического сообщества, Астана, 10 Οκτωβρίου 2000, <http://www.kremlin.ru/supplement/3402>.

¹⁰⁷ M. Warren, «Putin revives Soviet national anthem», *The Telegraph*, 9 Δεκεμβρίου 2000, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/1377685/Putin-revives-Soviet-national-anthem.html>.

οδήγησε σε μία νέα Ένωση της οποίας η Ρωσία θα ηγούνταν, προκειμένου να αναδειχθεί ξανά σε μία μεγάλη δύναμη του διεθνούς συστήματος¹⁰⁸.

2.4 Από την ΕΑΟΚ στην ΕΑΟΕ

Η ΕΑΟΚ αποτελούνταν από μία οργανωτική δομή, που είχε ως στόχο την προώθηση της ολοκλήρωσης μεταξύ των κρατών-μελών, ενώ διέθετε και στοιχεία διάκρισης των λειτουργιών της εξουσίας. Στην κορυφή της ιεραρχίας βρισκόταν το Διακρατικό Συμβούλιο, το οποίο συνίστατο από τους αρχηγούς κρατών και κυβερνήσεων, που αποφάσιζαν για όλα τα κρίσιμα ζητήματα λειτουργία της Κοινότητας. Το εκτελεστικό σώμα της Κοινότητας ήταν η Επιτροπή Ολοκλήρωσης, η οποία απαρτιζόταν από τους αναπληρωτές αρχηγούς κυβερνήσεων με τη συμμετοχή των αρμόδιων ανά τομέα πολιτικής υπουργών. Η Επιτροπή είχε ως αρμοδιότητα την ανάπτυξη και εμβάθυνση των κοινών πολιτικών και την εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών των κρατών-μελών, ενώ υποστηριζόταν στο έργο της από τη Γραμματεία της ΕΑΟΚ, η οποία ασκούσε οργανωτικές και συντονιστικές αρμοδιότητες¹⁰⁹. Επίσης, η ΕΑΟΚ διέθετε συμβολικά κοινοβουλευτικό σώμα, τη Διακοινοβουλευτική Αντιπροσωπεία η οποία απαρτιζόταν από εκπροσώπους των εθνικών κοινοβουλίων των κρατών-μελών. Η Διακοινοβουλευτική Αντιπροσωπεία δεν είχε ουσιώδεις αρμοδιότητες, αλλά λειτουργούσε επικουρικά και συμβουλευτικά προς το Διακρατικό Συμβούλιο και την Επιτροπή Ολοκλήρωσης. Τέλος, στην ΕΑΟΚ λειτουργούσε δικαιοδοτικό όργανο, το Δικαστήριο της Κοινότητας, το οποίο μετεξελίχθηκε στο Δικαστήριο της ΕΑΟΕ.¹¹⁰

Η λειτουργία της ΕΑΟΚ υπήρξε καθοριστική για την ευρασιατική ολοκλήρωση, αφού αποτέλεσε μία αποτελεσματικότερη ενοποιητική βάση των μετασοβιετικών κρατών-μελών εν συγκρίσει με την ΚΑΚ. Περαιτέρω, μεταξύ 2002 και 2014 που ιδρύθηκε η ΕΑΟΕ, συνέβησαν κρίσιμα γεγονότα, που ώθησαν τη Ρωσία να επισπεύσει και να εντείνει τις προσπάθειές της για βαθύτερη ολοκλήρωση με τους συμμάχους της. Το ΝΑΤΟ και η ΕΕ πέτυχαν μία ιστορική επέκταση προς την

¹⁰⁸ K. Margaritou, “The Rise of a New Empire? Decoding the Eurasian Grand Strategy of Russia and its Strategic Alignment with China”, *Russia and New States of Eurasia*, No.1, Is. 2, 2018, σελ. 23-49.

¹⁰⁹ Ιστορική μορφή της Ευρασιατικής Ολοκλήρωσης υπήρξε ο Καζάχος, Τάιρ Μανσούροφ, ο οποίος ανέλαβε Γραμματέας της Επιτροπής της Κοινότητας κατά την υλοποίηση όλων των κρίσιμων βημάτων για την εξέλιξη της ΕΑΟΚ σε ΕΑΟΕ από το 2007 έως το 2014. Το 2014 ανέλαβε Υπουργός (Επίτροπος) Ενέργειας και Υποδομών της Ένωσης έως τον Ιανουάριο του 2016.

¹¹⁰ K. Μαργαρίτου, *Η Ευρασιατική Ένωση και η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2015, 1.2.1 Η Ευρασιατική Οικονομική Κοινότητα – The Eurasian Economic Community.

Ανατολική Ευρώπη, εξαλείφοντας οριστικά τη ρωσική επιρροή στο σύνολο των πρώην κομμουνιστικών κρατών της Περιφέρειας. Ωστόσο, η Μόσχα διατήρησε το προνομιακό καθεστώς ισότιμου συνομιλητή με το ΝΑΤΟ, υλοποιώντας το 2002 τη σύσταση του Συμβουλίου ΝΑΤΟ-Ρωσίας, που προβλεπόταν στην Ιδρυτική Πράξη του 1997¹¹¹. Συγχρόνως, στο εσωτερικό της ευρασιατικής συμμαχίας υπήρξαν σημαντικά εμπόδια, τα οποία ξεπεράστηκαν χάρη στη διαρκή πολιτική στήριξη, που παρείχαν το Μινσκ και η Αστάνα προς τη Μόσχα για την υλοποίηση του ενωσιακού εγχειρήματος συναρτήσεως του κλιμακούμενου ανταγωνισμού της με τη Δύση.

Εν τω μεταξύ, οι κεντρασιατικές χώρες συνέχισαν να καταβάλουν προσπάθειες, ώστε να ενισχύσουν τη συνεργασία τους στο πλαίσιο της ΚΑΟΚ, η οποία είχε μικρότερη διάρκεια ζωής από την ΚΑΕ. Πέραν της συμμετοχής του Τατζικιστάν ως μέλους και της Ρωσίας ως παρατηρητή, ειδοποιός διαφορά της ΚΑΟΚ ήταν ότι ορίστηκαν η δημιουργία «κοινού οικονομικού χώρου» και η «στρατηγική ολοκλήρωσης και ανάπτυξης» των κρατών-μελών, με «χρονικό ορίζοντα υλοποίησης το 2002» και, αντιστοίχως, «το 2005»¹¹². Εντούτοις, το 2001 η θεματολογία της Κοινότητας διευρύνθηκε και κρίθηκε από τα κράτη-μέλη πως έπρεπε και πάλι να ανασυγκροτηθεί η συνεργασία τους, με αποτέλεσμα η ΚΑΟΚ να μετεξελιχθεί το 2002 στον Οργανισμό Συνεργασίας Κεντρικής Ασίας (ΟΣΚΑ), που επιβίωσε, αναλόγως, για σύντομο χρονικό διάστημα¹¹³.

Επί τη βάση των θεμελίων του Πριμακόφ, μεταξύ 2001-2002, ο Πούτιν σημείωσε δύο μεγάλες επιτυχίες, εμπλαισιώνοντας πολιτικά και στρατιωτικά την ευρασιατική ολοκλήρωση. Το 2001 οι ηγέτες των Πέντε της Σαγκάης εδραίωσαν τη συνεργασία τους, αναγγέλλοντας τη δημιουργία του ΟΣΣ¹¹⁴, ο οποίος ιδρύθηκε το 2002 και, συγχρόνως, διευρύνθηκε με την ένταξη του Ουζμπεκιστάν¹¹⁵. Το 2002 συστάθηκε

¹¹¹ NATO-Russia Council, Rome Declaration, Rome, 28 Μαΐου 2002.

¹¹² G. Gotev, «Minister: Central Asia can be a model of peace, security and cooperation», Euractiv, Central Asia, 19 Μαρτίου 2018, <https://www.euractiv.com/section/central-asia/interview/minister-central-asia-can-be-a-model-of-peace-security-and-cooperation/>.

¹¹³ A. Kazantsev, “Russian Policy in Central Asia and the Caspian Sea Region”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 60, No. 6, 2008, 1073-1088.

¹¹⁴ Declaration on the Establishment of the Shanghai Cooperation Organization, Shanghai, 15 Ιουνίου, 2001.

¹¹⁵ Charter of the Shanghai Cooperation Organization, Saint-Petersburg, 7 Ιουνίου 2002.

και ο ΟΣΣΑ, στον οποίο συμμετείχαν τα μέλη της ΣΣΑ, προκειμένου να διασφαλίσουν την εφαρμογή της¹¹⁶.

Ο ΟΣΣΑ διασυνδέθηκε με το στρατιωτικό δόγμα της Ρωσίας, όσον αφορά την πρόβλεψη του Χάρτη του περί αμοιβαίας στρατιωτικής συνδρομής σε περίπτωση που εκδηλωθεί επιθετική ενέργεια κατά κράτους-μέλους¹¹⁷. Η συνεισφορά του συγκεκριμένου Οργανισμού στην ευρασιατική ολοκλήρωση αποτιμάται σε τρία επίπεδα. Καταρχάς, επέτρεψε στη Ρωσία να διασφαλίσει την επιρροή της στα συγκεκριμένα κράτη, αφού από το 1999¹¹⁸ είχε αρχίσει η επέκταση του NATO προς τις χώρες του Συμφώνου της Βαρσοβίας, ενώ προετοιμαζόταν η μεγάλη διεύρυνση¹¹⁹, που συμπεριέλαβε τις υπόλοιπες επτά πρώην κομμουνιστικές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και ξεκίνησε στη Σύνοδο της Πράγας, 1,5 μήνα μετά την ίδρυση του ΟΣΣΑ, τον Νοέμβριο του 2002¹²⁰. Κατά δεύτερον, εμπλαίσωσε αμυντικά την ΕΑΟΚ, αφού, εκτός από την Αρμενία, τα υπόλοιπα μέλη του ήταν και μέλη της Κοινότητας. Τρίτον, σύμφωνα με τον Πούτιν, κατέστη ένας δυνητικός πυλώνας υποστήριξης της ευρασιατικής ολοκλήρωσης κατά την προσδοκώμενη μετεξέλιξη της ΕΑΟΕ σε ΕΑΕ, δηλαδή σε μία πολιτική «υπερεθνική ένωση»¹²¹.

Το 2003 καταβλήθηκε η πρώτη προσπάθεια του Κρεμλίνου για την επαναφορά της Ουκρανίας στη ρωσική σφαίρα επιρροής, έπειτα από το διπλό «πλήγμα» που υπέστη από την ευρατλαντική ολοκλήρωση. Στις 26 Μαρτίου 2003, οι επτά πρώην κομμουνιστικές χώρες υπέγραψαν τα πρωτόκολλα ένταξης στο NATO¹²². 20 ημέρες αργότερα, στις 16 Απριλίου, πέντε από αυτές (Εσθονία, Λετονία, Λιθουανία, Σλοβακία και Σλοβενία) μαζί με τις τρεις που ήταν ήδη μέλη της Συμμαχίας (Πολωνία, Ουγγαρία

¹¹⁶ Charter of the Collective Security Treaty Organization, Chisinau, 7 Οκτωβρίου 2002, <http://www.odkb.gov.ru/b/azg.htm>.

¹¹⁷ Βλ. παρακάτω, 5.2.1 Ο Οργανισμός της Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας.

¹¹⁸ Το 1999 εντάχθηκαν στον Οργανισμό η Πολωνία, η Ουγγαρία και η Τσεχία. Βλ. NATO, Enlargement, 15 Φεβρουαρίου 2019, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49212.htm.

¹¹⁹ D. Reiter, "Why NATO Enlargement Does Not Spread Democracy", *International Security*, Vol. 25, No. 4, 2001, σελ. 41–67.

¹²⁰ Επρόκειτο για τις πρώην σοβιετικές χώρες της Βαλτικής, τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία, τη Σλοβενία και τη Σλοβακία, που ξεκίνησαν τις διαπραγματεύσεις το 2002 και εντάχθηκαν το 2004. Βλ. NATO, Prague Summit 21-22 November 2002. NATO transformed: new members, capabilities and partnerships, News, 26 Μαΐου 2006, <https://www.nato.int/docu/comm/2002/0211-prague/index.htm>.

¹²¹ V. Putin, «A new integration project for Eurasia: The future in the making», *Izvestia*, 3 Οκτωβρίου 2011, <https://www.rusemb.org.uk/press/246>.

¹²² NATO, Enlargement, Topics, 15 Φεβρουαρίου 2019, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49212.htm.

και Τσεχία) υπέγραψαν τη Συνθήκη Προσχώρησης στην ΕΕ¹²³. Λίγους μήνες μετά, η Ρωσία, το Καζακστάν και η Λευκορωσία αποφάσισαν να εμβαθύνουν τη συνεργασία, που είχαν αναπτύξει μέσω της ΕΑΟΚ, δημιουργώντας έναν κοινό οικονομικό χώρο, στον οποίο θα εντασσόταν και η Ουκρανία. Τον Σεπτέμβριο του 2003, οι τέσσερις χώρες συνυπέγραψαν στη Γιάλτα τη Συμφωνία για τη Δημιουργία Κοινού Οικονομικού Χώρου, δίδοντας έμφαση στις «τέσσερις ελευθερίες» της ανεμπόδιστης κυκλοφορίας αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίων και εργατικού δυναμικού εντός των συνόρων τους¹²⁴. Παρότι η Ουκρανία διατηρούσε μία στενή και «διακεκριμένη συνεργασία» με το ΝΑΤΟ από το 1997¹²⁵, ο Πρόεδρος της χώρας, Λ. Κούτσμα¹²⁶, μαζί με τον – τότε – Πρωθυπουργό, Β. Γιανουκόβιτς, κατέβαλαν σημαντικές προσπάθειες, προκειμένου να συσφίξουν τους δεσμούς της χώρας με τη Ρωσία. Αν και η Συμφωνία κυρώθηκε αρχικά από την ουκρανική βουλή, στη συνέχεια η Ουκρανία αναίρεσε τη συμμετοχή της έπειτα από την «πορτοκαλί» επανάσταση που έλαβε χώρα μεταξύ Νοεμβρίου 2004-Ιανουαρίου 2005. Συγκεκριμένα, στις προεδρικές εκλογές, που διεξάχθηκαν τον Νοέμβριο του 2004, ο Γιανουκόβιτς επικράτησε αρχικά έναντι του Β. Γιούσενκο, αλλά ηττήθηκε από τον τελευταίο στις επαναληπτικές εκλογές, που ακολούθησαν έπειτα από καταγγελίες για νοθεία και αμφισβήτηση του αρχικού αποτελέσματος εν μέσω της «πορτοκαλί» επανάστασης. Η εξέλιξη αυτή είχε ως συνέπεια την επαναφορά της Ουκρανίας σε ευρωπαϊκή τροχιά¹²⁷.

Παράλληλα, καθώς η Μόσχα εδραίωνε τη διασύνδεσή της με τις χώρες της Νοτιοανατολικής Ασίας¹²⁸, κλήθηκε να επιλύσει το μείζον και σύνθετο ζήτημα της

¹²³ Treaty of Accession of the Czech Republic, Estonia, Cyprus, Latvia, Lithuania, Hungary, Malta, Poland, Slovenia and Slovakia, Athens, April 2003, Official Journal of the European Union, L 236, 23 Σεπτεμβρίου 2003.

¹²⁴ Соглашение о формировании Единого экономического пространства, Ялта, 19 Σεπτεμβρίου 2003, http://www.mid.ru/ru/maps/by/-/asset_publisher/Uwp6wJEbZrL0/content/id/736678.

¹²⁵ NATO, Relations with Ukraine, Topics, 14 Ιανουαρίου 2018, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_37750.htm.

¹²⁶ Η δεύτερη θητεία (1999-2004) του Κούτσμα σημαδεύτηκε από κατηγορίες για κατάχρηση εξουσίας και την εμπλοκή του σε δολοφονία αντιφρονούντος δημοσιογράφου. Βλ. σχετικά, M. Schwartz, «Ex-President of Ukraine Is Implicated in 2000 Killing», The New York Times, 22 Μαρτίου 2011, <https://www.nytimes.com/2011/03/23/world/europe/23ukraine.html>.

¹²⁷ T. Kuzio, «From Kuchma to Yushchenko Ukraine's 2004 Presidential Elections and the Orange Revolution», *Problems of Post-Communism*, Vol. 52, No. 2, 2005, σελ. 29-44.

¹²⁸ Σε συνέχεια της απόκτησης του καθεστώτος εταίρου διαλόγου, το 2004 η Ρωσία εντάχθηκε στη Συνθήκη Φιλίας και Συνεργασίας της Νοτιοανατολικής Ασίας, η οποία αποτελεί τη βάση των συνεργασιών της ΕΚΝΑ. Βλ. σχετικά, Instrument of Accession to the Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia by Russian Federation, Vientiane, 29 Νοεμβρίου 2004, https://asean.org/?static_post=instrument-of-accession-to-the-treaty-of-amity-and-cooperation-in-southeast-asia-by-russian-federation και ASEAN Secretariat, Overview: ASEAN-Russia dialogue

κεντρασιατικής ολοκλήρωσης, το οποίο περιπλεκόταν διαρκώς. Αν και ΟΣΚΑ είχε αποκτήσει ένα ευρύτερο φάσμα στόχων, συμπεριλαμβάνοντας τους τομείς της πολιτικής συνεργασίας, της ασφάλειας, του περιβάλλοντος και της επιστημονικής συνεργασίας¹²⁹, οι κεντρασιατικές χώρες δεν συνέκλιναν και προωθούσαν τους εθνικούς στόχους τους. Το Καζακστάν με το Ουζμπεκιστάν συνέχιζαν να ερίζουν για την ηγεσία, ενώ η Κιργιζία και το Τατζικιστάν αντιμετώπιζαν σοβαρά προβλήματα εσωτερικής σταθερότητας και οικονομικής επιβίωσης, γι' αυτό «εξαρτιόνταν ολοένα και περισσότερο από τη Ρωσία και την Κίνα»¹³⁰. Συν τοις άλλοις, το έλλειμμα δημοκρατίας επιδείνωνε τη λειτουργία του Οργανισμού. Όπως σημειώνει ο Α. Kazantsev, «οι πολιτικές ελίτ» ένιωσαν να απειλούνται έπειτα από τη «ροζ»¹³¹ και την «πορτοκαλί» επανάσταση, που πραγματοποιήθηκαν, αντιστοίχως, στη Γεωργία και την Ουκρανία, το 2003 και το 2004. Ενώ προσθέτει ότι, επειδή οι δυτικές δυνάμεις υποστήριζαν τις επαναστάσεις, οι ελίτ θεώρησαν πως μόνο η Ρωσία μπορούσε «να εγγυηθεί» τη βιωσιμότητά τους «αποτρέποντας ανάλογα εγχειρήματα»¹³². Τελικά, η Ρωσία κατέστη πλήρες μέλος του Οργανισμού τον Οκτώβριο του 2004 και, έναν χρόνο αργότερα, ο ΟΣΚΑ απορροφήθηκε από την Ευρασιατική Οικονομική Κοινότητα (ΕΑΟΚ), που κατηύθυνε η Μόσχα. Ο Ναζαρμπάγιεφ υποστήριξε ότι «υπήρχε σύμπτωση συμφερόντων των δύο οργανισμών και πως θα αποφευγόταν η διπλή δουλειά»¹³³. Στην πραγματικότητα, όμως, το όραμά του καθίστατο προοδευτικά μία απτή πραγματικότητα. Μια ευρασιατική ένωση, με τη συμμετοχή της Ρωσίας, αναδυόταν.

Το 2006 η ΕΑΟΚ διευρύνθηκε με την ένταξη του Ουζμπεκιστάν, το οποίο εντάχθηκε και στον ΟΣΣ¹³⁴, ενώ πραγματοποιήθηκαν δύο σημαντικά βήματα εμβάθυνσης της οικονομικής ολοκλήρωσης. Το πρώτο ήταν η ίδρυση της

relations, Information paper, Ιούλιος 2019, <https://asean.org/storage/2012/05/Overview-ASEAN-Russia-Dialogue-Relations1.pdf>.

¹²⁹ K. Meshcheryakov, "Central Asian Integration and Russian Foreign Policy", *Middle – East Journal of Scientific Research*, Vol. 21, No. 1, 2014, σελ. 66-70.

¹³⁰ K. Meshcheryakov, "Russia's Central Asian Alliances: The Real Deal?", *World Applied Sciences Journal*, Vol. 30, No. 12, 2014, σελ. 1781-1783.

¹³¹ Βλ. παρακάτω, υποσημείωση 140.

¹³² A. Kazantsev, "Russian Policy in Central Asia and the Caspian Sea Region", *Europe-Asia Studies*, Vol. 60, No. 6, 2008, 1073-1088.

¹³³ Ministry of Foreign Affairs of Belarus, EurAsEC and Central-Asian Cooperation Organization Amalgamate, News, 7 Οκτωβρίου 2005, http://mfa.gov.by/en/press/news_mfa/c42701fa1770f018.html.

¹³⁴ Το Ουζμπεκιστάν, προκειμένου να ενταχθεί στην ΕΑΟΚ και τον ΟΣΣΑ, αποχώρησε από τον GUUAM, που μετονομάστηκε σε GUAM. Βλ. σχετικά, GUAM, GUAM: History and Institutional Formation, <http://guam-organization.org/en/guam-history-and-institutional-formation/>.

Ευρασιατικής Τράπεζας Ανάπτυξης (ΕΑΤΑ) μέσω διακρατικής συμφωνίας μεταξύ της Ρωσίας και του Καζακστάν, που είναι οι βασικοί μέτοχοι¹³⁵. Ακολούθως, εντάχθηκαν με περιορισμένη συμμετοχή στο κεφάλαιο της Τράπεζας η Αρμενία και το Τατζικιστάν το 2009, η Λευκορωσία το 2010 και η Κιργιζία το 2011¹³⁶. Η ΕΑΤΑ λειτούργησε υποστηρικτικά προς την ΕΑΟΚ και προώθησε το ενωσιακό εγχείρημα μέσα από αναπτυξιακές δράσεις, όπως το Ταμείο Αντιμετώπισης της Κρίσης (2009), το οποίο μετονομάστηκε σε Ευρασιατικό Ταμείο για τη Σταθερότητα και την Ανάπτυξη. Η ΕΑΤΑ εδρεύει στην Αλμάτυ και δεν αποτέλεσε θεσμικό όργανο της ΕΑΟΚ (όπως και της ΕΑΟΕ), αν και συστάθηκε στο πλαίσιο της συνεργασίας των κρατών-μελών στην Κοινότητα. Ωστόσο, καθίσταται ένα σημαντικός οργανισμός, που ενισχύει την ολοκλήρωση και εξυπηρετεί επενδύσεις¹³⁷ ευρείας κλίμακας στο σύνολο του ευρασιατικού χώρου, δίνοντας τη δυνατότητα συμμετοχής και σε άλλα κράτη (Κίνα) και διεθνείς οργανισμούς (ΚΑΚ, ΟΣΣ)¹³⁸.

Το δεύτερο βήμα έγινε τον Αύγουστο του 2006 στο Σότσι. Οι ηγέτες των κρατών-μελών της ΕΑΟΚ αποφάσισαν ότι η οικονομική ολοκλήρωση θα συνεχιζόταν σε «δύο ταχύτητες». Η Ρωσία, η Λευκορωσία και το Καζακστάν σχημάτισαν τον «πυρήνα» της ολοκλήρωσης, εστιάζοντας στη σύσταση και λειτουργία της ΤΕ, προετοιμάζοντας κατ' ουσίαν την ΕΑΟΕ. Η Κιργιζία και το Τατζικιστάν θα διένυαν μία περίοδο σύγκλισης και προσαρμογής των οικονομιών τους μέσω της ΕΑΟΚ, ώστε να ενταχθούν με τη σειρά τους στην ΤΕ, όταν «οι οικονομίες τους θα ήταν έτοιμες»¹³⁹.

Από το 2008 έως το 2011, η πορεία προς την ΕΑΟΕ συνοδεύτηκε από γεγονότα, που δοκίμασαν τη συνοχή του εγχειρήματος. Τον Αύγουστο του 2008, η Ρωσία εισέβαλε στη Νότια Οσσετία, προκειμένου να προστατεύσει τη ρωσική μειονότητα,

¹³⁵ Соглашение об учреждении Евразийского банка развития, Астана, 12 Ιανουαρίου 2006, <https://eabr.org/upload/iblock/6b7/005.pdf>.

¹³⁶ Η Ρωσία και το Καζακστάν συμμετέχουν στο καταστατικό κεφάλαιο καλύπτοντας περίπου το 98.95%, με 1 δις και 500 εκ. δολάρια, αντιστοίχως. Οι υπόλοιπες χώρες μέλη συμμετέχουν με πολύ μικρότερα ποσά: Λευκορωσία-15 εκ., Τατζικιστάν-500,000 χιλ., Αρμενία και Κιργιζία με 100,000 χιλ. δολάρια εκάστη. Βλ. σχετικά, <https://eabr.org/en/about/states-participants/>.

¹³⁷ Εκτός από τα αναπτυξιακά έργα η ΕΑΤΑ αναπτύσσει δραστηριότητα και στις διεθνείς χρηματοοικονομικές αγορές, προκειμένου να χρηματοδοτήσει τις δραστηριότητές της. Βλ. σχετικά, EDB, Investing in Development and Integration, 1 Αυγούστου 2018, https://eabr.org/upload/iblock/1b1/EABR_01.08.2018_en.pdf.

¹³⁸ Βλ. σχετικά, EDB, Eurasian Development Bank Strategy from 2018 to 2022, https://eabr.org/upload/iblock/8b3/eng_UTVERZHDENNAYA-STRATEGIYA-EABR-NA-PERIOD-S-2018-PO-2022-GOD.pdf.

¹³⁹ EAEU, The presidents of the Member-States of the Eurasian integration processes at an informal summit of the Eurasian Economic Community in Sochi 16 Αυγούστου 2006, Timeline, <http://www.eaeunion.org/?lang=en#about-history>.

έπειτα από επίθεση που δέχθηκε η τελευταία από τον στρατό της Γεωργίας κατόπιν απόφασης του Προέδρου Μ. Σακασβίλι¹⁴⁰. Τα γεγονότα αυτά διαδραματίστηκαν στο ευρύτερο πλαίσιο της ενταξιακής πορείας, που είχε χαράξει ο Σακασβίλι προς το ΝΑΤΟ και την ΕΕ, ενισχύοντας την παρουσία της Συμμαχίας στα σύνορα της Ρωσίας. Οι ρωσικές ένοπλες δυνάμεις πραγματοποίησαν «επίδειξη ισχύος» καταστρέφοντας σημαντικές στρατιωτικές υποδομές της χώρας και εξασφαλίζοντας τον έλεγχο των περιοχών της Νότιας Οσσετίας και της Αμπχαζίας, τις οποίες η Μόσχα αναγνώρισε ως ανεξάρτητα κράτη¹⁴¹. Παρ' όλα αυτά, σε διεθνές επίπεδο, η Ρωσία δεν ωφελήθηκε, αφού οι δυτικές δυνάμεις εξέλαβαν την ενέργεια αυτή ως προσπάθεια ανάκτησης του ρωσικού ελέγχου στο σύνολο της ΚΑΚ, γι' αυτό και ακολουθήθηκε πολιτική ανάσχεσης από την ΕΕ με την πολυμερή Ανατολική Εταιρική Σχέση¹⁴². Η Γεωργία αποφάσισε την αποχώρησή της από την ΚΑΚ¹⁴³, ενώ τον Νοέμβριο του 2008 το

¹⁴⁰ Ο. Antonenko, "A War with No Winners", *Survival*, Vol. 50, No. 5, 2008, σελ. 23-36. <https://agenda.ge/en/news/2019/2617>. Ο Μ. Σακασβίλι είχε έντονα αντιρωσικό και φιλοδυτικό προσανατολισμό για τη χώρα του, ενώ ήταν σφοδρός επικριτής του Πούτιν. Εξελέγη Πρόεδρος της Γεωργίας έπειτα από τη «ροζ επανάσταση», γνωστή και ως «επανάσταση των ρόδων» (2003), της οποίας ηγήθηκε ανατρέποντας ειρηνικά τον πρώην Υπουργό Εξωτερικών της ΕΣΣΔ και Πρόεδρο της Γεωργίας Εντ. Σεβαρντνάτζε, που κατηγορούνταν για καθεστωτικό τρόπο κυβέρνησης και ανοχή στη διαφθορά. Το 2013, ολοκληρώνοντας τις θητείες του, ο Σακασβίλι έφυγε από τη χώρα και μετεγκαταστάθηκε στις ΗΠΑ, ενώ στη Γεωργία τού απαγγέλθηκαν κατηγορίες, μεταξύ άλλων, για κατάχρηση εξουσίας και αυταρχισμός. Μετά την επιτυχή κατάληξη του κινήματος «Euromaidan» και την ανατροπή του Γιανουκόβιτς, ο Σακασβίλι επανενεργοποιήθηκε πολιτικά στην Ουκρανία, στο πλευρό του νέου Προέδρου της χώρας, Π. Ποροσένκο, ο οποίος του χορήγησε ουκρανική υπηκοότητα και τον διόρισε Κυβερνήτη Οδησού το 2015. Ωστόσο, σταδιακά ήρθε σε σύγκρουση και με τον Ποροσένκο, τον οποίο κατηγορήσε για διαφθορά, και παραιτήθηκε, ενώ στη συνέχεια επιχείρησε να εμπλακεί ενεργητικά στην κεντρική πολιτική σκηνή της Ουκρανίας. Τελικά, ο Ποροσένκο τού αφαίρεσε την ουκρανική υπηκοότητα και ο Σακασβίλι κατέστη ανιθαγενής, διότι προηγουμένως είχε απωλέσει τη γεωργιανή ιθαγένεια. Αφού κατέφυγε στις Κάτω Χώρες προσωρινά, ο επόμενος Πρόεδρος της Ουκρανίας, Β. Ζελένσκι, τού αποκατέστησε την υπηκοότητα και ο Σακασβίλι εξέφρασε την πρόθεση να επιστρέψει στην πολιτική της Γεωργίας. Βλ. σχετικά, S. Jones, "The Rose Revolution: A Revolution without Revolutionaries?", *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 19, No. 1, 2006, σελ. 33-48, «Ex-President Saakashvili vows to come back to Georgia in 'several months'», *Agenda.ge*, 30 Σεπτεμβρίου 2019, <https://agenda.ge/en/news/2019/2617>, L. Navaro, «The End of the Rose for Saakashvili», *Atlantic Council*, 6 Φεβρουαρίου 2017, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/the-end-of-the-rose-for-saakashvili/> και P. Zalmayev and L. Mitchell, «The rise and fall of Mikheil Saakashvili», *Aljazeera*, 20 Φεβρουαρίου 2018, <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/rise-fall-mikheil-saakashvili-180220122748810.html>.

¹⁴¹ Στην ίδια.

¹⁴² K. Kakachia, "Challenges to the South Caucasus regional security aftermath of Russian–Georgian conflict: Hegemonic stability or new partnership?", *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 2, Is. 1, 2011, σελ. 15-20. Η Ανατολική Εταιρική Σχέση αποτελεί «διάσταση της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτονίας» και έχει ως στόχο την εμβάθυνση της συνεργασίας μεταξύ της ΕΕ της Λευκορωσίας, της Μολδαβίας, της Ουκρανίας, της Αρμενίας, της Γεωργίας και του Αζερμπαϊτζάν. Βλ. σχετικά, European External Action Service, Eastern Partnership, 19 Οκτωβρίου 2016, https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/eastern-partnership/419/eastern-partnership_en και πιο αναλυτικά, παρακάτω, 5.3.1 Αλληλεπιδράσεις.

¹⁴³ Η Γεωργία ξεκίνησε το 2008 τις διαδικασίες για την απένταξή της από την ΚΑΚ, οι οποίες ολοκληρώθηκαν το 2009. «Georgia starts process to exit ex-Soviet CIS pact» Reuters, 19 Αυγούστου 2008, <https://www.reuters.com/article/us-georgia-ossetia-cis/georgia-starts-process-to-exit-ex-soviet->

Ουζμπεκιστάν αποχώρησε από την ΕΑΟΚ καθώς και από τον ΟΣΣΑ το 2012¹⁴⁴, προκειμένου να ακολουθήσει ανεξάρτητη πορεία στις διεθνείς συνεργασίες του, εκτός της ρωσικής σφαίρας επιρροής¹⁴⁵.

Το 2010, έλαβε χώρα η δεύτερη κρίση της Κιργιζίας. Από το 2005, όταν εκδηλώθηκε η πρώτη κρίση, η χώρα βρισκόταν αντιμέτωπη με τον κίνδυνο της εσωτερικής αποσταθεροποίησης, αφού οι πολιτικές ελίτ μάχονταν για την εξουσία. Το 2005 πραγματοποιήθηκε πραξικόπημα, που ανέτρεψε τον Πρόεδρο Α. Ακάγιεφ, ο οποίος είχε κατηγορηθεί από την αντιπολίτευση για «αυταρχισμό και διαφθορά»¹⁴⁶. Έπειτα από τον σχηματισμό μεταβατικής κυβέρνησης ακολούθησαν εκλογές, στις οποίες αναδείχθηκε Πρόεδρος ο Κ. Μπακίγιεφ, ο οποίος εκτελούσε εν τω μεταξύ ήδη καθήκοντα προέδρου, έχοντας αντικαταστήσει τον μεταβατικό πρόεδρο. Ωστόσο, και ο Μπακίγιεφ, του οποίου οι θητείες συνοδεύθηκαν από κρούσματα «διαφθοράς και αυταρχισμού», αναταραχές και «υψηλή άνοδο των τιμών των καυσίμων», ανετράπη το 2010 με πραξικόπημα, που είχε ευρύτερη υποστήριξη σε σύγκριση με αυτό του 2005, ενώ ακολούθησαν συγκρούσεις μεταξύ Κιργιζίων και μειονοτικών ομάδων Ουζμπέκων¹⁴⁷. Κατά τη μεταβατική προεδρία της Οτουνμπάγιεβα, το πολίτευμα μεταβλήθηκε¹⁴⁸, ενώ επήλθε, σταδιακά, σταθερότητα έπειτα από την εκλογή του Α. Αταμπάγιεφ¹⁴⁹. Κατά την περίοδο Αταμπάγιεφ, διαμορφώθηκε ευρύτατη συναίνεση,

[cis-pact-idUSLJ41645320080819](https://www.rferl.org/a/Georgia_Finalizes-Withdrawal-From-CIS/1802284.html) και «Georgia Finalizes Withdrawal From CIS», RFE/RL, 18 Αυγούστου 2009, https://www.rferl.org/a/Georgia_Finalizes-Withdrawal-From-CIS/1802284.html.

¹⁴⁴ J. Kilner, «Uzbekistan withdraws from Russia-lead military alliance», The Telegraph, 2 Ιουλίου 2012, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/uzbekistan/9369392/Uzbekistan-withdraws-from-Russia-lead-military-alliance.html>.

¹⁴⁵ G. Gleason, «Uzbekistan: Evaluating Tashkent's Reason for Leaving the Eurasian Economic Community», Eurasianet, 25 Νοεμβρίου 2008, <https://eurasianet.org/uzbekistan-evaluating-tashkents-reason-for-leaving-the-eurasian-economic-community>.

¹⁴⁶ J. Nicol, «Coup in Kyrgyzstan: Developments and Implications», Congressional Research Service, 14 Απριλίου 2005.

¹⁴⁷ J. Nicol, «The April 2010 Coup in Kyrgyzstan and its Aftermath: Context and Implications for U.S. Interests», Congressional Research Service, 15 Ιουνίου 2010.

¹⁴⁸ Ο Μ. Fumagalli υποστηρίζει πως το πολίτευμα μεταβλήθηκε σε «ημι-προεδρική Δημοκρατία», αν και το Σύνταγμα της Κιργιζίας έχει στοιχεία που εντοπίζονται ως επί το πλείστον στις κοινοβουλευτικές Δημοκρατίες. Παρ' όλα αυτά, είναι εξίσου σημαντικό πως με τον εκδημοκρατισμό υπήρξε ενίσχυση της φιλορωσικής κατεύθυνσης της εξωτερικής πολιτικής της χώρας. Βλ. σχετικά τις επόμενες δύο υποσημειώσεις, ενώ για την «ημι-προεδρική Δημοκρατία» βλ. Μ. Fumagalli, «Semi-presidentialism in Kyrgyzstan», R. Elgie and S. Moestrup (Εκδ.) *Semi-Presidentialism in the Caucasus and Central Asia*, Palgrave Macmillan, London, 2016, σελ. 173-205, λαμβάνοντας υπόψη και το Σύνταγμα της Κιργιζίας, Constitution of the Kyrgyz Republic (ανεπίσημη μετάφραση), 2010, <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/kyr127812E.pdf>.

¹⁴⁹ Α. Tsygankov, «Russia and the CIS in 2011», *Asian Survey*, Vol. 52, No. 1, 2012, σελ. 42-51.

από όλες σχεδόν τις πολιτικές δυνάμεις, για την πρόσδεση της χώρας στη ρωσική σφαίρα επιρροής, ειδικότερα μετά την ένταξή της στην ΕΑΟΕ¹⁵⁰.

Η Ρωσία μαζί με το Καζακστάν και τη Λευκορωσία πραγματοποίησαν, κατά την περίοδο 2007-2012, τα απαραίτητα θεσμικά βήματα προς τη σύσταση της ΕΑΟΕ. Το 2007 καθορίστηκε η ενιαία τελωνειακή επικράτεια των τριών κρατών και υπεγράφη η Συνθήκη για την – νέα – Τελωνειακή Ένωση¹⁵¹. Έως το 2010, θεσπίστηκε το κοινό δασμολόγιο της ΤΕ και άρθηκαν οι διασυνοριακοί έλεγχοι αγαθών (Ιανουάριος '10). Στο τέλος του '10 υπογράφηκαν 17 συμπληρωματικές συνθήκες σχετικά με τον ΚΟΧ, ο οποίος εισήλθε στην τελική φάση της δημιουργίας του¹⁵². Μεταξύ 2011-2012 ολοκληρώθηκε το μεγαλύτερο μέρος της Συνθήκης για την Ευρασιατική Οικονομική Ένωση (ΣΕΑΟΕ) και τέθηκαν οι βάσεις για τη μετάβαση στην ΕΑΟΕ. Τον Νοέμβριο του 2011, οι Μεντβέντεφ, Ναζαρμπάγιεφ και Λουκασένκο σύναψαν τη Συνθήκη ίδρυσης της Ευρασιατικής Οικονομικής Επιτροπής¹⁵³, του θεσμικού οργάνου, δηλαδή,

¹⁵⁰ M. Fumagalli, "The 2015 Parliamentary Elections in Kyrgyzstan", *Electoral Studies*, Vol. 42, 2016, σελ. 300-303.

Σχετικά, ο J. Nicol υπογράμμισε ότι, πέραν της διαφθοράς και του αυταρχισμού, που διακρίνονταν στις προεδρίες Ακάγιεφ και Μπακίγιεφ, βασική παράμετρος πρόκλησης των αναταραχών και των πραξικοπημάτων κατέστη ο ανταγωνισμός μεταξύ ΗΠΑ και Ρωσίας για την επιρροή τους στην Κιργιζία, με επίκεντρο την αμερικανική αεροπορική βάση στο Transit Manas Center. Εντούτοις, σύγκρουση υπήρξε και στην περίπτωση των ομοϊδεατών Αταμπάγιεφ και Σ. Τζεενμπέκοφ. Ο τελευταίος ήταν έμπιστος του Αταμπάγιεφ από τον οποίο υποστηρίχθηκε, προκειμένου να τον διαδεχτεί. Σταδιακά, όμως, οι σχέσεις τους διαταράχθηκαν, καθώς ο Αταμπάγιεφ παρέμεινε ενεργός πολιτικά ασκώντας κριτική στον νέο Πρόεδρο. Τελικά, ο Αταμπάγιεφ διώχθηκε και συνελήφθη κατηγορούμενος για διαφθορά, κατάχρηση εξουσίας και προετοιμασία πραξικοπήματος. Κατά τη σύλληψη του Αταμπάγιεφ υπήρξε ένοπλη αντίσταση από υποστηρικτές του περίξ της οικείας του, που είχε ως αποτέλεσμα έναν νεκρό από την πλευρά των δυνάμεων ασφαλείας. Προηγουμένως, ο Αταμπάγιεφ είχε πραγματοποιήσει ταξίδι στη Μόσχα, όπου ζήτησε προστασία από τον Β. Πούτιν, ο οποίος, όμως, στήριξε ουσιαστικά τον Τζεενμπέκοφ και τόνισε την ανάγκη ενότητας των Κιργιζίων, ώστε να αποφευχθεί νέα κρίση. Βλ. σχετικά, παραπάνω, τις πηγές του Nicol. Οι ΗΠΑ αποχώρησαν από τη βάση στις 3 Ιουνίου 2014, US Air Forces Central Command, Transit Center at Manas hosts transfer ceremony, News, 3 Ιουνίου 2014, <https://www.afcent.af.mil/News/Article/500211/transit-center-at-manas-hosts-transfer-ceremony/>, «Kyrgyzstan's ex-president charged with murder after deadly clashes», The Guardian, 13 Αυγούστου 2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/aug/13/kyrgyzstan-former-president-charged-murder-raid> και President of Russia, Statement following meeting with Almazbek Atambayev, Events, 24 Ιουλίου 2019, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/61094> και C. Putz, «Atambayev Returning to Kyrgyzstan After Pulling Russia Into Feud With Jeenbekov», The Diplomat, 26 Ιουλίου 2019, <https://thediplomat.com/2019/07/atambayev-returning-to-kyrgyzstan-after-pulling-russia-into-feud-with-jeenbekov/>.

¹⁵¹ Договор о создании единой таможенной территории и формировании Таможенного союза, Душанбе, 6 Οκτωβρίου 2007, <https://legalacts.ru/doc/dogovor-o-sozdanii-edinoi-tamozhennoi-territorii-i/>.

¹⁵² Декларация о формировании Единого экономического пространства Республики Беларусь, Республики Казахстан, Российской Федерации, Москва, Кремль, 9 Децембρίου 2010, <http://kremlin.ru/supplement/802>.

¹⁵³ Договор о Евразийской экономической комиссии, Москва, 18 Νοεμβρίου 2011, <https://legalacts.ru/doc/dogovor-o-evraziiskoi-ekonomicheskoi-komissii-podpisan-v/>.

που θα ασκούσε την εκτελεστική λειτουργία στην ΕΑΟΕ. Επίσης, στις 19 Δεκεμβρίου 2011, τα τρία κράτη προχώρησαν στην ενεργοποίηση των 17 επί μέρους συνθηκών του 2010, σχηματίζοντας τον ΚΟΧ, που ξεκίνησε τη λειτουργία του την 1^η Ιανουαρίου 2012¹⁵⁴. Επιπλέον, η Επιτροπή ξεκίνησε τις εργασίες της για την οριστική διαμόρφωση της ΣΕΑΟΕ και την εναρμόνιση των πεδίων της ΤΕ και του ΚΟΧ την 1^η Φεβρουαρίου 2012.

Συνάμα, από το 2011 έως το 2014 υπήρξαν σημαντικές εξελίξεις σε σχέση με τη διεύρυνση της Ένωσης. Τον Οκτώβριο του '11 ο Πούτιν κάλεσε τα κράτη της ΚΑΚ να συμμετάσχουν στις διαδικασίες της ευρασιατικής ολοκλήρωσης, προκειμένου να σχηματίσουν από κοινού την ΕΑΕ, απορροφώντας όλους τους μετασοβιετικούς οργανισμούς¹⁵⁵. Η ενέργεια αυτή του Ρώσου Προέδρου έγινε στο πλαίσιο της αναθέρμανσης των λειτουργιών της ΚΑΚ, αφού λίγες μέρες αργότερα η πλειοψηφία των κρατών-μελών υπέγραψε στην Αγία Πετρούπολη συνθήκη για τη δημιουργία ελεύθερου εμπορικού χώρου¹⁵⁶, η οποία επικυρώθηκε τα επόμενα χρόνια¹⁵⁷. Αμέσως μετά από αυτήν την επιτυχία της Μόσχας, δεδομένου ότι η Κιργιζία σταθεροποιούνταν πολιτικά, οι ηγέτες του «πυρήνα» αποφάσισαν να την εντάξουν στις διαδικασίες της ευρασιατικής ολοκλήρωσης, παρά το γεγονός ότι απέιχε σημαντικά από τα επιθυμητά μακροοικονομικά μεγέθη, που θα της επέτρεπαν να εναρμονισθεί με τις εθνικές οικονομίες των τριών. Η εξέλιξη αυτή υπήρξε, επειδή δείχθηκε ισχυρή πολιτική βούληση, τόσο από τον Πούτιν, που ήταν Πρωθυπουργός της Ρωσίας τη συγκεκριμένη περίοδο, και τους Ναζαρμπάγιεφ και Λουκασένκο, όσο και από την Πρόεδρο Οτουνμπάγιεβα. Επίσης, τον Δεκέμβριο του 2011, προσκλήθηκε και συμμετέσχε στο Διακρατικό Συμβούλιο της ΕΑΟΚ ο Πρόεδρος της Αρμενίας, Σ. Σαρκισιάν, δείχνοντας έμπρακτα την αφοσίωση του Ερεβάν στη Μόσχα και τον Πούτιν¹⁵⁸, παρότι η Αρμενία

¹⁵⁴ Высший Евразийский экономический совет, Решение о вступлении в силу международных договоров, формирующих Единое экономическое пространство Республики Беларусь, Республики Казахстан и Российской Федерации, 19 Δεκεμβρίου 2011, <https://legalacts.ru/doc/reshenie-vysshego-evraziiskogo-ekonomicheskogo-soveta-ot-19122011-n-9/>.

¹⁵⁵ V. Putin, «A new integration project for Eurasia: The future in the making», Izvestia, 3 Οκτωβρίου 2011, <https://www.rusemb.org.uk/press/246>.

¹⁵⁶ CIS Treaty on a Free Trade Area, Saint-Petersburg, 18 Οκτωβρίου 2011, http://www.eurasiancommission.org/ru/act/trade/dotp/sogl_torg/Documents/FTA%20CIS_Text_with_p_rotocols_ENG.pdf.

¹⁵⁷ Τη συνθήκη δεν υπέγραψαν το Αζερμπαϊτζάν και το Ουζμπεκιστάν, αλλά το τελευταίο εντάχθηκε σε αυτήν το 2013. Βλ. M. Molchanov, *Eurasian Regionalisms and Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2015, σελ. 43.

¹⁵⁸ Η Αρμενία είναι πλήρως εξαρτημένη στρατιωτικά από τη Ρωσία, λόγω των κινδύνων που διατρέχει, βρισκόμενη μεταξύ Τουρκίας και Αζερμπαϊτζάν, εξαιτίας του ζητήματος του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Επιπλέον, έχει λάβει σημαντικές πιστώσεις από τη Ρωσία, λόγω των προμηθειών φυσικού αερίου και

είχε ξεκινήσει ήδη διαπραγματεύσεις με την ΕΕ για τη σύναψη Συμφωνίας Σύνδεσης¹⁵⁹. Τον Σεπτέμβριο του 2013, έπειτα από τη συνάντησή του με τον Πούτιν στο Κρεμλίνο, ο Σαρκισιάν ανακοίνωσε πως η Αρμενία επρόκειτο να ενταχθεί στην ΕΑΟΕ, αιφνιδιάζοντας την ΕΕ και επιβεβαιώνοντας, για μία ακόμη φορά, την πολυεπίπεδη εξάρτηση της χώρας του από τη Ρωσία αλλά και την επιρροή του Πούτιν στην ευρασιατική ολοκλήρωση¹⁶⁰.

Δύο μήνες αργότερα, ο Ρώσος Πρόεδρος με τον Ουκρανό ομόλογό του, επιχείρησαν, εκ νέου, να εντάξουν την Ουκρανία στο ευρασιατικό «στρατόπεδο», προκαλώντας, την εξέγερση των φιλοδυτικών δυνάμεων και την αποσταθεροποίηση της χώρας, που, επί της ουσίας, μετεξελίχθηκε σε έναν εμφύλιο πόλεμο περιορισμένης γεωγραφικής κλίμακας. Ο Γιανουκόβιτς αποφάσισε να αναστείλει τις προχωρημένες διαπραγματεύσεις για τη σύναψη Συμφωνίας Σύνδεσης με την ΕΕ, που εξελίσσονταν αναλόγως για τη Γεωργία και τη Μολδαβία, και συμφώνησε με τον Πούτιν την ένταξη της Ουκρανίας στην ΕΑΟΕ¹⁶¹. Η συγκεκριμένη πράξη είχε ως αποτέλεσμα την οργάνωση του φιλοευρωπαϊκού-αντιρωσικού κινήματος της Πλατείας Ανεξαρτησίας («Euromaidan»)¹⁶², που οδήγησε στις αναταραχές και τις συγκρούσεις μεταξύ του ουκρανικού και του ρωσόφωνου πληθυσμού, με αποκορύφωμα τον πόλεμο στο Ντονμπάς και, σε βάθος χρόνου, τον θάνατο δεκάδων χιλιάδων πολιτών και ενόπλων¹⁶³.

των κατά καιρούς οικονομικών δυσκολιών. Συν τοις άλλοις, η Ρωσία διείσδυσε μεθοδικά από το 2000 και μετά στην αρμενική αγορά εξαγοράζοντας τους πιο καίριους τομείς παραγωγής της χώρας (ενέργεια, υποδομές και επικοινωνίες) και καθιστώντας επιτακτική την πρόσδεση του Ερεβάν στη σφαίρα επιρροής της Μόσχας μέσω της ΕΑΟΕ και του ΟΣΣΑ. Βλ. σχετικά, F. Kelkitli, "Russian Foreign Policy in Caucasus under Putin", *Perceptions: A Journal of International Affairs*, Vol. 13, 2008, σελ. 79-91.

¹⁵⁹ A. Grigoryan, "Armenia: Joining under the Gun", S. Starr and S. Cornell (Εκδ.) *Putin's Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents*, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, Singapore, 2014, σελ. 98-109.

¹⁶⁰ Στον ίδιο.

¹⁶¹ T. Heritage, «Ukraine holds key to Putin's dream of a new union», Reuters, 29 Νοεμβρίου 2013, <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-eu-putin/ukraine-holds-key-to-putins-dream-of-a-new-union-idUSBRE9AS0F320131129>.

¹⁶² L. Surzhko-Harned and A. Zahuranec, "Framing the revolution: the role of social media in Ukraine's Euromaidan movement", *The Journal of Nationalism and Ethnicity Nationalities Papers*, Vol. 45, No. 5, 2017, σελ. 758-779.

¹⁶³ Κατά το κίνημα Euromaidan καταγράφηκαν 113 θάνατοι πολιτών. Βλ. Y. Shveda and J. Ho Park, Ukraine's revolution of dignity: The dynamics of Euromaidan, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 7, Is. 1, 2016, σελ. 85-91. Επιπλέον, υπήρξαν και 13 θάνατοι αστυνομικών, ενώ οι τραυματίες υπολογίζονται σε 2,500. Βλ. «Amnesty International: Five years after Euromaidan, justice for victims 'still not even in sight'— RFE/RL», UNIAN Information Agency, 20 Φεβρουαρίου 2019, <https://www.unian.info/politics/10452654-amnesty-international-five-years-after-euromaidan-justice-for-victims-still-not-even-in-sight-rfe-rl.html>. Ωστόσο, έπειτα από την έναρξη των συγκρούσεων στις ρωσόφωνες περιοχές και κατά τη διάρκεια του πολέμου στο Ντονμπάς οι νεκροί υπολογίζονται σε 13,000, ενώ οι τραυματίες σε 30,000. Βλ. «Death Toll Up To 13,000 In Ukraine Conflict, Says UN Rights Office», RFE/RL, 26 Φεβρουαρίου 2019, <https://www.rferl.org/a/death-toll-up-to-13-000-in-ukraine-conflict-says-un-rights-office/29791647.html>.

καθώς και ένα μεγάλο προσφυγικό ρεύμα προς τη Ρωσία¹⁶⁴. Τρεις μήνες, περίπου, μετά την έναρξη της κρίσης, ο Γιανουκόβιτς αναγκάστηκε να διαφύγει από το Κίεβο και να βρει καταφύγιο στη Ρωσία, ενώ τον Μάρτιο του 2014 ακολούθησε η δημοψηφίσματος απόσχιση και προσάρτηση της Κριμαίας στη Ρωσική Ομοσπονδία¹⁶⁵. Κατά συνέπεια, με αφορμή την ευρασιατική ολοκλήρωση, η Ρωσία επωφελήθηκε γεωστρατηγικά ¹⁶⁶ από την κρίση της Ουκρανίας ¹⁶⁷. Ωστόσο, κλήθηκε να αντιμετωπίσει πολιτικές και οικονομικές κυρώσεις, χωρίς να αναγνωριστεί η προσάρτηση της Κριμαϊκής Χερσονήσου¹⁶⁸.

Παρά το δυσμενές διεθνές κλίμα, η Μόσχα κατόρθωσε να διατηρήσει την επιρροή της στα κράτη του πυρήνα, την Αρμενία και την Κιργιζία. Αν και τα γεγονότα της Ουκρανίας τροφοδότησαν αναλύσεις, που πιθανολογούσαν ότι η σύναψη της ιδρυτικής συνθήκης της ΕΑΟΕ θα αναβαλλόταν από το Καζακστάν και τη Λευκορωσία υπό τον φόβο μελλοντικής εξέγερσης των ρωσικών μειονοτήτων τους κατ' ακολουθίαν της Κριμαίας¹⁶⁹, κάτι τέτοιο δεν συνέβη. Στις 29 Μαΐου 2014, η ΕΑΟΕ έγινε πραγματικότητα. Η Συνθήκη για την Ευρασιατική Οικονομική Ένωση (ΣΕΑΟΕ)¹⁷⁰ υπεγράφη στην πρωτεύουσα του Καζακστάν Αστάνα (Νουρ-Σουλτάν) από τους

¹⁶⁴ Σύμφωνα με στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας των ΗΕ για τους Πρόσφυγες, ο L. Bandeira αναφέρει ότι η Ρωσία χορήγησε άσυλο σε 814,000 άτομα, ενώ «260,000 αναγκάστηκαν να μεταγκατασταθούν σε άλλες περιοχές της Ουκρανίας». L. Bandeira, *The World Disorder US Hegemony, Proxy Wars, Terrorism and Humanitarian Catastrophes*, Springer, Cham, 2019, σελ. 240.

¹⁶⁵ Κ. Μαργαρίτου, *Η Ευρασιατική Ένωση και η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2015, σελ. 97-100.

¹⁶⁶ Η Κριμαία έχει στρατηγική σημασία για τη Ρωσία, διότι, εκτός από τον συμπαγή ρωσικό πληθυσμό, διασφαλίζει τον έλεγχο της Μαύρης Θάλασσας μέσω της ναυτικής βάσης της Σεβαστούπολης. Βλ. σχετικά, στον ίδιο, σελ. 107 και 130.

¹⁶⁷ Το 2018 η Ουκρανία απέσυρε τους εκπροσώπους της από τα όργανα της ΚΑΚ. N. Waller, «Poroshenko officially ends Ukraine's membership in CIS», *New Europe*, 28 Μαΐου 2008, <https://www.neweurope.eu/article/poroshenko-officially-ends-ukraines-membership-cis/> και «Ukraine Shuts Down Offices In CIS Member States», *RFE/RL*, 28 Αυγούστου 2018, <https://www.rferl.org/a/ukraine-shuts-down-offices-in-cis-member-states/29457859.html>.

¹⁶⁸ Η Ρωσία αποβλήθηκε από τους G8 και η συνεργασία στο Συμβούλιο ΝΑΤΟ-Ρωσίας διακόπηκε, ενώ οι υπόλοιπες κυρώσεις επιτάχθηκαν σε βάθος χρόνου. Βλ. σχετικά, A. Smale and M. Shear, «Russia Is Ousted From Group of 8 by U.S. and Allies», *The New York Times*, 24 Μαρτίου 2014, <https://www.nytimes.com/2014/03/25/world/europe/obama-russia-crimea.html> και, αντιστοίχως, NATO, *Relations with Russia, Response to the Russia-Ukraine conflict*, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50090.htm, καθώς και EU, *EU sanctions against Russia over Ukraine crisis*, https://europa.eu/newsroom/highlights/special-coverage/eu-sanctions-against-russia-over-ukraine-crisis_en και D. Chiacu and S. Heavey, «U.S., EU, Canada impose sanctions on Russians over Ukraine», *Reuters*, 15 Μαρτίου 2019, <https://www.reuters.com/article/us-usa-russia-ukraine/u-s-eu-canada-impose-sanctions-on-russians-over-ukraine-idUSKCN1QW26J>. Πιο αναλυτικά, βλ. παρακάτω, 5.3.1 Αλληλεπιδράσεις: Ο δεύτερος κύκλος και ειδικότερα υποσημείωση 690.

¹⁶⁹ KAS, «The Eurasian Union: An integration project under the microscope», *KAS International Reports*, Φεβρουάριος 2014, http://www.kas.de/wf/doc/kas_36785-1522-2-30.pdf?140207134233.

¹⁷⁰ Συνθήκη για την Ευρασιατική Οικονομική Ένωση, 29 Μαΐου 2014 (Treaty on the Eurasian Economic Union, 29 Μαΐου 2014).

Πούτιν, Ναζαρμπάγιεφ και Λουκασένκο. Οι τρεις ηγέτες έθεσαν την προσωπική τους σφραγίδα στη νέα πορεία της ευρασιατικής ολοκλήρωσης, κλείνοντας τον ιστορικό κύκλο των 23 ετών της μετασοβιετικής περιόδου. Ειδικότερα, οι Πρόεδροι του Καζακστάν και της Λευκορωσίας, όχι μόνο δεν περιορίστηκαν στον οικονομικό τομέα, αλλά δήλωσαν, αντιστοίχως, πως διαμορφώνεται μία «νέα γεωπολιτική πραγματικότητα στον 21^ο αιώνα» και ότι η ΕΑΟΕ «θα αποτελέσει το θεμέλιο για τη μελλοντική στρατιωτική, πολιτική και ανθρωπιστική ενότητα»¹⁷¹. Η ΕΑΟΕ ξεκίνησε τη λειτουργία της την 1^η Ιανουαρίου 2015 και την αμέσως επόμενη ημέρα εντάχθηκε στην Ένωση η Αρμενία¹⁷², ενώ στις 12 Αυγούστου 2015 η Κιργιζία κατέστη το πέμπτο μέλος της Ένωσης¹⁷³. Με την έναρξη της ΕΑΟΕ η ΕΑΟΚ έπαψε να υπάρχει¹⁷⁴, ενώ το Τατζικιστάν δεν συνέχισε και η προοπτική ένταξής του στην ΕΑΟΕ προσέκρουσε σε σημαντικά εμπόδια¹⁷⁵.

2.5 Συμπέρασμα

Η ευρασιατική ολοκλήρωση διασυνδέθηκε εις βάθος χρόνου με τη ρωσική υψηλή στρατηγική. Αυτό καταρχήν συνέβη, διότι η Ρωσία απώλεσε την ισχύ της υπερδύναμης έπειτα από τη διάλυση της ΕΣΣΔ. Ως εκ τούτου, η Μόσχα κλήθηκε, αφενός μεν, να διασφαλίσει την ενότητα της Ρωσικής Ομοσπονδίας, αφετέρου, να διαχειριστεί τις κεντρόφυγες τάσεις των πρώην Σοβιετικών Δημοκρατιών, που διέφευγαν από τη σφαίρα επιρροής της και διασυνδέονταν με τις δυτικές δυνάμεις, οι οποίες επεκτείνονταν βαθμιδόν προς τον ευρασιατικό χώρο μέσω συνεργασιών και διαδικασιών ολοκλήρωσης. Κατά συνέπεια, η Ρωσία υιοθέτησε ανάλογη στρατηγική, προωθώντας με τις εναπομείνουσες μετασοβιετικές χώρες τη δική τους ολοκλήρωση, εν

¹⁷¹ «Russia, Belarus, Kazakhstan sign epoch Eurasian Economic Union», RT, 29 Μαΐου 2014, <http://rt.com/business/162200-russia-belarus-kazakhstan-union/>.

¹⁷² «Armenia Joins Russia-Led Eurasian Economic Union», The Moscow Times, 2 Ιανουαρίου 2015, <https://www.themoscowtimes.com/2015/01/02/armenia-joins-russia-led- Eurasian-economic-union-a42666>.

¹⁷³ Eurasian Economic Commission, Kyrgyzstan acceded to the Eurasian Economic Union, News, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/12-08-2015-1.aspx>.

¹⁷⁴ K. Filipowicz and A. Konopelko, *Regional Integration Processes in the Commonwealth of Independent States. Economic and Political Factors*, Springer, Cham, 2017, σελ. 39 και President of Russia, Law ratifying EurAsEC termination agreement, Events, 4 Φεβρουαρίου 2015, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/47620>, Agreement about the termination of activities of Eurasian economic community, Minsk, 10 Οκτωβρίου 2014, <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=70692>.

¹⁷⁵ K. Khidoyatzoda, «The Problems of Tajikistan's Ascension to the EAEU in the Context of Modern Eurasian Conflicts», CABAR.Asia, 22 Αυγούστου 2016, <https://cabar.asia/en/komron-khidoyatzoda-the-problems-of-tajikistan-s-ascension-to-the-eaeu-in-the-context-of-modern- Eurasian-conflicts/>.

μέσω πολυμερών σχημάτων συνεργασίας που εξελίχθηκαν σε οργανισμούς, αποκαθιστώντας σταδιακά μέρος της επιρροής και της ισχύος της.

Η ευρασιατική υψηλή στρατηγική της Ρωσίας αναπτύχθηκε από τους Ναζαρμπάγιεφ, Πριμακόφ και Πούτιν σταδιακά. Το 1994 ο Ναζαρμπάγιεφ επινόησε την ευρασιατική ολοκλήρωση, προκειμένου να ωθήσει τη Ρωσία και τα κράτη της ΚΑΚ να ενισχύσουν τη συνεργασία τους στον οικονομικό τομέα, ώστε να προαχθεί η αποτελεσματική αλληλεπίδραση και επανασύνδεσή τους στο σύγχρονο διεθνές σύστημα. Η Ρωσία αποδέχτηκε το σχέδιο του Καζάχου Προέδρου και συνέστησαν από κοινού με τη Λευκορωσία μία Τελωνειακή Ένωση το 1995. Από την επόμενη χρονιά έως και το 1999, που ο Πριμακόφ διετέλεσε Υπουργός Εξωτερικών και μετέπειτα Πρωθυπουργός, η Ρωσία κατέστη διακεκριμένος συνομιλητής της ΕΕ και του ΝΑΤΟ, ενώ προωθήθηκε η εμβάθυνση της Τελωνειακής Ένωσης με τη συμμετοχή της Κιργιζίας και εν συνεχεία του Τατζικιστάν. Επιπλέον, η αμυντική συνεργασία στο πλαίσιο της ΚΑΚ ανανεώθηκε. Συγχρόνως, προωθήθηκαν και συνάφθηκαν συνεργασίες με την Κίνα και την Ινδία (RIC). Το 2000 ο Πούτιν ανέλαβε Πρόεδρος της Ρωσικής Ομοσπονδίας και εδραίωσε την υψηλή στρατηγική Πριμακόφ, προχωρώντας στην εξέλιξη των σχημάτων συνεργασίας σε οργανισμούς. Η ΕΑΟΚ και ο ΟΣΣΑ ανέλαβαν την οικονομική ολοκλήρωση και, αντιστοίχως, την αμυντική συνεργασία της Ρωσίας και των συμμάχων της, ενώ ιδρύθηκε και ο ΟΣΣ που αναβάθμισε τη στρατηγική συνεργασία Μόσχας-Πεκίνου.

Σε βάθος χρόνου και έως την υπογραφή της ΣΕΑΟΕ, η Ρωσία κατέστη πιο διεκδικητική και επιθετική. Τα πρώην κομμουνιστικά κράτη της Ανατολικής Ευρώπης και οι Βαλτικές Χώρες επιδίωξαν και πέτυχαν την ένταξή τους στο ΝΑΤΟ και την ΕΕ, που επεκτάθηκαν προς τα σύνορα της Ρωσίας μέσω διαδικασιών ολοκλήρωσης. Κατά την ίδια περίοδο (2000-2002), ο Πούτιν προώθησε τη σύσταση των ευρασιατικών οργανισμών και την ευρασιατική ολοκλήρωση, προκειμένου να εμποδίσει την περαιτέρω διείσδυσή της Δύσης στην Ευρασία. Ωστόσο, ο πόλεμος με τη Γεωργία είχε ως αποτέλεσμα την εντατικοποίηση του ανταγωνισμού μεταξύ των δύο στρατοπέδων και την προώθηση συνεργασιών στην περιοχή από τις ΗΠΑ, το ΝΑΤΟ και την ΕΕ. Η κορύφωση του ανταγωνισμού ήρθε κατά τη δεύτερη προσέγγιση της Ουκρανίας, όταν ο Πρόεδρος Γιανουκόβιτς, επιχείρησε να απεντάξει τη χώρα από την ευρωπαϊκή πορεία, που ακολουθούσε μαζί με τη Μολδαβία και τη Γεωργία, και να δρομολογήσει την ένταξή της στην ΕΑΟΕ, γεγονός που είχε δραματικές συνέπειες, τόσο για την

εσωτερική σταθερότητα της Ουκρανίας, όσο και τον ίδιο. Επομένως, μέσω των εγχειρημάτων ολοκλήρωσης, η Ρωσία και οι δυτικές δυνάμεις προσπάθησαν να επεκτείνουν τη γεωπολιτική επιρροή και τον γεωοικονομικό τους έλεγχο στην Ανατολική Ευρώπη και τον Καύκασο.

Περαιτέρω, η ευρασιατική ολοκλήρωση και η πορεία προς την ΕΑΟΕ κατέδειξαν την αφοσίωση του Καζακστάν και της Λευκορωσίας προς τη Μόσχα. Επί της ουσίας, επιβεβαιώθηκαν οι συμμαχικοί συσχετισμοί, που υφίσταντο τις τελευταίες στιγμές της ΕΣΣΔ, αλλά, αυτήν τη φορά, από την αντίστροφη πλευρά της ιστορίας. Οι Ναζαρμπάγιεφ και Λουκασένκο ήταν οι μόνοι πολιτικοί ηγέτες, που δεν είχαν αντιμετωπίσει θετικά το γεγονός της κατάρρευσης της Σοβιετικής Ένωσης, καθότι το Καζακστάν αποχώρησε τελευταίο και ο Λουκασένκο, πριν ακόμη εκλεγεί πρόεδρος, ως βουλευτής είχε αντιταχθεί στη διάλυση της ΕΣΣΔ. Στις αντιλήψεις των δύο Προέδρων προστέθηκε και αυτή του Πούτιν, ο οποίος επιδίωξε, αμέσως μετά την εκλογή του, να αποκαταστήσει στη συνείδηση των Ρώσων και των υπόλοιπων μετασοβιετικών λαών τα σύμβολα της σοβιετικής και αυτοκρατορικής ρωσικής ιστορίας. Οι τρεις τους πέτυχαν να δημιουργήσουν μία νέα Ένωση, στην οποία έσπευσαν να δώσουν εν τη γενέσει της πολιτικά χαρακτηριστικά. Ωστόσο, η οργανωτική της βάση διαμορφώθηκε με σύγχρονους όρους.

Κεφάλαιο 3

Θεσμοί και διακυβέρνηση

3.1 Εισαγωγή

Το παρόν κεφάλαιο εξετάζει εάν δύναται να επιτευχθεί η θεσμική ολοκλήρωση της Ένωσης, προκειμένου να υποστηριχτεί το εγχείρημα της οικονομικής ολοκλήρωσης. Παρότι η ιστορική πορεία προς την Ένωση υπήρξε ταραχώδης και το έλλειμμα δημοκρατίας στα κράτη-μέλη είναι αδιαμφισβήτητο, η ΣΕΑΟΕ διαθέτει τα καταστατικά εχέγγυα¹⁷⁶, προκειμένου να διαμορφωθεί μια νέα δικαιοπολιτική πραγματικότητα στον ευρασιατικό χώρο. Η Ένωση είναι ένας «διεθνής οργανισμός περιφερειακής οικονομικής ολοκλήρωσης», με δικαιοπρακτική ικανότητα που αναγνωρίζεται από τη Συνθήκη (αρ. 1, παρ. 2), και ασκεί τις αρμοδιότητές της¹⁷⁷ σύμφωνα με συγκεκριμένες αρχές και στόχους (αρ. 3 και 4). Στο προοίμιο και το άρθρο 3¹⁷⁸ της Συνθήκης διακηρύσσονται οι αρχές της «εθνικής κυριαρχίας, της ισότητας των κρατών-μελών, ο σεβασμός των ατομικών ελευθεριών και δικαιωμάτων, του διεθνούς

¹⁷⁶ Η ΣΕΑΟΕ διαχωρίζεται σε τέσσερα μέρη. Το πρώτο αφορά τη θεσμική οργάνωση, ενώ το δεύτερο και το τρίτο, την οργάνωση και τη λειτουργία της ΤΕ και, αντιστοίχως, του ΚΟΧ. Το τέταρτο μέρος περιέχει τις μεταβατικές και τελικές διατάξεις. Ειδικότερα, τα τέσσερα μέρη περιλαμβάνουν 28 ενότητες, 118 άρθρα και 33 συμπληρωματικά παραρτήματα που ορίζουν και εξειδικεύουν, δια των 30 πρωτοκόλλων και υποπαραρτημάτων τους, το εφαρμοστικό περιεχόμενο των άρθρων.

Τα παραρτήματα δεν συμπίπτουν, πλήρως, με τα πρωτόκολλα, αφού περιλαμβάνουν, επίσης, τον Κανονισμό Λειτουργίας της Ευρασιατικής Οικονομικής Επιτροπής (παράρτημα 1), τον Οργανισμό του Δικαστηρίου (παράρτημα 2) και τον Κανονισμό για τις κοινωνικές εγγυήσεις, τα προνόμια και τις ασυλίες του πολιτικού και υπαλληλικού προσωπικού και των δικαστικών λειτουργών της Ένωσης (παράρτημα 32). Επίσης, ορισμένα από τα πρωτόκολλα περιλαμβάνουν πρόσθετα υποπαραρτήματα με λεπτομερειακό περιεχόμενο των πρωτοκόλλων. Για την εξυπηρέτηση της παρούσας έρευνας έχει επιλεγεί η απευθείας παραπομπή και αναφορά στα 33 παραρτήματα, όπως ακριβώς πραγματοποιείται και στα άρθρα του κυρίως κειμένου της Συνθήκης.

¹⁷⁷ Σύμφωνα με το άρθρο 5 ΣΕΑΟΕ, «η δικαιοδοσία της Ένωσης εκτείνεται εντός των σκοπών και των ορίων, που προσδιορίζονται από τη Συνθήκη και τις διεθνείς συνθήκες εντός της Ένωσης». Εντός των ορίων της ΣΕΑΟΕ και των αρμοδιοτήτων των ενωσιακών οργάνων εντάσσεται και το πεδίο των εξωτερικών σχέσεων της Ένωσης, σύμφωνα με το άρθρο 7 ΣΕΑΟΕ.

¹⁷⁸ Οι «βασικές αρχές λειτουργίας της Ένωσης» ορίζονται στο άρθρο 3 ΣΕΑΟΕ ως εξής :

«Σεβασμός των οικουμενικά αναγνωρισμένων αρχών του διεθνούς δικαίου, συμπεριλαμβανομένων των αρχών της κυριαρχικής ισότητας και της εδαφικής ακεραιότητας των κρατών-μελών.

Σεβασμός των ειδικών χαρακτηριστικών των πολιτικών δομών των κρατών-μελών.

Διασφάλιση της αμοιβαίας επωφελούς συνεργασίας, της ισότητας και του σεβασμού των εθνικών συμφερόντων των συμβαλλομένων μερών της ΣΕΑΟΕ.

Σεβασμός των αρχών της οικονομίας της αγοράς και του δίκαιου ανταγωνισμού.

Τα κράτη-μέλη οφείλουν να διαμορφώνουν ευνοϊκές συνθήκες, διασφαλίζοντας τη λειτουργία της Ένωσης και απέχοντας από οποιοδήποτε μέτρο, που μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τα επιτεύγματα των στόχων της».

δικαίου και, ειδικότερα, της νομοθεσίας του ΠΟΕ, καθώς και των αρχών και αξιών του ΟΗΕ»¹⁷⁹. Ακόμη, στο προοίμιο και το άρθρο 4¹⁸⁰ ορίζονται οι στόχοι του «εκσυγχρονισμού των οικονομιών των κρατών-μελών και η κοινωνικοοικονομική ανάπτυξή τους», που υλοποιούνται μέσα από το ευρύ φάσμα των πολιτικών της ΤΕ και του ΚΟΧ. Δεδομένου ότι το ενωσιακό εγχείρημα είναι πολυεπίπεδο και στοχεύει στη μακροχρόνια περίοδο, η ολοκλήρωση των κρατών-μελών στα επίπεδα των θεσμών και της διακυβέρνησης είναι απαραίτητη, ώστε να διασφαλίζονται η συνοχή και η εναρμόνιση των πολιτικών ολοκλήρωσης, τόσο κατά την υλοποίηση όσο και κατά την εμβάθυνσή τους.

Η έννοια της θεσμικής ολοκλήρωσης δεν συνεπάγεται αυτομάτως την προοπτική μετάβασης σε μία πολιτική υπερεθνική ένωση, αλλά αφορά, πρωτίστως, τη λειτουργικότητα της θεσμικής οργάνωσης και την αποτελεσματικότητα της διακυβέρνησης. Σύμφωνα με θεωρητικές προσεγγίσεις, που προέρχονται από το πεδίο της δημόσιας διοίκησης, υποστηρίζεται ότι, τόσο σε κρατικές, όσο και σε υπερκρατικές μορφές οργάνωσης, η *διάκριση των εξουσιών*, η κατανομή της διακυβέρνησης σε αλληλεπιδρώντα επίπεδα και η λογοδοσία των θεσμών συνιστούν θεμελιώδη κριτήρια λειτουργικότητας και αποτελεσματικότητας. Ειδικότερα, η πολιτική φιλοσοφία του Αριστοτέλη και του Σ. Ντε Μοντεσκιέ¹⁸¹, επί της διάκρισης των εξουσιών σε νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική, αποτελεί τη βάση της σύγχρονης πολιτικής οργάνωσης και της «αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας»¹⁸². Σύμφωνα με τον Κ. Μαυριά, η διάκριση δεν είναι μόνο «καθ' ύλην», αλλά συνεπάγεται την «άσκηση των εξουσιών από διαφορετικό όργανο»¹⁸³. Εξετάζοντας την ευρωπαϊκή διακυβέρνηση, οι G. Marks, L. Hooghe και K. Blank υποστηρίζουν ότι με την «πολυεπίπεδη

¹⁷⁹ Στο άρθρο 116 ΣΕΑΟΕ ορίζεται η καταχώρισή της στη Γραμματεία του ΟΗΕ σύμφωνα με το άρθρο 102 του Καταστατικού Χάρτη του Οργανισμού.

¹⁸⁰ Σύμφωνα με το άρθρο 4 ΣΕΑΟΕ, οι «κύριοι στόχοι της Ένωσης» είναι:

«Η δημιουργία κατάλληλων συνθηκών για την επίτευξη αειφόρου οικονομικής ανάπτυξης των κρατών-μελών, με προσανατολισμό στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των πληθυσμών τους και την κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη.

Η προώθηση της κοινής αγοράς αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίων και εργατικού δυναμικού εντός της Ένωσης.

Η διασφάλιση του εκσυγχρονισμού, της συνεργασίας και της ανταγωνιστικότητας των εθνικών οικονομιών εντός της παγκόσμιας οικονομίας».

¹⁸¹ Κ. Γ. Μαυριάς, *Συνταγματικό Δίκαιο*, Τρίτη Έκδοση, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα, 2004, σελ. 121-130 και Π. Μ. Κιτρομηλίδης, *Πολιτικοί Στοχαστές των Νεότερων Χρόνων*, Πέμπτη Έκδοση, Εκδ. Πορεία, Αθήνα, 2004, σελ. 101.

¹⁸² Κ. Γ. Μαυριάς, *Συνταγματικό Δίκαιο*, Τρίτη Έκδοση, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα, 2004, σελ. 128.

¹⁸³ Στον ίδιο.

διακυβέρνηση» διασφαλίζεται «η συμμετοχή περισσότερων αποφασιζόντων στις διαδικασίες ολοκλήρωσης»¹⁸⁴, ενώ ο A. Moravcsik υπογραμμίζει πως οι «διακυβερνητικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων» βασίζονται στην οικονομική αλληλεξάρτηση και οδηγούν σε «συμβιβασμούς»¹⁸⁵. Αντίστοιχα, με βάση την ευρωπαϊκή εμπειρία, ο R. Jones αποτιμά τη λογοδοσία ως στοιχείο συνοχής της διακυβέρνησης μέσω του δημοκρατικού ελέγχου που ασκείται από τους ψηφοφόρους των εθνικών αρχών, του ιεραρχικού ελέγχου που ασκείται μεταξύ των οργάνων, και του οικονομικού που ασκεί το Ελεγκτικό Συνέδριο¹⁸⁶. Ακόμη, σε σχέση με τη λογοδοσία στις σύγχρονες Δημοκρατίες, ο T. Bovaird υπογραμμίζει ότι θα πρέπει να εμπλαισιώνεται από «ελεύθερες εκλογές, ανταπόκριση της κυβέρνησης σε πολλαπλά επίπεδα, τη συμμετοχή των πολιτών στα κοινά» κ.α.¹⁸⁷

Εκ προοιμίου, φαίνεται πως η Ένωση ανταποκρίνεται στα δύο κριτήρια, ενώ σημειώνει περιορισμένη ανταπόκριση στο τρίτο. Πρώτον, πληροί την *αρχή της διάκρισης των εξουσιών*, διότι η ΣΕΑΟΕ ορίζει τη σύσταση τεσσάρων κύριων οργάνων. Ανώτατο Συμβούλιο, Διακυβερνητικό Συμβούλιο και Επιτροπή ασκούν τη νομοθετική εξουσία, ενώ η εκτελεστική εξουσία ασκείται από την Επιτροπή και το Δικαστήριο ασκεί αναλόγως τη δικαστική εξουσία. Δεύτερον, προάγει την αλληλεπίδραση των κυβερνητικών επιπέδων και την έννοια της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης, αφού τα όργανα, που ασκούν τη νομοθετική λειτουργία, στελεχώνονται από αξιωματούχους-εκπροσώπους των κρατών-μελών. Τρίτον, εμπίπτει, διττώς, δηλαδή ιεραρχικά και οικονομικά, στο φάσμα της λογοδοσίας. Αφενός μεν, το Ανώτατο Συμβούλιο αποτελείται από τους αρχηγούς των κρατών-μελών, ενώ το Διακυβερνητικό Συμβούλιο και η Επιτροπή (στη σύνθεσή της ως Συμβούλιο) από τους αρχηγούς και, αντιστοίχως, τους αναπληρωτές αρχηγούς κυβερνήσεων. Αφετέρου, στα δευτερεύοντα όργανα, συγκαταλέγονται οι Ομάδες των Ελεγκτών και των Επιθεωρητών, που ασκούν οικονομικό έλεγχο στην Ένωση. Κατά την έννοια της δημοκρατικής λογοδοσίας, τα τρία πρώτα όργανα εκλέγονται και

¹⁸⁴ G. Marks, L. Hooghe and K. Blank, “European Integration from the 1980s: State-Centric v. Multi-level Governance”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 34, No. 3, Σεπτέμβριος 1996, σελ. 341-378.

¹⁸⁵ A. Moravcsik, “Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 31, No. 4, Δεκέμβριος 1993, σελ. 473-524.

¹⁸⁶ R. A. Jones, “Ευρωπαϊκή Ένωση”, J. A. Chandler (Εκδ.), *Δημόσια Διοίκηση. Συγκριτική Ανάλυση*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2003, σελ. 325-371.

¹⁸⁷ T. Bovaird, “Public governance: balancing stakeholder power in a network society”, *International Review of Administrative Sciences*, Vol. 71, No. 2, Ιούνιος 2005, σελ. 217-228.

λογοδοτούν στους ψηφοφόρους των κρατών τους, αλλά δεν λογοδοτούν σε ενωσιακό επίπεδο, αφού η Ένωση δεν διαθέτει κοινοβούλιο. Συνεπώς, η ΕΑΟΕ σφραγίζει τα χαρακτηριστικά της λειτουργικότητας και της αποτελεσματικότητας, αλλά η μη ύπαρξη κοινοβουλίου συνιστά έλλειμμα δημοκρατίας.

Περαιτέρω, η αποτελεσματική διακυβέρνηση εδράζεται και σε ένα επιπλέον στοιχείο, το τέταρτο θεμελιώδες κριτήριο, που είναι η έννομη τάξη. Βασική αποστολή κάθε σύγχρονης δικαιοταξίας είναι η προστασία των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των πολιτών. Στις υπερκρατικές οντότητες και τους διεθνείς οργανισμούς η έννομη τάξη πρέπει να δεσμεύει τις εθνικές αρχές προς την επίτευξη αποτελεσμάτων και να βαθαίνει τη θεσμική τους ολοκλήρωση. Σύμφωνα με τη J. Sterling-Folker οι διεθνείς οργανισμοί δημιουργούν ένα πλαίσιο κανόνων δικαίου, που οδηγούν τους συμμετέχοντες σε «συμμόρφωση» σε σχέση με τις αρχές και τους σκοπούς τους¹⁸⁸, ενώ κατά τον A. Hurrell έχει σημασία η πρόσδεσή τους στο διεθνές δίκαιο, η οποία επεκτείνεται στις εθνικές έννομες τάξεις¹⁸⁹.

Η Ένωση ανταποκρίνεται, καταρχήν, και στο τέταρτο κριτήριο. Η ΣΕΑΟΕ δεσμεύεται από τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, το δίκαιο του ΠΟΕ, καθώς και από τις γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου και το διεθνές έθιμο, που λαμβάνει υπόψη του το Δικαστήριο κατά την απονομή της δικαιοσύνης. Επιπλέον, οι S. Apostolakis και K. Margaritou υποστηρίζουν πως η διακυβέρνησή της ΕΑΟΕ διασφαλίζει την εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου στις έννομες τάξεις των κρατών-μελών μέσω των αποφάσεων της Επιτροπής¹⁹⁰. Επομένως, η Ένωση σημειώνει θετική ανταπόκριση σε σχέση με την έννομη τάξη, τόσο πρωτογενώς μέσω της ΣΕΑΟΕ, όσο και μέσω της παραγωγής δευτερογενών κανόνων δικαίου.

Κατ' επέκταση, σύμφωνα με τις ανωτέρω διαπιστώσεις, στο παρόν κεφάλαιο θα εξεταστούν δύο ειδικότερα ζητήματα. Πρώτον, θα αναπτυχθεί αναλυτικά η θεσμική οργάνωση, σύμφωνα με τους ορισμούς και τις προβλέψεις της ΣΕΑΟΕ, προκειμένου να αναδειχθούν αρμοδιότητες και λειτουργίες, που διασφαλίζουν την

¹⁸⁸ J. Sterling-Folker, "Neoliberalism", T. Dunne et al. (Εκδ.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Third Edition, Oxford University Press, Oxford, 2013, σελ. 114-131.

¹⁸⁹ A. Hurrell, *On Global Order: Power, Values, and the Constitution of International Society*, Oxford University Press, New York, 2007, σελ. 104-117.

¹⁹⁰ S. Apostolakis and K. Margaritou, "Is Eurasian Economic Union Governance Effective? Implications for the Strategic Entrepreneurship and Innovation", *International Journal of Comparative Management*, Vol. 1, Is. 3, Σεπτέμβριος 2018, σελ. 255-272.

αποτελεσματικότητα της διακυβέρνησης και την εμπέδωση της ευρασιατικής έννομης τάξης. Δεύτερον, λαμβάνοντας υπόψη τη θεωρία του Παπασωτηρίου περί ενίσχυσης της επιρροής των μεγάλων δυνάμεων, στο πλαίσιο των υψηλών στρατηγικών τους, μέσω των διεθνών οργανισμών ¹⁹¹, θα εξετασθούν, συνδυαστικά, ειδικότερες λειτουργικές πτυχές της ΣΕΑΟΕ, που εμπίπτουν στο φάσμα της διακυβέρνησης, αλλά αφορούν τη δεσπόζουσα θέση της Ρωσικής Ομοσπονδίας εντός της θεσμικής οργάνωσης, όπως είναι ο προϋπολογισμός και η γλώσσα εργασιών της Ένωσης.

3.2 Τα όργανα

Σύμφωνα με το άρθρο 8 ΣΕΑΟΕ, τα όργανα της Ένωσης είναι: «το Ανώτατο Ευρασιατικό Οικονομικό Συμβούλιο (συντ. Ανώτατο Συμβούλιο), το Ευρασιατικό Διακυβερνητικό Συμβούλιο (συντ. Διακυβερνητικό Συμβούλιο), η Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή (συντ. Επιτροπή) και το Δικαστήριο της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης (συντ. Δικαστήριο)». Τα συγκεκριμένα όργανα ανταποκρίνονται στην αρχή της διάκρισης των εξουσιών και ασκούν τη νομοθετική, την εκτελεστική και τη δικαστική εξουσία.

Επίσης, το άρθρο 8 ΣΕΑΟΕ ορίζει πως η Ένωση διαθέτει προεδρία, η οποία ασκείται εκ περιτροπής από τα κράτη-μέλη, για ένα έτος, σύμφωνα με τη σειρά των πρώτων γραμμάτων των ονομασιών τους στη ρωσική αλφάβητο. Κάθε κράτος-μέλος αναλαμβάνει την Προεδρία της Ένωσης, προεδρεύοντας του Ανωτάτου Συμβουλίου, του Διακυβερνητικού Συμβουλίου και του Συμβουλίου της Επιτροπής. Ο Πρόεδρος του Ανωτάτου Συμβουλίου χαράσσει τη στρατηγική της Ένωσης, καθορίζει τους βασικούς άξονες εμβάθυνσης της οικονομικής ολοκλήρωσης και τις εξωτερικές σχέσεις. Η Προεδρία δεν παρατείνεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 8 παρ. 4 ΣΕΑΟΕ.

Στο Κολλέγιο της Επιτροπής και το Δικαστήριο υφίστανται δύο αυτοτελείς προεδρίες. Σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 33 ΣΕΑΟΕ, η προεδρία του Κολλεγίου της Ευρασιατικής Οικονομικής Επιτροπής ασκείται από τους υπηκόους των κρατών-μελών, εκ περιτροπής, για τέσσερα χρόνια, σύμφωνα με τη σειρά των πρώτων γραμμάτων των ονομασιών των κρατών στη ρωσική αλφάβητο και χωρίς δυνατότητα παράτασης. Σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 15-16 ΣΕΑΟΕ, η προεδρία του

¹⁹¹ Χ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011, σελ. 15.

Δικαστηρίου ασκείται εναλλασσόμενη μεταξύ των κρατών-μελών, για τρία έτη, δίχως δυνατότητα ανανέωσης¹⁹².

3.2.1 Το Ανώτατο Ευρασιατικό Οικονομικό Συμβούλιο

Το Ανώτατο Ευρασιατικό Οικονομικό Συμβούλιο, εν συντομία Ανώτατο Συμβούλιο, είναι το ανώτατο αποφασιστικό και χαράσσει τη γενική πολιτική της Ένωσης όργανο και αποτελείται από τους αρχηγούς των κρατών-μελών. Οι αρμοδιότητες και η λειτουργία του ορίζονται από τα άρθρα 10-13 ΣΕΑΟΕ. Το Ανώτατο Συμβούλιο ασκεί νομοθετική λειτουργία, εκδίδοντας αποφάσεις και οδηγίες. Τα μέλη του αποφασίζουν με συναίνεση, εκτός από την περίπτωση της απόφασης επί αιτήματος αποχώρησης κράτους-μέλους από την Ένωση, όπου αποφασίζουν «με συναίνεση, μείον την ψήφο του κράτους-μέλους που έχει εκδηλώσει την πρόθεση αποχώρησής του», σύμφωνα με το άρθρο 13 ΣΕΑΟΕ. Οι αποφάσεις του έχουν ανώτερη τυπική ισχύ από αυτές του Διακυβερνητικού Συμβουλίου και της Επιτροπής, σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 4 ΣΕΑΟΕ. Κύρια λειτουργία του Ανωτάτου Συμβουλίου είναι ότι καθοδηγεί συνολικά την Ένωση και τροφοδοτεί το πολυεπίπεδο πλαίσιο λήψης αποφάσεων και διακυβέρνησής της.

Σύμφωνα με το άρθρο 11 ΣΕΑΟΕ, οι σύνοδοι του Ανωτάτου Συμβουλίου πραγματοποιούνται τακτικά, τουλάχιστον μία φορά κατ' έτος, και, εκτάκτως, όποτε κρίνεται απαραίτητο από τους αρχηγούς των κρατών-μελών. Ο αρχηγός του κράτους-μέλους, που ασκεί την Προεδρία, προεδρεύει των συνόδων και εισάγει τα θέματα προς συζήτηση, λαμβάνοντας υπόψη του την ημερήσια διάταξη, «που συντάσσεται από την Επιτροπή με βάση τις προτάσεις των κρατών-μελών». Οι τακτικές σύνοδοι πραγματοποιούνται στη χώρα που ασκεί την Προεδρία, ενώ οι έκτακτες πραγματοποιούνται στη Μόσχα. Στις συνόδους του Ανωτάτου Συμβουλίου συμμετέχουν, έπειτα από πρόσκληση του Προέδρου του, μέλη του Συμβουλίου της

¹⁹² Το Κολλέγιο της Ευρασιατικής Οικονομικής Επιτροπής αποτελεί το εκτελεστικό σώμα της Ένωσης και, ως εκ τούτου, διαθέτει αυτοτελή προεδρία, η οποία αποσυνδέεται πολιτικά από το διακυβερνητικό επίπεδο καθοδήγησης των κρατών-μελών, διότι αφορά την άσκηση υπερεθνικών λειτουργιών και αρμοδιοτήτων. Παρά ταύτα, η αρχή της εκ περιτροπής εκπροσώπησης των κρατών-μελών στην προεδρία του Κολλεγίου τηρείται ως βάση για τη διασφάλιση της ισότιμης εναλλαγής τους στην ηγεσία της εκτελεστικής λειτουργίας, όπως και στην Προεδρία της Ένωσης. Ωστόσο, στην προεδρία του Δικαστηρίου ορίζεται η ισότιμη εκπροσώπηση και άσκηση της από τα κράτη-μέλη, δίχως να υφίσταται η διαδικασία της εκ περιτροπής εναλλαγής, προκειμένου το δικαστικό σώμα να διασφαλίζει τη λειτουργική ανεξαρτησία του και να αυτορυθμίζεται, με γνώμονα την εμπειρία και την επιστημονική επάρκεια των δικαστών, αναλόγως των αναγκών και των προτεραιοτήτων που αναδεικνύονται σε κάθε στάδιο της οικονομικής ολοκλήρωσης.

Επιτροπής, ο Πρόεδρος του Κολλεγίου καθώς και όποιο άλλο πρόσωπο κρίνεται απαραίτητο να συμμετάσχει έπειτα από ειδική πρόσκληση. Οι σύνοδοι του Ανωτάτου Συμβουλίου υποστηρίζονται οργανωτικά από την Επιτροπή και τις αρχές του κράτους-μέλους στο οποίο διεξάγεται η εκάστοτε σύνοδος.

Οι εξουσίες του Ανωτάτου Συμβουλίου εκτείνονται σε όλο το φάσμα των πεδίων της Ένωσης. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 12 ΣΕΑΟΕ, το Ανώτατο Συμβούλιο:

«Καθορίζει τη στρατηγική, τις προτεραιότητες και τους βασικούς άξονες πολιτικής της Ένωσης.

Εγκρίνει τη σύνθεση του Κολλεγίου της Επιτροπής, καθορίζει και κατανέμει τις αρμοδιότητες κάθε μέλους της, ενώ διορίζει και παύει τόσο τον Πρόεδρο όσο και τα μέλη της.

Διορίζει τους δικαστές του Δικαστηρίου έπειτα από εισήγηση των κρατών-μελών.

Εγκρίνει τις διαδικασίες λειτουργίας της Επιτροπής.

Εγκρίνει τον προϋπολογισμό της Ένωσης και παρακολουθεί την εκτέλεσή του με τη συνδρομή ειδικού ελεγκτικού οργάνου, ενώ αποφασίζει για το ύψος της συμμετοχής των κρατών-μελών σε αυτόν.

Δύναται να ακυρώσει ή να τροποποιήσει αποφάσεις του Διακυβερνητικού Συμβουλίου είτε και της Επιτροπής, έπειτα από πρόταση κράτους-μέλους, σύμφωνα με το άρθρο 16 παρ. 7 ΣΕΑΟΕ¹⁹³.

¹⁹³ Η διαδικασία προβλέπεται στο παράρτημα 1, παρ. 24 υποπαρ. 3 και παρ. 30 ΣΕΑΟΕ, βάσει των οποίων:

«Το Συμβούλιο της Επιτροπής δύναται να ακυρώσει είτε να τροποποιήσει απόφαση του Κολλεγίου της Επιτροπής, έπειτα από αίτημα κράτους-μέλους είτε μέλους του Συμβουλίου της Επιτροπής εντός 15 ημερών από την έκδοση της απόφασης. Το αίτημα υποβάλλεται αρχικά στον Πρόεδρο του Κολλεγίου, ο οποίος οφείλει να ενημερώσει άμεσα το Συμβούλιο, που καλείται να αποφασίσει εντός 10 ημερολογιακών ημερών. Εφόσον το Συμβούλιο εκδώσει απόφαση ή εκπνεύσει η προθεσμία των 10 ημερών χωρίς την έκδοση απόφασης, κάθε κράτος-μέλος δύναται, εντός 30 ημερολογιακών ημερών από την επίσημη δημοσίευση της απόφασης του Συμβουλίου, να υποβάλει, δια του αρχηγού της κυβέρνησής του, σχετικό αίτημα προς την Επιτροπή, ώστε να εξεταστεί το ζήτημα από το Διακυβερνητικό είτε και το Ανώτατο Συμβούλιο εάν δεν εξασφαλισθεί συναίνεση από το πρώτο. Ακόμη, αρχηγός κράτους-μέλους δύναται να υποβάλει προς την Επιτροπή αίτημα επανεξέτασης απόφασης από το Διακυβερνητικό είτε και το Ανώτατο Συμβούλιο εάν δεν εξασφαλισθεί συναίνεση από το πρώτο, σε κάθε στάδιο προτού αυτή τεθεί σε ισχύ, εφόσον η απόφαση έχει εκδοθεί σύμφωνα με τη διαδικασία της «ταχείας απόκρισης» του εδαφίου β' της παραγράφου 16 του παραρτήματος 1, όπου οι αποφάσεις τίθενται σε ισχύ σε διάστημα μικρότερο από το κατ' ελάχιστο προβλεπόμενο των 30 ημερών έπειτα από την επίσημη δημοσίευσή τους, αλλά όχι λιγότερο από 10 ημέρες. Έως ότου το Διακυβερνητικό είτε και το Ανώτατο Συμβούλιο αποφασίσουν, η απόφαση της Επιτροπής δεν τίθεται σε ισχύ και αναστέλλεται».

Έπειτα από πρόταση του Διακυβερνητικού Συμβουλίου είτε της Επιτροπής, αποφασίζει σε τελικό βαθμό επί ζητημάτων, στα οποία τα δύο όργανα δεν εξασφαλίζουν συναίνεση.

Απευθύνει ερωτήματα προς το Δικαστήριο σχετικά με την ερμηνεία της Συνθήκης.

Ελέγχει την αξιοπιστία των δικαστών του Δικαστηρίου.

Αποφασίζει για την ένταξη¹⁹⁴ των κρατών στην ΕΑΟΕ και την αποχώρησή τους από αυτήν καθώς και την απονομή ή την αφαίρεση του καθεστώτος παρατηρητή¹⁹⁵ στην Ένωση.

¹⁹⁴ Η ένταξη στην Ένωση πραγματοποιείται σύμφωνα με τους ορισμούς του άρθρου 108 ΣΕΑΟΕ. Κάθε ενδιαφερόμενο κράτος, που μοιράζεται τις αρχές και τους στόχους των κρατών-μελών, δύναται να υποβάλει αίτημα προς ένταξη στον Πρόεδρο του Ανωτάτου Συμβουλίου, το οποίο και αποφασίζει με συναίνεση την απονομή του υποψηφίου προς ένταξη καθεστώτος στην Ένωση. Στη συνέχεια, οργανώνεται τριμερής ομάδα εργασίας, αποτελούμενη από εκπροσώπους του υποψηφίου κράτους, των κρατών-μελών και των οργάνων της Ένωσης, που εκπονούν το «πρόγραμμα δράσης» για την εναρμόνιση της εθνικής νομοθεσίας του υποψηφίου κράτους με τις βασικές αρχές λειτουργίας της Ένωσης και τη σύγκλιση της οικονομίας του, σύμφωνα με στόχους που προσδιορίζονται από την ομάδα εργασίας και εγκρίνονται από το Ανώτατο Συμβούλιο.

Κατά την ολοκλήρωση των διαδικασιών εναρμόνισης και σύγκλισης του υποψηφίου κράτους, η ομάδα εργασίας υποβάλλει σχετική αναφορά στο Ανώτατο Συμβούλιο και, εφόσον διαπιστώνεται η εκπλήρωση τους, το τελευταίο εγκρίνει την ένταξη του υποψηφίου κράτους, αποδίδοντάς του το καθεστώς πλήρες μέλους. Η απόδοση του καθεστώτος πλήρες μέλους συνοδεύεται από τη σύναψη συνθήκης ένταξης. Η συγκεκριμένη διεθνής συνθήκη υποβάλλεται προς κύρωση στα εθνικά νομοθετικά σώματα των κρατών-μελών και του εντασσόμενου κράτους, σύμφωνα με τις εσωτερικώς προβλεπόμενες διαδικασίες τους. Η ολοκλήρωση της κύρωσης σηματοδοτεί την ένταξη του κράτους στην ΕΑΟΕ και την άμεση ενεργοποίηση της ΣΕΑΟΕ καθώς και την προσαρμογή του δευτερογενούς δικαίου στην εθνική έννομη τάξη του (αρ. 113).

Η διαδικασία αποχώρησης από την Ένωση ορίζεται από το άρθρο 118 ΣΕΑΟΕ. Κράτος-μέλος, που επιθυμεί να αποχωρήσει από την Ένωση, υποβάλλει σχετικό αίτημα στην Επιτροπή και, έπειτα από 12 μήνες, η ΣΕΑΟΕ παύει να ισχύει και να δεσμεύει την εθνική έννομη τάξη του. Ωστόσο, κατά την υποβολή του αιτήματος, ανεξαρτήτως της δωδεκάμηνης περιόδου απένταξης και αποδέσμευσης, το αποχωρούν κράτος καλείται να διευθετήσει όλες τις οικονομικές υποχρεώσεις, που απορρέουν από τη συμμετοχή του στην ΕΑΟΕ. Η διευθέτηση των υποχρεώσεων δεσμεύει το αποχωρήσαν κράτος ακόμη και μετά την οριστική απένταξή του από την Ένωση, εφόσον δεν κατορθώσει να ανταποκριθεί, πλήρως, εντός του διαστήματος των 12 μηνών. Το Ανώτατο Συμβούλιο αποφασίζει σχετικά με την έναρξη της διευθέτησης των οικονομικών υποχρεώσεων και η αποχώρηση του κράτους-μέλους από την ΕΑΟΕ συνεπάγεται και την αποχώρησή του από όλες τις διεθνείς συνθήκες, που αφορούν τη λειτουργία της Ένωσης. Συνεπώς, η διαδικασία αποχώρησης δεν υπόκειται σε περιορισμούς, παρά μόνον σε αυτούς που αφορούν το οικονομικό σκέλος.

¹⁹⁵ Το καθεστώς παρατηρητή στην Ένωση ορίζεται στο άρθρο 109 ΣΕΑΟΕ. Κάθε κράτος μπορεί να υποβάλει αίτημα απόκτησης καθεστώτος παρατηρητή στις εργασίες των οργάνων. Το αίτημα υποβάλλεται στον Πρόεδρο του Ανωτάτου Συμβουλίου, το οποίο και αποφασίζει λαμβάνοντας υπόψη του την εμβάθυνση της οικονομικής ολοκλήρωσης και τις προοπτικές επίτευξης των στόχων της Ένωσης. Το αιτήσαν κράτος, εφόσον γίνει δεκτό ως παρατηρητής, συμμετέχει στις εργασίες των οργάνων της Ένωσης δια των εξουσιοδοτημένων αντιπροσώπων του, οι οποίοι έχουν πρόσβαση σε επίσημα έγγραφα, εκτός από αυτά που περιλαμβάνουν εμπιστευτικές πληροφορίες.

Τα κράτη-παρατηρητές δεν συμμετέχουν, ούτε και διατυπώνουν απόψεις, κατά τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, και «υποχρεούνται να απέχουν από οποιαδήποτε ενέργεια θέτει σε κίνδυνο τα συμφέροντα της Ένωσης και των κρατών-μελών καθώς και τους στόχους και τους σκοπούς της ΣΕΑΟΕ». Ουσιαστικά, μέσω των διατάξεων επί της μη διατύπωσης απόψεων, κατά τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, καθώς και μέσω των περιορισμών που αφορούν ενέργειες, που δύνανται να βλάψουν τόσο τα συμφέροντα της Ένωσης, όσο και των κρατών-μελών, δεικνύεται ότι η ΣΕΑΟΕ επιφυλάσσει ένα

Καθορίζει και αποφασίζει επί των εξωτερικών σχέσεων και των συνεργασιών της Ένωσης με τρίτα μέρη.

Αποφασίζει για τη στελέχωση της Επιτροπής και εγκρίνει τους διορισμούς του προσωπικού της.

Καθορίζει τις αρμοδιότητες του εξωτερικού οικονομικού ελέγχου των οργάνων της Ένωσης, ενώ δύναται να αναθεωρεί τα αποτελέσματα και τις εκθέσεις των αρμοδίων ελεγκτικών οργάνων.

Εγκρίνει τα σύμβολα της Ένωσης.

Δίνει οδηγίες προς το Διακυβερνητικό Συμβούλιο και την Επιτροπή και κατευθύνει τη λειτουργία τους.

Αποφασίζει για τη σύσταση ad hoc επιτροπών ως συμβουλευτικών σωμάτων στα όργανα.

Ασκεί όσες άλλες αρμοδιότητες του απονέμονται από τη Συνθήκη».

Συν τοις άλλοις, μεταξύ των ευρύτερων αρμοδιοτήτων του Ανωτάτου Συμβουλίου, εντοπίζεται μία αρμοδιότητα, που εκτείνεται στη σφαίρα της δικαστικής λειτουργίας. Σύμφωνα με το παράρτημα 2 παρ. 114 ΣΕΑΟΕ, σε περίπτωση αδυναμίας εκτέλεσης καταδικαστικής απόφασης, που έχει επιβληθεί από το Δικαστήριο σε βάρος κράτους-μέλους, το τελευταίο «εντέλλεται να απευθυνθεί στο Ανώτατο Συμβούλιο, το οποίο αποφασίζει για τα μέτρα εκτέλεσης». Ακόμη, σύμφωνα με την παρ. 115, σε περίπτωση αδυναμίας απόφασης εκτέλεσης καταδικαστικής απόφασης σε βάρος της Επιτροπής, που έχει επιβληθεί από το Δικαστήριο υπέρ οικονομικής οντότητας, η τελευταία «δύναται να απευθυνθεί στο Δικαστήριο, απαιτώντας μέτρα εκτέλεσης. Το Δικαστήριο απευθύνεται εντός 15 ημερών στο Ανώτατο Συμβούλιο για την επίλυση του προβλήματος». Επομένως, το Ανώτατο Συμβούλιο διαθέτει εξουσίες, που, ενδεχομένως, προκαταλαμβάνουν τις αποφάσεις της δικαιοσύνης και, πιθανόν, επηρεάζουν αρνητικά την ισορροπία μεταξύ νομοθετικής και δικαστικής εξουσίας.¹⁹⁶

Σε κάθε περίπτωση, το Ανώτατο Συμβούλιο βρίσκεται στην κορυφή των λειτουργιών της ΕΑΟΕ, τόσο πολιτικά, όσο και νομοθετικά. Οι αρχηγοί των κρατών-μελών χαράσσουν τη γενική πολιτική και την καθοδηγούν μέσω της έκδοσης

περιοριστικό πλαίσιο συμμετοχής στην Ένωση, καθώς και ότι η τελευταία αποτελεί, εκτός από οικονομική ένωση, μία πολιτική συμμαχία, η οποία επιβάλλει τη συνοχή και την αλληλεγγύη μεταξύ των μελών της.

¹⁹⁶ Βλ. σχετικά, παρακάτω, 3.2.4 Το Δικαστήριο της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης.

αποφάσεων και οδηγιών, δίνοντας, παράλληλα, οδηγίες προς το Διακυβερνητικό Συμβούλιο και την Επιτροπή. Επιπλέον, το Ανώτατο Συμβούλιο εγκρίνει τις δράσεις των υπολοίπων οργάνων και τις μετουσιώνει σε αποφάσεις, που αποκτούν ανώτερη τυπική ισχύ. Κατ' επέκταση η βούληση και τα εθνικά συμφέροντα των κρατών-μελών εκφράζονται σε ανώτατο επίπεδο, δια των αρχηγών των κρατών-μελών, και εναρμονίζονται με τις ανάγκες της ολοκλήρωσης, όπως αυτές συνδιαμορφώνονται από την Επιτροπή και τα κράτη-μέλη, και εισάγονται στην ημερήσια διάταξη του Ανωτάτου Συμβουλίου. Επομένως, το Ανώτατο Συμβούλιο τροφοδοτεί ένα πολυεπίπεδο πλαίσιο λήψης αποφάσεων και διακυβέρνησης, το οποίο διαπερνά τα θεσμικά φίλτρα του Διακυβερνητικού Συμβουλίου και της Επιτροπής, καταλήγοντας στις εθνικές έννομες τάξεις και τις εθνικές αρχές, απ' όπου και ανατροφοδοτείται, διαπερνώντας τα θεσμικά φίλτρα αντιστρόφως και παράγοντας νέα δεδομένα που τίθενται στην κρίση του ανωτάτου οργάνου της Ένωσης.

3.2.2 Το Ευρασιατικό Διακυβερνητικό Συμβούλιο

Το Ευρασιατικό Διακυβερνητικό Συμβούλιο, εν συντομία Διακυβερνητικό Συμβούλιο, αποτελείται από τους αρχηγούς κυβερνήσεων των κρατών-μελών. Οι αρμοδιότητες και η λειτουργία του ορίζονται από τα άρθρα 14-17 ΣΕΑΟΕ. Το Διακυβερνητικό Συμβούλιο ασκεί νομοθετική λειτουργία, εκδίδοντας αποφάσεις και οδηγίες, ενώ τα μέλη του αποφασίζουν με συναίνεση. Οι αποφάσεις του έχουν ανώτερη τυπική ισχύ από αυτές της Επιτροπής, σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 4 ΣΕΑΟΕ. Βασικό χαρακτηριστικό του Διακυβερνητικού Συμβουλίου είναι ότι εκφράζει τις κυβερνητικές προτεραιότητες των κρατών-μελών, ενώ λειτουργεί, συγχρόνως, ως ενδιάμεσο θεσμικό όργανο μεταξύ του Ανωτάτου Συμβουλίου και της Επιτροπής, προκειμένου να εξασφαλίζεται η συνοχή στις ενωσιακές δράσεις, αποφορτίζοντας το πρώτο και ελέγχοντας τις αποφάσεις της δεύτερης.

Σύμφωνα με το άρθρο 15, οι συνεδριάσεις του Διακυβερνητικού Συμβουλίου πραγματοποιούνται, τακτικά, τουλάχιστον δύο φορές ανά έτος, ενώ συγκαλείται και εκτάκτως, αναλόγως των περιστάσεων, έπειτα από πρωτοβουλία κράτους-μέλους είτε του Προέδρου του. Ο Πρόεδρος οργανώνει τις εργασίες και προεδρεύει των συνεδριάσεων του οργάνου, το οποίο αποφασίζει επί των θεμάτων της ημερήσιας διάταξης, «που συντάσσεται από την Επιτροπή με βάση τις προτάσεις των κρατών-μελών». Στις συνεδριάσεις του Διακυβερνητικού Συμβουλίου συμμετέχουν, έπειτα

πρόσκληση του Προέδρου του, μέλη του Συμβουλίου της Επιτροπής, ο Πρόεδρος του Κολλεγίου, καθώς και όποιο άλλο πρόσωπο κρίνεται απαραίτητο έπειτα από ειδική πρόσκληση. Οι συνεδριάσεις του Διακυβερνητικού Συμβουλίου υποστηρίζονται οργανωτικά από την Επιτροπή και τις αρχές του κράτους-μέλους στο οποίο διεξάγεται η εκάστοτε συνεδρίαση.

Σύμφωνα με το άρθρο 16, «το Διακυβερνητικό Συμβούλιο διασφαλίζει την εφαρμογή της ΣΕΑΟΕ, των διεθνών συνθηκών εντός της Ένωσης και των αποφάσεων του Ανωτάτου Συμβουλίου». Προσθέτως, δε, ασκεί τις ακόλουθες εξουσίες:

«Αποφασίζει επί ζητημάτων του Συμβουλίου της Επιτροπής, έπειτα από εισήγηση του τελευταίου, στις περιπτώσεις όπου δεν εξασφαλίζεται συναίνεση.

Δίνει οδηγίες προς την Επιτροπή, προκειμένου να κατευθύνει το έργο της.

Παρουσιάζει τους υποψηφίους προς στελέχωση των σωμάτων της Επιτροπής στο Ανώτατο Συμβούλιο.

Εγκρίνει το προσχέδιο του προϋπολογισμού της Ένωσης καθώς και την εκτέλεσή του.

Εγκρίνει τη νομοθεσία σχετικά με τα ελεγκτικά όργανα, τη μεθοδολογία και την εκτέλεση των δράσεών τους, όπως και τα αποτελέσματα των ελεγκτικών διαδικασιών, ορίζοντας παράλληλα το χρονικό διάστημα διενέργειάς τους.

Αποφασίζει, έπειτα από πρόταση κράτους-μέλους είτε του Συμβουλίου, σχετικά με την ακύρωση ή την τροποποίηση των αποφάσεων του Κολλεγίου της Επιτροπής, είτε απευθύνεται στο Ανώτατο Συμβούλιο, προκειμένου το δεύτερο να αποφασίσει σε τελικό βαθμό, στις περιπτώσεις που δεν εξασφαλίζεται συναίνεση.

Αποφασίζει για την αναστολή των αποφάσεων του Συμβουλίου είτε και του Κολλεγίου της Επιτροπής.

Εγκρίνει τη διαδικασία εποπτικού ελέγχου των περιουσιακών στοιχείων των μελών του Κολλεγίου της Επιτροπής και των αξιωματούχων της Ένωσης καθώς και των οικογενειών τους».

Σωρευτικά, το Διακυβερνητικό Συμβούλιο εξυπηρετεί τρεις σκοπούς στη λειτουργία της Ένωσης. Πρώτον, εκπροσωπεί τα εθνικά συμφέροντα των κρατών-μελών στο επίπεδο των αρχηγών κυβερνήσεων, τα οποία και ενσωματώνει, τόσο στις αποφάσεις που εκδίδει κατ' ακολουθίαν αυτών του Ανωτάτου Συμβουλίου, όσο και σε αυτές της Επιτροπής τις οποίες δύναται να τροποποιήσει. Δεύτερον, διασφαλίζει την

τήρηση του πρωτογενούς δικαίου της Ένωσης και των αποφάσεων της Επιτροπής, καθοδηγώντας τις εθνικές αρχές προς την εναρμόνιση των εθνικών εννόμων τάξεων. Τρίτον, λειτουργεί υποστηρικτικά και ελεγκτικά, αντιστοίχως, προς το έργο του Ανωτάτου Συμβουλίου και της Επιτροπής, αποτελώντας ένα ενδιάμεσο θεσμικό φίλτρο μεταξύ των δύο οργάνων.

3.2.3 Η Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή

Η Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή, εν συντομία Επιτροπή, αποτελεί την «καρδιά» της Ένωσης, καθότι ασκεί ένα εξαιρετικά σημαντικό σύνολο αρμοδιοτήτων και λειτουργιών, μέσω των οποίων εξασφαλίζεται η γενική λειτουργία και ανάπτυξη της ΕΑΟΕ. Οι αρμοδιότητες και οι λειτουργίες της απορρέουν από τη διττή αποστολή, που της αναθέτει η ΣΕΑΟΕ, αναγνωρίζοντάς της τις ιδιότητες του «μόνιμου κυβερνητικού και ρυθμιστικού οργάνου», σύμφωνα με το άρθρο 18 παρ. 1 και, αντιστοίχως, το παράρτημα 1 παρ. 1. Η ιδιότητα του κυβερνητικού οργάνου συνίσταται στη λειτουργία και την εμβάθυνση της ΤΕ και του ΚΟΧ, ενώ η ρυθμιστική ιδιότητα αφορά την άσκηση λειτουργιών, που εξασφαλίζουν την ανάπτυξη της ευρασιατικής έννομης τάξης και τη σύνθετη – τριπλή – εξισορρόπηση μεταξύ εθνικών συμφερόντων και ενωσιακών προτεραιοτήτων, διακυβερνητικών επιπέδων λήψης αποφάσεων και υπερεθνικής διακυβέρνησης, νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας, συμβάλλοντας στη θεσμική ολοκλήρωση της Ένωσης. Έδρα της Επιτροπής είναι η Μόσχα, η οποία καθίσταται το διοικητικό κέντρο της Ένωσης, διευρύνοντας την επιρροή της Ρωσίας στα υπόλοιπα μέλη και ενισχύοντας τη σταθερότητα της ευρασιατικής ολοκλήρωσης στο πλαίσιο της ρωσικής υψηλής στρατηγικής.

A. Κυβερνητικές αρμοδιότητες

Σύμφωνα με το άρθρο 18 παρ. 1 ΣΕΑΟΕ η Επιτροπή συγκροτείται από δύο σώματα, το Συμβούλιο και το Κολλέγιο, ενώ σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 10, «έχει τα δικαιώματα νομικού προσώπου». Οι αρμοδιότητες των δύο σωμάτων ορίζονται στο παράρτημα 1. Το Συμβούλιο είναι διακυβερνητικό σώμα, αποτελούμενο από τους αναπληρωτές αρχηγούς κυβερνήσεων των κρατών-μελών, ενώ το Κολλέγιο είναι υπερεθνικό και στελεχώνεται ισότιμα από Υπουργούς (Επιτρόπους), προτεινόμενους από τα κράτη-μέλη, οι οποίοι ασκούν τα καθήκοντά τους ανεξάρτητα. Το Συμβούλιο ασκεί νομοθετική λειτουργία, εναρμονίζοντας τις διαδικασίες ολοκλήρωσης ανά εθνική έννομη τάξη, ενώ το Κολλέγιο ασκεί νομοθετική λειτουργία και την

εκτελεστική εξουσία, διασφαλίζοντας την εφαρμογή των αποφάσεων των νομοθετικών οργάνων και προωθώντας την εμβάθυνση των πολιτικών σύμφωνα με τις προτάσεις των κρατών-μελών. Και τα δύο σώματα εκδίδουν αποφάσεις, οδηγίες και συστάσεις. «Τα μέλη του Συμβουλίου αποφασίζουν με συναίνεση, ενώ του Κολλεγίου αποφασίζουν με συναίνεση είτε με ενισχυμένη πλειοψηφία, είτε με ειδική πλειοψηφία 2/3»¹⁹⁷, σύμφωνα με το άρθρο 18. Και στα δύο σώματα «κάθε μέλος διαθέτει από μία ψήφο», σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 21.

Το φάσμα των αρμοδιοτήτων της Επιτροπής είναι εξαιρετικά ευρύ. Καταρχήν, στο παράρτημα 1 παρ. 3 αναφέρεται ότι:

«Η Επιτροπή ασκεί όσες αρμοδιότητες προβλέπονται από τη ΣΕΑΟΕ και τις διεθνείς συνθήκες εντός της Ένωσης στους ακόλουθους τομείς:

Δασμολογικά και μη δασμολογικά μέτρα και τελωνειακή νομοθεσία, τεχνικός κανονισμός, υγειονομικά, κτηνιατρικά και φυτοϋγειονομικά μέτρα, μεταφορά και κατανομή των εισαγωγικών δασμών, δημιουργία ελεύθερων εμπορικών καθεστώτων για τρίτα μέρη, στατιστικά του διεθνούς και αμοιβαίου εμπορίου, μακροοικονομική πολιτική, πολιτική ανταγωνισμού, βιομηχανικές και αγροτικές επιδοτήσεις, ενεργειακή πολιτική, φυσικά μονοπώλια, δημόσιες συμβάσεις, αμοιβαίο εμπόριο υπηρεσιών, επενδύσεις, μεταφορές και συστήματα διαχείρισης μεταφορών, νομισματική πολιτική, πολιτική διανοητικής ιδιοκτησίας, μετανάστευση εργατικού δυναμικού και χρηματοοικονομικές αγορές (τραπεζικό σύστημα, ασφάλειες, αγορά συναλλάγματος, αγορά κινητών αξιών)».

Οι ανωτέρω τομείς καταλαμβάνουν σχεδόν το σύνολο της ΤΕ και του ΚΟΧ και ενσωματώνονται σε συγκεκριμένες δομές (τομείς) πολιτικής ευθύνης, που επιμερίζονται σε Τμήματα σχηματίζοντας συνολικά τον διοικητικό μηχανισμό της Ένωσης. Ανά τομέα πολιτικής ευθύνης προΐστανται οι Υπουργοί του Κολλεγίου, στους οποίους υπάγονται τα αντίστοιχα θεματικά Τμήματα, «που υποστηρίζουν τις δραστηριότητες του Συμβουλίου και του Κολλεγίου», σύμφωνα με το άρθρο 9 και το παράρτημα 1 παρ. 54. Ως επικεφαλής των Τμημάτων ορίζονται Διευθυντές με τους αναπληρωτές τους προερχόμενοι ισότιμα από τα κράτη-μέλη, ενώ στελεχώνονται από

¹⁹⁷ Η συγκεκριμένη διαδικασία προβλέπεται από τα εδάφια δ' και ε' της παραγράφου 2 του άρθρου 18, κατά την οποία «το Ανώτατο Συμβούλιο κατάρτιζει κατάλογο ευαίσθητων θεμάτων, τα οποία πρέπει να επιλυθούν από το Κολλέγιο με συναίνεση». Εφόσον αυτή δεν καταστεί εφικτή, τότε «απαιτείται ειδική πλειοψηφία 2/3 των μελών του Κολλεγίου».

υπαλλήλους, που συνιστούν τη γραφειοκρατία της Επιτροπής και της Ένωσης, όπως προβλέπεται σχετικά από το άρθρο 9 και το παράρτημα 1 παρ. 54.

Ωστόσο, το φάσμα των αρμοδιοτήτων της Επιτροπής δύναται να επεκταθεί και να ενισχυθεί με πρωτοβουλία των κρατών-μελών είτε με απόφαση του Ανωτάτου Συμβουλίου. Όπως αναφέρεται σχετικά στο παράρτημα 1, παρ. 3 υποπαρ. 20, «Η Επιτροπή λειτουργεί [...] σε άλλες σφαίρες, σύμφωνα με τη Συνθήκη και άλλες διεθνείς συνθήκες εντός της Ένωσης». Η συγκεκριμένη διάταξη, αν και έχει γενικό και αόριστο χαρακτήρα, καθότι η Συνθήκη μπορεί να τροποποιηθεί είτε και να συναφθούν διεθνείς συνθήκες μεταξύ των κρατών-μελών¹⁹⁸, έχει ειδικότερη εφαρμογή στον τομέα των διεθνών σχέσεων. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το άρθρο 7, που ρυθμίζει τις «διεθνείς δραστηριότητες της Ένωσης», προβλέπεται πως «η Ένωση μπορεί να συνάπτει, ανεξάρτητα είτε από κοινού με τα κράτη-μέλη, διεθνείς συνθήκες με τρίτα μέρη»¹⁹⁹, ενώ στο παράρτημα 1 παρ. 6 αναφέρεται ότι «το Ανώτατο Συμβούλιο δύναται να αναθέτει στην Επιτροπή την εξουσία υπογραφής διεθνών συνθηκών εντός των αρμοδιοτήτων της». Συνεπώς, με την έγκριση-εξουσιοδότηση του Ανωτάτου Συμβουλίου, η εκπροσώπηση της Ένωσης στο εξωτερικό συμπεριλαμβάνεται στις αρμοδιότητες της Επιτροπής²⁰⁰.

Με βάση τα ανωτέρω, συμπεραίνεται ότι τα ιδρυτικά κράτη-μέλη, χαράσσοντας τα θεματικά πεδία λειτουργίας της Ένωσης, αναγνώρισαν στην Επιτροπή ένα ευρύ σύνολο αρμοδιοτήτων ορίζοντάς την ως «μόνιμο κυβερνητικό όργανο» και θέτοντας τις βάσεις για την περαιτέρω ενίσχυσή της στο μέλλον, αναλόγως της εμβάθυνσης που θα επιτευχθεί. Όπως προκύπτει από το σύνολο των Ενοτήτων της ΣΕΑΟΕ, οι αρμοδιότητες της Επιτροπής, αν και είναι ευρείες επί της αρχής, σε αρκετές περιπτώσεις περιορίζονται από τα κράτη-μέλη και τα διακυβερνητικά επίπεδα λήψης αποφάσεων. Προκειμένου η Επιτροπή να υπερβαίνει τα εκάστοτε εμπόδια, εξισορροπώντας τη λειτουργία της Ένωσης και διασφαλίζοντας τη συνοχή της, είναι «εξοπλισμένη» με σημαντικές ρυθμιστικές λειτουργίες, οι οποίες διακρίνονται στο σύνολο των αρμοδιοτήτων της.

¹⁹⁸ Βλ. παρακάτω, 3.4.1 Το πρωτογενές δίκαιο.

¹⁹⁹ Βλ. σχετικά, παρακάτω, 3.4.2 Διεθνείς συνθήκες με τρίτα μέρη καθώς και 4.2.4 Εξωτερική εμπορική πολιτική: Γενικές κατευθύνσεις καθώς και EEC, Eurasian Economic Union: Facts and Figures, Moscow, 2017.

²⁰⁰ Βλ. σχετικά, παρακάτω, 4.2.4 Εξωτερική εμπορική πολιτική: Γενικές κατευθύνσεις καθώς και EEC, Eurasian Economic Union: Facts and Figures, Moscow, 2017.

- **Το Συμβούλιο**

Σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 22 ΣΕΑΟΕ, «το Συμβούλιο ασκεί τη γενική ρύθμιση των διαδικασιών ολοκλήρωσης της Ένωσης καθώς και τη γενική διεύθυνση των αρμοδιοτήτων της Επιτροπής». Η συγκεκριμένη διάταξη απορρέει από τη σύνθεση του Συμβουλίου με τους αναπληρωτές αρχηγούς κυβερνήσεων των κρατών-μελών. Όσον αφορά το πρώτο σκέλος της, όπως προκύπτει από το σύνολο της ΣΕΑΟΕ, το Συμβούλιο προωθεί την εναρμόνιση των κρατών-μελών στο επίπεδο των κυβερνήσεων με τις πολιτικές ολοκλήρωσης της Ένωσης και την ενσωμάτωση των αποφάσεων και των οδηγιών του Ανωτάτου και του Διακυβερνητικού Συμβουλίου στις εθνικές έννομες τάξεις. Κατά το δεύτερο σκέλος της διάταξης, το Συμβούλιο εποπτεύει το έργο του Κολλεγίου, διασφαλίζοντας τα εθνικά συμφέροντα των κρατών-μελών στις δραστηριότητες και τις αποφάσεις της Επιτροπής. Και στις δύο περιπτώσεις το Συμβούλιο βρίσκεται σε αλληλεπίδραση με το Κολλέγιο.

Επίσης, σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 24-30, το Συμβούλιο ασκεί ειδικότερα τις ακόλουθες αρμοδιότητες:

«Οργανώνει το νομοθετικό έργο της Ένωσης και βελτιώνει τη νομοπαρασκευαστική διαδικασία της.

Υποβάλλει προς έγκριση στο Ανώτατο Συμβούλιο τις κεντρικές κατευθύνσεις ολοκλήρωσης.

Εξετάζει και αποφασίζει την ακύρωση είτε την τροποποίηση των αποφάσεων του Κολλεγίου, σύμφωνα με τη διαδικασία της παραγράφου 30²⁰¹.

Εξετάζει την πρόοδο υλοποίησης διεθνών συνθηκών, που διαμορφώνουν το δίκαιο της Ένωσης.

Υποβάλλει τις ετήσιες εκθέσεις αξιολόγησης επιπτώσεων των νομοθετικών ρυθμίσεων στο Διακυβερνητικό Συμβούλιο.

Με σύσταση του Προέδρου του Κολλεγίου, εγκρίνει τη λίστα, τη διάρθρωση και τον συνολικό αριθμό των Τμημάτων της Επιτροπής καθώς και την κατανομή τους μεταξύ των μελών του Κολλεγίου.

Εγκρίνει τις λειτουργικές προϋποθέσεις των αξιωματούχων της Ένωσης καθώς και το καθεστώς των ατομικών προνομίων και ασυλιών των μελών του Κολλεγίου, σύμφωνα με τους ορισμούς του παραρτήματος 32 ΣΕΑΟΕ.

²⁰¹ Βλ. σχετικά, παραπάνω, τις αρμοδιότητες του Ανωτάτου Συμβουλίου σχετικά με την περίπτωση της παραγράφου 7 του άρθρου 16 ΣΕΑΟΕ.

Εγκρίνει το προσχέδιο του προϋπολογισμού της Ένωσης.

Εγκρίνει το σύστημα και τις διαδικασίες ανταλλαγής πληροφοριών εντός της Ένωσης.

Εποπτεύει τα εργασιακά δικαιώματα των υπαλλήλων των Τμημάτων της Επιτροπής, υπό την καθοδήγηση, ειδικού προς τον σκοπό αυτό οργάνου, της Επιτροπής Ηθικής.

Δίνει οδηγίες στο Κολλέγιο.

Καθορίζει τα θέματα διαβούλευσης μεταξύ του Κολλεγίου και των συμβουλευτικών σωμάτων της Επιτροπής, στα πλαίσια της νομοπαρασκευαστικής διαδικασίας».

Τα σχετικά με τις συνεδριάσεις του Συμβουλίου καθορίζονται, βάσει του παραρτήματος 1 παρ. 26, «σύμφωνα με τον Εσωτερικό Κανονισμό της Επιτροπής». Ειδικότερα, δε, το Συμβούλιο δύναται να συνεδριάζει, «έπειτα από πρωτοβουλία μέλους του, που εισάγει αντίστοιχα θέματα στην ημερήσια διάταξη», αλλά, σε κάθε περίπτωση, «προκειμένου να θεωρείται έγκυρη η συνεδρίαση του, πρέπει να συμμετέχουν όλα τα μέλη του». Όπως προβλέπεται, σχετικά, στο παράρτημα 1 παρ. 28, «ο Πρόεδρος του Συμβουλίου διευθύνει την προετοιμασία των θεμάτων που συζητούνται στις συνεδριάσεις και προσδιορίζει την ατζέντα». Επίσης, σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 27, στις συνεδριάσεις του Συμβουλίου συμμετέχει, σε τακτική βάση, «ο Πρόεδρος του Κολλεγίου της Επιτροπής και, έπειτα από πρόσκληση του σώματος, άλλα μέλη του Κολλεγίου». Τέλος, «τα μέλη του Συμβουλίου δύναται να προσκαλούν στις συνεδριάσεις του εθνικούς αντιπροσώπους των κρατών-μελών (π.χ. υπουργούς και άλλους αξιωματούχους), άλλα πρόσωπα, ακόμη και εκπροσώπους τρίτων κρατών» στα πλαίσια των εξωτερικών σχέσεων της Ένωσης.

- **Το Κολλέγιο: «Το Υπουργικό Συμβούλιο της Ένωσης»**

«Το Κολλέγιο είναι το εκτελεστικό σώμα της Επιτροπής και αποτελείται από εκπροσώπους των κρατών-μελών σύμφωνα με την αρχή της ισότιμης αντιπροσώπευσης», κατά τις διατάξεις του παραρτήματος 1 παρ. 31 ΣΕΑΟΕ. Επίσης, στην παράγραφο 31 διευκρινίζεται ότι «ο αριθμός των μελών του Κολλεγίου και η κατανομή των αρμοδιοτήτων τους καθορίζονται από το Ανώτατο Συμβούλιο», ενώ, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 12, παρ. 2 υποπαρ. 2, προβλέπεται, αναλόγως, ότι «το Ανώτατο Συμβούλιο εγκρίνει τη σύνθεση του Κολλεγίου και τερματίζει τις εξουσίες της». Ακόμη, στο παράρτημα 1 παρ. 31, ορίζεται η θέση του Προέδρου του

Κολλεγίου, «ο οποίος προέρχεται από τα μέλη του Κολλεγίου, ενώ στις παραγράφους 32-33 σημειώνεται ότι «τα μέλη του Κολλεγίου είναι υπήκοοι των κρατών-μελών²⁰² και διορίζονται από το Ανώτατο Συμβούλιο²⁰³ επί θητεία τεσσάρων ετών με δυνατότητα παράτασης των εξουσιών τους». Αναλόγως, στην παράγραφο 33 ορίζεται πως «ο Πρόεδρος του Κολλεγίου διορίζεται από το Ανώτατο Συμβούλιο επί θητεία τεσσάρων ετών, μη ανανεώσιμη, εκ περιτροπής μεταξύ των κρατών-μελών, με βάση τη σειρά των πρώτων γραμμάτων των ονομασιών τους στη ρωσική αλφάβητο».

Η ανάδειξη στο αξίωμα μέλους του Κολλεγίου και η άσκηση συναφών αρμοδιοτήτων προϋποθέτουν την ανεξαρτησία του κατόχου του. Σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 34 και το παράρτημα 32 παρ. 2, «τα μέλη του Κολλεγίου, κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, είναι ανεξάρτητα από τα κράτη-μέλη (“θεωρούνται διεθνείς δημόσιοι υπάλληλοι”) και δεν δύνανται να ζητούν είτε να λαμβάνουν οδηγίες από κυβερνητικές αρχές ή αξιωματούχους των κρατών-μελών». Τα τελευταία οφείλουν, αντιστοίχως, να σέβονται απόλυτα και να μην επηρεάζουν το έργο των μελών του Κολλεγίου. Επιπλέον, σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 34-35 το αξίωμα μέλους του Κολλεγίου της Επιτροπής ασκείται σε καθεστώς «μόνιμης απασχόλησης» και «είναι ασυμβίβαστο με κάθε άλλο έργο είτε έμμεσθη δραστηριότητα εκτός από «διδασκαλικές, ακαδημαϊκές, ερευνητικές και δημιουργικές δραστηριότητες»²⁰⁴. Σύμφωνα, δε, με το παράρτημα 1 παρ. 41, «τα κράτη-μέλη δεν εντέλλονται να ανακαλέσουν μέλος του Κολλεγίου, εκτός αν διαπιστωθεί καταχρηστική άσκηση των καθηκόντων του, βάσει των προβλέψεων των παραγράφων 35-37 του παραρτήματος», δηλαδή εξυπηρέτηση ιδιοτελών συμφερόντων, που είναι ασυμβίβαστα με το ενωσιακό συμφέρον και τους σκοπούς της Ένωσης, καθώς και στις περιπτώσεις δωροδοκίας είτε και αδικαιολόγητου πλουτισμού κατά την άσκηση καθηκόντων τους. Προσθέτως, σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 57, «τα μέλη του Κολλεγίου, όπως οι αξιωματούχοι και οι υπάλληλοι της Επιτροπής, υποβάλλουν υποχρεωτικά, ανά έτος, δηλώσεις

²⁰² Σύμφωνα με το εδάφιο β' της παραγράφου 32 του παραρτήματος 1, ως βασική προϋπόθεση για την επιλογή προσώπων στο αξίωμα του επιτρόπου ορίζεται «η προϋπάρχουσα επταετής εμπειρία σε έργα ή καθήκοντα ανάλογα με αυτά των αρμοδιοτήτων τους καθώς και η άσκηση δημόσιας εξουσίας, για έναν τουλάχιστον χρόνο, σε θέση επικεφαλής οργανισμού είτε δημόσιας αρχής κράτους-μελών».

²⁰³ Σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 40, «τα κράτη-μέλη ορίζουν τους υποψηφίους για τις θέσεις των μελών του Κολλεγίου, συμπεριλαμβανομένου και του υποψηφίου προέδρου, και καταρτίζουν κατάλογο, τον οποίο υποβάλλουν προς έγκριση στο Ανώτατο Συμβούλιο. Σε περίπτωση που το τελευταίο δεν εγκρίνει τον διορισμό υποψηφίου, το οικείο κράτος-μέλος ορίζει νέο υποψήφιο εντός 30 ημερών».

²⁰⁴ Τα μέλη του Κολλεγίου λαμβάνουν αμοιβή μέσω των προβλεπόμενων διαδικασιών, που καθορίζονται από το Συμβούλιο της Επιτροπής και το Ανώτατο Συμβούλιο, σύμφωνα με το παράρτημα 1, παρ. 24 υποπαρ. 10 και, αντιστοίχως, το άρθρο 12, παρ. 2 υποπαρ. 17 και το παράρτημα 1 παρ. 42.

σχετικά με τα προσωπικά περιουσιακά τους στοιχεία καθώς και των οικογενειών τους»²⁰⁵.

Το έργο του Κολλεγίου επιμερίζεται σε εννιά συν μία δομές-χαρτοφυλάκια, εκ των οποίων οι εννιά αποτελούν τομείς πολιτικής ευθύνης και η δέκατη είναι η προεδρία. Των δομών αυτών προΐστανται οι Υπουργοί (Επίτροποι) από κάθε κράτος-μέλος²⁰⁶. Αν και η ΣΕΑΟΕ χαρακτηρίζει τους συγκεκριμένους αξιωματούχους ως «Μέλη του Κολλεγίου της Επιτροπής», έχει επικρατήσει ο όρος «Υπουργοί», τόσο στις αποφάσεις του Ανωτάτου Συμβουλίου, όσο και στον επίσημο ιστότοπο της Επιτροπής. Επομένως, το «Υπουργικό Συμβούλιο», όπως έχει παγιωθεί να προσδιορίζεται κατά τα πρώτα χρόνια λειτουργίας της Ένωσης, περιλαμβάνει τα κάτωθι χαρτοφυλάκια²⁰⁷:

- **Ολοκλήρωσης και Μακροοικονομικής Πολιτικής**
- **Οικονομίας και Χρηματοοικονομικής Πολιτικής**
- **Βιομηχανίας και Αγροβιομηχανικού Συμπλέγματος**
- **Εμπορίου**
- **Τεχνικής Νομοθεσίας**
- **Τελωνειακής Συνεργασίας**
- **Ενέργειας και Υποδομών**
- **Ανταγωνισμού και Αντιμονοπωλιακής Νομοθεσίας**
- **Εσωτερικών Αγορών, Πληροφορικής Υποστήριξης, Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνίας.**

Περαιτέρω, σύμφωνα με τις διατάξεις του παραρτήματος 1, παρ. 43-46, το Κολλέγιο ασκεί, ειδικότερα, ως σώμα τις εξής αρμοδιότητες:

²⁰⁵ Η συγκεκριμένη διαδικασία «καθορίζεται από το Συμβούλιο», ενώ «το Διακυβερνητικό Συμβούλιο εγκρίνει τον τρόπο επαλήθευσης των δηλωθέντων στοιχείων», όπως σχετικά προβλέπεται από το παράρτημα 1 παρ. 57 και 60. Τέλος, σύμφωνα με την παράγραφο 59 του παραρτήματος 1, «η απόκρυψη στοιχείων διώκεται σύμφωνα με τις εθνικές νομοθεσίες των κρατών-μελών προέλευσης». Τα συγκεκριμένα στοιχεία εξετάζονται από την Ομάδα των Επιθεωρητών του άρθρου 21. Βλ. σχετικά, παρακάτω, 3.3.2 Η Ομάδα των Επιθεωρητών.

²⁰⁶ Κάθε κράτος-μέλος ορίζει δύο μέλη του Κολλεγίου, του οποίου οι θέσεις καλύπτονται ανάλογα με το πλήθος των πέντε κρατών-μελών της Ένωσης και σύμφωνα με την «αρχή της ισότιμης αντιπροσώπευσης». Τα δύο αυτά κριτήρια στελέχωσης του Κολλεγίου έχουν ιδιαίτερη σημασία για τη συνοχή των λειτουργιών και την εμβάθυνση της ολοκλήρωσης της ΕΑΟΕ, χωρίς να αποκλείεται η αύξηση του αριθμού των Υπουργών σε μελλοντικές διευρύνσεις, κατόπιν απόφασης του Ανωτάτου Συμβουλίου, σύμφωνα με το άρθρο 12, παρ. 2 υποπαρ. 2.

²⁰⁷ Eurasian Economic Commission, Structure of the Commission, <http://www.eurasiancommission.org/en/Pages/structure.aspx>.

«Αναπτύσσει τις δικές του προτάσεις προς τα υπόλοιπα όργανα, λαμβάνοντας υπόψη του τις προτάσεις των κρατών-μελών που διατυπώνονται μέσω του Συμβουλίου της Επιτροπής.

Εκδίδει αποφάσεις, οδηγίες και συστάσεις υπογεγραμμένες από τον πρόεδρο του, στα πλαίσια της πολιτικής που υπαγορεύεται από το Ανώτατο Συμβούλιο και τα υπόλοιπα όργανα.

Εφαρμόζει και εκτελεί τις αποφάσεις των άλλων οργάνων και υλοποιεί τις οδηγίες τους.

Εποπτεύει και ελέγχει την εφαρμογή και τήρηση του ενωσιακού δικαίου και την ενσωμάτωσή του στις εθνικές έννομες τάξεις των κρατών-μελών.

Υποβάλλει ετήσιες εκθέσεις προς το Συμβούλιο της Επιτροπής σχετικά με την πρόοδο της ενσωμάτωσης της ενωσιακής νομοθεσίας από τα κράτη-μέλη.

Αναπτύσσει και εκδίδει συστάσεις σχετικά με τη λειτουργία και την ανάπτυξη της Ένωσης και την εμβάθυνση της οικονομικής ολοκλήρωσης.

Προετοιμάζει ενημερωτικές εκθέσεις από ομάδες ειδικών, οι οποίες κατατίθενται στις συνεδριάσεις των δύο σωμάτων της Επιτροπής έπειτα από προτάσεις των κρατών-μελών.

Μεσολαβεί στην επίλυση διαφορών μεταξύ των κρατών-μελών στα πλαίσια εξωδικαστικού συμβιβασμού.

Εκπροσωπεί δικαστικώς, μέσω των μελών του, τα συμφέροντα της Επιτροπής. Βρίσκεται σε διαρκή αλληλεπίδραση με τις εθνικές αρχές.

Επεξεργάζεται και υλοποιεί αιτήματα και προτάσεις που κατατίθενται προς την Επιτροπή.

Οργανώνει και εγκρίνει τις μετακινήσεις των μελών του καθώς και άλλων αξιωματούχων της Επιτροπής σε τρίτες χώρες, έπειτα από εισήγηση του Προέδρου του.

Εγκρίνει το επιστημονικό σχέδιο-θεσμικό κείμενο της Επιτροπής για την επιστημονική ανάπτυξη της Ένωσης σε ετήσια βάση, έπειτα από εισήγηση του Προέδρου του, ενημερώνοντας σχετικά το Συμβούλιο της Επιτροπής.

Συντάσσει το προσχέδιο του προϋπολογισμού της Ένωσης εποπτεύοντας και διασφαλίζοντας την τήρησή του, σύμφωνα με τις προβλέψεις των Επιτρόπων ανά τομέα πολιτικής.

Επεξεργάζεται σχέδια διεθνών συνθηκών και των αποφάσεων του Συμβουλίου της Επιτροπής.

Συντάσσει εκθέσεις αξιολόγησης και αποτελεσμάτων των νομοθετικών ρυθμίσεων.

Υποστηρίζει τις συνεδριάσεις των υπολοίπων οργάνων.

Συνάπτει συμβόλαια προμηθειών για τις λειτουργικές απαιτήσεις της Επιτροπής.

Διασφαλίζει τη διαβάθμιση των εσωτερικών εγγράφων μεταξύ των υπηρεσιών της Επιτροπής.

Δύναται να συστήνει συμβουλευτικά σώματα ανά τομέα πολιτικής, τα οποία διαβουλεύονται με το Συμβούλιο της Επιτροπής κατά τη θεματολογία που προτάσσεται από αυτό»²⁰⁸.

²⁰⁸ Σε ό,τι αφορά τα ειδικότερα καθήκοντα του Προέδρου και των μελών του Κολλεγίου, σύμφωνα με τις διατάξεις του παραρτήματος 1, παρ. 51, ο πρώτος ασκεί τις ακόλουθες εξουσίες:

«Οργανώνει τις δράσεις και το έργο του Κολλεγίου και φέρει τη γενική ευθύνη άσκησης της εκτελεστικής λειτουργίας της Ένωσης.

Συντάσσει τα προσχέδια για τη δράση του Κολλεγίου και του Συμβουλίου της Επιτροπής στη βραχυχρόνια περίοδο, την ημερήσια διάταξη των συνεδριάσεών τους καθώς και την ημερήσια διάταξη των συνόδων του Ανωτάτου Συμβουλίου και των συνεδριάσεων του Διακυβερνητικού Συμβουλίου, η οποία υποβάλλεται προς έγκριση στο Συμβούλιο της Επιτροπής και κοινοποιείται μεταξύ των κρατών-μελών 20 ημέρες πριν την εκάστοτε συνεδρίαση, ώστε να συνδιαμορφώνουν την τελική μορφή της.

Έπειτα από διαβούλευση με το Κολλέγιο, συντάσσει αναφορές και εισηγείται προς το Συμβούλιο της Επιτροπής, το Διακυβερνητικό Συμβούλιο και το Ανώτατο Συμβούλιο, προκειμένου να λαμβάνουν και να εκδίδουν αποφάσεις στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων τους.

Υπογράφει και εκδίδει τις αποφάσεις και τις οδηγίες του Κολλεγίου.

Προσδιορίζει τις λειτουργίες και τις αρμοδιότητες των Τμημάτων της Επιτροπής και επιλύει ζητήματα σύγχυσης αρμοδιοτήτων που ενδεχόμενα προκύπτουν μεταξύ τους.

Οργανώνει την προετοιμασία των συνόδων και των συνεδριάσεων των υπολοίπων θεσμικών οργάνων.

Προεδρεύει των συνεδριάσεων του Κολλεγίου.

Συμμετέχει και εκπροσωπεί το Κολλέγιο στις συνεδριάσεις του Συμβουλίου της Επιτροπής.

Έπειτα από συμφωνία των μελών του Κολλεγίου εισηγείται στο Συμβούλιο της Επιτροπής για την ανακατανομή των Τμημάτων της Επιτροπής ανά τομέα πολιτικής ευθύνης.

Προσδιορίζει τις διαδικασίες επικοινωνίας των αξιωματούχων της Επιτροπής με τα μέσα επικοινωνίας και ενημέρωσης καθώς και τη δημοσιοποίηση επίσημων πληροφοριών.

Ενεργεί εκ μέρους της Επιτροπής ως διατάκτης του προϋπολογισμού της Ένωσης και διαχειρίζεται οικονομικούς πόρους και χρηματοδοτικές πηγές της Επιτροπής, ενώ συνάπτει συμβάσεις αστικού δικαίου και εκπροσωπεί δικαστικώς την Επιτροπή.

Οι συνεδριάσεις του Κολλεγίου δεικνύουν τη σημασία, που έχει για την Ένωση η λειτουργία του συγκεκριμένου οργάνου. Καθορίζονται σύμφωνα με το παράρτημα 1

Με βάση τις επιλογές της Επιτροπής Ανταγωνισμού ως προς τη στελέχωση των υπηρεσιών της Ένωσης διορίζει τους Διευθυντές των Τμημάτων της Επιτροπής, τους αναπληρωτές τους και τους υπαλλήλους της Επιτροπής.

Εγκρίνει τους κανόνες λειτουργίας των Τμημάτων.

Διορίζει τον αναπληρωτή του, μεταξύ των μελών του Κολλεγίου, σε περίπτωση που αυτό χρειαστεί.

Καθορίζει τα εργασιακά καθήκοντα των κατώτερων αξιωματούχων και υπαλλήλων της Ένωσης και ρυθμίζει τα σχετικά σε περίπτωση απουσίας ή μετακίνησής τους στο εξωτερικό στα πλαίσια εκπροσώπησης της Επιτροπής.

Διασφαλίζει την εγκυρότητα των στοιχείων και των πραγματικών περιστατικών, στην περίπτωση που κράτος-μέλος αποφασίσει την ανάκληση επιτρόπου.

Εν γένει, μεριμνά για την αποτελεσματική λειτουργία του Κολλεγίου και του συνόλου των υπηρεσιών της Ένωσης».

Εξίσου σημαντικές εξουσίες ασκούν κατά μόνας και τα μέλη του Κολλεγίου. Σύμφωνα με το παράρτημα 1, παρ. 52:

«Είναι υπεύθυνοι για τον σχεδιασμό, την οργάνωση και τη λειτουργία των Επιτροπών των οποίων προΐστανται καθώς και των αρμοδίων Τμημάτων τους.

Προετοιμάζουν και συντάσσουν σχέδια και προτάσεις ανά τομέα πολιτικής ευθύνης.

Ενημερώνουν το Κολλέγιο και το Συμβούλιο της Επιτροπής σχετικά με ζητήματα και υποθέσεις των αρμοδιοτήτων τους.

Προετοιμάζουν τα σχέδια αποφάσεων, οδηγιών και συστάσεων του Κολλεγίου.

Εποπτεύουν την εφαρμογή και την τήρηση του δικαίου της Ένωσης στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων τους.

Συντάσσουν σχέδια αποφάσεων σε σχέση με τις προτάσεις που καταθέτουν τα κράτη-μέλη προς την Επιτροπή.

Συνεργάζονται με τις εθνικές αρχές των κρατών-μελών.

Διασφαλίζουν την πληρότητα των σχεδίων επί διεθνών συνθηκών και των νομοθετικών πράξεων του Συμβουλίου της Επιτροπής.

Διασφαλίζουν τη διαδικασία αξιολόγησης νομοθετικών ρυθμίσεων με τη συμμετοχή των Τμημάτων της Επιτροπής.

Εισηγούνται στο Κολλέγιο τη δημιουργία συμβουλευτικών σωμάτων ανά τομέα πολιτικής ευθύνης».

παρ. 49 και χαρακτηριστικό τους είναι ότι διεξάγονται εξαιρετικά συχνά και απρόσκοπτα: «Το Κολλέγιο συνεδριάζει, υποχρεωτικά, τουλάχιστον μία φορά την εβδομάδα», ενώ «συγκαλείται, εκτάκτως, έπειτα από αίτημα μέλους του, με τη σύμφωνη γνώμη και απόφαση του Προέδρου του σώματος». Ακόμη, στην παράγραφο 49 προβλέπεται ότι «στην περίπτωση απουσίας ή κωλύματος μέλους του Κολλεγίου, η συνεδρίαση του σώματος διεξάγεται κανονικά και το μέλος εκφράζει την άποψη και την πρόθεση ψήφου του γραπτώς είτε μέσω εκπροσώπου του εκ των Διευθυντών των Τμημάτων της Επιτροπής, δίχως αυτή να προσμετράται στο σύνολο των ψήφων».

- **Τα Τμήματα**

Σύμφωνα με το άρθρο 9 και το παράρτημα 1 ενότητα IV ΣΕΑΟΕ, τα Τμήματα της Επιτροπής αποτελούν τις «διοικητικές υποδιαιρέσεις» των τομέων πολιτικής ευθύνης του Κολλεγίου, και υπάγονται στη δικαιοδοσία και τις αρμοδιότητες των μελών του. Πρόκειται για υπηρεσίες, οι οποίες είναι επιφορτισμένες με τη λειτουργία της Ένωσης συνολικά, αφού, σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 54, υποστηρίζουν το έργο του Συμβουλίου και του Κολλεγίου της Επιτροπής, συμβάλλοντας στην αλληλεπίδρασή της με το Ανώτατο και το Διακυβερνητικό Συμβούλιο.

Τα σχετικά με τη στελέχωση των Τμημάτων ορίζονται στο άρθρο 9 και το παράρτημα 1 παρ. 54. Συγκεκριμένα, τα Τμήματα στελεχώνονται από «αξιωματούχους» και «υπαλλήλους», «με βάση την αρχή της ισότιμης εκπροσώπησης» των κρατών-μελών και, αντιστοίχως, «ανταγωνιστικά, λαμβάνοντας υπόψη τη συμμετοχή των κρατών-μελών στη χρηματοδότηση της Επιτροπής». Ως αξιωματούχοι νοούνται οι Διευθυντές και οι αναπληρωτές Διευθυντές των Τμημάτων, ενώ οι υπάλληλοι συνιστούν τη γραφειοκρατία της Ένωσης. Τόσο οι αξιωματούχοι όσο και οι υπάλληλοι είναι υπήκοοι των κρατών-μελών. Η θητεία των αξιωματούχων είναι τετραετής και δεν είναι απαραίτητο να έχουν την ίδια εθνικότητα, τόσο μεταξύ τους, όσο και με τον Υπουργό του Κολλεγίου υπό τον οποίο υπηρετούν. Επιλέγονται από την επιτροπή ανταγωνισμού της Επιτροπής²⁰⁹, κατόπιν πρότασης του Συμβουλίου της

²⁰⁹ Στο άρθρο 9 ΣΕΑΟΕ ορίζεται ότι «η επιτροπή ανταγωνισμού συγκροτείται σε σώμα, που αποτελείται από τα μέλη του Κολλεγίου χωρίς τη συμμετοχή του Προέδρου του». Η σύνθεση αυτή του Σώματος έχει ειδικό σκοπό και δεν λειτουργεί σε διαρκή βάση. Αντικείμενό της είναι η επιλογή των αξιωματούχων της Επιτροπής «με βάση την αρχή της ισότιμης εκπροσώπησης των κρατών-μελών». Ειδικότερα, έπειτα από πρόταση εκάστου μέλους του Συμβουλίου της Επιτροπής, «η επιτροπή ανταγωνισμού επιλέγει, κατά πλειοψηφία, τους Διευθυντές και τους αναπληρωτές Διευθυντές των Τμημάτων και, εν συνεχεία, υποβάλλει τις προτάσεις της προς έγκριση στον Πρόεδρο του Κολλεγίου. Σε περίπτωση που διαφωνεί

Επιτροπής²¹⁰, και διορίζονται από τον Πρόεδρο του Κολλεγίου. Οι υπάλληλοι προσλαμβάνονται από την Επιτροπή – βάσει των προσόντων τους – με συμβάσεις εργασίας (συμβόλαια), που συνάπτονται με τον Πρόεδρο του Κολλεγίου. Τέλος, οι αξιωματούχοι και οι υπάλληλοι των Τμημάτων χαρακτηρίζονται από τη ΣΕΑΟΕ ως «διεθνείς υπάλληλοι» και υποχρεούνται να ασκούν τα καθήκοντά τους με ανεξαρτησία, δίχως να επηρεάζονται από τις εθνικές αρχές των κρατών-μελών από τα οποία προέρχονται. Οι θέσεις τους είναι ασυμβίβαστες με άλλα έργα, εκτός από την ακαδημαϊκή δραστηριότητα, ενώ υπόκεινται σε περιουσιακό έλεγχο, μαζί με τις οικογένειές τους, σε ετήσια βάση, όπως και τα μέλη του Κολλεγίου της Επιτροπής (παράρτημα 1 παρ. 57).

Σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 55, οι αρμοδιότητες των Τμημάτων ορίζονται ως εξής:

«Προετοιμάζουν τα σχέδια των αποφάσεων, των οδηγιών και των συστάσεων του Κολλεγίου καθώς και όποια άλλα έγγραφα ζητηθούν από αυτό.

Παρακολουθούν την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης από τα κράτη-μέλη και ενημερώνουν σχετικά το Κολλέγιο.

Προετοιμάζουν και καταθέτουν προτάσεις στο Κολλέγιο σχετικά με τη βελτίωση της ενωσιακής νομοθεσίας και την αφομοίωσή της από τις εθνικές έννομες τάξεις.

Προετοιμάζουν το σχέδιο του προϋπολογισμού της Ένωσης καθώς και αναφορές επί της εκτέλεσής του.

Προετοιμάζουν τις διεθνείς συνθήκες και άλλα νομικά κείμενα για τη λειτουργία της Ένωσης.

Συμβάλλουν στη διαδικασία αξιολόγησης νομοθετικών ρυθμίσεων υποστηρίζοντας τις αρμοδιότητες των Επιτρόπων.

Εκτελούν τις αποφάσεις και τις οδηγίες του Ανωτάτου Συμβουλίου και του Διακυβερνητικού Συμβουλίου συμβάλλοντας στη γενικότερη λειτουργικότητα των δομών της Ένωσης.

Εν γένει, αποτελούν έναν εκτελεστικό μηχανισμό της Ένωσης, ο οποίος λειτουργεί εφαρμοστικά διοικητικά και υποστηρικτικά στις αρμοδιότητες της

με τις επιλογές της επιτροπής ανταγωνισμού, ο Πρόεδρος ενημερώνει σχετικά το Συμβούλιο της Επιτροπής, το οποίο και λαμβάνει την τελική απόφαση».

²¹⁰ Επιπλέον της πρότασης του Συμβουλίου της Επιτροπής, σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 54 ως προϋπόθεση κατάληψης των θέσεων απαιτείται εξειδικευμένη εκπαίδευση και εμπειρία τουλάχιστον πέντε ετών.

Επιτροπής και στις κεντρικές κατευθύνσεις των δύο ανώτερων νομοθετικών οργάνων».

Στην κατανομή των χαρτοφυλακίων της Επιτροπής τα Τμήματα υπάγονται ανά τομέα πολιτικής ως ακολούθως:

Πίνακας 3.1: Κατανομή των Τμημάτων

Επιτροπές	Τμήματα
Ολοκλήρωσης και Μακροοικονομικής Πολιτικής	• Μακροοικονομικής Πολιτικής • Στατιστικών • Προώθησης της Ολοκλήρωσης
Οικονομίας και Χρηματοοικονομικής Πολιτικής	• Χρηματοοικονομικής Πολιτικής • Επιχειρηματικής Ανάπτυξης
Βιομηχανίας και Αγροβιομηχανικού Συμπλέγματος	• Βιομηχανικής Πολιτικής • Αγροτικής Πολιτικής
Εμπορίου	• Δασμολογικής και μη δασμολογικής νομοθεσίας • Αμυνας της Εσωτερικής Αγοράς • Εμπορικής Πολιτικής
Τεχνικής Νομοθεσίας	• Τεχνικών Ρυθμίσεων και Πιστοποίησης • Υγειονομικών Φυτοϋγειονομικών και Κτηνιατρικών Μέτρων
Τελωνειακής Συνεργασίας	• Τελωνειακής Νομοθεσίας και Πρακτικών Επιβολής της • Τελωνειακών Υποδομών
Ενέργειας και Υποδομών	• Μεταφορών και Υποδομών • Ενέργειας
Ανταγωνισμού και Αντιμονοπωλιακής Νομοθεσίας	• Αντιμονοπωλιακής Νομοθεσίας • Ανταγωνισμού και Δημοσίων Συμβάσεων
Εσωτερικών Αγορών, Πληροφορικής Υποστήριξης, Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνίας	• Πληροφορικής και Τεχνολογιών • Λειτουργίας Εσωτερικών Αγορών
Προεδρία του Κολλεγίου	• Οργανωτικής Υποστήριξης και Πρωτοκόλλου • Χρηματοοικονομικών • Νομικό • Διοικητικό

B. Ρυθμιστικές λειτουργίες²¹¹

Η ρυθμιστική αποστολή της Επιτροπής συνίσταται στην εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου και τη διασφάλιση της λειτουργίας της ΤΕ και του ΚΟΧ. Κατά τη νομοθετική διαδικασία, η Επιτροπή συνδιαμορφώνει τις ενωσιακές προτεραιότητες με τα κράτη-μέλη, εναρμονίζοντας τα συμφέροντά τους και ανατροφοδοτώντας, τόσο τη λειτουργία των δύο ανώτερων νομοθετικών οργάνων, όσο και το πολυεπίπεδο πλαίσιο λήψης αποφάσεων και διακυβέρνησης. Παράλληλα, συμβάλλει στη θεσμική ολοκλήρωση της Ένωσης, ενισχύοντας τη λογοδοσία της, παρά το έλλειμμα δημοκρατίας που αδιαμφισβήτητα υπάρχει. Συνολικά, η Επιτροπή λειτουργεί την Ένωση.

Ειδικότερα, η Επιτροπή διασφαλίζει τη συνοχή και την εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου. Σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 4-5, «η Επιτροπή διασφαλίζει την εφαρμογή των διεθνών συνθηκών που διαμορφώνουν το δίκαιο της Ένωσης και αποτελεί τον θεματοφύλακα των διεθνών συνθηκών εντός της Ένωσης και των αποφάσεων του Ανωτάτου και του Διακυβερνητικού Συμβουλίου». Οι συγκεκριμένες διατάξεις εξειδικεύονται από αυτές των παραγράφων 29 και 43 του παραρτήματος 1, βάσει των οποίων η Επιτροπή νομοθετεί «υιοθετώντας» το περιεχόμενο των αποφάσεων και των οδηγιών του Ανωτάτου και του Διακυβερνητικού Συμβουλίου και εκτελεί «υλοποιώντας» αυτές. Στόχος της Επιτροπής είναι η ομοιόμορφη εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου στις εθνικές έννομες τάξεις, η ενσωμάτωση των εθνικών συμφερόντων στις πολιτικές ολοκλήρωσης και η εμβάθυνση των τελευταίων. Επίσης, η Επιτροπή δεσμεύει τις εθνικές αρχές, αφού, σύμφωνα με την παράγραφο 13 του παραρτήματος 1, «οι αποφάσεις της έχουν κανονιστική και δεσμευτική ισχύ και είναι άμεσα εφαρμοστέες στις επικράτειες των κρατών-μελών». Οι οδηγίες της έχουν «ρυθμιστικό και οργανωτικό περιεχόμενο, ενώ οι συστάσεις της είναι μη δεσμευτικές». Σύμφωνα, δε, με τις παραγράφους 15, 17 και 18 του παραρτήματος 1, οι αποφάσεις της Επιτροπής έχουν «άμεση ισχύ» στις εθνικές έννομες τάξεις²¹², ενώ, σύμφωνα με την

²¹¹ Συγκεκριμένα σημεία της παρούσας ενότητας επαναδιατυπώνονται παρακάτω, όπου αναλύεται λεπτομερώς η νομοθετική διαδικασία, η οποία εξαρτάται από τις ρυθμιστικές λειτουργίες της Επιτροπής. Η διπλή αναφορά επιλέχθηκε από τον συγγραφέα με στόχο την εξυπηρέτηση της έρευνας και την παροχή της δυνατότητας στον αναγνώστη να μελετήσει ολοκληρωμένα, τόσο τις ρυθμιστικές λειτουργίες, όσο και τη νομοθετική διαδικασία. Βλ. παρακάτω, 3.4.3 Το δευτερογενές δίκαιο: Νομοθετική διαδικασία.

²¹² Η έννοια της άμεσης ισχύος των αποφάσεων της Επιτροπής διατυπώνεται σύμφωνα με την αντίστοιχη ανάλυση των ευρωπαϊκών νομοθετικών πράξεων, που πραγματοποίησε ο Π. Κανελλόπουλος, ο οποίος επισήμανε ότι «η άμεση ισχύς προϋποθέτει την αναγνώριση δικαιωμάτων σε ιδιώτες, δίχως να λαμβάνονται περαιτέρω νομοθετικά μέτρα εκ μέρους των εθνικών αρχών». Βλ. σχετικά, Π. Ι. Κανελλόπουλος, *Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συνθήκη της Λισσαβώνας*, Πέμπτη Έκδοση, Εκδ.

παράγραφο 16, τίθενται σε ισχύ έπειτα από τη δημοσίευσή τους στον επίσημο ιστότοπο της Ένωσης²¹³.

Σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 3, η Συνθήκη αναγνωρίζει μεν στην Επιτροπή ένα ευρύ φάσμα αρμοδιοτήτων²¹⁴, αλλά, από την ανάλυση των αντίστοιχων Ενοτήτων της ΣΕΑΟΕ, προκύπτει ότι τα διακυβερνητικά όργανα και τα κράτη-μέλη περιορίζουν την υπερεθνική δικαιοδοσία του Κολλεγίου²¹⁵. Σύμφωνα με το παράρτημα 1, παρ. 24 υποπαρ. 3 και παρ. 30, «το Συμβούλιο δύναται να ακυρώσει είτε και να τροποποιήσει αποφάσεις του Κολλεγίου, έπειτα από αίτημα κράτους-μέλους είτε αίτημα μέλους του Συμβουλίου», ενώ κάθε κράτος-μέλος, δια του αρχηγού της κυβέρνησής του, δύναται να προσβάλει εκ νέου την απόφαση στο Διακυβερνητικό είτε και το Ανώτατο Συμβούλιο, όπως και στις περιπτώσεις έκδοσης απόφασης «ταχείας απόκρισης» της Επιτροπής (παράρτημα 1 παρ. 16 εδ. β'). Άλλωστε, όπως προβλέπεται στο άρθρο 12, παρ. 2 υποπαρ. 8, «το Ανώτατο Συμβούλιο μπορεί να ακυρώσει απόφαση της Επιτροπής είτε και του Διακυβερνητικού Συμβουλίου», που εμπίπτει στις ανωτέρω διαδικασίες, σύμφωνα με το άρθρο 16 παρ. 7, ενώ στην παράγραφο 8 του ίδιου άρθρου ορίζεται ότι το «Διακυβερνητικό Συμβούλιο μπορεί να αναστείλει αποφάσεις του Κολλεγίου και του Συμβουλίου της Επιτροπής»²¹⁶. Επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 4, σε περίπτωση σύγκρουσης των αποφάσεων της Επιτροπής με αυτές του Ανωτάτου είτε του Διακυβερνητικού Συμβουλίου, οι πρώτες έχουν κατώτερη τυπική ισχύ. Τέλος, τα κράτη-μέλη καταθέτουν τις προτάσεις τους για κάθε θέμα, που αφορά αρμοδιότητες της Επιτροπής, σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 8, και συνδιαμορφώνουν με το Κολλέγιο την ημερήσια διάταξη των υπολοίπων οργάνων, «υπό την έγκριση του Συμβουλίου», σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 11 παρ. 3

Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2010, σελ. 287. Αναλόγως, στην περίπτωση της Ένωσης, συντρέχουν οι δύο προϋποθέσεις, αφού η ΣΕΑΟΕ στις παραγράφους 17 και 18, σε συνδυασμό με τη γενική διάταξη της παραγράφου 15 του παραρτήματος 1, αναγνωρίζει, δια των αποφάσεων της Επιτροπής, δικαιώματα σε νομικά και φυσικά πρόσωπα, ενώ ορίζει ότι το περιεχόμενό τους έχει «κανονιστική και δεσμευτική ισχύ», σύμφωνα με την παράγραφο 13, και είναι «άμεσα εφαρμοστές».

²¹³ Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την παράγραφο 16 του παραρτήματος 1, «οι αποφάσεις της Επιτροπής τίθενται σε ισχύ τουλάχιστον 30 ημέρες έπειτα από τη δημοσίευσή τους στον επίσημο ιστότοπο της Ένωσης, εκτός και αν η ΣΕΑΟΕ ορίζει διαφορετικά» είτε πρόκειται για σοβαρό ζήτημα, που επιβάλλει την «ταχεία απόκριση, όπου το χρονικό διάστημα ενεργοποίησης ορίζεται κατ' ελάχιστο στις 10 ημέρες».

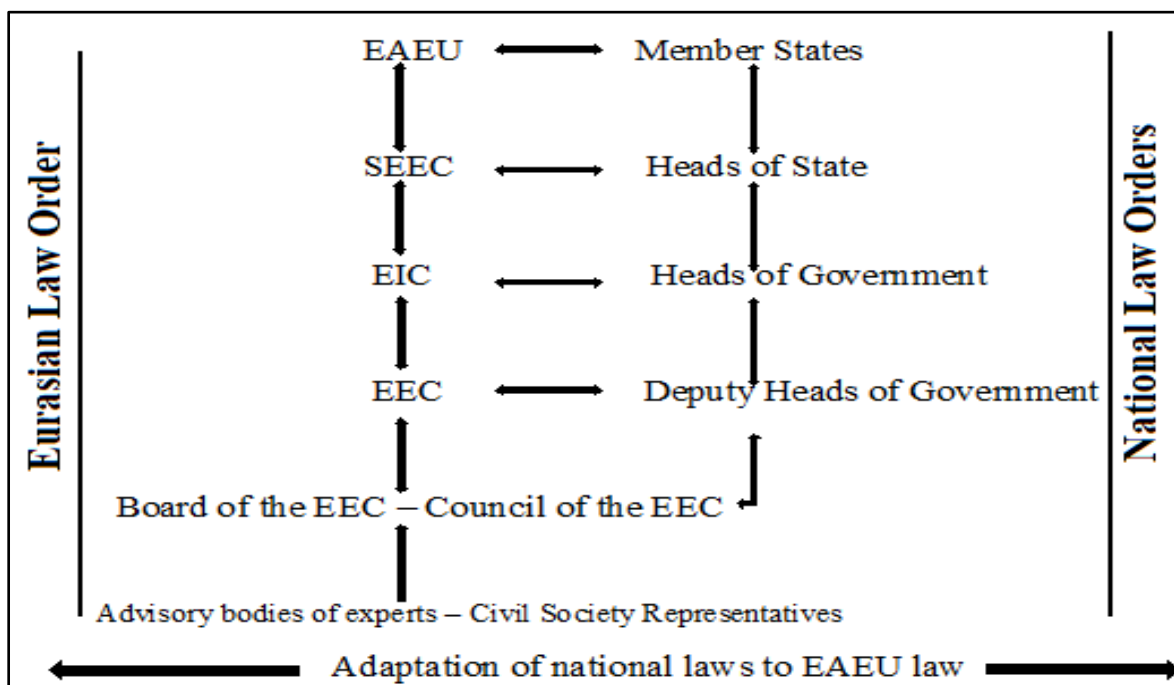
²¹⁴ Βλ. παραπάνω, Α. Κυβερνητικές αρμοδιότητες.

²¹⁵ Βλ. σχετικά, παρακάτω, πίνακα 4.1.

²¹⁶ Βλ. σχετικά, παραπάνω, την υποσημείωση 193.

και 15 παρ. 3 καθώς και του παραρτήματος 1 παρ. 8, παρ. 51 υποπαρ. 2 και παρ. 52 (βλ. σχετικά σχήμα 3.1).

Σχήμα 3.1: Το «κύκλωμα» λήψης αποφάσεων και η λειτουργία της Ένωσης²¹⁷

Αναδημοσίευση: Apostolakis and Margaritou, 2018

Όπως αποτυπώνεται στο σχήμα 3.1, η λειτουργία της Ένωσης διαμορφώνεται μέσα από ένα «κύκλωμα» λήψης αποφάσεων και διακυβέρνησης, που προάγει την αλληλεπίδραση μεταξύ ενωσιακών οργάνων και εθνικών αρχών. Η Επιτροπή επιτυγχάνει, συνολικά, την εναρμόνιση των εθνικών συμφερόντων, τα οποία ενσωματώνει στις πολιτικές ολοκλήρωσης, γι' αυτό διαθέτει δύο σώματα προς τον σκοπό αυτό. Το Κολλέγιο γίνεται ο αποδέκτης των προτάσεων των κρατών-μελών, τις οποίες συνδυάζει με τις ενωσιακές προτεραιότητες, καταρτίζοντας την ημερήσια διάταξη των διακυβερνητικών οργάνων. Μέσω της διαρκούς και εσωτερικής αλληλεπίδρασης των δύο σωμάτων, στο επίπεδο της Επιτροπής, το Συμβούλιο δύναται να επιβεβαιώνει τις προτάσεις των κρατών-μελών και να εξετάζει την εφαρμοσιμότητά τους από κοινού με το Κολλέγιο. Το τελευταίο ανατροφοδοτεί στη συνέχεια το πολυεπίπεδο «κύκλωμα», ανάγοντας όλες τις διακυβερνητικές αλληλεπιδράσεις και

²¹⁷ Βλ. σχετικά και S. Apostolakis and K. Margaritou, “Is Eurasian Economic Union Governance Effective? Implications for the Strategic Entrepreneurship and Innovation”, *International Journal of Comparative Management*, Vol. 1, Is. 3, Σεπτέμβριος 2018, σελ. 255-272.

εισροές σε υπερεθνικές εκροές, επί των οποίων καλούνται τα υπόλοιπα όργανα να αποφασίσουν, καταλήγοντας ξανά στο Κολλέγιο, προκειμένου αυτό να διασφαλίσει την υλοποίηση των αποφάσεων τους και την ενσωμάτωση του ευρασιατικού δικαίου στις εθνικές έννομες τάξεις, σύμφωνα με τις προβλέψεις του παραρτήματος 1 παρ. 13 και 43.

Επομένως, παρότι η νομοθετική εξουσία υπερέχει ως προς την έκτασή της έναντι της εκτελεστικής, ενώ τα διακυβερνητικά όργανα, εκ παραλλήλου με τα κράτη-μέλη, ελέγχουν «ασφυκτικά» τις δράσεις του Κολλεγίου, η Ένωση δεν μπορεί να λειτουργήσει χωρίς το τελευταίο. Σύμφωνα με την καταστατική «πρόνοια» της ΣΕΑΟΕ, η Επιτροπή είναι το μόνο όργανο που εκδίδει αποφάσεις, οι οποίες έχουν «κανονιστική, δεσμευτική» και άμεση ισχύ, ενώ είναι «άμεσα εφαρμοστέες στις επικράτειες των κρατών-μελών», όπως επισημαίνεται και ανωτέρω. Κατ' επέκταση, το Κολλέγιο, που αναλαμβάνει την υλοποίηση των αποφάσεων των υπολοίπων οργάνων, καθίσταται ο ακρογωνιαίος λίθος των διαδικασιών λήψης αποφάσεων καθώς και της νομοθετικής διαδικασίας. Άλλωστε, σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 1, «οι αποφάσεις του Ανωτάτου και του Διακυβερνητικού Συμβουλίου είναι εκτελέσιμες, σύμφωνα με τη διαδικασία που προβλέπεται από την εθνική τους νομοθεσία». Κοντολογίς, μέσω της δεσμευτικότητας των αποφάσεων της Επιτροπής και, ειδικότερα, των αρμοδιοτήτων του Κολλεγίου ξεπερνιούνται ενδεχόμενα εμπόδια προσαρμογής των αποφάσεων των υπολοίπων νομοθετικών οργάνων στις εθνικές έννομες τάξεις. Για τον λόγο αυτό, το Κολλέγιο δεν αποφασίζει αποκλειστικά με συναίνεση, όπως τα υπόλοιπα διακυβερνητικά όργανα, αλλά και με ενισχυμένη είτε ειδική πλειοψηφία 2/3²¹⁸.

Περαιτέρω, η Επιτροπή αλληλεπιδρά με τις εθνικές αρχές και την Κοινωνία των Πολιτών, διασφαλίζοντας, καταρχήν, τη λογοδοσία της Ένωσης παρά τη μη ύπαρξη κοινοβουλίου. Σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 8, «η Επιτροπή εντέλλεται να ζητά τη γνώμη των κρατών-μελών για κάθε θέμα που εξετάζει». Η συγκεκριμένη διάταξη έχει γενικό περιεχόμενο, καθότι δεν αφορά μόνο τις κυβερνήσεις, αλλά εκτείνεται στο ευρύτερο φάσμα «των εκτελεστικών αρχών, νομικών είτε και φυσικών προσώπων». Οι εθνικές αρχές «παρέχουν στην Επιτροπή τις πληροφορίες που ζητά, χωρίς να περιλαμβάνονται κρατικά μυστικά». Ουσιαστικά, μέσω των ανωτέρω διατάξεων, η Επιτροπή συνθέτει ένα σύνθετο πλαίσιο διακρατικής διοικητικής αλληλεπίδρασης,

²¹⁸ Βλ. παρακάτω, 3.4.3 Το δευτερογενές δίκαιο: Νομοθετική διαδικασία.

εξοικειώνοντας τις εθνικές αρχές με τη γραφειοκρατία της ΕΑΟΕ και διασφαλίζοντας τη λογοδοσία απέναντι στα κράτη-μέλη και, κατ' επέκταση, προς τους πολίτες τους²¹⁹. Σημειωτέο είναι, δε, και ότι, σύμφωνα με την παράγραφο 7 του παραρτήματος 1, «η Επιτροπή δύναται να συγκροτεί συμβουλευτικά σώματα»²²⁰, αφού, κατά πάγια τακτική του, το Κολλέγιο, εξασφαλίζει την εκπροσώπηση ιδιωτικών φορέων και οργανώσεων (επαγγελματικών και επιστημονικών) των κρατών-μελών. Τα συγκεκριμένα επίπεδα λογοδοσίας προστίθενται στο «κύκλωμα» λήψης αποφάσεων, προσφέροντας στην Ένωση τις βάσεις, για να αναπτυχθεί ο δημοκρατικός έλεγχός της στο μέλλον, μέσω της ίδρυσης κοινοβουλίου, που αποτελεί απαραίτητη λειτουργική προϋπόθεση για τη μακροπρόθεσμη επιβίωση κάθε υπερεθνικής οντότητας.

Συμπερασματικά, η Επιτροπή καθίσταται το θεσμικό θεμέλιο για τη λειτουργία και την ανάπτυξη της Ένωσης. Καταρχάς, προκαλεί μία σύνθετη ισορροπία μεταξύ νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας. Το υπερεθνικό Κολλέγιο, που ασκεί την εκτελεστική εξουσία, αλληλεπιδρά, τόσο με τα τρία διακυβερνητικά επίπεδα, όπου ασκούνται νομοθετικές λειτουργίες και κατευθύνεται το έργο του, όσο και τα κράτη-μέλη, που καταθέτουν τις προτάσεις τους επί της ημερήσιας διάταξης των διακυβερνητικών οργάνων, συνδιαμορφώνοντας την ατζέντα της Ένωσης. Το Κολλέγιο καθίσταται το θεσμικό όργανο, που ενσωματώνει τις αποφάσεις των νομοθετικών οργάνων στις εθνικές έννομες τάξεις, διότι ασκεί νομοθετική λειτουργία και δύναται να αποφασίζει με πλειοψηφική μέθοδο. Συγχρόνως, είναι το όργανο εκείνο, που προκαλεί την ανατροφοδότηση της διαδικασίας λήψης αποφάσεων και τη νομοθετική διαδικασία των τριών επιπέδων, διασφαλίζοντας την εναρμόνιση και ευθυγράμμισή τους, τόσο σε ενωσιακό, όσο και σε εθνικό επίπεδο, τροφοδοτώντας την πολυεπίπεδη διακυβέρνηση. Συνολικά, δε, η Επιτροπή μέσω των δύο συνθέσεων της συνιστά γέφυρα λογοδοσίας της Ένωσης προς τους πολίτες της. Τέλος, το Κολλέγιο διασφαλίζει τη λειτουργία της ΤΕ και του ΚΟΧ, γι' αυτό η Επιτροπή διαθέτει ισχυρά εχέγγυα μεταβίβασης αρμοδιοτήτων – σε μελλοντικό στάδιο εμβάθυνσης – όπως προκύπτει από το παράρτημα 1 παρ. 3: «Η Επιτροπή λειτουργεί εντός των αρμοδιοτήτων, που της απονέμονται από τη Συνθήκη και τις διεθνείς συνθήκες εντός

²¹⁹ Πρόκειται για έμμεση μορφή λογοδοσίας, η οποία υποστηρίζεται από τον R. Jones στην περίπτωση της ΕΕ. Βλ. στο παρόν, 3.1 Εισαγωγή και 3.7 Συμπέρασμα, καθώς και R. A. Jones, “Ευρωπαϊκή Ένωση”, J. A. Chandler (Εκδ.), *Δημόσια Διοίκηση. Συγκριτική Ανάλυση*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2003, σελ. 361.

²²⁰ Βλ. παρακάτω, 3.3.3 Τα Συμβουλευτικά Σώματα της Επιτροπής.

της Ένωσης». Δηλαδή, επαφίεται στα κράτη-μέλη η αναθεώρηση της ΣΕΑΟΕ, παραχωρώντας ευρύτερο φάσμα αρμοδιοτήτων προς την Επιτροπή²²¹.

3.2.4 Το Δικαστήριο της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης

Το Δικαστήριο της ΕΑΟΕ, εν συντομία Δικαστήριο, αποτελεί το δικαιοδοτικό όργανο της Ένωσης και λειτουργεί ανεξάρτητα από τα υπόλοιπα όργανα, σύμφωνα με την αρχή της διάκρισης των εξουσιών. Σύμφωνα με το παράρτημα 2 (Οργανισμός του Δικαστηρίου), παρ. 2 ΣΕΑΟΕ, «σκοπός του Δικαστηρίου είναι η ομοιόμορφη εφαρμογή του ευρασιατικού δικαίου από τα κράτη-μέλη και τα όργανα της Ένωσης». Ιδιαίτερη σημασία για την ανάπτυξη της ευρασιατικής έννομης τάξης έχουν οι διατάξεις του Οργανισμού του Δικαστηρίου, όπου γίνεται ρητή αναφορά στην εφαρμογή των «γενικών αρχών και κανόνων του διεθνούς δικαίου, στις διεθνείς συμβάσεις στις οποίες συμμετέχουν αντίδικα κράτη και στο διεθνές έθιμο» (παράρτημα 2, παρ. 50). Οι συγκεκριμένες διατάξεις απορρέουν από τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και το Καταστατικό του Διεθνούς Δικαστηρίου που «αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα του Χάρτη»²²², επί του οποίου δεσμεύονται τα κράτη-μέλη της Ένωσης, όπως και επί του δικαίου του ΠΟΕ, στο προοίμιο της ΣΕΑΟΕ, προσφέροντας στο ευρασιατικό εγχείρημα ολοκλήρωσης την απαραίτητη διεθνή νομιμοποιητική βάση²²³. Όπως ορίζεται, σχετικά, στις παραγράφους 3-5 του παραρτήματος 2, «το Δικαστήριο έχει νομική προσωπικότητα και διαχειρίζεται αυτοτελώς τις δαπάνες που προβλέπονται από τον προϋπολογισμό της Ένωσης».

Στο Κεφάλαιο II του παραρτήματος 2 ορίζονται τα σχετικά με τη συγκρότηση του Δικαστηρίου και την επιλογή των δικαστών. Ειδικότερα, το Δικαστήριο στελεχώνεται από δύο δικαστές, που προέρχονται από κάθε κράτος-μέλος. Η θητεία των δικαστών είναι εννιά έτη και διορίζονται από το Ανώτατο Συμβούλιο, έπειτα από πρόταση των κρατών-μελών. Το λειτούργημα του δικαστή είναι ασυμβίβαστο με άλλα έργα και δραστηριότητες, με εξαίρεση τα ακαδημαϊκά καθήκοντα. Επίσης, οι δικαστές οφείλουν να μην εκπροσωπούν και να μην συνδέονται με συμφέροντα κρατών-μελών,

²²¹ Η προοπτική αυτή ενισχύεται από την κατηγοριοποίηση των πολιτικών σε «κοινές, συμφωνηθείσες και συντονισμένες», σύμφωνα με το άρθρο 2 ΣΕΑΟΕ, αναλόγως του βαθμού διαμόρφωσής τους από τα θεσμικά όργανα της Ένωσης και τα κράτη-μέλη, προκειμένου να μην αναπτύσσονται κεντρόφυγες δυναμικές στο συνολικό ενωσιακό εγχείρημα. Βλ. σχετικά, παρακάτω, 4.1 Εισαγωγή.

²²² https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=14.

²²³ Βλ. παρακάτω, 3.4.1 Το πρωτογενές δίκαιο, σε συνδυασμό με 3.4.4 Οι γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου και το διεθνές έθιμο.

οργανισμών, εν γένει νομικών και φυσικών προσώπων καθώς και κοινωνικών, πολιτικών και θρησκευτικών συλλογικοτήτων. Μεταξύ των δικαστών εκλέγεται ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου και ο αναπληρωτής του επί θητεία τριών ετών²²⁴. Τα κράτη-μέλη, ουσιαστικά, εναλλάσσονται στις δύο θέσεις του προεδρείου, αφού ο Πρόεδρος και ο αναπληρωτής δεν προέρχονται υποχρεωτικά από το ίδιο κράτος-μέλος και, κατά τη λήξη της θητείας τους, εκλέγεται νέο προεδρείο από δικαστές «άλλων κρατών-μελών». Το Ανώτατο Συμβούλιο δύναται να παύσει τους δικαστές, έπειτα από εισήγηση κράτους-μέλους, σύμφωνα με τις προβλέψεις της παραγράφου 12 του παραρτήματος 2.

Στο Κεφάλαιο III του παραρτήματος 2 ορίζονται τα σχετικά με τη «Διοίκηση του Δικαστηρίου». Σύμφωνα με την παράγραφο 23, η «διάρθρωση της Διοίκησης περιλαμβάνει τις γραμματείες των δικαστών και τη Γραμματεία του Δικαστηρίου». Ειδικότερα, στις παραγράφους 24 και 29-33, σε σχέση με τις γραμματείες των δικαστών, προβλέπονται τα εξής: Οι γραμματείες των δικαστών αντιστοιχούν εκάστη σε έναν δικαστή και αποτελούνται από έναν σύμβουλο και έναν βοηθό δικαστή, που υποστηρίζουν και συνδράμουν τον δικαστή στο έργο του. Οι σύμβουλοι των δικαστών και οι βοηθοί δικαστές αποτελούν διακριτές κατηγορίες στελεχών του Δικαστηρίου. Διορίζονται και παύονται από τον Πρόεδρο του Δικαστηρίου έπειτα από εισήγηση του οικείου δικαστή. Η διαφορά μεταξύ τους εντοπίζεται στο καθεστώς που αποδίδεται σε αυτούς από τη ΣΕΑΟΕ. Οι βοηθοί δικαστές αποτελούν υπαλληλικό προσωπικό του Δικαστηρίου σε διακεκριμένη βαθμίδα, ενώ οι σύμβουλοι των δικαστών είναι αξιωματούχοι του Δικαστηρίου και διαθέτουν εξειδικευμένη εμπειρία στα αντικείμενα του διεθνούς δικαίου είτε και των διεθνών οικονομικών σχέσεων.

Όσον αφορά τη Γραμματεία του Δικαστηρίου, η λειτουργία της ρυθμίζεται από τις λοιπές διατάξεις του Κεφαλαίου III του παραρτήματος 2 (παρ. 25-27 και 34-38) ως εξής: «Η Γραμματεία είναι επιφορτισμένη με τη νομική, οργανωτική, λογιστική και

²²⁴ Σύμφωνα με το παράρτημα 2, παρ. 17, οι αρμοδιότητες του Προέδρου αφορούν:

«Την έγκριση των δομών του Δικαστηρίου και των δραστηριοτήτων του συνολικά αλλά και μεμονωμένα για κάθε δικαστή, την οργάνωση του έργου του Δικαστηρίου, τη διασφάλιση της συνεργασίας μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών αρχών των κρατών-μελών καθώς και την υποστήριξη των συνεργασιών με δικαστήρια τρίτων χωρών και διεθνή δικαστήρια, τον διορισμό και την απόλυση υπαλλήλων και αξιωματούχων του Δικαστηρίου, τη διαδικασία επικοινωνίας των δραστηριοτήτων του Δικαστηρίου και της πληροφόρησης των μέσω ενημέρωσης καθώς και άλλες λειτουργικής σημασίας αρμοδιότητες που επιφυλάσσει ο Οργανισμός του Δικαστηρίου».

τεχνική υποστήριξη του Δικαστηρίου, ενώ οι δομές και η στελέχωσή τους εγκρίνονται από το Ανώτατο Συμβούλιο». Της Γραμματείας προΐσταται ο Επικεφαλής μαζί με δύο βοηθούς, χωρίς να προέρχονται υποχρεωτικά από το ίδιο κράτος-μέλος. Η επιλογή του Επικεφαλής και των βοηθών του πραγματοποιείται από το σώμα των δικαστών, το οποίο συνέρχεται σε ειδική σύνθεση ως Επιτροπή Ανταγωνισμού του Δικαστηρίου²²⁵, χωρίς τη συμμετοχή του Προέδρου του, προκειμένου να επιλέξει μεταξύ των υποψηφίων, που υποδεικνύονται από τα κράτη-μέλη, «με ανταγωνιστικά κριτήρια και σύμφωνα με την αρχή της ισότιμης εκπροσώπησης». Ο Επικεφαλής της Γραμματείας και οι βοηθοί του είναι αξιωματούχοι του Δικαστηρίου και η θητεία τους καθορίζεται και συμπίπτει χρονικά με αυτήν του προεδρείου του Δικαστηρίου. Το υπόλοιπο υπαλληλικό προσωπικό²²⁶ του Δικαστηρίου διαχωρίζεται σε δύο κατηγορίες, στο διοικητικό και το τεχνικό προσωπικό. Το διοικητικό προσωπικό προσλαμβάνεται με ανταγωνιστικά κριτήρια, έπειτα από επιλογή της Επιτροπής Ανταγωνισμού του Δικαστηρίου και σύμφωνα με την αρχή της αναλογικής εκπροσώπησης σε σχέση με τις εισφορές των κρατών-μελών στον προϋπολογισμό της Ένωσης. Το τεχνικό προσωπικό προσλαμβάνεται από τον Επικεφαλής της Γραμματείας. Η έδρα του Δικαστηρίου και όλων των υπηρεσιών του βρίσκεται στο Μινσκ, όπως προβλέπεται σχετικά από το άρθρο 19 παρ. 3 της Συνθήκης.

- **Επίλυση διαφορών και δικαιοδοσία**

Σύμφωνα με τη ΣΕΑΟΕ, η επίλυση των διαφορών, που προκύπτουν στα πεδία της ερμηνείας και της εφαρμογής των διατάξεών της, μεταξύ των οργάνων της Ένωσης και των κρατών-μελών, πρέπει να διασφαλίζεται μέσα από διαβουλεύσεις και

²²⁵ Η επιτροπή ανταγωνισμού του Δικαστηρίου (παράρτημα 2, παρ. 34-37) αποτελείται από το Σώμα των δικαστών σε ειδική σύνθεση, στην οποία δεν συμμετέχει ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου. Ομοίως με την επιτροπή ανταγωνισμού του Κολλεγίου, η επιτροπή ανταγωνισμού του Δικαστηρίου συγκροτείται σε σώμα, με αποκλειστικό σκοπό την επιλογή της στελέχωσης της Γραμματείας του Δικαστηρίου, ενώ αποφασίζει κατά πλειοψηφία και επιλέγει μεταξύ των υποψηφίων που προτείνονται από τα κράτη-μέλη. Η διαδικασία επιλογής είναι ανταγωνιστική και, στο επίπεδο του Επικεφαλής και των αναπληρωτών του, πραγματοποιείται υπό την αρχή της ισότιμης εκπροσώπησης των κρατών-μελών, ενώ, στο επίπεδο του υπαλληλικού προσωπικού, είναι αναλογική σύμφωνα με τις εισφορές των κρατών-μελών στον προϋπολογισμό της Ένωσης. Η επιτροπή ανταγωνισμού υποβάλλει προς τον Πρόεδρο του Δικαστηρίου τις επιλογές της και ο τελευταίος διορίζει τα στελέχη της Γραμματείας. Η διαδικασία της ανταγωνιστικής επιλογής των στελεχών του Δικαστηρίου εγκρίνεται, σε κάθε περίπτωση, από τον Πρόεδρο και διαπνέεται από τους ορισμούς των κανόνων ανταγωνισμού, που ορίζει το Ανώτατο Συμβούλιο, κατ' αναλογία των διαδικασιών που τηρούνται στην περίπτωση της Επιτροπής.

²²⁶ Το υπαλληλικό προσωπικό του Δικαστηρίου εργάζεται επί τη βάση ατομικών συμβολαίων. Οι εργασιακές σχέσεις ρυθμίζονται από το παράρτημα 32 της ΣΕΑΟΕ καθώς και από διεθνείς συνθήκες, που δύνανται να συνάψουν τα κράτη-μέλη, λαμβάνοντας υπόψη την εθνική νομοθεσία της έδρας του κάθε οργάνου.

διαπραγματεύσεις. Στο άρθρο 112 ΣΕΑΟΕ ορίζεται ότι κάθε θιγόμενο μέρος αποστέλλει επιστολή στο μέρος, με το οποίο υφίσταται η διαφορά, και, εντός τριών μηνών από την επίσημη κατάθεσή της, οι δύο πλευρές καλούνται προς επίλυση αυτής. Σε περίπτωση που, κατά το διάστημα αυτό, δεν βρεθεί αμοιβαίως αποδεκτή λύση, τότε το θιγόμενο μέρος έχει το δικαίωμα να απευθυνθεί στο Δικαστήριο. Στο σημείο αυτό βρίσκεται καταρχήν η ενεργοποίηση της δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου, το οποίο ενεργεί:

- Ως δικαστήριο ουσίας και ως ακυρωτικό δικαστήριο (πρώτου και δευτέρου βαθμού), επιδιώκοντας, παράλληλα, την εξωδικαστική γεφύρωση των διαφορών και τη διασφάλιση της εφαρμογής του δικαίου.
- Ως γνωμοδοτικό όργανο, με εμφανή προσανατολισμό προς τη συναινετική αποδοχή των εκάστοτε αποφάσεων και την ενίσχυση της ερμηνευτικής συνοχής του ενωσιακού δικαίου.

Σύμφωνα με το παράρτημα 2 παρ. 39, «το Δικαστήριο επιλύει διαφορές, που συνδέονται με την εφαρμογή της ΣΕΑΟΕ, των διεθνών συνθηκών εντός της Ένωσης και των αποφάσεων των οργάνων», έπειτα από αίτημα κράτους-μέλους είτε οικονομικής οντότητας. Ειδικότερα, σύμφωνα με την παράγραφο 39 υποπαρ. 1, όταν πρόκειται για αίτημα κράτους-μέλους, το Δικαστήριο επιλύει διαφορές που αφορούν:

«Τη συμβατότητα διεθνούς συνθήκης εντός της Ένωσης με τη ΣΕΑΟΕ.

Την τήρηση της ΣΕΑΟΕ, διεθνών συνθηκών εντός της Ένωσης και αποφάσεων των οργάνων από κράτος-μέλος και, σύμφωνα με την παράγραφο 40, τη συμμόρφωση με άλλες διεθνείς συνθήκες μεταξύ των κρατών-μελών είτε διεθνείς συνθήκες με τρίτα μέρη, εφόσον αυτό προβλέπεται από την εκάστοτε συνθήκη.

Τη συμμόρφωση απόφασης της Επιτροπής με τη ΣΕΑΟΕ, διεθνείς συνθήκες εντός της Ένωσης είτε και αποφάσεις των οργάνων.

Αμφισβητούμενες ενέργειες (παραλείψεις) της Επιτροπής».

Σύμφωνα με την παράγραφο 39 υποπαρ. 2, όταν πρόκειται για αίτημα οικονομικής οντότητας²²⁷, το Δικαστήριο επιλύει διαφορές, που αφορούν:

²²⁷ Σύμφωνα με το εδάφιο γ' της υποπαρ. 2 της παρ. 39, ως «ενάγουσα οικονομική οντότητα ορίζεται οποιοδήποτε νομικό είτε φυσικό πρόσωπο, που ασκεί βεβαιωμένη οικονομική και επιχειρηματική δραστηριότητα και προέρχεται από κράτος-μέλος είτε και τρίτο κράτος, εφόσον υπάγεται στο πεδίο της ΣΕΑΟΕ και των διεθνών συνθηκών εντός αυτής».

«Τη συμμόρφωση απόφασης της Επιτροπής με τη Συνθήκη είτε και τις διεθνείς συνθήκες εντός της Ένωσης, εφόσον παραβιάζει οποιοδήποτε δικαίωμα και έννομο συμφέρον της οικονομικής οντότητας απορρέει από τη Συνθήκη είτε και τις διεθνείς συνθήκες εντός της Ένωσης.

Αμφισβητούμενες ενέργειες (παραλείψεις) της Επιτροπής, εφόσον παραβιάζουν οποιοδήποτε δικαίωμα και έννομο συμφέρον της οικονομικής οντότητας απορρέει από τη Συνθήκη είτε και τις διεθνείς συνθήκες εντός της Ένωσης».²²⁸

Σύμφωνα με τις παραγράφους 43-44, η προσφυγή στο Δικαστήριο πραγματοποιείται υπό προϋποθέσεις. Πρώτον, προηγείται σχετική αίτηση του ενδιαφερομένου προς κράτος-μέλος είτε προς την Επιτροπή, προκειμένου οι διαφορές να επιλύονται με «διαβουλεύσεις και διαπραγματεύσεις». Το συγκεκριμένο στάδιο χαρακτηρίζεται ως «προδικαστικό». Εάν, εντός τριών μηνών από την κατάθεση της αίτησης, το κράτος-μέλος είτε η Επιτροπή δεν κινήσουν διαδικασίες προδικαστικού συμβιβασμού, τότε το αιτούν μέρος δύναται να εναγάγει το κράτος μέλος είτε την Επιτροπή στο Δικαστήριο, χωρίς να αποκλείεται η ευχέρεια εξωδικαστικού συμβιβασμού-φιλικού διακανονισμού, που προσφέρεται καθ' όλο το στάδιο της δικαστικής διαδικασίας, σύμφωνα με την παράγραφο 67.

Περαιτέρω, σύμφωνα με τις παραγράφους 46-49, το Δικαστήριο γνωμοδοτεί και συμβάλλει στην επίλυση διαφορών που προκύπτουν επί της ερμηνείας της ΣΕΑΟΕ, των διεθνών συνθηκών εντός της Ένωσης, των αποφάσεων των οργάνων καθώς και των διεθνών συνθηκών με τρίτα μέρη (εφόσον προβλέπεται από την εκάστοτε συνθήκη). Συγκεκριμένα, ορίζεται ότι «το Δικαστήριο παρέχει αποσαφηνίσεις επί των διατάξεων» των ανωτέρω, έπειτα από αίτημα κράτους-μέλους, οργάνου και αξιωματούχων είτε υπαλλήλων της Ένωσης, χωρίς η γνώμη του να είναι δεσμευτική, αλλά «συμβουλευτική» για τα κράτη-μέλη, και χωρίς να «αναιρεί το δικαίωμα των τελευταίων να προβαίνουν σε κοινή ερμηνεία των συνθηκών». Επί της αρχής, κάθε αίτημα σχετικά με διαφορά ερμηνειών του δικαίου της Ένωσης επιλύεται από το

²²⁸ Όπως προκύπτει από τις υποπαραγράφους 1 και 2 της παραγράφου 39, οι αποφάσεις του Ανωτάτου Συμβουλίου και του Διακυβερνητικού Συμβουλίου δεν προσβάλλονται ευθέως από τα κράτη-μέλη και τις οικονομικές οντότητες, παρά μόνον εμμέσως, δια των αποφάσεων και των παραλείψεων της Επιτροπής. Το συγκεκριμένο στοιχείο δεικνύει την υπεροχή των αποφάσεων των δύο ανώτερων νομοθετικών οργάνων έναντι της Επιτροπής και, επί της ουσίας, τον περιορισμό της δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου. Βλ. σχετικά τη νομολογία του Δικαστηρίου, <http://courteurasian.org/page-24161> καθώς και παραπάνω, 3.2.3 Η Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή: Β. Ρυθμιστικές λειτουργίες.

Δικαστήριο από κοινού με τις κατά περίπτωση εξουσιοδοτημένες εθνικές αρχές, που ορίζει το εκάστοτε κράτος-μέλος προς τον σκοπό αυτό.

Ουσιαστικά, οι ανωτέρω διατάξεις καταδεικνύουν ότι τα κράτη-μέλη και, ιδιαίτερα, το Ανώτατο Συμβούλιο διαθέτουν το θεσμικό προνόμιο της αυθεντικής ερμηνείας του ενωσιακού δικαίου, ενισχύοντας τον διακυβερνητισμό έναντι της υπερεθνικής Επιτροπής στις διαδικασίες της ευρασιατικής ολοκλήρωσης. Προσθέτως, υφίσταται η ευεργετική για τα κράτη-μέλη διάταξη η οποία ορίζει ότι, σε περίπτωση που κράτος-μέλος εναχθεί ενώπιον του Δικαστηρίου και καταδικασθεί, εφόσον δεν μπορεί να εκτελέσει την απόφαση, δύναται να προσφύγει στο Ανώτατο Συμβούλιο, το οποίο καθορίζει τα μέτρα εκτέλεσης (παράρτημα 2 παρ. 114). Συνεπώς, το Δικαστήριο έχει κατ' αρχήν την αποστολή της εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου και της συνεκτικής και ενοποιητικής λειτουργίας της Ένωσης, με βασικό γνώμονα τα εθνικά συμφέροντα των συμμετεχόντων, όπως αυτά εμπεδώνονται και ορίζονται από τη ΣΕΑΟΕ. Επιπλέον, συμπεραίνεται ότι η δεσμευτικότητα των ερμηνειών του Δικαστηρίου θα πρέπει να εμπλαισιώσει την ουσιαστική ενίσχυση των αρμοδιοτήτων της Επιτροπής σε μελλοντικό στάδιο εμβάθυνσης²²⁹.

Τέλος, εξαιρετικά κρίσιμες για τη λειτουργία του Δικαστηρίου και της Ένωσης στο σύνολό της είναι οι διατάξεις της παραγράφου 50 του παραρτήματος 2. Συγκεκριμένα, ορίζεται πως:

«Κατά την απονομή της δικαιοσύνης, το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη του τις γενικές αρχές και τους κανόνες του διεθνούς δικαίου, τη ΣΕΑΟΕ, τις διεθνείς συνθήκες εντός της Ένωσης, διεθνείς συνθήκες στις οποίες είναι συμβαλλόμενα μέρη τα κράτη-μέλη που είναι διάδικα, τις αποφάσεις και τις οδηγίες των οργάνων της Ένωσης καθώς και το διεθνές έθιμο ως γενικώς αποδεκτή πρακτική του κράτους δικαίου».

Οι διατάξεις αυτές, ειδικότερα σε σχέση με τις «γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου, τις διεθνείς συνθήκες στις οποίες τα κράτη-μέλη είναι συμβαλλόμενα μέρη και το διεθνές έθιμο», προσδένουν την Ένωση στο σύγχρονο διεθνές σύστημα. Η ολοκλήρωση της ΕΑΟΕ διασυνδέεται, αφενός μεν, με τον Χάρτη των Ηνωμένων

²²⁹ Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει με βάση τα ευρήματα του προηγούμενου υποκεφαλαίου, που αφορούν τις αρμοδιότητες της Επιτροπής. Βλ. παραπάνω, 3.2.3 Η Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή και ειδικότερα ενότητα Β. Ρυθμιστικές λειτουργίες.

Εθνών και την προστασία των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, αφετέρου, με το διεθνές οικονομικό δίκαιο (ΠΟΕ), συνθέτοντας μία σύγχρονη καταστατική τάξη που ενισχύει την αποτελεσματικότητα της ευρασιατικής διακυβέρνησης. Παρότι τα κράτη-μέλη διαθέτουν το προνόμιο της αυθεντικής ερμηνείας των συνθηκών, η δικαστική εξουσία ανάγεται σε εξισορροπητικό παράγοντα του διακυβερνητισμού, αποτελώντας πόλο διασύνδεσης της Ένωσης με τη διεθνή έννομη τάξη και, κατ' επέκταση, περιορισμού της κρατικής εξουσίας. Στην παράγραφο 51, ορίζεται ρητά ως γενική συνθήκη του συστήματος απονομής δικαιοσύνης πως, «σε σχέση με την επίλυση διαφορών και αποσαφηνίσεων, οι διατάξεις της Συνθήκης, των διεθνών συνθηκών εντός της Ένωσης και των διεθνών συνθηκών με τρίτα μέρη εφαρμόζονται στον βαθμό που δεν είναι ασυμβίβαστες με τον Κανονισμό του Δικαστηρίου». Κοντολογίς, τα περιθώρια παρέκκλισης της Ένωσης από το διεθνές δίκαιο είναι ιδιαίτερα περιορισμένα.

- **Συνθέσεις και λειτουργία**

Το Δικαστήριο λειτουργεί σε τρεις συνθέσεις, αναλόγως των πεδίων της δικαιοδοσίας του, όπως ορίζεται, σχετικά, από το παράρτημα 2, κεφ. V, εν. 3 ΣΕΑΟΕ:

«Στη μείζονα σύνθεσή του (ολομέλεια: δύο δικαστές από κάθε κράτος-μέλος) εκδικάζει υποθέσεις, που αφορούν διαφορές των κρατών-μελών επί της εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου, διαφορές μεταξύ των κρατών-μελών και της Επιτροπής σχετικά με τις αποφάσεις, τις ενέργειες και τις παραλείψεις της δεύτερης καθώς και διαφορές των κρατών-μελών με τρίτα μέρη εφόσον αυτό προβλέπεται από διεθνή συνθήκη.

Στην ελάσσονα σύνθεσή του (ένας δικαστής από κάθε κράτος-μέλος) εκδικάζει στην ουσία τους αιτήσεις ακυρώσεως, που κατατίθενται από οικονομικές οντότητες (νομικά και φυσικά πρόσωπα) κατά των αποφάσεων, των ενεργειών και των παραλείψεων της Επιτροπής σε πρώτο βαθμό.

Στη σύνθεση του ως εφετείο εκδικάζει σε δεύτερο βαθμό αιτήσεις αναιρέσεως επί των πρωτοβάθμιων αποφάσεών του. Τη σύνθεση του εφετείου απαρτίζουν οι δικαστές των κρατών-μελών (ένας δικαστής ανά κράτος-μέλος), που δεν συμμετέχουν στην πρωτοβάθμια ελάσσονα σύνθεση.

Οι υποθέσεις ερμηνειών των συνθηκών εξετάζονται από τη μείζονα σύνθεσή του. Όλες οι συνεδριάσεις του σώματος στις ανωτέρω τρεις συνθέσεις, για να χαρακτηρισθούν ως έγκυρες, πρέπει να διαθέτουν την προβλεπόμενη απαρτία».

Περαιτέρω, η λειτουργία του Δικαστηρίου οργανώνεται σύμφωνα με τις υπόλοιπες διατάξεις του Οργανισμού και του Εσωτερικού Κανονισμού του. Σύμφωνα με την παράγραφο 111 του παραρτήματος 2, «κανένα νομοθέτημα της Επιτροπής δεν καταργείται ούτε αναστέλλεται έως την ολοκλήρωση της εκδίκασης της εκάστοτε υπόθεσης, ακόμη και αν αφορά προσφυγή των κρατών-μελών κατά αποφάσεων της Επιτροπής». Επίσης, σύμφωνα με την Ενότητα 1 του Κεφαλαίου V του παραρτήματος 2, κατά τη δικαστική διαδικασία παρέχεται η δυνατότητα στα κράτη-μέλη, που θίγονται τα συμφέροντά τους, καθώς και στην Επιτροπή, να παρεμβαίνουν στο Δικαστήριο ως ενδιαφερόμενα μέρη της εκάστοτε υπόθεσης, ενώ αναγνωρίζεται στο τελευταίο η δυνατότητα εξέτασης όλων των πραγματικών περιστατικών, της κλήτευσης μαρτύρων, της κατάθεσης εγγράφων και της πρόσβασης σε διαβαθμισμένες πληροφορίες και έγγραφα.

Σύμφωνα με τον Εσωτερικό Κανονισμό του, που ψηφίζεται από το Ανώτατο Συμβούλιο, το Δικαστήριο πρέπει να λειτουργεί με τις «αρχές της ανεξαρτησίας, της διαφάνειας, της δημοσιότητας, της ισότητας, της ανταγωνιστικότητας και της συλλογικότητας» κατά τη λήψη των αποφάσεων του²³⁰. Επιπλέον, ο Εσωτερικός Κανονισμός ρυθμίζει το σύνολο της δικονομίας και, σε συνδυασμό με τον Οργανισμό του Δικαστηρίου, καθορίζουν τα σχετικά με τα παράβολα, που υποχρεούνται οι ενάγοντες να καταβάλουν, καθώς και τα περιθώρια αποζημίωσής τους, με βάση τις διαδικασίες που θεσπίζονται από το Ανώτατο Συμβούλιο και τις διατάξεις που αφορούν τις Ομάδες Ειδικών που λειτουργούν υποστηρικτικά στην απονομή της δικαιοσύνης. Σημαινούσα διάταξη του Εσωτερικού Κανονισμού είναι η διεξαγωγή των δικών (υποβολή εγγράφων, ακροαματική διαδικασία, έκδοση αποφάσεων) αποκλειστικά στη ρωσική γλώσσα²³¹.

Επιπλέον, στο Κεφάλαιο VI του παραρτήματος 2 προβλέπεται η σύσταση ομάδων ειδικών που συνδράμουν τη δικαιοσύνη στο έργο της. Ειδικότερα, το Δικαστήριο, αναλόγως της φύσεως της εκάστοτε υπόθεσης, καλεί στην ακροαματική διαδικασία ομάδες αποτελούμενες από τρεις ειδικούς στα αντικείμενα των

²³⁰ Supreme Eurasian Economic Council, Rules of Procedure of the Court of the Eurasian Economic Union.

²³¹ Το Δικαστήριο δέχεται έγγραφα μεταφρασμένα στη ρωσική γλώσσα. Εάν, κατά τη δικονομική διαδικασία, κληθεί είτε παρουσιαστεί στο δικαστήριο άτομο, που δεν γνωρίζει τη ρωσική, δύναται να εξετασθεί στη γλώσσα του μέσω διερμηνείας. Βλ. σχετικά, Supreme Eurasian Economic Council, Rules of Procedure of the Court of the Eurasian Economic Union, άρθρο 2.

«βιομηχανικών επιδοτήσεων, των επιδοτήσεων του πρωτογενούς τομέα και της εφαρμογής μέτρων διασφάλισης, αντί-ντάμπινγκ και αντισταθμιστικών μέτρων»²³². Οι Ομάδες Ειδικών αποφαινόμενες σχετικά με την παραβίαση της νομοθεσίας του ΚΟΧ και της ΤΕ και τα αντίστοιχα, ανά περίπτωση, «επανορθωτικά οικονομικά μέτρα». Σύμφωνα με την παράγραφο 92 του παραρτήματος 2, η γνώμη των ειδικών είναι μη δεσμευτική ως προς το σκέλος της διαπίστωσης της παραβίασης της ενωσιακής νομοθεσίας, αλλά καθίσταται δεσμευτική η εισήγηση τους περί «οικονομικών μέτρων αποζημίωσης», στην περίπτωση που το Δικαστήριο διαπιστώσει τελικώς παραβίαση του ενωσιακού δικαίου.

• Οι αποφάσεις

Οι αποφάσεις του Δικαστηρίου²³³ εκδίδονται σύμφωνα με τον Εσωτερικό Κανονισμό και τον Οργανισμό του Δικαστηρίου (παράρτημα 2, κεφάλαιο VII). Επί της αρχής, το Δικαστήριο δύναται να κάνει δεκτή ή να απορρίψει την εκάστοτε αίτηση. Σε κάθε περίπτωση, και υπό την επιφύλαξη ειδικών περιπτώσεων που ορίζονται στον εσωτερικό κανονισμό²³⁴, το Δικαστήριο οφείλει, «εντός 90 ημερών από την κατάθεση της εκάστοτε προσφυγής, από τη στιγμή που κάνει αποδεκτή την αίτηση και εξετάσει το περιεχόμενό της, να εκδώσει τη σχετική απόφαση είτε να παράσχει συμβουλευτική γνώμη αποσαφήνισης». Ο Οργανισμός του Δικαστηρίου ορίζει, επίσης, πως οι αποφάσεις του επί των προσφυγών των κρατών-μελών κατά άλλου κράτους-μέλους είτε κατά της Επιτροπής (παράρτημα 2, παρ. 39 υποπαρ. 1) είναι δεσμευτικές (υπό τις επιφυλάξεις των παραγράφων 47 και 67), ενώ επίσης δεσμευτικές και εκτελεστές είναι οι αποφάσεις επί των περιπτώσεων της παραγράφου 39 παρ. 2 υπό την επιφύλαξη της παραγράφου 67. Ωστόσο, σύμφωνα με την παράγραφο 102 του παραρτήματος 2, προβλέπεται ρητά ότι «οι αποφάσεις του Δικαστηρίου δεν υπεισέρχονται σε θέματα αναθεώρησης των εθνικών εννόμων τάξεων και του ενωσιακού δικαίου ούτε δύνανται να παράξουν νέους κανόνες δικαίου».

Σωρευτικά, με βάση τις προθεσμίες και τις επιφυλάξεις, που σημειώνονται ανωτέρω σύμφωνα με τις παραγράφους 104-110 του παραρτήματος 2, το Δικαστήριο

²³² Βλ. παρακάτω, 3.3.4 Οι Ομάδες Ειδικών του Δικαστηρίου.

²³³ Σύμφωνα με το παράρτημα 2 παρ. 116, «όλες οι πράξεις του Δικαστηρίου εκδίδονται στο επίσημο δελτίο αναφοράς και στον ιστότοπο του Δικαστηρίου».

²³⁴ Ο εσωτερικός κανονισμός ορίζει τα σχετικά με την επιμήκυνση του χρονικού διαστήματος των 90 ημερών.

εκδίδει αποφάσεις είτε και οδηγίες (αποφάσεις διατακτικού περιεχομένου σε περιπτώσεις αποζημιώσεων και επανορθώσεων) σε επτά κατηγορίες υποθέσεων:

«Πρωτίστως, εφόσον πρόκειται για αίτημα κράτους-μέλους σχετικά με τη συμβατότητα διεθνούς συνθήκης εντός της Ένωσης με τη ΣΕΑΟΕ, το Δικαστήριο εκδίδει απόφαση περί της συμβατότητας ή μη της συνθήκης είτε διατάξεών της.

Δευτερευόντως, εφόσον πρόκειται για προσφυγή κράτους-μέλους κατά άλλου κράτους-μέλους επί της παραβίασης του ενωσιακού δικαίου, το Δικαστήριο εκδίδει απόφαση, με την οποία διαπιστώνεται η παραβίαση ή απορρίπτεται η προσφυγή.

Κατά τρίτον, εφόσον πρόκειται για προσφυγή κράτους-μέλους κατά απόφασης της Επιτροπής ως μη συμβατής με το ενωσιακό δίκαιο, το Δικαστήριο εκδίδει απόφαση, με την οποία διαπιστώνεται η μη συμβατότητα ή απορρίπτεται η προσφυγή.

Κατά τέταρτον, εφόσον πρόκειται για προσφυγή κράτους-μέλους κατά ενεργειών (παραλείψεων) της Επιτροπής ως μη συμβατών με το δίκαιο της Ένωσης, το Δικαστήριο εκδίδει απόφαση, με την οποία διαπιστώνεται η μη συμβατότητα ή απορρίπτεται η προσφυγή.

Κατά πέμπτον, εφόσον πρόκειται για προσφυγή οικονομικής οντότητας κατά απόφασης της Επιτροπής, που παραβιάζει τα δικαιώματα και τα έννομα συμφέροντα της οντότητας στη σφαίρα των επιχειρηματικών και άλλων οικονομικών δραστηριοτήτων, που απορρέουν από τη ΣΕΑΟΕ είτε και τις διεθνείς συνθήκες εντός της Ένωσης, το Δικαστήριο εκδίδει απόφαση, με την οποία διαπιστώνεται η παραβίαση ή απορρίπτεται η προσφυγή.

Καθ' έκτον, εφόσον πρόκειται για προσφυγή οικονομικής οντότητας κατά ενεργειών (παραλείψεων) της Επιτροπής, το Δικαστήριο εκδίδει απόφαση, με την οποία διαπιστώνεται ή απορρίπτεται η παραβίαση δικαιωμάτων και εννόμων συμφερόντων της οντότητας, τα οποία απορρέουν από τη ΣΕΑΟΕ είτε και τις διεθνείς συνθήκες εντός της Ένωσης.

Καθ' έβδομον, εφόσον πρόκειται για έφεση οικονομικής οντότητας επί πρωτοβάθμιας απόφασης του Δικαστηρίου, το σώμα των δικαστών, στη σύνθεσή του ως εφετείο, επιβεβαιώνει την απόφαση και απορρίπτει την έφεση ή την κάνει δεκτή, μερικώς είτε στο σύνολό της, τροποποιώντας, αναλόγως, την προηγούμενη είτε εκδίδοντας νέα απόφαση που αποκαθιστά τα δικαιώματα και τα έννομα συμφέροντα της οντότητας, τα οποία απορρέουν από τη ΣΕΑΟΕ είτε και τις διεθνείς συνθήκες εντός της Ένωσης».

Ειδικότερα ζητήματα σε σχέση με την εκτέλεση των αποφάσεων του Δικαστηρίου ρυθμίζονται σύμφωνα με τις διατάξεις του Κεφαλαίου VII του παραρτήματος 2 ως εξής: Καταρχήν, σύμφωνα με την παράγραφο 103, το Δικαστήριο προσφέρει στους διαδίκους τη δυνατότητα «να προβαίνουν από κοινού σε ελεύθερη και αμοιβαίως αποδεκτή εκτέλεση των αποφάσεών του, υπό τις επιφυλάξεις των παραγράφων 111-113, ενώ «δύναται να αποσαφηνίζει τις αποφάσεις του, χωρίς να τροποποιεί την ουσία ή το περιεχόμενό τους, έπειτα από αίτημα των αντιδίκων» (παρ. 114). Εφόσον πρόκειται για απόφαση, που αφορά διαπίστωση παραβίασης του ενωσιακού δικαίου από κράτος-μέλος, το Δικαστήριο ορίζει στην απόφασή του τη λήψη διορθωτικών μέτρων. Εφόσον πρόκειται για απόφαση, που αφορά διαπίστωση παραβίασης του ενωσιακού δικαίου από την Επιτροπή, το Δικαστήριο ορίζει, συγχρόνως, το περιεχόμενο συμμόρφωσης για την τροποποίηση-επανεκδοση της απόφασης της Επιτροπής είτε τις διορθωτικές ενέργειες, στις οποίες πρέπει η τελευταία να προχωρήσει, «εντός 60 ημερών από την έκδοσή της απόφασης του Δικαστηρίου, εκτός και αν ορίζεται άλλη προθεσμία» (παρ. 111 και 113)²³⁵. Επίσης, σε περίπτωση χορήγησης αποζημίωσης, το Δικαστήριο συμπεριλαμβάνει στην απόφασή του τα ανάλογα οικονομικά μέτρα. Τέλος, σύμφωνα με τις παραγράφους 114-115, σε περίπτωση αδυναμίας εκτέλεσης των αποφάσεων του Δικαστηρίου, τα κράτη-μέλη και η Επιτροπή προσφεύγουν στο Ανώτατο Συμβούλιο, το οποίο καθορίζει τα μέτρα εκτέλεσης και επιλύει όποια ζητήματα προκύπτουν ²³⁶, προκαταλαμβάνοντας ενδεχομένως τις αποφάσεις του Δικαστηρίου και ενισχύοντας τη νομοθετική λειτουργία έναντι της δικαστικής.

3.3 Ελεγκτικά και συμβουλευτικά σώματα

Η Ένωση διαθέτει ελεγκτικά και συμβουλευτικά σώματα²³⁷, τα οποία ασκούν συναφείς αρμοδιότητες, συμβάλλοντας στις λειτουργίες και την αποτελεσματικότητα της

²³⁵ Στην παράγραφο 111 ορίζεται ρητά πως «όλες οι αποφάσεις της Επιτροπής είτε διατάξεις τους, που κρίνονται από το Δικαστήριο ως μη συμβατές με το δίκαιο της Ένωσης, συνεχίζουν να είναι σε ισχύ έως την εκτέλεση της διορθωτικής απόφασης από την Επιτροπή».

²³⁶ Στην παράγραφο 114 ορίζεται ρητά ότι «κράτος-μέλος που αποτυγχάνει να εκτελέσει την απόφαση εντέλλεται να απευθυνθεί στο Ανώτατο Συμβούλιο, το οποίο ορίζει τα μέτρα εκτέλεσης». Στην παράγραφο 115 ορίζεται ότι στην περίπτωση, που η καταδικαστική απόφαση αφορά προσφυγή οικονομικής οντότητας και η Επιτροπή δεν ανταποκρίνεται στην εκτέλεση της απόφασης εντός του οριζόμενου χρονικού διαστήματος, τότε «η οικονομική οντότητα δύναται να απευθυνθεί, εκ νέου, στο Δικαστήριο, το οποίο υποχρεούται εντός 15 ημερών να γνωρίσει την απόφαση στο Ανώτατο Συμβούλιο, το οποίο και αναλαμβάνει, σε τελικό βαθμό, να καθορίσει την επίλυση της διαφοράς».

²³⁷ Εκ των οργάνων της Ένωσης συστήνονται δύο ad hoc επιτροπές ειδικού σκοπού, η επιτροπή ανταγωνισμού της Επιτροπής και η επιτροπή ανταγωνισμού του Δικαστηρίου για την επιλογή των

διακυβέρνησής της. Τα ελεγκτικά σώματα είναι η Ομάδα των Ελεγκτών και η Ομάδα των Επιθεωρητών, που έχουν ως αρμοδιότητα, αντιστοίχως, τον έλεγχο των οικονομικών δραστηριοτήτων των οργάνων και την τήρηση του προϋπολογισμού της Ένωσης, ενισχύοντας την εσωτερική-ιεραρχική λογοδοσία της. Τα συμβουλευτικά σώματα είναι τα Συμβουλευτικά Σώματα της Επιτροπής και οι Ομάδες Ειδικών του Δικαστηρίου, που έχουν ως αρμοδιότητα, αντιστοίχως, την εξειδικευμένη ενημέρωση των αντίστοιχων οργάνων, αναβαθμίζοντας επιστημονικά το έργο τους και αυξάνοντας τον πλουραλισμό των δράσεών τους.

3.3.1 Η Ομάδα των Ελεγκτών

Η Ομάδα των Ελεγκτών προβλέπεται στο άρθρο 21 ΣΕΑΟΕ και αποτελείται από εκπροσώπους των χρηματοοικονομικών αρχών των κρατών-μελών. Ενεργοποιείται τουλάχιστον μία φορά ανά διετία, προκειμένου να ελέγξει την τήρηση του προϋπολογισμού της Ένωσης σε σχέση με τις δαπάνες των οργάνων. Ωστόσο, κάθε κράτος-μέλος δύναται να προκαλέσει τον έλεγχο, εφόσον κρίνει ότι δεν τηρείται ορθά ο προϋπολογισμός. Η Ομάδα των Ελεγκτών έχει πλήρη δικαιοδοσία ως προς τον έλεγχο των δαπανών των οργάνων και, κάθε φορά που ολοκληρώνει το έργο της, ενημερώνει το Διακυβερνητικό Συμβούλιο σχετικά με τα αποτελέσματα των ελεγκτικών διαδικασιών.

3.3.2 Η Ομάδα των Επιθεωρητών

Η Ομάδα των Επιθεωρητών προβλέπεται στο άρθρο 22 ΣΕΑΟΕ και αποτελείται από ανώτατους εκπροσώπους των εθνικών χρηματοοικονομικών αρχών. Ασκεί τον «εξωτερικό έλεγχο» και λειτουργεί σε διαρκή βάση, μεριμνώντας για την πιστή τήρηση του ενωσιακού προϋπολογισμού, την εξορθολογισμένη κατανομή των δαπανών και την αξιοποίηση των περιουσιακών στοιχείων της Ένωσης. Οι συγκεκριμένες αρμοδιότητες έχουν ιδιαίτερη σημασία για τη διασφάλιση της συνοχής της Ένωσης και την εναρμόνιση των ενωσιακών δράσεων σύμφωνα με τις διατάξεις του προϋπολογισμού. Κατά το πέρας των ελεγκτικών διαδικασιών, η Ομάδα ενημερώνει το Ανώτατο

αξιωματούχων της Επιτροπής και των στελεχών του Δικαστηρίου. Οι συγκεκριμένες επιτροπές, αν και αποτελούν δευτερογενείς λειτουργικές συνεπαγωγές των οργάνων, δεν αναλύονται στο παρόν υποκεφάλαιο (3.3), καθότι δεν συγκροτούνται σε μόνιμη βάση.

Συμβούλιο, το οποίο δύναται να αναθεωρεί τον προϋπολογισμό και να προβαίνει σε έγκυρες εκτιμήσεις για το επόμενο οικονομικό έτος.

3.3.3 Τα Συμβουλευτικά Σώματα της Επιτροπής

Τα Συμβουλευτικά Σώματα προβλέπονται στο παράρτημα 1 παρ. 44-46 ΣΕΑΟΕ και σκοπός τους είναι η τεκμηρίωση και η διαρκής βελτίωση της ποιότητας του έργου της Επιτροπής. Το Κολλέγιο συγκροτεί τα Σώματα αυτοβούλως είτε «υποχρεωτικά έπειτα από εισήγηση του Συμβουλίου της Επιτροπής για εξειδικευμένα ζητήματα. Η σύνθεσή τους διαμορφώνεται ανάλογα με το εκάστοτε αντικείμενο, που διαπραγματεύεται η Επιτροπή, και αποτελείται από ειδικούς, που προέρχονται από τις εθνικές αρχές, την επιχειρηματική κοινότητα τους επιστημονικούς φορείς, την κοινωνία των πολιτών αλλά και ανεξάρτητους εμπειρογνώμονες των κρατών-μελών. Τα Σώματα εκδίδουν συστάσεις, οι οποίες είναι μη δεσμευτικές²³⁸, αλλά εμπλαισιώνουν το έργο της Επιτροπής, συνιστώντας μία γέφυρα επικοινωνίας της Ένωσης με τις εθνικές αρχές και την Κοινωνία των Πολιτών (Βλ. σχήμα 3.2). Οι εργασίες τους υποστηρίζονται οργανωτικά από την Επιτροπή.

3.3.4 Οι Ομάδες Ειδικών του Δικαστηρίου

Οι Ομάδες Ειδικών προβλέπονται στο παράρτημα 2 κεφ. VI ΣΕΑΟΕ και αποτελούν μία διακεκριμένη κατηγορία εμπειρογνομόνων που λειτουργούν συμβουλευτικά προς το δικαστικό σώμα σε υποθέσεις, οι οποίες αφορούν «τις βιομηχανικές επιδοτήσεις, τις κρατικές ενισχύσεις στον αγροτικό τομέα καθώς και την εφαρμογή μέτρων διασφάλισης, αντί-ντάμπινγκ και αντισταθμιστικών μέτρων στο εμπόριο». Τα κράτη-μέλη, έπειτα από την ενεργοποίηση της ΣΕΑΟΕ, έχουν υποβάλει προς το Δικαστήριο καταλόγους εμπειρογνομόνων σε τρεις θεματικές κατηγορίες (πρωτογενής τομέας, δευτερογενής τομέας και εμπόριο) και υποχρεούνται στην περιοδική ανανέωσή τους τουλάχιστον μία φορά κατ' έτος. Οι Ομάδες Ειδικών καλούνται από το Δικαστήριο, το οποίο και εγκρίνει τη σύνθεσή τους. Κάθε Ομάδα λειτουργεί σε χρονικό διάστημα ανάλογο της εκδίκασης της εκάστοτε υπόθεσης και διαλύεται κατά την ολοκλήρωσή της. Οι γνώμες των Ομάδων διατυπώνονται ανεξάρτητα και αφορούν, τόσο τη διαπίστωση των παραβιάσεων των κανόνων ανταγωνισμού, όσο και τα οικονομικά μέτρα που δύνανται να επιβληθούν ανά περίπτωση. Ως προς το σκέλος των

²³⁸ Βλ. παραπάνω, 3.2.3 Η Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή: Α. Κυβερνητικές αρμοδιότητες: Το Κολλέγιο: «Το Υπουργικό Συμβούλιο της Ένωσης».

παραβιάσεων της ενωσιακής νομοθεσίας, οι γνώμες των Ομάδων δεν είναι δεσμευτικές για το Δικαστήριο, αλλά, όσον αφορά τα οικονομικά μέτρα (αποζημιώσεις), σύμφωνα με την παράγραφο 92 του παραρτήματος 2, είναι δεσμευτικές για το Δικαστήριο, κατά την έκδοση των αποφάσεών του²³⁹.

3.4 Το δίκαιο της Ένωσης

Το δίκαιο της Ένωσης αποτελείται από τη ΣΕΑΟΕ, τις διεθνείς συνθήκες εντός της Ένωσης, τις διεθνείς συνθήκες της ΕΑΟΕ με τρίτα μέρη, τις αποφάσεις και τις οδηγίες που εκδίδουν το Ανώτατο Συμβούλιο, το Διακυβερνητικό Συμβούλιο και η Επιτροπή (αρ. 6). Η ΣΕΑΟΕ μαζί με τα αναθεωρητικά και συμπληρωματικά αυτής πρωτόκολλα, συνιστούν το πρωτογενές δίκαιο, ενώ το δευτερογενές δίκαιο αποτελούν οι αποφάσεις και οι οδηγίες που εκδίδονται από τα τρία όργανα. Το Κολλέγιο της Επιτροπής και το Ανώτατο Συμβούλιο συνιστούν τους πυλώνες της δευτερογενούς δικαιοπαραγωγικής διαδικασίας, η οποία προκαλεί τη διαρκή αλληλεπίδραση μεταξύ ενωσιακών και εθνικών αρχών, εξισορροπώντας τα εθνικά συμφέροντα των κρατών-μελών με τις αναγκαιότητες της οικονομικής ολοκλήρωσης.

Πλέον των κύριων πηγών, την ευρασιατική έννομη τάξη εμπλαισιώνουν οι γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου και το διεθνές έθιμο, που «εφαρμόζει το Δικαστήριο κατά την άσκηση της δικαιοσύνης», σύμφωνα με τον Οργανισμό του Δικαστηρίου (παράρτημα 2 παρ. 50 ΣΕΑΟΕ). Αν και δεν ορίζονται στις πηγές του άρθρου 6 παρ. 1, συμβάλλουν στη διάπλαση του ενωσιακού δικαίου, έμμεσα, μέσω των αποφάσεων του Δικαστηρίου, ενώ ενισχύουν τη διάχυση της διεθνούς έννομης τάξης στα κράτη-μέλη της Ένωσης.

3.4.1 Το πρωτογενές δίκαιο

Με την ενεργοποίηση της Συνθήκης της Αστάνας, εκτός από τη Συνθήκη για την Τελωνειακή Ένωση και τον Κοινό Οικονομικό Χώρο (ΣΤΕΚΟΧ), η οποία διατηρήθηκε σε ισχύ ως μέρος του ενωσιακού δικαίου, υπό τη μορφή διεθνούς συνθήκης εντός της ΣΕΑΟΕ (αρ. 99), καταργήθηκαν οι προϋπάρχουσες συνθήκες, συμφωνίες και πρωτόκολλα, που καθόρισαν την πορεία της ευρασιατικής

²³⁹ Βλ. παραπάνω, 3.2.4 Το Δικαστήριο: Συνθέσεις και λειτουργία.

ολοκλήρωσης έως την οικονομική ένωση (παράρτημα 33), καθιστώντας τη ΣΕΑΟΕ²⁴⁰ κύρια πηγή πρωτογενούς δικαίου. Η ΣΕΑΟΕ συνομολογήθηκε μεταξύ των συμβαλλομένων κρατών, με ρητή δέσμευσή τους επί των γενικών αρχών του διεθνούς δικαίου και του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών²⁴¹, «λαμβάνοντας υπόψη τις αρχές και τους κανόνες του ΠΟΕ»²⁴² (προοίμιο ΣΕΑΟΕ). Η συμπερίληψη των αναφορών αυτών στο προοίμιο της Συνθήκης εμπλαϊσμώνει τη λειτουργία της Ένωσης και κατευθύνει την ανάπτυξή της εντός της σύγχρονης διεθνούς οργάνωσης και του διεθνούς οικονομικού συστήματος.

Οι διεθνείς συνθήκες εντός της Ένωσης συνάπτονται μεταξύ των κρατών-μελών για την εμβάθυνση των ενωσιακών πολιτικών και τον καθορισμό λειτουργιών που περιλαμβάνονται στη ΣΕΑΟΕ. Η συνομολόγηση διεθνών συνθηκών εντός της Ένωσης ορίζεται ρητά (αρ. 7, 29, 30, 31, 53, 70, 81, 87, 83, 93, 94, 100, 103, 104 και παράρτημα 31)²⁴³ είτε καταλείπεται στα κράτη-μέλη ως δυνατότητα, στα πλαίσια της πολυθεματικής εμβάθυνσης και ενίσχυσης των λειτουργιών της Ένωσης (αρ. 114 παρ. 1)²⁴⁴. Σε κάθε περίπτωση, είτε ορίζονται ρητά, είτε όχι, οι διεθνείς συνθήκες εντός της Ένωσης είναι πρωτογενώς παράγωγες και κατώτερης ισχύος σε σχέση με τη ΣΕΑΟΕ. Σε περίπτωση σύγκρουσης διατάξεών τους με τη ΣΕΑΟΕ, η τελευταία υπερισχύει (αρ. 6 παρ. 3)²⁴⁵.

²⁴⁰ Σύμφωνα με το άρθρο 16 παρ. 1 ΣΕΑΟΕ, το Διακυβερνητικό Συμβούλιο είναι επιφορτισμένο με τη διασφάλιση της εφαρμογής της Συνθήκης.

²⁴¹ Βλ. παρακάτω, 3.4.4 Οι γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου και το διεθνές έθιμο.

²⁴² Επιπλέον του προοιμίου ΣΕΑΟΕ, που γίνεται αναφορά στο δίκαιο του ΠΟΕ, στα άρθρα 34 και 35, που αφορούν την εξωτερική εμπορική πολιτική, ορίζονται η ρήτρα του μάλλον ευνοούμενου κράτους και το καθεστώς ελεύθερου εμπορίου, σύμφωνα με τη Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (1994).

²⁴³ Πρόκειται για θεμελιώδη πεδία των ενωσιακών πολιτικών, που είναι εξαιρετικά κρίσιμα για τα εθνικά συμφέροντα των κρατών-μελών.

²⁴⁴ Θα πρέπει, επίσης, να σημειωθεί ότι η ΣΕΑΟΕ δεν περιορίζει τα κράτη-μέλη από τη σύναψη διμερών διεθνών συνθηκών, που έχουν ως στόχο την εμβάθυνση των συνεργασιών τους. Ωστόσο, σύμφωνα με το άρθρο 114 παρ. 2, οι συγκεκριμένες συνθήκες «δεν πρέπει να αντιβαίνουν στο περιεχόμενο και σε διατάξεις της ΣΕΑΟΕ και των διεθνών συνθηκών εντός της Ένωσης ούτε να επηρεάζουν δικαιώματα και υποχρεώσεις των υπολοίπων κρατών-μελών, που απορρέουν από τη ΣΕΑΟΕ και τις διεθνείς συνθήκες εντός της Ένωσης».

²⁴⁵ Οι διεθνείς συνθήκες ενίοτε χαρακτηρίζονται και ως συμφωνίες. Σε κάθε περίπτωση, ανεξαρτήτως του όρου συνθήκη ή συμφωνία και αν προβλέπονται ή όχι από τη ΣΕΑΟΕ, πρόκειται για δευτερεύουσες συμβάσεις, που αφορούν τη λειτουργία της Ένωσης, ρυθμίζουν τη στενότερη συνεργασία σε ειδικότερους τομείς της οικονομικής ολοκλήρωσης είτε αποτελούν ένα πρωτόλειο δικαϊκό υπόβαθρο προς την τελική ρύθμιση ενός ζητήματος. Η διάκριση μεταξύ των δύο όρων δεν επηρεάζει την ισχύ των νομικών αποτελεσμάτων, αλλά αντανάκλα την απόδοσή τους στη ρωσική γλώσσα. Ο όρος συμφωνία (соглашение) καθιστά πιο ευέλικτη την αναπροσαρμογή της εκάστοτε σύμβασης σε μελλοντικό στάδιο, εν αντιθέσει με τον όρο συνθήκη (договор) που οριστικοποιεί και παγιώνει το περιεχόμενο της σύμβασης. Για τον συγκεκριμένο λόγο, οι συμφωνίες μεταξύ των κρατών-μελών, συνήθως, συνάπτονται μεταξύ των αρμόδιων υπουργών είτε και των αναπληρωτών αρχηγών κυβερνήσεων, ενώ οι συνθήκες από τους αρχηγούς των κυβερνήσεων. Άλλωστε, σύμφωνα με το άρθρο 2 της Σύμβασης της Βιέννης για

Η ΣΕΑΟΕ αναθεωρείται ²⁴⁶ μέσω πρωτοκόλλων, τα οποία, εκτός από αναθεωρητικό χαρακτήρα, προσλαμβάνουν κατά περίπτωση και συμπληρωματικό περιεχόμενο, που αφορά την αποτελεσματικότερη λειτουργία της Ένωσης και την άσκηση ενωσιακών πολιτικών (αρ. 115). Αναλόγως, τα πρωτόκολλα αποτελούν μία ευέλικτη μορφή αναθεώρησης και συμπλήρωσης των διεθνών συνθηκών εντός της Ένωσης ακόμη και προγενέστερων πρωτοκόλλων. Τα πρωτόκολλα κατατάσσονται στο πρωτογενές δίκαιο.

3.4.2 Διεθνείς συνθήκες με τρίτα μέρη

Οι διεθνείς συνθήκες της Ένωσης με τρίτα μέρη συνάπτονται, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, μεταξύ της Ένωσης και των κρατών-μελών με τρίτες χώρες είτε και διεθνείς οργανισμούς²⁴⁷. Σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 2 ΣΕΑΟΕ, οι διεθνείς συνθήκες με τρίτα

το Δίκαιο των Συνθηκών, της οποίας μέρη είναι τα κράτη-μέλη της Ένωσης, ορίζεται ότι: «Διά του όρου “συνθήκη” νοείται διεθνής συμφωνία, συνομολογουμένη μεταξύ κρατών, εις έγγραφον τύπον και διεπομένη υπό του Διεθνούς Δικαίου, ανεξαρτήτως εάν περιλαμβάνεται εις εν, δύο ή πλείονα έγγραφα και ανεξαρτήτως της ειδικής αυτής ονομασίας». Βλ. σχετικά, Σύμβαση της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών, Βιέννη, 23 Μαΐου 1969.

Σε σχέση με τις διεθνείς συνθήκες, που αφορούν τη λειτουργία της Ένωσης, ορίζεται ότι το Διακυβερνητικό Συμβούλιο μεριμνά για την εφαρμογή των διεθνών συνθηκών εντός της Ένωσης, σύμφωνα με το άρθρο 16 παρ. 1. Επίσης, στο παράρτημα 1 παρ. 4-6 ΣΕΑΟΕ, αναφέρεται πως η Επιτροπή «διασφαλίζει την εφαρμογή διεθνών συνθηκών που διαμορφώνουν το δίκαιο της Ένωσης» και αποτελεί τον «θεματοφύλακα των διεθνών συνθηκών εντός της Ένωσης», ενώ δύναται, «με την έγκριση του Ανωτάτου Συμβουλίου, να υπογράψει διεθνείς συνθήκες σε ζητήματα αρμοδιότητάς της». Σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 43 υποπαρ. 4 και 15 καθώς και παρ. 55 υποπαρ. 1 και 4 «το Κολλέγιο ελέγχει την εφαρμογή των συνθηκών και τις συντάσσει με τη συνδρομή των Τμημάτων». Σύμφωνα, δε, με τις παρ. 43 υποπαρ. 15 και παρ. 24 υποπαρ. 4 του παραρτήματος 1, οι διεθνείς συνθήκες «υιοθετούνται» από το Συμβούλιο της Επιτροπής, το οποίο «αποφαίνεται επί των αποτελεσμάτων παρακολούθησης και ελέγχου εφαρμογής τους».

²⁴⁶ Η διαδικασία αναθεώρησης της ΣΕΑΟΕ πραγματοποιείται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 115, στο οποίο ορίζεται η αναθεώρηση και η συμπλήρωσή της μέσω πρωτοκόλλων, που καθίστανται αναπόσπαστα μέρη της. Τα κράτη-μέλη, από κοινού ή κατά μόνους, είτε και η Επιτροπή μπορούν να εισηγηθούν την αναθεώρηση της ΣΕΑΟΕ στο Ανώτατο Συμβούλιο, το οποίο, εφόσον αποφασίσει θετικά, αναθέτει την τεχνική επεξεργασία συγκεκριμένων πεδίων στην Επιτροπή, ώστε να καταρτιστούν τα τροποποιητικά σχέδια, που υποβάλλονται εν συνεχεία προς έγκριση στο Διακυβερνητικό και το Ανώτατο Συμβούλιο. Αναλόγως, αναθεωρούνται και συμπληρώνονται οι διεθνείς συνθήκες εντός της Ένωσης και τα πρωτόκολλα της ΣΕΑΟΕ.

²⁴⁷ Η συνομολόγηση διεθνών συνθηκών της Ένωσης με τρίτα μέρη εμπίπτει στο φάσμα του δικαίου των συνθηκών καθώς και στο διεθνές εθνικό δίκαιο. Η Σύμβαση της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών ρυθμίζει μόνο τις συνθήκες μεταξύ των κρατών και δεν συμπεριλαμβάνει συνθήκες με διεθνείς οργανισμούς, που ρυθμίζονται από τη Σύμβαση της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών μεταξύ Κρατών και Διεθνών Οργανισμών είτε μεταξύ Διεθνών Οργανισμών, η οποία δεν έχει τεθεί σε ισχύ και δεν έχει επικυρωθεί από τη συντριπτική πλειοψηφία των κρατών του ΟΗΕ συμπεριλαμβανομένων και των κρατών-μελών της ΕΑΟΕ. Δεδομένου ότι οι διεθνείς συνθήκες της Ένωσης με τρίτα μέρη συνομολογούνται από τα κράτη-μέλη και την Ένωση, προκύπτει η συνδυαστική εμπλοκή τους από το δίκαιο των συνθηκών (εφόσον πρόκειται για κράτος) και το διεθνές εθνικό δίκαιο (εφόσον πρόκειται για διεθνή οργανισμό). Στις περιπτώσεις που το συνομολογούν τρίτο μέρος είναι διεθνής οργανισμός ή πρόκειται για διεθνή συνθήκη μεταξύ της Ένωσης αυτοτελώς και άλλου διεθνούς οργανισμού, η διεθνής νομιμοποιητική βάση αντλείται κατ' αναλογία προϋπαρχουσών διεθνών συνθηκών, χωρίς να υφίστανται περιορισμοί ως προς τα πεδία που ρυθμίζει η εκάστοτε συνθήκη, η οποία συνομολογείται σύμφωνα με

μέρη θα πρέπει «να μην αντίκεινται στους βασικούς στόχους, τις αρχές και τους κανόνες λειτουργίας της Ένωσης». Όσον αφορά τη λειτουργική διάστασή τους, οι συγκεκριμένες συνθήκες αφορούν στην ανάπτυξη και την προώθηση των εξωτερικών σχέσεων και συνεργασιών της Ένωσης.

Ειδικότερα, οι διεθνείς συνθήκες με τρίτα μέρη εδράζονται κυρίως στην Ενότητα 9 ΣΕΑΟΕ που ορίζει τα μέσα και την οργάνωση της εξωτερικής εμπορικής πολιτικής. Η «ρήτρα του μάλλον ευνοούμενου κράτους, οι ζώνες ελεύθερων εμπορικών συναλλαγών, η προτιμησιακή δασμολογική πολιτική για τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες» αποτελούν τα μέσα, με τα οποία η Ένωση δύναται να προσελκύει εταίρους και να προωθεί συνεργασίες. Αντιστοίχως, «τα μη δασμολογικά μέτρα και οι αμυντικοί δασμοί» καθίστανται τα μέσα για την προστασία των συμφερόντων της Ένωσης έναντι τρίτων μερών, που παρεκκλίνουν από την εφαρμογή των διεθνών συνθηκών, είτε διεθνών ανταγωνιστών, που ζημιώνουν τις εξαγωγές των κρατών-μελών και πλήττουν την παραγωγική βάση τους.

Ως προς τη διαδικασία χάραξης των εξωτερικών σχέσεων και τη λήψη αποφάσεων, στο άρθρο 7 της ΣΕΑΟΕ ορίζονται τα ακόλουθα²⁴⁸:

- Το Ανώτατο Συμβούλιο χαράσσει την εξωτερική πολιτική της Ένωσης και κατευθύνει τις συνεργασίες με τρίτα μέρη. Οι αρχηγοί των κρατών-μελών, κατά την ανάληψη της Προεδρίας της Ένωσης, καθορίζουν τη στοχοθεσία των διεθνών συνεργασιών. Το Κολλέγιο της Επιτροπής υλοποιεί τους στόχους της Προεδρίας και δύναται να αναλάβει πρωτοβουλίες για την ανάπτυξη των εξωτερικών σχέσεων της Ένωσης. Επίσης, οι αρχηγοί των κρατών-μελών δύνανται, στα πλαίσια των εθνικών εξωτερικών πολιτικών τους, να ανιχνεύσουν συνεργασίες και να τις προτείνουν στο Ανώτατο Συμβούλιο.
- Σε κάθε περίπτωση, από τη στιγμή που τρίτο μέρος αποδεχτεί σχετική πρόταση συνεργασίας είτε καταθέσει, αντίστοιχα, πρόταση συνεργασίας προς την Ένωση και γίνει αποδεκτή από το Ανώτατο Συμβούλιο, τότε ενεργοποιείται η

το διεθνές εθιμικό δίκαιο και τη μη αντίθεσή της στην αρχή «*contra bonos mores*», δηλαδή τη μη αντίθεσή της σε θεμελιώδεις αρχές και αξίες της διεθνούς κοινωνίας, τις γενικές αρχές του δικαίου που απορρέουν από τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Βλ. σχετικά, A. Verdross, “Jus Dispositivum and Jus Cogens in International Law”, *The American Journal of International Law*, Vol. 60, No. 1, Ιανουάριος 1966, σελ. 55-63.

²⁴⁸ Βλ. σχετικά, στο παρόν, 3.2.3 Η Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή και 4.2.4 Εξωτερική εμπορική πολιτική: Γενικές κατευθύνσεις.

«Διαδικασία Διεθνούς Συνεργασίας της Ένωσης» (αρ. 7, παρ. 1 εδ. β΄)²⁴⁹, η οποία ολοκληρώνεται με τη σύναψη διεθνούς συνθήκης. Με απόφαση του Ανωτάτου Συμβουλίου το Κολλέγιο ξεκινά τις διαπραγματεύσεις με το τρίτο μέρος για την από κοινού κατάρτιση συνθήκης. Τα Τμήματα της Επιτροπής επιφορτίζονται με την επεξεργασία και σύνταξη σχεδίου συνθήκης σε συνεργασία με τις αρμόδιες αρχές των ενδιαφερομένων. Αφού ολοκληρώσει τις εργασίες του, το Κολλέγιο παρουσιάζει στο Συμβούλιο της Επιτροπής το τελικό σχέδιο για ενδεχόμενες διορθώσεις και, στη συνέχεια, αφού το τελευταίο αποφασίσει θετικά, η διεθνής συνθήκη υποβάλλεται στο Διακυβερνητικό και το Ανώτατο Συμβούλιο για την οριστική έγκρισή της.

- Το επόμενο στάδιο που ακολουθεί είναι και το τελικό, με την υπογραφή της συνθήκης από το Διακυβερνητικό Συμβούλιο και τον Πρόεδρο του Κολλεγίου και τον εκπρόσωπο του τρίτου μέρους. Η διεθνής συνθήκη τίθεται σε ισχύ εντός του εκάστοτε προβλεπόμενου χρονικού διαστήματος και αφού, προηγουμένως, επικυρωθεί από τα υπουργεία Εξωτερικών και τις αντίστοιχες εθνικές αρχές των κρατών-μελών, σύμφωνα με τις διαδικασίες που προβλέπονται ανά εθνική έννομη τάξη²⁵⁰. Το Ανώτατο Συμβούλιο είναι το όργανο, το οποίο δύναται να αποφασίσει την αναστολή και την αποχώρηση της Ένωσης από διεθνείς συνθήκες με τρίτα μέρη, ενώ στη συνέχεια ακολουθούνται οι προβλεπόμενες διαδικασίες απένταξης των κρατών-μελών, σύμφωνα με τα οριζόμενα στις εθνικές έννομες τάξεις (αρ. 7, παρ. 2 εδ. β΄).
- Επίσης, η Ένωση δύναται να δεσμευτεί και να προσχωρήσει σε διεθνείς συνεργασίες αυτοτελώς, δίχως να είναι απαραίτητη η εμπλοκή των κρατών-μελών (αρ. 7 παρ. 1 και αρ. 33 παρ. 3). Σε αυτήν την περίπτωση, η Ένωση εκπροσωπείται από το Κολλέγιο και συνάπτει διεθνείς συνθήκες, υπό την έγκριση-«ανάθεση» του Ανωτάτου Συμβουλίου (παράρτημα 1 παρ. 6), χωρίς τη συμμετοχή των κρατών-μελών.
- Στην περίπτωση που νέο κράτος-μέλος ενταχθεί στην Ένωση καθίσταται αυτομάτως υποκείμενο του ενωσιακού δικαίου και καλείται να προσχωρήσει

²⁴⁹ Σύμφωνα με τις συγκεκριμένες διατάξεις, η «Διαδικασία Διεθνούς Συνεργασίας της Ένωσης» καθορίζεται με απόφαση του Ανωτάτου Συμβουλίου, ενώ ειδικότερα λεπτομερειακά ζητήματα που αφορούν τη σύναψη συμφωνιών με τρίτα μέρη, ρυθμίζονται με διεθνή συνθήκη εντός της Ένωσης.

²⁵⁰ Βλ. παρακάτω, 3.4.5 Το δίκαιο της Ένωσης στις εθνικές έννομες τάξεις.

στις διεθνείς συνθήκες με τρίτα μέρη, εφόσον τα συμβαλλόμενα υποκείμενα αποφασίσουν θετικά περί αυτού²⁵¹.

3.4.3 Το δευτερογενές δίκαιο

Σύμφωνα με το άρθρο 6 ΣΕΑΟΕ, το δευτερογενές δίκαιο της Ένωσης παράγεται από τις αποφάσεις και τις οδηγίες, που εκδίδουν το Ανώτατο Συμβούλιο, το Διακυβερνητικό Συμβούλιο και η Επιτροπή. Οι αποφάσεις και οι οδηγίες δεν πρέπει να έρχονται σε σύγκρουση με τη ΣΕΑΟΕ και τις διεθνείς συνθήκες εντός της Ένωσης, όπως ορίζεται σχετικά στην παράγραφο 3 του άρθρου 6. Επίσης, σύμφωνα με την παράγραφο 4 του άρθρου 6, σε περίπτωση σύγκρουσης του περιεχομένου είτε διατάξεων των αποφάσεων του Ανωτάτου Συμβουλίου με αποφάσεις του Διακυβερνητικού Συμβουλίου και της Επιτροπής, οι αποφάσεις του Ανωτάτου Συμβουλίου υπερισχύουν. Αναλόγως, οι αποφάσεις του Διακυβερνητικού Συμβουλίου έχουν ανώτερη τυπική ισχύ έναντι των αποφάσεων της Επιτροπής.

Οι αποφάσεις και οι οδηγίες, ανεξαρτήτως του οργάνου που τις εκδίδει, αποτελούν νομικές πράξεις της Ένωσης, με νομοθετικό²⁵² και, αντιστοίχως, οργανωτικό και διοικητικό περιεχόμενο. Οι αποφάσεις και οι οδηγίες εκδίδονται από το Ανώτατο Συμβούλιο, το Διακυβερνητικό Συμβούλιο και την Επιτροπή. Στις νομικές πράξεις της Ένωσης συγκαταλέγονται και οι συστάσεις, οι οποίες δεν έχουν δεσμευτική ισχύ και εκδίδονται από την Επιτροπή.

Οι αποφάσεις είναι κανόνες δικαίου με γενική ή ειδική ισχύ²⁵³. Σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 1 εδ. β', εφόσον εκδίδονται από το Ανώτατο και το Διακυβερνητικό Συμβούλιο, «οι αποφάσεις είναι εκτελεστές από τα κράτη-μέλη, σύμφωνα με τις προβλεπόμενες διαδικασίες ανά εθνική έννομη τάξη». Οι αποφάσεις της Επιτροπής έχουν «κανονιστική και δεσμευτική ισχύ» και «εφαρμόζονται άμεσα» στις εθνικές έννομες τάξεις, όπως ορίζεται σχετικά στο παράρτημα 1 παρ. 13 ΣΕΑΟΕ, ενώ επιφέρουν την αναγνώριση δικαιωμάτων σε οικονομικές οντότητες, νομικά και φυσικά πρόσωπα της ευρασιατικής επικράτειας (παράρτημα 1 παρ. 13, 16, 17 και 18).

²⁵¹ Βλ. σχετικά, Free Trade between the Eurasian Economic Union and its Member States, of the one part, and the Socialist Republic of Viet Nam, of the other part, 29 Μαΐου 2015.

²⁵² Οι αποφάσεις δεν περιλαμβάνουν νομοθετικό περιεχόμενο στις περιπτώσεις ρύθμισης διαδικαστικών ζητημάτων και τελετουργικών διαδικασιών (απονομή επαινών και μεταλλίων).

²⁵³ Οι αποφάσεις έχουν ειδική ισχύ, στην περίπτωση που αφορούν μεμονωμένα κράτη-μέλη, και στην περίπτωση απόφασης του Ανωτάτου Συμβουλίου σχετικά με την εκτέλεση καταδικαστικής απόφασης του Δικαστηρίου (παράρτημα 2 αρ. 114-115).

Αναθεώρηση και κατάργηση των αποφάσεων πραγματοποιείται με μεταγενέστερη απόφαση του οργάνου που τις εξέδωσε και, σε εξειδικευμένες περιπτώσεις, με απόφαση του Διακυβερνητικού Συμβουλίου είτε σε τελικό βαθμό του Ανωτάτου Συμβουλίου, εφόσον πρόκειται για απόφαση της Επιτροπής, κατά της οποίας προσφεύγει κράτος-μέλος, βάσει των ορισμών του άρθρου 16 παρ. 8 ΣΕΑΟΕ. Ακόμη, σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 17-18 ΣΕΑΟΕ, «οι αποφάσεις της Επιτροπής, που παράγουν αρνητικά αποτελέσματα και επιβαρύνουν τη θέση των νομικών είτε των φυσικών προσώπων εντός της ενωσιακής επικράτειας, δεν έχουν αναδρομική ισχύ», ενώ, αντιστρόφως, «αποφάσεις, που περιέχουν ευεργετικές ρυθμίσεις, δύναται να έχουν αναδρομική ισχύ, εφόσον αυτό ορίζεται στο κείμενο της απόφασης».

Σύμφωνα με το άρθρο 111 ΣΕΑΟΕ, «καμία απόφαση δεν μπορεί να τεθεί σε ισχύ, εάν δεν δημοσιευθεί προηγουμένως στον επίσημο ιστότοπο της Ένωσης». Όπως προβλέπεται, δε, στο παράρτημα 1 παρ. 16, οι αποφάσεις της Επιτροπής τίθενται σε άμεση εφαρμογή 10-30 ημέρες μετά τη δημοσίευσή τους, «εκτός εάν περιέχουν διαβαθμισμένες πληροφορίες, οπότε τίθενται σε ισχύ στο κατά περίπτωση οριζόμενο χρονικό διάστημα». Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 111, τα νομοθετικά όργανα της Ένωσης «οφείλουν να αναρτούν προσχέδια των αποφάσεών τους στον επίσημο ιστότοπο της Ένωσης, τουλάχιστον 30 ημέρες πριν από τη σχεδιαζόμενη ημερομηνία ψήφισής τους, και να ενημερώνουν τα κράτη-μέλη εντός τριών ημερών από τη λήψη των αποφάσεών τους», προκειμένου τα τελευταία να έχουν τη δυνατότητα ακύρωσης είτε τροποποίησής τους.

Σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 13, «οι οδηγίες είναι νομικές πράξεις οργανωτικού και διοικητικού περιεχομένου», που αφορούν την εκτέλεση και υλοποίηση των αποφάσεων και τη διευκόλυνση της εφαρμογής των ενωσιακών πολιτικών. Οι οδηγίες του Ανωτάτου και του Διακυβερνητικού Συμβουλίου κατευθύνουν το έργο της Επιτροπής και την άσκηση των ενωσιακών πολιτικών σε γενικό επίπεδο. Οι οδηγίες της Επιτροπής κατευθύνουν τη νομοπαρασκευαστική διαδικασία και τις εθνικές αρχές προς την εναρμόνισή τους με τις πολιτικές και το δίκαιο της Ένωσης. Οι οδηγίες της Επιτροπής ορίζουν, κατά περίπτωση, το χρονικό διάστημα ενεργοποίησής τους (παράρτημα 1, παρ. 16 εδ. ε').

Οι συστάσεις είναι νομικές πράξεις της Ένωσης, που έχουν συμβουλευτικό περιεχόμενο και εκδίδονται, τόσο από το Συμβούλιο, όσο και το Κολλέγιο της

Επιτροπής, δίχως να έχουν δεσμευτική ισχύ, σύμφωνα με τους ορισμούς του παραρτήματος 1 παρ. 13, 29 και παρ. 43 υποπαρ. 2. Παρά τη μη δεσμευτικότητά τους, οι συστάσεις προσλαμβάνουν λειτουργικό χαρακτήρα, που συμβάλλει στην ομοιόμορφη εμπέδωση των ενωσιακών πολιτικών και στην αποτελεσματική εφαρμογή των αποφάσεων. Στις περιπτώσεις, όπου τα κράτη-μέλη δεν ανταποκρίνονται σε συστάσεις, η Επιτροπή εκδίδει, συνήθως, οδηγίες. Οι συστάσεις²⁵⁴, όπως και οι υπόλοιπες νομικές πράξεις, αλλά και οι επίσημες ανακοινώσεις και δηλώσεις της Ένωσης, δημοσιεύονται στον επίσημο ιστότοπό της.

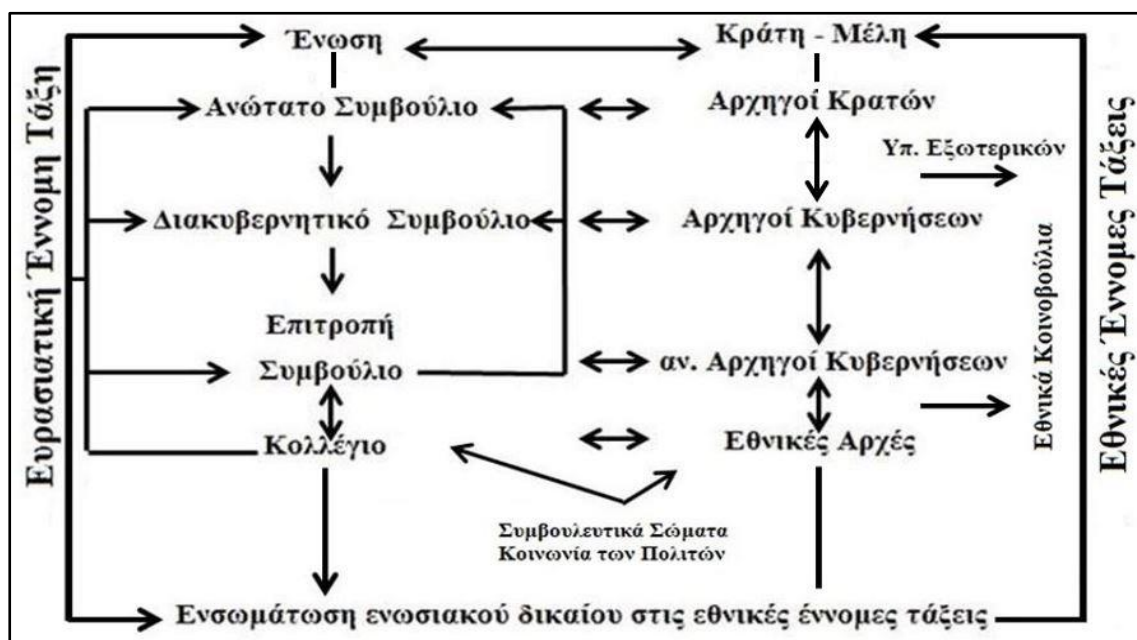
- **Νομοθετική διαδικασία**

Η νομοθετική διαδικασία εδράζεται σε τρεις καταστατικές προβλέψεις, που εξασφαλίζουν τη συνοχή και την εφαρμογή του δευτερογενούς δικαίου. Η πρώτη είναι η τυπική ισχύς των αποφάσεων. Σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 3 ΣΕΑΟΕ, ορίζεται πως, «σε περίπτωση σύγκρουσης των αποφάσεων του Ανωτάτου Συμβουλίου με αυτές του Διακυβερνητικού Συμβουλίου είτε και της Επιτροπής, οι πρώτες υπερισχύουν». Αναλόγως, «υπερισχύουν οι αποφάσεις του Διακυβερνητικού Συμβουλίου έναντι αυτών της Επιτροπής». Η δεύτερη πρόβλεψη είναι η υλοποίηση των αποφάσεων. Σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 43 υποπαρ. 2-3, «το Κολλέγιο εκδίδει αποφάσεις, οδηγίες και συστάσεις, υλοποιώντας τις αποφάσεις και τις οδηγίες του Ανωτάτου Συμβουλίου, του Διακυβερνητικού Συμβουλίου και του Συμβουλίου της Επιτροπής». Επίσης, στο παράρτημα 1 παρ. 13, ορίζεται ότι «οι αποφάσεις της Επιτροπής έχουν κανονιστική και δεσμευτική ισχύ και είναι άμεσα εφαρμοστέες στις εθνικές έννομες τάξεις». Η τρίτη πρόβλεψη αφορά τον ιεραρχικό έλεγχο των αποφάσεων. Σύμφωνα με τα άρθρα 12 παρ. 2 υποπαρ. 8 και 16 παρ. 7-8 καθώς και το παράρτημα 1 παρ. 24 υποπαρ. 30, το Ανώτατο Συμβούλιο μπορεί να ακυρώσει ή να τροποποιήσει απόφαση της Επιτροπής είτε και του Διακυβερνητικού Συμβουλίου, το Διακυβερνητικό Συμβούλιο δύναται να ακυρώσει ή να τροποποιήσει απόφαση της Επιτροπής και να αναστείλει απόφαση του Συμβουλίου της Επιτροπής, ενώ το τελευταίο δύναται να ακυρώσει ή να τροποποιήσει απόφαση του Κολλεγίου. Τέλος, σύμφωνα με τα άρθρα 12 παρ. 2 υποπαρ. 21, 16 παρ. 3 και το παράρτημα 1 παρ. 24 υποπαρ. 14, το Ανώτατο

²⁵⁴ Τα Συμβουλευτικά Σώματα της Επιτροπής δύναται να διατυπώνουν συστάσεις προς την Επιτροπή. Ωστόσο, οι συγκεκριμένες συστάσεις δεν εμπίπτουν στο φάσμα των νομικών πράξεων της Ένωσης, αφού διατυπώνονται από μη κύριο όργανο και αφορούν αποκλειστικά τη συμβουλευτική, εμπειρική και επιστημονική υποστήριξη του έργου της Επιτροπής, χωρίς να είναι δεσμευτικές.

Συμβούλιο δίνει οδηγίες στο Διακυβερνητικό Συμβούλιο και την Επιτροπή και, αντιστοίχως, το Διακυβερνητικό Συμβούλιο στην Επιτροπή, ενώ το Συμβούλιο προς το Κολλέγιο.

Σχήμα 3.2: Το «κύκλωμα» λήψης αποφάσεων και η νομοθετική διαδικασία

Η γενική νομοθετική διαδικασία ασκείται «από κάτω προς τα πάνω» και αντιστρόφως, όπως αποτυπώνεται σχετικά στο «κύκλωμα» λήψης αποφάσεων, προάγοντας τη διαβούλευση και την πολυεπίπεδη αλληλεπίδραση μεταξύ οργάνων και εθνικών αρχών (βλ. σχήμα 3.2)²⁵⁵. Σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 51 υποπαρ. 2 και παρ. 52, το Κολλέγιο συνδιαμορφώνει τα σχέδια ημερήσιας διάταξης (ατζέντα) των συνεδριάσεων των υπολοίπων οργάνων, σύμφωνα με τις προτάσεις των εκπροσώπων των κρατών-μελών (εθνικές αρχές-υπουργοί) και σε αλληλεπίδραση με το Συμβούλιο της Επιτροπής (αν. αρχηγοί κυβερνήσεων), εξετάζοντας τις εισηγήσεις των Συμβουλευτικών Σωμάτων στα οποία συμμετέχουν εκπρόσωποι της Κοινωνίας των Πολιτών²⁵⁶. Εφόσον τα σχέδια εγκριθούν από το Συμβούλιο, οι ημερήσιες διατάξεις υποβάλλονται στο Ανώτατο και το Διακυβερνητικό Συμβούλιο, απ' όπου η έκδοση των αποφάσεων «από πάνω» (αρ. 11, παρ. 3 εδ. γ' και αρ. 15, παρ. 3 εδ. γ'), σε συνδυασμό με τις οδηγίες των ανώτερων νομοθετικών οργάνων, προκαλεί την ανατροφοδότηση του «κυκλώματος», μεταφέροντας νέα δεδομένα βαθμηδόν προς το κατώτερο

²⁵⁵ Βλ. παραπάνω, 3.2.3 Η Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή: Β. Ρυθμιστικές λειτουργίες.

²⁵⁶ Βλ. παραπάνω, 3.3.3 Τα Συμβουλευτικά Σώματα της Επιτροπής.

νομοπαραγωγικό επίπεδο. Ακολουθώντας, με βάση τον ιεραρχικό έλεγχο και τις υπόλοιπες προβλέψεις, που αναφέρονται παραπάνω, το Κολλέγιο αναλαμβάνει την υλοποίηση των αποφάσεων των υπολοίπων οργάνων. Τα κράτη-μέλη ενσωματώνουν, τόσο τις αποφάσεις της Επιτροπής, που είναι «δεσμευτικές και άμεσα εφαρμόσιμες» (παράρτημα 1 παρ. 13), όσο και τις αποφάσεις του Ανωτάτου Συμβουλίου και του Διακυβερνητικού Συμβουλίου, που είναι «εκτελεστές», σύμφωνα με τις εθνικές προβλεπόμενες διαδικασίες (αρ. 6, παρ. 1 εδ. β')²⁵⁷.

Περαιτέρω, υφίστανται και δύο ειδικές νομοθετικές διαδικασίες, που εκτελούνται, ομοίως, «από κάτω προς τα πάνω» και αφορούν την ψήφιση των «βασικών κατευθύνσεων ολοκλήρωσης» της Ένωσης και του προϋπολογισμού. Οι «βασικές κατευθύνσεις ολοκλήρωσης» επεξεργάζονται από το Κολλέγιο, εγκρίνονται από το Συμβούλιο και υποβάλλονται προς έγκριση στο Ανώτατο Συμβούλιο, σύμφωνα με τις διατάξεις του παραρτήματος 1 παρ. 24 υποπαρ. 2 και παρ. 43 υποπαρ. 1. Ο προϋπολογισμός καταρτίζεται από τα Τμήματα και το Κολλέγιο, σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 55 υποπαρ. 6 και, αντιστοίχως, παρ. 43 υποπαρ. 14, ενώ στη συνέχεια εγκρίνεται από το Συμβούλιο της Επιτροπής, το Διακυβερνητικό και το Ανώτατο Συμβούλιο, σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 24 υποπαρ. 9 και τα αρ. 16 παρ. 5, αρ. 12 παρ. 2 υποπαρ. 6²⁵⁸.

Σε κάθε περίπτωση, η νομοθετική διαδικασία «γεφυρώνει» τις διαφωνίες των κρατών-μελών, τόσο μεταξύ τους, όσο και με το Κολλέγιο, σύμφωνα με τις ειδικές διαδικασίες που προβλέπονται στο παράρτημα 1 παρ. 30:

«Κάθε κράτος-μέλος είτε το Συμβούλιο δύνανται να καταθέσουν πρόταση ακύρωσης ή τροποποίησης απόφασης του Κολλεγίου εντός 15 ημερών από τη δημοσίευσή της στον επίσημο ιστότοπο της Ένωσης. Εν συνεχεία, ο Πρόεδρος του Κολλεγίου αποστέλλει βελτιωμένη πρόταση προς το Συμβούλιο, το οποίο καλείται να αποφασίσει εντός 10 ημερών. Σε περίπτωση που το Συμβούλιο δεν αποφασίσει εντός της συγκεκριμένης προθεσμίας είτε αποφασίσει θετικά υπέρ της βελτιωμένης πρότασης, κάθε κράτος-μέλος δύναται εντός 30 ημερών να ζητήσει, μέσω του αρχηγού της κυβέρνησής του, την εισαγωγή του ζητήματος στο Διακυβερνητικό είτε και το Ανώτατο Συμβούλιο, τα οποία αποφασίζουν

²⁵⁷ Την ενσωμάτωση των αποφάσεων του Ανωτάτου Συμβουλίου και του Διακυβερνητικού Συμβουλίου στις εθνικές έννομες τάξεις κατευθύνουν τα υπουργεία Εξωτερικών.

²⁵⁸ Βλ. παρακάτω, 3.5 Ο προϋπολογισμός.

σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 12 παρ. 2 υποπαρ. 8 και στο άρθρο 16 παρ. 7».

Όσον αφορά, δε, τις περιπτώσεις «ταχείας απόκρισης», όταν, σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 16, οι αποφάσεις της Επιτροπής τίθενται σε ισχύ «κατ' ελάχιστο, εντός 10 ημερών από τη δημοσίευσή τους», στην παράγραφο 30 εδ. ε' - στ' του παραρτήματος 1 ορίζεται ότι:

«Αρχηγός κυβέρνησης κράτους-μέλους δύναται να ζητήσει από την Επιτροπή την εισαγωγή του εκάστοτε ζητήματος στο Διακυβερνητικό είτε και το Ανώτατο Συμβούλιο, σε οποιοδήποτε στάδιο προτού η απόφαση τεθεί σε ισχύ. Κάθε απόφαση του Κολλεγίου, που ζητείται κατάργηση ή τροποποίησή της σύμφωνα με τις διατάξεις της παραγράφου 30, δεν τίθεται σε ισχύ και αναστέλλεται έως ότου αποφασίσουν οριστικά το Διακυβερνητικό είτε και το Ανώτατο Συμβούλιο».

Τέλος, η νομοθετική διαδικασία διαφυλάσσει τη συλλογικότητα των ενωσιακών οργάνων, αποτρέποντας την ανάπτυξη κεντρόφυγων δυνάμεων μεταξύ των μελών τους, αφού η συναίνεση είναι η κυρίαρχη και επιδιωκόμενη μέθοδος λήψης αποφάσεων. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα άρθρα 13, 17, 18 και το παράρτημα 1 παρ. 29, το Ανώτατο Συμβούλιο, το Διακυβερνητικό Συμβούλιο και το Συμβούλιο της Επιτροπής αποφασίζουν με συναίνεση, ενώ το Κολλέγιο αποφασίζει με «ενισχυμένη πλειοψηφία είτε με συναίνεση». Ειδικότερα, βάσει των διατάξεων του άρθρου 18, παρ. 2 εδ. δ' - ε', εφόσον κάποιο ζήτημα χαρακτηριστεί ως «ευαίσθητο» από το Ανώτατο Συμβούλιο, «το Κολλέγιο καλείται να αποφασίσει με συναίνεση και, εφόσον αυτή δεν εξασφαλίζεται, αποφασίζει με ειδική πλειοψηφία 2/3».

Εκ των ανωτέρω, συμπεραίνεται ότι η νομοθετική διαδικασία είναι πολυεπίπεδη και προκαλεί τη λειτουργική διασταύρωση ενωσιακών και εθνικών θεσμών, διασφαλίζοντας τη δεσμευτικότητα, τη συλλογική διαβούλευση και την εφαρμογή του δευτερογενούς δικαίου στις εθνικές έννομες τάξεις. Αφενός μεν, τα όργανα της Ένωσης νομοθετούν επί τη βάση των καταστατικών προβλέψεων, που αποθαρρύνουν οποιαδήποτε παρέκκλιση κατά τη νομοθετική διαδικασία. Αφετέρου, τα κράτη-μέλη ενσωματώνουν υποχρεωτικά στις εθνικές νομοθεσίες τους τις αποφάσεις της Επιτροπής καθώς και εκείνες των άλλων δύο οργάνων, ενώ έχουν μεσολαβήσει τα στάδια της συνδιαμόρφωσης και συναπόφασης επί τη βάση των

προτάσεών τους με τη συμμετοχή κοινωνικών φορέων και εμπειρογνομόνων (βλ. σχήμα 3.2). Συνεπώς, το κύκλωμα λήψης αποφάσεων και διακυβέρνησης της Ένωσης συνθέτει ένα πλουραλιστικό, συλλογικό και, συγχρόνως, συνεκτικό πλαίσιο νομοπαραγωγής, που διασφαλίζει, όπως και κατά τη γενική λειτουργία της Ένωσης²⁵⁹, τον εγκιβωτισμό των εθνικών συμφερόντων και προτεραιοτήτων στην ευρασιατική έννομη τάξη.

3.4.4 Οι γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου και το διεθνές έθιμο

Οι «γενικές αρχές και κανόνες του διεθνούς δικαίου, που εφαρμόζονται από το Δικαστήριο κατά την άσκηση της δικαιοσύνης», σύμφωνα με το παράρτημα 2 παρ. 50 υποπαρ. 1 ΣΕΑΟΕ, ενισχύουν την αποτελεσματικότητα της ευρασιατικής διακυβέρνησης, συνδέοντας την Ένωση με το σύγχρονο διεθνές σύστημα. Οι συγκεκριμένες διατάξεις απορρέουν από τη δέσμευση των κρατών-μελών επί του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, όπως ορίζεται σχετικά στο προοίμιο της ΣΕΑΟΕ και, κατ' επέκταση, από το Καταστατικό του Διεθνούς Δικαστηρίου, που «αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα του», σύμφωνα με το άρθρο 92 του Χάρτη²⁶⁰. Ακόμη, στο άρθρο 103 του Χάρτη ορίζεται πως «οι υποχρεώσεις, που πηγάζουν από αυτόν, υπερισχύουν έναντι των υποχρεώσεων, που πηγάζουν από οποιαδήποτε άλλη διεθνή συμφωνία σε περίπτωση σύγκρουσής τους». Επομένως, τα κράτη-μέλη της Ένωσης, ως μέλη του ΟΗΕ, δεσμεύονται βαθύτερα μέσω της ευρασιατικής ολοκλήρωσης επί του διεθνούς δικαίου και, ειδικότερα, επί των γενικών αρχών του, που έχουν κωδικοποιηθεί με το ψήφισμα 25/2625 της 24^{ης} Οκτωβρίου 1970 ως ακολούθως:

«Η αρχή σύμφωνα με την οποία τα κράτη στις διεθνείς σχέσεις πρέπει να απέχουν από οποιαδήποτε απειλή ή χρήση βίας κατά της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας κάθε κράτους και από οποιαδήποτε ενέργεια αντιβαίνει στους σκοπούς του ΟΗΕ.

Η αρχή σύμφωνα με την οποία τα κράτη επιλύουν τις διεθνείς διαφορές τους με ειρηνικά μέσα και με τρόπο που δεν διακυβεύονται η διεθνής ειρήνη, ασφάλεια και δικαιοσύνη.

Η αρχή της μη επέμβασης σε ζητήματα που αφορούν την εσωτερική δικαιοδοσία των κρατών σύμφωνα με τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.

²⁵⁹ Βλ. παραπάνω, 3.2.3 Η Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή: Β. Ρυθμιστικές λειτουργίες.

²⁶⁰ https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=14&Itemid=10.

Η αρχή της συνεργασίας των κρατών σύμφωνα με τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.

Η αρχή των ίσων δικαιωμάτων και του αυτοπροσδιορισμού των λαών.

Η αρχή της κυριαρχικής ισότητας των κρατών.

Η αρχή σύμφωνα με την οποία τα κράτη εκπληρώνουν τις υποχρεώσεις τους με καλή πίστη σύμφωνα με τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών».²⁶¹

Ουσιαστικά, τα κράτη-μέλη και οι ενωσιακές αρχές οφείλουν να προσαρμόσουν τη λειτουργία της ΕΑΟΕ εντός των γενικών αρχών του διεθνούς δικαίου. Άλλωστε, στα Συντάγματα των κρατών-μελών γίνεται ρητή αναφορά στις γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου (Ρωσία: αρ. 15.4, Καζακστάν: αρ. 8, Λευκορωσία: αρ. 18, Αρμενία: αρ. 3, Κιργιζία: αρ. 6), ενώ οι εθνικές έννομες τάξεις δεσμεύονται, επίσης, από το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα και το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα²⁶². Στο προοίμιο της ΣΕΑΟΕ σημειώνεται η «δέσμευση των κρατών-μελών στους στόχους και τις αρχές του Χάρτη και άλλων οικουμενικά αναγνωρισμένων αρχών και κανόνων του διεθνούς δικαίου», ενώ στο άρθρο 4 της Συνθήκης, τίθεται ως «κύριος στόχος της Ένωσης η αειφόρος οικονομική ανάπτυξη και η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του πληθυσμού»²⁶³. Κατά συνέπεια, η εμβάθυνση της ευρασιατικής ολοκλήρωσης και η ανάπτυξη της ευρασιατικής έννομης τάξης ενισχύουν την εναρμόνιση των κρατών-μελών με το διεθνές δίκαιο κατά την εφαρμογή του ευρασιατικού δικαίου στις επικράτειές τους.

²⁶¹ UN, A/RES/2625 (XXV): Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, 24 Οκτωβρίου 1970). Βλ. σχετικά και Κ. Ιωάννου, “Οι Γενικές Αρχές του Δικαίου”, στο Ιωάννου, Οικονομίδης, Ροζάκης, Φατούρος, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο: Η Θεωρία των Πηγών*, Αθήνα, Σάκκουλας, 1988, σελ. 348-429.

²⁶² <http://indicators.ohchr.org/>.

²⁶³ Οι διατάξεις αυτές της ΣΕΑΟΕ αποτελούν αντανάκλαση του άρθρου 55 του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών που ορίζει ότι:

«Αποβλέποντας στη δημιουργία συνθηκών σταθερότητας και ευημερίας, οι οποίες είναι αναγκαίες για να υπάρξουν, μεταξύ των εθνών, σχέσεις ειρηνικές και φιλικές, βασισμένες στο σεβασμό της αρχής των ίσων δικαιωμάτων και της αυτοδιαθέσεως των λαών, τα Ηνωμένα Έθνη θα ευνοήσουν:

- α. Την ανύψωση του βιοτικού επιπέδου, εργασία για όλους και συνθήκες οικονομικής και κοινωνικής προόδου και αναπτύξεως.
- β. Τη λύση διεθνών προβλημάτων, οικονομικών, κοινωνικών, δημόσιας υγείας και άλλων συναφών, τη διεθνή πολιτιστική και εκπαιδευτική συνεργασία και
- γ. Τον παγκόσμιο και αποτελεσματικό σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών για όλους, χωρίς διάκριση φυλής, φύλου, γλώσσας ή θρησκείας».

Περαιτέρω, η εναρμόνιση των εθνικών εννόμων τάξεων με τη διεθνή έννομη τάξη ενισχύεται, ειδικότερα, μέσω της κατ' αναλογία εφαρμογής πηγών του Διεθνούς Δικαστηρίου από το Δικαστήριο της Ένωσης. Πλέον του διεθνούς δικαίου, στο άρθρο 38 παρ. 1 του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου ορίζεται η εκδίκηση σύμφωνα με «διεθνείς συμβάσεις, οι οποίες αναγνωρίζονται από τα αντίδικα κράτη» και «το διεθνές εθιμικό δίκαιο». Οι συγκεκριμένες πηγές περιλαμβάνονται, αναλόγως, στον Οργανισμό του Δικαστηρίου της Ένωσης, σύμφωνα με το παράρτημα 2 παρ. 50 υποπαρ. 2 και 4 που αναφέρουν ότι «το Δικαστήριο εφαρμόζει [...] άλλες διεθνείς συνθήκες στις οποίες τα αντίδικα κράτη είναι συμβαλλόμενα μέρη» καθώς και «το διεθνές έθιμο ως απόδειξη γενικής πρακτικής που γίνεται αποδεκτή ως κανόνας δικαίου». Συνεπώς, μέσω της δέσμευσης επί του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και του Οργανισμού του Δικαστηρίου της, το φάσμα άσκησης της ευρασιατικής δικαιοσύνης διευρύνεται στους αντίστοιχους κλάδους του δημοσίου διεθνούς δικαίου, στους οποίους εμπίπτει η σφαίρα των θεματικών πεδίων της Ένωσης.

Ειδικότερα, η πηγή «των διεθνών συνθηκών, στις οποίες τα αντίδικα κράτη είναι συμβαλλόμενα μέρη»²⁶⁴ έχει άμεση εφαρμογή στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις, διασυνδέοντας την ευρασιατική έννομη τάξη με το διεθνές οικονομικό δίκαιο. Σύμφωνα με τον P. Lamy, «ο ΠΟΕ αποτελεί ένα ολοκληρωμένο νομικό σύστημα και ένα διεθνές υποσύστημα, το οποίο εναρμονίζεται, πλήρως, με τις αρχές του διεθνούς δικαίου και το διεθνές σύστημα»²⁶⁵. Στο προοίμιο της ΣΕΑΟΕ, η δέσμευση των κρατών-μελών επί «της νομοθεσίας, των κανόνων και των αρχών του ΠΟΕ» και η συμπερίληψη της Γενικής Συμφωνίας Δασμών και Εμπορίου (1994) στις διατάξεις για την Εξωτερική Εμπορική Πολιτική (Ενότητα IX ΣΕΑΟΕ) εντάσσουν την Ένωση στο σύγχρονο διεθνές οικονομικό σύστημα. Μέσω των συγκεκριμένων προβλέψεων, η ευρασιατική έννομη τάξη συνθέτει τη βάση για την προώθηση και την εμβάθυνση των συνεργασιών της Ένωσης, η οποία καθίσταται αξιόπιστη και, κατ' επέκταση, περισσότερο ανταγωνιστική, τόσο στο εξωτερικό, όσο και το εσωτερικό της, συμβάλλοντας στην εξωστρέφεια και την ανάπτυξη των κρατών-μελών της.

²⁶⁴ Η συγκεκριμένη διατύπωση του Οργανισμού του Δικαστηρίου είναι γενική και συμπεριλαμβάνει τις διεθνείς σχέσεις της Ένωσης με τρίτα μέρη, υπό την προϋπόθεση ότι προβλέπεται από την εκάστοτε συνθήκη, σύμφωνα με το παράρτημα 2 παρ. 40 ΣΕΑΟΕ.

²⁶⁵ P. Lamy, “The Place of the WTO and its Law in the International Legal Order”, *The European Journal of International Law*, Vol. 17, No.5, Νοέμβριος 2006, σελ. 969–984.

Όσον αφορά το διεθνές έθιμο. Η επίκλησή του λειτουργεί συμπληρωματικά στην εξωτερική δράση και τις συνεργασίες της Ένωσης και αφορά πεδία, που δεν ρυθμίζονται από γραπτό δίκαιο, αλλά απορρέουν από παραδεκτές αρχές και πρακτικές, οι οποίες δεν αντιβαίνουν στο δημόσιο διεθνές δίκαιο και πηγάζουν από αυτό. Σύμφωνα με τον Α. Φατούρο, η αποδοχή εθιμικών πρακτικών από τα υποκείμενα του διεθνούς δικαίου, δηλαδή η «πεποίθηση δικαίου», δύναται να προκαλεί την παραγωγή «δεσμευτικών αποφάσεων» στις διεθνείς σχέσεις²⁶⁶. Επί της ουσίας, η πολυεπίπεδη αλληλεπίδραση των δρώντων του διεθνούς συστήματος έχει προκαλέσει την υιοθέτηση του διεθνούς εθιμικού δικαίου σε διεθνείς συνθήκες και συνεργασίες, που διαμορφώνονται κατ' αναλογία προϋπαρχουσών συμβάσεων²⁶⁷, χωρίς να ρυθμίζονται από κανόνες δικαίου, όπως την προώθηση της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης, την αντιμετώπιση των σύγχρονων μαζικών απειλών κ.α. Με βάση τις υφιστάμενες συνθήκες, προσφεύγοντας στο διεθνές έθιμο, οι ενωσιακές και οι εθνικές αρχές ανταποκρίνονται στις σύγχρονες ανάγκες συνεργασίας.

Τέλος, δεδομένου ότι το Δικαστήριο εξετάζει υποθέσεις, που αφορούν αιτήματα οικονομικών οντοτήτων, δηλαδή «νομικών είτε φυσικών προσώπων» σύμφωνα με την παράγραφο 39 υποπαρ. 2 εδ. γ', το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο συμπεριλαμβάνεται στο φάσμα άσκησης της ευρασιατικής δικαιοσύνης. Βάσει της δέσμευσης επί του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου, το Δικαστήριο της Ένωσης εφαρμόζει τους κανόνες του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, ενώ δύναται να κάνει χρήση και των γενικών αρχών δικαίου, που προβλέπονται από το άρθρο 38 παρ. 1 περ. γ' του Καταστατικού καθώς και να καταφεύγει στη νομολογία αντίστοιχων υποθέσεων κατά την περ. δ'. Σύμφωνα με τον F. Raimondo, οι γενικές αρχές δικαίου συνιστούν μία δυνητική και υποστηρικτική πηγή κατά την εκδίκαση υποθέσεων, που ο δικαστής καλείται «να συμπληρώσει νομικά κενά, να ερμηνεύσει νομικούς κανόνες και να επιβεβαιώσει μία απόφαση, που βασίζεται σε άλλες έννομες τάξεις, ενισχύοντας τη νομική του αιτιολόγηση»²⁶⁸. Ειδικότερα, ο Κ. Ιωάννου, επισημαίνει ότι οι γενικές αρχές, μέσω της νομολογίας, «συνθέτουν μία σύνοψη κανόνων και αξιωμάτων οικουμενικά αποδεκτών στη θεωρία και την πράξη, όπως η αρχή του σεβασμού της

²⁶⁶ Α. Φατούρος, “Το Διεθνές Έθιμο”, στο Ιωάννου, Οικονομίδης, Ροζάκης, Φατούρος, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο: Η Θεωρία των Πηγών*, Σάκκουλας, Αθήνα, 1988, σελ. 319-345.

²⁶⁷ A. Verdross, “Jus Dispositivum and Jus Cogens in International Law”, *The American Journal of International Law*, Vol. 60, No. 1, Ιανουάριος 1966, σελ. 55-63.

²⁶⁸ F. Raimondo, *General Principles of Law in the Decisions of International Criminal Courts and Tribunals*, Martinus-Nijhoff, Leiden-Boston, 2008, σελ. 7-8.

περιουσίας και των συμβάσεων, ο σεβασμός των κεκτημένων δικαιωμάτων, η απαγόρευση του αδικαιολόγητου πλουτισμού, η υποχρέωση αποζημίωσης σε περίπτωση υπαίτιας ζημίας κ.τ.λ.»²⁶⁹. Κατ' επέκταση, το Δικαστήριο της Ένωσης δύναται να εφαρμόσει τις προαναφερθείσες αρχές σε υποθέσεις που εμπίπτουν στο φάσμα του ιδιωτικού και δημοσίου διεθνούς δικαίου, εφόσον υφίστανται νομικά κενά στο δίκαιο που παράγεται από τη ΣΕΑΟΕ.

Κατά τα ανωτέρω, προκύπτει ότι, μέσω των ορισμών του Οργανισμού του Δικαστηρίου περί της εφαρμογής των γενικών αρχών και κανόνων του διεθνούς δικαίου και του διεθνούς εθίμου, διανοίγεται ένα ευρύ πλαίσιο διάπλασης της νομολογίας του Δικαστηρίου της Ένωσης. Η δέσμευση της ΣΕΑΟΕ επί του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου ευνοεί τη σύνδεση της ευρασιατικής έννομης τάξης με το διεθνές δίκαιο και την πρόσδεση της Ένωσης στο σύγχρονο διεθνές σύστημα και τη διεθνή οργάνωση. Ουσιαστικά, μέσω των δικαικών πηγών του Δικαστηρίου, η Ένωση διαθέτει τα εχέγγυα, προκειμένου να συμβάλει στην προοδευτική εμβάθυνση της Δημοκρατίας, τη λειτουργία της οικονομίας της αγοράς και την ενίσχυση του κράτους δικαίου στα κράτη-μέλη της και τον μετασοβιετικό χώρο.

3.4.5 Το δίκαιο της Ένωσης στις εθνικές έννομες τάξεις

Η ενσωμάτωση του δικαίου της Ένωσης στις εθνικές έννομες τάξεις διασφαλίζεται, καταρχήν, από τα Συντάγματα των κρατών-μελών, καθότι η ΣΕΑΟΕ είναι μία διεθνής συνθήκη. Με εξαίρεση το Σύνταγμα της Λευκορωσίας, σε όλους τους καταστατικούς χάρτες υφίστανται οι απαραίτητες διατάξεις, που ορίζουν πως οι γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου και οι διεθνείς συνθήκες αποτελούν μέρος των εθνικών δικαίων, ενώ, ειδικότερα, οι διεθνείς συνθήκες υπερισχύουν έναντι των εθνικών νόμων.

Συγκεκριμένα, στο Σύνταγμα της Ρωσίας (αρ. 15 παρ. 4) ορίζεται ότι:

«Οι γενικές αρχές και οι κανόνες του διεθνούς δικαίου καθώς και οι διεθνείς συνθήκες που έχει συνάψει η Ρωσική Ομοσπονδία αποτελούν μέρος του νομικού της συστήματος. Αν από μία διεθνή συνθήκη, που έχει συνάψει η Ρωσική Ομοσπονδία, προβλέπονται άλλοι κανόνες, από εκείνους που προβλέπονται από τον νόμο, εφαρμόζονται οι κανόνες της διεθνούς συνθήκης».

²⁶⁹ Κ. Ιωάννου, “Οι Γενικές Αρχές του Δικαίου”, στο Ιωάννου, Οικονομίδης, Ροζάκης, Φατούρος, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο: Η Θεωρία των Πηγών*, Σάκκουλας, Αθήνα, 1988, σελ. 348-429.

Στο Σύνταγμα του Καζακστάν (αρ. 4 παρ. 1 και 3) ορίζεται ότι:

«Το Σύνταγμα και οι νόμοι που παράγονται από αυτό, άλλες ρυθμιστικές νομοθετικές πράξεις, οι διεθνείς συνθήκες και οι δεσμεύσεις της Δημοκρατίας καθώς και τα ρυθμιστικά ψηφίσματα του Συνταγματικού Συμβουλίου και του Ανωτάτου Δικαστηρίου αποτελούν το νομικό σύστημα του Καζακστάν [...] Διεθνείς συνθήκες, που έχουν επικυρωθεί από τη Δημοκρατία, έχουν προτεραιότητα έναντι των νόμων και εφαρμόζονται άμεσα, εκτός από τις περιπτώσεις όπου για την εφαρμογή μιας διεθνούς συνθήκης απαιτείται η έκδοση νόμου».

Στο Σύνταγμα της Αρμενίας (αρ. 6 παρ. 4) ορίζεται ότι:

«Οι διεθνείς συνθήκες αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα του νομικού συστήματος της Αρμενίας. Εάν διεθνείς συνθήκες, που έχουν επικυρωθεί, ορίζουν κανόνες άλλους, από αυτούς που ορίζουν οι νόμοι, τότε οι κανόνες αυτοί υπερισχύουν».

Στο Σύνταγμα της Κιργιζίας (αρ. 6 παρ. 3) ορίζεται ότι:

«Διεθνείς συνθήκες, στις οποίες η Κιργιζία είναι μέλος, και έχουν τεθεί σε ισχύ, σύμφωνα με την προβλεπόμενη εθνική νομοθετική διαδικασία καθώς και τις γενικές αρχές και τους κανόνες του διεθνούς δικαίου, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του νομικού συστήματος της Κιργιζίας».

Το Σύνταγμα της Λευκορωσίας αναγνωρίζει, γενικά, την υπεροχή των γενικών αρχών διεθνούς δικαίου, δίχως να αναφέρεται συγκεκριμένα η κατίσχυσή τους έναντι του εσωτερικού δικαίου, αλλά «η διασφάλισή τους κατά την εφαρμογή των νόμων». Επίσης, δεν ορίζεται η ενσωμάτωση του δικαίου των διεθνών συνθηκών στο εθνικό δίκαιο, αλλά προβλέπεται η «εθελοντική συμμετοχή» της χώρας σε διεθνείς οργανισμούς και η «αποχώρησή» της από αυτούς σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο (αρ. 8). Συνεπώς, επαφίεται στον εθνικό νομοθέτη η θέσπιση κανόνων, μέσω των οποίων η Λευκορωσία ενσωματώνει το ενωσιακό δίκαιο στην εσωτερική έννομη τάξη²⁷⁰.

Ο Οργανισμός του Δικαστηρίου παρέχει την καταστατική βάση της γεφύρωσης και επίλυσης των διαφορών, που προκύπτουν κατά την εφαρμογή της ενωσιακής νομοθεσίας, σύμφωνα με τα οριζόμενα στο παράρτημα 2 ΣΕΑΟΕ. Βάσει των διατάξεων αυτών, σε αιτήματα των κρατών-μελών, των οργάνων καθώς και αξιωματούχων και του προσωπικού της Ένωσης επί της ερμηνείας του πρωτογενούς

²⁷⁰ M. Karliuk, “The Eurasian Economic Union: An EU-Like Legal Order in the Post-Soviet Space?”, Working Papers, University High School of Economics, Series Law: WP BRP 53/LAW/2015.

και δευτερογενούς δικαίου, το Δικαστήριο «παρέχει αποσαφηνίσεις» (παρ. 46), ενώ «γνωμοδοτεί συμβουλευτικά και δεν αποστερεί από τα κράτη-μέλη το δικαίωμα να προβαίνουν σε κοινή ερμηνεία διεθνών συνθηκών» (παρ. 47)²⁷¹. Το Δικαστήριο δεν δύναται σε καμία περίπτωση «να αντικαταστήσει είτε να αγνοήσει το δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές έννομες τάξεις των κρατών-μελών και να δημιουργήσει νέους κανόνες» (αρ. 102). Τέλος, σε περίπτωση μη δυνατότητας εκτέλεσης απόφασης του Δικαστηρίου, τόσο τα κράτη-μέλη όσο και η Επιτροπή δύνανται να προσφεύγουν στο Ανώτατο Συμβούλιο, προκειμένου αυτό να αποφασίζει για τα μέτρα εκτέλεσης (αρ. 114-115). Επομένως, μέσω του Οργανισμού του Δικαστηρίου, σε περιπτώσεις κρατών-μελών, όπως η Λευκορωσία είτε και η Κιργιζία που δεν ορίζει ρητά στο Σύνταγμά της την υπεροχή του δικαίου των συνθηκών, η ενσωμάτωση του ενωσιακού δικαίου στις εθνικές έννομες τάξεις διασφαλίζεται μέσω του Οργανισμού του Δικαστηρίου.

Τα ιδρυτικά κράτη-μέλη, μετά την υπογραφή της ΣΕΟΑΕ, προχώρησαν στην επικύρωσή της σύμφωνα με τις εσωτερικά προβλεπόμενες διαδικασίες. Τα μεταγενέστερα κράτη-μέλη συνάπτουν συμφωνία προσχώρησης στη ΣΕΟΑΕ, η οποία κυρώνεται αναλόγως από τα εθνικά νομοθετικά σώματα. Της κύρωσης της ΣΕΟΑΕ και των συμφωνιών προσχώρησης ακολουθεί η προσχώρηση στις διεθνείς συνθήκες εντός της Ένωσης, που γίνεται μέσω πρωτοκόλλων, προσαρμόζοντας το σύνολο του πρωτογενούς δικαίου στις εθνικές έννομες τάξεις. Ακολουθώντας, τίθεται σε ισχύ το δευτερογενές δίκαιο της Ένωσης, που απορρέει από τη ΣΕΟΑΕ και είναι δεσμευτικό μέσω των αποφάσεων της Επιτροπής, σύμφωνα με τις προβλέψεις του παραρτήματος 1 παρ. 13 καθώς και των αποφάσεων του Ανωτάτου και του Διακυβερνητικού Συμβουλίου, «που είναι εκτελεστές σύμφωνα με τις εσωτερικά προβλεπόμενες διαδικασίες» κατά το άρθρο 6 παρ. 1 εδ. β'²⁷².

Συνεπώς, η εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου διασφαλίζεται συνολικά και εναρμονισμένα στις εθνικές έννομες τάξεις. Ειδικότερα, το πρωτογενές δίκαιο εφαρμόζεται μέσω των συνταγμάτων των κρατών-μελών, ενώ το δευτερογενές δίκαιο μέσω των αποφάσεων της Επιτροπής και των ετέρων νομοθετικών οργάνων. Η ιεραρχία του ενωσιακού δικαίου και η υπερίσχυση της ΣΕΟΑΕ έναντι κάθε διεθνούς συνθήκης μεταξύ των κρατών-μελών και του δευτερογενούς δικαίου, σε συνδυασμό με

²⁷¹ Βλ. παραπάνω, 3.2.4 Το Δικαστήριο: Επίλυση διαφορών και δικαιοδοσία.

²⁷² Βλ. παραπάνω, 3.4.3 Το δευτερογενές δίκαιο: Νομοθετική διαδικασία.

τις νομοθετικές διαδικασίες²⁷³, δεν επιτρέπει την παρέκκλιση των εθνικών αρχών από την ευρασιατική έννομη τάξη.

3.5 Ο προϋπολογισμός

Σύμφωνα με το άρθρο 20 ΣΕΑΟΕ, ο προϋπολογισμός της Ένωσης καταρτίζεται ετησίως, με το δημοσιονομικό έτος να ορίζεται από την 1^η Ιανουαρίου έως την 31^η Δεκεμβρίου, ενώ πρέπει να είναι ισοσκελισμένος. Καταρτίζεται στο εθνικό νόμισμα της Ρωσίας, το ρούβλι, και το ποσοστό συνεισφοράς των κρατών-μελών σε αυτόν καθορίζεται με απόφαση του Ανωτάτου Συμβουλίου (αρ. 20, παρ. 1 εδ. β').

Η διαδικασία κατάρτισης και έγκρισης του προϋπολογισμού πραγματοποιείται σε πέντε στάδια. Αρχικά, τα Τμήματα της Επιτροπής καταρτίζουν το σχέδιο προϋπολογισμού (παράρτημα 1, παρ. 55 υποπαρ. 6) ενσωματώνοντας τους προϋπολογισμούς της Επιτροπής και του Δικαστηρίου²⁷⁴. Στη συνέχεια, το Κολλέγιο συντάσσει το τελικό σχέδιο του προϋπολογισμού και το υποβάλλει προς έγκριση στο Συμβούλιο της Επιτροπής (παράρτημα 1, παρ. 43 υποπαρ. 14), το οποίο εγκρίνει το σχέδιο με τη σειρά του (παράρτημα 1, παρ. 24 υποπαρ. 9) και το υποβάλλει προς έγκριση στο Διακυβερνητικό Συμβούλιο (αρ. 16 παρ. 5). Αφού εγκριθεί και από το Διακυβερνητικό Συμβούλιο, ο προϋπολογισμός υποβάλλεται προς έγκριση στο Ανώτατο Συμβούλιο (αρ. 12, παρ. 2 υποπαρ. 6). Το Ανώτατο Συμβούλιο, πέραν του ότι εγκρίνει τον προϋπολογισμό, δύναται να τον αναθεωρεί και, επίσης, δύναται να τροποποιεί τις διαδικασίες κατάρτισης και έγκρισης (αρ. 12 παρ. 2 υποπαρ. 6, σε συνδυασμό με το αρ. 20 παρ. 2 εδ. β'). Ανάλογη διαδικασία, με αυτήν της έγκρισης του σχεδίου του προϋπολογισμού, ακολουθείται και στην αναφορά εκτέλεσής του. Την εποπτεία εκτέλεσης του προϋπολογισμού ασκεί η Επιτροπή (παράρτημα 1 παρ. 9, παρ. 43 υποπαρ. 14 και παρ. 55 υποπαρ. 6).

Ο προϋπολογισμός αποτελεί ένα σημαντικό κεφάλαιο της ενωσιακής έννομης τάξης, αφού διασταυρώνεται νομικά και λειτουργικά με την άσκηση των ενωσιακών πολιτικών, τις εθνικές οικονομίες και τις διοικητικές δομές της Ένωσης. Πρώτον, συνδέεται με τη μακροοικονομική και τη νομισματική πολιτική της Ένωσης και

²⁷³ Στο ίδιο.

²⁷⁴ Το Δικαστήριο και η Επιτροπή έχουν οικονομική αυτοτέλεια. Προβλέπονται και διαχειρίζονται τις δαπάνες λειτουργίας τους, σύμφωνα με το παράρτημα 1 παρ. 9 και, αντιστοίχως, το παράρτημα 2 παρ. 5.

επιφέρει κανονιστικά αποτελέσματα σε ενωσιακό και εθνικό επίπεδο. Η Επιτροπή καταρτίζει και εκτελεί τον προϋπολογισμό, λαμβάνοντας υπόψη τις «βασικές κατευθύνσεις οικονομικής ανάπτυξης της Ένωσης» και τους «βασικούς στόχους αναφοράς των μακροοικονομικών πολιτικών των κρατών μελών» (παράρτημα 14 Ενότητα I παρ. 2 και Ενότητα III παρ. 4 υποπαρ. 2). Ο προϋπολογισμός βρίσκεται σε αλληλεπίδραση με τους εθνικούς προϋπολογισμούς, παράγοντας μακροοικονομικά αποτελέσματα σε κάθε κράτος-μέλος και επηρεάζοντας τη νομισματική και τη συναλλαγματική πολιτική τους. Καταρτίζεται, δε, λαμβάνοντας υπόψη τους εθνικούς προϋπολογισμούς, και θέτει δημοσιονομικούς στόχους προβλέποντας την ανάπτυξη των κρατών-μελών. Η συγκεκριμένη πρόβλεψη βασίζεται στα αντίστοιχα σχέδια «κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης» που καταρτίζονται από τις εθνικές αρχές καθώς και στον «παγκόσμιο δείκτη οικονομικής ανάπτυξης και στην τιμή του αργού πετρελαίου» (παράρτημα 14 παρ. 3). Οι ρωσικές αρχές οφείλουν να ενημερώνουν τις αρχές των υπολοίπων κρατών-μελών με τις προβλέψεις της τιμής του φυσικού αερίου (παράρτημα 14 παρ. 8), ενώ οι κεντρικές τράπεζες των κρατών-μελών βρίσκονται σε διαρκή επικοινωνία μεταξύ τους, σχετικά με την άσκηση εναρμονισμένης νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής (παράρτημα 15 παρ. 3-4), που έχει ως στόχο τη διασφάλιση της σταθερότητας της ισοτιμίας του ρουβλίου σε σχέση με τα υπόλοιπα εθνικά νομίσματα και, κυρίως, σε σχέση με το δολάριο. Προς τους ανωτέρω σκοπούς, οι εθνικές αρχές λαμβάνουν, ανά επικράτεια, τα απαραίτητα νομοθετικά μέτρα.²⁷⁵

Δεύτερον, επιφέρει οργανωτικά και λειτουργικά αποτελέσματα στις διοικητικές δομές της Ένωσης μέσω των καταστατικών διατάξεων για την αναλογική εκπροσώπηση των κρατών-μελών. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 9 παρ. 3, «η στελέχωση της γραφειοκρατίας της Επιτροπής από υπηκόους των κρατών-μελών πραγματοποιείται με ανταγωνιστικά κριτήρια από την Επιτροπή, σύμφωνα με την αναλογικώς ισότιμη συμμετοχή των κρατών-μελών στη χρηματοδότησή της». Αναλόγως, σύμφωνα με το παράρτημα 2 παρ. 35, «η υπαλληλική στελέχωση της Γραμματείας του Δικαστηρίου από υπηκόους των κρατών-μελών πραγματοποιείται με ανταγωνιστικά κριτήρια από την Επιτροπή Ανταγωνισμού του Δικαστηρίου, βάσει της αναλογικώς ισότιμης συμμετοχής των κρατών-μελών στον προϋπολογισμό της Ένωσης». Συνεπώς, το κριτήριο της συμμετοχής των κρατών-μελών στον

²⁷⁵ Βλ. παρακάτω, 4.3.1 Μακροοικονομική πολιτική και 4.3.2 Νομισματική πολιτική.

προϋπολογισμό της Ένωσης αποτελεί το μέτρο, με το οποίο τα κράτη-μέλη διαθέτουν τους υπηκόους τους προς τη στελέχωση των διοικητικών δομών της Ένωσης.

Τρίτον, ρυθμίζει τη λειτουργία της Τελωνειακής Ένωσης και, ειδικότερα, τα έσοδα των κρατών-μελών από το κοινό δασμολόγιο. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το παράρτημα 5 παρ. 5-11, «τα έσοδα από την εισαγωγή αγαθών και προϊόντων στην ενιαία τελωνειακή επικράτεια κατανέμονται, αναλογικά, μεταξύ των κρατών-μελών, βάσει του ποσοστού των εισαγωγών που γίνονται στις επικράτειές τους από τρίτες χώρες» και προστίθενται στους προϋπολογισμούς των κρατών στην Ένωση» Με απόφαση του Ανωτάτου Συμβουλίου, τα κράτη εισφέρουν, αντισταθμιστικά των εσόδων τους, στον προϋπολογισμό της Ένωσης. Η Ρωσία εισφέρει σε ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό²⁷⁶ και, σύμφωνα με την παράγραφο 12 του παραρτήματος 5 της Συνθήκης, λαμβάνει το 87.97% των εσόδων, ενώ το Καζακστάν το 7.33% και η Λευκορωσία το 4.7%. Η συγκεκριμένη διάταξη έχει αναλογική εφαρμογή και τροποποιείται κατά την είσοδο νέων μελών στην Ένωση²⁷⁷.

Συμπερασματικά, προκύπτει ότι ο προϋπολογισμός αποτελεί ένα ζωτικής σημασίας κεφάλαιο της ενωσιακής έννομης τάξης και συμβάλλει διττώς στη λειτουργία της ΕΑΟΕ. Αφενός, βρίσκεται σε μόνιμη αλληλεπίδραση με τους εθνικούς προϋπολογισμούς, επηρεάζοντας τις εθνικές μακροοικονομικές, νομισματικές και συναλλαγματικές πολιτικές, επιδιώκοντας την κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη των κρατών-μελών. Αφετέρου, διευρύνει τη ρωσική επιρροή στη συνολική λειτουργία της Ένωσης, δεδομένου ότι καταρτίζεται στο ρούβλι και οι επιδόσεις της ρωσικής οικονομίας ανάγονται σε καταλυτικό παράγοντα της διαμόρφωσής του, σε συνδυασμό με τις διακυμάνσεις των τιμών του αργού πετρελαίου και του φυσικού αερίου. Περαιτέρω, η ρωσική ισχύς αντικατοπτρίζεται στις διοικητικές δομές της Ένωσης, αφού, αναλογικά με τις εισφορές της στον προϋπολογισμό, η Ρωσία εισπράττει τα έσοδα από το κοινό δασμολόγιο και δύναται να στελεχώνει τη γραφειοκρατία της Ένωσης με πλειάδα Ρώσων υπηκόων.

3.6 Η γλώσσα εργασιών

²⁷⁶ M. Molchanov, *Eurasian Regionalisms and Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2015, σελ. 42.

²⁷⁷ Βλ. παρακάτω, 4.2.2 Αρχές λειτουργίας και η εσωτερική αγορά.

Η ρωσική γλώσσα δεσπόζει στη λειτουργία της Ένωσης και ορίζεται σύμφωνα με το αρ. 110 ΣΕΑΟΕ ως «γλώσσα εργασίας των οργάνων» και ως αποκλειστική γλώσσα των ακροαματικών διαδικασιών και των εγγράφων που υποβάλλονται στο Δικαστήριο της Ένωσης. Ανάγεται, δε, σε επίσημη γλώσσα της Ένωσης, αφού, σε περίπτωση δυσερμηνειών, κατά τη μετάφραση στις γλώσσες των υπολοίπων κρατών-μελών, τόσο της Συνθήκης της Αστάνας, όσο και των διεθνών συνθηκών εντός της Ένωσης, των διεθνών συνθηκών με τρίτα μέρη καθώς και του δευτερογενούς δικαίου, υπερέχει ως προς την αυθεντικότητα της ερμηνείας (ακροτελεύτιες διατάξεις και αρ. 115 παρ. 3, αντιστοίχως).

Επιπροσθέτως, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη η ρυθμιστική και η πολιτισμική διάσταση στη χρήση της ρωσικής γλώσσας. Η Προεδρία της Ένωσης (αρ. 8 παρ. 4) και η προεδρία του Κολλεγίου της Επιτροπής (παράρτημα 1, κεφ. 3 παρ. 33) ασκούνται εκ περιτροπής από τα κράτη-μέλη, σύμφωνα με τη σειρά του πρώτου γράμματος των ονομασιών τους στη ρωσική αλφάβητο. Σύμφωνα με τις εθνικές νομοθεσίες των κρατών-μελών, η ρωσική αναγνωρίζεται ως επίσημη γλώσσα πλέον των αντίστοιχων εθνικών γλωσσών (Σύνταγμα του Καζακστάν αρ. 7, Σύνταγμα της Λευκορωσίας αρ. 17, Σύνταγμα της Κιργιζίας αρ. 10 και Αρμενίας σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία). Συν τοις άλλοις, η εμβάθυνση της Ένωσης έχει καταδείξει ότι η ρωσική γλώσσα κυριαρχεί σε όλα τα έγγραφα που αναρτώνται στους επισήμους ιστοτόπους της Ένωσης, ενώ η μετάφραση στις εθνικές γλώσσες έχει περιοριστεί, αφού δεν υφίσταται πρακτική ανάγκη για τα κράτη-μέλη που προέρχονται από την πρώην ΕΣΣΔ.

3.7 Συμπέρασμα

Η εξέταση της θεσμικής οργάνωσης της Ένωσης δεικνύει ότι η ανταπόκριση της ευρασιατικής διακυβέρνησης στα κριτήρια της διάκρισης των εξουσιών, της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης και της λογοδοσίας, δεν προκύπτει μόνο επί της αρχής, αλλά είναι βαθύτερη. Η διάκριση των εξουσιών δεν συνεπάγεται μόνο την «άσκηση καθημιάς από διαφορετικό όργανο», όπως επισημαίνει, ενδεικτικά, ο Μαυριάς²⁷⁸, αλλά, κατά τον P. Strauss, αποτελεί συνθήκη πλουραλισμού, σύνθεσης και «εξισορρόπησης» μεταξύ των θεσμικών οργάνων, που τις ασκούν («checks and balances») σε επάλληλα

²⁷⁸ Κ. Γ. Μαυριάς, *Συνταγματικό Δίκαιο*, Τρίτη Έκδοση, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα, 2004, σελ. 128.

«επίπεδα»²⁷⁹. Ο σχηματισμός πολυεπίπεδης διακυβέρνησης έγκειται στην αλληλεπίδραση διακυβερνητικών θεσμών και εθνικών εκπροσώπων, εξάγοντας υπερεθνικές δυναμικές σύγκλισης μέσα από «διαπραγματεύσεις» και «διαβούλευση», σύμφωνα με τις αναλύσεις των Marks, Hooghe και Blank²⁸⁰ και του Moravcsik²⁸¹. Συν τοις άλλοις, μέσω της αλληλεπίδρασης προάγεται η λογοδοσία των ενωσιακών οργάνων, που εντοπίζει ο Jones στην περίπτωση της ΕΕ²⁸². Αντιστοίχως, στην ΕΑΟΕ η διάκριση νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας, η άσκησή τους σε διακυβερνητικό και υπερεθνικό επίπεδο και η πολυεπίπεδη αλληλεπίδραση των οργάνων με τις εθνικές αρχές συνθέτουν μία τριφυή εξισορρόπηση, που διασφαλίζει τη συνοχή και την εφαρμογή των αποφάσεων της Ένωσης στις επικράτειες των κρατών-μελών, εναρμονίζοντας τους στόχους της ολοκλήρωσης με τα εθνικά συμφέροντα και ενισχύοντας την αποτελεσματικότητα της ευρασιατικής διακυβέρνησης

Η νομοθετική εξουσία, αν και ασκείται ιεραρχικά από τα όργανα, εκ των οποίων τα δύο και το Συμβούλιο της Επιτροπής είναι διακυβερνητικά, τροφοδοτείται από την εκτελεστική εξουσία, η οποία ασκείται σε υπερεθνικό επίπεδο από ένα θεσμικό όργανο διασφαλίζοντας την εφαρμογή των αποφάσεων της πρώτης. Το Ανώτατο Συμβούλιο, το Διακυβερνητικό Συμβούλιο και το Συμβούλιο της Επιτροπής ασκούν σε διακυβερνητικό επίπεδο τη νομοθετική λειτουργία, ενώ το υπερεθνικό Κολλέγιο ασκεί, επίσης, τη νομοθετική λειτουργία και την εκτελεστική. Τα διακυβερνητικά όργανα δίνουν ιεραρχικά οδηγίες και οι αποφάσεις τους έχουν διαβαθμισμένη ισχύ σε περίπτωση σύγκρουσης του περιεχομένου τους. Το Κολλέγιο είναι το όργανο, που αναλαμβάνει να εκτελέσει τις οδηγίες και να υλοποιήσει τις αποφάσεις των υπολοίπων οργάνων, εκδίδοντας, αναλόγως, αποφάσεις που είναι δεσμευτικές για τα κράτη-μέλη, ενώ, παράλληλα, συνδιαμορφώνει τις ημερήσιες διατάξεις τους, σύμφωνα με τις προτάσεις των κρατών-μελών, υπό την έγκριση του Συμβουλίου της Επιτροπής²⁸³.

²⁷⁹ P. L. Strauss, "The Place of Agencies in Government: Separation of Powers and the Fourth Branch", *Columbia Law Review*, Vol. 84, No. 3, 1984, σελ. 573-669.

²⁸⁰ G. Marks, L. Hooghe and K. Blank, "European Integration from the 1980s: State-Centric v. Multi-level Governance", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 34, No. 3, Σεπτέμβριος 1996, σελ. 341-378.

²⁸¹ A. Moravcsik, "Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 31, No. 4, Δεκέμβριος 1993, σελ. 473-524.

²⁸² R. A. Jones, "Ευρωπαϊκή Ένωση", J. A. Chandler (Εκδ.), *Δημόσια Διοίκηση. Συγκριτική Ανάλυση*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2003, σελ. 361.

²⁸³ Βλ. παραπάνω, 3.2.3 Η Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή: Β. Ρυθμιστικές λειτουργίες.

Κατά τη λήψη αποφάσεων, οι ενωσιακές και οι εθνικές αρχές αλληλεπιδρούν σε πολλαπλά επίπεδα, διασφαλίζοντας τη συνοχή της συνολικής λειτουργίας της Ένωσης. Μέσω του Ανωτάτου Συμβουλίου, του Διακυβερνητικού Συμβουλίου και του Συμβουλίου της Επιτροπής, οι αρχηγοί κρατών, οι αρχηγοί κυβερνήσεων και οι αν. αρχηγοί κυβερνήσεων βρίσκονται σε διαρκή διαβούλευση, όπως αναλόγως οι υπουργοί και οι λοιποί εθνικοί δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς μέσω του Κολλεγίου της Επιτροπής. Τα τρία διακυβερνητικά όργανα αποφασίζουν με συναίνεση, ενώ το Κολλέγιο με συναίνεση είτε με ενισχυμένη πλειοψηφία, είτε, σε ειδικές περιπτώσεις, με ειδική πλειοψηφία 2/3. Επομένως, η πολυεπίπεδη διακυβέρνηση της ΕΑΟΕ σωρεύει και εναρμονίζει τα εθνικά συμφέροντα με την ενωσιακή ολοκλήρωση, διασφαλίζοντας την ισότιμη αντιπροσώπευση των κρατών-μελών και εμφανίζοντας συνεκτικά λειτουργικά χαρακτηριστικά, που τεκμαίρουν την αποτελεσματικότητά της σύμφωνα με τη θεωρία.

Προσθέτως, η διακυβέρνηση της ΕΑΟΕ ανταποκρίνεται στο κριτήριο της λογοδοσίας. Σύμφωνα με τον Jones, στην περίπτωση της ΕΕ, η λογοδοσία διακρίνεται σε τρία επίπεδα, στο ιεραρχικό, το οικονομικό και το έμμεσο προς τα «εκλογικά σώματα των κρατών-μελών»²⁸⁴. Στην ΕΑΟΕ το ιεραρχικό επίπεδο ελέγχου εντοπίζεται επί των διαδικασιών λήψης και εκτέλεσης των αποφάσεων μεταξύ των τεσσάρων οργάνων, ενώ το οικονομικό μέσω των Ομάδων των Ελεγκτών και των Επιθεωρητών, που ελέγχουν την εκτέλεση του προϋπολογισμού, τις δαπάνες και τη διαχείριση των περιουσιακών στοιχείων της Ένωσης, παρότι δεν αποτελούν κύρια όργανά της, όπως είναι αντίστοιχα το Ελεγκτικό Συνέδριο στην ΕΕ. Επίσης, πληρούται και το έμμεσο επίπεδο λογοδοσίας, αφού τα μέλη των οργάνων της ΕΑΟΕ λογοδοτούν προς τους πολίτες τους, καθότι αναδεικνύονται σε εθνικό επίπεδο μέσω εκλογών.

Συγχρόνως, η αποτελεσματικότητα της ευρασιατικής διακυβέρνησης ενισχύεται μέσω της έννομης τάξης, σύμφωνα με τις προσεγγίσεις της Sterling-Folker περί της «δεσμευτικότητας» κανόνων δικαίου μέσω των διεθνών οργανισμών²⁸⁵ και, όπως υπογραμμίζει ο Hurrell, την προσήλωσή τους στο διεθνές δίκαιο²⁸⁶. Το δίκαιο της Ένωσης διέπεται από ιεραρχία και δεσμευτικότητα, που διασφαλίζουν την

²⁸⁴ R. A. Jones, “Ευρωπαϊκή Ένωση”, J. A. Chandler (Εκδ.), *Δημόσια Διοίκηση. Συγκριτική Ανάλυση*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2003, σελ. 361.

²⁸⁵ J. Sterling-Folker, “Neoliberalism”, T. Dunne et al. (Εκδ.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Third Edition, Oxford University Press, Oxford, 2013, σελ. 114-131.

²⁸⁶ A. Hurrell, *On Global Order: Power, Values, and the Constitution of International Society*, Oxford University Press, New York, 2007, σελ. 104-117.

εναρμονισμένη εφαρμογή του στις επικράτειες των κρατών-μελών²⁸⁷. Η ισχύς του πρωτογενούς και του δευτερογενούς δικαίου στις εθνικές έννομες τάξεις διασφαλίζεται μέσω της υπεροχής της ΣΕΑΟΕ (αρ. 6) και της δεσμευτικότητας των αποφάσεων της Επιτροπής (παράρτημα 1 παρ. 13), όπως ανέφεραν οι Apostolakis και Margaritou²⁸⁸. Ακόμη, η δέσμευση της ΣΕΑΟΕ επί του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, των «γενικώς αναγνωρισμένων αρχών και κανόνων του διεθνούς δικαίου», του δικαίου του ΠΟΕ, σε συνδυασμό με τις πηγές, που λαμβάνονται υπόψη κατά την άσκηση της δικαιοσύνης στον Οργανισμό του Δικαστηρίου (παράρτημα 2 παρ. 50), συμβάλλουν στην ενσωμάτωση της ΕΑΟΕ στο σύγχρονο διεθνές σύστημα και εναρμονίζουν τις λειτουργίες και τις δράσεις της σύμφωνα με τη διεθνή οργάνωση²⁸⁹.

Συνεπώς, η θεσμική οργάνωση και η διακυβέρνηση της Ένωσης ανταποκρίνονται, καταρχήν, θετικά στα κριτήρια που τέθηκαν στην εισαγωγή και εξετάστηκαν στο παρόν κεφάλαιο. Ωστόσο, διαπιστώθηκαν δύο αδυναμίες, που εντοπίζονται στη διάκριση των εξουσιών και τη λογοδοσία. Συγκεκριμένα, το γεγονός ότι η Επιτροπή και τα κράτη-μέλη δύνανται να προσφεύγουν στο Ανώτατο Συμβούλιο, προκειμένου το τελευταίο να προσδιορίζει την εκτέλεση καταδικαστικών αποφάσεων, που έχουν επιβληθεί από το Δικαστήριο (παράρτημα 2 παρ. 114-115), ενδεχομένως επηρεάζει αρνητικά την άσκηση της Δικαιοσύνης. Ως προς το σκέλος της λογοδοσίας, συνιστά έλλειψη η μη άσκηση οικονομικού ελέγχου από ομοταγές όργανο του Ελεγκτικού Συνεδρίου της ΕΕ, ενώ η απουσία κοινοβουλίου δεν ευνοεί τον άμεσο έλεγχο των ενωσιακών αρχών από τους πολίτες των κρατών-μελών και την ενεργητική συμμετοχή των τελευταίων στις διαδικασίες ολοκλήρωσης.

Πίνακας 3.2: Η αποτελεσματικότητα της ευρασιατικής διακυβέρνησης

Η ΕΑΟΕ και τα κριτήρια αποτελεσματικότητας				
	Διάκριση Εξουσιών	Πολυεπίπεδη Διακυβέρνηση	Λογοδοσία	Έννομη Τάξη
ΕΑΟΕ	✓ * Ενίσχυση Δικαστηρίου	✓	✓ * Θεσμική αναβάθμιση ελεγκτικών Ομάδων και δημιουργία κοινοβουλίου	✓

²⁸⁷ Βλ. παραπάνω, 3.4.5 Το δίκαιο της Ένωσης στις εθνικές έννομες τάξεις.

²⁸⁸ S. Apostolakis and K. Margaritou, "Is Eurasian Economic Union Governance Effective? Implications for the Strategic Entrepreneurship and Innovation", *International Journal of Comparative Management*, Vol. 1, No. 3, Σεπτέμβριος 2018, σελ. 255-272.

²⁸⁹ Βλ. παραπάνω, 3.4.4 Οι γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου και το διεθνές έθιμο.

Συμπερασματικά, όπως αποτυπώνεται και στον πίνακα 3.2, η αποτελεσματικότητα της ευρασιατικής διακυβέρνησης επιτυγχάνεται με δύο αστερίσκους, οι οποίοι επισημαίνουν τις προτεραιότητες για την περαιτέρω θεσμική ανάπτυξη και την εμβάθυνση της ολοκλήρωσης στο μέλλον. Το Δικαστήριο θα πρέπει να ενισχυθεί περισσότερο με την κατάργηση της αρμοδιότητας του Ανωτάτου Συμβουλίου να ρυθμίζει την εκτέλεση των αποφάσεών του, ενώ το κύρος των ελεγκτικών Ομάδων θα πρέπει να ενισχυθεί ουσιαστικά, μέσω της συγχώνευσης και μετεξέλιξής τους σε κύριο όργανο (ελεγκτικό συνέδριο της ΕΑΟΕ). Κυριότερη πρόκληση, όμως, είναι αυτή της δημιουργίας κοινοβουλίου με εκπροσώπους, που θα αναδεικνύονται με άμεσες εκλογές από τα εκλογικά σώματα των κρατών-μελών, όπως το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Εκτός από στοιχείο αποτελεσματικότητας μιας σύγχρονης διακυβέρνησης, όπως απαριθμείται σχετικά από τον Bovaird²⁹⁰, περισσότερη δημοκρατία θα καταστήσει πιο σταθερή την Ένωση στη μακροχρόνια περίοδο.

Σε κάθε περίπτωση, στα επιτεύγματα της ευρασιατικής ολοκλήρωσης πρέπει να συνεκτιμάται η διάνοιξη προοπτικών για την καλύτερη λειτουργία της δημοκρατίας σε εθνικό επίπεδο. Όπως υποστηρίζουν οι R. Keohane, S. Macedo και Moravcsik:

«Οι διεθνείς οργανισμοί ενισχύουν την ποιότητα των εθνικών δημοκρατικών διαδικασιών μέσω του περιορισμού των εθνικών ομάδων συμφερόντων, της προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων, τη βελτίωση της ποιότητας του δημοκρατικού διαλόγου και την αύξηση των δυνατοτήτων επίτευξης σημαντικών δημόσιων σκοπών»²⁹¹.

Η θεσμική οργάνωση και διακυβέρνηση της ΕΑΟΕ εμπίπτει στη συγκεκριμένη προσέγγιση. Μέσω των ρυθμιστικών λειτουργιών της Επιτροπής και των αρμοδιοτήτων του Κολλεγίου, επιτυγχάνονται τόσο η διαβούλευση των εθνικών αρχών όσο και των εθνικών εκπροσώπων της Κοινωνίας των πολιτών, ενώ τα αποτελέσματά τους μετατρέπονται σε εισροές-προτεραιότητες της ενωσιακής ολοκλήρωσης, που εντάσσονται στις ημερήσιες διατάξεις των τεσσάρων οργάνων²⁹². Επομένως, η Ένωση αποτελεί ένα πλαίσιο διαλόγου και εναρμόνισης των εθνικών συμφερόντων, που έχει ως στόχο την κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη των κρατών-μελών, σύμφωνα με τις

²⁹⁰ T. Bovaird, “Public governance: balancing stakeholder power in a network society”, *International Review of Administrative Sciences*, Vol. 71, No. 2, Ιούνιος 2005, σελ. 217-228.

²⁹¹ R. O. Keohane, S. Macedo and A. Moravcsik, “Democracy-Enhancing Multilateralism”, *International Organization* 63, 2009, σελ. 1-31.

²⁹² Βλ. παραπάνω, 3.2.3 Η Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή: Β. Ρυθμιστικές λειτουργίες.

αρχές και τους κύριους στόχους της Ένωσης (αρ. 3-4). Ουσιαστικά, η συνολική αλληλεπίδραση μεταξύ ενωσιακών και εθνικών αρχών, με τη συμμετοχή των δημοσίων εθνικών και ιδιωτικών φορέων συνθέτουν τη βάση για τη βελτίωση της ποιότητας της δημοκρατίας, της λειτουργίας των θεσμών και της διακυβέρνησης στα κράτη-μέλη.

Το δεύτερο συμπέρασμα του παρόντος κεφαλαίου αφορά τη στρατηγική διάσταση και τη Ρωσία. Σύμφωνα με τη θεωρία του Παπασωτηρίου σχετικά με τη συγκρότηση διεθνών οργανισμών από πλευράς των μεγάλων δυνάμεων ως μέσο ενίσχυσης της επιρροής τους²⁹³, δεικνύεται ότι, μέσω της ΕΑΟΕ, η Ρωσία ενισχύει σημαντικά τη διασύνδεσή της με τα κράτη-μέλη και, συγχρόνως, στο πλαίσιο της υψηλής στρατηγικής της, προσφέρει τη σταθερότητα για την προώθηση της ολοκλήρωσης. Το ρωσικό κράτος διασφαλίζει τη συνολική λειτουργία της Ένωσης καλύπτοντας το μεγαλύτερο ποσοστό του ενωσιακού προϋπολογισμού και διαμορφώνοντας την πρόβλεψη για την κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη κάθε κράτους-μέλους, συναρτήσει της τιμής του ρουβλίου και του παραγωγικού μοντέλου της ρωσικής οικονομίας. Δευτερευόντως, μέσω της χρηματοδότησης του προϋπολογισμού, η Ρωσία εισπράττει τα ανάλογα έσοδα από το κοινό δασμολόγιο και δύναται να στελεχώνει τη γραφειοκρατία της Ένωσης με Ρώσους υπηκόους ανάλογα με τη συμμετοχή της στον ενωσιακό προϋπολογισμό. Τέλος, η ρωσική αποτελεί τη γλώσσα εργασιών της Ένωσης και επικρατεί σε περίπτωση σύγκρουσης ερμηνειών, ενώ έχει ρυθμιστικό ρόλο στη λειτουργία των οργάνων, αυξάνοντας εκ νέου την πολιτισμική επιρροή της Ρωσίας στις επικράτειες των υπολοίπων κρατών-μελών.

Εν κατακλείδι, διαπιστώνεται πως η Ένωση διαθέτει το καταστατικό και θεσμικό υπόβαθρο, προκειμένου να επιτύχει την ολοκλήρωση των μελών της. Οι εθνικές αρχές εκπροσωπούνται ισότιμα στα όργανα διαθέτοντας από μία ψήφο, ενώ με τη διάκριση των εξουσιών, την πολυεπίπεδη διακυβέρνηση και τη λογοδοσία των ενωσιακών αρχών, προκαλείται μία σύνθετη εξισορρόπηση, που εναρμονίζει τα εθνικά συμφέροντα και τις προτεραιότητες της ολοκλήρωσης, παράγοντας σημαντικές προοπτικές εμβάθυνσης, που θα πρέπει να συνοδευτούν από συγκεκριμένες βελτιώσεις. Η ευρασιατική έννομη τάξη διασυνδέεται με το διεθνές δίκαιο, αναβαθμίζοντας τη διεθνή θέση της Ρωσίας, που αποτελεί την πρωτοκαθεδρεύουσα δύναμη της Ένωσης, δίχως να αποκενώνεται η εθνική κυριαρχία των κρατών-μελών.

²⁹³ Χ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011, σελ. 15.

Απομένει, ωστόσο, να εξεταστεί εάν η Ένωση επιτυγχάνει την οικονομική ολοκλήρωση των μελών της μέσω των δύο πυλώνων λειτουργίας της, δηλαδή της ΤΕ και του ΚΟΧ και των πολιτικών τους.

Κεφάλαιο 4

Πολιτικές ολοκλήρωσης

4.1 Εισαγωγή

Σύμφωνα με τα οριζόμενα στο προοίμιο και τα άρθρα 1 και 4 ΣΕΑΟΕ, η Ένωση είναι μία οντότητα «περιφερειακής οικονομικής ολοκλήρωσης», η οποία έχει ως κύριους στόχους:

«Την οικονομική ανάπτυξη των κρατών-μελών και τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των πληθυσμών τους, τη δημιουργία κοινής αγοράς για αγαθά, υπηρεσίες, κεφάλαια και εργαζομένους, τον ολοκληρωμένο εκσυγχρονισμό, τη συνεργασία και την ανταγωνιστικότητα των εθνικών οικονομιών εντός της παγκόσμιας οικονομίας».

Οι συγκεκριμένες αναφορές είναι γενικές και δεικνύουν ότι επιχειρείται μία οικονομική ολοκλήρωση ευρείας κλίμακας, σύμφωνα με τις πολιτικές που περιλαμβάνονται στη ΣΕΑΟΕ και ενεργοποιούνται μέσω της Τελωνειακής Ένωσης (ΤΕ) και του Κοινού Οικονομικού Χώρου (ΚΟΧ), των δύο λειτουργικών πυλώνων της Ένωσης. Ως μορφές οικονομικής συνεργασίας, η ΤΕ και ο ΚΟΧ, έχουν θεμελιώδη σημασία για την οικονομική ολοκλήρωση. Σύμφωνα με τον R. Lipsey²⁹⁴ και τον P. Lloyd²⁹⁵, οι τελωνειακές ενώσεις και οι συμφωνίες ελεύθερου εμπορίου αποτελούν τα ιδανικά μέσα για την επίτευξη οικονομικής ανάπτυξης και ολοκλήρωσης μεταξύ των συμμετεχόντων μερών. Περαιτέρω, οι R. Baldwin και A. Venables υποστήριζαν ότι η περιφερειακή οικονομική ολοκλήρωση εδράζεται σε «συμφωνίες», οι οποίες «διακρίνονται στον ελεύθερο εμπορικό χώρο, την τελωνειακή ένωση και την κοινή αγορά»²⁹⁶.

Ωστόσο, σύμφωνα με τη θεωρία του Balassa και την προσέγγιση του A. Sapir, η συμφωνία ελεύθερου εμπορίου, η τελωνειακή ένωση, και η κοινή αγορά αποτελούν συγκεκριμένα «στάδια» οικονομικής ολοκλήρωσης, στα οποία προστίθεται αυτό της «οικονομικής ένωσης», προκειμένου να επιτευχθεί η «πλήρης οικονομική

²⁹⁴ R. G. Lipsey, "The Theory of Customs Union: A General Survey", *The Economic Journal*, Vol. 70, No. 279, 1960, σελ. 496-513.

²⁹⁵ P. J. Lloyd, "Regional Trading Arrangements and Regional Integration", *Asian Economic Journal*, Vol. 10, No. 1, 1996, σελ. 1-28.

²⁹⁶ R. Baldwin and A. Venables, "Regional Economic Integration", G. Grossman and K. Rogoff (Εκδ.), *Handbook of International Economics*, vol III, First Edition, Eastbourne, 1995, σελ. 1597-1644.

ολοκλήρωση»²⁹⁷. Συγκεκριμένα, ο Balassa υποστήριξε ότι η σειρά των «σταδίων» έχει ως εξής: «Ένας ελεύθερος εμπορικός χώρος, μία τελωνειακή ένωση, μία κοινή αγορά, μία οικονομική ένωση, και η πλήρης οικονομική ολοκλήρωση», που προάγουν, υπό συγκεκριμένες θεσμικές προϋποθέσεις, την εμβάθυνση της συνεργασίας των συμμετεχόντων και την ενοποίηση των πολιτικών ολοκλήρωσης, ιδιαίτερα της «δημοσιονομικής και της νομισματικής πολιτικής»²⁹⁸. Σύμφωνα με τον Sapir και τον J. Pelkmans, ανάλογη πορεία και μοναδική στην ιστορία της οικονομικής ολοκλήρωσης ακολούθησε η ΕΕ, η οποία διένυσε σταδιακά και σε βάθος δεκαετιών τα «τέσσερα στάδια» ολοκλήρωσης του Balassa²⁹⁹.

Περαιτέρω, θα πρέπει να σημειωθεί πως οι θεωρητικές προσεγγίσεις σε σχέση με τις συμφωνίες ελεύθερου εμπορίου, έχουν σχηματίσει μία διακριτή κατηγορία ολοκλήρωσης, που ορίζεται ως «βαθιά». Η «βαθιά ολοκλήρωση» προκύπτει από την επέκταση των πεδίων συνεργασίας σε πολιτικές, που υπερβαίνουν το εμπόριο αγαθών και λειτουργούν υποστηρικτικά προς τον σχηματισμό κοινής αγοράς, όπως το εμπόριο υπηρεσιών, η καθιέρωση κανόνων ανταγωνισμού, η συνεργασία στις κρατικές συμβάσεις, οι σχέσεις εργασίας, η φορολογική πολιτική, η διανοητική ιδιοκτησία κ.α.³⁰⁰. Η θεωρία της «βαθιάς ολοκλήρωσης» είναι μεταγενέστερη από αυτή της «πλήρους οικονομικής ολοκλήρωσης» και εξελίσσεται προσλαμβάνοντας συν τω χρόνω περισσότερες πολιτικές οικονομικής συνεργασίας³⁰¹. Παρά ταύτα, στο σύνολο των προσεγγίσεων επισημαίνεται πως τα πεδία των υπηρεσιών, της διανοητικής ιδιοκτησίας, των κρατικών συμβάσεων και του ανταγωνισμού αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά, για να διαπιστωθεί εάν μία εμπορική συμφωνία προάγει τη «βαθιά ολοκλήρωση» των μερών της³⁰².

²⁹⁷ B. Balassa, "Towards a theory of economic integration", *Kyklos International Review of Social Sciences*, Vol. 14, No. 1, 1961, σελ. 1-17 και A. Sapir, "European Integration at the Crossroads: A Review Essay on the 50th Anniversary of Bela Balassa's "Theory of Economic Integration"", *Journal of Economic Literature*, Vol. 49, No. 4, 2011, σελ. 1200-1229.

²⁹⁸ B. Balassa, "Towards a theory of economic integration", *Kyklos International Review of Social Sciences*, Vol. 14, No. 1, 1961, σελ. 1-17.

²⁹⁹ J. Pelkmans, *European Integration Methods and Economic Analysis*, Third Edition, Pearson Education, Essex, 2006, σελ. 7-12.

³⁰⁰ P. Lloyd, "Deep Integration in Regional Trading Agreements", T. Van Hoa and C. Harvie (Εκδ.), *Regional Trade Agreements in Asia*, Edward Elgar, Cheltenham, 2008, σελ. 16-43.

³⁰¹ J. Ahar και J. Siroën, "Deep Integration: Considering the Heterogeneity of Free Trade Agreements", *Journal of Economic Integration*, Vol. 32, No. 3, 2017, σελ. 615-659.

³⁰² Βλ. σχετικά, S. Claar and A. Nölke, "Deep Integration in north-south relations: compatibility issues between the EU and South Africa", *Review of African Political Economy*, Vol. 40, No. 136, 2013, σελ. 274-289 και G. Wignaraja, D. Ramizo and L. Burmeister, "Assessing Liberalization and Deep Integration

Ως εκ τούτου, στο παρόν κεφάλαιο, η εφικτότητα της οικονομικής ολοκλήρωσης θα ερευνηθεί σχετικά με το κατά πόσον η ΤΕ και ο ΚΟΧ ανταποκρίνονται στις ανωτέρω θεωρίες και, κυρίως, εάν επιτυγχάνουν την «πλήρη» και τη «βαθιά ολοκλήρωση». Κατά την εξέταση των πολιτικών ολοκλήρωσης, λαμβάνονται υπόψη δύο παράμετροι. Η πρώτη είναι λειτουργική. Δηλαδή, εξετάζεται εάν οι πολιτικές, που θεσπίζονται από τη ΣΕΑΟΕ, υποστηρίζουν την οικονομική ολοκλήρωση ανταποκρινόμενες στους κύριους στόχους της Ένωσης. Σύμφωνα με τα άρθρα 1-2 ΣΕΑΟΕ, οι πολιτικές της ΕΑΟΕ χαρακτηρίζονται ως «κοινές», «συμφωνηθείσες» και «συντονισμένες». Ειδικότερα, στο άρθρο 2 επισημαίνεται ότι:

- Ως «κοινή ορίζεται πολιτική που εφαρμόζεται από τα κράτη-μέλη σε συγκεκριμένες σφαίρες, όπως εξειδικεύονται από τη Συνθήκη, προβλέποντας την ενοποίηση των νομοθετικών ρυθμίσεων στη βάση των αποφάσεων που εκδίδονται από τα όργανα της Ένωσης εντός των αρμοδιοτήτων τους».
- Ως «συμφωνημένη ορίζεται πολιτική που εφαρμόζεται από τα κράτη-μέλη σε διάφορους τομείς, προβλέποντας την εναρμόνιση των νομοθετικών ρυθμίσεων στη βάση των αποφάσεων των οργάνων της Ένωσης και στον βαθμό που απαιτείται, προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι της Ένωσης σύμφωνα με τη Συνθήκη».
- Ως «συντονισμένη ορίζεται πολιτική που συνεπάγεται τη συνεργασία των κρατών-μελών στη βάση κοινών προσεγγίσεων, που εγκρίνονται εντός των οργάνων της Ένωσης και απαιτούνται, για να επιτευχθούν οι στόχοι της Ένωσης σύμφωνα με τη Συνθήκη».

Η κατηγοριοποίηση αυτή προκύπτει, ανάλογα με το εύρος των ενεργειών που απαιτούνται, αφενός μεν, για να επιτευχθούν οι στόχοι που ορίζονται από τη ΣΕΑΟΕ και, αφετέρου, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι προκλήσεις της ολοκλήρωσης συναρτήσει της κατανομής αρμοδιοτήτων μεταξύ ενωσιακών και εθνικών αρχών. Σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ. 1-2 ΣΕΑΟΕ, «η Ένωση έχει δικαιοδοσία εντός των σκοπών και των ορίων, που προσδιορίζονται από τη Συνθήκη και διεθνείς συνθήκες εντός της Ένωσης». Αντίστοιχα, εντός των ορίων των καταστατικών προβλέψεων, «τα κράτη μέλη ασκούν συντονισμένη είτε συμφωνημένη πολιτική». Ο όρος «κοινή

in FTAs: A Study of Asia-Latin American FTAs”, *Journal of East Asian Economic Integration*, Vol. 17, No. 4, 2013, σελ. 385-415.

πολιτική» συνεπάγεται την πλήρη εκχώρηση αρμοδιοτήτων στα ενωσιακά όργανα, αλλά δεν υιοθετείται στο κείμενο της Συνθήκης, παρά μόνον στο άρθρο 1 παρ. 1 ως επιλογή μεταξύ των συμφωνημένων και των συντονισμένων πολιτικών. Μολαταύτα, σιωπηρά, προκειμένου να επιτευχθούν οι κύριοι στόχοι της Ένωσης, δύναται να υπάρξει αναγνώριση πρόσθετων αρμοδιοτήτων στις ενωσιακές αρχές καθ' όλο το φάσμα της ΣΕΑΟΕ, ανάλογα με τη διασύνδεση της κάθε πολιτικής με τους κύριους στόχους της Ένωσης. Κατά συνέπεια, μία πολιτική μπορεί να καταστεί κατ' ουσίαν κοινή, χωρίς να επηρεαστεί η κατηγοριοποίησή της.

Ενδεικτικές είναι οι περιπτώσεις της μακροοικονομικής (αρ. 62-63) και της νομισματικής πολιτικής (αρ. 64), που συνδέονται άρρηκτα με την έννοια της κρατικής κυριαρχίας και, ταυτόχρονα, είναι οι κρισιμότερες για την επίτευξη «πλήρους οικονομικής ολοκλήρωσης». Παρότι έχει αποφευχθεί ο χαρακτηρισμός τους ως «κοινών» που, πιθανότατα, θα κινητοποιούσε τα εθνικιστικά αντανεκλαστικά των κρατών-μελών, προκαλώντας κεντρόφυγες δυναμικές και την αναστολή του εγχειρήματος, χαρακτηρίζονται ως «συμφωνημένες» ενώ συνδέονται ευθέως με τους κύριους στόχους της Ένωσης (αρ. 4), προϋποθέτοντας εις βάθος χρόνου την εκχώρηση περισσότερων αρμοδιοτήτων στα όργανα της Ένωσης³⁰³. Συνεπώς, η ΣΕΑΟΕ διέπεται από μία ευέλικτη υποχρεωτικότητα και αντανεκλά την ήπια εδραίωση της δικαιοδοσίας των οργάνων της Ένωσης σε ζωτικούς οικονομικούς τομείς των κρατών-μελών³⁰⁴.

³⁰³ Αν και το εύρος των αρμοδιοτήτων της Ένωσης περιορίζεται στο περιεχόμενο της Συνθήκης, τα κράτη-μέλη δύναται να διευρύνουν τη σφαίρα της ολοκλήρωσης, προσθέτοντας νέα πεδία στη ΣΕΑΟΕ και επεκτείνοντας τη δικαιοδοσία των θεσμικών οργάνων. Στην παράγραφο 3 του άρθρου 5, προβλέπεται ότι «σε άλλες σφαίρες της οικονομίας, τα κράτη-μέλη επιδιώκουν να εφαρμόζουν συντονισμένη είτε συμφωνημένη πολιτική, σύμφωνα με τις βασικές αρχές και τους στόχους της Ένωσης».

³⁰⁴ Αναλόγως, ως συντονισμένη και συμφωνημένη (συντονισμένη) χαρακτηρίζονται στον τίτλο τους, αντιστοίχως, η πολιτική μεταφορών (αρ. 86-87) και η αγροτική πολιτική (αρ. 94-95). Οι συγκεκριμένες πολιτικές, συνδέονται με τους κύριους στόχους της οικονομικής ολοκλήρωσης και τη δημιουργία κοινών αγορών. Ειδικότερα, η αγροτική πολιτική εξαρτάται από τη διασφάλιση της κυκλοφορίας των αγροτικών προϊόντων. Επομένως, οι συνθήκες της ευέλικτης υποχρεωτικότητας προς την επίτευξη των βασικών στόχων της Ένωσης εντοπίζεται και στις δύο πολιτικές.

Περαιτέρω, σε επιμέρους διατάξεις άλλων πολιτικών (ηλεκτρονική επικοινωνία, τεχνικός κανονισμός, υγειονομικά, κτηνιατρικά και φυτοϋγειονομικά μέτρα, προστασία του καταναλωτή καθώς και ρυθμίσεις χρηματοοικονομικών αγορών) γίνεται αναφορά περί συμφωνημένων νομοθετικών ρυθμίσεων, μέτρων και πολιτικών. Οι διατάξεις αυτές στοχεύουν στην εναρμόνιση των εθνικών εννόμων τάξεων και των εθνικών πολιτικών, δίχως να διακυβεύεται η εφαρμοσιμότητά τους, καθότι διασυνδέονται με την υλοποίηση επιμέρους πτυχών των πολιτικών που επηρεάζουν τους κύριους στόχους της Ένωσης.

Η δεύτερη παράμετρος, που λαμβάνεται υπόψη κατά την εξέταση των πολιτικών ολοκλήρωσης, είναι η στρατηγική. Η Ένωση επιχειρεί μία πολυεπίπεδη οικονομική ολοκλήρωση μέσω της ΤΕ και του ΚΟΧ, η οποία οδηγεί στην πολιτική συνεργασία των κρατών-μελών στους τομείς της διακυβέρνησης και των εξωτερικών σχέσεων. Η συγκεκριμένη διαδικασία ερμηνεύεται από τις θεωρίες του «Λειτουργισμού» και του «Νεολειτουργισμού», που αναπτύχθηκαν, αντιστοίχως, από τους Mitrany³⁰⁵ και Haas³⁰⁶, οι οποίοι υποστήριζαν ότι η οικονομική συνεργασία οδηγεί σε συνθετότερες και βαθύτερες μορφές συνεργασίας. Σύμφωνα, με τον Gilpin, τα εγχειρήματα περιφερειακής οικονομικής ολοκλήρωσης εγκοιτώνουν πολιτικούς και ηγετικούς στόχους³⁰⁷. Κατά τον Παπασωτηρίου, η σύσταση διεθνών οργανισμών από πλευράς των μεγάλων δυνάμεων συνιστά μέσο αύξησης της ισχύος τους και «κεντρικό στοιχείο της μακροσκοπικής υψηλής τους στρατηγικής»³⁰⁸. Κατ' επέκταση, η διαδικασία της οικονομικής ολοκλήρωσης εξετάζεται στο παρόν κεφάλαιο και ως υποσύνολο της ρωσικής υψηλής στρατηγικής, γι' αυτό ανιχνεύονται ειδικότερες πτυχές των πολιτικών που αναδεικνύουν οφέλη στρατηγικής σημασίας για τη Ρωσική Ομοσπονδία.

4.2 Η Τελωνειακή Ένωση

Η Τελωνειακή Ένωση (ΤΕ) διαρθρώνεται σύμφωνα με τα οριζόμενα στο 2^ο Μέρος (Ενότητες 5-12, άρθρα 23-61) ΣΕΑΟΕ, στο οποίο υφίστανται οι διατάξεις για την προαγωγή της ταχείας ολοκλήρωσης των κρατών-μελών. Ειδικότερα, ορίζονται σωρευτικά ο ελεύθερος εμπορικός χώρος, η τελωνειακή ένωση, η εσωτερική αγορά και η εξωτερική εμπορική πολιτική. Επιπλέον υφίστανται οι κρίσιμες διατάξεις, που αφορούν την ποσοστιαία κατανομή των εσόδων μεταξύ των κρατών-μελών από το κοινό δασμολόγιο, οι οποίες αντανακλούν τη θέση της ρωσικής οικονομίας στην Ένωση. Περαιτέρω, περιλαμβάνονται πολιτικές, που βαθαίνουν την οικονομική ολοκλήρωση, όπως οι κοινές αγορές φαρμάκων και ιατρικού εξοπλισμού, ο τεχνικός κανονισμός, οι προδιαγραφές των υγειονομικών, κτηνιατρικών και φυτοϋγειονομικών προϊόντων και η πολιτική για την προστασία του καταναλωτή.

³⁰⁵ D. Mitrany, *A Working Peace System*, Oxford University Press, London, 1944.

³⁰⁶ E. B. Haas, "The Challenge of Regionalism", *International Organization*, Vol. 12, No. 4, 1958, σελ. 440-458.

³⁰⁷ R. Gilpin, *Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία. Η διεθνής οικονομική τάξη*, Ποιότητα, Αθήνα, 2009, σελ. 418-442.

³⁰⁸ Χ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011, σελ. 15.

4.2.1 Ανταλλαγή πληροφοριών και στατιστικά

Σύμφωνα με τα άρθρα 23-24 ΣΕΑΟΕ η Ένωση οφείλει να διατηρεί σε μόνιμη βάση την αμοιβαία πληροφόρηση των κρατών-μελών σχετικά με όλους τους τομείς λειτουργίας της Ένωσης μέσω της ανάπτυξης ενοποιημένου πληροφοριακού συστήματος και της συλλογής επίσημων στατιστικών στοιχείων. Στο άρθρο 23 και σε συνδυασμό με την παράγραφο 3 του παρατήματος 3 προβλέπεται «ένα ολοκληρωμένο σύστημα πληροφοριακών δεδομένων», το οποίο καλύπτει ένα ευρύ φάσμα της ΤΕ, όπως «τον κανονισμό κοινού δασμολογίου, τις μη δασμολογικές ρυθμίσεις, τον τεχνικό κανονισμό, τις ρυθμίσεις σε σχέση με τα υγειονομικά, φυτοϋγειονομικά και κτηνιατρικά προϊόντα, την κατανομή των εσόδων από τις εισαγωγές, τα στατιστικά στοιχεία της Ένωσης», τους τομείς του ΚΟΧ και, εν γένει, «όλες τις σχετικές νομικές πράξεις των οργάνων, προκειμένου να διασφαλίζεται η αμοιβαία ενημέρωση κρατών-μελών και Επιτροπής». Στις παραγράφους 27-34 του παραρτήματος 3, ορίζεται πως η Επιτροπή «διασφαλίζει τη λειτουργία, την ανάπτυξη και τη χρηματοδότηση του ολοκληρωμένου συστήματος, στο οποίο τα κράτη-μέλη έχουν ισότιμη πρόσβαση» και διασυνδέεται με τα εθνικά πληροφοριακά συστήματα και τις αντίστοιχες εθνικές βάσεις δεδομένων.

Σε ό,τι αφορά τη συλλογή στατιστικών στοιχείων, το παράρτημα 4 ορίζει πως οι εθνικές αρχές συλλέγουν τα απαραίτητα στοιχεία, που αφορούν τους τομείς λειτουργίας και τις πολιτικές της Ένωσης, «σύμφωνα με τη μεθοδολογία της Επιτροπής». «Η Επιτροπή συλλέγει, επεξεργάζεται, φυλάσσει συστηματοποιεί, αναλύει και τροφοδοτεί τα κράτη-μέλη με συνολικά στατιστικά δεδομένα», ενώ «δημοσιοποιεί στοιχεία σε επίσημες αναφορές της καθώς και στον επίσημο ιστότοπο της Ένωσης». Στο άρθρο 24 ορίζεται πως «τα στοιχεία συλλέγονται με τις αρχές της ανεξαρτησίας, της επιστημονικής εγκυρότητας και συγκρισιμότητας, της πληρότητας και της ακρίβειας, της συνάφειας και της εγκυρότητας, της διαφάνειας και της προσβασιμότητας, της οικονομικής αποδοτικότητας και της εμπιστευτικότητας».

4.2.2 Αρχές λειτουργίας και η εσωτερική αγορά

Οι αρχές λειτουργίας της ΤΕ ορίζονται στα άρθρα 25-29 ΣΕΑΟΕ, όπου εντοπίζεται καταρχήν η σώρευση των τριών σταδίων ολοκλήρωσης, δηλαδή του ελεύθερου εμπορικού χώρου, της τελωνειακής ένωσης και της εσωτερικής αγοράς. Παράλληλα,

διαπιστώνεται η υπεροχή της Ρωσίας εντός της ΤΕ. Ειδικότερα, στο άρθρο 25 παρ. 1 αναφέρεται ότι:

«Εντός της Τελωνειακής Ένωσης των κρατών-μελών εγκαθίσταται μία εσωτερική αγορά εμπορευμάτων και εφαρμόζονται το Κοινό Δασμολόγιο της ΕΑΟΕ και άλλα οικονομικά μέτρα που ρυθμίζουν το διεθνές εμπόριο με τρίτα μέρη καθώς και ένα κοινό καθεστώς εμπορίου σε σχέση με τρίτα μέρη, ενώ διασφαλίζεται η ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων μεταξύ των επικρατειών των κρατών-μελών χωρίς τη χρήση τελωνειακών διασαφήσεων και κρατικό έλεγχο, εκτός από τις περιπτώσεις που ορίζει διαφορετικά η Συνθήκη».

Στην παράγραφο 2 του άρθρου 25 περιγράφονται οι έννοιες των εισαγωγικών δασμών, της Ενιαίας Ονοματολογίας Εμπορευμάτων της Διεθνούς Οικονομικής Δραστηριότητας της ΕΑΟΕ, του Κοινού Δασμολογίου και των δασμολογικών προτιμήσεων, οι οποίες αφορούν βασικές λειτουργίες της ΤΕ. Αναλυτικά:

«Ως εισαγωγικοί δασμοί νοούνται οι υποχρεωτικές πληρωμές, που επιβάλλονται από τις τελωνειακές αρχές των κρατών-μελών, σε σχέση με τις εισαγωγές αγαθών στην ενοποιημένη τελωνειακή επικράτεια της Ένωσης.

Η Ενιαία Ονοματολογία Εμπορευμάτων της Διεθνούς Οικονομικής Δραστηριότητας της ΕΑΟΕ (CN of FEA EAEU) αφορά την Ονοματολογία Εμπορευμάτων Διεθνούς Οικονομικής Δραστηριότητας, που βασίζεται στο Εναρμονισμένο Σύστημα Περιγραφής και Κωδικοποίησης Εμπορευμάτων Παγκόσμιου Οργανισμού Τελωνείων καθώς και στην Ονοματολογία Εμπορευμάτων Κοινής Διεθνούς Οικονομικής Δραστηριότητας της Κοινοπολιτείας Ανεξάρτητων Κρατών (ΚΑΚ).

Ως Κοινό Δασμολόγιο της ΕΑΟΕ (CCT EAEU) ορίζεται ένα σύνολο δασμολογικών συντελεστών που εφαρμόζεται στα εμπορεύματα, που εισάγονται στην τελωνειακή επικράτεια της Ένωσης, όπως κατατάσσονται σύμφωνα με την Ενιαία Ονοματολογία Εμπορευμάτων της Διεθνούς Οικονομικής Δραστηριότητας της ΕΑΟΕ.

Ως δασμολογική προτίμηση λογίζεται η εξαίρεση από τους εισαγωγικούς δασμούς είτε οι μειώσεις στους συντελεστές των εισαγωγικών δασμών σε εμπορεύματα προερχόμενα από χώρες, που περιλαμβάνονται στον ελεύθερο εμπορικό χώρο με την Ένωση, είτε η μείωση των συντελεστών των εισαγωγικών δασμών σε αγαθά προερχόμενα από αναπτυσσόμενες χώρες ή και

λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, που χρησιμοποιούν το κοινό σύστημα δασμολογικών προτιμήσεων της Ένωσης».

Τα άρθρα 25-26 έχουν εξαιρετική σημασία για τη λειτουργία της Ένωσης και την προώθηση των ρωσικών συμφερόντων. Αφενός, ορίστηκε η δημιουργία ελεύθερου εμπορικού χώρου, τελωνειακής ένωσης και εσωτερικής αγοράς, αποφεύγοντας τη σταδιακή εμβάθυνση της ολοκλήρωσης των κρατών-μελών της ΕΕ³⁰⁹ και την καθυστέρηση άλλων περιφερειακών διευθετήσεων, όπως η ΕΚΝΑ, η MERCOSUR, η NAFTA, που δεν εμβάθυναν αναλόγως την οικονομική συνεργασία τους. Αφετέρου, σε συνδυασμό με το παράρτημα 5 παρ. 5-12, προβλέφθηκε ότι «ο λόγος κατανομής των εισαγωγικών δασμών για κάθε κράτος-μέλος είναι για τη Ρωσία 87.97%, το Καζακστάν 7.33% και τη Λευκορωσία 4.7%». Δηλαδή, η Ρωσία εισπράττει τη συντριπτική πλειοψηφία των εσόδων, η οποία προκύπτει από την έκταση της επικράτειάς της και τις εισαγωγές που πραγματοποιούνται προς αυτήν, αλλά εισφέρει αναλόγως στον προϋπολογισμό της Ένωσης³¹⁰. Κατά την ένταξη της Αρμενίας και της Κιργιζίας, οι συγκεκριμένες διατάξεις τροποποιήθηκαν και η Ρωσία λαμβάνει το 85.065% των εσόδων, το Καζακστάν το 6.955%, η Λευκορωσία το 4.86%, η Κιργιζία το 1.9% και η Αρμενία το 1.22%³¹¹. Επομένως, η Ρωσία είναι το κυρίαρχο συστατικό μέλος της ΤΕ και επωφελείται γεωοικονομικά από την ταυτόχρονη προαγωγή των τριών σταδίων ολοκλήρωσης.

Περαιτέρω, στα άρθρα 27-29 προβλέπεται η δημιουργία «ελεύθερων (ειδικών) οικονομικών ζωνών και εξειδικεύεται η λειτουργία της εσωτερικής αγοράς. Ειδικότερα, με το άρθρο 27 παρέχεται η δυνατότητα στα κράτη-μέλη, να ιδρύουν ελεύθερες οικονομικές ζώνες και ελεύθερους σταθμούς αποθήκευσης υπό την εποπτεία των κρατικών τελωνειακών αρχών, προκειμένου να εξυπηρετούνται «η κοινωνική και η οικονομική ανάπτυξη και να ενισχύονται η επενδυτικότητα, η καινοτομία και οι νέες τεχνολογίες». Στο άρθρο 28 ορίζεται, επί της αρχής, η αρμοδιότητα λήψης «μέτρων λειτουργίας της εσωτερικής αγοράς» για την «ελεύθερη κυκλοφορία αγαθών,

³⁰⁹ N. Nugent, *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ιστορία, Θεσμοί, Πολιτικές*, Δεύτερη Έκδοση, Ι Σιδέρης, Αθήνα, 2009, σελ. 127-155 και 194-210.

³¹⁰ «Armenia to contribute \$1.8 million to EEU's 2016 budget», ARKA, 26 Οκτωβρίου 2015, http://arka.am/en/news/economy/armenia_to_contribute_1_8_million_to_eeu_s_2016_budget/.

³¹¹ Протокол о внесении изменений в Договор о Евразийском экономическом союзе от 29 мая 2014 года, а также об изменении и прекращении действия отдельных международных договоров, Ереван, 1 Οκτωβρίου 2019, https://docs.eaeunion.org/docs/en-us/01423866/itia_15112019. Βλ. παραπάνω, 3.5 Ο προϋπολογισμός της Ένωσης.

προσώπων, υπηρεσιών και κεφαλαίων», σύμφωνα με τις επιμέρους διατάξεις της ΣΕΑΟΕ ανά τομέα λειτουργίας της οικονομικής ένωσης. Εντός της εσωτερικής αγοράς τα κράτη-μέλη δεσμεύονται για τη «μη εφαρμογή εισαγωγικών και εξαγωγικών δασμών (άλλων δασμών, φόρων και τελών, που έχουν ισοδύναμη επίδραση), μη δασμολογικών μέτρων, μέτρων διασφάλισης, αντιντάμπινγκ και αντισταθμιστικών μέτρων στο αμοιβαίο εμπόριο, εκτός από αυτά που προβλέπονται στη Συνθήκη». Στο άρθρο 29 αναφέρεται ότι η εφαρμογή περιορισμών στο εμπόριο μεταξύ των κρατών-μελών είναι εφικτή, υπό την προϋπόθεση ότι δεν πρόκειται για «αδικοιολόγητες διακρίσεις» είτε για «κεκαλυμμένους περιορισμούς», εφόσον αφορούν «την προστασία της ανθρώπινης ζωής και της δημόσιας υγείας, την προστασία των δημοσίων ηθών και της δημόσιας τάξης, την προστασία του περιβάλλοντος, των ζώων, των φυτών και των πολιτιστικών αξιών, την εκπλήρωση διεθνών υποχρεώσεων και την εθνική ασφάλεια των κρατών-μελών».

Η ελευθερία της κυκλοφορίας εμπορευμάτων, προσώπων, υπηρεσιών και κεφαλαίων συνιστά προϋπόθεση για τη λειτουργικότητα της εσωτερικής αγοράς και τη βιωσιμότητα της οικονομικής ένωσης. Επιπλέον του άρθρου 28, η ελεύθερη κυκλοφορία των παραγωγικών συντελεστών αναφέρεται, καταρχήν, στο άρθρο 1 παρ. 1 και το άρθρο 4, εισάγοντας στην ευρασιατική έννομη τάξη και ολοκλήρωση τις «τέσσερις θεμελιώδεις ελευθερίες», που ενυπάρχουν, αντιστοίχως, στην ΕΕ³¹². Κατ' ακολουθίαν της σόρευσης των τριών σταδίων ολοκλήρωσης, η ταυτόχρονη προώθηση των τεσσάρων ελευθεριών συνιστά μία ακόμη υπέρβαση της ΕΑΟΕ, που αποτυπώνει τη βούληση των ιδρυτικών μερών για την προώθηση διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων. Ωστόσο, κρίσιμη προϋπόθεση για την επιτυχία τους είναι η δυνατότητα υλοποίησης και διατήρησής τους σε σταθερή και μακρόπνοη βάση, λαμβάνοντας υπόψη την ιστορική εμπειρία της ΕΕ, στην οποία οι μεταρρυθμίσεις στα κράτη-μέλη εδραιώθηκαν μέσα από χρόνια νομοθετική προσαρμογή³¹³.

4.2.3 Οι κοινές αγορές φαρμάκων και ιατρικών προϊόντων

Η ΣΕΑΟΕ ορίζει τη δημιουργία κοινής αγοράς φαρμάκων και κοινής αγοράς ιατρικών συσκευών και εξοπλισμού μεταξύ των κρατών-μελών. Στα άρθρα 30-31 ορίζονται η

³¹² EU, Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union, Official Journal of the European Union (C 326/47), 26 Οκτωβρίου 2012.

³¹³ A. Glencross, *Η Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2015, σελ. 224-228.

εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών σχετικά με την κυκλοφορία των φαρμάκων και του ιατρικού εξοπλισμού, η τήρηση ομοιόμορφων κανόνων και προδιαγραφών αποδοτικής χρήσης και λειτουργίας τους καθώς και η εποπτεία τους από τις εθνικές αρχές, η θέσπιση κανόνων ασφάλειας και η σύνδεση της παραγωγής με την έρευνα και την εφαρμογή αξιολόγησης της αποτελεσματικότητάς τους. Το 2016 τέθηκαν σε ισχύ οι κοινές αγορές φαρμάκων και ιατρικών προϊόντων μέσω της συνομολόγησης διεθνών συνθηκών εντός της Ένωσης.

4.2.4 Εξωτερική εμπορική πολιτική

Η διαμόρφωση των εξωτερικών σχέσεων της ΕΑΟΕ απορρέει από τις διατάξεις του άρθρου 7 ΣΕΑΟΕ, σύμφωνα με το οποίο εντάσσονται στη δικαιοδοσία της Ένωσης οι διεθνείς συνεργασίες και δραστηριότητες, που έχουν ως αντικείμενο την προώθηση των στόχων της Ένωσης σε σχέση με την οικονομική ανάπτυξη, την οικονομική ολοκλήρωση, τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των κρατών-μελών και την πρόσδεσή τους στην παγκόσμια οικονομία. Η Ενότητα 9 ΣΕΑΟΕ οργανώνει την εξωτερική εμπορική πολιτική μέσω τριών διακριτών μερών, που αναπτύσσονται στα άρθρα 33-50. Το πρώτο μέρος ορίζει τις «Γενικές Κατευθύνσεις της Εξωτερικής Πολιτικής», που περιλαμβάνονται βασικά μέσα για την άσκησή της, όπως «η ρήτρα του μάλλον ευνοούμενου κράτους, το καθεστώς ελεύθερου εμπορίου, δασμολογικές προτιμήσεις, κανόνες προέλευσης, μέτρα αντιμετώπισης τρίτων μερών και μέτρα ανάπτυξης των εξαγωγών». Το δεύτερο μέρος αφορά το «κοινό δασμολόγιο και τα μη δασμολογικά μέτρα», ενώ το τρίτο προβλέπει τα «μέτρα εμπορικής άμυνας» σε περίπτωση παραβίασης ή μη τήρησης των όρων των συμφωνιών από τα τρίτα μέρη.

- **Γενικές κατευθύνσεις**

Η εξωτερική εμπορική πολιτική αποτελεί τον κύριο άξονα για τη διαμόρφωση των εξωτερικών σχέσεων και των διεθνών δραστηριοτήτων της ΕΑΟΕ και εντάσσεται καταστατικά στην ΤΕ. Στο άρθρο 33 παρ. 1 ΣΕΑΟΕ καθορίζονται οι στόχοι και οι αρχές της. Ως στόχοι ορίζονται:

«Η οικονομική ανάπτυξη των κρατών-μελών, η οικονομική διαφοροποίηση, η καινοτόμος ανάπτυξη, η αύξηση του όγκου και η βελτίωση της διάρθρωσης του εμπορίου, οι επενδύσεις, η επιτάχυνση των διαδικασιών ολοκλήρωσης και

η ευρύτερη ανάπτυξη της Ένωσης ως αποδοτικής και ανταγωνιστικής οντότητας της παγκόσμιας οικονομίας».

Σύμφωνα με την παράγραφο 2, του άρθρου 33, οι βασικές αρχές της εξωτερικής εμπορικής πολιτικής της Ένωσης απαριθμούνται ως εξής:

«Η εφαρμογή μέτρων και μηχανισμών της εξωτερικής εμπορικής πολιτικής προωθείται μόνον έως τον βαθμό, που διασφαλίζεται η αποδοτική επίτευξη των στόχων της Ένωσης, δίχως να επιβαρύνονται υπέρμετρα και δυσανάλογα τα δημοσιονομικά των κρατών-μελών, ενώ θα πρέπει να πληροί τις αρχές της δημοσιότητας, της εγκυρότητας και της αντικειμενικότητας, ώστε να ενισχύεται η αξιοπιστία των οργάνων της Ένωσης και των εθνικών αρχών στις εξωτερικές σχέσεις.

Διασφάλιση της προστασίας των δικαιωμάτων και των εννόμων συμφερόντων των συμμετεχόντων στην εξωτερική εμπορική πολιτική, των οικονομικών οντοτήτων και των καταναλωτών των κρατών-μελών.

Σεβασμός των δικαιωμάτων των διεθνών συμμετεχόντων στην εξωτερική εμπορική πολιτική και, εν γένει, των τρίτων μερών που συνεργάζονται με οικονομικές οντότητες των κρατών-μελών».

Η άσκηση της εξωτερικής εμπορικής πολιτικής απορρέει από τις βασικές κατευθύνσεις του άρθρου 7, οι οποίες εμπλαισιώνονται από τις διατάξεις της παραγράφου 3, του άρθρου 33:

«Η Ένωση, ανεξάρτητα είτε από κοινού με τα κράτη-μέλη, συνομολογεί διεθνείς συνθήκες με τρίτα μέρη, σύμφωνα με τη ΣΕΑΟΕ, τις αρμοδιότητες των οργάνων και τη δεσμευτικότητα των αποφάσεών τους, που συνοδεύονται από τη λήψη μέτρων και την εφαρμογή μηχανισμών. Η Ένωση καθίσταται υπεύθυνη για την τήρηση των συμφωνημένων εντός των συνθηκών, ασκώντας τα δικαιώματα και αναλαμβάνοντας τις υποχρεώσεις που απορρέουν από αυτές».

Η εξωτερική εμπορική πολιτική εμπλαισιώνεται από το δίκαιο του ΠΟΕ. Στο άρθρο 34 ΣΕΑΟΕ ορίζεται η συμπερίληψη της «μεταχείρισης (ρήτρας) του Μάλλον Ευνοούμενου Κράτους» ως αναπόσπαστο μέρος των διατάξεων της ΤΕ, το οποίο και ρυθμίζει το εύρος των συνεργασιών της Ένωσης σύμφωνα με τη «Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου [ΓΣΔΕ (1994)]». Στο άρθρο I της ΓΣΔΕ (1994), ορίζεται η μεταχείριση του «Μάλλον Ευνοούμενου Κράτους» ως μέσου άμβλυνσης των

ανισοτήτων στο διεθνές εμπόριο. Δηλαδή, προβλέπεται πως «η παραχώρηση προνομίων και η ευνοϊκή μεταχείριση προϊόντων, που παρέχονται μεταξύ των κρατών στις διεθνείς συναλλαγές τους, ισχύουν, αναλόγως, και για όλα τα κράτη-μέλη του ΠΟΕ, ανεξαρτήτως εθνικής προέλευσης». Κατ' ακολουθίαν, στο άρθρο 34 ΣΕΑΟΕ αναφέρεται πως «η ρήτρα εφαρμόζεται, εφόσον προβλέπεται από διεθνείς συνθήκες της Ένωσης με τρίτο μέρος καθώς και από διεθνείς συνθήκες των κρατών-μελών με τρίτο μέρος».

Περαιτέρω, στα άρθρα 35-36 ΣΕΑΟΕ, προβλέπονται η δημιουργία καθεστώτων ελεύθερου εμπορίου και προτιμησιακών δασμολογικών συμφωνιών με αναπτυσσόμενες και λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες. Οι συγκεκριμένες διατάξεις απορρέουν, αντίστοιχα, από τις παραγράφους 4-9, του άρθρου XXIV, της ΓΣΔΕ (1994), που αφορούν τη δημιουργία ζωνών ελεύθερων συναλλαγών και τελωνειακών ενώσεων, καθώς και από τα άρθρα XVIII και XXXVI, όπου προβλέπονται οι περιπτώσεις ευνοϊκής μεταχείρισης προϊόντων από λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, με γνώμονα την οικονομική ανάπτυξη³¹⁴.

Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 35, το «Καθεστώς Ελεύθερου Εμπορίου» εγκαθίσταται μεταξύ της Ένωσης και τρίτων μερών, βάσει των ορισμών της ΓΣΔΕ (1994), μέσω διεθνούς συνθήκης. Τις διεθνείς συνθήκες συνομολογούν από κοινού η Ένωση και τα κράτη-μέλη με τρίτα μέρη. Σημαντικό στοιχείο για τη συνοχή των εξωτερικών σχέσεων της Ένωσης είναι ότι, στο άρθρο 35, αναφέρεται πως «η σύναψη διεθνών συνθηκών πραγματοποιείται σύμφωνα και με τις διατάξεις του άρθρου 102», το οποίο, στην παράγραφο 1, προβλέπει ότι «τα κράτη-μέλη μπορούν να χορηγούν μονομερώς δασμολογικές προτιμήσεις σε τρίτα μέρη, επί τη βάσει διεθνούς συμφωνίας που συνάφθηκε πριν από την 1^η Ιανουαρίου 2015». Δηλαδή, από την έναρξη λειτουργίας της Ένωσης τα κράτη-μέλη περιορίζονται ως προς την ανεξάρτητη άσκηση εξωτερικής εμπορικής πολιτικής και, προς τον σκοπό αυτό, το εδάφιο β' της παραγράφου ορίζει ότι «τα κράτη-μέλη ενοποιούν όλες τις συμφωνίες, που αφορούν τη χορήγηση προτιμήσεων».

Σύμφωνα με το άρθρο 36, οι προτιμησιακές δασμολογικές συμφωνίες έχουν ως στόχο την οικονομική ανάπτυξη των «αναπτυσσόμενων και των λιγότερο

³¹⁴ Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου, 1994. Για ειδικότερη ανάλυση βλ. Ε. Δ. Πουρναράκης, *Διεθνής Οικονομική*, Αθήνα, 2004, σελ. 384-385.

ανεπτυγμένων κρατών». Οι προτιμησιακοί όροι διακρίνονται σε δύο κατηγορίες αναλόγως της οικονομικής κατάστασης των υποψηφίων εταίρων. Ειδικότερα, «για τις αναπτυσσόμενες χώρες, το ύψος των επιβαλλόμενων δασμών στα εισαγόμενα από αυτές εμπορεύματα ορίζεται στο 75% των προβλεπόμενων δασμών από το Κοινό Δασμολόγιο της Ένωσης, ενώ, για τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, το ύψος των δασμών είναι μηδενικό» (αρ. 36, παρ. 2 και 3).

Πέραν της συμβολής τους στην οικονομική μεγέθυνση και ανάπτυξη της Ένωσης, τα καθεστώτα ελεύθερου εμπορίου και οι προτιμησιακές συμφωνίες είναι εργαλεία εξωτερικής πολιτικής, με τα οποία επιδιώκονται συμμαχίες με ανεπτυγμένους και αναπτυσσόμενους εμπορικούς εταίρους, στοχεύοντας στην αποκόμιση γεωοικονομικών και γεωπολιτικών οφελών. Εν συγκρίσει με τα καθεστώτα ελεύθερου εμπορίου, οι προτιμησιακές δασμολογικές συμφωνίες δεικνύουν τη συμπερίληψη ανθρωπιστικών παραμέτρων και την ανάληψη διεθνούς ηθικής ευθύνης για την παγκόσμια ανάπτυξη, αλλά στοχεύουν, προδήλως, και στη διάχυση της γεωπολιτικής επιρροής της Ένωσης σε λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες και περιοχές της Ευρασίας και του πλανήτη. Σε κάθε περίπτωση, οι συμφωνίες ελεύθερου εμπορίου προτιμώνται από τις ενωσιακές αρχές, διότι διαμορφώνουν συνεργασίες σε μόνιμη και θεσμοποιημένη βάση, που μπορούν να αναβαθμιστούν σε βάθος χρόνου³¹⁵.

Περαιτέρω, οι Γενικές Κατευθύνσεις εμπλαισιώνονται από ένα σύνολο διατάξεων, που αφορούν την υποστήριξη των εμπορικών συναλλαγών των κρατών-μελών με τρίτα μέρη, μέσω συγκεκριμένων αρμοδιοτήτων που ασκεί η Επιτροπή. Στα άρθρα 37-39 και 40-41 θεσπίζονται επί της αρχής οι «κανόνες προέλευσης, η εξάλειψη περιοριστικών μέτρων, τα μέτρα αντιμετώπισης και τα μέτρα προώθησης εξαγωγών» Συγχρόνως, στο άρθρο 38 ορίζεται το καθεστώς του «διεθνούς εμπορίου υπηρεσιών». Συγκεκριμένα, για τα «εμπορεύματα που εισάγονται στην τελωνειακή επικράτεια της Ένωσης, προβλέπεται η εφαρμογή κοινών κανόνων προέλευσης, τους οποίους καθορίζει η Επιτροπή». Σύμφωνα με το άρθρο 37, οι κανόνες προέλευσης

³¹⁵ Free Trade Agreement between the Eurasian Economic Union and its Member States, of the one part, and the Socialist Republic of Viet Nam, of the other part, 29 Μαΐου 2015 και Interim Agreement leading to formation of a free trade area between the Eurasian Economic Union and its Member States, of the one part, and the Islamic Republic of Iran, of the other part, 17 Μαΐου 2018. Επίσης, η Ένωση έχει λάβει αποφάσεις για την εκκίνηση διαπραγματεύσεων προς τη δημιουργία ελεύθερων εμπορικών χώρων με την Αίγυπτο και το Ισραήλ, ενώ η Επιτροπή εργάζεται προς την εμβάθυνση του διαλόγου και την προώθηση συνεργασιών με την ΕΕ, τη MERCOSUR και με τις χώρες ΟΣΣ και της OBOR. Βλ. σχετικά, EEC, Eurasian Economic Union: Facts and Figures, Moscow, 2017.

εφαρμόζονται τόσο στα καθεστώτα ελεύθερου εμπορίου και τις προτιμησιακές συμφωνίες, όσο και στο πλαίσιο της δασμολογικής πολιτικής γενικότερα, αλλά και σε σχέση με τα μη δασμολογικά μέτρα. Ακόμη, στην παράγραφο 6 του άρθρου 37 ορίζεται πως:

«Στην περίπτωση επαναλαμβανόμενων παραβιάσεων των κανόνων προέλευσης από τρίτο μέρος, η Επιτροπή δύναται να παρακολουθεί τη διαδικασία ταυτοποίησης των τελωνειακών αρχών, σε σχέση με τα αγαθά που προέρχονται από τη συγκεκριμένη χώρα. Ενώ στην περίπτωση συστηματικών παραβιάσεων δύναται να αναστέλλει την αποδοχή των σχετικών εγγράφων που τεκμαίρουν την προέλευση των εμπορευμάτων από τις τελωνειακές αρχές των κρατών-μελών. Οι συγκεκριμένες διατάξεις δεν περιορίζουν τα κράτη-μέλη από το να ελέγχουν την προέλευση των εισαγομένων εμπορευμάτων και να λαμβάνουν μέτρα που βασίζονται στα αποτελέσματα των ελέγχων».

Η «εξάλειψη των περιοριστικών μέτρων στο εμπόριο με τρίτα μέρη» αποτελεί μία κρίσιμη αρμοδιότητα, που ασκεί η Επιτροπή συντρέχοντας τα κράτη-μέλη στην προστασία των εθνικών τους συμφερόντων. Το άρθρο 39 ορίζει ότι «η Επιτροπή παρέχει βοήθεια στην αξιολόγηση των αγορών των τρίτων μερών, παρακολουθώντας την επιβολή περιοριστικών μέτρων εις βάρος των κρατών-μελών». Ενώ, «στην περίπτωση διαπίστωσης οποιασδήποτε ενέργειας εις βάρος της Ένωσης είτε διαφορών μεταξύ της Ένωσης και τρίτου μέρους, διεξάγει, από κοινού με τα κράτη-μέλη, διαπραγματεύσεις με το τρίτο μέρος».

Σύμφωνα με το άρθρο 40, τα «μέτρα αντιμετώπισης εφαρμόζονται προς την αντιμετώπιση παραβιάσεων διεθνών συμφωνιών από τρίτα – συμβαλλόμενα – μέρη, εφόσον προβλέπονται σε συμφωνίες μεταξύ της Ένωσης είτε και των κρατών-μελών με τρίτα μέρη». Λαμβάνονται, δε, «με απόφαση της Επιτροπής και περιλαμβάνουν την αύξηση των συντελεστών των εισαγωγικών δασμών, την εισαγωγή ποσοτικών περιορισμών, την προσωρινή διακοπή προτιμήσεων είτε την υιοθέτηση άλλων μέτρων που εντάσσονται στη δικαιοδοσία της Επιτροπής». Η αρμοδιότητα αυτή απονέμεται στην Επιτροπή, καθότι η τελωνειακή επικράτεια των κρατών-μελών λογίζεται ως ενιαία και η λήψη μέτρων αντιμετώπισης εφαρμόζεται επί του συνόλου των συστατικών μερών της, δηλαδή των κρατών-μελών. Τα «κράτη-μέλη δύνανται να προβαίνουν μονομερώς στη λήψη μέτρων αντιμετώπισης, όπως στην αύξηση των εισαγωγικών δασμών καθ' υπέρβαση του Κοινού Δασμολογίου, επί διεθνών

συμφωνιών με τρίτα μέρη που συνάφθηκαν πριν την έναρξη λειτουργίας της Ένωσης (1/1/2015)». Επίσης, δύνανται «να αναστέλλουν μονομερώς δασμολογικές προτιμήσεις, υπό την προϋπόθεση ότι οι διοικητικοί μηχανισμοί αναστολής δεν παραβιάζουν όρους της Συνθήκης».

Όπως ορίζεται σχετικά στο άρθρο 41, τα «μέτρα προώθησης των εξαγωγών λαμβάνονται από την Ένωση και τα κράτη-μέλη, προκειμένου να προωθούνται τα προϊόντα των κρατών-μελών στις αγορές τρίτων μερών». Εφαρμόζονται, δε, «σύμφωνα με διεθνείς συνθήκες και τη νομοθεσία του ΠΟΕ», ενώ περιλαμβάνουν «την ασφάλιση και τις εξαγωγικές πιστώσεις, τη διεθνή μίσθωση, την προώθηση της φήμης “περί του καλού προϊόντος της ΕΑΟΕ”, την καθιέρωση ετικέτας («Made in the EAEU») ³¹⁶, παρουσιάσεις, διεθνείς εκθέσεις και διαφημιστικές εκστρατείες προώθησης με ισότιμους όρους για κάθε κράτος-μέλος».

Τέλος, σε σχέση με το καθεστώς διεθνούς εμπορίου υπηρεσιών, το άρθρο 38 ορίζει ότι αποτελεί αποκλειστική αρμοδιότητα των κρατών-μελών. Προϋποθέτει, δε, επί της αρχής «τον συντονισμό των εθνικών αρχών». Ωστόσο, αποσαφηνίζεται πως «ο συντονισμός δεν συνεπάγεται οποιαδήποτε υπερεθνική δικαιοδοσία της Ένωσης στον συγκεκριμένο τομέα».

- **Το κοινό δασμολόγιο**

Σύμφωνα με το άρθρο 42 ΣΕΑΟΕ, «η Ενιαία Ονοματολογία Εμπορευμάτων της Διεθνούς Οικονομικής Δραστηριότητας της ΕΑΟΕ και το Κοινό Δασμολόγιο της ΕΑΟΕ εφαρμόζονται στην ενιαία τελωνειακή επικράτεια, εγκρίνονται από την Επιτροπή και αποτελούν μέσα της εμπορικής πολιτικής της Ένωσης». Στην παράγραφο 2, του άρθρου 42, ορίζεται ότι βασικοί στόχοι της εφαρμογής του Κοινού Δασμολογίου είναι:

«Η αποτελεσματική ενσωμάτωση της Ένωσης στην παγκόσμια οικονομία, ο εξορθολογισμός των κατηγοριών των εμπορευμάτων που εισάγονται στην τελωνειακή επικράτεια, η διατήρηση ισορροπημένου εμπορικού ισοζυγίου

³¹⁶ Ρ. Алмакунова, «Сделано в ЕАЭС: список товаров с общим брендом расширен», Известия, 8 Μαρτίου 2020, <https://iz.ru/export/google/amp/984102?fbclid=IwAR33dvx6vpnxhB1suBsFY4nCi1zDXezx2mq2CF6NmNYgM-qmcMHjmyF5kXc>.

μεταξύ των εξαγομένων και εισαγομένων προϊόντων στην τελωνειακή επικράτεια της Ένωσης, η προοδευτική διεύρυνση των παραγωγικών και καταναλωτικών δυνατοτήτων των οικονομιών της Ένωσης και η υποστήριξη πολλαπλών οικονομικών τομέων».

Στο κοινό δασμολόγιο εφαρμόζονται συγκεκριμένοι τύποι δασμολογικών συντελεστών, σύμφωνα με την παράγραφο 3 του άρθρου 42: «Οι κατ' αξίαν συντελεστές ποσοστιαία επί της δασμολογητέας αξίας των προϊόντων, οι ειδικοί δασμολογικοί συντελεστές που προσδιορίζονται από τα φυσικά χαρακτηριστικά των αγαθών και οι συνδυαστικοί συντελεστές που επιβάλλονται κατ' αξίαν και επί των χαρακτηριστικών τους». Όπως ορίζει σχετικά η παράγραφος 4 του άρθρου 42, «οι δασμολογικοί συντελεστές, ανεξαρτήτως της προέλευσης των αγαθών, είναι κοινοί και δεν υπόκεινται σε εξαιρέσεις», εκτός αν άλλως ορίζουν διεθνείς εμπορικές συνθήκες, που εμπίπτουν στο καθεστώς των ζωνών ελευθέρων συναλλαγών (αρ. 35) είτε και στο προτιμησιακό δασμολογικό καθεστώς των αναπτυσσόμενων και λιγότερο ανεπτυγμένων κρατών (αρ. 36) καθώς και στις περιπτώσεις όπου η ΣΕΑΟΕ ορίζει διαφορετικά (αρ. 42, παρ. 4 και 43).

Ειδικότερα, το κοινό δασμολόγιο επιφυλάσσει ειδικό καθεστώς δασμολογικής μεταχείρισης σε τρεις διακριτές περιπτώσεις: Πρώτον, για να εξυπηρετηθεί η αποπληθωριστική πολιτική της Ρωσίας και των υπολοίπων κρατών-μελών της Ένωσης. Δεύτερον, για να τύχουν ευνοϊκής μεταχείρισης υποψήφια προς ένταξη κράτη. Τρίτον, προκειμένου να προστατευθεί η πρωτογενής παραγωγή των εθνικών οικονομιών.

Όσον αφορά την πρώτη περίπτωση, οι σχετικές διατάξεις εντοπίζονται στην περιοδική επιβολή δασμών, σε εξαμηνιαία βάση, σύμφωνα με την παράγραφο 5, του άρθρου 42. Η Επιτροπή έχει την ευχέρεια επιλογής και επιβολής ειδικών δασμολογικών ρυθμίσεων, αναστέλλοντας τις, αντιστοίχως, προβλεπόμενες στο κοινό δασμολόγιο, προκειμένου να ανταποκρίνεται στις καταναλωτικές και παραγωγικές ανάγκες των οικονομιών των κρατών-μελών, που διακρίνονται από ειδικές κλιματικές συνθήκες, συμβάλλοντας στην ενίσχυση του αποπληθωρισμού τους, αφού αυτές είναι σε σημαντικό βαθμό – κυρίως η Ρωσία – εξαρτημένες από τους φυσικούς πόρους και, ειδικότερα, από την παραγωγή υδρογονανθράκων και τις διακυμάνσεις των τιμών του φυσικού αερίου και του πετρελαίου.

Σε ό,τι αφορά τη δεύτερη περίπτωση, σύμφωνα με την παράγραφο 6, του άρθρου 42, η ΣΕΑΟΕ προσφέρει στα υποψήφια προς ένταξη κράτη τη δυνατότητα να εφαρμόζουν διαφορετικούς, σε σχέση με το Κοινό Δασμολόγιο, δασμολογικούς συντελεστές, σε ειδικές κατηγορίες προϊόντων και δασμών, που εγκρίνονται από την Επιτροπή και που εφαρμόζονται επί τη βάση της διεθνούς συμφωνίας ένταξης του εκάστοτε κράτους στην Ένωση. Το ενταχθέν κράτος δύναται να διατηρεί το ευνοϊκότερο δασμολογικό καθεστώς για συγκεκριμένες κατηγορίες προϊόντων, που απορρέουν από την ενταξιακή συμφωνία και αποκλειστικά εντός της εθνικής επικράτειάς του, δίχως να έχει τη δυνατότητα επανεξαγωγής – διοχέτευσής τους στις επικράτειες των υπολοίπων κρατών-μελών με άλλους δασμολογικούς συντελεστές και προνομιακούς όρους. Στην περίπτωση, δε, που κράτος-μέλος, πλήρως ενταγμένο στην Ένωση, παραβιάσει τις ανωτέρω διατάξεις, καλείται να αποδώσει στα άλλα κράτη-μέλη την οικονομική διαφορά, που προκύπτει σύμφωνα με το κοινό δασμολόγιο.

Κατά τρίτον, σύμφωνα με το άρθρο 44, το ειδικό καθεστώς δασμολογικής μεταχείρισης εμπλαισιώνεται από την κατηγορία των ποσοτικών δασμών για την προστασία του πρωτογενούς και του δευτερογενούς οικονομικού τομέα των κρατών-μελών. Ειδικότερα, για τα αγροτικά προϊόντα, που εισάγονται στην τελωνειακή επικράτεια από τρίτες χώρες, εφόσον παράγονται αντίστοιχα και ομοειδή αυτών από τα κράτη-μέλη της Ένωσης, προβλέπεται η επιβολή και κατανομή ποσοτικών δασμών, σύμφωνα με τα οριζόμενα στο παράρτημα 6.

Προσθέτως, σύμφωνα με την παράγραφο 3, του άρθρου 43 και την ενότητα II, του παραρτήματος 6, οι αρχές της Ένωσης δύνανται να χορηγήσουν κατ' εξαίρεση δασμολογικές απαλλαγές:

«Σε ξένες επενδύσεις που εισρέουν σημαντικά κεφάλαια στην τελωνειακή επικράτεια, σε αγαθά που εξασφαλίζονται από τη διεθνή συνεργασία και, κυρίως, σε παράγωγα της έρευνας είτε και κοινών ερευνών με τρίτα μέρη που αφορούν το διάστημα και τη «βαθιά θάλασσα», στις εισροές συναλλάγματος σε νομίσματα των κρατών-μελών και σε χρεόγραφα τρίτων κρατών, καθώς και σε αγαθά που προορίζονται για ανθρωπιστική βοήθεια και για φιλανθρωπικούς σκοπούς».

Η δασμολογική πολιτική της Ένωσης, πέραν των διατάξεων που αφορούν το κοινό δασμολόγιο, περιλαμβάνει ένα σύνολο κανόνων, που επιτρέπουν στην Επιτροπή

και τα κράτη-μέλη να λαμβάνουν περαιτέρω μέτρα για την προστασία των ενωσιακών και εθνικών συμφερόντων, πέραν αυτών που διασφαλίζονται μέσω των δασμολογικών συντελεστών. Τα άρθρα 45, 46 και 47 ορίζουν τις αρμοδιότητες των ενωσιακών οργάνων και των κρατών-μελών επί της διαμόρφωσης και εφαρμογής της δασμολογικής μεταχείρισης.

Το άρθρο 45 ορίζει τις αρμοδιότητες του Ανωτάτου Συμβουλίου και της Επιτροπής επί του Κοινού Δασμολογίου. Συγκεκριμένα στην παράγραφο 1 αναφέρεται ότι:

«Η Επιτροπή είναι αρμόδια για τη διατήρηση της Ενιαίας Ονοματολογίας και του Κοινού Δασμολογίου, ενώ καθορίζει τους συντελεστές των εισαγωγικών δασμών, συμπεριλαμβανομένων και των εποχικών συντελεστών, τις περιπτώσεις χορήγησης δασμολογικών απαλλαγών, το σύστημα χορήγησης δασμολογικών προτιμήσεων, τις λίστες των αναπτυσσόμενων και λιγότερο ανεπτυγμένων κρατών και των εμπορευμάτων που προέρχονται από τα συγκεκριμένα κράτη καθώς και τους ποσοτικούς δασμούς».

Σύμφωνα, δε, με την παράγραφο 2, «το Ανώτατο Συμβούλιο εγκρίνει τον κατάλογο των ευαίσθητων αγαθών, βάσει του οποίου οι εισαγωγικοί δασμοί δύνανται να αλλάξουν με απόφαση του Συμβουλίου της Επιτροπής».

Ειδικότερη σημασία για τη δασμολογική πολιτική της Ένωσης έχουν τα άρθρα 46 και 47. Συγκεκριμένα, το άρθρο 46 αναγνωρίζει στην Ένωση το δικαίωμα λήψης «μη δασμολογικών μέτρων στο εμπόριο με τρίτες χώρες» για την προστασία των εθνικών συμφερόντων των κρατών-μελών, μέσω της εφαρμογής «απαγορεύσεων, ποσοτικών περιορισμών, αποκλειστικών εμπορικών δικαιωμάτων, αυτόματης έκδοσης αδειών εισαγωγής και διαδικασιών εξουσιοδότησης στις εισαγωγές και τις εξαγωγές αγαθών»³¹⁷. Το άρθρο 47, σε συνδυασμό με το παράρτημα 7, προβλέπει πως τα κράτη-

³¹⁷ Τα μη δασμολογικά μέτρα της Ένωσης αναλύονται και εξειδικεύονται στο παράρτημα 7, ενότητες III-VI. Συνολικά, θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα μέτρα απαγόρευσης εισαγωγών και εξαγωγών καθώς και οι ποσοτικοί περιορισμοί έχουν ως στόχο την προστασία της εγχώριας παραγωγής, την επισιτιστική ασφάλεια και την καταπολέμηση του πληθωρισμού, ενώ τα αποκλειστικά εμπορικά δικαιώματα, η αυτόματη έκδοση αδειών και η διαδικασία εξουσιοδότησης αποτελούν ειδικότερα διοικητικά μέτρα, κατά τη διαδικασία εκτελωνισμού των προϊόντων, με τα οποία στηρίζεται η επιχειρηματικότητα και η ανταγωνιστικότητα των εθνικών οικονομιών. Τα μέτρα αυτά απορρέουν από τις παραγράφους 3-4, του άρθρου VIII της ΓΣΔΕ (1994), που ορίζουν «ότι λαμβάνονται έως τον βαθμό προειδοποίησης του συμβαλλομένου μέρους που παραβιάζει όρους της συμφωνίας, υπό την προϋπόθεση ότι δεικνύεται πως πρόκειται για μη σκόπιμη παράλειψη, ευκόλως επανορθώσιμη, χωρίς εμφανή πρόθεση απάτης ή βαριάς αμέλειας».

μέλη δύνανται, αφού ενημερώνουν την Επιτροπή, να προβαίνουν, «μονομερώς, στη λήψη προσωρινών μέτρων έναντι τρίτων χωρών», με τις οποίες διατηρούν εμπορικές σχέσεις, εφόσον διαπιστώνονται απειλές:

«Έναντι της εθνικής άμυνας, της δημόσιας τάξης, των χρηστών ηθών, της πολιτιστικής κληρονομιάς, της εξάντλησης των φυσικών πόρων, της προστασίας του περιβάλλοντος καθώς και εφόσον σημειώνονται αρνητικές επιδράσεις και διακυμάνσεις στην ισορροπία του ισοζυγίου πληρωμών και στις συναλλαγματικές ισοτιμίες τους αντιστοίχως, σε συνδυασμό με την εξάντληση των συναλλαγματικών αποθεμάτων τους»³¹⁸.

• Μέτρα εμπορικής άμυνας

Τα «μέτρα εμπορικής άμυνας» της Ένωσης αποτελούν ένα εξαιρετικά σημαντικό τμήμα της εξωτερικής εμπορικής πολιτικής και λαμβάνονται, προκειμένου να αντιμετωπιστούν «απειλές υλικής ζημίας είτε σοβαρής ζημίας στην εγχώρια βιομηχανία των κρατών-μελών». Η διαδικασία λήψης και η κατηγοριοποίησή τους ορίζονται από τα άρθρα 48-50 και το παράρτημα 8 ΣΕΑΟΕ. Συγκεκριμένα, το άρθρο 48 περιλαμβάνει τις αρμοδιότητες της Επιτροπής και γενικές διατάξεις επί της λήψης των μέτρων, το άρθρο 49 την κατηγοριοποίησή τους σε «μέτρα διασφάλισης, μέτρα αντιντάμπινγκ και αντισταθμιστικά μέτρα»³¹⁹, ενώ το άρθρο 50 προβλέπει πρόσθετα «εργαλεία εμπορικής άμυνας».

Οι ορισμοί της υλικής και σοβαρής ζημίας δίδονται στην ενότητα I, του παραρτήματος 8. Ως «υλική ζημία» ορίζεται «η συρρίκνωση της εγχώριας παραγωγής των κρατών-μελών ως προς τα αντιστοίχως εισαγόμενα προϊόντα, προκαλώντας, συγχρόνως, τη μείωση του κύκλου εργασιών των επιχειρήσεων», δηλαδή «των πωλήσεων, της κερδοφορίας, καθώς και της απασχόλησης, των ημερομισθίων, των αποθεμάτων και, τελικώς, την εξασθένηση της επιχειρηματικότητας και των επενδύσεων στις βιομηχανίες των κρατών-μελών». Ως «σοβαρή ζημία» νοείται η

³¹⁸ Η ενότητα X του παραρτήματος 7 ορίζει τη διαδικασία μονομερούς επιβολής μέτρων από τα κράτη-μέλη. Κάθε κράτος-μέλος δύναται να λαμβάνει απόφαση επιβολής μέτρων, ενημερώνοντας την Επιτροπή εντός τριών ημερών πριν την εφαρμογή της. Η Επιτροπή είναι αρμόδια, προκειμένου να αποφασίσει για την περίοδο ισχύος της προσωρινής επιβολής και, στην περίπτωση που αυτό δεν πραγματοποιηθεί, το κράτος-μέλος εφαρμόζει την απόφαση για χρονικό διάστημα, που δεν υπερβαίνει τους έξι μήνες. Τα μέτρα του παραρτήματος 7 ευθυγραμμίζονται με τα αντιστοίχως οριζόμενα στο άρθρο XX της ΓΣΔΕ (1994).

³¹⁹ Τα μέτρα εμπορικής άμυνας έλκουν την ύπαρξή τους από τους ορισμούς των άρθρων XIX (μέτρα διασφάλισης) και VI (αντιντάμπινγκ και αντισταθμιστικά) της ΓΣΔΕ (1994).

εξασθένηση του εκάστοτε βιομηχανικού κλάδου των κρατών-μελών από τους αντίστοιχους τρίτων κρατών επί τη βάση της αύξησης των εισαγωγών των σχετικών προϊόντων, που προκαλούν ή που δύνανται να προκαλέσουν σημαντική μείωση της εγχώριας κατανάλωσης, «επιβράδυνση της παραγωγής καθώς και επιδείνωση της εμπορικής και χρηματοοικονομικής θέσης των εθνικών βιομηχανιών».

Σύμφωνα με το άρθρο 48, η Επιτροπή είναι αρμόδια για την εποπτεία της τήρησης των όρων, που συνάπτονται μεταξύ της Ένωσης και τρίτων χωρών επί του αμοιβαίου εμπορίου, καθώς και τη λήψη των μέτρων εμπορικής άμυνας. Προς τον σκοπό αυτό, η ΣΕΑΟΕ προβλέπει τη σύσταση ειδικής υπηρεσίας, της «Αρχής Ερευνών», η οποία υπάγεται στην Επιτροπή και έχει ως αρμοδιότητα την, ανά κλάδο, παρακολούθηση των εισαγωγών προς την ευρασιατική επικράτεια και την πιθανότητα πρόκλησης ζημίας στις βιομηχανίες των κρατών-μελών. Η Αρχή Ερευνών³²⁰, πέραν των εποπτικών καθηκόντων της, εισηγείται αναλόγως στην Επιτροπή περί της λήψης των αμυντικών κατά περίπτωση μέτρων, «τα οποία δύνανται να τροποποιούνται και να ανακαλούνται».

Στο άρθρο 49 παρ. 6 προβλέπεται η λήψη μέτρων διασφάλισης στις περιπτώσεις, που τρίτο μέρος αυξάνει τον όγκο των εξαγωγών του προς την Ένωση και «προκαλεί είτε απειλεί να προκαλέσει σοβαρή ζημία στις εθνικές βιομηχανίες πανομοιότυπων ή ομοειδών προϊόντων». Σύμφωνα με το άρθρο 2, της ενότητας III, του παραρτήματος 8, η αύξηση των εισαγωγών, «που προκαλεί είτε δύναται να προκαλέσει ζημία», προσδιορίζεται από «το ποσοστό και την ποσότητα της αύξησης των εισαγωγών των προϊόντων σε απόλυτους και σχετικούς όρους» σε σχέση με την αντίστοιχη παραγωγή και κατανάλωση των κρατών-μελών, «το μερίδιο της αγοράς» που καταλαμβάνουν, «τα επίπεδα των τιμών σε σχέση με τα εγχωρίως παραγόμενα προϊόντα» και τις «αλλαγές» και διακυμάνσεις στα επίπεδα των πωλήσεων και του «όγκου παραγωγής καθώς και στη συνολική λειτουργία των εγχωρίων βιομηχανικών κλάδων».

Ως μέτρα διασφάλισης ορίζονται, σύμφωνα με τις ενότητες III και IV του παραρτήματος 8, οι ποσοτικές ποσοστώσεις, οι ειδικοί δασμοί διασφάλισης και οι

³²⁰ Σύμφωνα με το παράρτημα 8, ενότητα II παρ. 8, η γλώσσα εργασίας της Αρχής Ερευνών είναι η ρωσική, ενισχύοντας την υπεροχή της Ρωσίας κατά τη διεξαγωγή των διαπραγματεύσεων της Αρχής με τις οικείες αρχές των τρίτων κρατών. Βλ. σχετικά, παραπάνω, 3.6 Η γλώσσα εργασιών.

δασμολογικές ποσοστώσεις ως προστιθέμενες πλέον των προβλεπόμενων δασμών στα εισαγόμενα προϊόντα, αναλόγως των εγχωρίως παραγομένων και της έκτασης της ζημίας που σημειώνει ο αντίστοιχος βιομηχανικός κλάδος των κρατών-μελών. Από τα μέτρα διασφάλισης εξαιρούνται συμφωνίες, που παρέχουν προτιμησιακό καθεστώς μεταχείρισης και ειδικές ποσοστώσεις σε τρίτες αναπτυσσόμενες ή λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες. Ειδικότερα, οι χώρες της ΚΑΚ αντιμετωπίζονται με διακεκριμένους όρους από την Ένωση στα πλαίσια της ειδικής εταιρικής σχέσης, που συνδέει τα κράτη-μέλη με τους πρώην σοβιετικούς συμμάχους τους σε ζώνη ελεύθερου εμπορίου, με βάση την ομώνυμη διακρατική συμφωνία της «18^{ης} Οκτωβρίου 2011» (παράρτημα 8, ενότητα III, παρ. 9).

Στην παράγραφο 7 του άρθρου 49 προβλέπεται η λήψη μέτρων αντιντάμπινγκ στις περιπτώσεις, που τρίτο μέρος μειώνει τεχνητά τις τιμές των προϊόντων του (ντάμπινγκ) και τα εισάγει στην Ένωση σε τιμές χαμηλότερες από αυτές που ισχύουν στην εσωτερική είτε και τη διεθνή αγορά, «προκαλώντας είτε απειλώντας με πρόκληση υλικής ζημίας τις βιομηχανίες των κρατών-μελών». Σύμφωνα με τα άρθρα 1-5 της ενότητας IV του παραρτήματος 8, βασικό κριτήριο των περιπτώσεων διερεύνησης πρακτικής ντάμπινγκ από τρίτο μέρος στην αγορά της Ένωσης είναι η «μέση σταθμισμένη κανονική αξία» των προϊόντων και η εξέταση της τιμής τους συναρτήσει του όγκου των εισαγωγών, των επιπτώσεων που προκαλούνται στις «τιμές των ταυτόσημων και ομοειδών προϊόντων που παράγονται από τις βιομηχανίες των κρατών-μελών», των επιδράσεων στη ζήτηση και την κατανάλωση καθώς και των συνεπειών που η πρακτική αυτή επιφέρει στην παραγωγή σε σχέση με τις «τεχνολογικές και τεχνικές μεθόδους επεξεργασίας τους».

Βάσει της ενότητας VI του παραρτήματος 8, τα μέτρα αντιντάμπινγκ επιβάλλονται υπό τη μορφή πρόσθετων φόρων στα εισαγόμενα προϊόντα είτε μέσω της αύξησης των τιμών στα ομοειδή εξαγόμενα έπειτα από συμφωνία των εθνικών αρχών με τον εκάστοτε εξαγωγέα. Ωστόσο, η επιβολή των μέτρων εξαρτάται από το ποσοστό απόκλισης των τιμών και του όγκου των εισαγόμενων προϊόντων, το οποίο καθορίζεται από το «ελάχιστο όριο – ήσσονος σημασίας (*de minimis*)». Ως ελάχιστο όριο θεωρείται η ακολουθία της πρακτικής ντάμπινγκ εντός ορίων, που θεωρούνται αμελητέα για την απειλή είτε την πρόκληση σοβαρής ζημίας στις βιομηχανίες της Ένωσης και τα οποία διακρίνονται, όσον αφορά την απόκλιση των τιμών, «σε λιγότερο από 2% σε σχέση με τη μέση τιμή της αγοράς και, όσον αφορά τον όγκο των εισαγωγών συγκεκριμένου

προϊόντος από τρίτη χώρα, σε λιγότερο από 3% σε σχέση με το συνολικό όγκο των εισαγωγών του προϊόντος στην Ένωση». Οι χώρες, που εμπίπτουν στο όριο «κάτω του 3% μεμονωμένα», δύνανται να «καλύπτουν συλλογικά λιγότερο από το 7% των εισαγωγών του συγκεκριμένου προϊόντος στην Ένωση».

Στην παράγραφο 8 του άρθρου 49 προβλέπεται η λήψη αντισταθμιστικών μέτρων στις περιπτώσεις, που τρίτη χώρα «χορηγεί χρηματικές ενισχύσεις είτε επιδοτεί, εν μέσω ευνοϊκών δανειακών όρων και φοροεισπρακτικών μέτρων, την παραγωγή και εξαγωγή προϊόντων προς την Ένωση, και προκαλεί είτε απειλεί να προκαλέσει υλική ζημία στις βιομηχανίες των κρατών-μελών». Τα αντισταθμιστικά μέτρα επιβάλλονται στα επιδοτούμενα, κατά περίπτωση, προϊόντα, μέσω φόρων οι οποίοι, μετά την είσπραξή τους, χορηγούνται στους αντίστοιχους βιομηχανικούς κλάδους των κρατών-μελών, προκειμένου να αντισταθμιστεί η ζημία. Ως προς την εφαρμογή τους, τα αντισταθμιστικά μέτρα είναι ευέλικτα, αφού η ΣΕΑΟΕ προσφέρει τη δυνατότητα ανάκλησής τους έπειτα από συμφωνία της Αρχής Ερευνών με τις ομόλογες αρχές των τρίτων κρατών που ακολουθούν την αθέμιτη πρακτική των επιδοτήσεων σε βάρος των κρατών-μελών της Ένωσης.

Τα αντισταθμιστικά μέτρα εφαρμόζονται, λαμβάνοντας υπόψη το ανάλογο, ήσσονος σημασίας, όριο στις κρατικές ενισχύσεις επί της αξίας των προϊόντων και επί του όγκου των εισαγωγών τους σύμφωνα με την ενότητα V του παραρτήματος 8. Η κρατική ενίσχυση θεωρείται αμελητέα όταν είναι «κάτω του 1% της αξίας του προϊόντος και, όσον αφορά τον όγκο των εισαγωγών από τρίτη χώρα, σε λιγότερο από 1% σε σχέση με το συνολικό όγκο των εισαγωγών του προϊόντος στην Ένωση». Οι χώρες, που εμπίπτουν στο όριο «κάτω του 1% μεμονωμένα, δύνανται συλλογικά να καλύπτουν λιγότερο από το 3% των εισαγωγών του συγκεκριμένου προϊόντος στην Ένωση». Το ήσσονος σημασίας όριο είναι πιο διασταλτικό, στα πλαίσια ευνοϊκών όρων που παρέχει η Ένωση σε αναπτυσσόμενες και λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, όπου η κρατική ενίσχυση θεωρείται αμελητέα όταν «δεν υπερβαίνει το 2% της αξίας του προϊόντος και, όσον αφορά τον όγκο των εισαγωγών από τρίτη χώρα, σε λιγότερο από 4% σε σχέση με το συνολικό όγκο των εισαγωγών του προϊόντος στην Ένωση». Οι χώρες, που εμπίπτουν στο όριο «κάτω του 4% μεμονωμένα, δύνανται συλλογικά να καλύπτουν λιγότερο από το 9% των εισαγωγών του συγκεκριμένου προϊόντος στην Ένωση (παράρτημα 8, ενότητα VI, αρ. 4).

Σύμφωνα με τις παραγράφους 186-189 της ενότητας VI του παραρτήματος 8, η Αρχή Ερευνών διεξάγει έρευνες με πρωτοβουλία της είτε έπειτα από σχετικό αίτημα παραγωγών ή ενώσεων παραγωγών είτε από εξουσιοδοτημένους αντιπροσώπους και τις ενώσεις τους³²¹. Τόσο κατά τη διάρκεια, όσο και κατά την ολοκλήρωση των ερευνών, εφόσον υπάρχουν βάσιμες είτε οριστικές ενδείξεις για την ανάγκη λήψης μέτρων εμπορικής άμυνας, η Αρχή Ερευνών ενημερώνει σχετικά την Επιτροπή, η οποία αποφασίζει, αντιστοίχως, για την προσωρινή επιβολή δασμών είτε και την επί μακρόν εφαρμογή μέτρων. Συγκεκριμένα, σε υποθέσεις, που αφορούν τη διενέργεια ερευνών για λήψη μέτρων διασφάλισης, επιβάλλονται «προσωρινοί δασμοί για 200 ημέρες και μέτρα χρονικής ισχύος τεσσάρων έως οκτώ ετών» (παράρτημα 8, ενότητα III, παρ. 15 και παρ. 30-37). Σε υποθέσεις, που αφορούν τη διενέργεια ερευνών για τη λήψη μέτρων αντιντάμπινγκ, επιβάλλονται «προσωρινοί δασμοί τεσσάρων έως 13 μηνών και μέτρα χρονικής ισχύος έως πέντε ετών» (παράρτημα 8, ενότητα IV, παρ. 81-82 και παρ. 108). Σε υποθέσεις, που αφορούν τη διενέργεια ερευνών για τη λήψη αντισταθμιστικών μέτρων, επιβάλλονται «προσωρινοί δασμοί έως τεσσάρων μηνών

³²¹ Στην παράγραφο 9, του άρθρου 49, διευκρινίζεται ότι:

«Για την υποβολή αίτησης επί της διεξαγωγής ερευνών για τη λήψη μέτρων εμπορικής άμυνας, ως εσωτερική βιομηχανία των κρατών-μελών νοείται το σύνολο των εγχώριων παραγωγών ομοειδών ή ευθέως ανταγωνιστικών προϊόντων, είτε εκείνοι που η παραγωγή τους αντιπροσωπεύει, αθροιστικά, μεγάλο μέρος της συνολικής εγχώριας παραγωγής των κρατών-μελών σε ομοειδή ή, αντιστοίχως, σε ευθέως ανταγωνιστικά προϊόντα, όχι λιγότερο από το 25% του συνόλου της».

Τόσο για τα ομοειδή όσο και τα ευθέως ανταγωνιστικά προϊόντα προβλέπεται η διενέργεια ερευνών για την εφαρμογή μέτρων διασφάλισης, ενώ ειδικότερα για τα ομοειδή προϊόντα προβλέπεται η διενέργεια ερευνών για την εφαρμογή μέτρων αντιντάμπινγκ και αντισταθμιστικών μέτρων.

Σύμφωνα με τους ορισμούς των περιπτώσεων 1 και 2 της παραγράφου 189 της ενότητας VI του παραρτήματος 8 προβλέπεται ότι:

«Οι αιτήσεις των παραγωγών θα πρέπει να υποστηρίζονται από παραγωγούς ομοειδών και ευθέως ανταγωνιστικών προϊόντων που αντιπροσωπεύουν μεγάλο μέρος της παραγωγής και όχι λιγότερο από το 25% του συνόλου της. Οι αιτήσεις των ενώσεων παραγωγών, που αντιπροσωπεύουν, αθροιστικά, μεγάλο μέρος του όγκου της παραγωγής και όχι λιγότερο από το 25% του συνόλου του, θα πρέπει να συνοδεύονται από έγγραφα που τεκμαίρουν ότι η παραγωγή τους αντιπροσωπεύει αθροιστικά άνω του 50% του μεριδίου της συνολικής παραγωγής της εσωτερικής βιομηχανίας ομοειδούς προϊόντος, προκειμένου να υποστηρίξουν είτε να αμφισβητήσουν την αίτηση».

Η Αρχή Ερευνών δημοσιοποιεί τις ενέργειές της στον επίσημο ιστότοπο της Ένωσης, προσφέροντας τη δυνατότητα υποστήριξης είτε αμφισβήτησης και προσβολής των αιτήσεων. Σύμφωνα με τα άρθρα 10 και 11 της ενότητας VI και τις ενότητες VII και VIII, του παραρτήματος 8, έπειτα από τη σχετική δημοσιοποίηση της έναρξης των ερευνών, τα ενδιαφερόμενα μέρη, ήτοι ομάδες βιομηχάνων, εισαγωγείς και καταναλωτικές οργανώσεις, δύνανται εντός 25 ημερών να αιτηθούν τη συμμετοχή τους στην έρευνα, εντός 45 ημερών να αιτηθούν δημοσίας ακροάσεώς τους από την Αρχή Ερευνών και εντός 65 ημερών να υποβάλουν γραπτώς τα σχόλιά τους. Σε περιπτώσεις σύγκρουσης συμφερόντων μεταξύ των ενδιαφερόμενων μερών και απόφασης της Επιτροπής, τα πρώτα δύνανται να προσβάλουν την απόφαση ενώπιον του Δικαστηρίου της Ένωσης, εφόσον αυτή δεν συνάδει με τη ΣΕΑΟΕ και τις διεθνείς συνθήκες εντός της Ένωσης. Στην περίπτωση που διαπιστωθεί σχετική σύγκρουση δικαίου, το Δικαστήριο αποφασίζει για την άρση των διορθωτικών μέτρων. Η απόφαση του Δικαστηρίου είναι δεσμευτική και τίθεται σε ισχύ, αφού πραγματοποιηθούν οι απαραίτητες αλλαγές.

και μέτρα χρονικής ισχύος έως πέντε ετών» (παράρτημα 8, ενότητα V, παρ. 143 και παρ. 173).

Τέλος, στο άρθρο 50, προβλέπεται η λήψη πρόσθετων μέτρων εμπορικής άμυνας, τα οποία χαρακτηρίζονται ως «άλλα μέσα εμπορικής άμυνας», που απορρέουν από «διεθνή συμφωνία ελεύθερου εμπορίου μεταξύ της Ένωσης και τρίτου μέρους, που προβλέπει το δικαίωμα επιβολής διμερών μέσων εμπορικής άμυνας, προκειμένου να αντισταθμίζονται οι συνέπειες, που υφίστανται οι παραγωγοί των κρατών-μελών από τις εισαγωγές του τρίτου μέρους». Σύμφωνα με τις παραγράφους 10-11 του άρθρου 50, τα μέσα εμπορικής άμυνας αποτελούν διακριτή κατηγορία των μέτρων εμπορικής άμυνας, «πέραν των μέτρων διασφάλισης, αντιντάμπινγκ και των αντισταθμιστικών μέτρων, συμπεριλαμβανομένων και των μέτρων που αφορούν τα αγροτικά προϊόντα». Την απόφαση λήψης τους λαμβάνει η Επιτροπή.

4.2.5 Τεχνικός κανονισμός

Τα άρθρα 51-55 ΣΕΑΟΕ αποτελούν το καταστατικό πλαίσιο για την ανάπτυξη της ενωσιακής πολιτικής, σε σχέση με την ομοιόμορφη εφαρμογή προδιαγραφών, για τη διασφάλιση της ποιότητας των προϊόντων, που διακινούνται στην ενιαία τελωνειακή επικράτεια. Ο Τεχνικός Κανονισμός της Ένωσης κατευθύνει την εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών και αρχών ως προς την εφαρμογή και τήρηση κοινών κανονισμών ασφάλειας, σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα που απορρέουν από τον Διεθνή Οργανισμό Τυποποίησης (ISO), τα διαπεριφερειακά πρότυπα που καθορίζονται από το Διακρατικό Συμβούλιο Τυποποίησης Μετρολογίας και Πιστοποίησης της ΚΑΚ καθώς και ανάλογες διεθνείς συνθήκες μεταξύ των κρατών-μελών είτε και με τρίτα μέρη στα πλαίσια διαπεριφερειακών οικονομικών συνεργασιών. Η πολιτική για τον τεχνικό κανονισμό κατατάσσεται στο φάσμα των πεδίων, που συνιστούν τη διαδικασία της «βαθιάς ολοκλήρωσης»³²².

Σύμφωνα με την παράγραφο 1 του άρθρου 51, ως Τεχνικός Κανονισμός νοείται, σωρευτικά, η λειτουργία ενός εναρμονισμένου συστήματος «δεσμευτικών κανόνων και διαδικασιών αξιολόγησης της παραγωγής, του σχεδιασμού, της έρευνας, της κατασκευής, της εγκατάστασης, της εποπτείας της λειτουργίας, της αποθήκευσης, της μεταφοράς, των πωλήσεων και της διάθεσης των προϊόντων». Το εναρμονισμένο αυτό

³²² Βλ. σχετικά, παρακάτω 4.3 Ο Κοινός Οικονομικός Χώρος.

σύστημα κανόνων θεσπίζει ένα κοινό νομοθετικό πλαίσιο, το οποίο λαμβάνει υπόψη και τις αντίστοιχες εθνικές νομοθεσίες, κωδικοποιώντας τον «κοινό κατάλογο προϊόντων που πληροί συγκεκριμένες τεχνικές προδιαγραφές και ισχύει εντός της Ένωσης». Η εφαρμογή του Τεχνικού Κανονισμού διέπεται από «δεσμευτικότητα» για τα κράτη-μέλη, διασφαλίζοντας, συγχρόνως, τη «συμμόρφωση της ενωσιακής νομοθεσίας με το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης των κρατών-μελών καθώς και το γενικότερο επίπεδο της επιστημονικής και τεχνολογικής ανάπτυξης της Ένωσης». Τα κράτη-μέλη οφείλουν να εφαρμόζουν τον Τεχνικό Κανονισμό, να λειτουργούν «ανεξάρτητες αρχές πιστοποίησης, συμμόρφωσης και εποπτείας, οι οποίες στελεχώνονται με κατασκευαστές, πωλητές, αγοραστές και καταναλωτές», να διασφαλίζουν την «ομοιόμορφη εφαρμογή» κανόνων και ρυθμίσεων προστατεύοντας τον ανταγωνισμό και λαμβάνοντας υπόψη τους τα διεθνή και περιφερειακά πρότυπα και να προβαίνουν στις απαραίτητες συνέργειες σε διακρατικό επίπεδο για τη βελτίωση της νομοθεσίας και την ανάπτυξη των επιμέρους τεχνικών κανόνων.

Σύμφωνα με τις παραγράφους 1 και 2 του άρθρου 52, οι τεχνικοί κανόνες, που περιλαμβάνονται στον Τεχνικό Κανονισμό, έχουν ως σκοπό «την προστασία της ανθρώπινης ζωής, της δημόσιας υγείας, του περιβάλλοντος (χλωρίδας και πανίδας), της προστασίας των καταναλωτών από παραπλανητικές ενέργειες, της ενεργειακής επάρκειας και της διατήρησης πόρων». Προσθέτως, οι τεχνικοί κανόνες «έχουν άμεση ισχύ στην ενωσιακή επικράτεια» και προορίζονται αποκλειστικά προς την εξυπηρέτηση του ανωτέρου σκοπού διαμορφώνοντας τον κοινό κατάλογο των προϊόντων. Η Επιτροπή επιφορτίζεται με την έκδοση των σχετικών νομικών πράξεων, που αφορούν την εφαρμογή των τεχνικών κανόνων και τη διαμόρφωση και τήρηση του κοινού καταλόγου. Τα κράτη-μέλη δεν δύνανται να παρεκκλίνουν από την εφαρμογή της ενωσιακής νομοθεσίας, ούτε να χρησιμοποιούν τους τεχνικούς κανόνες για σκοπούς πέραν των οριζόμενων στη ΣΕΑΟΕ. Αντίθετα, τα κράτη-μέλη δύνανται να εφαρμόζουν εθνικά πρότυπα πιστοποίησης και συμμόρφωσης, που απορρέουν από τους εθνικούς τεχνικούς κανονισμούς, αφού η παράγραφος 3, του άρθρου 52, προβλέπει ότι: «Προκειμένου να πληρούνται οι απαιτήσεις των τεχνικών κανόνων και να αξιολογείται η συμμόρφωσή τους με αυτούς, δύνανται να εφαρμόζονται διεθνή, περιφερειακά πρότυπα σε εθελοντική βάση και, εν τη απουσία τους, δύνανται να εφαρμόζονται εθνικά πρότυπα».

Περαιτέρω, σύμφωνα με το παράρτημα 9, η εναρμόνιση και διάρθρωση των τεχνικών κανονισμών, συντελείται σε τρία επίπεδα αναλόγως των ειδών και των κατηγοριών των προϊόντων. Το πρώτο επίπεδο συνίσταται από το ρυθμιστικό πλέγμα του Διεθνούς Οργανισμού Τυποποίησης (ISO), ενώ το δεύτερο επίπεδο συντίθεται από τις τεχνικές προδιαγραφές της ΚΑΚ. Στο τρίτο επίπεδο υφίστανται οι εθνικές νομοθεσίες, εφόσον δεν προβλέπονται σχετικές ρυθμίσεις του ISO και της ΚΑΚ. Η ειδικότερη αυτή πρόβλεψη της ΣΕΑΟΕ έχει διασταλτικό χαρακτήρα και λειτουργεί προστατευτικά για τα κατά περίπτωση εθνικά συμφέροντα αφού, έπειτα από σχετική έγκριση και συμπερίληψη των εθνικών τεχνικών κανονισμών στον κοινό κατάλογο προϊόντων, ο τεχνικός κανονισμός της Ένωσης περιλαμβάνει εξαιρέσεις, οι οποίες εδράζονται στις ιδιαίτερες εδαφικές και κλιματικές συνθήκες των κρατών-μελών είτε σε παραγωγικές διαδικασίες, που αφορούν τη διαχείριση της πυρηνικής ενέργειας, των φυσικών πόρων και την εθνική ασφάλεια.

Σε κάθε περίπτωση, σύμφωνα με τα άρθρα 53 και 54, οι εθνικές αρχές των κρατών-μελών καλούνται να διασφαλίσουν τις προδιαγραφές ποιότητας των προϊόντων μέσω ομοιόμορφων διαδικασιών αξιολόγησης, οι οποίες απολήγουν στην έκδοση και χορήγηση των πιστοποιητικών συμμόρφωσης με τους τεχνικούς κανονισμούς της Ένωσης και την ένδειξη καταλληλότητας (EAC) στη συσκευασία των εμπορευμάτων. Η κυκλοφορία των προϊόντων εντός της Ένωσης πραγματοποιείται, μόνον, εφόσον πληρούνται οι προδιαγραφές διασφάλισης της ποιότητας των προϊόντων και αφού ολοκληρωθούν οι ομοιόμορφες διαδικασίες αξιολόγησης και πιστοποίησης έπειτα από σχετική οδηγία και έγκριση της Επιτροπής. Η Επιτροπή μεριμνά για τις συνέργειες των εθνικών αρχών αποτρέποντας τον ανταγωνισμό τους και διασφαλίζοντας τη διαρκή ενημέρωσή τους μέσω του συστήματος ενιαίων πληροφοριακών δεδομένων³²³. Η «άρση και εξάλειψη των» τεχνικών «εμποδίων στο αμοιβαίο εμπόριο με τρίτα μέρη καθορίζεται με διεθνή συνθήκη εντός της Ένωσης», σύμφωνα με τους ορισμούς του άρθρου 55.

Η συνεργασία των κρατών-μελών επί του Τεχνικού Κανονισμού εξειδικεύεται στα παραρτήματα 10 και 11, ενώ εμπλαισιώνεται λειτουργικά από επιμέρους διεθνείς συνθήκες εντός της Ένωσης. Η «συμφωνημένη πολιτική για τον τεχνικό κανονισμό» ορίζει την εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών και τη συνεργασία των κρατών-μελών

³²³ Βλ. παραπάνω, 4.2.1 Ανταλλαγή πληροφοριών και στατιστικά.

μέσω ομοιόμορφων διαδικασιών, μεθόδων και μονάδων μέτρησης και αξιολόγησης των προϊόντων σύμφωνα με το Διεθνές Σύστημα Μονάδων (SI) και τα εθνικά είτε και διεθνή-διαπεριφερειακά πρότυπα μέτρησης. Προκειμένου, να διασφαλίζεται η ποιότητα των προϊόντων, «αναλόγως των προδιαγραφών ασφάλειας ISO, ΚΑΚ και των εθνικών τεχνικών κανονισμών», οι εθνικές αρχές πραγματοποιούν διαδικασίες διακρίβωσης μέσω ειδικών εργαστηρίων και με συγκεκριμένα μετρητικά όργανα, με στόχο την επίτευξη μετρολογικής «ιχνηλασιμότητας», δηλαδή τη «συγκρισιμότητα των αποτελεσμάτων των μετρήσεων διακρίβωσης με τις μονάδες μέτρησης του (SI)». Οι μετρολογικές διαδικασίες πιστοποίησης των προϊόντων είναι υποχρεωτικές και τα κράτη-μέλη οφείλουν να διασφαλίζουν την εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών προς την κατεύθυνση της αλληλεπίδρασης των εθνικών μετρολογικών αρχών μέσω διεργαστηριακών συγκρίσεων και ανταλλαγής πληροφοριακών δεδομένων υπό την εποπτεία της Επιτροπής.

Ακόμη, σύμφωνα με το παράρτημα 10, η Επιτροπή, πέραν των νομοθετικών και εποπτικών καθηκόντων της, έχει ως αρμοδιότητα την «οργάνωση και τον συντονισμό» των ενεργειών, με τις οποίες τα κράτη-μέλη διεξάγουν «τις διαδικασίες διακρίβωσης, τη διασφάλιση της διεργαστηριακής συγκρισιμότητας, σύμφωνα με το SI» και άλλες μονάδες μέτρησης που δεν συμπεριλαμβάνονται σε αυτό, «τις διαδικασίες έκδοσης των πιστοποιητικών διακρίβωσης-επαλήθευσης» και, εν γένει, την ομοιογενή και ομότροπη λειτουργία των εθνικών μετρολογικών συστημάτων, «με στόχο την ενημέρωση και την προστασία των καταναλωτών». Τα αποτελέσματα των διαδικασιών διακρίβωσης λαμβάνονται υπόψη και εφαρμόζονται από τις εθνικές αρχές πιστοποίησης των κρατών-μελών, που αποφασίζουν για την καταλληλότητα των προϊόντων και διασφαλίζουν την ομοιόμορφη και συντονισμένη δράση τους για την οριζόντια εφαρμογή του τεχνικού κανονισμού της Ένωσης.

Σύμφωνα με το παράρτημα 11, οι αρχές πιστοποίησης εκδίδουν αποφάσεις, σχετικά με την πλήρωση των προδιαγραφών ασφάλειας των εμπορευμάτων που διακινούνται στην Ένωση, μεριμνώντας για την ισοτιμία των διαδικασιών ελέγχου σε κάθε κράτος-μέλος, μέσω αντιπροσώπων και ευρισκόμενες σε διαρκή αλληλεπίδραση για τη διανταλλαγή στοιχείων μέσω του συστήματος ενιαίων πληροφοριακών δεδομένων της Ένωσης. Οι αρχές πιστοποίησης είναι υπεύθυνες για τη σύσταση και τήρηση μητρώου υπηρεσιών τυποποίησης και φορέων αξιολόγησης καθώς και μητρώων τεχνικών εμπειρογνομόνων και ειδικών σε θέματα πιστοποίησης και,

συνεπώς, διαμορφώνουν τα εθνικά συστήματα αξιολόγησης και τυποποίησης, κατευθύνοντας τη λειτουργία και τις δράσεις των λοιπών αρχών τυποποίησης και ελέγχου και διασφαλίζοντας τη συνοχή στην άσκηση της συμφωνηθείσας πολιτικής της Ένωσης επί του τεχνικού κανονισμού. Οι αρχές τυποποίησης και ελέγχου καθώς και άλλοι φορείς και νομικά καθώς και φυσικά πρόσωπα των κρατών-μελών δύνανται να αιτηθούν την επανεξέταση των αποφάσεων των αρχών πιστοποίησης, με τις τελευταίες να αποφασίζουν περί της αποδοχής ή απόρριψης του εκάστοτε αιτήματος.

4.2.6 Υγειονομικά, κτηνιατρικά και φυτοϋγειονομικά μέτρα

Στα άρθρα 56-59 της ΣΕΑΟΕ ορίζεται ότι «τα κράτη-μέλη ασκούν συμφωνημένη πολιτική σε σχέση με τα υγειονομικά, κτηνιατρικά και φυτοϋγειονομικά μέτρα», που λαμβάνονται από τις εθνικές αρχές, σύμφωνα με τις κατευθύνσεις και «την έγκριση της Επιτροπής», με στόχο «την προστασία της ζωής και της υγείας των ανθρώπων, των ζώων και των φυτών» εντός της ευρασιατικής επικράτειας. Όπως και ο Τεχνικός Κανονισμός, τα αντίστοιχα μέτρα αφορούν προδιαγραφές προϊόντων και εμπίπτουν στο φάσμα της «βαθιάς ολοκλήρωσης»³²⁴.

Τα υγειονομικά, κτηνιατρικά και φυτοϋγειονομικά μέτρα υιοθετούνται από την Επιτροπή και εφαρμόζονται από τα κράτη-μέλη, σύμφωνα με διεθνείς και διαπεριφερειακές προδιαγραφές καθώς και εθνικές διαδικασίες ελέγχου, που βασίζονται σε επιστημονικές αρχές και αναλύσεις, βάσει των διατάξεων του άρθρου 56. Διακρίνονται, δε, στις ακόλουθες κατηγορίες με εξειδικευμένο κατά περίπτωση εφαρμοστικό πεδίο.

- Όσον αφορά τα υγειονομικά μέτρα, στο άρθρο 57 ορίζεται για τα κράτη-μέλη «η τήρηση κοινών προδιαγραφών υγιεινής για άτομα, μηχανήματα και συναφή εξοπλισμό, βάσει διαρκών εποπτικών επιδημιολογικών ελέγχων, που διενεργούνται από τις αρμόδιες εθνικές αρχές, κατ' εφαρμογή και καθ' υπόδειξη των νομικών πράξεων της Επιτροπής».
- Σε σχέση με τα κτηνιατρικά-υγειονομικά μέτρα, στο άρθρο 58 ορίζεται «η κατάρτιση», από πλευράς της Επιτροπής, «κοινού καταλόγου κατάλληλων αγαθών και προϊόντων, που παρασκευάζονται, αποθηκεύονται και διακινούνται διασυνοριακά εντός των αγορών των κρατών-μελών, με στόχο την πρόληψη,

³²⁴ Βλ. σχετικά, παρακάτω, 4.3 Ο Κοινός Οικονομικός Χώρος.

τη διάγνωση, την καταπολέμηση και την εξάλειψη ζωνοδόσων και μεταδιδόμενων ζωοανθρωπονόσων».

- Σχετικά με τα φυτοϋγειονομικά μέτρα, στο άρθρο 59 ορίζεται «η κατάρτιση», από πλευράς της Επιτροπής, «κοινού καταλόγου ειδών και αγαθών, για την προστασία των καλλιεργειών και της πρωτογενούς παραγωγής». Οι κοινοί κατάλογοι κτηνιατρικών και φυτοϋγειονομικών προϊόντων ρυθμίζουν την κυκλοφορία των συγκεκριμένων προϊόντων εντός της Ένωσης, συναρτήσει των ελέγχων που διενεργούνται από τις τελωνειακές αρχές των κρατών-μελών, στα οποία λειτουργούν εξειδικευμένες μονάδες ελέγχου, που εκδίδουν «πιστοποιητικά καταλληλότητας σύμφωνα με τις κατευθύνσεις της Επιτροπής».

Οι εθνικές αρχές είναι επιφορτισμένες με την άσκηση των εποπτικών ελέγχων, ανά κατηγορία προϊόντων, με γνώμονα τις αποφάσεις και τις οδηγίες της Επιτροπής. Ωστόσο, σε περίπτωση απρόσμενων συνθηκών και απρόβλεπτων περιπτώσεων, κατά τις οποίες απουσιάζει σχετική πράξη της Επιτροπής, οι εθνικές κυβερνήσεις λαμβάνουν εκτάκτως και προσωρινώς τα προσήκοντα μέτρα, προκειμένου «να διασφαλίζονται η δημόσια υγεία και η ασφάλεια του πληθυσμού». Το παράρτημα 12 της ΣΕΑΟΕ ρυθμίζει λεπτομερέστερα τη συνεργασία των εθνικών αρχών για τη διασφάλιση των ελέγχων, την πραγματοποίηση συνεργειών και τη διανταλλαγή πληροφοριών μέσω της ενιαίας βάσης δεδομένων. Στις περιπτώσεις, όπου διαπιστώνονται κίνδυνοι για τη δημόσια υγεία, τα κράτη-μέλη καλούνται να περιορίζουν την απειλή σε τοπικό επίπεδο, προκειμένου αυτή να μην εξαπλώνεται στην ευρασιατική επικράτεια και, εν συνεχεία, να μεριμνούν για την αντιμετώπισή της, με τη συνδρομή και των υπολοίπων εθνικών αρχών.

4.2.7 Προστασία καταναλωτή

Η πολιτική προστασίας του καταναλωτή ασκείται με βάση τα οριζόμενα στα άρθρα 60-61 και το παράρτημα 13 της ΣΕΑΟΕ. Η συγκεκριμένη πολιτική έχει ως στόχο την προστασία των καταναλωτών της ευρασιατικής επικράτειας από «ανέντιμες δραστηριότητες των οικονομικών οντοτήτων» και οργανώνεται μέσω προληπτικών μέτρων και κατασταλτικών μηχανισμών. Εμπίπτει, δε, στο φάσμα της «βαθιάς

ολοκλήρωσης», αφού έχει ως στόχο τη διασφάλιση της λειτουργίας της εσωτερικής αγοράς³²⁵.

Σύμφωνα με την ενότητα II του παραρτήματος 13, η «συμφωνημένη πολιτική των κρατών-μελών για την προστασία του καταναλωτή» κατευθύνει την εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών, την αλληλεπίδραση των εθνικών αρχών και τη διευκόλυνση της δραστηριότητας ανεξάρτητων καταναλωτικών οργανώσεων με στόχους:

«Τη διαρκή και αξιόπιστη πληροφόρηση του καταναλωτικού κοινού και των καταναλωτικών οργανώσεων σχετικά με εταιρείες και, εν γένει, οικονομικές οντότητες που ακολουθούν κακές πρακτικές και διαθέτουν προϊόντα και υπηρεσίες χαμηλής ποιότητας στην αγορά.

Τη διασφάλιση της ελεύθερης επιλογής των καταναλωτών και της προσφυγής τους σε δικαιοδοτικά όργανα και δικαστήρια, προκειμένου να αντιμετωπίζονται αθέμιτες εμπορικές πρακτικές και να αποτρέπονται προσπάθειες παραπλάνησης και εξαπάτησής τους.

Την εφαρμογή εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε εθνικό επίπεδο, ώστε να εξασφαλίζεται η ενημέρωση σχετικά με τους κινδύνους εξαπάτησης από καταναλωτικά προϊόντα.

Τη συμμετοχή και την ενεργοποίηση των μέσων μαζικής ενημέρωσης για την προστασία των καταναλωτών».

Σύμφωνα με τις ενότητες III, IV και V του παραρτήματος 13, κάθε κράτος-μέλος μεριμνά για τη λειτουργία κρατικής υπηρεσίας επιφορτισμένης με την προστασία του καταναλωτή. Οι συγκεκριμένες δημόσιες αρχές είναι αρμόδιες, σε εθνικό επίπεδο, για τη λήψη διοικητικών μέτρων, που βελτιώνουν την παρακολούθηση της αγοράς και αντιμετωπίζουν φαινόμενα εξαπάτησης των καταναλωτών, καθώς και την εισήγηση βελτιωτικών νομοθετικών ρυθμίσεων. Σε διακρατικό επίπεδο, οι αρμόδιες αρχές οφείλουν να συνεργάζονται μεταξύ τους, να ανταλλάσσουν πληροφορίες, να εκπονούν μελέτες και να συγκεντρώνουν στατιστικά στοιχεία καθώς και να συστήνουν ομάδες εργασίας αποτελούμενες από εμπειρογνώμονες, προκειμένου να επιτυγχάνονται εναρμονισμένα αποτελέσματα σε όλες τις αγορές των κρατών-μελών. Η Επιτροπή έχει συντονιστικό ρόλο, εκδίδοντας συστάσεις προς τα κράτη-μέλη σχετικά με την αποτελεσματικότητα των μέτρων, που λαμβάνονται σε εθνικό επίπεδο, καθώς και την τήρηση της συμφωνημένης πολιτικής συνολικά. Τέλος, δύναται να

³²⁵ Βλ. σχετικά, παρακάτω, 4.3 Ο Κοινός Οικονομικός Χώρος.

συστήνει συμβουλευτικά σώματα για την προστασία των καταναλωτών σε κάθε κράτος-μέλος.

4.3 Ο Κοινός Οικονομικός Χώρος

Ο Κοινός Οικονομικός Χώρος (ΚΟΧ) είναι ο έτερος πυλώνας της οικονομικής ένωσης και θεσμικός «πυρήνας» της οικονομικής ολοκλήρωσης. Η δημιουργία του, συνεπάγεται την επέκταση της ευρασιατικής δικαιοδοσίας σε ένα ζωτικό σύνολο δημοσίων πολιτικών των κρατών-μελών, που εξυπηρετούν τους κύριους στόχους της Ένωσης. Όπως σημειώνεται στην εισαγωγή του παρόντος κεφαλαίου, προαπαιτούμενο για την επίτευξη της «πλήρους οικονομικής ολοκλήρωσης», κατά τον Balassa, είναι η ύπαρξη «οικονομικής ένωσης», η οποία αποτελεί το «τέταρτο στάδιο» ολοκλήρωσης, κατ' ακολουθίαν αυτών του «ελεύθερου εμπορικού χώρου, της τελωνειακής ένωσης και της κοινής αγοράς»³²⁶. Ειδικότερα, ο Balassa κατέδειξε πως η οικονομική ένωση είναι λειτουργική εφόσον «συνδυάζονται η άρση των εμποδίων στην κίνηση εμπορευμάτων και συντελεστών με την ικανή εναρμόνιση των οικονομικών, δημοσιονομικών, νομισματικών και κοινωνικών πολιτικών», ενώ αντίστοιχα, για την επίτευξη «πλήρους οικονομικής ολοκλήρωσης» πρόταξε ως κριτήρια την «ενοποίηση των οικονομικών, δημοσιονομικών και άλλων πολιτικών καθώς και την ύπαρξη υπερεθνικής αρχής της οποίας οι αποφάσεις είναι δεσμευτικές»³²⁷.

Εν προκειμένω, η Ένωση διαθέτει τον ΚΟΧ (3^ο Μέρος ΣΕΑΟΕ), ο οποίος συνιστά μία οικονομική ένωση, που συνδυάζει την τελωνειακή ένωση και την κοινή αγορά με ένα ευρύ φάσμα πολιτικών: Τη μακροοικονομική πολιτική, τη νομισματική πολιτική, την πολιτική για την απελευθέρωση των υπηρεσιών, τη σύσταση εταιρειών και επενδύσεων, το ρυθμιστικό πλαίσιο των χρηματοοικονομικών αγορών, τη φορολογία, την πολιτική ανταγωνισμού, το καθεστώς των φυσικών μονοπωλίων, την ενεργειακή πολιτική, την πολιτική μεταφορών, το καθεστώς των κρατικών ενισχύσεων, την πολιτική για τη διανοητική ιδιοκτησία, τη βιομηχανική πολιτική, την αγροτική

³²⁶ B. Balassa, "Towards a theory of economic integration", *Kyklos International Review of Social Sciences*, Vol. 14, No. 1, 1961, σελ. 1-17.

³²⁷ Στον ίδιο. Ο Balassa προσθέτει, επίσης, ότι η εναρμόνιση των οικονομικών, δημοσιονομικών, νομισματικών και κοινωνικών πολιτικών προϋποθέτει και την ύπαρξη «αντικυκλικών πολιτικών», οι οποίες ωστόσο χαράσσονται και ασκούνται, κατά περίπτωση, σε περιπτώσεις αποκλίσεων από τους εκάστοτε δημοσιονομικούς στόχους και σε συνθήκες οικονομικής αστάθειας προκειμένου να αντιστρέφεται το δυσμενές οικονομικό κλίμα. Ως εκ τούτου, οι αντικυκλικές πολιτικές δεν μπορούν να προβλεφθούν εκ προοιμίου και ολοκληρωμένα, αλλά προέχει η δυνατότητα της άσκησής τους, που διαπιστώνεται μέσω των αρμοδιοτήτων που διαθέτει η «υπερεθνική αρχή» της οικονομικής ένωσης.

πολιτική και την πολιτική για τη μετανάστευση των εργαζόμενων. Συνεπώς, η ΕΑΟΕ καλύπτει το στάδιο της οικονομικής ένωσης και σωρεύει αρκετές προϋποθέσεις για την πλήρωση της οικονομικής ολοκλήρωσής της, συνδέοντας άμεσα είτε έμμεσα την πλειοψηφία των πολιτικών του ΚΟΧ με τους κύριους στόχους της Ένωσης που ορίζονται στο άρθρο 4 ΣΕΑΟΕ³²⁸.

Ακόμη, στην εισαγωγή του κεφαλαίου αναφέρθηκε ότι, συναρτήσει του φάσματος των πολιτικών ολοκλήρωσης, προκύπτει η νεότερη θεωρία της «βαθιάς ολοκλήρωσης». Όπως διαπιστώθηκε, η Τελωνειακή Ένωση περιλαμβάνει πολιτικές που εμπίπτουν στο φάσμα της συγκεκριμένης θεωρίας. Στην πιο αναλυτική διάστασή της, οι N. Birdsall και R. Lawrence, υποστήριζαν πως η οικονομική συνεργασία επεκτείνεται «στη διανοητική ιδιοκτησία, τις προδιαγραφές προϊόντων, την πολιτική ανταγωνισμού, τις κρατικές προμήθειες και συμβάσεις και σε περιορισμένο βαθμό στη ρύθμιση των εργατικών σχέσεων»³²⁹. Αναλόγως, οι S. Claar και A. Nölke επισήμαναν, μεταξύ άλλων, πως η «βαθιά ολοκλήρωση» έχει ως στόχο «την αύξηση των επενδύσεων», «του εμπορίου υπηρεσιών» και «την αντιμετώπιση του κατακερματισμού της αγοράς», μέσω πολιτικών που «εναρμονίζουν τη νομοθεσία για την ελεύθερη κυκλοφορία κεφαλαίων και εργατικού δυναμικού, τις τεχνικές προδιαγραφές των προϊόντων, την επενδυτική νομοθεσία, τη διανοητική ιδιοκτησία είτε και την πολιτική ανταγωνισμού και τη βιομηχανική συνεργασία»³³⁰. Επίσης, οι G. Wignaraja, D. Ramizo και L. Burmeister, εστίασαν στα πεδία «των υπηρεσιών, των επενδύσεων, των κρατικών συμβάσεων και των διανοητικών δικαιωμάτων»³³¹, ενώ οι J. Ahcar και J. Siroën ανέδειξαν ότι, στα πλαίσια της «βαθιάς ολοκλήρωσης», οι περιφερειακές εμπορικές συμφωνίες επεκτείνονται ευρύτατα, όπως στους τομείς «των επενδύσεων, του ανταγωνισμού, της διανοητικής ιδιοκτησίας, των κρατικών συμβάσεων, της γεωργίας, της ενέργειας, της βιομηχανικής συνεργασίας, της

³²⁸ Βλ. παραπάνω, 4.1 Εισαγωγή.

³²⁹ N. Birdsall and R. Lawrence, “Deep Integration and Trade Agreements. Good for developing countries?”, I. Kaul et al. (Εκδ.), *Global Public Goods. International Cooperation in the 21st Century*, UNDP, Oxford University Press, Oxford, 1999, σελ. 128-151.

³³⁰ S. Claar and A. Nölke, “Deep Integration in north–south relations: compatibility issues between the EU and South Africa”, *Review of African Political Economy*, Vol. 40, No. 136, 2013, σελ. 274-289.

³³¹ G. Wignaraja, D. Ramizo and L. Burmeister, “Assessing Liberalization and Deep Integration in FTAs: A Study of Asia-Latin American FTAs”, *Journal of East Asian Economic Integration*, Vol. 17, No. 4, 2013, σελ. 385-415.

φορολογίας, των στατιστικών, της έρευνας, της τεχνολογίας, της προστασίας του καταναλωτή κ.α.»³³².

Κατ' επέκταση, διαπιστώνεται πως ο ΚΟΧ ανταποκρίνεται στις ανωτέρω προσεγγίσεις. Αν και το φάσμα των πεδίων συνεργασίας του δεν περιορίζεται στα προαναφερθέντα πεδία, εντούτοις προκύπτει πως οι επενδύσεις, ο ανταγωνισμός, η διανοητική ιδιοκτησία, οι κρατικές συμβάσεις καθίστανται το γενικό πλαίσιο για τη διαπίστωση της «βαθιάς ολοκλήρωσης» της ΕΑΟΕ. Μέσω της ΣΕΑΟΕ η Ένωση υπερβαίνει τη «βαθιά ολοκλήρωση» και διασυνδέει τις οικονομίες των κρατών-μελών με το διεθνές οικονομικό σύστημα, αφού ο ΚΟΧ ενεργοποιεί ένα ευρύ σύνολο πολιτικών, τμήματα του οποίου αποτελούν αντικείμενα διαπραγμάτευσης σε άλλες εμπορικές συμφωνίες και στον ΠΟΕ ³³³. Συνεπώς, η Ένωση, συνδυάζει τα χαρακτηριστικά της οικονομικής ένωσης, που μπορεί να οδηγήσει σε μία «πλήρη οικονομική ολοκλήρωση», σφεύροντας τα χαρακτηριστικά της «βαθιάς ολοκλήρωσης», σύμφωνα με τις παραπάνω θεωρίες.

Τέλος, κρίσιμη για τη λειτουργία του ΚΟΧ είναι η αλληλεπίδρασή της με τη ρωσική οικονομία. Όπως προέκυψε ήδη από την ΤΕ η Ρωσία είναι απολύτως κυρίαρχη στην κατανομή των εσόδων από το δασμολόγιο, ενώ καθίσταται βασικός πυλώνας της θεσμικής οργάνωσης μέσω των εισφορών της στον ενωσιακό προϋπολογισμό και την επιρροή της μέσω της γλώσσας και της γραφειοκρατίας. Στο παρόν υποκεφάλαιο, εξετάζεται, αναλόγως, η θέση της εντός της Ένωσης, συναρτήσει των κυριότερων πολιτικών του ΚΟΧ (μακροοικονομική, νομισματική, ενεργειακή και φυσικά μονοπώλια) και η διασύνδεσή τους με τη ρωσική υψηλή στρατηγική.

4.3.1 Μακροοικονομική πολιτική

Η συμφωνημένη μακροοικονομική πολιτική ασκείται σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 62-63 και του παραρτήματος 14 ΣΕΑΟΕ. Η άσκησή της αποτελεί προϋπόθεση για την επίτευξη της οικονομικής ανάπτυξης των κρατών-μελών, που συνιστά έναν από τους κύριους στόχους της Ένωσης. Μέσω των συγκεκριμένων διατάξεων, προάγεται η εναρμόνιση των εθνικών οικονομιών με έμφαση στην κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη και τίθενται οι βάσεις της δημοσιονομικής προσαρμογής τους εν μέσω κριτηρίων

³³² J. Ahcar and J. Siroën, “Deep Integration: Considering the Heterogeneity of Free Trade Agreements”, *Journal of Economic Integration*, Vol. 32, No. 3, 2017, σελ. 615-659.

³³³ Στο ίδιο.

μακροοικονομικής σύγκλισης, ενώ ενισχύεται ο κεντρικός ρόλος της ρωσικής οικονομίας κατά τον συνολικό δημοσιονομικό προγραμματισμό. Ως εκ τούτου, η μακροοικονομική πολιτική της Ένωσης καθίσταται ένα αποφασιστικό βήμα προς την «πλήρη οικονομική ολοκλήρωση»³³⁴.

Ειδικότερα, στο άρθρο 62, ορίζονται οι «βασικές κατευθύνσεις της συμφωνημένης μακροοικονομικής πολιτικής», οι οποίες προβλέπουν την πραγματοποίηση «κοινών ενεργειών μεταξύ των κρατών-μελών για την επίτευξη ισόρροπης ανάπτυξης». Σύμφωνα με την παράγραφο 3 του άρθρου 62, οι βασικές κατευθύνσεις της μακροοικονομικής πολιτικής θα πρέπει:

«Να διασφαλίζουν την αειφόρο ανάπτυξη των οικονομιών των κρατών-μελών, χρησιμοποιώντας τις δυνητικές δυνατότητες ολοκλήρωσης της Ένωσης και τα συγκριτικά πλεονεκτήματά τους.

Να περιλαμβάνουν την εγκαθίδρυση και λειτουργία κοινών οργανωτικών αρχών των οικονομιών και να διασφαλίζουν την αποτελεσματική αλληλεπίδρασή τους.

Να δημιουργούν συνθήκες, που αυξάνουν την εσωτερική σταθερότητα των οικονομιών, συμπεριλαμβανομένης της μακροοικονομικής σταθερότητας και της αντοχής τους έναντι εξωτερικών επιρροών.

Να συμβάλλουν στην ανάπτυξη κοινών αρχών και κατευθύνσεων, που προβλέπουν την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη».

Στο άρθρο 63 ορίζονται οι «βασικοί μακροοικονομικοί δείκτες που προσδιορίζουν» σε ετήσια βάση και με διετή πρόβλεψη «την αειφορία της οικονομικής ανάπτυξης» και αποτελούν καταστατική προϋπόθεση για την υλοποίηση της συμφωνημένης μακροοικονομικής πολιτικής. Τα κράτη-μέλη οφείλουν να διαμορφώνουν και να ασκούν τις οικονομικές πολιτικές τους, εφαρμόζοντας τις βασικές κατευθύνσεις της μακροοικονομικής πολιτικής, τηρώντας τους βασικούς μακροοικονομικούς δείκτες και προωθώντας τη βελτίωση των επιδόσεων των εθνικών οικονομιών. Οι συγκεκριμένοι δείκτες προάγουν την οικονομική σύγκλιση των κρατών-μελών και ορίζονται ως ακολούθως:

«Ο λόγος μεταξύ του ελλείμματος του ετήσιου προϋπολογισμού των κρατικά ελεγχόμενων οικονομικών τομέων και του ΑΕΠ να μην υπερβαίνει το 3%.

³³⁴ Βλ. παραπάνω, 4.1 Εισαγωγή και 4.3 Ο Κοινός Οικονομικός Χώρος.

Ο λόγος μεταξύ του χρέους των κρατικά ελεγχόμενων οικονομικών τομέων και του ΑΕΠ να μην υπερβαίνει το 50%.

Ο ετήσιος ρυθμός πληθωρισμού να μην υπερβαίνει σε ποσοστό άνω του 5% εκείνον του κράτους-μέλους με την καλύτερη επίδοση».

Σύμφωνα με το παράρτημα 14, η μακροοικονομική πολιτική της Ένωσης ασκείται από τα κράτη-μέλη και την Επιτροπή, υπό την έγκριση του Ανωτάτου Συμβουλίου. Βασικά μέσα άσκησης της μακροοικονομικής πολιτικής και λειτουργίας της μακροοικονομικής διακυβέρνησης της Ένωσης αποτελούν οι «βασικές κατευθύνσεις οικονομικής ανάπτυξης», οι «βασικοί στόχοι αναφοράς των μακροοικονομικών πολιτικών των κρατών μελών» και η από κοινού λήψη μέτρων των κρατών-μελών και της Επιτροπής. Τόσο οι κατευθύνσεις και οι στόχοι αναφοράς όσο και τα μέτρα διαμορφώνονται ανά έτος, με πρόβλεψη διετίας και εκτίμηση για τη μακροχρόνια περίοδο, από τα κράτη-μέλη και την Επιτροπή, ενώ εγκρίνονται από το Ανώτατο Συμβούλιο (παράρτημα 14, ενότητα III, παρ. 4 υποπαρ. 2).

Ειδικότερα, σύμφωνα με την παράγραφο 2 της ενότητας I του παραρτήματος 14, οι κατευθύνσεις και οι στόχοι αναφοράς ορίζονται ως εξής:

«Οι βασικές κατευθύνσεις οικονομικής ανάπτυξης της Ένωσης είναι ένα μη δεσμευτικό κείμενο, το οποίο καθορίζει τις γενικές κατευθύνσεις κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης των κρατών-μελών, λαμβάνοντας υπόψη τους τομείς οικονομικής πολιτικής που, δια μέσου των δυνατοτήτων ολοκλήρωσης και της ανάδειξης των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων της Ένωσης, δύνανται να αποδώσουν οικονομικά οφέλη σε κάθε κράτος-μέλος.

Οι βασικοί στόχοι των μακροοικονομικών πολιτικών των κρατών-μελών είναι ένα κείμενο πολιτικής, το οποίο προσδιορίζει τους πιο σημαντικούς βραχυπρόθεσμους και μεσοπρόθεσμους στόχους για τις οικονομίες των κρατών-μελών και στοχεύει στην επίτευξη των στόχων, που τίθενται δια μέσου βασικών κατευθύνσεων οικονομικής ανάπτυξης της Ένωσης, περιλαμβάνοντας συστάσεις προς τη διευθέτηση συγκεκριμένων ζητημάτων».

Τα μέτρα έχουν γενική και ειδική στόχευση. Σύμφωνα με την ενότητα II του παραρτήματος 14, υιοθετούνται από όλα τα κράτη-μέλη, «προκειμένου να υλοποιούνται οι βασικές κατευθύνσεις της μακροοικονομικής πολιτικής», τηρώντας τους «βασικούς μακροοικονομικούς δείκτες που προσδιορίζουν την αειφορία της οικονομικής ανάπτυξης» και λαμβάνοντας υπόψη τους στόχους των θεσμικών

κειμένων καθώς και τις ειδικότερες προβλέψεις για την «κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη και τις εξωτερικές επιδράσεις»³³⁵. Επίσης, σύμφωνα με την υποπαράγραφο 2 της παραγράφου 4 της ενότητας III του παραρτήματος 14, εφαρμόζονται στοχευμένα μέτρα στα κράτη-μέλη, εφόσον «αυτά υπερβαίνουν τα όρια των βασικών μακροοικονομικών δεικτών, που προσδιορίζουν την αειφορία της οικονομικής ανάπτυξης».

Σύμφωνα με την παράγραφο 4 (ενότητα III, υποπαρ. 1 και 3-7) του παραρτήματος 14, Η Επιτροπή «συντονίζει την εφαρμογή της μακροοικονομικής πολιτικής» και ασκεί ειδικότερες αρμοδιότητες όπως:

«Την παρακολούθηση μακροοικονομικών δεικτών που προσδιορίζουν την αειφορία της οικονομικής ανάπτυξης των κρατών-μελών και τη συμμόρφωση των τελευταίων προς τα κριτήρια σύγκλισης του άρθρου 63.

Την έκδοση συστάσεων, τη διασφάλιση της επικοινωνίας, των διαβουλεύσεων και της ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ των εθνικών αρχών των κρατών-μελών.

Την πραγματοποίηση αναλύσεων σχετικά με τα μέτρα μακροοικονομικής πολιτικής και την έκταση συμμόρφωσής τους σε σχέση με τους βασικούς στόχους των μακροοικονομικών πολιτικών των κρατών-μελών καθώς και τις συνέπειες που έχουν οι αποφάσεις, που λαμβάνονται σε σχέση με το οικονομικό περιβάλλον και τις επιχειρηματικές δραστηριότητες των οικονομικών οντοτήτων των κρατών-μελών».

Η ΣΕΑΟΕ προσδιορίζει, ειδικότερα, το σύνολο των δεικτών, που παρακολουθεί η Επιτροπή και βάσει των οποίων δύνανται η ίδια και τα κράτη-μέλη να προχωρούν σε μακροοικονομικές προβλέψεις, θέτοντας ανάλογους στόχους, υπό την έγκριση του Ανωτάτου Συμβουλίου. Σύμφωνα με την ενότητα IV του παραρτήματος 14, οι δείκτες προσδιορίζουν, αφενός, «τον βαθμό ολοκλήρωσης» και, αφετέρου, «το επίπεδο και τη δυναμική της οικονομικής ανάπτυξης». Όπως ορίζεται σχετικά στην παράγραφο 5 του κεφαλαίου IV του παραρτήματος 14, οι δείκτες προσδιορισμού του βαθμού οικονομικής ολοκλήρωσης είναι:

³³⁵ Σύμφωνα με την παράγραφο 10 της ενότητας IV του παραρτήματος 14, «το Ανώτατο Συμβούλιο δύναται να αναθεωρεί τις προβλέψεις για τις εξωτερικές παραμέτρους, που χρησιμοποιούνται στην πραγματοποίηση επίσημων προβλέψεων για την κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη των κρατών-μελών».

«Ο όγκος των εθνικών επενδύσεων στην οικονομία εκάστου μέλους, συμπεριλαμβανομένων των άμεσων επενδύσεων.

Ο συνολικός όγκος εθνικών και ξένων επενδύσεων (σε δολάρια ΗΠΑ) στην οικονομία εκάστου μέλους συμπεριλαμβανομένων των άμεσων επενδύσεων.

Το ποσοστό των κρατικών εξαγωγών και εισαγωγών επί του συνολικού όγκου των εξαγωγών και των εισαγωγών εκάστου κράτους-μέλους.

Το ποσοστό κρατικής συμμετοχής συνολικά στο διεθνές εμπόριο εκάστου κράτους-μέλους».

Όσον αφορά τους δείκτες προσδιορισμού του επιπέδου και της δυναμικής της οικονομικής ανάπτυξης, σύμφωνα με την παράγραφο 6 της ενότητας IV του παραρτήματος 14, αυτοί ορίζονται ως ακολούθως:

«Ο ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ.

Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ (ppp) σε δολάρια ΗΠΑ.

Το ισοζύγιο πληρωμών και, ειδικότερα, το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών σε δολάρια ΗΠΑ ως ποσοστά του ΑΕΠ.

Ο δείκτης της πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας κάθε εθνικού νομίσματος, υπολογιζόμενος στη βάση του δείκτη τιμών καταναλωτή».

Επιπλέον, σύμφωνα με την παράγραφο 7 της ενότητας IV του παραρτήματος 14, η Επιτροπή δύναται, σε κάθε περίπτωση, με τη σύμφωνη γνώμη των κρατών-μελών, να συμπεριλαμβάνει στο εποπτικό της εύρος και άλλους δείκτες, μέσω των οποίων εξετάζεται η ανταπόκριση των εθνικών οικονομιών στους αναπτυξιακούς στόχους.

Σύμφωνα με την παράγραφο 8 της ενότητας IV του παραρτήματος 14, τα κράτη μέλη οφείλουν να συμφωνούν, κατά τον υπολογισμό των μακροοικονομικών προβλέψεών τους σε τριετή βάση, στη συμπερίληψη δύο ποσοτικών εξωτερικών μεταβλητών, οι οποίες είναι «ο δείκτης της παγκόσμιας ανάπτυξης και η τιμή του αργού πετρελαίου (Brent)». Η «Ρωσική Ομοσπονδία οφείλει να ενημερώνει τις εθνικές αρχές» συγκεκριμένων κρατών-μελών σχετικά με μία τρίτη μεταβλητή, που είναι η «τιμή κατανάλωσης του φυσικού αερίου, «δίχως να συνεπάγεται» εκ μέρους της πρώτης «δέσμευση επί της διατήρησης των τιμών». Επιπλέον, οι «κεντρικές τράπεζες

των κρατών-μελών οφείλουν να βρίσκονται σε διαρκή επικοινωνία σχετικά με τις εθνικώς ασκούμενες συναλλαγματικές πολιτικές».

Βάσει των ανωτέρω, συμπεραίνεται ότι η ασκούμενη μακροοικονομική πολιτική επηρεάζεται σε σημαντικό βαθμό από τις δημοσιονομικές επιδόσεις της ρωσικής οικονομίας, που είναι η μεγαλύτερη οικονομία της Ένωσης και καλύπτει «άνω του 80% του ΑΕΠ της»³³⁶. Το γεγονός ότι το παραγωγικό πρότυπο της Ρωσίας εδράζεται στον τομέα της ενέργειας και δη στην παραγωγή φυσικού αερίου και πετρελαίου επηρεάζει, αναλόγως των διακυμάνσεων των τιμών, τη δημοσιονομική ισορροπία της Ένωσης και τη συναλλαγματική ισοτιμία του ρουβλίου και, συνεπώς, τη μακροοικονομική σύγκλιση των κρατών-μελών. Ως εκ τούτου, η Ρωσία, σε συνεργασία με την Επιτροπή, καλείται να προωθήσει τόσο στο εσωτερικό της, όσο και στα κράτη-μέλη, μεταρρυθμίσεις, οι οποίες θα αναδιαρθρώσουν το συγκεκριμένο παραγωγικό πρότυπο και θα διορθώσουν τις «ασυμμετρίες» και τις «δημοσιονομικές αδυναμίες»³³⁷ των υπολοίπων εθνικών οικονομιών³³⁸.

4.3.2 Νομισματική πολιτική

Η συμφωνημένη νομισματική πολιτική ασκείται σύμφωνα με το άρθρο 64 και το παράρτημα 15 ΣΕΑΟΕ και συνδέεται άμεσα με τους κύριους στόχους της Ένωσης. Αποτελεί βασική προϋπόθεση εμβάθυνσης της οικονομικής ένωσης των κρατών-μελών και ολοκληρωμένης μετάβασής τους σε καθεστώς «πλήρους οικονομικής ολοκλήρωσης»³³⁹. Το σύνολο των διατάξεων της δεν προβλέπει την έκδοση κοινού νομίσματος, αλλά ορίζει τον συντονισμό των εθνικών νομισματικών πολιτικών και την αλληλεπίδραση των εθνικών νομισματικών αρχών, προκειμένου να καταστεί εφικτή η νομισματική ένωση σε επόμενο στάδιο ολοκλήρωσης. Η προοπτική αυτή είναι αλληλένδετη με άλλες διατάξεις της ΣΕΑΟΕ, που αφορούν τον ελεύθερο εμπορικό χώρο, την εσωτερική αγορά και τη μακροοικονομική πολιτική, οδηγώντας την ανάλυση στην εξέταση του ενδεχομένου σχηματισμού μίας «Άριστης Νομισματικής Περιοχής» (βλ. παρακάτω).

³³⁶ K. Kirkham, “The formation of the Eurasian Economic Union: How successful is the Russian regional hegemony?”, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 7, No. 2, 2016, σελ. 111-128.

³³⁷ C. A. Hartwell, “Improving competitiveness in the member states of the Eurasian Economic Union: a blueprint for the next decade”, *Post-Communist Economies*, Vol. 28, No. 1, 2016, σελ. 49-71.

³³⁸ V. Erokhin, “Contemporary Reshaping of Eurasian Integration: Russia’s Policies and their Implication for the EU and EurAsEC”, *Procedia Economics and Finance*, Vol. 22, 2015, σελ. 402-411.

³³⁹ Βλ. παραπάνω, 4.1 Εισαγωγή και 4.3 Ο Κοινός Οικονομικός Χώρος.

Αναφορικά με την επίτευξη των κύριων στόχων της Ένωσης, στην παράγραφο 1 του άρθρου 64 προβλέπεται η διασφάλιση ενός εναρμονισμένου νομικού πλαισίου, το οποίο θα υποστηρίζει την ελεύθερη κυκλοφορία των παραγωγικών συντελεστών, ταυτόχρονα με την αύξηση της χρήσης των εθνικών νομισμάτων στο διεθνές εμπόριο και τις επενδυτικές δραστηριότητες. Παράλληλα, προάγεται η αμοιβαία μετατρεψιμότητα των εθνικών νομισμάτων και η «ενίσχυση της εμπιστοσύνης προς αυτά, τόσο στις εθνικές, όσο και στις διεθνείς αγορές συναλλάγματος». Στην παράγραφο 3 της ενότητας II του παραρτήματος 15, ορίζονται τα μέτρα για την εναρμονισμένη άσκηση νομισματικής πολιτικής ως ακολούθως:

«Συντονισμός των εθνικών νομισματικών αρχών για τη διεύρυνση όλων των συναλλαγών μεταξύ των υπηκόων των κρατών-μελών στα εθνικά νομίσματά τους και διοργάνωση και ανάπτυξη δράσεων για την άσκηση κοινής συναλλαγματικής πολιτικής.

Μετατρεψιμότητα των εθνικών νομισμάτων στο συνολικό ισοζύγιο μεταβιβάσεων (τρεχουσών και κεφαλαιακών) δίχως περιορισμούς, καθιστώντας δυνατή την ανεμπόδιστη αγορά και πώληση ξένου συναλλάγματος από υπηκόους των κρατών-μελών μέσω των τραπεζικών ιδρυμάτων της Ένωσης.

Άμεση και αμοιβαία δημοσίευση των ισοτιμιών συναλλάγματος των εθνικών νομισμάτων.

Πρώτηση αμοιβαίων διακανονισμών μεταξύ των υπηκόων των κρατών-μελών στα εθνικά νομίσματά τους.

Αποφυγή πολλαπλών συναλλαγματικών ισοτιμιών, ώστε να μην δυσχεραίνεται το αμοιβαίο εμπόριο μεταξύ των υπηκόων κάθε κράτους-μέλους.

Καθορισμός επίσημων συναλλαγματικών ισοτιμιών των εθνικών νομισμάτων από τις κεντρικές τράπεζες των κρατών-μελών βάσει των ισοτιμιών που επικρατούν στη χρηματιστηριακή αγορά ή βάσει των διανομισματικών τιμών των εθνικών νομισμάτων σε σχέση με το δολάριο.

Κανονικοποιημένη διανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των εθνικών αρχών για τη λειτουργία της διεθνούς αγοράς συναλλάγματος και τη διαμόρφωση κοινής αγοράς συναλλάγματος μεταξύ των κρατών-μελών.

Πρόσβαση των τραπεζών των κρατών-μελών στις εσωτερικές αγορές συναλλάγματος, ώστε να διενεργούν πράξεις αγοράς συναλλάγματος με σκοπό

την υπαγωγή των διατραπεζικών συναλλαγών μετατροπής νομισμάτων στην εθνική δικαιοδοσία των κρατών-μελών.

Διευκόλυνση της διασυννοριακής και διανομισματικής ρευστότητας μέσω του δικαιώματος των τραπεζών των κρατών-μελών για την ελεύθερη μετατροπή των επενδυτικών χαρτοφυλακίων, που διατηρούν σε εθνικά νομίσματα, μέσω των αντίστοιχων λογαριασμών σε νομίσματα τρίτων χωρών.

Διευκόλυνση της κατανομής των στοιχείων ενεργητικού σε ξένο νόμισμα, που διαθέτουν τα κράτη-μέλη στα εθνικά νομίσματα των άλλων κρατών-μελών, που συμπεριλαμβάνονται στα κρατικά χρεόγραφα τους.

Ανάπτυξη και αύξηση της ρευστότητας στις εσωτερικές αγορές συναλλάγματος.

Ανάπτυξη του εμπορίου σε εθνικά νομίσματα σε οργανωμένες αγορές συναλλάγματος των κρατών-μελών, οι οποίες θα είναι προσβάσιμες για τους συμμετέχοντες που προέρχονται από τα κράτη-μέλη.

Ανάπτυξη οργανωμένης αγοράς χρηματοοικονομικών παραγώγων».

Στην παράγραφο 4 της ενότητας II του παραρτήματος 15, ορίζεται ότι τα κράτη-μέλη καλούνται να εναρμονίσουν τις εθνικές νομοθεσίες τους, προωθώντας την απελευθέρωση των αγορών συναλλάγματος και την κίνηση κεφαλαίων, σε συνδυασμό με την προστασία των εθνικών νομισμάτων από κερδοσκοπικές επιθέσεις και τη διατήρηση της επάρκειας συναλλαγματικών αποθεμάτων. Συγκεκριμένα, οι εθνικές αρχές οφείλουν να νομοθετούν σύμφωνα με τα ακόλουθα κριτήρια:

«Τη σταδιακή εξάλειψη συναλλαγματικών περιορισμών που εμποδίζουν την αποτελεσματική οικονομική συνεργασία και που επιβάλλονται στις συναλλαγές σε ξένο νόμισμα και στη διάνοιξη είτε στη διατήρηση λογαριασμών από υπηκόους των κρατών-μελών σε τράπεζες που βρίσκονται στις περιφέρειες της Ένωσης.

Την ταυτοποίηση κοινών προσεγγίσεων σε σχέση με τις διαδικασίες ανοίγματος είτε διατήρησης λογαριασμών από υπηκόους τρίτων χωρών σε τράπεζες που βρίσκονται στις περιφέρειες των κρατών-μελών καθώς και λογαριασμών που ανήκουν σε υπηκόους των κρατών-μελών σε τράπεζες που βρίσκονται σε τρίτες χώρες.

Τη δυνατότητα υποβολής αιτήματος περί επαναπατρισμού κεφαλαίων από υπηκόους των κρατών-μελών που διατηρούν λογαριασμούς σε τραπεζικά ιδρύματα του εξωτερικού.

Τον καθορισμό μιας κατηγορίας νομισματικών συναλλαγών μεταξύ των υπηκόων των κρατών-μελών, οι οποίες δεν θα εμπίπτουν σε συναλλαγματικούς περιορισμούς.

Τον καθορισμό των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των υπηκόων των κρατών-μελών κατά τη διενέργεια συναλλαγών σε ξένο νόμισμα, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος διεξαγωγής διακανονισμών δίχως τη χρήση τραπεζικών λογαριασμών σε τράπεζες που εδρεύουν σε κράτη-μέλη.

Τον εναρμονισμό των απαιτήσεων για τον επαναπατρισμό των κεφαλαίων των υπηκόων των κρατών-μελών και την υποχρεωτική μεταφορά τους σε τραπεζικούς λογαριασμούς σε τραπεζικά ιδρύματα της Ένωσης.

Τη διασφάλιση της ελεύθερης κυκλοφορίας κεφαλαίων και νομισματικών μέσων εντός της τελωνειακής επικράτειας της Ένωσης από υπηκόους και μη υπηκόους των κρατών-μελών.

Την εναρμόνιση των προϋποθέσεων για τον έλεγχο πράξεων συναλλάγματος.

Την εναρμόνιση περί των κυρώσεων και των ευθυνών που απορρέουν από την παραβίαση της νομισματικής νομοθεσίας των κρατών-μελών».

Επίσης, σύμφωνα με την ενότητα V του παραρτήματος 15, προβλέπεται, από πλευράς των εθνικών αρχών, η επιβολή συναλλαγματικών περιορισμών για ένα έτος, σε περίπτωση που σημειώνεται σημαντική μείωση στα συναλλαγματικά αποθέματα τους είτε στην περίπτωση που διακυβεύεται η εθνική ασφάλεια εκάστου μέλους από μέτρα απελευθέρωσης των συναλλαγών, είτε, τέλος, στην περίπτωση που απειλείται η σταθερότητα εθνικού νομίσματος έπειτα από ακραίες διακυμάνσεις στην ισοτιμία του.

Σύμφωνα, δε, με την παράγραφο 3 του άρθρου 64, προβλέπεται ο συντονισμός της συναλλαγματικής πολιτικής από «ανεξάρτητη αρχή, αποτελούμενη από τους επικεφαλής των κεντρικών τραπεζών των κρατών-μελών βάσει διεθνούς συνθήκης εντός της Ένωσης»³⁴⁰. Έως τη σύσταση της κεντρικής αυτής αρχής, οι εθνικές τράπεζες των κρατών-μελών είναι επιφορτισμένες με τον συντονισμό των συναλλαγματικών πολιτικών και βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση, με στόχο την αμοιβαία συνδρομή, τη διατήρηση ρευστότητας στην εσωτερική αγορά, τη σταθερότητα των εθνικών νομισμάτων και την προστασία τους από συναλλαγματικούς κινδύνους και κερδοσκοπικές πράξεις που εκδηλώνονται στις διεθνείς αγορές συναλλάγματος.

³⁴⁰ Αναλόγως, προβλέπεται η σύσταση υπερεθνικής αρχής για τη ρύθμιση των χρηματοοικονομικών αγορών, σύμφωνα με τα άρθρα 70 παρ. 3 και 103 παρ. 2. Βλ. παρακάτω, 4.3.4 Ρύθμιση χρηματοοικονομικών αγορών.

Ουσιαστικά, η συγκεκριμένη διάταξη αποτελεί το καταστατικό πρόπλασμα για τη δημιουργία, πιθανότατα, της «Ευρασιατικής Κεντρικής Τράπεζας».

Ο συντονισμός των συναλλαγματικών πολιτικών και η ύπαρξη ανεξάρτητης αρχής είναι χαρακτηριστικά, που εντοπίζονται στη *Θεωρία των Άριστων Νομισματικών Περιοχών*. Σύμφωνα με τον R. Mundell, η λειτουργία «κοινής τράπεζας» είναι απαραίτητη για την υιοθέτηση «κοινού νομίσματος», ενώ «σε νομισματικές περιοχές, που υπάρχουν περισσότερα από ένα νομίσματα, χρειάζεται η συνεργασία των τραπεζών» για τον «καθορισμό των συναλλαγματικών ισοτιμιών», αναλόγως της «κινητικότητας των παραγωγικών συντελεστών»³⁴¹. Η κινητικότητα των παραγωγικών συντελεστών αποτελεί προϋπόθεση για τη λειτουργία μίας νομισματικής ένωσης, όπως διαπιστώθηκε αναλόγως από τον R. McKinnon, ο οποίος πρόκρινε ως βασικά μέσα νομισματικής ολοκλήρωσης, την «ανοικτότητα» της οικονομίας και τη «σταθερότητα των συναλλαγματικών ισοτιμιών»³⁴². Περαιτέρω, ο G. Tavlas υπογράμμισε, μεταξύ άλλων, πως προϋποθέσεις για τη λειτουργία μίας «Άριστης Νομισματικής Περιοχής» είναι «η δημοσιονομική ολοκλήρωση, οι ομοιότητες μεταξύ των πληθωρισμών των κρατών προς ένταξη και η πολιτική βούληση για την προώθηση νομισματικής ολοκλήρωσης»³⁴³. Επιπλέον, οι P. De Grauwe και F. Mondelli πρόταξαν, μεταξύ άλλων, τη χρηματοοικονομική ολοκλήρωση και τη συμμετρία των οικονομιών³⁴⁴. Ειδικότερα, δε, σε σχέση με τη συμμετρία, ο De Grauwe μαζί με τον Y. Ji υποστήριξαν πως μία «ένωση με κοινό προϋπολογισμό» διορθώνει τις ασυμμετρίες, μέσω της μεταφοράς και της αναδιανομής πόρων μεταξύ των κρατών-μελών προς την αντιμετώπιση των μακροοικονομικών αποκλίσεων³⁴⁵.

Η Ένωση φαίνεται πως ανταποκρίνεται σε ικανό βαθμό στις ανωτέρω θεωρητικές προσεγγίσεις. Από την ανάλυση του παρόντος κεφαλαίου προκύπτει ότι πληροί τις λειτουργικές προϋποθέσεις της κινητικότητας των παραγωγικών

³⁴¹ R. Mundell, "A Theory of Optimum Currency Areas", *The American Economic Review*, Vol. 51, No. 4, 1961, σελ. 657-665.

³⁴² R. McKinnon, "Optimum Currency Areas", *The American Economic Review*, Vol. 53, No. 4, 1963, σελ. 717-725.

³⁴³ G. Tavlas, "The 'New' Theory of Optimum Currency Areas", *The World Economy*, Vol. 16, No. 6, 1993, σελ. 663-685.

³⁴⁴ Οι De Grauwe και Mondelli αναφέρουν ως κριτήρια «την οικονομική ολοκλήρωση, τη χρηματοοικονομική ολοκλήρωση και την κινητικότητα εργατικού δυναμικού». Βλ. σχετικά, P. De Grauwe and F. Mondelli, "Endogeneities of Optimum Currency Areas. What brings countries sharing a single currency closer together?", European Central Bank, Working Papers, No. 468/Απρίλιος 2005.

³⁴⁵ P. De Grauwe and Y. Ji, "Flexibility versus Stability. A difficult trade-off in the eurozone", CEPS, Working Document, No. 422/Απρίλιος 2016.

συντελεστών μέσω της ΤΕ και του ΚΟΧ και διασφαλίζει τον καθορισμό επίσημων συναλλαγματικών ισοτιμιών των εθνικών νομισμάτων, ενώ διαθέτει καταστατικά και θεσμικά εχέγγυα για τη δημοσιονομική εναρμόνιση και ολοκλήρωση των κρατών-μελών μέσω των διατάξεων της μακροοικονομικής πολιτικής. Ωστόσο, επιπλέον του καταστατικού χάρτη, η ύπαρξη πολιτικής βούλησης και η διόρθωση των ασυμμετριών συνιστούν τις πιο ισχυρές προϋποθέσεις προς την υιοθέτηση κοινού νομίσματος. Η διόρθωση των ασυμμετριών εξαρτάται από την κατανομή πόρων και τη θαρραλέα και εις βάθος χρόνου προώθηση και προάσπιση μεταρρυθμίσεων, ώστε να εξασφαλιστούν η μακροοικονομική σύγκλιση των κρατών-μελών και η εναρμόνιση των εθνικών νομισματικών πολιτικών. Σε κάθε περίπτωση, η ύπαρξη κοινού προϋπολογισμού και η διασύνδεση των κεντρικών τραπεζών αποτελούν βασικά μέσα προς την εμφύσηση νέων αντιλήψεων στο πολιτικό προσωπικό και τις δημόσιες διοικήσεις των κρατών-μελών.

Άλλωστε, η μετάβαση σε μία νομισματική ένωση θα ευνοούσε πρώτιστα τη Ρωσία. Η αρνητική διακύμανση του ρουβλίου έναντι των «ισχυρών» νομισμάτων των δυτικών δυνάμεων (ευρώ, δολάριο, στερλίνα) αποτελεί κινητήριο παράμετρο για την εμφύσηση της Ένωσης. Η έλλειψη πίστης προς το ρούβλι, σε συνδυασμό με το παραγωγικό πρότυπο και την εξάρτηση της ρωσικής οικονομίας από την παραγωγή πετρελαίου και φυσικού αερίου, καθιστούν την ευρασιατική οικονομία ευάλωτη στις κρίσεις του διεθνούς οικονομικού συστήματος. Μία σύγχρονη παραγωγική βάση παράλληλα με την υιοθέτηση ενός νέου νομίσματος θα επέτρεπαν στη Ρωσία και τους συμμάχους της να αντιμετωπίσουν αποφασιστικά τις διαρθρωτικές αδυναμίες της μετασοβιετικής περιόδου και να πραγματοποιήσουν ένα ιστορικό άλμα προς το μέλλον.

4.3.3 Απελευθέρωση εμπορίου υπηρεσιών, σύστασης εταιρειών και επενδύσεων

Τα άρθρα 65-69 και το παράρτημα 16 ΣΕΑΟΕ ορίζουν την απελευθέρωση των κλάδων των υπηρεσιών, της σύστασης εταιρειών και των επενδύσεων καθώς και τη λειτουργία κοινής αγοράς υπηρεσιών. Η συγκεκριμένη πολιτική συνιστά βασική προϋπόθεση για τη λειτουργικότητα της οικονομικής ένωσης των κρατών-μελών και την επίτευξη «πλήρους οικονομικής ολοκλήρωσης», ενώ αποτελεί πεδίο που εμπίπτει στο φάσμα της «βαθιάς ολοκλήρωσής»³⁴⁶. Η σημασία για την επίτευξη των κύριων στόχων της

³⁴⁶ Βλ. παραπάνω, 4.3 Ο Κοινός Οικονομικός Χώρος.

Ένωσης της είναι θεμελιώδης (αρ. 4), αφού προάγει την προοδευτική φιλελευθεροποίηση των αγορών των κρατών-μελών και στηρίζει την επιχειρηματικότητα και τις επενδύσεις.

Στο άρθρο 65 ορίζεται πως η «σφαίρα εφαρμογής» της απελευθέρωσης είναι ευρεία και συνεπάγεται, επί της αρχής, την «εξάλειψη των επενδυτικών εμποδίων», εξαιρουμένων των περιορισμών, που επιφυλάσσει η ΣΕΑΟΕ και εξειδικεύονται στην ενότητα IV του παραρτήματος 16. Κατά πρώτον, η απελευθέρωση δύναται να αναστέλλεται σε περιπτώσεις, «όπου διακυβεύονται ζωτικά συμφέροντα των κρατών-μελών, όπως η εκπλήρωση των υποχρεώσεων που απορρέουν από τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, η εθνική ασφάλεια, η δημόσια τάξη, η προστασία της ανθρώπινης ζωής, της δημόσιας υγείας και του περιβάλλοντος». Κατά δεύτερον, η απελευθέρωση υπόκειται σε ειδικότερους περιορισμούς στις περιπτώσεις, «όπου σημειώνεται έλλειμμα στο ισοζύγιο πληρωμών» και προκαλείται «σημαντική μείωση στα συναλλαγματικά αποθέματά τους» και όταν καταγράφονται «απότομες και ακραίες διακυμάνσεις στις συναλλαγματικές ισοτιμίες των εθνικών νομισμάτων». Κατά τρίτον, η απελευθέρωση περιορίζεται στις περιπτώσεις, όπου η ενωσιακή νομοθεσία προβλέπει «υποχρεωτικά την κρατική συμμετοχή σε συγκεκριμένους επενδυτικούς τομείς».

Ειδικότερα, σε σχέση με την υποχρεωτική κρατική συμμετοχή σε επενδυτικές πρωτοβουλίες, το παράρτημα 16 ορίζει τα ακόλουθα. Σύμφωνα με το υποπαράρτημα 1, ο τομέας των τηλεπικοινωνιών ρυθμίζεται από τις εθνικές αρχές και δίνεται η δυνατότητα συμμετοχής ξένων επενδυτών-παρόχων στις εθνικές αγορές τηλεπικοινωνιών βάσει των εθνικών νομοθεσιών, ενώ προωθείται κοινή τιμολογιακή πολιτική μεταξύ των κρατών-μελών με απόφαση του Συμβουλίου της Επιτροπής. Περαιτέρω, σύμφωνα με το υποπαράρτημα 2, για κάθε κράτος-μέλος διασφαλίζονται εξειδικευμένα μερικοί είτε γενικοί περιορισμοί στη συμμετοχή αλλοδαπών επενδυτών σε συγκεκριμένους επενδυτικούς τομείς («ιδιοκτησία και εκμετάλλευση γαιών σε παραμεθόριες περιοχές, εξορυκτικές δραστηριότητες στην υφαλοκρηπίδα και σε θαλάσσια ύδατα, εκμετάλλευση θαλασσών και αγωγών ενέργειας, κρατική συμμετοχή σε επενδυτικά σχήματα, ποσοστιαία υποχρεωτική απασχόληση ημεδαπού εργατικού δυναμικού σε ξένες επενδύσεις» κ.α.).

Τα κράτη-μέλη οφείλουν να προστατεύουν τις επενδύσεις. Σύμφωνα με το άρθρο 65, οι εθνικές αρχές προφυλάσσουν την ιδιωτικότητα και τα προσωπικά στοιχεία των επενδυτών, τα συμφέροντα των υπηκόων τους και των υπηκόων άλλων κρατών-μελών καθώς και των προερχόμενων από τρίτες χώρες, που υπόκεινται σε ισότιμη μεταχείριση και επωμίζονται διοικητικά, οικονομικά και φορολογικά βάρη, αναλόγως των διεθνών συνθηκών στις οποίες τα κράτη-μέλη είναι συμβαλλόμενα μέρη. Οι συγκεκριμένες διατάξεις αφορούν τους επενδυτές συνολικά και συμπεριλαμβάνουν τόσο τα φυσικά όσο και τα νομικά πρόσωπα.

Σύμφωνα, δε, με την ενότητα VII του παραρτήματος 16, προκειμένου να διασφαλίσουν τη λειτουργικότητα της αγοράς υπηρεσιών, τα κράτη-μέλη υποχρεούνται να ευνοούν και να ενθαρρύνουν τις επενδύσεις. Βασικοί άξονες της λειτουργικότητας καθίστανται η ελεύθερη κυκλοφορία κεφαλαίων (ενότητα III) και προσώπων (ενότητα VI, παρ. 30-37), η απρόσκοπτη διενέργεια επενδύσεων και η διατήρηση ενός σταθερού επιχειρηματικού περιβάλλοντος, το οποίο δεν πρέπει να επηρεάζεται αρνητικά από μεταγενέστερες διεθνείς συμφωνίες και να επιδεινώνει τη θέση των επιχειρήσεων. Οι συγκεκριμένες προβλέψεις διασταυρώνονται νομικά και λειτουργικά με τις αντίστοιχες διατάξεις του άρθρου 28 παρ. 2 σχετικά με την «ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων, προσώπων, υπηρεσιών και κεφαλαίων εντός της εσωτερικής αγοράς». Άξια αναφοράς είναι, επίσης, η διακριτή αναφορά στην προστασία των επενδύσεων, που πραγματοποιήθηκαν στα κράτη-μέλη «από τις 16 Δεκεμβρίου 1991 και μετά», δηλαδή ακολούθως της διάλυσης της ΕΣΣΔ (ενότητα VII, παρ. 65).

Ακόμη, σύμφωνα με τις παραγράφους 77-81 της ενότητας VII οι εθνικές αρχές καλούνται να αποζημιώνουν τους επενδυτές «έγκαιρα» υπό τις ακόλουθες προϋποθέσεις. Πρώτον, εφόσον πλήττονται από κοινωνικές αναταραχές, επιθέσεις και καταστάσεις εκτάκτου ανάγκης, που εκδηλώνονται στην επικράτεια κράτους-μέλους. Δεύτερον, όταν πραγματοποιούνται «αναγκαστικές απαλλοτριώσεις και εθνικοποιήσεις», στις οποίες δύναται να προβεί η εκάστοτε εθνική κυβέρνηση, με γνώμονα τη δημόσια ωφέλεια και την προστασία του εθνικού συμφέροντος. Σε αυτήν την περίπτωση, μετά τη χορήγηση της αποζημίωσης, ο επενδυτής πρέπει να έχει τη δυνατότητα μεταφοράς των χρημάτων «εκτός της επικράτειας του κράτους-αποδέκτη και σε ελευθέρως μετατρέψιμο νόμισμα».

Τα κράτη-μέλη προάγουν συντεταγμένα τη λειτουργία κοινής αγοράς υπηρεσιών, την απελευθέρωση της σύστασης εταιρειών και της διενέργειας επενδύσεων. Σύμφωνα με τα άρθρα 66-67 και τις παραγράφους 38-43 του παραρτήματος 16, οι εθνικές αρχές συνεργούν προς την απελευθέρωση των τριών κλάδων επί τη βάση της «αμοιβαιότητας», εκπονώντας εναρμονισμένα «σχέδια απελευθέρωσης». Τα σχέδια απελευθέρωσης προωθούν την εξάλειψη των εμποδίων βάσει χρονοδιαγραμμάτων και των αρχών «της βελτιστοποίησης του εσωτερικού ελέγχου, της αναλογικότητας, της αμοιβαίας ωφέλειας, της συνεκτικότητας και της οικονομικής σκοπιμότητας». Ειδικότερα, κατά το άρθρο 67 τα κράτη-μέλη τηρούν τις πέντε αρχές ως εξής:

«Βελτιστοποίηση του εσωτερικού ελέγχου: Μέσω της σταδιακής απλοποίησης των επενδυτικών διαδικασιών και των προϋποθέσεων σύστασης εταιρειών, σύμφωνα τις βέλτιστες διεθνείς πρακτικές και γνώμονα την εξάλειψη των εμποδίων που λειτουργούν ανασταλτικά προς το επιχειρείν. Σε περίπτωση απουσίας ανάλογων πρακτικών, τα κράτη-μέλη καλούνται να ακολουθήσουν τα πρότυπα της πολιτικής, που ακολουθούν οι πιο ανεπτυγμένες οικονομίες της Ένωσης.

Αναλογικότητα: Αφορά την επάρκεια των μέσων και των νομοθετικών εργαλείων σε σχέση με τους επιδιωκόμενους κατά περίπτωση στόχους της λειτουργίας και ανάπτυξης των κλάδων των υπηρεσιών, της σύστασης εταιρειών και των επενδύσεων.

Αμοιβαία ωφέλεια: Κατά την απελευθέρωση των τριών κλάδων, οι εθνικές οικονομίες θα πρέπει να λαμβάνουν οφέλη σε αμοιβαία βάση και, αντισταθμιστικά, στην περίπτωση που υστερούν σε τομείς και πεδία, όπου τα υπόλοιπα κράτη-μέλη υπερέχουν.

Συνεκτικότητα: Η λήψη και εφαρμογή διοικητικών μέτρων και η εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών έχουν ως κοινό τόπο τη διευκόλυνση της πρόσβασης στις διοικητικές διαδικασίες και την επιτάχυνση των επενδύσεων για τους ενδιαφερόμενους, παράλληλα με την εξάλειψη των εμποδίων σε κάθε κράτος-μέλος. Οι εξαιρέσεις και οι περιορισμοί στο επιχειρηματικό περιβάλλον τελούν υπό την έγκριση του Ανωτάτου Συμβουλίου, του οποίου τις αποφάσεις και τη στρατηγική οφείλουν να εφαρμόζουν τα κράτη-μέλη.

Οικονομική σκοπιμότητα: Η λειτουργία και η ανάπτυξη της εσωτερικής αγοράς καθώς και η δημιουργία κοινής αγοράς υπηρεσιών έχουν ως σκοπό τη στήριξη των οικονομικών τομέων, των οποίων οι εθνικές οικονομίες

παρουσιάζουν ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα, μεγιστοποιώντας τις δυνητικές παραγωγικές ικανότητες των επιχειρήσεων ανά κλάδο».

Κατ' ακολουθίαν, η πολιτική της απελευθέρωσης των τριών κλάδων προβλέπει την αλληλενέργεια των δημοσίων διοικήσεων των κρατών-μελών. Βάσει των άρθρων 68-69, ορίζεται η συνεργασία των εθνικών αρχών ανταγωνισμού σε σχέση με τη θέσπιση ευάριθμων διοικητικών διαδικασιών προς τη σύσταση εταιρειών και την πραγματοποίηση επενδύσεων, καθώς διαμορφώνεται ένα ολοκληρωμένο σύστημα προστασίας των δικαιωμάτων των επιχειρηματιών και εξάλειψης των αθέμιτων επιχειρηματικών πρακτικών. Οι αρμόδιες αρχές οφείλουν να διασφαλίζουν την αποτελεσματικότητα των φοροεισπρακτικών μηχανισμών και να ανταλλάσσουν πληροφορίες σε διαρκή βάση, τόσο μεταξύ τους, όσο και με την Επιτροπή. Τέλος, τα αρμόδια υπουργεία έχουν την υποχρέωση να εξασφαλίζουν την πρόσβαση του κοινού στην ενημέρωση, δημοσιεύοντας κάθε σχετικό νομοθέτημα στους επίσημους κυβερνητικούς ιστοτόπους 30 ημέρες προτού τεθεί σε ισχύ, προκειμένου να διευκολύνονται οι επιχειρηματικές πρωτοβουλίες.

4.3.4 Ρύθμιση χρηματοοικονομικών αγορών

Το ρυθμιστικό πλαίσιο των χρηματοοικονομικών αγορών της Ένωσης εδράζεται στο άρθρο 70 και το παράρτημα 17 καθώς και στο άρθρο 103 ΣΕΑΟΕ. Πρόκειται για μία συμφωνημένη πολιτική, που έχει ως στόχο «την ισότιμη πρόσβαση των επενδυτών» στις χρηματοοικονομικές αγορές των κρατών-μελών και προοδευτικά τη λειτουργία κοινής χρηματοοικονομικής αγοράς και τη δημιουργία υπερεθνικής ρυθμιστικής αρχής. Η συγκεκριμένη πολιτική διασφαλίζει την ελεύθερη κυκλοφορία κεφαλαίων εντός της εσωτερικής αγοράς και συμβάλλει στην εκπλήρωση των κύριων στόχων της Ένωσης. Συγχρόνως, ενισχύει την εμβάθυνση της οικονομικής ένωσης των κρατών-μελών και την ολοκληρωμένη μετάβασή τους σε καθεστώς «πλήρους οικονομικής ολοκλήρωσης», καθώς λειτουργεί υποστηρικτικά προς τον σχηματισμό «Άριστης Νομισματικής Περιοχής» και την προοπτική υιοθέτησης κοινού νομίσματος³⁴⁷.

Σύμφωνα με το άρθρο 70, τα κράτη-μέλη οφείλουν να διασφαλίζουν την ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων και την απρόσκοπτη λειτουργία των χρηματοοικονομικών αγορών, εναρμονίζοντας τις νομοθεσίες τους και προάγοντας τη μόνιμη συνεργασία

³⁴⁷ Βλ. παραπάνω, 4.3 Ο Κοινός Οικονομικός Χώρος και 4.3.2 Νομισματική πολιτική.

των αρμόδιων αρχών. Ειδικότερα, βάσει της παραγράφου 1 του άρθρου 70, τα κράτη-μέλη υποχρεούνται, μεταξύ άλλων, να «αναγνωρίσουν αμοιβαία τις άδειες στον τραπεζικό και τον ασφαλιστικό τομέα και στον τομέα των αγορών κινητών αξιών» καθώς και «να καθορίσουν ένα κοινό πλαίσιο εποπτείας των συμμετεχόντων στη χρηματοοικονομική αγορά». Παράλληλα, σύμφωνα με την παράγραφο 2 του άρθρου 70, οι εθνικές αρχές καλούνται «να ανταλλάσσουν πληροφορίες» σε μόνιμη βάση και να εφαρμόζουν ενιαίες «ρυθμίσεις για τις τραπεζικές δραστηριότητες, τις ασφαλιστικές πράξεις και την αγορά κινητών αξιών».

Τα κράτη-μέλη έχουν εκπονήσει σχέδιο για τη δημιουργία της κοινής χρηματοοικονομικής αγοράς³⁴⁸ και την ολοκληρωμένη ανάπτυξή της. Σύμφωνα με το άρθρο 103 προβλέπεται, έως το 2025, η σύσταση αρμόδιας ρυθμιστικής υπερεθνικής αρχής, με έδρα την Αλμάτυ του Καζακστάν³⁴⁹. Με βάση το παράρτημα 17 καθορίζεται το εύρος των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών, το οποίο περιλαμβάνει «ασφαλιστικές, συμβουλευτικές και τραπεζικές υπηρεσίες και προϊόντα, επενδυτικές υπηρεσίες στην αγορά κινητών αξιών καθώς και διαχείριση χαρτοφυλακίων, διακανονισμό και συμψηφισμό χρηματοοικονομικών περιουσιακών στοιχείων κ.α.». Ως προϋποθέσεις λειτουργίας της αγοράς ορίζονται η ισότιμη μεταχείριση των επενδυτών και η αξιολόγηση της οικονομικής βιωσιμότητας των συμμετεχόντων συνολικά. Τα κράτη-μέλη εναρμονίζουν τις νομοθεσίες τους, αντιστοίχως, σύμφωνα με την Επιτροπή της Βασιλείας για την Εποπτεία του Τραπεζικού Συστήματος (Basel Committee on Banking Supervision), τη Διεθνή Ένωση Εποπτικών Αρχών Ασφαλίσεων (International Association of Insurance Supervisors) και τον Διεθνή Οργανισμό Εποπτικών Αρχών Κεφαλαιαγοράς (International Organization for Securities Commission), σε συνδυασμό με τις βασικές κατευθύνσεις του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (OECD) και λαμβάνοντας υπόψη τα Διεθνή Πρότυπα Χρηματοοικονομικής Αναφοράς (International Financial Reporting Standards).

³⁴⁸ EEC, SEEC outcomes: Free Trade Agreement signed with Singapore, Concept for creating a common financial market approved, documents on gas transportation and supply adopted, 1 Οκτωβρίου 2019, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/01-10-2019-9.aspx> και EEC, Effects from Financial Markets Integration by 2025: Improvement of Investment Attractiveness of the EAEU States, Rise in Business Incomes and Increase of Budget Contributions, 14 Ιουνίου 2018, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/13-06-2018-2.aspx>.

³⁴⁹ Πρόκειται, προδήλως, για μία ρυθμιστική αρχή, που θα είναι αντίστοιχη της Ευρωπαϊκής Αρχής Κινητών Αξιών και Αγορών (ΕΑΚΑΑ - αγγ. ESMA), η οποία θα τεθεί σε αλληλεπίδραση με την κεντρική νομισματική αρχή, δηλαδή την αντίστοιχη Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ), που προβλέπεται αναλόγως στη νομισματική πολιτική.

Τέλος, τα κράτη-μέλη δύνανται να παρεμβαίνουν στην αγορά και να εισάγουν περιορισμούς, βάσει του παραρτήματος 17 (παρ. 30-36). Κάθε κράτος-μέλος οφείλει να παρεμβαίνει στις χρηματοοικονομικές αγορές, με γνώμονα τις «αρχές της διαφάνειας, της λογοδοσίας και της υπευθυνότητας ένεκα της αποφυγής συστημικών κινδύνων». Αντίστοιχα, δύνανται να αναστέλλει νομοθετικές ρυθμίσεις, εφόσον διακυβεύονται ζωτικά εθνικά συμφέροντα όπως «η δημόσια τάξη, τα χρηστά ήθη, η προστασία της ανθρώπινης ζωής και της δημόσιας υγείας και η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος». Σύμφωνα, δε, με τα υποπαραρτήματα 1 και 2 του παραρτήματος 17, τα κράτη-μέλη δύνανται να λαμβάνουν προστατευτικά μέτρα περιορισμού είτε και εξαιρέσεων των επενδύσεων, εφόσον απειλούνται μείζονος σημασίας τομείς της οικονομίας, όπως η ενέργεια, το τραπεζικό σύστημα, οι θέσεις εργασίας κ.α. Το ειδικό αυτό πλαίσιο παρεμβάσεων ενεργοποιείται μέσω της θέσπισης ρητρών εθνικής μεταχείρισης σχετικά με τον καθορισμό των συμμετεχόντων στην αγορά και τη σύσταση εταιρειών βάσει ποσοστών κεφαλαιακής συμμετοχής ξένων επενδυτών. Σε κάθε περίπτωση, σύμφωνα με την παράγραφο 36 του παραρτήματος 17, τα κράτη-μέλη καλούνται να μειώσουν σταδιακά τους περιορισμούς και τις εξαιρέσεις, καθότι αφορούν τη μεσοπρόθεσμη περίοδο σύγκλισης, έως την ολοκλήρωση της κοινής αγοράς και την έναρξη λειτουργίας της υπερεθνικής αρχής.

4.3.5 Φόροι και φορολογία

Η φορολογική πολιτική της Ένωσης οργανώνεται σύμφωνα με τα άρθρα 71-73 και το παράρτημα 18 ΣΕΑΟΕ, θέτοντας τις βάσεις για την εναρμόνιση των φορολογικών πολιτικών των κρατών-μελών. Τα πεδία, που εντάσσονται στο συγκεκριμένο ρυθμιστικό φάσμα, αφορούν το εμπόριο αγαθών, την εκτέλεση έργων και την παροχή υπηρεσιών καθώς και τη φορολόγηση ατομικών εισοδημάτων. Επιπλέον, πέραν της φορολόγησης ατομικών εισοδημάτων, η ΣΕΑΟΕ ορίζει λεπτομερειακά την εναρμόνιση των εθνικών αρχών³⁵⁰ και τις διαδικασίες συλλογής φόρων σε αγαθά και υπηρεσίες. Η συγκεκριμένη πολιτική συνδέεται άμεσα με τη λειτουργία της κοινής αγοράς και υποστηρίζει την ελεύθερη κυκλοφορία των παραγωγικών συντελεστών, που αποτελεί έναν από τους κύριους στόχους της Ένωσης (αρ. 4). Λειτουργεί, δε, υποστηρικτικά προς την εμβάθυνση της οικονομικής ένωσης των κρατών-μελών και

³⁵⁰ Σύμφωνα με την παράγραφο 2 του παραρτήματος 18, ως εθνικές αρχές ορίζονται «τα υπουργεία Οικονομικών και Οικονομίας, φορολογικές και τελωνειακές αρχές».

την ολοκληρωμένη μετάβασή τους σε καθεστώς «πλήρους οικονομικής ολοκλήρωσης», ενώ συνιστά στοιχείο «βαθείας ολοκλήρωσης»³⁵¹.

Με το άρθρο 71 θεσπίζεται η αρχή της έμμεσης φορολόγησης. Σκοπός της συγκεκριμένης αρχής είναι η εξυπηρέτηση του «αμοιβαίου εμπορίου», η «μη στρέβλωση του ανταγωνισμού» και η «διασφάλιση της ελεύθερης κυκλοφορίας αγαθών, έργων και υπηρεσιών σε εθνικό και ενωσιακό επίπεδο». Σύμφωνα με την παράγραφο 2 του παραρτήματος 18, ως «έμμεσοι φόροι» νοούνται ο «Φόρος Προστιθέμενης Αξίας (ΦΠΑ) και οι ειδικοί φόροι κατανάλωσης», των οποίων την επιβολή και την είσπραξη αναλαμβάνουν οι εθνικές αρχές (αρ. 72 παρ. 4).

Ειδικότερα, ως προς το αμοιβαίο εμπόριο, οι παράγραφοι 1 και 2 του άρθρου 71 ορίζουν ότι:

«Όλα τα αγαθά, που εισάγονται από την περιφέρεια ενός κράτους-μέλους στην περιφέρεια άλλου κράτους-μέλους, υπόκεινται σε έμμεση φορολόγηση. Στο αμοιβαίο εμπόριο τα κράτη-μέλη επιβάλλουν φόρους με τρόπο τέτοιο, προκειμένου να διασφαλίζουν ότι η φορολογία που εφαρμόζεται στο κράτος-μέλος, όπου πωλούνται τα αγαθά άλλων κρατών-μελών, δεν είναι λιγότερο ευνοϊκή από αυτήν, που ισχύει για τα αγαθά που προέρχονται από την επικράτειά του».³⁵²

Ενώ, σε ό,τι αφορά την επιβολή και την είσπραξη των φόρων, η παράγραφος 1 του άρθρου 72 προβλέπει ότι:

«Η επιβολή και η είσπραξη των έμμεσων φόρων διενεργούνται από τις αρμόδιες φορολογικές αρχές του κράτους, στο οποίο τα αγαθά εισάγονται με βάση την αρχή της έμμεσης φορολόγησης στις εισαγωγές, ενώ κατά την εξαγωγή τους εφαρμόζεται μηδενικός συντελεστής ΦΠΑ είτε και εξαίρεση

³⁵¹ Βλ. παραπάνω, 4.3 Ο Κοινός Οικονομικός Χώρος.

³⁵² Στο εδάφιο δ' της παραγράφου 3 του παραρτήματος 18 ορίζεται ειδικότερη περίπτωση, που αφορά αγαθά που έχουν, προηγουμένως, εισαχθεί στην τελωνειακή επικράτεια και διοχετεύονται στην επικράτεια άλλου κράτους-μέλους από εκείνη όπου εισάχθηκαν αρχικά. Συγκεκριμένα:

«Στην περίπτωση, κατά την οποία φορολογούμενος κράτους-μέλους πουλά αγαθά σε έτερο φορολογούμενο κράτους-μέλους και η μεταφορά των αγαθών ξεκινά εκτός της Ένωσης και καταλήγει σε άλλο κράτος-μέλος, ως τόπος πώλησης των αγαθών θεωρείται η επικράτεια του κράτους-μέλους, όπου αυτά διατίθενται για εσωτερική κατανάλωση».

από ειδικούς φόρους κατανάλωσης, αναλόγως των απαλλαγών που ισχύουν για τις εξαγωγές προς τρίτες χώρες».³⁵³

Αντιστοίχως, σε σχέση με τα έργα και τις υπηρεσίες, η παράγραφος 2 του άρθρου 72 ορίζει ότι:

«Εμμεσοι φόροι για την εκτέλεση έργων και την παροχή υπηρεσιών εισπράττονται από το κράτος-μέλος, του οποίου η επικράτεια αναγνωρίζεται ως τόπος πώλησης των έργων και των υπηρεσιών».

Προς εφαρμογή των ανωτέρω, τα κράτη-μέλη αναλαμβάνουν συγκεκριμένες υποχρεώσεις. Πρωτίστως, βάσει των διατάξεων των υποπαραγράφων 1 και 2 της παραγράφου 3 του άρθρου 71 και της παραγράφου 5 του άρθρου 72, τα κράτη-μέλη οφείλουν να «εναρμονίζουν» τις εθνικές νομοθεσίες και, ειδικότερα, τους «συντελεστές ειδικών φόρων κατανάλωσης» καθώς και να «βελτιώνουν το σύστημα συλλογής ΦΠΑ στο αμοιβαίο εμπόριο αγαθών», ενώ δεσμεύονται πως «οι συντελεστές των έμμεσων φόρων επί των εισαγομένων αγαθών δεν δύνανται να υπερβαίνουν τους ισχύοντες σε ομοειδή προϊόντα, που πωλούνται εντός των αγορών τους». Δευτερευόντως, σύμφωνα με την παράγραφο 3 του άρθρου 72, οι εθνικές φορολογικές αρχές βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση «υπό την καθοδήγηση διεθνούς διυπηρεσιακής αρχής, η οποία καθορίζει όλες τις ρυθμιστικές και τεχνικές λεπτομέρειες» για την εναρμόνιση της έμμεσης φορολογίας. Κατά τρίτον, οι τελωνειακές αρχές βρίσκονται σε άμεση συνεργασία και υιοθετούν εναρμονισμένες διαδικασίες (έγγραφα και αποδεικτικά) κατά τις εισαγωγές και εξαγωγές των αγαθών, σύμφωνα με τις ενότητες II και III του παραρτήματος 18. Όσον αφορά, «την εκτέλεση έργων και την παροχή υπηρεσιών», τα κράτη-μέλη υιοθετούν εναρμονισμένη διαδικασία είσπραξης των έμμεσων φόρων, σύμφωνα με τις διατάξεις της ενότητας IV του παραρτήματος 18.

Προσθέτως, η ΣΕΑΟΕ προβλέπει εξαιρέσεις, τόσο ως προς την αρμοδιότητα των φορολογικών αρχών επί της επιβολής έμμεσων φόρων σε εισαγόμενα αγαθά, όσο και σε διακεκριμένες κατηγορίες αγαθών που απαλλάσσονται από το καθεστώς της έμμεσης φορολόγησης κατά την εισαγωγή τους στις επικράτειες των κρατών-μελών. Η

³⁵³ Ειδικό καθεστώς και διαδικασίες ισχύουν στην περίπτωση εξαγωγής και εισαγωγής αγαθών από κράτος-μέλος σε άλλο κράτος-μέλος, εφόσον αυτά «διατίθενται σε ελεύθερες τελωνειακές ζώνες και ελεύθερους αποθηκευτικούς χώρους», σύμφωνα με το εδάφιο δ' της υποπαραγράφου 3 της παραγράφου 4 και την παράγραφο 13 του παραρτήματος 18.

πρώτη εξαίρεση αφορά την αποτροπή φαινομένων διπλής φορολόγησης συγκεκριμένων κατηγοριών αγαθών, εφόσον στο κράτος προέλευσης έχει ήδη επιβληθεί ειδικός φόρος κατανάλωσης. Ορίζεται, δε, σύμφωνα με την παράγραφο 4 του άρθρου 72 ως εξής:

«Οι φορολογικές αρχές των κρατών-μελών δεν επιβάλλουν έμμεσους φόρους σε εισαγόμενα αγαθά, εφόσον αυτό προβλέπεται από τις νομοθεσίες τους και φέρουν επισήματα ειδικών φόρων κατανάλωσης (αναγνωριστικά σήματα και ετικέτες ελέγχου)».³⁵⁴

Η δεύτερη εξαίρεση αφορά, σύμφωνα με τις υποπαραγράφους 1-3 της παραγράφου 6 του άρθρου 72, τις εξής τρεις κατηγορίες:

«Αγαθά που δεν υπόκεινται σε φορολογία (εξαιρούνται από την επιβολή φόρων) κατά την εισαγωγή του σε κράτος-μέλος, με βάση την ισχύουσα εθνική νομοθεσία.

Αγαθά που εισάγονται στην επικράτεια κράτους-μέλους από φυσικά πρόσωπα και δεν προορίζονται για επιχειρηματικές δραστηριότητες.

Αγαθά που εισάγονται στην επικράτεια ενός κράτους-μέλους από την επικράτεια άλλου κράτους-μέλους, στο πλαίσιο της μεταφοράς τους από ενιαία νομική προσωπικότητα (η περίπτωση αυτή δύναται να απαιτεί ειδική νομοθετική ρύθμιση)».

Τέλος, η ΣΕΑΟΕ ρυθμίζει τη φορολογία των ατομικών εισοδημάτων, προκειμένου να αποφεύγεται η διπλή φορολόγηση σε μόνιμους κατοίκους των κρατών-μελών, που εκτελούν εργασίες στις επικράτειες των κρατών-μελών, ενώ έχουν τη φορολογική τους έδρα σε άλλο κράτος-μέλος από αυτό της εργασίας τους. Κάθε φυσικό πρόσωπο εντός της Ένωσης φορολογείται για την εργασία του στο κράτος-μέλος που την προσφέρει³⁵⁵. Οι ορισμοί του άρθρου 73 αντανακλούν τον συνολικό συμψηφισμό του φόρου εισοδήματος φυσικών προσώπων, με βάση το ανά εθνική νομοθεσία καθεστώς φορολόγησης των φορολογικών κατοίκων. Ειδικότερα,

³⁵⁴ Σύμφωνα με την παράγραφο 27 του παραρτήματος 18, «αρμόδιες για την επιβολή ειδικών φόρων κατανάλωσης είναι οι τελωνειακές αρχές των κρατών-μελών, εκτός και αν άλλως ορίζει η εκάστοτε εθνική νομοθεσία».

³⁵⁵ Η συγκεκριμένη πρόβλεψη αναφέρεται ρητά στο άρθρο 98, παρ. 10. Βλ. σχετικά, παρακάτω, 4.3.14 Μετανάστευση εργατικού δυναμικού.

προτείνοντας την εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών μέσω διεθνούς συνθήκης των κρατών-μελών, στο άρθρο 73 προβλέπεται ότι:

«Εάν κράτος-μέλος εντέλλεται να επιβάλλει φόρο εισοδήματος σε φορολογικό κάτοικο (μόνιμο κάτοικο) άλλου κράτους-μέλους, σε σχέση με την εργασία του στο πρώτο κράτος-μέλος, τότε ο φόρος εισοδήματος επιβάλλεται στο πρώτο κράτος-μέλος, ξεκινώντας από την πρώτη ημέρα της εργασίας, σύμφωνα με τους φορολογικούς συντελεστές που ορίζονται, αντίστοιχα, για το εισόδημα φυσικών προσώπων – φορολογικών κατοίκων (μονίμων κατοίκων) του πρώτου κράτους-μέλους».

4.3.6 Γενικές αρχές και κανόνες ανταγωνισμού

Στα άρθρα 74-77 και το παράρτημα 19 ΣΕΑΟΕ ορίζεται η πολιτική ανταγωνισμού της Ένωσης. Ως ανταγωνισμός νοείται, σύμφωνα με την υποπαράγραφο 8 της παραγράφου 2 του παραρτήματος 19, «η ανταγωνιστικότητα των οικονομικών οντοτήτων»³⁵⁶, η οποία συνεπάγεται από πλευράς τους την «πραγματοποίηση ανεξάρτητων ενεργειών, που εξαλείφουν ή περιορίζουν την ικανότητα κάθε οικονομικής οντότητας να επηρεάζει τους γενικούς όρους κυκλοφορίας των προϊόντων στην αντίστοιχη αγορά βασικών εμπορευμάτων». Η θέσπιση της πολιτικής ανταγωνισμού έχει ζωτική σημασία για την οικονομική ανάπτυξη και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των κρατών-μελών καθώς και τη λειτουργία της κοινής αγοράς, που αποτελούν κύριους στόχους της Ένωσης (αρ. 4). Επιπλέον, ενισχύει την εμβάθυνση της οικονομικής ένωσης των κρατών-μελών και, συγχρόνως, εμπίπτει στο φάσμα της «βαθιάς ολοκλήρωσης»³⁵⁷. Η συγκεκριμένη ενότητα της Συνθήκης διαρθρώνεται σε τέσσερα μέρη, που περιλαμβάνουν τις «γενικές διατάξεις», τις «γενικές αρχές», τους «γενικούς κανόνες», το καθεστώς «κρατικής ρύθμισης των τιμών» και λεπτομερειακό περιεχόμενο σχετικά με τη συνεργασία των εθνικών αρχών και τις αρμοδιότητες των ενωσιακών οργάνων.

³⁵⁶ Σύμφωνα με την υποπαράγραφο 20 της παραγράφου 2 της ενότητας I του παραρτήματος 19:

«Ως οικονομική οντότητα (συμμετέχων στην αγορά) νοείται εμπορικός οργανισμός είτε μη κερδοσκοπικός οργανισμός, που λειτουργεί με σκοπό τη δημιουργία κερδών, μεμονωμένος επιχειρηματίας καθώς και κάθε φυσικό πρόσωπο που οι επαγγελματικές προσοδοφόρες δραστηριότητές του υπόκεινται σε κρατική καταχώριση είτε και αδειοδότηση σύμφωνα με τη νομοθεσία των κρατών-μελών».

³⁵⁷ Βλ. παραπάνω, 4.1 Εισαγωγή και 4.3 Ο Κοινός Οικονομικός Χώρος.

Όσον αφορά τις γενικές διατάξεις, σύμφωνα με την παράγραφο 1 του άρθρου 74, σκοπός της ενωσιακής πολιτικής είναι:

«Ο καθορισμός των γενικών αρχών και κανόνων ανταγωνισμού, που διασφαλίζουν την ανίχνευση και την εξάλειψη αντιανταγωνιστικής συμπεριφοράς στις επικράτειες των κρατών-μελών καθώς και ενεργειών που προκαλούν αρνητικές συνέπειες στον ανταγωνισμό στις διασυνοριακές αγορές, στην επικράτεια δύο ή περισσότερων κρατών-μελών».

Η πολιτική ανταγωνισμού ασκείται επί τη βάση της σύστασης και λειτουργίας διασυνοριακών αγορών. Κάθε διασυνοριακή αγορά συνίσταται από την «επικράτεια δύο ή περισσότερων κρατών-μελών», με βάση τους ορισμούς της παραγράφου 1 του άρθρου 74 και αυτούς της παραγράφου 1 του παραρτήματος 19. Σύμφωνα, δε, με την παράγραφο 2 του άρθρου 74, «η ανίχνευση και εξάλειψη αντιανταγωνιστικής συμπεριφοράς» στις διασυνοριακές αγορές αφορά ενέργειες, που διαπράττονται τόσο από κράτη-μέλη όσο και από «οικονομικές οντότητες».

Βάσει των παραγράφων 2-5 και 7 του άρθρου 74, ορίζονται, επί της αρχής, οι αρμοδιότητες των κρατών-μελών και της Επιτροπής. Τα κράτη-μέλη μεριμνούν για την τήρηση των γενικών αρχών και κανόνων ανταγωνισμού των άρθρων 75 και 76, λαμβάνοντας, εφόσον χρειάζεται, «πρόσθετα» νομοθετικά μέτρα. Η Επιτροπή είναι αρμόδια για την εποπτεία της λειτουργίας των διασυνοριακών αγορών και τη συνεργασία των κρατών-μελών, ευρισκόμενη σε συντονισμό και επικοινωνία με τις αρμόδιες εθνικές «εξουσιοδοτημένες αρχές» (αρ. 75 παρ. 5), σύμφωνα με τις λοιπές αρμοδιότητες που αναγνωρίζονται σε αυτήν από τις ενότητες III, IV, VI και VII του παραρτήματος 19. Το Ανώτατο Συμβούλιο συμμετέχει, επίσης, στην άσκηση της πολιτικής ανταγωνισμού μέσω του «προσδιορισμού των κριτηρίων λειτουργίας των διασυνοριακών αγορών», ο οποίος απαιτείται για τον «καθορισμό της δικαιοδοσίας της Επιτροπής», σε πεδία που δεν προβλέπονται ρητώς από τις διατάξεις της ΣΕΑΟΕ. Ωστόσο, τα κράτη-μέλη δεν περιορίζονται ως προς το δικαίωμα «ανάληψης δράσεων», σε περίπτωση που απειλούνται «θεμελιώδη συμφέροντά τους», που αφορούν την «εθνική άμυνα και την εθνική ασφάλεια».

Επιπλέον, επί του σκέλους των γενικών διατάξεων, ιδιαίτερη σημασία έχει η παράγραφος 6 του άρθρου 74, βάσει της οποίας συνδέεται η Ενότητα XIX των Φυσικών Μονοπωλίων με την πολιτική ανταγωνισμού. Όπως ορίζεται σχετικά, «οι

διατάξεις της Ενότητας» της πολιτικής ανταγωνισμού «εφαρμόζονται και στις οντότητες των φυσικών μονοπωλίων, κατά τις ειδικότερες ρυθμίσεις που προβλέπονται από τη Συνθήκη».

Οι «Γενικές Αρχές Ανταγωνισμού» οργανώνουν τη συνεργασία μεταξύ των κρατών-μελών και των εξουσιοδοτημένων αρχών τους και θέτουν το πλαίσιο για την εφαρμογή της πολιτικής ανταγωνισμού. Οι συγκεκριμένες διατάξεις συμπληρώνονται από αυτές της παραγράφου 2 του παραρτήματος 19 σε σχέση με τους ορισμούς συγκεκριμένων όρων, όπως του αθέμιτου ανταγωνισμού και της κατάχρησης δεσπόζουσας θέσης. Σημειωτέα, δε, είναι η καθιέρωση της αναλογικότητας ως προς την αυστηρότητα της επιβολής ποινών σε σχέση με την έκταση των παραβιάσεων. Οι ποινές είναι χρηματικές (πρόστιμα), οι οποίες καθορίζονται αναλόγως της οικονομικής ωφέλειας, που έχει η εκάστοτε οικονομική οντότητα που παραβιάζει τις αρχές και τους κανόνες ανταγωνισμού. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 75, οι «Γενικές Αρχές Ανταγωνισμού» ορίζονται ως εξής:

«Τα κράτη-μέλη εφαρμόζουν τους κανόνες της νομοθεσίας ανταγωνισμού (αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας) στις οικονομικές οντότητες των κρατών-μελών με ισότιμο τρόπο και στον ίδιο βαθμό ανεξαιρέτως της νομικής μορφής και έδρας τους.

Τα κράτη-μέλη θεσπίζουν κανόνες που απαγορεύουν: 1) Συμφωνίες μεταξύ κρατικών αρχών (κυβερνητικών και τοπικών αρχών και άλλων υπηρεσιών και οργανισμών που ασκούν συναφείς αρμοδιότητες) και οικονομικών οντοτήτων που έχουν ως αποτέλεσμα ή ενδέχεται να οδηγήσουν σε οποιαδήποτε παρεμπόδιση, περιορισμό³⁵⁸ ή εξάλειψη του ανταγωνισμού, εκτός των περιπτώσεων όπου προβλέπεται διαφορετικά από τη Συνθήκη είτε και άλλες διεθνείς συμφωνίες των κρατών-μελών. 2) Διατάξεις που παρέχουν ευνοϊκή μεταχείριση σε κρατικές είτε δημοτικές εταιρείες, πέραν εκείνων που

³⁵⁸ Σύμφωνα με την υποπαραγράφο 15 της παραγράφου 2 του παραρτήματος 19, ως ενδείξεις περιορισμού του ανταγωνισμού θεωρούνται:

«Η μείωση των οικονομικών οντοτήτων που συμμετέχουν σε μία αγορά βασικών εμπορευμάτων [...], η αύξηση είτε η μείωση των τιμών των εμπορευμάτων που δεν συνοδεύονται από αντίστοιχες αλλαγές στους γενικούς όρους λειτουργίας της αγοράς, η άρνηση σε οικονομικές οντότητες να συμμετάσχουν ανεξάρτητα στην αγορά [...], η διαμόρφωση των γενικών όρων λειτουργίας της αγοράς μέσω συμπράξεων μεταξύ των οικονομικών οντοτήτων είτε δεσμευτικών οδηγιών που εκδίδονται από άλλα πρόσωπα [...] καθώς και η δυνατότητα μίας είτε περισσότερων οικονομικών οντοτήτων να επηρεάζουν μονομερώς τους γενικούς όρους κυκλοφορίας εμπορευμάτων».

προβλέπονται από τη Συνθήκη είτε και άλλες διεθνείς συμφωνίες των κρατών-μελών.

Τα κράτη-μέλη εξασφαλίζουν αποτελεσματικό έλεγχο επί της οικονομικής συγκέντρωσης και στον βαθμό που απαιτείται για την προστασία και την ανάπτυξη του ανταγωνισμού στην επικράτεια κάθε κράτους-μέλους.

Κάθε κράτος-μέλος εξασφαλίζει την ύπαρξη κρατικής κυβερνητικής αρχής (“εξουσιοδοτημένης αρχής”), αρμόδιας για την εφαρμογή είτε και την επιβολή της πολιτικής ανταγωνισμού (αντιμονοπωλιακής), απονέμοντάς της αρμοδιότητες, προκειμένου να εποπτεύει τη συμμόρφωση με την απαγόρευση αντιανταγωνιστικών πρακτικών, αθέμιτου ανταγωνισμού³⁵⁹ και οικονομικής συγκέντρωσης καθώς και να αποτρέπει και να ανιχνεύει παραβιάσεις της νομοθεσίας ανταγωνισμού λαμβάνοντας μέτρα παύσης και δίωξης τους.

Τα κράτη-μέλη καθορίζουν στις νομοθεσίες τους ποινές για οικονομικές οντότητες και δημόσιους αξιωματούχους σε σχέση με κάθε αντιανταγωνιστική συμπεριφορά, βασιζόμενα στις αρχές της αποδοτικότητας, της αναλογικότητας, της ασφάλειας, της αναμφισβήτητης αναγκαιότητας και βεβαιότητας, διασφαλίζοντας την εκτέλεσή τους. Τα κράτη-μέλη αναγνωρίζουν ότι, στην περίπτωση επιβολής ποινών, το υψηλότερο προβλεπόμενο ύψος των προστίμων επιβάλλεται για την παράβαση που αντιπροσωπεύει τη μεγαλύτερη απειλή για τον ανταγωνισμό (αντιανταγωνιστικές συμφωνίες³⁶⁰, κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης³⁶¹ από

³⁵⁹ Ως αθέμιτος ανταγωνισμός θεωρείται: «Κάθε ενέργεια μίας είτε και περισσότερων οικονομικών οντοτήτων, που έχει ως στόχο την απόκτηση πλεονεκτήματος σε επιχειρηματικές δραστηριότητες αντίθετα με τη νομοθεσία των κρατών-μελών [...] και έχει προκαλέσει ή μπορεί να προκαλέσει ζημία (περιλαμβανομένης της εμπορικής φήμης) σε ανταγωνίστριες οικονομικές οντότητες» (παράρτημα 19, παρ. 2 υποπαρ. 14).

³⁶⁰ Η συμφωνία μπορεί να είναι σε «γραφτή είτε και προφορική μορφή» (παράρτημα 19, παρ. 2 υποπαρ. 17).

³⁶¹ Σύμφωνα με την υποπαράγραφο 7 της παραγράφου 2 του παραρτήματος 19, ως δεσπόζουσα θέση νοείται: «Η θέση που έχει μία οικονομική οντότητα είτε και περισσότερες στην αγορά συγκεκριμένων προϊόντων, μέσω της οποίας δύναται να αποκτά αποφασιστική επιρροή επί των γενικών όρων κυκλοφορίας τους είτε και να απομακρύνει άλλες οικονομικές οντότητες από τη συγκεκριμένη αγορά ή και να δυσχεραίνει την πρόσβασή τους σε αυτήν». Ειδικότερα, στην παράγραφο 3 του παραρτήματος 19, ορίζεται πως:

«Η δεσπόζουσα θέση μίας οικονομικής οντότητας διαπιστώνεται από τις ακόλουθες προϋποθέσεις:

Από το μερίδιο που διαθέτει και τις σχέσεις της με τα μερίδια των υπολοίπων ανταγωνιστών και πελατών.

Από τη δυνατότητα να καθορίζει μονομερώς το επίπεδο των τιμών των εμπορευμάτων και να αποκτά αποφασιστική επιρροή επί των γενικών όρων κυκλοφορίας τους στην αντίστοιχη αγορά.

Από την ικανότητα δημιουργίας οικονομικών, τεχνολογικών, διοικητικών και άλλων περιορισμών επί της πρόσβασης στην αγορά βασικών εμπορευμάτων.

οικονομικές οντότητες των κρατών-μελών). Προτιμώνται ποινές, που υπολογίζονται επί τη βάσει της προσόδου που δημιουργήθηκε από τον παραβάτη κατά την πώληση εμπορευμάτων ή επί του κόστους αγοράς αυτών από τον παραβάτη, στην αγορά όπου σημειώθηκε η παράβαση.

Τα κράτη-μέλη οφείλουν, σύμφωνα με τις νομοθεσίες τους, μόνιμη πληροφοριακή διαφάνεια για την ασκούμενη πολιτική ανταγωνισμού, συμπεριλαμβανομένης της δημοσιοποίησης πληροφοριών στα μέσα και το διαδίκτυο, σχετικά με τις δραστηριότητες των εξουσιοδοτημένων αρχών τους. Οι εξουσιοδοτημένες αρχές των κρατών-μελών οφείλουν, σύμφωνα με τις εθνικές νομοθεσίες και τη Συνθήκη, να αλληλεπιδρούν, αποστέλλοντας ειδοποιήσεις και αιτήματα παροχής πληροφοριών, οργανώνοντας διαβουλεύσεις, αποστέλλοντας κοινοποιήσεις για έρευνες (εξέταση υποθέσεων) που επηρεάζουν τα συμφέροντα των κρατών-μελών, διεξάγοντας έρευνες, έπειτα από αίτημα άλλης εξουσιοδοτημένης αρχής, και παρέχοντας πληροφορίες για τα αποτελέσματά τους».

Στο άρθρο 76 ορίζονται οι «Γενικοί Κανόνες Ανταγωνισμού», οι οποίοι θεσπίζουν ένα σύνολο περιορισμών για τις οικονομικές οντότητες των κρατών-μελών, προκειμένου να μη νοθεύεται ο ανταγωνισμός. Οι περιορισμοί εξειδικεύονται σε τρία υποσύνολα, τα οποία αφορούν τις ενέργειες των οικονομικών οντοτήτων γενικά, συγκεκριμένες περιπτώσεις αθέμιτου ανταγωνισμού και τις συμφωνίες που συνάπτονται μεταξύ οντοτήτων.

Σε ό,τι αφορά τις ενέργειες των οικονομικών οντοτήτων, σύμφωνα με την παράγραφο 1 του άρθρου 76, ορίζεται επί της αρχής ότι:

«Απαγορεύονται οποιεσδήποτε ενέργειες (παραλείψεις) δεσποζουσών οικονομικών οντοτήτων, που έχουν ως αποτέλεσμα είτε ενδέχεται να προκαλέσουν την παρεμπόδιση, τον περιορισμό ή την εξάλειψη του ανταγωνισμού είτε και την προσβολή συμφερόντων άλλων προσώπων, συμπεριλαμβανομένων των ακολούθων:

Από την περίοδο εντός της οποίας μπορεί να αποκτήσει αποφασιστική επιρροή επί των γενικών όρων κυκλοφορίας εμπορευμάτων στην αντίστοιχη αγορά».

Στην παράγραφο 4 του παραρτήματος 19 προβλέπεται η δυνατότητα συμπερίληψης «άλλων όρων για την αναγνώριση της δεσπόζουσας θέσης από τη νομοθεσία εκάστου κράτους μέλους», ενώ διευκρινίζεται, επίσης, ότι η Επιτροπή είναι αρμόδια για τη διαπίστωση δεσπόζουσας θέσης οικονομικής οντότητας σε διασυνοριακή κλίμακα («διασυνοριακή αγορά»).

Διαμόρφωση και διατήρηση μονοπωλιακών υψηλών ή χαμηλών τιμών των προϊόντων.

Απόσυρση προϊόντων από την κυκλοφορία, που έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση των τιμών τους.

Αναγκαστική επιβολή οποιωνδήποτε οικονομικά ή τεχνολογικά αδικαιολόγητων συμβολαιακών όρων σε αντισυμβαλλομένους, που είναι δυσμενείς για τους τελευταίους ή δεν σχετίζονται με το αντικείμενο της συμφωνίας.

Οικονομικά ή τεχνολογικά αδικαιολόγητη μείωση ή παύση της παραγωγής προϊόντων, εφόσον τα προϊόντα είναι σε ζήτηση ή έχουν παραγγελθεί και η παραγωγή τους είναι εφικτή, καθώς και αν μια τέτοια μείωση ή παύση της παραγωγής δεν προβλέπεται ρητώς από τη Συνθήκη είτε και από άλλες διεθνείς συμφωνίες των κρατών-μελών.

Οικονομικά ή τεχνολογικά αδικαιολόγητη άρνηση εισόδου ή αποφυγή από τη σύναψη συμφωνίας με μεμονωμένους πελάτες ικανούς να κατασκευάσουν ή να υποστηρίξουν σχετικά προϊόντα, λαμβάνοντας υπόψη τις προδιαγραφές που ορίζονται στη Συνθήκη είτε και σε άλλες διεθνείς συμφωνίες των κρατών-μελών.

Οικονομικά, τεχνολογικά ή και σε κάθε άλλη περίπτωση αδικαιολόγητη τιμολογιακή διαφοροποίηση για τα ίδια προϊόντα, δημιουργώντας με αυτό τον τρόπο διακρίσεις, λαμβάνοντας υπόψη και τους ειδικότερους όρους της Συνθήκης είτε και άλλων διεθνών συμφωνιών των κρατών-μελών.

Δημιουργία εμποδίων κατά την είσοδο ή έξοδο άλλων οικονομικών οντοτήτων από την αγορά βασικών εμπορευμάτων».

Σύμφωνα με την παράγραφο 2 του άρθρου 76, «ο αθέμιτος ανταγωνισμός είναι απαγορευμένος, περιλαμβάνοντας» τις εξής περιπτώσεις:

«Διασπορά ψευδών, ανακριβών είτε διαστρεβλωμένων πληροφοριών, που ενδέχεται να προκαλέσουν ζημία σε μία οικονομική οντότητα είτε να ζημιώσουν την επιχειρηματική της φήμη.

Αποπροσανατολισμό ως προς τη φύση, τη μέθοδο και το μέρος της κατασκευής, των καταναλωτικών χαρακτηριστικών, της ποιότητας και της ποσότητας των προϊόντων ή των κατασκευαστών τους.

Εσφαλμένη σύγκριση, που πραγματοποιείται από μία οικονομική οντότητα, για τα προϊόντα που πωλούνται από αυτήν, με αυτά που κατασκευάζονται ή πωλούνται από άλλες οικονομικές οντότητες».

Σύμφωνα με την παράγραφο 3 του άρθρου 76, οι συμφωνίες μεταξύ οικονομικών οντοτήτων απαγορεύονται, «εφόσον οι οντότητες είναι ανταγωνίστριες και λειτουργούν στην ίδια αγορά προϊόντων και οι συμφωνίες αυτές οδηγούν ή ενδέχεται να οδηγήσουν σε:

Διαμόρφωση ή διατήρηση των τιμών, εκπτώσεις, προσauξήσεις, πρόσθετες επιβαρύνσεις.

Αύξηση, μείωση ή διατήρηση των τιμών μέσω προσφορών.

Κατάτμηση της αγοράς με βάση την αρχή της εδαφικότητας, με κριτήριο τον όγκο των πωλήσεων και των αγορών των προϊόντων, το φάσμα των προϊόντων που πωλούνται ή τη σύνθεση πωλητών και αγοραστών.

Μείωση ή παύση της παραγωγής προϊόντων.

Άρνηση σύναψης συμφωνιών με συγκεκριμένους πωλητές ή αγοραστές».

Ειδικότερη κατηγορία συμφωνιών αποτελούν οι «οριζόντιες συμφωνίες» μεταξύ των οικονομικών οντοτήτων, οι οποίες είναι αναλόγως απαγορευμένες εκτός από συγκεκριμένες περιπτώσεις. Σύμφωνα με την υποπαράγραφο 1 της παραγράφου 2 του παραρτήματος 19, ως «οριζόντια» χαρακτηρίζεται μία συμφωνία όταν «το ένα από τα συμβαλλόμενα μέρη αποκτά προϊόντα ή είναι δυνητικός αγοραστής αυτών και το άλλο μέρος παρέχει τα προϊόντα ή είναι ο δυνητικός πωλητής τους». Βάσει των διατάξεων της παραγράφου 4 του άρθρου 76, οι «οριζόντιες συμφωνίες» απαγορεύονται, εφόσον:

«Οδηγούν ή ενδέχεται να οδηγήσουν στον καθορισμό τιμής μεταπώλησης των προϊόντων, εκτός αν ο πωλητής καθορίζει τη μέγιστη τιμή μεταπώλησης των προϊόντων για τον αγοραστή.

Υποχρεώνουν τον αγοραστή να μην πουλά τα προϊόντα άλλης οικονομικής οντότητας, που είναι ανταγωνίστρια αυτής του πωλητή, εκτός και αν η συμφωνία προβλέπει την οργάνωση της πώλησης των προϊόντων από τον αγοραστή υπό την ετικέτα και άλλα στοιχεία ταυτοποίησης του πωλητή ή του κατασκευαστή των προϊόντων».

Περαιτέρω, στην παράγραφο 6 του άρθρου 76, η ΣΕΑΟΕ εισάγει ένα ευρύτερο πλαίσιο περιορισμού των συμφωνιών. Συγκεκριμένα, απαγορεύει σε «φυσικά

πρόσωπα, επιχειρήσεις και μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς τον συντονισμό οικονομικών δραστηριοτήτων των οικονομικών οντοτήτων, που μπορεί να οδηγήσει στη σύναψη συμφωνιών, οι οποίες προσπίπτουν στις διατάξεις των παραγράφων 3 και 4 του άρθρου 76». Η συγκεκριμένη διάταξη ενισχύεται από αυτήν της παραγράφου 5 του άρθρου 76, η οποία προβλέπει γενικά την απαγόρευση συμφωνιών μεταξύ οικονομικών οντοτήτων, εκτός των εξαιρέσεων που υφίστανται στο παράρτημα 19.

Οι συγκεκριμένες εξαιρέσεις αφορούν όλο το φάσμα των συμφωνιών, που ορίζονται στις παραγράφους 3-5 του άρθρου 76 και δύνανται υπό προϋποθέσεις να κριθούν ως αποδεκτές, ενώ συγκεκριμενοποιούν τις περιπτώσεις «οριζόντιων συμφωνιών» που επιτρέπονται άμεσα από τη ΣΕΑΟΕ. Βασικά κριτήρια για την αποδοχή των συμφωνιών είναι η βελτίωση των παραγωγικών διαδικασιών και η ενίσχυση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας των οικονομιών των κρατών-μελών, ενώ ειδικότερα για τις «οριζόντιες συμφωνίες» στόχος είναι η αποτροπή της συγκέντρωσης μεγάλων μεριδίων της αγοράς από μία οντότητα. Ειδικότερα, σύμφωνα με την παράγραφο 5 του παραρτήματος 19, όλες οι απαγορευμένες συμφωνίες

«ενδέχεται να κριθούν ως αποδεκτές, εφόσον δεν επιβάλλουν κανέναν περιορισμό σε οικονομικές οντότητες, που είναι άσχετες με τους στόχους αυτών των συμφωνιών, και δεν επιφέρουν την εξάλειψη του ανταγωνισμού στην αντίστοιχη αγορά βασικών εμπορευμάτων καθώς και αν οι οικονομικές οντότητες αποδεικνύουν ότι οι συμφωνίες αυτές είχαν ή ενδέχεται να έχουν ως αποτέλεσμα:

Τη βελτίωση της παραγωγής των προϊόντων είτε τη στήριξη της τεχνικής προόδου, είτε τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των προϊόντων, που παράγονται στα κράτη-μέλη, στην παγκόσμια αγορά.

Τη λήψη αναλογικών πλεονεκτημάτων από τους καταναλωτές σε σχέση με αυτά που αποκτούν τα αντίστοιχα πρόσωπα μέσα από τέτοιες ενέργειες».

Σύμφωνα, δε, με την παράγραφο 6 του παραρτήματος 19, οι «οριζόντιες συμφωνίες» επιτρέπονται όταν «αποτελούν συμβάσεις εμπορικών αντιπροσωπειών καθώς και όταν το μερίδιο κάθε συμβαλλόμενης οικονομικής οντότητας δεν υπερβαίνει το 20% της αγοράς, που καλύπτεται από τη συγκεκριμένη συμφωνία».

Στην παράγραφο 7 του άρθρου 76 οριοθετείται η άσκηση αρμοδιοτήτων μεταξύ των κρατών-μελών και της Επιτροπής ως προς την καταστολή των παραβιάσεων των «γενικών κανόνων ανταγωνισμού» συνολικά, σύμφωνα με τις ειδικότερες προβλέψεις

των παραγράφων 8-9 του παραρτήματος 19, οι οποίες απορρέουν από τις «γενικές διατάξεις» του άρθρου 74. Τα κράτη-μέλη είναι αρμόδια για «την καταστολή³⁶² των παραβιάσεων των κανόνων στην επικράτειά τους [...] είτε αυτές διαπράττονται από οικονομικές οντότητες, είτε από φυσικά πρόσωπα και μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς», μέσω των εξουσιοδοτημένων αρχών τους, οι οποίες συνεργάζονται, τόσο μεταξύ τους, όσο και με την Επιτροπή, για την ομοιόμορφη εφαρμογή της ενωσιακής νομοθεσίας στο σύνολο της ευρασιατικής επικράτειας, σύμφωνα με τις ενότητες V και VI του παραρτήματος 19. Αναλόγως, η Επιτροπή είναι αρμόδια για την καταστολή των παραβιάσεων των κανόνων, είτε αυτές διαπράττονται από οικονομικές οντότητες, είτε από φυσικά πρόσωπα και μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς, «εφόσον οι παραβιάσεις αυτές έχουν ή ενδέχεται να έχουν δυσμενείς επιπτώσεις στον ανταγωνισμό των διασυνοριακών αγορών, εκτός αν πρόκειται για παραβιάσεις που αφορούν τον ανταγωνισμό των διασυνοριακών χρηματοοικονομικών αγορών, την καταστολή των οποίων αναλαμβάνουν τα κράτη-μέλη».

Ειδικότερα, σε σχέση με τη λειτουργία των διασυνοριακών αγορών, η Επιτροπή ασκεί σημαντικές αρμοδιότητες, οι οποίες περιγράφονται στις παραγράφους 4 και 10-14 του παραρτήματος 19. Πρώτον, προσδιορίζει τη δεσπόζουσα θέση οικονομικών οντοτήτων. Δεύτερον, εκδίδει αποφάσεις που αφορούν τη λειτουργία των αγορών και αποφάσεις μέσω των οποίων δίνει «δεσμευτικές» οδηγίες προς συμμόρφωση είτε επιβάλλει πρόστιμα³⁶³ επί των παραβιάσεων των κανόνων ανταγωνισμού. Τρίτον, διεξάγει έρευνες και εποπτεύει τις αγορές, ώστε να εντοπίζει και να προλαμβάνει περιπτώσεις νόθευσης του ανταγωνισμού, με τη συνδρομή ειδικής δομής, της «Διαρθρωτικής Μονάδας της Επιτροπής», η οποία ασκεί σημαντικές αρμοδιότητες σε σχέση με την ανίχνευση και στοιχειοθέτηση των περιπτώσεων παραβίασης των

³⁶² Σύμφωνα, δε, με το εδάφιο β' της παραγράφου 6 του άρθρου 76, τα κράτη-μέλη έχουν τη δυνατότητα λήψης πρόσθετων μέτρων επί της απαγόρευσης δραστηριοτήτων συντονισμού οικονομικών δραστηριοτήτων, εφόσον αυτές δεν ανταποκρίνονται στα κριτήρια αποδοχής του κεφαλαίου II του παραρτήματος 19.

³⁶³ Σύμφωνα με τις παραγράφους 16-21 του παραρτήματος 19, τα πρόστιμα που επιβάλλει η Επιτροπή κυμαίνονται μεταξύ 10.000 και 5.000.000 ρουβλίων, αναλόγως του είδους των παραβιάσεων των κανόνων ανταγωνισμού, της οντότητας που τις διαπράττει και της ζημίας που προκαλείται στην αγορά. Το ύψος των προστίμων δύναται να αναθεωρείται με απόφαση του Ανωτάτου Συμβουλίου, εκτός των περιπτώσεων όπου προκαλείται γενικότερη στρέβλωση και ζημία στην εκάστοτε αγορά, μη οριζόμενη ρητώς στην ενότητα IV του παραρτήματος 19, οπότε και το ύψος των προστίμων διαμορφώνεται με βάση την υπολογιστική διαδικασία της Επιτροπής. Τα χρηματικά ποσά από την καταβολή των προστίμων μεταφέρονται στον προϋπολογισμό των κρατών-μελών, που αποτελούν την έδρα των νομικών προσώπων είτε τον τόπο της μόνιμης ή και προσωρινής κατοικίας των φυσικών προσώπων. Η καταβολή πραγματοποιείται στο εθνικό νόμισμα του εκάστοτε κράτους-μέλους, βάσει του προσδιορισμού της ισοτιμίας του με το ρούβλι, από τις κεντρικές τράπεζες.

κανόνων ανταγωνισμού, ευρισκόμενη σε επικοινωνία με τις κρατικές αρχές. Τέταρτον, «εγκρίνει τις τεχνικές και μεθοδολογικές διαδικασίες της εποπτείας των αγορών, της αξιολόγησης του ανταγωνισμού, του προσδιορισμού των μονοπωλιακών τιμών, του υπολογισμού και της επιβολής προστίμων». Πέμπτον, υποβάλλει αναφορές στο Ανώτατο Συμβούλιο σχετικά με την εφαρμογή της πολιτικής ανταγωνισμού σε ετήσια βάση (από την 1^η Ιουνίου εκάστου έτους και έπειτα), ενώ βρίσκεται σε μόνιμη συνεργασία και αλληλεπίδραση με τις κρατικές αρχές.³⁶⁴

Σύμφωνα με την παράγραφο 14 του παραρτήματος 19, οι καταδικαστικές αποφάσεις (μέτρα συμμόρφωσης και πρόστιμα) της Επιτροπής είναι επί της αρχής δεσμευτικές και η εκτέλεσή τους αποτελεί αντικείμενο των οικείων αρχών του κράτους-μέλους που έχουν ως έδρα τους οι παραβάτες. Ωστόσο, «οι πράξεις και οι παραλείψεις της Επιτροπής στη σφαίρα του ανταγωνισμού μπορούν να αμφισβητηθούν ενώπιον του Δικαστηρίου της Ένωσης, οπότε και αναστέλλονται έως την έκδοση της σχετικής απόφασης από το τελευταίο». Αναλόγως, σύμφωνα με την παράγραφο 15 του παραρτήματος 19, «οι πράξεις και οι παραλείψεις των εξουσιοδοτημένων αρχών των κρατών-μελών δύνανται να προσβάλλονται ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων των κρατών-μελών σύμφωνα με την εθνική τους νομοθεσία».

Το τελευταίο μέρος της Ενότητας των «Γενικών Αρχών και Κανόνων Ανταγωνισμού» αφορά το καθεστώς κρατικής ρύθμισης των τιμών, το οποίο ορίζεται στο άρθρο 77 και την ενότητα VII του παραρτήματος 19. Αφενός μεν, οι συγκεκριμένες διατάξεις δίνουν τη δυνατότητα παρέμβασης του κράτους στην αγορά, μέσω της ενεργοποίησης του καθεστώτος κρατικής ρύθμισης των τιμών σε αγορές εμπορευμάτων, εφόσον υφίστανται ειδικές συνθήκες που δικαιολογούν την κρατική παρέμβαση. Αφετέρου, αντανakλούν τη σταδιακή αποδέσμευση των κρατών-μελών από τις εκροές της κρατικά ελεγχόμενης αγοράς του παρελθόντος, διατηρώντας, σε σημαντικό βαθμό, τον έλεγχό τους σε τιμές προϊόντων, που προέρχονται από κύριους τομείς των εθνικών βιομηχανιών τους.

³⁶⁴ Πέραν του διασυνοριακού επιπέδου, η Επιτροπή αποφασίζει περί της ακυρότητας των αποφάσεων των κρατών-μελών σε σχέση με την ενεργοποίηση του καθεστώτος κρατικής ρύθμισης τιμών, σύμφωνα με τις παραγράφους 86-87 του παραρτήματος 19.

Πιο αναλυτικά, σε σχέση με τις ειδικές συνθήκες, που δικαιολογούν την κρατική παρέμβαση, στις παραγράφους 81 και 82 του παραρτήματος 19 ορίζεται, σχετικά, ότι:

«Τα κράτη-μέλη δύνανται να υιοθετήσουν³⁶⁵ το καθεστώς κρατικής ρύθμισης των τιμών:

Σε αγορές που δεν βρίσκονται σε καθεστώς φυσικού μονοπωλίου, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, συμπεριλαμβανομένων επειγουσών καταστάσεων, όπως φυσικές καταστροφές και ζητήματα που αφορούν την εθνική ασφάλεια, δεδομένου ότι τα προβλήματα, που έχουν δημιουργηθεί, δεν μπορούν να εξαιρεθούν με κανένα άλλο μέσο, που θα έχει λιγότερο αρνητικές συνέπειες στη λειτουργία του ανταγωνισμού.

Ως προσωρινό μέτρο για συγκεκριμένους τύπους κοινωνικών αγαθών, σε συγκεκριμένες επικράτειες και για ορισμένη περίοδο³⁶⁶, σύμφωνα με τις προβλέψεις της εθνικής νομοθεσίας».

Ωστόσο, οι ανωτέρω διατάξεις αποτελούν ένα ξεχωριστό πλαίσιο κρατικής παρέμβασης, το οποίο δεν αφορά την κρατική ρύθμιση των τιμών σε υπηρεσίες και συγκεκριμένες κατηγορίες αγαθών. Όπως αναφέρεται σχετικά στην παράγραφο 84 του παραρτήματος 19, «οι διατάξεις των παραγράφων 81-83 δεν εφαρμόζονται στην κρατική ρύθμιση των τιμών όλων των υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένων αυτών που παρέχουν οντότητες φυσικών μονοπωλίων, καθώς και στη σφαίρα των δημοσίων συμβάσεων, αγαθών και παρεμβάσεων». Κατ' ακολουθίαν, στην παράγραφο 85 του παραρτήματος 19, προστίθεται ότι «οι διατάξεις των παραγράφων 81-83 δεν εφαρμόζονται στο καθεστώς κρατικής ρύθμισης των τιμών για τα ακόλουθα αγαθά:

«Φυσικό αέριο, υγραέριο για οικιακή χρήση, ηλεκτρική και θερμική ενέργεια, βότκα λικέρ και άλλα αλκοολούχα ποτά περισσότερο από 28 τοις εκατό, αιθυλική αλκοόλη από πρώτες ύλες τροφίμων, στερεά καύσιμα, πετρέλαιο θέρμανσης, προϊόντα του κύκλου πυρηνικής ενέργειας, κηροζίνη για οικιακή χρήση, πετρέλαιο και πετρελαιοειδή, φαρμακευτικά προϊόντα, καπνικά προϊόντα».

³⁶⁵ Τα κράτη-μέλη οφείλουν να ενημερώνουν την Επιτροπή και τα υπόλοιπα κράτη-μέλη έως και επτά ημέρες έπειτα από τη λήψη της σχετικής απόφασης για την εφαρμογή του καθεστώτος κρατικής ρύθμισης των τιμών, σύμφωνα με την παράγραφο 83 του παραρτήματος 19.

³⁶⁶ Στο εδάφιο β' της παραγράφου 82 αναφέρεται επίσης ότι «η εφαρμογή της κρατικής ρύθμισης των τιμών, σε σχέση με συγκεκριμένο τύπο κοινωνικού αγαθού, σε συγκεκριμένη περιοχή δεν μπορεί να υπερβαίνει τις 90 ημέρες ανά έτος και μπορεί να παρατείνεται σε συμφωνία με την Επιτροπή».

Σύμφωνα με τις παραγράφους 86-89 του παραρτήματος 19, οι αποφάσεις των κρατών-μελών για ενεργοποίηση του καθεστώτος κρατικής ρύθμισης των τιμών επί των περιπτώσεων των παραγράφων 81 και 82 μπορούν να αμφισβητηθούν και να ακυρωθούν. Κάθε κράτος-μέλος δύναται να προσβάλει απόφαση άλλου κράτους-μέλους ενώπιον της Επιτροπής. Η τελευταία δύναται να ακυρώσει απόφαση, «η οποία προκαλεί ή ενδέχεται να προκαλέσει περιορισμό του ανταγωνισμού, συμπεριλαμβανομένων των περιπτώσεων δημιουργίας εμποδίων εισόδου στην αγορά, και της μείωσης του αριθμού των οικονομικών οντοτήτων». Συγχρόνως, «το ενάγον κράτος-μέλος καλείται να αποδείξει ότι οι στόχοι του καθεστώτος κρατικής ρύθμισης, που υιοθετήθηκε από το εναγόμενο κράτος-μέλος, θα μπορούσαν να είχαν επιτευχθεί με άλλα μέσα, που θα είχαν λιγότερο αρνητική επίδραση στη λειτουργία του ανταγωνισμού». Αφού η Επιτροπή εκδώσει απόφαση ακύρωσης της κρατικής ρύθμισης των τιμών, το κράτος-μέλος οφείλει να συμμορφωθεί αίροντας το καθεστώς, αλλά δύναται, προηγουμένως, «εφόσον διαφωνεί», να προσφύγει στο Ανώτατο Συμβούλιο ζητώντας την ακύρωση της απόφασης της Επιτροπής. Έως ότου το Ανώτατο Συμβούλιο αποφασίσει, η απόφαση της Επιτροπής δεν είναι εκτελέσιμη.

Εκ των προαναφερθέντων, συμπεραίνεται ότι το καθεστώς κρατικής ρύθμισης των τιμών ευθυγραμμίζεται με το ευρύτερο σύνολο των «γενικών αρχών και κανόνων ανταγωνισμού», το οποίο επιχειρεί να εξισορροπήσει τις αναγκαιότητες της οικονομικής ολοκλήρωσης με τις ανάγκες των κρατών-μελών. Η Ένωση λειτουργεί και αναπτύσσει τη «δική της πολιτική ανταγωνισμού», επιχειρώντας να βελτιώσει την ανταγωνιστικότητα των οικονομιών των κρατών-μελών και να ενισχύσει την απελευθέρωση των αγορών τους, διατηρώντας, συγχρόνως, σε σημαντική έκταση ενεργό τον κρατικό παρεμβατισμό. Η Επιτροπή περιορίζεται ασκώντας αρμοδιότητες σε διασυνοριακό επίπεδο, ενώ η πλειοψηφία των «γενικών κανόνων ανταγωνισμού» έχει σημαντικές εξαιρέσεις, οι οποίες απορρέουν από τα παραγωγικά πρότυπα των κρατών-μελών και υπαγορεύονται από τις ανάγκες είσπραξης δημοσίων εσόδων και άσκησης κοινωνικής πολιτικής σε συνδυασμό με τις καταναλωτικές ανάγκες, συνθήκες και παραδόσεις των κοινωνιών τους. Κοντολογίς, η ΣΕΑΟΕ περιλαμβάνει το καταστατικό πρόπλασμα για την εμπέδωση και την εμβάθυνση της πολιτικής ανταγωνισμού, που, σε συνδυασμό με τη διεύρυνση των αρμοδιοτήτων της Επιτροπής, δύναται να συμβάλει καθοριστικά στη γενική ενίσχυση της οικονομικής ολοκλήρωσης στο μέλλον.

4.3.7 Φυσικά μονοπώλια

Το καθεστώς των φυσικών μονοπωλίων προβλέπεται στο άρθρο 78 και το εφαρμοστικό παράρτημα 20 ΣΕΑΟΕ. Πρόκειται για μία πολιτική με κοινωνικό πρόσημο, λόγω της ωφέλειας που έχουν για τους καταναλωτές εξειδικευμένες υπηρεσίες, οι οποίες δεν παρέχονται από την αγορά εξαιτίας τεχνικών ελλείψεων της τελευταίας σε διαδικασίες και μέσα παραγωγής, που έχουν αποκλειστικά στη διάθεσή τους συγκεκριμένες οικονομικές οντότητες. Κατ' επέκταση, η συγκεκριμένη πολιτική έχει ιδιαίτερη σημασία για την κοινωνική προστασία και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής του πληθυσμού των κρατών-μελών, που αποτελεί έναν εκ των κύριων στόχων της Ένωσης (αρ. 4) και ενισχύει την εμβάθυνση της οικονομικής ένωσης των κρατών-μελών και την ολοκληρωμένη μετάβασή τους σε καθεστώς «πλήρους οικονομικής ολοκλήρωσης»³⁶⁷. Εμπλαισιώνει, δε, εφαρμοστικά την ενεργειακή πολιτική. Κατά το εδάφιο γ' της παραγράφου 2 του παραρτήματος 20, ως φυσικό μονοπώλιο νοείται:

«Μία συνθήκη της αγοράς υπηρεσιών, για να ανταποκριθεί στη ζήτηση υπηρεσιών συγκεκριμένου τύπου, όταν η δημιουργία ενός ανταγωνιστικού περιβάλλοντος δεν είναι πιθανή ή είναι οικονομικώς αδύνατη εξαιτίας ειδικών τεχνολογικών χαρακτηριστικών των παραγωγικών διαδικασιών και της παροχής των αντίστοιχων υπηρεσιών».

Επίσης, στην παράγραφο 2 του παραρτήματος 20, δίνονται συγκεκριμένοι ορισμοί, που αφορούν τις έννοιες της «παροχής υπηρεσιών» προς τους «καταναλωτές», τις «οντότητες» και τη «σφαίρα των φυσικών μονοπωλίων». Συγκεκριμένα, ως «παροχή υπηρεσιών» νοείται «η παροχή υπηρεσιών και η κατασκευή προϊόντων, που έχουν ως στόχο έναν κύκλο εργασιών υπέρ των πολιτών», ενώ ως καταναλωτής «νοείται ένα υποκείμενο πολιτικών δικαιωμάτων (φυσικό είτε νομικό πρόσωπο), που κάνει ή προτίθεται να κάνει χρήση των υπηρεσιών, που παρέχονται από οντότητες φυσικού μονοπωλίου». Ως «οντότητα φυσικού μονοπωλίου» λογίζεται «μία οικονομική οντότητα, που παρέχει υπηρεσίες στις σφαίρες των φυσικών μονοπωλίων, τα οποία καθορίζονται από τη νομοθεσία των κρατών-μελών», ενώ ως σφαίρα φυσικών μονοπωλίων χαρακτηρίζεται «η σφαίρα κυκλοφορίας μίας υπηρεσίας νομίμως θεωρούμενης ως φυσικού μονοπωλίου, όπου ο καταναλωτής μπορεί να αγοράσει υπηρεσίες των οντοτήτων φυσικού μονοπωλίου».

³⁶⁷ Βλ. παραπάνω, 4.3 Ο Κοινός Οικονομικός Χώρος.

Σύμφωνα με τις προβλέψεις της 18^{ης} Ενότητας περί των «Γενικών Αρχών και Κανόνων Ανταγωνισμού», επί του καθεστώτος κρατικής ρύθμισης των τιμών, τα κράτη-μέλη διατηρούν υπό τον έλεγχο τους³⁶⁸ την παροχή υπηρεσιών σε σχέση με δημόσια αγαθά, προερχόμενα από κρίσιμους τομείς των εθνικών οικονομιών τους, και, συγκεκριμένα, τα δίκτυα διανομής ενέργειας, τις υπηρεσίες μεταφορών και επικοινωνιών καθώς και τις υπηρεσίες υδροδότησης και συναφείς υποδομές. Ειδικότερα, σύμφωνα με τα υποπαραρτήματα 1 και 2 του παραρτήματος 20, τα κράτη-μέλη διατηρούν στη σφαίρα των φυσικών μονοπωλίων:

«Στον τομέα της ενέργειας: Τα δίκτυα μεταφοράς είτε και διανομής πετρελαίου και πετρελαιοειδών μέσω των κύριων αγωγών και της παροχής συναφών υπηρεσιών, τα δίκτυα μεταφοράς είτε και διανομής φυσικού αερίου μέσω των αντίστοιχων αγωγών και συναφών υπηρεσιών, τις υπηρεσίες μεταφοράς είτε και διανομής ηλεκτρικής ενέργειας, τα δίκτυα μεταφοράς είτε και διανομής θερμικής ενέργειας και τις συναφείς με αυτά υπηρεσίες.

Στον τομέα των μεταφορών και των επικοινωνιών: Τις σιδηροδρομικές μεταφορές είτε και τα σιδηροδρομικά δίκτυα, τις υπηρεσίες μεταφοράς σε τερματικούς σταθμούς, λιμάνια και αεροδρόμια είτε και τις υπηρεσίες αεροπλοΐας, τις δημόσιες τηλεπικοινωνίες και τα δημόσια ταχυδρομεία καθώς και υπηρεσίες υποστήριξης των πλοίων που εκτελούν μεταφορές και δρομολόγια στον Βόρειο θαλάσσιο Διάδρομο μέσω παγοθραυστικών.

Στον τομέα της υδροδότησης: την προμήθεια και τη διανομή του νερού και συναφείς υποδομές και υπηρεσίες για την ενδοχώρα».

Στο άρθρο 78 ορίζεται, επί της αρχής, η αρμοδιότητα των κρατών-μελών επί της θέσπισης φυσικών μονοπωλίων, σύμφωνα με τους ορισμούς του παραρτήματος 20, ενώ προβλέπεται, επίσης, ο «εναρμονισμός όλων των σφαιρών των μονοπωλίων βάσει των υποπαραρτημάτων 1 και 2, μέσω της μείωσής τους εις βάθος χρόνου». Επίσης, κάθε κράτος-μέλος έχει τη δυνατότητα επέκτασης των φυσικών μονοπωλίων μέσω δύο

³⁶⁸ Στα πλαίσια του γενικότερου κρατικού παρεμβατισμού προς την επίτευξη κοινωνικών σκοπών και την εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος, ο κρατικός έλεγχος επί των παρεχόμενων δημοσίων αγαθών εμπλαϊσώνεται λειτουργικά από την προστασία των εθνικών βιομηχανιών και τον έλεγχο των τιμών προϊόντων που είναι ζωτικής σημασίας για την, ανά επικράτεια, εθνική παραγωγή και τα δημόσια έσοδα. Ωστόσο, η προστασία των εθνικών βιομηχανιών δεν πρέπει να συγχέεται με τη σφαίρα των φυσικών μονοπωλίων, αφού ορίζεται σε διακριτό πλαίσιο της ΣΕΑΟΕ και ασκείται μέσω δομών παραγωγής, που ανήκουν σε κρατικές εταιρείες είτε σε εταιρείες που το δημόσιο κατέχει το πλειοψηφικό μερίδιο μετοχών, αναλόγως της παραγωγικής διάρθρωσης της εκάστοτε οικονομίας και σύμφωνα με τα οριζόμενα στα υποπαραρτήματα 1 και 2 του παραρτήματος 16, που διασταυρώνονται και αλληλεπιδρούν με τις Ενότητες 20 και 21 της ΣΕΑΟΕ και τους τομείς της ενεργειακής βιομηχανίας, στα πλαίσια του γενικότερου οικονομικού σχεδιασμού των κρατών-μελών.

διαδικασιών: Πρώτον, «με βάση την εθνική νομοθεσία του, εφόσον το φυσικό μονοπώλιο, που προτίθεται να εντάξει στη σφαίρα του, υφίσταται στη σφαίρα των φυσικών μονοπωλίων άλλου κράτους-μέλους». Δεύτερον, «με απόφαση της Επιτροπής, εφόσον πρόκειται για φυσικό μονοπώλιο, που δεν προβλέπεται από τα υποπαραρτήματα 1 και 2». Παράλληλα, το άρθρο 78 αποσυνδέει το ισχύον ρυθμιστικό πλαίσιο της ΣΕΑΟΕ από υφιστάμενες και «ενεργές διακρατικές συνθήκες μεταξύ των κρατών-μελών», που αφορούν τα φυσικά μονοπώλια, ενώ επιτρέπει τη σύναψη νέων συνθηκών, «εφόσον δεν έρχονται σε σύγκρουση με τις διατάξεις της Ενότητας των φυσικών μονοπωλίων».

Στο παράρτημα 20, ορίζονται οι γενικές αρχές λειτουργίας των οντοτήτων φυσικού μονοπωλίου, η μέθοδος τιμολόγησης των υπηρεσιών τους, το πλαίσιο πρόσβασης σε αυτές και οι αρμοδιότητες των εθνικών αρχών και της Επιτροπής. Σύμφωνα με την ενότητα II του παραρτήματος 20, ως βασική αρχή της ενωσιακής νομοθεσίας τίθεται «η εξισορρόπηση των συμφερόντων μεταξύ της αποδοτικής λειτουργίας των μονοπωλιακών οντοτήτων και της ωφέλειας των καταναλωτών». Ως αποδοτική λειτουργία των φυσικών μονοπωλιακών οντοτήτων ορίζεται:

«Η ανάπτυξη και η βελτιστοποίηση του ρυθμιστικού τους πλαισίου, η διαφάνεια και η αντικειμενικότητα των δραστηριοτήτων τους, η άσκηση ευέλικτης τιμολογιακής πολιτικής, με γνώμονα τη λειτουργία της αγοράς, τις μακροοικονομικές προβλέψεις και την παραγωγικότητα των αντίστοιχων παραγωγικών κλάδων καθώς και τη μείωση του κόστους λειτουργίας τους μέσω των νέων τεχνολογιών».

Ενώ, ως ωφέλεια των καταναλωτών, λογίζεται «η κάλυψη των καταναλωτικών αναγκών με επάρκεια και λελογισμένο κόστος, η διαρκής βελτίωση των κανόνων πρόσβασης στις υπηρεσίες που οι μονοπωλιακές οντότητες παρέχουν, σε συνδυασμό με την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και τη μείωση των εμποδίων εισόδου στην αγορά για άλλες οντότητες και επενδυτές».

Στην ενότητα III του παραρτήματος 20 ορίζονται τα σχετικά με την τιμολόγηση των υπηρεσιών των μονοπωλιακών οντοτήτων. Η μέθοδος τιμολόγησης ανατίθεται στις εθνικές αρχές, οι οποίες οφείλουν να διαμορφώνουν τις τιμές, «θέτοντας ανώτατα όρια και εποπτεύοντας τη διατήρησή τους». Η μεθοδολογία προσδιορισμού των τιμών εδράζεται «στην αιτιολόγηση του οικονομικού κόστους της τιμαριθμικής

αναπροσαρμογής, στην κεφαλαιακή αποδοτικότητα και τη συγκριτική ανάλυση επί της αποδοτικότητας των δραστηριοτήτων των μονοπωλιακών οντοτήτων». Κατά την τιμολογιακή ρύθμιση, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη των εθνικών αρχών «η κάλυψη των εξόδων λειτουργίας των μονοπωλιακών οντοτήτων και η διασφάλιση λελογισμένου κέρδους για την περαιτέρω ανάπτυξη και τη βελτίωση των λειτουργιών και της ποιότητας των υπηρεσιών τους, η αναλογία μεταξύ τιμής και ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών» και να καταβάλλεται προσπάθεια για «τη μείωση των τιμών, εφόσον αυτό είναι δυνατό ανά οικονομική συγκυρία». Η τιμολόγηση πρέπει να καθορίζεται «εν μέσω προβλέψεων στη μακροχρόνια περίοδο για τη λειτουργία της αγοράς, την αποδοτικότητα των εθνικών βιομηχανιών, τον δείκτη ανάπτυξης, την επενδυτικότητα και το γενικότερο μακροοικονομικό περιβάλλον». Τέλος, κατά τον τελικό ορισμό των τιμών, είναι σκόπιμο να λαμβάνονται υπόψη των εθνικών αρχών:

«Τα ειδικότερα ανά τόπο χαρακτηριστικά, οι τεχνολογικές προϋποθέσεις και η νομοθεσία παροχής των υπηρεσιών, οι κρατικές ενισχύσεις και τα κρατικά μέσα παρέμβασης ανά περιοχή και ανά παραγωγικό κλάδο, οι συνθήκες της αγοράς και οι ισχύουσες τιμές σε τμήματα της αγοράς που δεν ρυθμίζονται από το κράτος, ο περιφερειακός αναπτυξιακός σχεδιασμός, η φορολογία, ο κρατικός προϋπολογισμός, η καινοτομία, η περιβαλλοντική και κοινωνική πολιτική καθώς και η ενεργειακή επάρκεια με τις περιβαλλοντικές πτυχές της».

Σύμφωνα με την ενότητα IV του παραρτήματος 20, η ρύθμιση πρόσβασης στις υπηρεσίες ανατίθεται στις εθνικές αρχές, λαμβάνοντας υπόψη «την εποπτεία, τον έλεγχο και την τήρηση ουσιωδών όρων κατά τη σύναψη και εκτέλεση συμβολαίων μεταξύ καταναλωτών και μονοπωλιακών οντοτήτων». Στους ουσιώδεις όρους προστίθενται:

«Ο καθορισμός των διαδικασιών παροχής και ο προσδιορισμός των τεχνικών απαιτήσεων των υπηρεσιών, η ολοκληρωμένη υποβολή πληροφοριών σε σχέση με το οικονομικό περιεχόμενο των συμβολαίων, διαφανείς συνθήκες και δυνατότητα πρόσβασης σε πληροφορίες από τα ενδιαφερόμενα μέρη κατά την εκτέλεση τους καθώς και προβλέψεις επί των διαδικασιών επίλυσης ενδεχόμενων διαφορών».

Επιπλέον, δίνεται η δυνατότητα στις οντότητες φυσικών μονοπωλίων για την «εφαρμογή διαφοροποιημένων όρων πρόσβασης των καταναλωτών στις υπηρεσίες τους, υπό την επιφύλαξη των ειδικότερων χαρακτηριστικών που ενυπάρχουν ανά

κλάδο φυσικών μονοπωλίων και προκύπτουν από τις Ενότητες 20 και 21», δηλαδή από τις πολιτικές ενέργειας και μεταφορών. Ωστόσο, οι συγκεκριμένοι όροι δεν πρέπει να εφαρμόζονται επί τη βάση «ιδιαίτερης σύνδεσης», δηλαδή του νομικού δεσμού, «μεταξύ των καταναλωτών και του εκάστοτε κράτους-μέλους». Επομένως, με βάση τις ανωτέρω διατάξεις, εδραιώνεται ο κοινωνικός χαρακτήρας παροχής των υπηρεσιών των φυσικών μονοπωλίων σε υπερκρατική βάση και εμπεδώνεται η ενιαία εφαρμογή των τριών ενωσιακών πολιτικών στο σύνολο της ευρασιατικής επικράτειας με όρους αλληλεγγύης. Τα οικονομικά αδύναμα και στερούμενα φυσικών πόρων κράτη-μέλη ωφελούνται από τα πιο ισχυρά.

Τέλος, βάσει των εννοιών V και VI του παραρτήματος 20, οι αρμοδιότητες των εθνικών αρχών και της Επιτροπής έχουν ως κύριους στόχους την εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών και τη διαρκή βελτίωση και ανάπτυξη των παρεχόμενων υπηρεσιών, σε συνδυασμό με την προστασία των συμφερόντων των καταναλωτών και τη διασφάλιση της ενεργειακής επάρκειας της Ένωσης. Ειδικότερα, τα κράτη-μέλη οφείλουν να διασφαλίζουν τη λειτουργία των αντίστοιχων εθνικών αρχών, οι οποίες είναι αρμόδιες για

«τη διαμόρφωση των τιμών των υπηρεσιών, τη ρύθμιση του πλαισίου πρόσβασης, την προστασία των συμφερόντων των καταναλωτών, την επίλυση διαφορών, την εξέταση και έγκριση επενδυτικών σχεδίων των μονοπωλιακών οντοτήτων και την εναρμονισμένη εκτέλεσή τους ανά επικράτεια καθώς και την εποπτεία και τον έλεγχο εφαρμογής της εθνικής νομοθεσίας που απορρέει από τη ΣΕΑΟΕ».

Αναλόγως, η Επιτροπή είναι αρμόδια για

«την εναρμονισμένη εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου, την έκδοση αποφάσεων έγκρισης επέκτασης της σφαίρας των φυσικών μονοπωλίων, τον συντονισμό και την καθοδήγηση των εθνικών αρχών, τη διεξαγωγή συγκριτικών αναλύσεων και τον έλεγχο των πρακτικών με τις οποίες λειτουργούν τα μονοπώλια, καθώς και την προώθηση της ενεργειακής επάρκειας της Ένωσης, σε συνδυασμό με τη συμπερίληψη και αποτίμηση των περιβαλλοντικών παραγόντων».

Επιπροσθέτως, η «Επιτροπή υποβάλλει ανά έτος σχετικές αναφορές στο Ανώτατο Συμβούλιο», προκειμένου η σφαίρα των φυσικών μονοπωλίων να συνεκτιμάται και να

διασταυρώνεται λειτουργικά με την πολιτική ανταγωνισμού, συμβάλλοντας στην εφαρμογή των πολιτικών ενέργειας και μεταφορών.

4.3.8 Ενεργειακή πολιτική

Η Ένωση διαθέτει συνολικά «το 1/5 των παγκόσμιων αποθεμάτων σε φυσικό αέριο και λιγνίτη καθώς και το 7% του πετρελαίου». Στη Ρωσική Ομοσπονδία βρίσκονται τα υψηλότερα βεβαιωμένα αποθέματα φυσικού αερίου στον κόσμο, ενώ το Καζακστάν βρίσκεται στη 15^η θέση της παγκόσμιας κατάταξης. Αντίστοιχα, σε αποθέματα αργού πετρελαίου, η Ρωσία καταλαμβάνει την 8^η και το Καζακστάν τη 12^η θέση. Ωστόσο, στην παραγωγή πετρελαίου (αδιύλιστου και διυλισμένου) και φυσικού αερίου η Ρωσία καταλαμβάνει τις πρώτες θέσεις της παγκόσμιας παραγωγής, ενώ καταγράφει υψηλές επιδόσεις και στην παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας³⁶⁹. Ως εκ τούτου, το ρωσικό κράτος ανάγεται στον «πυρήνα της ενεργειακής παραγωγής» της Ένωσης, ενισχυόμενο από το Καζακστάν, ενώ χαμηλότερα αποθέματα ενέργειας έχουν εντοπιστεί στη Λευκορωσία και την Κιργιζία³⁷⁰.

Η ενεργειακή πολιτική της Ένωσης αποτελεί έναν από τους πιο κρίσιμους τομείς της ευρασιατικής οικονομικής ολοκλήρωσης, συγκροτώντας τις κοινές αγορές ηλεκτρικής ενέργειας, φυσικού αερίου, πετρελαίου και πετρελαιοειδών. Ορίζεται από τα άρθρα 79-85, 104 και τα παραρτήματα 21-23, ενώ εμπλαισιώνεται νομικά και λειτουργικά από τις Ενότητες 18 (Γενικοί Κανόνες και Αρχές Ανταγωνισμού) και 19 (Φυσικά Μονοπώλια) ΣΕΑΟΕ και, ειδικότερα, από τις διατάξεις σχετικά με την κρατική ρύθμιση των τιμών (παράρτημα 19, παρ. 84-85) και τις σφαίρες των φυσικών μονοπωλίων (παράρτημα 20, υποπαράρτηματα 1 και 2). Η συγκεκριμένη πολιτική έχει θεμελιώδη σημασία για την οικονομική ανάπτυξη των κρατών-μελών και τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των λαών τους, που αποτελούν δύο από τους κύριους στόχους της Ένωσης (αρ. 4). Συγχρόνως, ενισχύει τη λειτουργία της οικονομικής ένωσης των κρατών-μελών και, συγχρόνως, συνιστά πεδίο που κατατάσσεται στο φάσμα της «βαθιάς ολοκλήρωσης»³⁷¹.

Η Ένωση ασκεί σημαντικές αρμοδιότητες κατά την εφαρμογή της ενεργειακής πολιτικής. Το Ανώτατο Συμβούλιο κατευθύνει τα κράτη-μέλη και την Επιτροπή σε

³⁶⁹ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2253rank.html#rs>.

³⁷⁰ Евразийская Экономическая Комиссия, Энергетика, 2015.

³⁷¹ Βλ. παραπάνω, 4.3 Ο Κοινός Οικονομικός Χώρος.

σχέση με τη λειτουργία των κοινών αγορών ενέργειας (αρ. 81, 83 και 84), ενώ η τελευταία, σύμφωνα με το άρθρο 85, είναι αρμόδια για την εφαρμογή της ενωσιακής νομοθεσίας και την εποπτεία υλοποίησης της ενεργειακής πολιτικής από τα κράτη-μέλη. Αντίστοιχα, τα κράτη-μέλη είναι αρμόδια για την εφαρμογή της πολιτικής σε εθνικό επίπεδο και την ανάπτυξή της σε διασυνοριακό πλαίσιο.

Σύμφωνα με το άρθρο 79, βασικός σκοπός της ευρασιατικής ενεργειακής πολιτικής είναι η αποτελεσματική εκμετάλλευση-αξιοποίηση του συνόλου των ενεργειακών πηγών και κοιτασμάτων της ευρασιατικής επικράτειας για την παροχή επαρκών ενεργειακών πόρων στις εθνικές οικονομίες και την ενεργειακή ασφάλεια των κρατών-μελών. Προς την επίτευξη του σκοπού αυτού, ορίζεται η αμοιβαίως επωφελής συνεργασία των κρατών-μελών στη μακροχρόνια περίοδο για την άσκηση «συντονισμένης πολιτικής», μέσω διεθνών συνθηκών εντός της Ένωσης, για τη λειτουργία κοινών αγορών ενέργειας στους κλάδους του ηλεκτρισμού, του φυσικού αερίου, του πετρελαίου και των πετρελαιοειδών. Βάσει των υποπαραγράφων 1-7 της παραγράφου 1 του αρ. 79, η ενεργειακή πολιτική της Ένωσης διέπεται από επτά «θεμελιώδεις αρχές»:

«Διασφάλιση της τιμολόγησης των ενεργειακών πόρων από τα κράτη-μέλη.

Διασφάλιση της ανάπτυξης του ανταγωνισμού στις κοινές αγορές.

Άρση των τεχνικών, διοικητικών και άλλων εμποδίων στο εμπόριο των ενεργειακών πόρων, του τεχνολογικού εξοπλισμού και των λοιπών συναφών υπηρεσιών.

Διασφάλιση της ανάπτυξης υποδομών μεταφοράς των ενεργειακών πόρων των κοινών αγορών.

Διασφάλιση της συμμετοχής των οικονομικών οντοτήτων των κρατών-μελών στις κοινές αγορές χωρίς διακρίσεις.

Δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών για την προσέλκυση επενδύσεων στον τομέα της ενέργειας κάθε κράτους-μέλους.

Εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών σχετικά με τη λειτουργία των διαδικασιών και των υποδομών των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στις κοινές αγορές».

Σύμφωνα με το άρθρο 80, προκειμένου να λειτουργούν οι κοινές αγορές ενέργειας, «τα κράτη-μέλη συμφωνούν επί των ενδεικτικών ισορροπιών του φυσικού αερίου, του πετρελαίου και των πετρελαιοειδών της Ένωσης, ώστε να αξιοποιείται

αποτελεσματικά το συνολικό ενεργειακό δυναμικό και να βελτιστοποιούνται τα διακρατικά ενεργειακά αποθέματα». Πρόκειται για προβλέψεις, ανά ενεργειακό κλάδο, που διενεργούνται με τη συμμετοχή της Επιτροπής και συντονίζονται από τις εθνικές αρχές των κρατών-μελών, σύμφωνα με τη «μεθοδολογία διαμόρφωσης των προβλέψεων ισορροπίας» κατά τα οριζόμενα στα άρθρα 80 παρ. 2 και 104 παρ. 1. Τα κράτη-μέλη έχουν συνάψει σχετική διεθνή συμφωνία, μέσω της οποίας υπολογίζουν τα αποθέματά τους, τη συνολική παραγωγή και ζήτηση, την προμήθεια στις εσωτερικές αγορές σύμφωνα με τις καταναλωτικές ανάγκες, τις εισαγωγές και τις εξαγωγές ενέργειας, προβλέποντας τελικώς την ενεργειακή ισορροπία ετησίως και σε συνολική χρονική έκταση πέντε ετών. Το συγκεκριμένο χρονικό εύρος προκύπτει από την καταγραφή των μεγεθών και των επιδόσεων του προηγούμενου και του τρέχοντος έτους καθώς και την εκτίμηση των επόμενων τριών ετών. Οι προβλέψεις αφορούν το φυσικό αέριο, το αργό πετρέλαιο, το πετρέλαιο κίνησης, το πετρέλαιο θέρμανσης και το καύσιμο για στροβιλοκινητήρες (jet fuel – αεροπορικό καύσιμο)³⁷².

Σύμφωνα με τα άρθρα 81 παρ. 2, 83 παρ. 2 και 84 παρ. 2, σε συνδυασμό, αντιστοίχως, με το άρθρο 104 παρ. 2-7, πλέον των προβλέψεων ισορροπίας, τα κράτη-μέλη συγκλίνουν προοδευτικά τις ενέργειες και τις εθνικές πολιτικές τους μέσω δύο οργανωτικών και ρυθμιστικών σταδίων, των «σχεδίων και των προγραμμάτων για τη δημιουργία των κοινών αγορών ενέργειας», που εγκρίνονται από το Ανώτατο Συμβούλιο. Ουσιαστικά, πρόκειται για δύο θεσμικά προαπαιτούμενα κείμενα, που δεσμεύουν τα κράτη-μέλη ως προς το σκέλος της εναρμόνισης των εθνικών πολιτικών ενέργειας. Ακολούθως της έγκρισης των θεσμικών κειμένων από το Ανώτατο Συμβούλιο και της εκτέλεσης του περιεχομένου τους ακολουθεί η συνομολόγηση διεθνών συνθηκών εντός της Ένωσης, προκειμένου να διασφαλιστεί σε μόνιμη βάση η εναρμόνιση των πολιτικών των κρατών-μελών.

Στα άρθρα 81-82 ορίζεται η δημιουργία «κοινής αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας»³⁷³, μέσω διεθνούς συνθήκης εντός της Ένωσης, η οποία «βασίζεται στο

³⁷² Соглашение о Методологии формирования индикативных (прогнозных) балансов газа, нефти и нефтепродуктов в рамках Евразийского экономического союза, 22 Απριλίου 2016. Οι προβλέψεις για τον κλάδο της ηλεκτρικής ενέργειας πραγματοποιούνται, ανά έτος, σύμφωνα με τη μεθοδολογία που προβλέπεται από το παράρτημα 2 παρ. 8 και το σχετικό υποπαράρτημα.

³⁷³ Τον Μάιο του 2019 τα κράτη-μέλη υπέγραψαν τη σχετική συνθήκη, αλλά υπολογίζεται ότι η κοινή αγορά θα καταστεί πλήρως λειτουργική από την 1 Ιανουαρίου 2025. Βλ. σχετικά, EEC, EAEU common electric power market to be launched on January 1, 2025 at the latest, News and Events, 16 Αυγούστου 2019, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/16-08-2019-2.aspx>.

σχέδιο και το πρόγραμμα δημιουργίας της αγοράς». Η κοινή αγορά ηλεκτρικής ενέργειας εδράζεται «στην ελεύθερη πρόσβαση στις υπηρεσίες των φυσικών μονοπωλιακών οντοτήτων και έχει ως προϋπόθεση την κάλυψη της εσωτερικής ζήτησης των κρατών-μελών». Διαρθρώνεται, δε, από «παράλληλα συστήματα ηλεκτροπαραγωγής» σε εναρμονισμένο τεχνικό, λειτουργικό και ρυθμιστικό πλαίσιο. Σύμφωνα με το παράρτημα 21, βασική αρχή της κοινής αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας είναι η κάλυψη της εσωτερικής ζήτησης και η ενεργειακή ασφάλεια των κρατών-μελών στο πλαίσιο της μόνιμης αλληλεπίδρασης των εθνικών συστημάτων ηλεκτροπαραγωγής. Η ενωσιακή νομοθεσία ορίζει την ισότιμη συνεργασία των κρατών-μελών σε σχέση με τις τεχνικές υποδομές και την πρόσβασή τους στις υπηρεσίες ηλεκτροπαραγωγής. Προτάσσει, δε, τον ισότιμο εφοδιασμό τους από γειτονικά συστήματα των υπολοίπων κρατών-μελών, σε περίπτωση που δεν διαθέτουν υποδομές και αποθέματα, επί τη βάση «της αμοιβαίας ωφέλειας και της αποφυγής οικονομικής ζημίας εκάστου κράτους-μέλους».

Η διασυνοριακή μεταφορά ηλεκτρικής ενέργειας, μέσω των συστημάτων ηλεκτροπαραγωγής και διανομής των κρατών-μελών, ορίζεται ως «ανεμπόδιστη» υπό προϋποθέσεις. Πρώτη προϋπόθεση είναι η ρύθμιση του οικονομικού κόστους και η αποζημίωση των παρόχων και συμμετεχόντων στο δίκτυο διανομής βάσει συμβολαίων³⁷⁴. Δεύτερη προϋπόθεση είναι ο υπολογισμός της ηλεκτροπαραγωγής και της ζήτησης, λαμβάνοντας υπόψη την ενεργειακή επάρκεια στην εσωτερική αγορά. Η τιμολόγηση των παρεχόμενων υπηρεσιών από τις μονοπωλιακές οντότητες κράτους-μέλους σε άλλο κράτος-μέλος δεν δύναται να υπερβαίνει τα αντίστοιχα επίπεδα της εθνικής αγοράς και, σε κάθε περίπτωση, ως αρχή ορίζεται η ανάπτυξη της κοινής αγοράς με γνώμονα την «εξισορρόπηση των οικονομικών συμφερόντων» μεταξύ παραγωγών και καταναλωτών και άλλων συμμετεχόντων στην αγορά καθώς και μεταξύ των κρατών-μελών.

³⁷⁴ Η αρχή της ανεμπόδιστης διασυνοριακής μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας αφορά και τις περιπτώσεις προμήθειας τρίτων κρατών, με τα οποία οι εθνικές αρχές είτε οι μονοπωλιακές οντότητές τους συνάπτουν συμφωνίες σε διμερές επίπεδο. Σε αυτήν την περίπτωση, η συμφωνία αποτελεί αντικείμενο εθνικής διαπραγμάτευσης και υπόκειται στην εθνική νομοθεσία των κρατών-μελών, δίχως να αποκλείεται η συμμετοχή άλλων κρατών-μελών μέσω της παροχής συστημάτων μεταφοράς, επί τη βάση οικονομικής αποζημίωσής τους διμερώς είτε στα πλαίσια πολυμερούς συμφωνίας των κρατών-μελών με τρίτες χώρες.

Στο άρθρο 83 ορίζεται η δημιουργία «κοινής αγοράς φυσικού αερίου»³⁷⁵, μέσω διεθνούς συνθήκης εντός της Ένωσης, η οποία «βασίζεται στο σχέδιο και το πρόγραμμα δημιουργίας της αγοράς». Η πιο κρίσιμη διάσταση λειτουργίας της κοινής αγοράς, αναλόγως με αυτήν της ηλεκτρικής ενέργειας, είναι η «ανεμπόδιστη πρόσβαση οικονομικών οντοτήτων των κρατών-μελών στα δίκτυα μεταφοράς φυσικού αερίου των υπολοίπων κρατών-μελών βάσει συμβολαίων και σύμφωνα με τις διενεργούμενες προβλέψεις ισορροπίας (αρ. 83 παρ. 4)». Στο παράρτημα 22 προβλέπονται οι «βασικές αρχές και κατευθύνσεις συνεργασίας των κρατών-μελών», οι οποίες δεν αφορούν τις σχέσεις με τρίτες χώρες και ορίζονται, αντιστοίχως, ως ακολούθως:

Αρχές

«Μη επιβολή φόρων, πληρωμών και τελών στο αμοιβαίο εμπόριο, παραγωγή με προτεραιότητα την κάλυψη της εσωτερικής ζήτησης βάσει των προβλέψεων ισορροπίας, ρύθμιση τιμών και τελών σε εθνικό επίπεδο, ενοποίηση των εθνικών κανόνων και προδιαγραφών παραγωγής, περιβαλλοντική ασφάλεια και διαρκής ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των εθνικών αρχών».

Κατευθύνσεις

«Διασφάλιση της πρόσβασης των φυσικών μονοπωλιακών οντοτήτων στα δίκτυα μεταφοράς και στις υποδομές, σύσταση ελεγκτικών μηχανισμών για την τήρηση των προβλέψεων ισορροπίας, πρόσβαση των καταναλωτών – μέσω συμβολαίων – στις υπηρεσίες παροχής φυσικού αερίου των μονοπωλιακών οντοτήτων, εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών, προώθηση και διατήρηση των τιμών σε ίδια επίπεδα ανά επικράτεια καθώς και ισότιμη μεταχείριση των εταιρειών των κρατών-μελών ως προς τη χρήση των δικτύων μεταφοράς».

Περαιτέρω, σε κορυφαίες προτεραιότητες της συνεργασίας των κρατών-μελών στη μακροχρόνια περίοδο ανάγονται:

α) «Η αμοιβαία ωφέλεια κατά την αδιάλειπτη παροχή υπηρεσιών μεταφοράς και παροχής φυσικού αερίου στην εσωτερική αγορά της Ένωσης».

³⁷⁵Ως καταληκτική ημερομηνία ενεργοποίησης της διεθνούς συνθήκης εντός της Ένωσης για την ίδρυση και λειτουργία της κοινής αγοράς φυσικού αερίου ορίζεται η 1^η Ιανουαρίου 2025.

β) «Οι συνέργειές τους στην κατασκευή και τη βελτίωση των αγωγών φυσικού αερίου και των λοιπών λειτουργικών υποδομών».

γ) «Η εναρμόνιση εθνικών τεχνικών προδιαγραφών και ρυθμιστικών απαιτήσεων».

Στο άρθρο 84 ορίζεται η δημιουργία των «κοινών αγορών πετρελαίου και πετρελαιοειδών»³⁷⁶, μέσω διεθνούς συνθήκης εντός της Ένωσης, η οποία «βασίζεται στο σχέδιο και το πρόγραμμα δημιουργίας των αγορών». Όπως και στην κοινή αγορά φυσικού αερίου, η πιο κρίσιμη λειτουργική προϋπόθεση των αγορών είναι η «ανεμπόδιστη πρόσβαση των οικονομικών οντοτήτων των κρατών-μελών στα δίκτυα μεταφοράς πετρελαίου και πετρελαιοειδών των υπολοίπων κρατών-μελών βάσει συμβολαίων και σύμφωνα με τις διενεργούμενες προβλέψεις ισορροπίας» (αρ. 84 παρ. 4). Στο παράρτημα 23 της ΣΕΑΟΕ, προβλέπονται οι «βασικές αρχές και κατευθύνσεις συνεργασίας των κρατών-μελών», οι οποίες δεν αφορούν τις σχέσεις με τρίτες χώρες και ορίζονται, αντιστοίχως, ως ακολούθως:

Αρχές

«Μη επιβολή φόρων, πληρωμών και τελών στο αμοιβαίο εμπόριο, κοινή διαμόρφωση διαδικασιών πληρωμής για τις εξαγωγές εν μέσω πολυμερών είτε διμερών διακρατικών συνθηκών, παραγωγή και προτεραιοποίηση της κάλυψης της εσωτερικής ζήτησης βάσει των προβλέψεων ισορροπίας, ενοποίηση των εθνικών κανόνων και προτύπων παραγωγής, περιβαλλοντική ασφάλεια και διαρκής ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των εθνικών αρχών».

Κατευθύνσεις

«Σύσταση μηχανισμών ελέγχου για την τήρηση προβλέψεων ισορροπίας, ενοποίηση εθνικών κανόνων και προτύπων παραγωγής, εγγυημένη δυνατότητα μεταφοράς πετρελαίου και πετρελαιοειδών στη μακροχρόνια περίοδο μέσω των υπαρχουσών αγωγών και υποδομών των κρατών-μελών, δυνατότητα πρόσβασης των εταιρειών, που έχουν ως έδρα τους κράτος-μέλος, στα δίκτυα μεταφοράς άλλων κρατών-μελών και ισότιμη μεταχείριση των

³⁷⁶ Ως καταληκτική ημερομηνία ενεργοποίησης της διεθνούς συνθήκης εντός της Ένωσης για την ίδρυση και λειτουργία των κοινών αγορών πετρελαίου και πετρελαιοειδών ορίζεται η 1^η Ιανουαρίου 2025.

εταιρειών ως προς την επιβολή φόρων, πληρωμών και τελών στην επικράτεια εκάστου κράτους-μέλους».

Προσθέτως, θα πρέπει να σημειωθεί ότι το παράρτημα 23 παρέχει ένα περισσότερο διασταλτικό και ευέλικτο πλαίσιο διακρατικής συνεργασίας εν συγκρίσει με το παράρτημα 22. Τα κράτη-μέλη δύνανται «να ρυθμίζουν τον όγκο της μεταφοράς πετρελαίου σε ετήσια βάση, να εξειδικεύουν τις προβλέψεις ισορροπίας, να εντείνουν τη διανταλλαγή πληροφοριών μέσω διακρατικών πρωτοκόλλων και να προβαίνουν στη λήψη μέτρων που έχουν ως στόχο την απελευθέρωση των εσωτερικών αγορών».

Οι κοινές αγορές φυσικού αερίου, πετρελαίου και πετρελαιοειδών έχουν ειδικότερη θεσμική βαρύτητα και ιδιαίτερη πολιτική σημασία για την εμβάθυνση της ευρασιατικής ολοκλήρωσης συναρτήσει των ρωσικών στρατηγικών επιδιώξεων. Η ρωσική ενεργειακή πολιτική αποτελεί ένα σύγχρονο μέσο υψηλής στρατηγικής. Καταρχάς, ευνοεί διεισδύσεις της Μόσχας στο σύνολο της Ευρασίας και ενισχύει τον γεωοικονομικό έλεγχό της, τόσο επί των αγορών ενέργειας των εταίρων της στην ΕΑΟΕ, όσο και επί των γειτονικών κρατών και των δυνητικών συμμάχων της.³⁷⁷ Κατά δεύτερον, ο τομέας της ενέργειας έχει καταστήσει τη Ρωσία υπερδύναμη σε παγκόσμιο επίπεδο³⁷⁸ και καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος των εξαγωγών της³⁷⁹ αποφέροντας έσοδα, τα οποία στηρίζουν τη λειτουργία των διαρθρωτικών ταμείων Reserve Fund και National Wealth Fund, εξισορροπώντας τα ελλείμματά της³⁸⁰. Η Gazprom, η Transneft και η Rosneft αποτελούν τις ρωσικές κρατικές εταιρείες, που διασφαλίζουν την εφαρμογή του στρατηγικού σχεδιασμού της Μόσχας λειτουργώντας και αναπτύσσοντας ένα ευρύ δίκτυο από αγωγούς και υποδομές, που, σε συνδυασμό με τα βεβαιωμένα αποθέματά της ρωσικής επικράτειας, καθιστούν τη Ρωσία «καρδιά» της ενεργειακής βιομηχανίας της Ένωσης (βλ. σχετικά, χάρτες 4.1, 4.2 και 4.3).

³⁷⁷ Κ. Μαργαρίτου, *Η Ευρασιατική Ένωση και η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας*, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2015, υποκεφ. 2.2.1.

³⁷⁸ Η Ρωσική Ομοσπονδία διεκδικεί την πρώτη θέση στην παραγωγή αργού πετρελαίου και φυσικού αερίου σε μακροχρόνια βάση. Βλ. σχετικά, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html>.

³⁷⁹ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, 2015 International Trade Statistics Yearbook, New York, 2016, σελ. 312-313.

³⁸⁰ Κ. Μαργαρίτου, *Η Ευρασιατική Ένωση και η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας*, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2015, υποκεφ. 2.2.1.

Χάρτης 4.1: Αγωγοί μεταφοράς φυσικού αερίου και δραστηριότητες της Gazprom

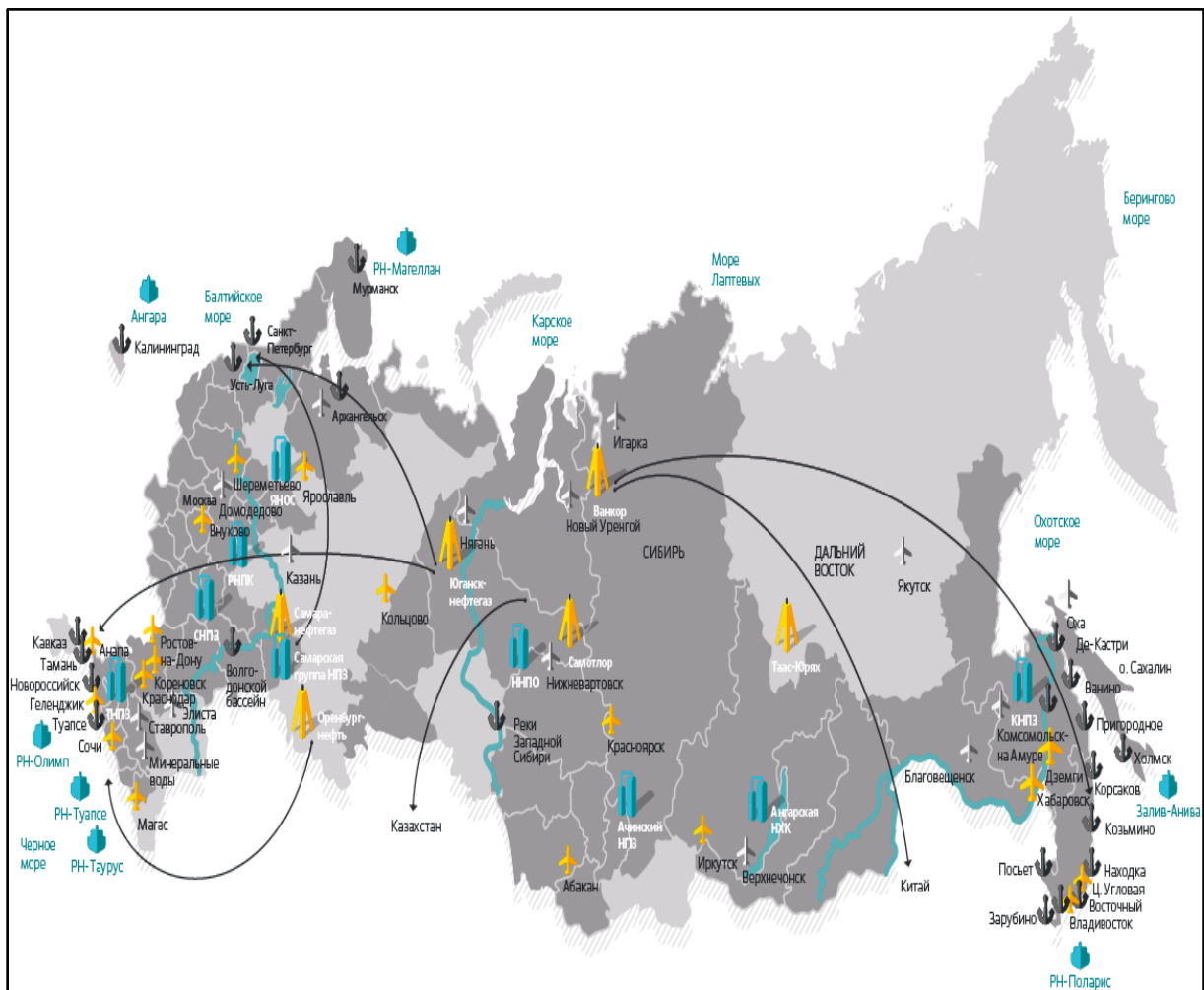
Αναδημοσίευση: Gazprom

Χάρτης 4.2: Αγωγοί μεταφοράς πετρελαίου της Transneft

Αναδημοσίευση: Transneft

Χάρτης 4.3: Διυλιστήρια και κοιτάσματα πετρελαίου της Rosneft

Αναδημοσίευση: Rosneft

Προδήλως, η ρωσική και η ευρασιατική ενεργειακή πολιτική ταυτίζονται σε μεγάλο βαθμό εκτεινόμενες στο σύνολο του ευρασιατικού χώρου σε διαπεριφερειακό και διηπειρωτικό επίπεδο. Η κρίσιμη λειτουργική προϋπόθεση των κοινών αγορών, σχετικά με την πρόσβαση των οικονομικών οντοτήτων των κρατών-μελών στα δίκτυα μεταφοράς και τις υποδομές των υπολοίπων κρατών-μελών, διασφαλίζει πρακτικά την κυρίαρχη θέση των ρωσικών εταιρειών στις αγορές ενέργειας των υπολοίπων κρατών-μελών και, κατ' επέκταση, σε αυτήν της Ένωσης. Οι αναφερόμενες από τη ΣΕΑΟΕ ως «οικονομικές οντότητες» είναι ρωσικές δημόσιες εταιρείες' όπως η Gazprom που ελέγχει τις αγορές φυσικού αερίου στη Λευκορωσία (Gazprom Transgaz Belarus, πρώην Beltransgaz)³⁸¹, την Αρμενία (Gazprom Armenia)³⁸² και την Κιργιζία (Kyrgyz

³⁸¹ <https://belarus-tr.gazprom.ru/>.

³⁸² <https://armenia.gazprom.com/>.

Gaz)³⁸³ και σημαντικό ποσοστό του δικτύου διανομής του Καζακστάν (KazMunayGas)³⁸⁴, καθώς και η Transneft, η Rosneft και η Lukoil, που ελέγχουν μεγάλο τμήμα του διασυνοριακού αγωγού Caspian Pipeline Consortium³⁸⁵.

Κατ' επέκταση, η Ρωσική Ομοσπονδία διασφαλίζει μέσω της ΣΕΑΟΕ τη μόνιμη και νομιμοποιημένη κυριαρχία της στις κοινές αγορές φυσικού αερίου, πετρελαίου και πετρελαιοειδών. Ακόμη και αν οι διεθνείς συνθήκες εντός της Ένωσης αναθεωρηθούν είτε οριστούν νέοι κανόνες ανταγωνισμού για την είσοδο και άλλων εταιριών στη σφαίρα των φυσικών μονοπωλίων της Ένωσης, θα πρέπει να εγκριθούν από τη Ρωσική Ομοσπονδία. Συναρτήσει της αλληλεπίδρασής της με τη ρωσική υψηλή στρατηγική, η ενεργειακή πολιτική της Ένωσης αποτελεί ένα σημαντικό «εργαλείο» ενίσχυσης της διασύνδεσής της με διεθνείς θεσμούς. Οι αρχές της Ένωσης επικοινωνούν και συνεργάζονται με την Οικονομική Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για την Ευρώπη, με άλλες οντότητες (Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή Ασίας και Ειρηνικού, Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών, Ευρωπαϊκή Επιτροπή), υπηρεσίες και οργανισμούς (Υπηρεσία των ρυθμιστικών αρχών ενέργειας της ΕΕ, Ευρωπαϊκή Ένωση Κατασκευαστών Ηλεκτρικής Ενέργειας, Ευρωπαϊκή Ένωση Διαχειριστών Δικτύων Μεταφοράς Ηλεκτρικής Ενέργειας, Ευρασιατική Τράπεζα Ανάπτυξης, κ.α.)³⁸⁶.

4.3.9 Πολιτική μεταφορών

Η Ένωση διαθέτει μία αχανή επικράτεια, το γεωγραφικό ανάγλυφο και αξιόλογες υποδομές για την ανάπτυξη των μεταφορικών δικτύων σε ξηρά, θάλασσα και αέρα. Οι δυνατότητες αυτές απορρέουν από τη Ρωσική Ομοσπονδία, η οποία είναι η μεγαλύτερη σε έκταση χώρα στον κόσμο (17,098,242 km²) και διαθέτει, παγκοσμίως, το 5^ο μεγαλύτερο οδικό και το 3^ο μεγαλύτερο σιδηροδρομικό δίκτυο. Κατατάσσεται δε, στην 5^η και τη 2^η θέση, αντιστοίχως, ως προς το πλήθος των αεροδρομίων της και την έκταση των εσωτερικών υδάτων, ενώ θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και τα δικαιώματά της

³⁸³ <https://www.gazprom.com/projects/kyrgyzstan/>. Η Kyrgyz Gaz ήταν η κρατική και μόνη εταιρεία εξόρυξης και παραγωγής φυσικού αερίου στην Κιργιζία, η οποία αγοράστηκε εξ ολοκλήρου από την Gazprom το 2014 έναντι 1 δολαρίου, αφού τα χρέη της άγγιζαν τα 40 δις δολάρια, τα οποία η τελευταία ανέλαβε να αποπληρώσει, καταλαμβάνοντας μονοπωλιακή θέση στην αγορά του κράτους αυτού. «Gazprom buys out Kyrgyz Gaz for \$1», Russia Today, 10 Απριλίου 2014, <https://www.rt.com/business/gazprom-kyrgyzgaz-buys-out-580/>.

³⁸⁴ <https://www.gazprom.com/projects/kazakhstan/>.

³⁸⁵ <http://www.cpc.ru/EN/about/Pages/shareholders.aspx>.

³⁸⁶ Евразийская Экономическая Комиссия, Энергетика, 2015.

ως παρακτίου κράτους στην Αρκτική, τον Ειρηνικό Ωκεανό, τη Βαλτική, τη Μαύρη και την Κασπία Θάλασσα. Κατ' επέκταση, η Ένωση συνιστά μία οντότητα, που καταλαμβάνει μία μεγάλη έκταση του πλανήτη, συνοδευόμενη από συγκριτικά πλεονεκτήματα και δυνατότητες, που ταυτίζονται εν πολλοίς με τη σύγχρονη Ρωσία, αφού τα υπόλοιπα κράτη-μέλη, εξαιρουμένου του Καζακστάν, έχουν περιορισμένες δυνατότητες σε υποδομές και γεωγραφική έκταση³⁸⁷, καθότι είναι περικλειστα.

Η «συντονισμένη πολιτική μεταφορών» καθίσταται κρίσιμη για την υποστήριξη της λειτουργίας της κοινής αγοράς και της οικονομικής ανάπτυξης, δύο εκ των κύριων στόχων της Ένωσης (αρ. 4). Επιπλέον, ενισχύει την εμβάθυνση της οικονομικής ένωσης των κρατών-μελών και αποτελεί ένα πρόσθετο πλαίσιο για την ενίσχυση του γεωοικονομικού ελέγχου της Ρωσικής Ομοσπονδίας στον ευρασιατικό χώρο³⁸⁸. Η άσκηση της ορίζεται στα άρθρα 86-87 και το παράρτημα 24 ΣΕΑΟΕ και αφορά την ολοκλήρωση της Ένωσης στους τομείς των οδικών, σιδηροδρομικών, αεροπορικών και πλωτών μεταφορών, μέσω της δημιουργίας κοινών αγορών μεταφορικών υπηρεσιών και υπό την εναρμονισμένη λειτουργία τους στον «Κοινό Χώρο Μεταφορών» της ευρασιατικής επικράτειας.

Σύμφωνα με το άρθρο 86, στόχος της πολιτικής μεταφορών είναι «η αξιοποίηση και ενοποίηση όλων των μεταφορικών μέσων, υποδομών και δυνατοτήτων των κρατών-μελών, η βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών, η δημιουργία συνθηκών προσέλκυσης επενδύσεων και η μείωση των εκπομπών ρύπων για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων των μεταφορών στη δημόσια υγεία». Η λειτουργία του Κοινού Χώρου Μεταφορών εδράζεται «στην ίδρυση και την ανάπτυξη των ευρασιατικών μεταφορικών διαδρόμων», δηλαδή στους οδικούς άξονες και τις σιδηροδρομικές γραμμές των κρατών-μελών, συμπεριλαμβανομένων του εναερίου χώρου και των εσωτερικών υδάτων. Οι ευρασιατικοί μεταφορικοί διάδρομοι (βλ. σχετικά, χάρτη 4.4) αποτελούν ενοποιημένες λειτουργικές δομές, υποστηριζόμενες από ανάλογες υποδομές («κέντρα υλικοτεχνικής υποστήριξης και εφοδιασμού»), που έχουν ως στόχο την ανάπτυξη των εθνικών οικονομιών, προβλέποντας την «ενεργοποίηση του επιστημονικού και εργατικού δυναμικού της Ένωσης».

³⁸⁷ Βλ. σχετικά, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html>.

³⁸⁸ Βλ. παραπάνω, 4.3 Ο Κοινός Οικονομικός Χώρος.

Χάρτης 4.4: Οι ευρασιατικοί μεταφορικοί διάδρομοι

Αναδημοσίευση: Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή

Επίσης, στο άρθρο 86 κατανέμονται οι αρμοδιότητες μεταξύ Ένωσης και κρατών-μελών. Το Ανώτατο Συμβούλιο χαράσσει και καθορίζει τους βασικούς άξονες της πολιτικής μεταφορών, ενώ τα κράτη-μέλη οφείλουν να εναρμονίζουν τις εθνικές νομοθεσίες τους και να εκτελούν τις αποφάσεις των ενωσιακών οργάνων για τη λειτουργία του Κοινού Χώρου Μεταφορών. Η Επιτροπή είναι αρμόδια για την εφαρμογή της ενωσιακής νομοθεσίας και την υλοποίηση της πολιτικής μεταφορών, βρισκόμενη σε αλληλεπίδραση με τις εθνικές αρχές. Επιπλέον, οργανώνει τη συνεργασία μεταξύ των κρατών-μελών και διευθετεί τις διαφορές τους, συντονίζει την εναρμόνιση των εθνικών εννόμων τάξεων και, ειδικότερα, το καθεστώς των φυσικών μονοπωλίων, συντάσσει νομοθετήματα και τις διεθνείς συνθήκες εντός της Ένωσης, πραγματοποιεί αξιολόγηση των κανονιστικών επιπτώσεων των νομοθετημάτων των υπολοίπων ενωσιακών οργάνων, εισηγείται για την εμβάθυνση της πολιτικής μεταφορών και διαπραγματεύεται τις διεθνείς συνεργασίες της Ένωσης³⁸⁹.

Στο άρθρο 87 ορίζεται «η βαθμιαία απελευθέρωση των μεταφορικών υπηρεσιών των κρατών-μελών». Προς τον σκοπό αυτό, τα κράτη-μέλη δύνανται να

³⁸⁹ Eurasian Economic Commission, Transport, 2015.

συνάπτουν διεθνείς συνθήκες εντός της Ένωσης, μεριμνώντας, ωστόσο, για την εφαρμογή του παραρτήματος 24 και λαμβάνοντας υπόψη τις εθνικές νομοθεσίες σε σχέση με την ασφάλεια των μεταφορών είτε και άλλες διεθνείς συνθήκες στις οποίες είναι συμβαλλόμενα μέρη. Το παράρτημα 24 κατηγοριοποιεί τις μεταφορές, κατ' ακολουθίαν του άρθρου 86, σε οδικές, σιδηροδρομικές, αεροπορικές και πλωτές μεταφορές, συνιστώντας την καταστατική βάση για την άσκηση και την ανάπτυξη κοινής πολιτικής μεταφορών.

Σύμφωνα με την ενότητα II του παραρτήματος 24, οι οδικές μεταφορές μεταξύ των κρατών-μελών και εντός της επικράτειάς τους, για μεταφορικές εταιρείες που έχουν την έδρα τους σε κράτος-μέλος της Ένωσης, διεξάγονται, επί της αρχής, ελεύθερα και ανεμπόδιστα με στόχο την πλήρη απελευθέρωση της «κοινής αγοράς μεταφορών». Στην ιδεατή εκδοχή της, η πλήρης απελευθέρωση συνεπάγεται τη δυνατότητα ελεύθερης εκτέλεσης εμπορευματικών μεταφορών, ανεξαρτήτως εθνικότητας και κράτους προελεύσεως και την αξιοποίηση των αυτοκινητοδρόμων της Ένωσης ως διεθνούς διαμετακομιστικού άξονα που ενώνει την Ευρασία από άκρου εις άκρον. Στη λειτουργική διάστασή της, η απελευθέρωση είναι μία διαδικασία που πραγματοποιείται βαθμιαία για τα κράτη-μέλη της Ένωσης αυξάνοντας τις άδειες εκτέλεσης οδικών εμπορευματικών ενδομεταφορών και ενισχύοντας τον ανταγωνισμό προς όφελος των καταναλωτών, σύμφωνα με τις ειδικότερες οικονομικές, γεωγραφικές και συγκοινωνιακές συνθήκες κατά την προτεραιοποίηση των εθνικών κυβερνήσεων.

Επίσης, σύμφωνα με την ενότητα II και το υποπαράρτημα 1 του παραρτήματος 24, τα κράτη-μέλη μεριμνούν για «την άρση των τεχνικών εμποδίων και την εναρμόνιση των εθνικών ρυθμιστικών πλαισίων, ασκώντας κοινή τιμολογιακή πολιτική κατά τη χρήση δημόσιων οδικών δικτύων για τη μεταφορά εμπορευμάτων παραγόμενων εντός της Ένωσης και διακινούμενων από εταιρείες με έδρα κράτος-μέλος». Ωστόσο, έως την πλήρη εφαρμογή της απελευθέρωσης, σε σχέση με φορτία που προέρχονται από τρίτες χώρες είτε που προορίζονται για τρίτες χώρες δια μέσου της ενωσιακής επικράτειας, τα κράτη-μέλη ασκούν κοινή τιμολογιακή πολιτική σύμφωνα με το κοινό δασμολόγιο και την κοινή πολιτική μεταφορών, προσαρμόζοντας από κοινού το ύψος των καταβαλλόμενων τελών και δασμών. Προσθέτως, τα κράτη-μέλη ασκούν κοινή πολιτική, που διέπεται από εναρμονισμένο ρυθμιστικό περιεχόμενο και συναφείς επιχειρησιακές διαδικασίες, μέσω ενοποιημένου συστήματος διανταλλαγής δεδομένων σε σχέση με τον έλεγχο των φορτίων, κατά την είσοδο και

την έξοδό τους από την Ένωση, σε προβλεπόμενα σημεία ελέγχου («checkpoints») από τις αρμόδιες αρχές³⁹⁰.

Σύμφωνα με την ενότητα V του παραρτήματος 24, οι σιδηροδρομικές μεταφορές της Ένωσης έχουν ως στόχο τη λειτουργία και την ανάπτυξη «κοινής αγοράς σιδηροδρομικών υπηρεσιών» μεταξύ των κρατών-μελών καθώς και την ανάδειξη της ΕΑΟΕ σε διεθνή διαμετακομιστικό κόμβο που θα συνδέει τις εμπορευματικές μεταφορές με την ποντοπόρο ναυτιλία. Η κοινή αγορά σιδηροδρομικών υπηρεσιών εδράζεται νομικά στην εναρμόνιση των εθνικών κανονισμών λειτουργίας των σιδηροδρομικών δικτύων και των ρυθμιστικών πλαισίων από τα οποία διέπονται οι παρεχόμενες υπηρεσίες των φυσικών μονοπωλίων. Στη λειτουργική διάστασή της, η κοινή αγορά έχει ως στόχο την «ανάπτυξη των υπαρχόντων δικτύων, μέσων και υποδομών για τη διασφάλιση της πρόσβασης των καταναλωτών στις υπηρεσίες μεταφοράς και τα κέντρα υλικοτεχνικής υποστήριξης βάσει εναρμονισμένων συμβολαιακών όρων, με γνώμονα τη βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών, την αύξηση των προδιαγραφών ασφάλειας» και τη γενικότερη συμβολή του σιδηροδρόμου στη μεγέθυνση των εθνικών οικονομιών.

Προκειμένου να εδραιωθεί η κοινή πολιτική για τις σιδηροδρομικές μεταφορές, η Ρωσία, το Καζακστάν και η Λευκορωσία έχουν συστήσει τη διακρατική εταιρεία JSC-United Transport and Logistics Company (UTLC-Eurasian Rail Alliance), της οποίας εταίροι είναι οι αντίστοιχοι κρατικοί σιδηρόδρομοι (ο ρωσικός RZD στον οποία ανήκει και ο σιδηρόδρομος της Αρμενίας, ο λευκορωσικός National Union Belarusian Railway και ο καζαχικός, Temir Zholy)³⁹¹. Η UTLC αποτελεί μέσο ανάδειξης της

³⁹⁰ Ειδικότερα, στο υποπαράρτημα 1 του παραρτήματος 24, ορίζονται τα κάτωθι: Οι αρμόδιες υπηρεσίες (τελωνειακές αρχές με τη συνδρομή της αστυνομίας) πραγματοποιούν ελέγχους ως προς το είδος και την ποσότητα των μεταφερόμενων εμπορευμάτων, σύμφωνα με τα ανάλογα παραστατικά (δελτία παραγγελίας και πληρωμής), τα οχήματα και τους μεταφορείς. Κατά την ολοκλήρωση των ελέγχων, οι αρχές χορηγούν στους μεταφορείς τη σχετική άδεια μεταφοράς και διέλευσης στην επικράτεια της Ένωσης και οι οικείες αρχές των υπολοίπων κρατών-μελών είναι σε θέση να πραγματοποιήσουν περαιτέρω ελέγχους διασυνοριακά, επαληθεύοντας την εγκυρότητα του αρχικού ελέγχου που διενεργείται κατά την είσοδο στην Ένωση. Αντίστοιχη διαδικασία προβλέπεται και για τα εμπορεύματα που εξάγονται από την Ένωση. Φορτία, που δεν πληρούν τις προδιαγραφές ασφάλειας της Ένωσης και δεν έχουν υπαχθεί στον προβλεπόμενο έλεγχο, δεν δύνανται να εισέλθουν και να εξέλθουν από την ενωσιακή επικράτεια. Προκειμένου να διασφαλίζεται η διαδικασία ελέγχου, τα κράτη-μέλη έχουν αναπτύξει σχετικό μηχανισμό επίλυσης διαφορών και διαδικασιών απομάκρυνσης διεθνών φορτίων που δεν πληρούν τις προδιαγραφές ασφάλειας της Ένωσης.

³⁹¹ Βλ. σχετικά, <http://www.utlc.com/en/>.

Ένωσης σε διεθνή σιδηροδρομικό διαμετακομιστικό κόμβο συνδέοντας την Ευρώπη με την Κίνα (βλ. σχετικά, *χάρτη 4.5*).

Χάρτης 4.5: Οι διάδρομοι της UTLC

Αναδημοσίευση: UTLC

Η κοινή πολιτική αερομεταφορών αποτελεί το μέσο για την εξυγίανση των αεροπορικών στόλων και των πολιτικών αεροδρομίων των κρατών-μελών της Ένωσης, σε συνδυασμό με τη βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών και των προδιαγραφών ασφάλειας των πτήσεων. Βάσει της ενότητας III του παραρτήματος 24, τα κράτη-μέλη δεσμεύονται για την εναρμόνιση και βελτίωση των εθνικών νομοθεσιών τους σύμφωνα με τους κανόνες του Αεροπορικού Δικαίου και τις παραδεδεγμένες πρακτικές του Διεθνούς Οργανισμού Πολιτικής Αεροπορίας. Η κοινή αγορά των αεροπορικών μεταφορών έχει ως στόχο τη διασφάλιση του «υγιούς και ανόθευτου ανταγωνισμού», την παροχή κινήτρων και τη διευκόλυνση αυτών προς την εξυγίανση των στόλων και των υποδομών τους, την ανάπτυξη των υπαρχόντων αερολιμένων των κρατών-μελών, την ενίσχυση της ασφάλειας των πτήσεων και της αεροπλοΐας καθώς και την ισότιμη πρόσβαση των αεροπορικών εταιρειών των κρατών-μελών στις υποδομές του συνόλου της ενωσιακής επικράτειας για τη γενική αύξηση των αεροπορικών υπηρεσιών εντός της Ένωσης. Παράλληλα, η κοινή πολιτική αερομεταφορών εγγυάται την πλήρη και αποκλειστική κυριαρχία των κρατών-μελών επί των εθνικών εναερίων χώρων τους,

ενώ προβλέπει τη σύναψη διεθνών συνθηκών μεταξύ των κρατών-μελών για την εναρμονισμένη λειτουργία και διεύθυνση των αερολιμένων της Ένωσης.

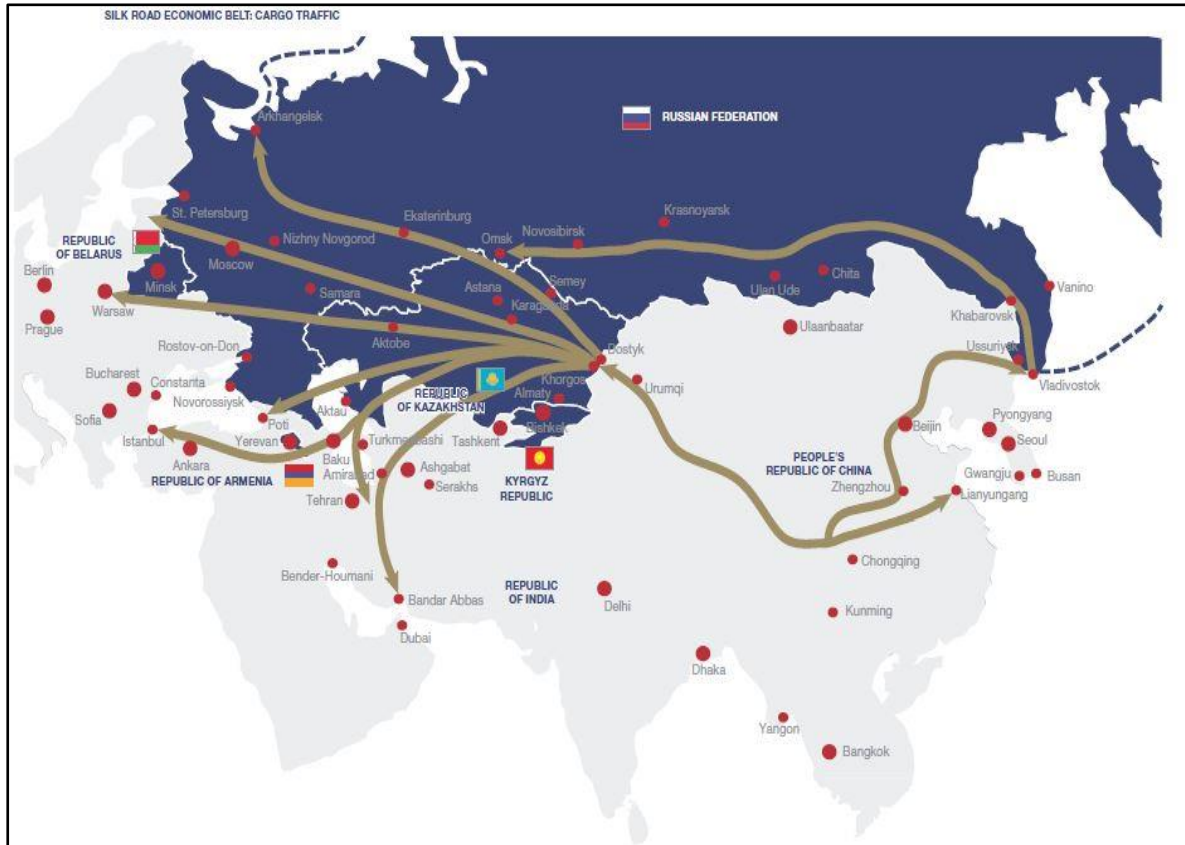
Η ναυσιπλοΐα αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της κοινής πολιτικής μεταφορών και έχει ως στόχο την ανάπτυξη της ναυτιλίας στην Ένωση. Όπως ορίζεται, σχετικά στην ενότητα IV του παραρτήματος 24, πλοία, υπό τη σημαία κράτους-μέλους, δύνανται να πραγματοποιούν, ελεύθερα, μεταφορές (επιβατών και εμπορευμάτων), ρυμούλκηση άλλων πλοίων και να εκτελούν δρομολόγια εντός των εσωτερικών υδάτων της ενωσιακής επικράτειας. Προϋπόθεση για την ελεύθερη μεταφορά και διέλευση των πλοίων και των σκαφών είναι να εγγράφονται στα νηολόγια των λιμένων των κρατών-μελών, εντός των οποίων εκτελούν τις μεταφορές και ελλιμενίζονται, να ανήκουν σε υπηκόους των κρατών-μελών και να είναι εγγεγραμμένα στα αντίστοιχα νηολόγια του κράτους-μέλους υπό τη σημαία του οποίου εκτελούν τα δρομολόγια τους. Οι μεταφορές και η ρυμούλκηση πλοίων από τα λιμάνια της Ένωσης προς τρίτες χώρες και αντιστρόφως ρυθμίζονται με βάση τις εθνικές νομοθεσίες του κάθε κράτους-μέλους, σε σχέση με τον ελλιμενισμό και τις συναφείς υπηρεσίες, καθώς και από διεθνή συνθήκη για τη ναυσιπλοΐα³⁹².

Συνολικά, η κοινή πολιτική μεταφορών της Ένωσης έχει ιδιαίτερη συμβολή στην αύξηση της γεωοικονομικής επιρροής της ΕΑΟΕ και της Κίνας στον ευρασιατικό γεωγραφικό χώρο. Το 2013, ο Πρόεδρος της Κίνας, Σι Τζινπίνγκ, ανακοίνωσε το σχέδιο για τον «Νέο Δρόμο του Μεταξιού» («Πρωτοβουλία Ζώνη και Δρόμος», εναλλακτικά «Μία Ζώνη-Ένας Δρόμος»), που διασυνδέει, μέσω διεθνών διαδρόμων σε ξηρά και θάλασσα, τη διαπεριφέρεια της Ευρασίας και, ειδικότερα, την Κίνα και τη Ρωσία με τις χώρες της Κεντρικής και Νότιας Ασίας με την Ευρώπη και την Αφρική, ενισχύοντας τις επενδυτικές προοπτικές και την εμπορική συνεργασία στον ευρασιατικό γεωγραφικό χώρο. Η Επιτροπή, σε συνεργασία με τη Ρωσία, το Καζακστάν και την Κίνα, έχει προτεραιοποιήσει την υλοποίηση του συγκεκριμένου έργου όσον αφορά την κατασκευή και ολοκλήρωση των διεθνών οδικών αξόνων, σιδηροδρόμων και κέντρων υλικοτεχνικής υποστήριξης, που συναποτελούν τη «Ζώνη», δηλαδή την «οικονομική ζώνη του δρόμου του μεταξιού» (βλ. χάρτη 4.6). Ο

³⁹² Δεδομένου ότι οι εταίροι της Ρωσικής Ομοσπονδίας στην Ένωση είναι κράτη περικλειστα, οι διατάξεις για τη ναυσιπλοΐα έχουν ως στόχο να θωρακίσουν τα ρωσικά συμφέροντα και να επεκτείνουν τη σφαίρα των ρωσικών ναυτικών δραστηριοτήτων, μέσω πιθανών μελλοντικών διευρύνσεων της Ένωσης με νέα μέλη τα οποία θα είναι παράκτια.

«Θαλάσσιος Δρόμος» υλοποιείται από την Κίνα και τους λοιπούς συμμετέχοντες (βλ. χάρτη 5.3).³⁹³

Χάρτης 4.6: Η οικονομική ζώνη του δρόμου του μεταξιού («Μία Ζώνη»)

Αναδημοσίευση: Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή

Η ευρασιατική επικράτεια καθίσταται εξαιρετικά πολύτιμη για την κινεζική γεωοικονομική επέκταση στις αγορές της Δύσης. Κατ' επέκταση, η σύγχρονη Ρωσία, ως μεγάλη δύναμη της Ευρασίας, αποτελεί τον φυσικό σύμμαχο της Κίνας στο εγχείρημα του «Νέου Δρόμου του Μεταξιού» και, σε συνδυασμό με τη γεωγραφική θέση του Καζακστάν³⁹⁴ στο επίκεντρο της Κεντρικής Ασίας, αποκτά έναν πολλαπλασιαστική οικονομικής και πολιτικής ισχύος, τον οποίο κεφαλαιοποιεί η ΕΑΟΕ,

³⁹³ Βλ. παρακάτω, 5.2.2 Ο Οργανισμός Συνεργασίας της Σαγκάης και η BRI και 5.3.1 Αλληλεπιδράσεις: Ο κύκλος του μέλλοντος.

³⁹⁴ Όπως προκύπτει και από τον χάρτη 4.6, το Καζακστάν αποτελεί τον βασικό συνδετικό διαμετακομιστικό κόμβο για τη λειτουργία της «οικονομικής ζώνης του Δρόμου του Μεταξιού». Προς τον σκοπό αυτό, η Κυβέρνηση του Καζακστάν, με τη συνδρομή της Παγκόσμιας Τράπεζας, έχει προβεί στην κατασκευή σημαντικών υποδομών επί του εδάφους της, όπως τον διεθνή οδικό άξονα «Δυτική Ευρώπη – Δυτική Κίνα» (Βλ. χάρτη 4.4). Σχετικά με την κατασκευή του διεθνούς οδικού άξονα, βλ. αναλυτικά, <http://projects.worldbank.org/P128050/east-west-roads-western-europe-western-china-international-transit-corridor-carec-1b?lang=en&tab=overview>.

προκειμένου να αυξήσει την επιρροή της στον ευρασιατικό χώρο, προσελκύοντας νέους εταίρους και συμμάχους και ενισχύοντας, τελικώς, τη θέση της Ρωσίας στο διεθνές σύστημα³⁹⁵.

Επιπλέον της επιρροής της ευρασιατικής ολοκλήρωσης στην Κίνα, κατά την υλοποίηση της κοινής πολιτικής μεταφορών, η Ένωση αναπτύσσει διεθνείς συνεργασίες και βρίσκεται σε αλληλεπίδραση με άλλους διεθνείς οργανισμούς. Ειδικότερα, η Επιτροπή έχει δημιουργήσει μόνιμες συνεργασίες με την Οικονομική Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για την Ευρώπη, την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή Ασίας και Ειρηνικού, τη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη, τη Διακρατική Επιτροπή Αεροπορίας, την Εκτελεστική Επιτροπή της ΚΑΚ, τη Διεθνή Ένωση Οδικών Μεταφορών και τον ευρασιατικού ενδιαφέροντος Οργανισμό για τη Συνεργασία μεταξύ των Σιδηροδρόμων³⁹⁶.

4.3.10 Δημόσιες συμβάσεις

Στο άρθρο 88 και το παράρτημα 25, η ΣΕΑΟΕ υπεισέρχεται στη «σφαίρα των δημοσίων συμβάσεων», ρυθμίζοντας το καθεστώς τους στο επίπεδο της τοπικής κυβέρνησης. Πρόκειται για μία πολιτική, η οποία διευρύνει την οικονομική ένωση των κρατών-μελών, διότι έχει ως σκοπό την απελευθέρωση της συγκεκριμένης κατηγορίας συμβάσεων και τον εκσυγχρονισμό του πλαισίου σύναψής τους, στοχεύοντας στη βέλτιστη αξιοποίηση των κρατικών πόρων και στην ενίσχυση των συνθηκών διαφάνειας και ανταγωνιστικότητας. Κατατάσσεται, δε, στο φάσμα της «βαθιάς ολοκλήρωσης», συνιστώντας ένα από τα κυριότερα πεδία της συγκεκριμένης θεωρίας³⁹⁷.

Στην παράγραφο 2 του παραρτήματος 25, προσδιορίζονται οι έννοιες των «συμβάσεων», του «πελάτη» και της «μεταχείρισης των συμβάσεων με βάση την

³⁹⁵ Βλ. σχετικά, παρακάτω, 5.2.2 Ο Οργανισμός Συνεργασίας της Σαγκάης και η BRI.

³⁹⁶ Eurasian Economic Commission, Transport, 2015. Ο Οργανισμός για τη Συνεργασία μεταξύ των Σιδηροδρόμων ιδρύθηκε το 1956 από την ΕΣΣΔ, τις κομμουνιστικές χώρες της Ευρώπης, τη ΛΔΚ, τη Λαϊκή Δημοκρατία της Κορέας και τη Μογγολία, ως αντίβαρο της Διεθνούς Ένωσης Σιδηροδρόμων. Σήμερα, ο οργανισμός εξακολουθεί να λειτουργεί με τη συμμετοχή των ανωτέρω χωρών στη σύγχρονη μορφή τους καθώς και με την προσθήκη της Κούβας και του Ιράν, ενώ συμμετέχουν ως παρατηρητές, δια των κρατικών σιδηροδρόμων, η Ελλάδα, η Γαλλία, η Γερμανία, η Σερβία και η Φινλανδία. Βλ. σχετικά, http://en.osjd.org/statico/public/en?STRUCTURE_ID=5050.

³⁹⁷ Βλ. σχετικά, παραπάνω, 4.3 Ο Κοινός Οικονομικός Χώρος.

εθνική νομοθεσία». Ως συμβάσεις χαρακτηρίζονται οι «δημόσιες (δημοτικές) συμβάσεις, που αφορούν την αγορά αγαθών, έργων και υπηρεσιών, που συνάπτονται από τους πελάτες με χρηματοδότηση από τον προϋπολογισμό (τους) και άλλα χρηματοδοτικά μέσα, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία». Ως πελάτης νοείται «κρατική αρχή, τοπική αρχή, δημόσια οικονομική οντότητα [συμπεριλαμβανομένων των κρατικών (δημοτικών) οργανισμών] και άλλα πρόσωπα, που προβλέπονται από την εθνική νομοθεσία των κρατών-μελών». Σε ό,τι αφορά, δε, την «εθνική μεταχείριση», συνεπάγεται ότι κάθε κράτος-μέλος επιφυλάσσει ισότιμη («όχι λιγότερο ευνοϊκή») μεταχείριση για τους «προμηθευτές που προέρχονται από άλλα κράτη-μέλη», όπως ισχύει και για τους «προμηθευτές που προέρχονται από την επικράτειά του».

Στο άρθρο 88 υφίστανται διατάξεις, οι οποίες διασφαλίζουν την απελευθέρωση των συμβάσεων και την εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για την εμβάθυνση της συγκεκριμένης πολιτικής σε επόμενο στάδιο ολοκλήρωσης, ενδεχομένως, πέραν του επιπέδου της τοπικής κυβέρνησης. Ειδικότερα, στην παράγραφο 1 του άρθρου 88 ορίζεται πως τα κράτη-μέλη υλοποιούν «στη σφαίρα των δημοσίων (δημοτικών) συμβάσεων τους ακόλουθους στόχους:

Ρύθμιση του συνολικού πλαισίου των συμβάσεων, σύμφωνα με τις εθνικές νομοθεσίες και διεθνείς συνθήκες των κρατών-μελών.

Βέλτιστη και πιο αποτελεσματική διάθεση των δημοσίων δαπανών.

Πρόβλεψη εθνικής μεταχείρισης για τα κράτη-μέλη.

Απόρριψη διατάξεων για ευνοϊκότερη μεταχείριση τρίτων χωρών σε σχέση με αυτήν που ισχύει για τα κράτη-μέλη.

Διασφάλιση της διαφάνειας και της δημοσιοποίησης των συμβάσεων.

Διασφάλιση της ανεμπόδιστης πρόσβασης των υποψήφιων προμηθευτών και προμηθευτών των κρατών-μελών στις δημόσιες δημοπρασίες, που διενεργούνται στα κράτη-μέλη, εφόσον πληρούνται η εγγραφή των προμηθευτών στα ηλεκτρονικά μητρώα δημοσίων συμβάσεων των κρατών-μελών, σύμφωνα με τους ειδικότερους όρους του παραρτήματος 25.

Διασφάλιση της λειτουργίας των αρμόδιων ρυθμιστικών και εποπτικών αρχών είτε ενιαίας αρχής που θα ασκεί και τις δύο αρμοδιότητες.

Προσδιορισμό της ευθύνης (αστικής και ποινικής) σε σχέση με την παραβίαση της εθνικής νομοθεσίας επί των δημοσίων συμβάσεων.

Ανάπτυξη του ανταγωνισμού και καταπολέμηση της διαφθοράς και άλλων καταχρήσεων (παραβιάσεων)».

Ωστόσο, η πολιτική για τις δημόσιες συμβάσεις δεν εφαρμόζεται σε δύο περιπτώσεις, οι οποίες εξαιρούνται, αντιστοίχως, βάσει των παραγράφων 2 και 4 του άρθρου 88. Η πρώτη περίπτωση αφορά συμβάσεις, «που αποτελούν κρατικά μυστικά». Ενώ η δεύτερη αφορά συμβάσεις, που συνάπτονται από τις «εθνικές (κεντρικές) τράπεζες των κρατών-μελών». Ειδικότερα, η παράγραφος 4 του άρθρου 88 αναφέρει ότι οι εθνικές τράπεζες των κρατών-μελών κινούν και διεξάγουν απρόσκοπτα τις διαδικασίες επί των δημοσίων συμβάσεων και προβαίνουν στη σύναψή τους για «την επίτευξη διοικητικών και οικονομικών σκοπών» καθώς και την «κατασκευή και συντήρηση» δημόσιων έργων και υποδομών. Οι δραστηριότητες των κεντρικών τραπεζών επί των δημοσίων συμβάσεων καθορίζονται σύμφωνα με τους εσωτερικούς κανόνες, που διέπουν τις συμβάσεις, ήτοι κατά την χαρακτηριζόμενη ως «ρήτρα δημοσίων συμβάσεων».

Η ρήτρα δημοσίων συμβάσεων δεν αντιβαίνει στην ενωσιακή νομοθεσία και, ειδικότερα, στις διατάξεις του άρθρου 88, διασφαλίζοντας την ισότιμη πρόσβαση των προμηθευτών και αναδόχων των κρατών-μελών σε δημόσιες προμήθειες και έργα. Εντούτοις, η ρήτρα συνεπάγεται ότι οι εθνικές τράπεζες δύνανται, «σε εξαιρετικές περιστάσεις, να αναστέλλουν» την εφαρμογή διατάξεων του άρθρου 88, εφόσον αυτό κρίνεται απαραίτητο και εδράζεται σε αντίστοιχη «απόφαση της ανώτατης αρχής της κάθε τράπεζας». Παράλληλα, στη ρήτρα συμπεριλαμβάνονται τα «προαπαιτούμενα και οι τεχνικές λεπτομέρειες σύναψης συμβολαίων» του δημοσίου με προμηθευτές και αναδόχους ανά περίπτωση. Επίσης, η ρήτρα προϋποθέτει, σε κάθε περίπτωση, τη σύναψη των συμβάσεων σε συνθήκες διαφάνειας με τη δημοσιοποίησή τους στους επίσημους ιστοτόπους των κεντρικών τραπεζών.

Σύμφωνα με το παράρτημα 25, την αρμοδιότητα της εποπτείας επί της εφαρμογής του καθεστώτος των δημοσίων συμβάσεων αναλαμβάνει η Επιτροπή, η οποία ορίζεται ως υπεύθυνη για τη διευθέτηση των διαφορών μεταξύ των κρατών-μελών καθώς και μεταξύ των αναδόχων και των προμηθευτών με τις εθνικές αρχές. Προσθέτως, στο παράρτημα 25 ορίζονται και οργανώνονται οι διοικητικές διαδικασίες και τα προαπαιτούμενα επί της σύναψης και εκτέλεσης συμβάσεων. Τέλος, προβλέπεται για τις εθνικές αρχές και την Επιτροπή, η διοργάνωση κοινών

συνεδριάσεων, «τουλάχιστον τρεις φορές ανά έτος», για την εμπέδωση της ενωσιακής νομοθεσίας, την εμβάθυνση της πολιτικής και τη συμπερίληψη πρόσθετων πεδίων εφαρμογής της (παράρτημα 25, ενότητα V).

4.3.11 Πολιτική διανοητικής ιδιοκτησίας

Η πολιτική της Ένωσης για τη διανοητική ιδιοκτησία ορίζεται στα άρθρα 89-91 και το παράρτημα 26 ΣΕΑΟΕ. Ουσιαστικά, μέσω της συγκεκριμένης πολιτικής, η Ένωση σκοπεί στην προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων και των εμπορικών σημάτων στο σύνολο της ευρασιατικής επικράτειας. Ειδικότερα, θωρακίζονται η κατοχύρωση των δικαιωμάτων χρήσης και εκμετάλλευσης έργων λόγου, ήχου και εικόνας από τους δημιουργούς τους, η ευρεσιτεχνία και η διεξαγωγή εμπορικών δραστηριοτήτων, ενώ ενθαρρύνεται η απρόσκοπτη πνευματική, επιστημονική και οικονομική ανάπτυξη της Ένωσης. Η συγκεκριμένη πολιτική διευρύνει την οικονομική ένωση των κρατών-μελών και συνιστά ένα εκ των κυριότερων πεδίων της «βαθιάς ολοκλήρωσης»³⁹⁸.

Σύμφωνα με το άρθρο 89, η προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων πραγματοποιείται σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, το δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες, οι οποίες εναρμονίζονται με γνώμονα την ομοιόμορφη και αποτελεσματική διασφάλιση της διανοητικής ιδιοκτησίας σε όλα τα κράτη-μέλη. Σύμφωνα με τις παράγραφους 2-3 του άρθρου 89, οι εθνικές κυβερνήσεις, σε συνεργασία με την Επιτροπή και υπό την οργανωτική καθοδήγησή της, αναλαμβάνουν την προστασία της διανοητικής ιδιοκτησίας με στόχο:

«Την επιστημονική ανάπτυξη και την καινοτομία, τη βελτίωση των μηχανισμών εμπορικής εκμετάλλευσης και χρήσης, τη δημιουργία ενός ευνοϊκού κλίματος λειτουργίας για τους δημιουργούς και τους κατόχους δικαιωμάτων σε όλα τα κράτη-μέλη, την προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων στο διαδίκτυο, τη σύσταση και τη λειτουργία μητρώων πνευματικής ιδιοκτησίας και εμπορικών σημάτων της ΕΑΟΕ καθώς και την ανάπτυξη μηχανισμών πρόληψης και καταπολέμησης των απομιμήσεων, της πειρατείας και της παράνομης εμπορίας».

Σύμφωνα με το άρθρο 90, η εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών συνεπάγεται, στο σύνολο της ενωσιακής επικράτειας, την ομοιόμορφη προστασία των δικαιωμάτων

³⁹⁸ Βλ. σχετικά, παραπάνω, 4.3 Ο Κοινός Οικονομικός Χώρος.

για κάθε υπήκοο κράτους-μέλους, που είναι δημιουργός και κάτοχος διανοητικής ιδιοκτησίας. Προκειμένου να διασφαλίζεται ένα αποτελεσματικό καθεστώς προστασίας, τα κράτη-μέλη δύνανται να θεσπίζουν στο εσωτερικό τους αυστηρότερο νομοθετικό πλαίσιο, το οποίο απορρέει από το διεθνές δίκαιο. Ειδικότερα, το δίκαιο της Ένωσης εδράζεται στους κανόνες του «Παγκόσμιου Οργανισμού Διανοητικής Ιδιοκτησίας ([1967] 1979)» και σε διεθνείς συνθήκες που συνάφθηκαν μεταγενέστερα, όπως «η Συμφωνία του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου για τις Εμπορικές πτυχές των Δικαιωμάτων Διανοητικής Ιδιοκτησίας (1994) (παράρτημα 26, παρ. 9), η Συνθήκη για το Δίκαιο της Ευρεσιτεχνίας (2000), η Συνθήκη της Σιγκαπούρης για το Δίκαιο των Εμπορικών Σημάτων (2006)» καθώς και σε άλλες προγενέστερες διεθνείς συμβάσεις.

Στο άρθρο 91 προβλέπεται η σύσταση και λειτουργία εξουσιοδοτημένων εθνικών αρχών για την άσκηση της πολιτικής, ενώ προβλέπεται η διασφάλιση της ενωσιακής νομοθεσίας «σύμφωνα με τον Τελωνειακό Κώδικα της ΕΑΟΕ». Όπως ορίζεται, δε, στο κεφάλαιο I του παραρτήματος 26, η προστασία της διανοητικής ιδιοκτησίας εκτείνεται:

«Στα επιστημονικά, λογοτεχνικά και εικαστικά έργα, στα προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών, σε φωνογραφήματα, παρουσιάσεις και μεταδόσεις έργων, στα εμπορικά σήματα και τα σήματα υπηρεσιών, στην ονομασία προέλευσης αγαθών, στις εφευρέσεις και ευρεσιτεχνίες, στα υποδείγματα χρησιμότητας, σε προϊόντα και υποδείγματα βιομηχανικού σχεδιασμού, σε επιλεγμένα επιτεύγματα, σε ολοκληρωμένα κυκλώματα τοπολογιών και στη μυστική τεχνογνωσία. Επίσης, τα κράτη-μέλη δύνανται να συμπεριλάβουν πρόσθετα πεδία προστασίας, μέσω διεθνών συνθηκών και πράξεων που συνιστούν το δίκαιο της Ένωσης»

Τα ανωτέρω πεδία εξειδικεύονται στις ενότητες II-XII του παραρτήματος 26, ενώ στο ρυθμιστικό πλαίσιο των εμπορικών σημάτων και των σημάτων υπηρεσιών συμπεριλαμβάνεται η προστασία του εμπορικού σήματος των προϊόντων της ΕΑΟΕ, βάσει του οποίου καθορίζεται η ενιαία ονοματολογία της διεθνούς εμπορικής δραστηριότητας της Ένωσης (CN of FEA EAEU). Τα αυθεντικά προϊόντα των κρατών-μελών προστατεύονται κατά την κυκλοφορία τους στην ΤΕ από την «παράλληλη κυκλοφορία απομιμήσεων». Περαιτέρω, η πολιτική της Ένωσης για τη διανοητική ιδιοκτησία ρυθμίζει το καθεστώς των εμπορικών σημάτων της ΕΣΣΔ, επιτρέποντας τη

χρήση και την παραχώρησή τους μόνο σε εταιρείες που χρησιμοποιούσαν τα σήματα πριν την 1^η Ιανουαρίου 1992³⁹⁹.

Τα άρθρα 89-91 και το παράρτημα 26 εμπλαισιώνονται λειτουργικά από τη Διεθνή Συνθήκη εντός της Ένωσης για την Προστασία των Πνευματικών Δικαιωμάτων (2015)⁴⁰⁰. Μέσω της συνθήκης, ορίζεται η εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών, οργανώνεται η αλληλεπίδραση των εθνικών αρχών με την Επιτροπή και προβλέπεται η συμμετοχή εθνικών συμβουλευτικών θεσμών και οργανισμών (επιμελητήρια, εθνικοί φορείς προστασίας της πνευματικής ιδιοκτησίας) υπό ενιαία δομή και την καθοδήγηση της Επιτροπής. Επίσης, ενεργοποιούνται δομές λειτουργικής υποστήριξης, όπως οι «συλλογικοί οργανισμοί προστασίας των πνευματικών δικαιωμάτων» σε εθνικό επίπεδο και το «ενιαίο μητρώο περιουσιακών στοιχείων πνευματικής ιδιοκτησίας», προκειμένου να διασφαλίζονται η αποτελεσματική και η ομοιόμορφη προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων εντός της ενωσιακής επικράτειας.

4.3.12 Βιομηχανική πολιτική

Η βιομηχανική πολιτική της Ένωσης ορίζεται στα άρθρα 92-93 και τα παραρτήματα 27 και 28 ΣΕΑΟΕ. Η συγκεκριμένη πολιτική σκοπεί, αφενός μεν, στην αειφόρο ανάπτυξη των βιομηχανιών των κρατών-μελών και, αφετέρου, στην ομότροπη άσκηση των εθνικών βιομηχανικών πολιτικών για την ισόρροπη ανάπτυξη της βιομηχανίας της Ένωσης και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητάς της. Επομένως, συνδέεται με δύο κύριους στόχους της Ένωσης (αρ. 4) και ενισχύει την εμβάθυνση της οικονομικής ένωσης των κρατών-μελών, ενώ εμπίπτει στην ευρύτερη σφαίρα της «βαθιάς ολοκλήρωσης»⁴⁰¹. Σύμφωνα, δε, με την παράγραφο 3 του άρθρου 92 ως στόχοι της βιομηχανικής πολιτικής ορίζονται:

«Η βιωσιμότητα της βιομηχανικής ανάπτυξης των κρατών-μελών και η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των βιομηχανικών συμπλεγμάτων τους μέσω της συνεργασίας των εθνικών αρχών, της καινοτομίας και της γενικής

³⁹⁹ Eurasian Economic Commission, Intellectual Property within the framework of Eurasian integration, 2016.

⁴⁰⁰ The International Treaty within the Eurasian Economic Union on the protection of intellectual rights, 8 Σεπτεμβρίου, 2015.

⁴⁰¹ Βλ. σχετικά, παραπάνω, 4.3 Ο Κοινός Οικονομικός Χώρος.

απελευθέρωσης της βιομηχανικής σφαίρας, ιδιαιτέρως της κυκλοφορίας των βιομηχανικών προϊόντων των κρατών-μελών».

Σύμφωνα με το άρθρο 92 παρ. 1, «τα κράτη-μέλη αναπτύσσουν, διαμορφώνουν και υλοποιούν ανεξάρτητη εθνική βιομηχανική πολιτική, υιοθετώντας εθνικά βιομηχανικά αναπτυξιακά προγράμματα και άλλα συναφή μέτρα». Η βιομηχανική πολιτική της Ένωσης συντίθεται από ανεξάρτητες εθνικές πολιτικές, οι οποίες αναπτύσσονται ομότροπα στο ενωσιακό επίπεδο, υπό την έγκριση του Διακυβερνητικού Συμβουλίου και τη συμμετοχή και τον συντονισμό της Επιτροπής, με βάση τους ορισμούς του εδαφίου β' της παραγράφου 1 του άρθρου 92. Η έννοια της ανεξαρτησίας των κρατών-μελών στοχεύει στην ανάδειξη και την αξιοποίηση των παραγωγικών πλεονεκτημάτων και υποδομών τους, ενώ η αναγωγή των εθνικώς ασκούμενων βιομηχανικών πολιτικών στο ενωσιακό επίπεδο ενισχύει την ισόρροπη ανάπτυξή τους. Η διττή αυτή στόχευση της βιομηχανικής πολιτικής εμπεδώνεται μέσω της παραγράφου 2 του άρθρου 92, όπου ορίζονται «η ισότητα και ο σεβασμός για τα εθνικά συμφέροντα των κρατών-μελών, η αμοιβαία ωφέλεια, ο δίκαιος ανταγωνισμός, η καταπολέμηση διακρίσεων και η διαφάνεια» ως καταστατικές αρχές της βιομηχανικής συνεργασίας. Παράλληλα, με βάση την παράγραφο 7 του άρθρου 92, η βιομηχανική πολιτική διασταυρώνεται με τις ασκούμενες πολιτικές στο «εμπόριο, τους τελωνειακούς δασμούς, τον ανταγωνισμό, τις δημόσιες συμβάσεις, τον τεχνικό κανονισμό, την επιχειρηματική ανάπτυξη, τις μεταφορές και τις υποδομές σε κάθε άλλο συναφή τομέα».

Κύριος άξονας ανάπτυξης της βιομηχανικής πολιτικής είναι οι «Βασικές Κατευθύνσεις της Βιομηχανικής Συνεργασίας εντός της Ένωσης (συντ. “Βασικές Κατευθύνσεις”))», οι οποίες περιλαμβάνουν τους τομείς συνεργασίας και ανάπτυξης της πολιτικής, θέτοντας στόχους και καθορίζοντας τις συνέργειες των κρατών-μελών⁴⁰². Σύμφωνα με το εδάφιο β' της παραγράφου 1 και την παράγραφο 6 του

⁴⁰² Όπως αναφέρεται στη σχετική έκθεση της Επιτροπής, από την έναρξη λειτουργίας της Ένωσης ορίστηκαν οι εξής κατευθύνσεις:

«Ανάπτυξη των εθνικών οικονομιών μέσω αντικατάστασης των εισαγωγών και ενίσχυσης της εθνικής και τοπικής παραγωγής, ώστε να μειώνονται οι αρνητικές επιδράσεις και επιπτώσεις, αντιστοίχως, στις εθνικές βιομηχανίες και τα εμπορικά ισοζύγια των κρατών-μελών από εισαγόμενα προϊόντα και διακυμάνσεις των τιμών τους.

Ανασυγκρότηση των εθνικών βιομηχανιών με νέα πρότυπα και διαδικασίες παραγωγής, που διασφαλίζουν την υπερπληρότητα της εσωτερικής αγοράς και τη διάθεση των πλεοναζόντων προϊόντων στο εξωτερικό, την καινοτομία, την προσέλκυση επενδύσεων και τη διεύρυνση των δυνατοτήτων

άρθρου 92, οι Βασικές Κατευθύνσεις «αναπτύσσονται από τα κράτη-μέλη και εγκρίνονται από το Διακυβερνητικό Συμβούλιο, περιλαμβάνοντας, μεταξύ άλλων, κατά προτεραιότητα οικονομικές δραστηριότητες για τη βιομηχανική συνεργασία και τα ευαίσθητα προϊόντα». Επίσης, σύμφωνα με το εδάφιο β' της παραγράφου 6 του άρθρου 92, η Επιτροπή συμβάλλει στη διασφάλιση της υλοποίησης των Βασικών Κατευθύνσεων, ασκώντας εποπτικά καθήκοντα και «πραγματοποιώντας έλεγχο και ανάλυση των αποτελεσμάτων τους, ενώ δύναται, σε συμφωνία με τα κράτη-μέλη, να καταθέτει προτάσεις για την αποσαφήνισή τους».

Ειδικότερες προβλέψεις για τη βιομηχανική διακυβέρνηση της Ένωσης υφίστανται στις παραγράφους 4-11 του άρθρου 92 σε συνδυασμό με την παράγραφο 2 του παραρτήματος 27. Τα κράτη-μέλη βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση,

χρηματοδότησής τους καθώς και την εξάλειψη διασυνοριακών και τεχνικών εμποδίων στην κυκλοφορία των βιομηχανικών προϊόντων εντός της Ένωσης.

Σύσταση κοινών-διακρατικών επενδυτικών σχημάτων και κοινοπραξιών, που έχουν ως στόχο και περιεχόμενο την ανάπτυξη της ψηφιακής οικονομίας, τη βελτίωση και τη δημιουργία κοινών υποδομών (εργοστάσια, μονάδες παραγωγής και έρευνας, παραγωγικές αλυσίδες), τη διοργάνωση συνεταιριστικών εξαγωγών και την ανάληψη πρωτοβουλιών σε διακρατικό επίπεδο από βιομηχάνους των κρατών-μελών, προκειμένου να ενισχύονται η ανταγωνιστικότητα και ο εξαγωγικός προσανατολισμός των εθνικών βιομηχανιών με έμφαση στην καινοτομία και τις νέες τεχνολογίες, με την παράλληλη χρηματοδοτική και λειτουργική υποστήριξη των εθνικών αρχών.

Ανανέωση, σε μόνιμη βάση, καταλόγου “ευαίσθητων προϊόντων” για την ενίσχυση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας των εθνικών βιομηχανιών, τη διασφάλιση επάρκειας εφοδιασμού της εσωτερικής αγοράς από το αμοιβαίο εμπόριο, την αποφυγή ανταγωνισμών και την αποτροπή εξαγωγών προϊόντων, που είναι πολύτιμα για τις εθνικές οικονομίες, όπως τα προϊόντα της μεταλλουργίας, της αυτοκινητοβιομηχανίας, των γεωργικών μηχανημάτων και συναφούς εξοπλισμού, της δασοκομίας, του κατασκευαστικού κλάδου και της ελαφράς βιομηχανίας.

Πολυτομεακή ανάπτυξη της βιομηχανίας και, ιδιαίτερα, των κλάδων της ξυλουργίας, των γεωργικών μηχανημάτων, των σιδηροδρομικών και οδικών συγκοινωνιών, της αυτοκινητοβιομηχανίας, της μηχανολογίας, της φαρμακοβιομηχανίας, της πετροχημικής βιομηχανίας, της μεταλλουργίας, των κατασκευών, της βιοτεχνολογίας, και της νανοτεχνολογίας.

Ενίσχυση του μεταποιητικού τομέα, που εμπλακισώνει τη βαριά βιομηχανία δηλαδή τις εξορυκτικές δραστηριότητες μεταλλευμάτων, τους ορυκτούς πόρους και την ενέργεια.

Σύσταση ευρασιατικών τεχνολογικών πλατφορμών, Ευρασιατικού Δικτύου Βιομηχανικής Συνεργασίας, ευρασιατικών δικτύων διανταλλαγής τεχνογνωσίας, βιομηχανικής συνεργασίας, υπεργολαβιών και αλυσίδων παραγωγής, που υποστηρίζονται από την Ευρασιατική Τράπεζα Ανάπτυξης και το Ευρασιατικό Κέντρο Μηχανολογίας.

Διαρκής πολιτική στήριξης των βιομηχανιών της Ένωσης μέσω χρηματοδοτικών εργαλείων και μέτρων (δανειοδοτήσεις, εγγυήσεις, φοροεισπρακτικές ελαφρύνσεις, προώθηση εξαγωγών).

Ανάπτυξη ειδικών οικονομικών ζωνών στις περιφέρειες της Ένωσης και παροχή κινήτρων στην επιχειρηματικότητα.

Προώθηση συνεργασιών της Ένωσης με διεθνείς οργανισμούς (ΟΗΕ-UNIDO)». Βλ. EEC, EAEU Industrial Policy: From its creation to the first results, 2015.

μεριμνώντας για την «αμοιβαία ενημέρωσή τους σχετικά με τα εθνικά σχέδια βιομηχανικής ανάπτυξης και συνεδριάζοντας διά των εκπροσώπων των εξουσιοδοτημένων κρατικών αρχών, σε τακτική βάση, για την εναρμονισμένη διαμόρφωση και υλοποίηση των εθνικών βιομηχανικών πολιτικών τους». Επίσης, «σχεδιάζουν και υλοποιούν κοινά προγράμματα για την προώθηση των κατά προτεραιότητα οικονομικών δραστηριοτήτων της βιομηχανικής συνεργασίας και αναπτύσσουν κοινό κατάλογο ευαίσθητων προϊόντων». Ακόμη, δύνανται να συνεργούν προς τη βελτίωση της τεχνολογίας και την αναβάθμιση των εθνικών βιομηχανικών υποδομών, να λαμβάνουν περαιτέρω μέτρα για την «άρση των εμποδίων και να υιοθετούν πρόσθετες διαδικασίες βιομηχανικής συνεργασίας με απόφαση του Διακυβερνητικού Συμβουλίου».

Προσθέτως, σύμφωνα με τις παραγράφους 8-10 του άρθρου 92, τα κράτη-μέλη αλληλενεργούν με την Επιτροπή σε συγκεκριμένα πεδία. Καταρχήν, δύνανται να λαμβάνουν από κοινού οποιοδήποτε μέτρο προς την «ανάπτυξη της τεχνολογίας και της βιομηχανικής συνεργασίας». Ειδικότερα, με την υποστήριξη της Επιτροπής, τα κράτη-μέλη αναπτύσσουν «διακρατικές συνεργασίες αμοιβαίας ωφέλειας για την παραγωγή καινοτόμων και ανταγωνιστικών προϊόντων υψηλής τεχνολογίας, την εκπόνηση και διεξαγωγή ερευνητικών και επιχειρησιακών προγραμμάτων, τη δημιουργία κοινών τεχνολογικών βάσεων και σχημάτων συνεργασίας». Επίσης, τα κράτη-μέλη δύνανται να διαβουλεύονται με την Επιτροπή για τα «ευαίσθητα προϊόντα» υπό την έγκριση του Συμβουλίου της και εν γένει να αναπτύσσουν από κοινού «μηχανισμούς» σύγκλισης και εμβάθυνσης της βιομηχανικής πολιτικής.

Η Επιτροπή αναπτύσσει κατά μόνες στοχευμένες δράσεις, έλκοντας τη βιομηχανική πολιτική βαθύτερα στη σφαίρα της Ένωσης παρά τα ισχυρά διακυβερνητικά χαρακτηριστικά της. Αφενός μεν, λαμβάνει μέτρα για την ανάπτυξη της αγοράς, τη στήριξη των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και την ενίσχυση της παραγωγικότητας και της εξαγωγικής δυναμικής των οικονομιών των κρατών-μελών. Αφετέρου, προάγει την τεχνολογική ανάπτυξη των κρατών-μελών μέσω της λειτουργίας των «ευρασιατικών τεχνολογικών πλατφορμών», όπου δύνανται να συμμετέχουν επιχειρήσεις και ερευνητικοί φορείς των κρατών-μελών, προκειμένου να

ανταλλάσσουν τεχνογνωσία και να οργανώνουν σχήματα συνεργασίας στο πλαίσιο αναπτυξιακών προγραμμάτων της Επιτροπής και των κρατών-μελών.⁴⁰³

Το άρθρο 93 και το παράρτημα 28 ρυθμίζουν το καθεστώς των βιομηχανικών επιδοτήσεων ως μέσου απομείωσης των πρακτικών νόθευσης του ανταγωνισμού και ανάπτυξης των εθνικών βιομηχανιών. Καταρχήν, ως απαγορευμένη θεωρείται η εκάστοτε μορφή βιομηχανικής επιδότησης, εφόσον θεμελιώνεται η ζημιογόνος επίδρασή της σε τομέα της εθνικής οικονομίας κράτους-μέλους⁴⁰⁴, εξαιρουμένων των οριζόμενων ως επιτρεπτών, σύμφωνα με τις ενότητες IV και VI του παραρτήματος 28 και των μεταβατικών διατάξεων του άρθρου 105. Σύμφωνα με την παράγραφο 3 του άρθρου 93 και την παράγραφο 2 του παραρτήματος 28, ως βιομηχανική επιδότηση ορίζεται «η παροχή χρηματοδοτικής συνεισφοράς από κρατικές αρχές και οργανισμούς των κρατών-μελών, με σκοπό τη δημιουργία ωφέλειας, μέσω:

Άμεσης μεταφοράς κεφαλαίων (επί παραδείγματι, στη μορφή επισφαλών και άλλων δανείων), της απόκτησης μεριδίου στο εγκεκριμένο κεφάλαιο ή αύξησης αυτού είτε υποχρέωσης μεταφοράς αντίστοιχων κεφαλαίων (π.χ. εγγυήσεις δανείων).

Ολικής ή μερικής αποχής από την είσπραξη πληρωμών, που προορίζονται για τα δημόσια έσοδα (π.χ. φορολογικές απαλλαγές, ελάφρυνση χρεών). Σε αυτήν την περίπτωση, κατ' εξαίρεση, μπορεί να χορηγηθεί απαλλαγή, μείωση και επιστροφή φόρων και δασμών για βιομηχανικά εξαγόμενα προϊόντα, που προορίζονται για εσωτερική κατανάλωση.

Παροχής αγαθών και υπηρεσιών (εκτός από βιομηχανικά αγαθά και υπηρεσίες που προορίζονται για τη διατήρηση και την ανάπτυξη των κοινών υποδομών) και αγοράς βιομηχανικών αγαθών.

Οποιασδήποτε άλλης εισοδηματικής είτε τιμολογιακής υποστήριξης (άμεσης ή έμμεσης), που μειώνει την εισαγωγή βιομηχανικών αγαθών από την επικράτεια ενός κράτους-μέλους στην επικράτεια άλλου είτε αυξάνει την

⁴⁰³ EEC, EAEU Industrial Policy: From its creation to the first results, 2015

⁴⁰⁴ Η θεμελίωση της πρόκλησης ζημίας σε τομέα της εθνικής οικονομίας εδράζεται στην οριζόμενη από την ενότητα 5 του παραρτήματος 28 διαδικασία, βάσει της οποίας «εθνικοί κατασκευαστές, ενώσεις κατασκευαστών και εταιρείες, που συναποτελούν τομέα της εθνικής οικονομίας», προσφεύγουν συλλογικά στην αρμόδια, ανά επικράτεια, εθνική αρχή ερευνών με την επίκληση στοιχείων τριετούς χρονικής διάρκειας. Η αρμόδια εθνική αρχή, σε συνεργασία και διαβούλευση με τις εξουσιοδοτημένες αρχές των υπολοίπων κρατών-μελών, διερευνά τη νομιμότητα των επιδοτήσεων και, εφόσον δεν βρίσκεται αμοιβαία λύση υπό τη συμβολή της Επιτροπής, οι ενάγοντες, υπό τη συνδρομή των εθνικών αρχών της έδρας τους, δύνανται να προσφεύγουν στο Δικαστήριο της Ένωσης.

εξαγωγή βιομηχανικών προϊόντων στην επικράτεια κάθε κράτους-μέλους, δημιουργώντας πλεονεκτήματα».

Ακόμη, σύμφωνα με την παράγραφο 4 του άρθρου 93, ως ενέργεια με σκοπό τη βιομηχανική επιδότηση, λογίζεται η έμμεση καθοδήγηση και παρακίνηση τρίτου οργανισμού από τις καθ' ύλην αρμόδιες επιδοτούσες αρχές. Αντιστοίχως, «οι πράξεις των ηγεσιών των κρατών-μελών, που έχουν ως στόχο τη χορήγηση επιδοτήσεων, εκλαμβάνονται ως ενέργειες επιδοτουσών αρχών».

Στο παράρτημα 28 και, ειδικότερα, στην ενότητα IV, σε συνδυασμό με τις ενότητες VI και VII και τους ορισμούς της II, καθορίζεται η χορήγηση «επιτρεπτών επιδοτήσεων» σε τέσσερις περιπτώσεις. Πρώτον, οι επιδοτήσεις δεν θεωρούνται «απαγορευμένες» εφόσον δεν διαταράσσουν το αμοιβαίο εμπόριο των κρατών-μελών και δεν ζημιώνουν εκατέρωθεν τις εθνικές βιομηχανίες. Η διάταξη αυτή έχει γενικό περιεχόμενο και επιτρέπει στα κράτη-μέλη τη θέσπιση νομοθετημάτων και την οργάνωση κοινών προγραμμάτων και συνεργασιών, που επιτρέπουν τη χορήγηση επιδοτήσεων με σκοπό την αμοιβαία ωφέλεια και την ισόρροπη ανάπτυξή τους. Δεύτερον, οι επιδοτήσεις είναι επιτρεπτές στη μορφή αντισταθμιστικών και αμυντικών μέτρων έναντι απαγορευμένων επιδοτήσεων και πρακτικών άλλου κράτους-μέλους, που δεν συμμορφώνεται με απόφαση του Δικαστηρίου. Τρίτον, οι επιδοτήσεις είναι έγκυρες ως μεταβατικά μέτρα σύγκλισης ζωτικών τομέων της βιομηχανίας κράτους-μέλους με τον ευρασιατικό μέσο όρο επιδόσεων, κατά τα στάδια ένταξης και προσαρμογής του στην Ένωση, έως ότου διασφαλιστεί σταθερό επίπεδο ανάπτυξής του. Τέταρτον, οι επιδοτήσεις επιτρέπονται, εφόσον αφορούν την εθνική και τη δημόσια ασφάλεια, την προστασία της δημόσιας υγείας, της διανοητικής ιδιοκτησίας, αρχαιολογικών μνημείων και φυσικών πόρων⁴⁰⁵.

Σύμφωνα με την παράγραφο 6 του άρθρου 93, η Επιτροπή εποπτεύει την εφαρμογή της ενωσιακής νομοθεσίας σε σχέση με τις επιδοτήσεις, εκδίδοντας αποφάσεις για τη διατήρηση της συνοχής της βιομηχανικής πολιτικής. Συγχρόνως, μεριμνά για την επίλυση των διαφορών, που προκύπτουν μεταξύ των κρατών-μελών, μέσω αποφάσεων είτε διά της οργάνωσης διαβουλεύσεων μεταξύ των εθνικών αρχών. Βάσει των παραγράφων 7 και 8 του άρθρου 93, στην περίπτωση που η επίλυση των διαφορών δεν καθίσταται εφικτή, τα κράτη-μέλη διατηρούν το δικαίωμα προσφυγής

⁴⁰⁵ Βλ. σχετικά και το πρόσθετο υποπαράρτημα μεταβατικών μέτρων του παραρτήματος 28.

στο Δικαστήριο της Ένωσης. Επιπλέον, σε περίπτωση που κράτος-μέλος δεν συμμορφώνεται με απόφαση του Δικαστηρίου, το ενάγον κράτος-μέλος δύναται να λάβει αμυντικά μέτρα με βάση τα οριζόμενα στο παράρτημα 28 και να προσβάλει την εκάστοτε πρακτική, που εμπεριέχει χαρακτηριστικά επιδότησης, εντός διαστήματος πέντε ετών από την έναρξή της.

Εκ των ανωτέρω, συμπεραίνεται ότι η πολιτική των βιομηχανικών επιδοτήσεων αναδεικνύεται σε μείζονα παράγοντα εξισορρόπησης μεταξύ ζωτικών εθνικών συμφερόντων των κρατών-μελών και εμβάθυνσης της ευρασιατικής βιομηχανικής πολιτικής. Η εθνική αυτοδυναμία κατά την άσκηση των εθνικών βιομηχανικών πολιτικών και η υποστήριξή τους μέσω κοινών διακυβερνητικών προγραμμάτων επιτρέπουν στα κράτη-μέλη να γεφυρώνουν τις διαφορές τους και να αναζητούν συλλογικές προσεγγίσεις. Η αλληλεπίδραση του Διακυβερνητικού Συμβουλίου και της Επιτροπής με τα κράτη-μέλη συμβάλλει σημαντικά στην άμβλυνση των ανισοτήτων και στη διόρθωση των στρεβλώσεων στο αμοιβαίο εμπόριο, εξασφαλίζοντας την ενότητα της βιομηχανικής πολιτικής.

4.3.13 Αγροτική πολιτική

Η «συμφωνηθείσα (συντονισμένη) αγροτική πολιτική» της Ένωσης ορίζεται στα άρθρα 94-95 και το παράρτημα 29 ΣΕΑΟΕ. Η αγροτική πολιτική σκοπεί στην ανάπτυξη της Ένωσης και, ειδικότερα, των αγροτικών περιφερειών της, στην ανύψωση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών και στη διασφάλιση της κυκλοφορίας των αγροτικών προϊόντων εντός της ευρασιατικής επικράτειας. Συνεπώς, η συγκεκριμένη πολιτική συνδέεται με κύριους στόχους της Ένωσης (αρ. 4) και ενισχύει την εμβάθυνση της οικονομικής ένωσης των κρατών-μελών, ενώ κατατάσσεται στο φάσμα της «βαθιάς ολοκλήρωσης»⁴⁰⁶.

Ειδικότερα, στο άρθρο 94 ορίζονται ως στόχοι «η ανάπτυξη του πρωτογενούς τομέα και των αγροτικών περιοχών, με γνώμονα τα συμφέροντα του πληθυσμού κάθε κράτους-μέλους και της Ένωσης στο σύνολό της, καθώς και η προώθηση της οικονομικής ολοκλήρωσης». Συγχρόνως, προτεραιοποιείται «η αξιοποίηση των πόρων και των δυνατοτήτων των κρατών-μελών για τη βελτιστοποίηση της παραγωγής αγροτικών προϊόντων και τροφίμων, προκειμένου να καλύπτονται οι ανάγκες της

⁴⁰⁶ Βλ. παραπάνω, 4.3 Ο Κοινός Οικονομικός Χώρος.

κοινής αγροτικής αγοράς και να αυξάνονται οι εξαγωγές». Η αγροτική πολιτική καλείται να διασφαλίσει τον «δίκαιο ανταγωνισμό» και την «ισότιμη πρόσβαση στην αγορά» καθώς και να ενισχύσει την εξαγωγική δυναμική των Ευρασιατών παραγωγών. Προς την επίτευξη των ανωτέρω στόχων «τα κράτη-μέλη αναπτύσσουν μηχανισμούς και βρίσκονται σε αμοιβαία επικοινωνία, τόσο μεταξύ τους, όσο και με την Επιτροπή, για τη σχεδίαση αναπτυξιακών προγραμμάτων, που αφορούν την παραγωγή ευαίσθητων προϊόντων». Τα ευαίσθητα προϊόντα καταχωρίζονται σε καταλόγους, «που καταρτίζονται από τα κράτη-μέλη και εγκρίνονται από την Επιτροπή».

Στο άρθρο 95 περιλαμβάνονται οι «Βασικές Κατευθύνσεις της συμφωνηθείσας (συντονισμένης) αγροτικής πολιτικής», η αγροτική διακυβέρνηση και τα ειδικά υποστηρικτικά μέτρα των κρατικών ενισχύσεων. Η αγροτική πολιτική ασκείται από τα κράτη-μέλη και την Επιτροπή και εδράζεται στη διαρκή αλληλεπίδραση των εθνικών αρχών υπό τη συντονιστική εποπτεία της δεύτερης. Καταρχάς, τα κράτη-μέλη «αναπτύσσουν από κοινού με την Επιτροπή τις Βασικές Κατευθύνσεις», οι οποίες, σύμφωνα με την παράγραφο 1 του άρθρου 95, συντίθενται λαμβάνοντας υπόψη τις επιδόσεις της παραγωγής εις βάθος χρόνου και την απόδοση των ενισχύσεων, την εναρμόνιση της νομοθεσίας για την απρόσκοπτη λειτουργία της κοινής αγοράς και την τεχνολογική εξέλιξη της αγροτικής ανάπτυξης. Βάσει των παραγράφων 2-4 του άρθρου 95, τα κράτη-μέλη εφαρμόζουν τις Βασικές Κατευθύνσεις, «εν μέσω διαβουλεύσεων μεταξύ εκπροσώπων τους, που διενεργούνται, τουλάχιστον σε ετήσια βάση, με την οργανωτική και συμβουλευτική συνδρομή της Επιτροπής και τη συνακόλουθη έκδοση συστάσεων προς τις εθνικές κυβερνήσεις». Κατά τη χάραξη της αγροτικής πολιτικής, συνεκτιμώνται συγκεκριμένες και κρίσιμες για την αγροτική ανάπτυξη παράμετροι, όπως η κοινωνική συμβολή της στη βιομηχανική και την οικονομική δραστηριότητα της υπαίθρου και, συγχρόνως, η υποστήριξή της από τους αντίστοιχους παραγωγικούς κλάδους καθώς και οι ιδιαίτερες, ανά περιφέρεια, γεωγραφικές, εδαφικές και κλιματικές συνθήκες. Παράλληλα, λαμβάνονται υπόψη και άλλες ενωσιακές πολιτικές, που διασταυρώνονται με τον αγροτικό τομέα.

Επιπλέον της συμβολής της στην ανάπτυξη και την εφαρμογή των Βασικών Κατευθύνσεων, η Επιτροπή ασκεί σημαντικές αρμοδιότητες σε πολλαπλά πεδία, αλληλεπιδρώντας με τις εθνικές αρχές. Σύμφωνα με τους ορισμούς της παραγράφου 7 του άρθρου 95, «συντονίζει τις προβλέψεις και τη συνεργασία των κρατών-μελών, εποπτεύει τις τιμές των προϊόντων και την κυκλοφορία τους στην αγορά», ενώ «εκδίδει

συστάσεις για την αποτελεσματικότερη άσκηση της αγροτικής πολιτικής» και μεριμνά για την «ενσωμάτωση του ενωσιακού δικαίου στις εθνικές έννομες τάξεις», την «εφαρμογή των ενισχύσεων» και την «επίλυση διαφορών» μεταξύ των κρατών-μελών. Ακόμη, διασφαλίζει τον «δίκαιο ανταγωνισμό» και συνεργεί με τα κράτη-μέλη για την «ενίσχυση της εξωστρέφειας του αγροτικού τομέα», ενώ προωθεί «διακρατικά αναπτυξιακά προγράμματα» και προάγει τη «διασύνδεση της παραγωγής με την επιστημονική εξέλιξη και την καινοτομία» καθώς και την «τήρηση προδιαγραφών ασφάλειας στην παραγωγή».

Πεδίο της αγροτικής διακυβέρνησης και, συγχρόνως, διακριτός τομέας της αγροτικής πολιτικής είναι οι κρατικές ενισχύσεις. Στην παράγραφο 5 του άρθρου 95 προβλέπεται η υποστήριξη της αγροτικής παραγωγής από τις εθνικές κυβερνήσεις, σύμφωνα με τις διατάξεις του εφαρμοστικού παραρτήματος 29, ενώ στην παράγραφο 6 ορίζονται τα σχετικά με τη γεφύρωση και την επίλυση των διαφορών που ανακύπτουν μεταξύ των κρατών-μελών. Πρωταρχικός στόχος είναι η εξεύρεση αμοιβαία αποδεκτών λύσεων μέσω διαβουλεύσεων και διαπραγματεύσεων μεταξύ των εθνικών αρχών και τη συμμετοχή της Επιτροπής και, εφόσον αυτό δεν καθίσταται εφικτό, ακολουθεί η προσφυγή στο Δικαστήριο της Ένωσης. Κάθε κράτος-μέλος έχει το δικαίωμα να προσβάλει κρατική ενίσχυση, που δόθηκε παρανόμως είτε και παρατύπως από άλλο κράτος-μέλος, απαιτώντας τη διόρθωσή της στο πλαίσιο διακανονισμού και διαπραγματεύσεων και αποστέλλοντας σχετικό γραπτό αίτημα στις οικείες εθνικές αρχές, ενημερώνοντας, ακολούθως, την Επιτροπή, εντός 10 ημερών από την υποβολή του σχετικού αιτήματος. Εφόσον, εντός 60 ημερών από την έναρξη των διαβουλεύσεων, δεν βρίσκεται λύση μεταξύ των δύο μερών, τότε το ενάγον κράτος-μέλος δύναται να προσφύγει στο Δικαστήριο.

Περαιτέρω, οι ενότητες VI και VII του παραρτήματος 29 προβλέπουν την αμοιβαία ενημέρωση κρατών-μελών και Επιτροπής επί των νόμιμων ενισχύσεων, σύμφωνα με τον υπολογισμό τους στην ενότητα V (δύο φορές ανά έτος), τόσο σε σχέση με την κατανομή των κρατικών πόρων («έως την 1^η Μαΐου εκάστου έτους»), όσο και απολογιστικά («έως την 1^η Δεκεμβρίου εκάστου έτους»). Σε περίπτωση χορήγησης παράτυπων ενισχύσεων, επιφυλάσσεται η δυνατότητα διεκδίκησης αποζημίωσης από μέρους των ζημιούμενων κρατών-μελών, σύμφωνα με διαδικασία που ορίζεται από το Συμβούλιο της Επιτροπής, και, στην περίπτωση που αυτό δεν καθίσταται εφικτό, προβλέπεται η λήψη αμυντικών μέτρων.

Οι ειδικότερες προβλέψεις για τις ενισχύσεις ξεκινούν από την παράγραφο 2 του παραρτήματος 29, όπου ως κρατικές ενισχύσεις ορίζονται πληρωμές και διευκολύνσεις, που χορηγούνται και παρέχονται από κρατικές αρχές και οργανισμούς καθώς και πράξεις των αρχηγών των κρατών-μελών. Κατηγοριοποιούνται, δε, σύμφωνα με την ενότητα I, σε αυτές που προκαλούν ή δεν προκαλούν στρεβλωτικές επιδράσεις στο αμοιβαίο εμπόριο των κρατών-μελών. Όσον αφορά τις πρώτες, αυτές διακρίνονται σε δύο υποκατηγορίες: Στις ενισχύσεις που προκαλούν στρεβλωτικές επιδράσεις, αλλά είναι νόμιμες, και στις ενισχύσεις που προκαλούν μέγιστη στρεβλωτική επίδραση και θεωρούνται απαγορευμένες. Ειδικότερα, ως ενισχύσεις που προκαλούν στρεβλωτικές επιδράσεις, αλλά είναι σε ισχύ ως μεταβατικές, με γνώμονα την ανάπτυξη της αγροτικής παραγωγής κατά το πρώιμο ενταξιακό στάδιο προσαρμογής στην ΕΑΟΕ, χαρακτηρίζονται οι προβλεπόμενες στο άρθρο 106 της ΣΕΑΟΕ για τη Λευκορωσία, οι οποίες μειώνονται προοδευτικά. Επίσης, χαρακτηρίζονται ως «προβλεπόμενες οι ενισχύσεις που συνιστούν μέτρα προσαρμογής κατά την ένταξη ενός κράτους-μέλους στον ΠΟΕ». Προσθέτως, αναγνωρίζεται από τη ΣΕΑΟΕ η κατάρτιση καταλόγου ενισχύσεων για συγκεκριμένα προϊόντα, που είναι κρίσιμα για τη βιωσιμότητα της αγροτικής παραγωγής και άμεσα συνδεδεμένα με την εθνική βιοποικιλότητα και τα ανά τόπο συγκριτικά παραγωγικά πλεονεκτήματα σύμφωνα με την ενότητα II. Ως ενισχύσεις, που προκαλούν μέγιστη στρεβλωτική επίδραση και θεωρούνται απαγορευμένες, είναι όσες αφορούν:

«Αγροτικά προϊόντα και αγαθά, που προορίζονται για την επικράτεια άλλου κράτους-μέλους είτε διοχετεύονται σε αυτήν στη μορφή ενεργών πληρωμών προς συγκεκριμένες κατηγορίες παραγωγών και ομάδων κατασκευαστών, εκπώσεων, προσφορών και πληρωμών που λειτουργούν ως εξαγωγικές επιδοτήσεις, ρυθμίσεων για τη μείωση του κόστους διαφήμισης και προώθησης, καθιέρωσης εσωτερικών δασμών ως ευνοϊκών όρων για τη διακίνηση και τη συμπερίληψή τους, πέραν των προβλεπόμενων, στον κατάλογο των ενισχύσεων σύμφωνα με την ενότητα IV».

Περαιτέρω, σύμφωνα με την ενότητα III, οι ενισχύσεις, που δεν προκαλούν στρεβλωτικές επιδράσεις και ορίζονται ως νόμιμες, «παρέχονται απεριορίστως, υπό την προϋπόθεση της προέλευσής τους από τον κρατικό προϋπολογισμό, χωρίς να συνεπάγονται επιβάρυνση των καταναλωτών και χωρίς να επηρεάζουν τις τιμές των

προϊόντων προς όφελος των αγροτικών βιομηχανιών». Με βάση τα κριτήρια αυτά, ως ενισχύσεις που δεν προκαλούν στρεβλωτικές επιδράσεις νοούνται:

«Κρατικά προγράμματα και υπηρεσίες, που έχουν ως στόχο την ωφέλεια της αγροτικής παραγωγής και του αγροτικού πληθυσμού, την επιστημονική ανάπτυξη, την καταπολέμηση ασθενειών, την εκπαίδευση του αγροτικού προσωπικού, τη διάδοση πληροφοριών και την παροχή συμβουλών, τη διασφάλιση της δημόσιας υγείας, τη διαφήμιση και προώθηση προϊόντων, τη βελτίωση των παραγωγικών υποδομών, την επισιτιστική ασφάλεια, τη στήριξη της δευτερογενούς παραγωγής, τις γεωργικές ασφαλίσεις επί της παραγωγής και τις αποζημιώσεις στην περίπτωση φυσικών καταστροφών, την εφαρμογή διαρθρωτικών αναπτυξιακών προγραμμάτων και την προσέλκυση επενδύσεων, την προστασία του περιβάλλοντος καθώς και την περιφερειακή ανάπτυξη».

Η αγροτική πολιτική της Ένωσης, από την έναρξη λειτουργίας της ΕΑΟΕ, έχει καταγράψει σημαντικές επιδόσεις και επιτεύγματα στο πλαίσιο της υλοποίησής της. Η Ένωση καταλαμβάνει το 5.5% του πρωτογενούς τομέα της παγκόσμιας παραγωγής και βρίσκεται στις πρώτες θέσεις στην παραγωγή γεωμήλων, κριθαριού, βρώμης, σικάλεως, ζάχαρης, ηλίανθου και λιπασμάτων⁴⁰⁷. Οι πέντε εθνικές οικονομίες της Ένωσης έχουν αναπτυγμένο πρωτογενή τομέα και σημαντικό τμήμα του ΑΕΠ τους προέρχεται από την αγροτική παραγωγή, η οποία ενισχύει συνολικά τις γενικές επιδόσεις της ΕΑΟΕ⁴⁰⁸. Ο εφοδιασμός της εσωτερικής αγοράς από πρωτογενώς παραγόμενα προϊόντα εντός της Ένωσης και η αύξηση της εσωτερικής κατανάλωσης αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά εφαρμογής της αγροτικής πολιτικής, η οποία ωθεί συνέργειες των κρατών-μελών και της Επιτροπής μέσω «διακρατικών προγραμμάτων, με τη χρηματοδότηση της Ευρασιατικής Τράπεζας Ανάπτυξης και την εκπόνηση δράσεων R&D που προωθούν την καινοτομία και την εισαγωγή νέων τεχνολογιών στην παραγωγή»⁴⁰⁹.

Τέλος, από την έναρξη λειτουργίας της Ένωσης, η αγροτική πολιτική έχει σταθερό προσανατολισμό προς την ανάπτυξη συγκεκριμένων τομέων και την προώθηση διεθνών συνεργασιών. Η Επιτροπή δίνει έμφαση στην ανάπτυξη της

⁴⁰⁷ <http://www.eaeunion.org/?lang=en#about>.

⁴⁰⁸ Στο ίδιο.

⁴⁰⁹ Eurasian Economic Commission, Agroindustrial Policy of the Eurasian Economic Union, 2016.

αγροβιομηχανίας, στους τομείς της παραγωγής γάλακτος, κτηνοτροφίας, δημητριακών, λαχανικών και λιπασμάτων, έχοντας αυξήσει τον όγκο των εμπορικών συναλλαγών με τις άλλες χώρες της ΚΑΚ, την ΕΕ, την Κίνα και την Τουρκία, που αποτελούν βασικούς εμπορικούς εταίρους της Ένωσης. Ωστόσο, «στόχος της Επιτροπής είναι η αύξηση του μεριδίου της Ένωσης στην παγκόσμια αγροτική αγορά» και, προς τον σκοπό αυτό, έχει προχωρήσει σε μόνιμα διαρθρωμένες συνεργασίες με τον ΟΗΕ (Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας-FAO), τις χώρες της ΚΑΚ και σε συνεργασίες ανταλλαγής τεχνογνωσίας με άλλες χώρες, όπως με μέλη της ΕΕ (Ιταλία, Τσεχία, Ουγγαρία) και τη Νέα Ζηλανδία. Άξιο αναφοράς είναι, επίσης, το γεγονός ότι η αγροτική πολιτική της Ένωσης διέπεται από συνέχεια στο διηνεκές της ευρασιατικής ολοκλήρωσης. «Από το 1999», μέσω της ΣΤΕΚΟΧ, της ΕΑΟΚ και της ΕΑΟΕ, προωθείται αδιαλείπτως η νομική και λειτουργική εναρμόνιση των αγροτικών οικονομιών της Ρωσίας και των εταίρων της, με στόχο την «εσωτερική αυτάρκεια» και τη διεκδίκηση μεγαλύτερου μεριδίου στην παγκόσμια παραγωγή και εμπορία αγροτικών προϊόντων.⁴¹⁰

4.3.14 Μετανάστευση εργατικού δυναμικού

Η πολιτική για τη μετανάστευση εργατικού δυναμικού ορίζεται στα άρθρα 96-98 και το παράρτημα 30 ΣΕΑΟΕ. Καταρχήν, πρόκειται για μία πολιτική, που αφορά την εσωτερική μετανάστευση (μετεγκατάσταση) υπηκόων κρατών-μελών, προκειμένου να εργαστούν σε άλλα κράτη-μέλη, και ρυθμίζει το νομικό πλαίσιο διαμονής, εργασίας, κοινωνικής ασφάλισης και κοινωνικών παροχών τους. Η συγκεκριμένη πολιτική κατοχυρώνει την ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων (εργαζόμενων) εντός της εσωτερικής αγοράς, που συνιστά κύριο στόχο της Ένωσης (αρ. 4). Συγχρόνως, ενισχύει την εμβάθυνση της οικονομικής ένωσης των κρατών-μελών και ευνοεί τη μετάβασή τους σε καθεστώς «πλήρους οικονομικής ολοκλήρωσης», ενώ εμπίπτει στην ευρύτερη σφαίρα της «βαθιάς ολοκλήρωσης»⁴¹¹.

Πιο αναλυτικά, στο άρθρο 96 της Συνθήκης ορίζεται πολιτική «μετανάστευσης του εργατικού δυναμικού των κρατών-μελών εντός της Ένωσης», προτάσσοντας τη συνεργασία των αρμοδίων εθνικών αρχών για την «οργανωμένη απασχόληση του εργατικού δυναμικού, την εναρμόνιση νομοθετικών πράξεων, πληροφοριών, τεχνογνωσίας και εμπειρίας». Παράλληλα, αφήνεται στα κράτη-μέλη η πρωτοβουλία

⁴¹⁰ Στο ίδιο.

⁴¹¹ Βλ. παραπάνω, 4.3 Ο Κοινός Οικονομικός Χώρος.

για την περαιτέρω εμβάθυνση της συνεργασίας τους «μέσω συμφωνίας», ενώ στο άρθρο 97 θεμελιώνεται η αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας εργαζόμενων εντός της ενωσιακής επικράτειας και απελευθερώνονται οι εθνικές αγορές εργασίας εν μέσω συγκεκριμένων περιορισμών. Ειδικότερα, στις παραγράφους 1 και 2 ορίζεται ότι:

«Οι εργοδότες και οι πελάτες υπηρεσιών των κρατών-μελών δύνανται να προσλαμβάνουν εργαζόμενους, προερχόμενους από τα κράτη-μέλη, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους περιορισμούς σε σχέση με την προστασία της εθνικής αγοράς εργασίας, ενώ δεν απαιτείται από τους εργαζόμενους των κρατών-μελών να αποκτούν άδεια εργασίας στο κράτος εργασίας.

Τα κράτη-μέλη δεν καθορίζουν ούτε επιβάλλουν οποιοδήποτε περιορισμό προβλέπεται από τη νομοθεσία τους για την προστασία της εθνικής αγοράς εργασίας, εκτός από τους περιορισμούς που προβλέπονται, τόσο στη Συνθήκη, όσο και στις εθνικές νομοθεσίες, σε σχέση με την προάσπιση της εθνικής ασφάλειας (συμπεριλαμβανομένων των οικονομικών τομέων στρατηγικής σημασίας) και της δημόσιας τάξης».

Περαιτέρω, η ΣΕΑΟΕ ορίζει την αναγνώριση των προσόντων των εργαζόμενων. Σύμφωνα με την παράγραφο 3 του άρθρου 97, το εργατικό δυναμικό δεν υπόκειται σε διαδικασίες αναγνώρισης των τίτλων σπουδών εκπαίδευσης και κατάρτισής του, εφόσον αυτοί έχουν εκδοθεί από εκπαιδευτικό ίδρυμα είτε οργανισμό κράτους-μέλους της Ένωσης, εκτός των περιπτώσεων όπου η επιδιωκόμενη εργασία αφορά τους τομείς «της εκπαίδευσης, της νομικής, της ιατρικής και της φαρμακευτικής». Επιπλέον, «οι βεβαιώσεις, που αφορούν επιστημονικά και ακαδημαϊκά πτυχία, υπόκεινται σε διαδικασία αναγνώρισης, σύμφωνα με την εκάστοτε εθνική έννομη τάξη και μεταφρασμένα στην επίσημη γλώσσα των κρατών-μελών», με την παράλληλη πρόσβαση των εθνικών αρχών του κράτους-μέλους διαμονής και εργασίας στα μητρώα των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων των κρατών-μελών από τα οποία εκδίδονται οι τίτλοι σπουδών.

Βάσει των παραγράφων 5-9 του άρθρου 97, η εγκατάσταση υπηκόου κράτους-μέλους στην επικράτεια άλλου κράτους-μέλους γίνεται υπό τις εξής προϋποθέσεις: Καταρχάς, βασική αρχή της εσωτερικής μετανάστευσης είναι ότι η διαμονή εργαζομένου (υπηκόου) κράτους-μέλους και της οικογένειάς του σε άλλο κράτος-μέλος θεωρείται «προσωρινή», καθότι «πρέπει να συμπίπτει χρονικά με το διάστημα εργασίας, το οποίο διαπιστώνεται μέσω των συμβολαίων, που συνάπτουν οι

εργαζόμενοι με τους εργοδότες τους». Ενδεχόμενα, το δεδομένο αυτό καθίσταται εμπόδιο στην απρόσκοπτη ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων, αλλά εξισορροπείται μέσω άλλων διατάξεων που δεν περιορίζουν τα κράτη-μέλη από την εφαρμογή ευνοϊκότερων όρων μετανάστευσης στην εθνική νομοθεσία τους είτε μέσω σύναψης διακρατικής συνθήκης για τη διευκόλυνση των συνθηκών κυκλοφορίας και διαμονής εντός της ενωσιακής επικράτειας (αρ. 96 παρ. 4 και 97 παρ. 4).

Κατά δεύτερον, οι υπήκοοι κρατών-μελών δύνανται να εισέρχονται ελεύθερα προς εργασία και να διαμένουν προσωρινά στην επικράτεια άλλου κράτους-μέλους της Ένωσης, μαζί με τις οικογένειές τους, απαλλασσόμενοι από οποιαδήποτε υποχρέωση καταγραφής για 30 ημέρες. Στην περίπτωση υπέρβασης του συγκεκριμένου διαστήματος, «οφείλουν να καταγράφονται από τις εθνικές αρχές του κράτους διαμονής με βάση τις προβλέψεις της οικείας νομοθεσίας». Σε κάθε περίπτωση, ακολούθως της καταγραφής, χορηγείται στους δικαιούχους η κάρτα μετανάστευσης ως νομιμοποιητικό έγγραφο διαμονής, προκειμένου να μπορούν να εργαστούν. Η κάρτα μετανάστευσης δύναται να αποτελέσει προϋπόθεση εισόδου κατά την είσοδο των υπηκόων κρατών-μελών στην επικράτεια άλλου κράτους-μέλους, «εφόσον προβλέπεται από την εκάστοτε εθνική νομοθεσία, «εκτός αν άλλως ορίζουν διεθνείς συνθήκες των κρατών-μελών». Επίσης, η κάρτα μετανάστευσης δεν απαιτείται κατά την είσοδο σε άλλο κράτος-μέλος, «εάν επιδεικνύονται έγκυρα έγγραφα ταυτοπροσωπίας κατά τον διασυνοριακό έλεγχο και η διαμονή δεν υπερβαίνει τις 30 ημέρες, εφόσον προβλέπεται από τη νομοθεσία του κράτους-μέλους εισόδου».

Κατά τρίτον, το δικαίωμα παραμονής άνευ εργασίας παρατείνεται στην ακόλουθη περίπτωση. «Σε περίπτωση πρόωρης λήξης του εκάστοτε συμβολαίου είτε σύμβασης εργασίας, οι μεταναστεύοντες οφείλουν, έπειτα από την παρέλευση 90 ημερών, να συνάπτουν νέο συμβόλαιο ή σύμβαση εντός 15 ημερών». Η σύναψη νέου συμβολαίου συνεπάγεται την ανανέωση της διαμονής. Ωστόσο, η υποχρέωση αυτή «δεν συνεπάγεται την αναχώρησή τους» από το κράτος-μέλος, τυπικά, για το διάστημα των 15 ημερών και, ουσιαστικά, για όσο χρονικό διάστημα προβλέπεται από τις εθνικές νομοθεσίες και τυχόν διεθνείς συνθήκες που συνάπτονται μεταξύ των κρατών-μελών. Συνεπώς, παρότι το καθεστώς καταγραφής και έκδοσης κάρτας μετανάστευσης περιορίζει την απρόσκοπτη κυκλοφορία προσώπων εντός της Ένωσης, στην πραγματικότητα εμπερικλείει συγκεκριμένες διατάξεις, που επιτρέπουν την άρση

οποιονδήποτε περιορισμών. Προς τον σκοπό αυτό, τα κράτη-μέλη έχουν λάβει πρωτοβουλίες, που ενισχύουν το καθεστώς ελεύθερης κυκλοφορίας⁴¹².

Στο άρθρο 98 ορίζονται τα δικαιώματα των εργαζόμενων των κρατών-μελών στο σύνολο της ενωσιακής επικράτειας. Πρώτον, έχουν το αναφαίρετο δικαίωμα να εργάζονται σε κλάδους αντίστοιχους της εκπαίδευσής τους. Δεύτερον, τόσο οι ίδιοι, όσο και τα μέλη των οικογενειών τους, έχουν δικαίωμα στην ιδιοκτησία, η οποία προστατεύεται από τη ΣΕΑΟΕ. Ειδικότερα, δύνανται να «διαχειρίζονται, να εκμεταλλεύονται και να αξιοποιούν» περιουσιακά στοιχεία που αποκτούν σε κράτη-μέλη της Ένωσης και να «μεταφέρουν ελεύθερα κεφάλαια και αποταμιεύσεις». Τρίτον, έχουν δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση και την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη από το κράτος-μέλος εργασίας τους.

Ιδιαίτερα σε σχέση με την κοινωνική ασφάλιση, στην παράγραφο 3 του άρθρου 98, ορίζεται πως οι «εργαζόμενοι των κρατών-μελών δικαιούνται κοινωνική ασφάλιση για τους ίδιους και τις οικογένειές τους, αντίστοιχη με αυτήν των υπηκόων των κρατών-μελών». Επίσης, θεμελιώνουν «συνταξιοδοτικό δικαίωμα από το κράτος-μέλος εργασίας, σύμφωνα με τη νομοθεσία του καθώς και μέσω διεθνούς συνθήκης μεταξύ των κρατών-μελών». Βάσει σχετικής συμφωνίας των κρατών-μελών επί των συντάξεων, τα έτη εργασίας, έως τη συμπλήρωση του συντάξιμου ορίου ηλικίας, υπολογίζονται αθροιστικά για τους εργαζόμενους, ανεξαρτήτως του κράτους-μέλους στο οποίο προσέφεραν την εργασία τους, ενώ η απονομή της σύνταξης δύναται να καταβάλλεται τμηματικά από το εκάστοτε κράτος-μέλος ανάλογα με τις εργοδοτικές εισφορές και τη χρονική διάρκεια της εργασίας καθώς και τις ειδικότερες προβλέψεις κάθε εθνικής νομοθεσίας⁴¹³.

Όσον αφορά την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, σύμφωνα με την παράγραφο 4 του άρθρου 98 και το παράρτημα 30, «οι εργαζόμενοι και οι οικογένειές τους έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους ημεδαπούς, βάσει των δαπανών του κρατικού προϋπολογισμού και τη νομοθεσία κάθε κράτους-μέλους». Σχετικά με τις περιπτώσεις «έκτακτων αναγκών και άμεσης απειλής για τη ζωή του ασθενούς, η ιατρική φροντίδα παρέχεται δωρεάν έως την αντιμετώπιση της απειλής και, εν συνεχεία, στις περιπτώσεις

⁴¹² Евразийская экономическая комиссия Трудовая миграция и социальное обеспечение трудящихся в Евразийском экономическом союзе, Москва, 2016.

⁴¹³ EEC, Eurasian Economic Union: Facts and Figures, Moscow, 2017.

που ακολουθεί επί μακρόν ανάρρωση, τα έξοδα βαρύνουν τον ασθενή είτε άλλες νομίμως προβλεπόμενες πηγές»⁴¹⁴.

Επιπλέον, σύμφωνα με τις παραγράφους 5-10 του άρθρου 98, οι εργαζόμενοι έχουν συγκεκριμένα δικαιώματα και υποχρεώσεις. Αφενός, δύνανται «να συμμετέχουν σε εργατικά σωματεία» και τα τέκνα τους έχουν πρόσβαση στην εκπαίδευση, ενώ έχουν πρόσβαση στην πληροφόρηση τόσο μέσω των εθνικών αρχών όσο και των εργοδοτών τους, και οι τελευταίοι οφείλουν να τους χορηγούν όλα τα νόμιμα έγγραφα που πιστοποιούν την εργασιακή εμπειρία τους. Αφετέρου, τόσο οι ίδιοι όσο και οι οικογένειές τους «οφείλουν να συμμορφώνονται με την εθνική νομοθεσία των κρατών εργασίας και να σέβονται τον πολιτισμό και τις παραδόσεις των λαών τους, καθώς είναι υπεύθυνοι για αξιόποινες πράξεις που διαπράττουν». Τέλος, «το εισόδημα από την εργασία τους φορολογείται με βάση την εθνική φορολογική νομοθεσία του κράτους-μέλους εργασίας είτε και συναφείς διεθνείς συνθήκες μεταξύ των κρατών-μελών, σύμφωνα με τα όσα προβλέπει η Συνθήκη»⁴¹⁵.

4.4 Συμπέρασμα

Τα ευρήματα του παρόντος κεφαλαίου δεικνύουν ότι είναι εφικτή η οικονομική ολοκλήρωση των κρατών-μελών και έχει στρατηγική σημασία για τη Ρωσική Ομοσπονδία. Συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε πως η ΕΑΟΕ συνιστά μία οντότητα, που ανταποκρίνεται, τόσο στη θεωρία της οικονομικής ολοκλήρωσης του Balassa καλύπτοντας το στάδιο της «οικονομικής ένωσης»⁴¹⁶, όσο και στη θεωρία της «βαθιάς ολοκλήρωσης», τα κριτήρια της οποίας αντίστοιχα υπερκάλυψε. Παράλληλα, καταδείχθηκε ότι, στο συνολικό φάσμα πολιτικών ολοκλήρωσης, η Ρωσία συνιστά τον πυρήνα της Ένωσης. Το ρωσικό κράτος διαθέτει πόρους για τη σταθερότητα και την εμβάθυνση της ολοκλήρωσης, αυξάνοντας, συγχρόνως, τις θεσμικές και λειτουργικές

⁴¹⁴ Το πρωτόκολλο του παραρτήματος 30 ορίζει λεπτομερώς τα σχετικά με την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη των εργαζόμενων και των οικογενειών τους που προέρχονται από κράτη-μέλη. Πέραν των ανωτέρω, σε επίπεδο πρεσβειών και τομέων υγείας, οι εθνικές αρχές συνεργάζονται μεταξύ τους στις περιπτώσεις άμεσων διακομιδών των ασθενών στους τόπους μόνιμης διαμονής τους. Σε αυτήν την περίπτωση, υπεύθυνο για την ιατρική φροντίδα καθίσταται το κράτος μόνιμης διαμονής είτε προέλευσης του ασθενούς. Ωστόσο, τα κράτη-μέλη έχουν τη δυνατότητα εμβάθυνσης της συνεργασίας τους στον ιατρικό τομέα μέσω διεθνούς συνθήκης (αρ. 98 παρ. 4).

⁴¹⁵ Η συγκεκριμένη διάταξη αφορά την ενότητα της ΣΕΑΟΕ που ρυθμίζει τη φορολογία των ατομικών εισοδημάτων, βάσει της οποίας οι φόροι, που καταβάλλει ο φορολογούμενος στο κράτος εργασίας του και στο κράτος μόνιμης διαμονής του, δύνανται να συμψηφίζονται. Βλ. σχετικά, παραπάνω, 4.3.5 Φόροι και φορολογία.

⁴¹⁶ Βλ. παραπάνω, 4.1 Εισαγωγή και 4.3 Ο Κοινός Οικονομικός Χώρος.

προϋποθέσεις για την ενίσχυση του γεωοικονομικού ελέγχου της Μόσχας στην ενωσιακή επικράτεια.

Ειδικότερα, η οικονομική ένωση καθίσταται μία απτή πραγματικότητα, τόσο σε θεσμικό, όσο και σε λειτουργικό επίπεδο. Σύμφωνα με τις θεωρητικές προσεγγίσεις που λήφθηκαν υπόψη, οι περιφερειακές οικονομικές συνεργασίες προσλαμβάνουν τη μορφή ελεύθερων εμπορικών χώρων και τελωνειακών ενώσεων, ενώ η κοινή αγορά και η οικονομική ένωση αποτελούν εξελικτικές μορφές συνεργασίας⁴¹⁷. Κατά τους Balassa και Sapir, η οικονομική ολοκλήρωση διακρίνεται σε «στάδια»: «Ελεύθερος εμπορικός χώρος, τελωνειακή ένωση, κοινή αγορά και οικονομική ένωση»⁴¹⁸. Ειδικότερα, ο Balassa επισήμανε στη θεωρία του πως η πλήρωση της οικονομικής ένωσης πρέπει να συνοδεύεται από τη διασφάλιση της κινητικότητας των παραγωγικών συντελεστών και τον εναρμονισμό των πολιτικών της, ενώ η «πλήρης οικονομική ολοκλήρωση» διακρίνεται από την ενοποίησή τους, υπό την καθοδήγηση «υπερεθνικής αρχής η οποία εκδίδει δεσμευτικές αποφάσεις»⁴¹⁹.

Η Ένωση αποτελεί ένα υπόδειγμα προωθημένης οικονομικής ολοκλήρωσης, διότι διαθέτει τον ελεύθερο εμπορικό χώρο, την τελωνειακή ένωση και την εσωτερική αγορά, που ιδρύονται μέσω των διατάξεων της ΤΕ (Μέρος 2^ο). Σημαντικό στοιχείο για την κινητικότητα των παραγωγικών συντελεστών και τη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς είναι οι διατάξεις των άρθρων 1, 4 και 28, που ορίζουν ως έναν από τους κύριους στόχους της Ένωσης την προάσπιση των «τεσσάρων θεμελιωδών ελευθεριών», οι οποίες προτάσσονται και από την ευρωπαϊκή εμπειρία⁴²⁰. Οι συγκεκριμένες διατάξεις ενισχύονται εφαρμοστικά από τις αντίστοιχες πολιτικές και, κυρίως, τις πολιτικές για την «απελευθέρωση του εμπορίου υπηρεσιών, της σύστασης εταιρειών και επενδύσεων» (αρ. 65-69), τη ρύθμιση των χρηματοοικονομικών αγορών

⁴¹⁷ R. G. Lipsey, "The Theory of Customs Union: A General Survey", *The Economic Journal*, Vol. 70, No. 279, 1960, σελ. 496-513, P. J. Lloyd, "Regional Trading Arrangements and Regional Integration", *Asian Economic Journal*, Vol. 10, No. 1, 1996, σελ. 1-28 και R. Baldwin and A. Venables, "Regional Economic Integration", G. Grossman and K. Rogoff (Εκδ.), *Handbook of International Economics*, vol III, First Edition, Eastbourne, 1995, σελ. 1597-1644.

⁴¹⁸ B. Balassa, "Towards a theory of economic integration", *Kyklos International Review of Social Sciences*, Vol. 14, No. 1, 1961, σελ. 1-17 και A. Sapir, "European Integration at the Crossroads: A Review Essay on the 50th Anniversary of Bela Balassa's 'Theory of Economic Integration'", *Journal of Economic Literature*, Vol. 49, No. 4, 2011, σελ. 1200-1229.

⁴¹⁹ B. Balassa, "Towards a theory of economic integration", *Kyklos International Review of Social Sciences*, Vol. 14, No. 1, 1961, σελ. 1-17.

⁴²⁰ A. Glencross, *Η Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2015, σελ. 224-228.

(αρ. 70), τη φορολογική πολιτική (αρ. 71-73), την πολιτική ανταγωνισμού (αρ. 74-77) και τη μετανάστευση εργατικού δυναμικού (αρ. 96-98).

Η Ένωση σφραγίζει το στάδιο της οικονομικής ένωσης, όπως προκύπτει από το σύνολο των διατάξεων του ΚΟΧ και την εναρμόνιση των πολιτικών του, που συνθέτουν μία ευρεία ολοκλήρωση σε πολλαπλούς τομείς. Κρίσιμα στοιχεία για τη λειτουργία του ΚΟΧ συνιστούν η μακροοικονομική και η νομισματική πολιτική, οι οποίες συντελούν στη σταθεροποίηση της Ένωσης και θέτουν τις βάσεις για τον εναρμονισμό των εθνικών οικονομιών και τη βαθύτερη σύγκλισή τους στο μέλλον. Όπως προέκυψε κατά την ανάλυση των άρθρων 62-63, η ΣΕΑΟΕ προάγει τη μακροοικονομική σύγκλιση των κρατών-μελών μέσω των «Βασικών Μακροοικονομικών Δεικτών» (δημοσιονομικό έλλειμμα, δημόσιο χρέος και πληθωρισμός), εντάσσοντας τις εθνικές οικονομίες σε ένα πλαίσιο δημοσιονομικής πειθαρχίας και μακροοικονομικής σταθερότητας. Σύμφωνα με το άρθρο 64, τα κράτη-μέλη οφείλουν να εναρμονίζουν τις νομισματικές πολιτικές τους, ενώ οι κεντρικές τράπεζες βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση και υπάρχει πρόβλεψη για τη λειτουργία υπερεθνικής νομισματικής αρχής. Συν τοις άλλοις, το καθεστώς ρύθμισης των χρηματοοικονομικών αγορών εμπλαισιώνει το εγχείρημα της νομισματικής ένωσης μέσω της λειτουργίας κοινής χρηματοοικονομικής αγοράς και την πρόβλεψη για τη σύσταση υπερεθνικής ρυθμιστικής αρχής.

Συνεπώς, υφίστανται σημαντικές καταστατικές και λειτουργικές προϋποθέσεις για την οικονομική και τη νομισματική ενοποίηση των κρατών-μελών στο πλαίσιο μιας διακυβέρνησης που ομοιάζει στην ΕΕ. Κατ' αναλογία, τα κριτήρια σύγκλισης της ευρασιατικής μακροοικονομικής πολιτικής δύνανται να μετεξελιχθούν σε κριτήρια ένταξης στην ευρασιατική οικονομική και νομισματική ένωση του μέλλοντος, όπως συνέβη με την ΟΝΕ. Επιπλέον, η ανεξάρτητη αρχή, που θα συντονίζει τη νομισματική πολιτική, αποτελούμενη από τους επικεφαλής των κεντρικών τραπεζών των κρατών-μελών, δύναται να αποτελέσει τη μελλοντική «Ευρασιατική Κεντρική Τράπεζα» αντιστοίχως της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ), όπως και η υπερεθνική ρυθμιστική αρχή των χρηματοοικονομικών αγορών αντιστοίχως της Ευρωπαϊκής Αρχής Κινητών Αξιών και Αγορών (ΕΣΜΑ) και η Ευρασιατική Τράπεζα Ανάπτυξης εν συγκρίσει με την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (ΕΤΕ).

Το ανωτέρω συμπέρασμα συνάγεται εφαρμόζοντας τη Θεωρία των Άριστων Νομισματικών Περιοχών. Στο υποκεφάλαιο 4.3.2 σημειώθηκε πως μία «Άριστη Νομισματική Περιοχή» συνίσταται, εφόσον συντρέχουν πολλαπλές προϋποθέσεις, οι κυριότερες εκ των οποίων είναι η κινητικότητα των παραγωγικών συντελεστών, η σταθερότητα των συναλλαγματικών ισοτιμιών, η «ανοικτότητα» της οικονομίας, η δημοσιονομική ολοκλήρωση, η χρηματοοικονομική ολοκλήρωση, η ύπαρξη κοινού προϋπολογισμού και η συνολική συμμετρία των οικονομιών⁴²¹. Η Ένωση, αν και δεν αποτελείται από συμμετρικές οικονομίες, διαθέτει τους απαραίτητους μηχανισμούς παρέμβασης μέσω του κοινού προϋπολογισμού, της μακροοικονομικής και της νομισματικής πολιτικής. Επίσης, παρότι οι οικονομίες δεν ανταποκρίνονται πλήρως στην έννοια της «ανοικτότητας», η πολιτική ανταγωνισμού (αρ. 74-76), σε συνδυασμό με την απελευθέρωση του εμπορίου υπηρεσιών, της σύστασης εταιρειών και επενδύσεων» (άρθρα 65-69) και, κυρίως, την πρόσδεση στο Δίκαιο του ΠΟΕ (προοίμιο ΣΕΑΟΕ), συνιστούν τα μέσα για τη διασφάλισή της. Ως εκ τούτου, είναι πιθανό το ενδεχόμενο της μετάβασης σε μία νομισματική ένωση.

Περαιτέρω, διανοίχθηκε το στάδιο της «πλήρους οικονομικής ολοκλήρωσης», με βάση τη θεωρία του Balassa ⁴²². Ως προϋποθέσεις «πλήρους οικονομικής ολοκλήρωσης» λογίζονται η ύπαρξη «υπερεθνικής αρχής», που εκδίδει «δεσμευτικές αποφάσεις», και «η ενοποίηση των πολιτικών» πρώτιστα της δημοσιονομικής και της νομισματικής. Στην ΕΑΟΕ η υπερεθνική αρχή υπάρχει και είναι η Επιτροπή, η οποία «εκδίδει δεσμευτικές αποφάσεις, άμεσα εφαρμόσιμες» στις εθνικές έννομες τάξεις, και «οδηγίες οργανωτικού και διοικητικού περιεχομένου» (παράρτημα 1 παρ. 13). Επιπλέον, σύμφωνα με τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και νομοθέτησης, που αναλύθηκαν βάσει των σχημάτων 3.1 και 3.2, οι αποφάσεις της Επιτροπής διασφαλίζουν την εφαρμογή των αποφάσεων και των οδηγιών του Ανωτάτου και του Διακυβερνητικού Συμβουλίου.

⁴²¹ Βλ. σχετικά το συγκεκριμένο υποκεφάλαιο και τις σχετικές αναφορές: R. Mundell, "A Theory of Optimum Currency Areas", *The American Economic Review*, Vol. 51, No. 4, 1961, σελ. 657-665, R. McKinnon, "Optimum Currency Areas", *The American Economic Review*, Vol. 53, No. 4, 1963, σελ. 717-725, G. Tavlas, "The 'New' Theory of Optimum Currency Areas", *The World Economy*, Vol. 16, No. 6, 1993, σελ. 663-685, P. De Grauwe and F. Mondelli, "Endogeneities of Optimum Currency Areas. What brings countries sharing a single currency closer together?", European Central Bank, Working Papers, No. 468/Απρίλιος 2005 και P. De Grauwe and Y. Ji, "Flexibility versus Stability. A difficult trade-off in the eurozone", CEPS, Working Document, No. 422/Απρίλιος 2016.

⁴²² Βλ. παραπάνω, 4.3 Ο Κοινός Οικονομικός Χώρος.

Ωστόσο, δεν υφίσταται η δεύτερη προϋπόθεση, δηλαδή η ενοποίηση των πολιτικών, γι' αυτό υφίσταται ένα θεσμικό και λειτουργικό κενό προς την «πλήρη οικονομική ολοκλήρωση». Παρότι το εύρος των πολιτικών ολοκλήρωσης είναι εκτενέστατο, η κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ Επιτροπής και κρατών-μελών δεικνύει ότι τα τελευταία διατηρούν υπό τον έλεγχο τους σημαντικές πολιτικές, συγκρατώντας τη δυναμική της ολοκλήρωσης και την ολοκληρωμένη μετάβαση της Ένωσης σε καθεστώς «πλήρους οικονομικής ολοκλήρωσης». Όπως αποτυπώνεται στον πίνακα 4.1, η ΤΕ, κατά το μεγαλύτερο μέρος της, εμπίπτει στο φάσμα των αρμοδιοτήτων της Επιτροπής, αλλά η εξωτερική εμπορική πολιτική εμπίπτει στη συναρμοδιότητα, αφού το Ανώτατο Συμβούλιο αποφασίζει για τη διεθνή δραστηριότητα της Ένωσης (αρ. 7). Στον ΚΟΧ, το πλήθος των πολιτικών κατατάσσεται στο φάσμα της συναρμοδιότητας και τα κρίσιμα πεδία της μακροοικονομικής και της νομισματικής πολιτικής εμπίπτουν, αντιστοίχως, στη συναρμοδιότητα και την αρμοδιότητα των κρατών-μελών. Τα κράτη-μέλη διατηρούν, επίσης, υπό τον έλεγχό τους άμεσα είτε έμμεσα, μέσω των διακυβερνητικών οργάνων, τις πολιτικές της ρύθμισης των χρηματοοικονομικών αγορών, της φορολογίας και της εσωτερικής μετανάστευσης. Κοντολογίς, η κατανομή των αρμοδιοτήτων δεικνύει ότι η ενίσχυση της Επιτροπής συναρτάται με την εμφάθυση της Ένωσης.

Πίνακας 4.1: Κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ Επιτροπής και κρατών-μελών

Τομείς λειτουργίας και πολιτικές της ΕΑΟΕ		
Επιτροπή	Συναρμοδιότητα	Κράτη-Μέλη
ΤΕ: - Εσωτερική αγορά, - Κοινές αγορές φαρμάκων και ιατρικών προϊόντων	ΤΕ: - Εξωτερική εμπορική πολιτική, - Τεχνικός κανονισμός, - Υγειονομικά, κτηνιατρικά και φυτοϋγειονομικά μέτρα,	ΤΕ: Προστασία καταναλωτή
ΚΟΧ: - Γενικές αρχές και κανόνες ανταγωνισμού, - Ενεργειακή πολιτική - Πολιτική διανοητικής ιδιοκτησίας	ΚΟΧ: - Μακροοικονομική πολιτική, - Απελευθέρωση εμπορίου υπηρεσιών, σύστασης εταιριών και επενδύσεων - Φυσικά μονοπώλια - Δημόσιες συμβάσεις - Πολιτική μεταφορών - Βιομηχανική πολιτική - Αγροτική πολιτική	ΚΟΧ: - Νομισματική πολιτική - Ρύθμιση χρηματοοικονομικών αγορών - Φόροι και φορολογία - Μετανάστευση εργατικού δυναμικού

Προς τον σκοπό αυτό, άλλωστε, έχει επινοηθεί η κατηγοριοποίηση των πολιτικών σε «κοινές», «συμφωνηθείσες» και «συντονισμένες». Η συγκεκριμένη κατηγοριοποίηση εξασφαλίζει τον εναρμονισμό των πολιτικών μέσω της σύνδεσής

τους με τους κύριους στόχους της Ένωσης, δημιουργώντας το θεσμικό και λειτουργικό υπόβαθρο για την ενοποίησή τους σε επόμενο στάδιο εμβάθυνσης. Η μακροοικονομική και η νομισματική πολιτική, αν και κατατάσσονται στις «συμφωνηθείσες πολιτικές», συνδέονται άμεσα με τους κύριους στόχους της «αειφόρου οικονομικής ανάπτυξης και της ελεύθερης κυκλοφορίας αγαθών, υπηρεσιών και κεφαλαίων» (αρ. 4)⁴²³. Ανάλογη σύνδεση με τους κύριους στόχους της Ένωσης υφίσταται για την αγροτική πολιτική, που χαρακτηρίζεται «συμφωνηθείσα (συντονισμένη)» και συνδέεται με το «βιοτικό επίπεδο, την ανάπτυξη και την κυκλοφορία των προϊόντων εντός της εσωτερικής αγοράς»⁴²⁴.

Συνεπώς, η ΣΕΑΟΕ προβλέπει την αντιμετώπιση του ελλείμματος αρμοδιοτήτων που διαθέτει η Επιτροπή και την ενίσχυση της εμβάθυνσης της οικονομικής ένωσης των κρατών-μελών, χωρίς να αναπτύσσονται κεντρόφυγες δυνάμεις. Πέρα από την καταστατική και άμεση σύνδεση με τις συγκεκριμένες πολιτικές, οι κύριοι στόχοι της Ένωσης συνδέονται έμμεσα και σε λειτουργικό επίπεδο με όλο το φάσμα των πολιτικών ολοκλήρωσης. Όπως αποτυπώνεται στον πίνακα 4.2, σχεδόν όλες οι πολιτικές ολοκλήρωσης⁴²⁵ συμβάλλουν στην πλήρωση των κύριων στόχων, εξυπηρετώντας τους μεμονωμένα είτε και σωρευτικά. Επομένως, διαπιστώνεται ότι, μέσω της άμεσης είτε της έμμεσης σύνδεσής τους με τις πολιτικές ολοκλήρωσης, οι κύριοι στόχοι συνθέτουν ένα πλαίσιο λειτουργικής αλληλεπίδρασης, το οποίο προάγει τη μετάβαση των κρατών-μελών σε καθεστώς «πλήρους οικονομικής ολοκλήρωσης».

Πίνακας 4.2: Σύνδεση πολιτικών με τους κύριους στόχους της Ένωσης

Κύριοι Στόχοι ΕΑΟΕ	Πολιτικές ολοκλήρωσης
Βιοτικό Επίπεδο	Αγροτική πολιτική, Υγειονομικά, κτηνιατρικά και φυτοϋγειονομικά μέτρα, Φυσικά μονοπώλια
Αειφόρος Οικονομική Ανάπτυξη	Μακροοικονομική πολιτική, Ενεργειακή πολιτική, Πολιτική μεταφορών, Βιομηχανική πολιτική, Αγροτική πολιτική
Κοινή Αγορά	Εσωτερική αγορά, Κοινές αγορές φαρμάκων και ιατρικών προϊόντων, Τεχνικός κανονισμός, Προστασία του καταναλωτή, Νομισματική πολιτική, Απελευθέρωση εμπορίου υπηρεσιών, σύστασης εταιρειών και επενδύσεων, Ρύθμιση χρηματοοικονομικών αγορών, Φόροι και φορολογία, Ενεργειακή πολιτική, Πολιτική μεταφορών, Βιομηχανική πολιτική, Αγροτική πολιτική, Μετανάστευση εργατικού δυναμικού
Ανταγωνιστικότητα	Απελευθέρωση εμπορίου υπηρεσιών, σύστασης εταιρειών και επενδύσεων, Γενικές αρχές και κανόνες ανταγωνισμού, Βιομηχανική πολιτική
Ενσωμάτωση στην Παγκόσμια Οικονομία	Εξωτερική εμπορική πολιτική, Νομισματική πολιτική, Ρύθμιση χρηματοοικονομικών αγορών

⁴²³ Βλ. παραπάνω, 4.3.1 Μακροοικονομική πολιτική και 4.3.2 Νομισματική πολιτική.

⁴²⁴ Βλ. παραπάνω, 4.3.13 Αγροτική πολιτική.

⁴²⁵ Βλ. παραπάνω, υποσημειώσεις 221 και 303-304.

Επιπροσθέτως, με δεδομένη την επίτευξη της οικονομικής ολοκλήρωσης στο στάδιο της οικονομικής ένωσης, προκύπτει από τη θεωρία ότι η Ένωση εμπίπτει και στο πλαίσιο της «βαθιάς ολοκλήρωσης». Οι μόνες πολιτικές που δεν συνδέονται προδήλως με τους κύριους στόχους της είναι οι δημόσιες συμβάσεις και η πολιτική για τη διανοητική ιδιοκτησία, οι οποίες, ωστόσο, αποτελούν κοινό τόπο για τις αναλύσεις των οικονομικών συνεργασιών, που κατατάσσονται στο φάσμα της συγκεκριμένης θεωρίας. Σύμφωνα με τον Lloyd ⁴²⁶ και άλλους εισηγητές της ⁴²⁷, η «βαθιά ολοκλήρωση» υπάρχει σε μία οικονομική συνεργασία, που υπερβαίνει τα όρια του εμπορίου αγαθών και συμπεριλαμβάνει πρόσθετα και ευρύτερα πεδία. Πέραν της διανοητικής ιδιοκτησίας και των δημοσίων συμβάσεων, η πολιτική για τις επενδύσεις, η πολιτική ανταγωνισμού η ενεργειακή πολιτική, η αγροτική πολιτική και το εργασιακό καθεστώς συγκαταλέγονται στους τομείς, που προτείνονται από τους θεωρητικούς ως πεδία «βαθιάς ολοκλήρωσης» ⁴²⁸. Συνεπώς, βάσει των πολιτικών που αναλύθηκαν παραπάνω, η Ένωση υπερκαλύπτει το σύνολο των προτεινόμενων πεδίων.

Συνοψίζοντας, η ΕΑΟΕ έχει επιτύχει μία προχωρημένη οικονομική ολοκλήρωση, η οποία επαληθεύεται από τις θεωρίες της «πλήρους» και της «βαθιάς ολοκλήρωσης» και αποτυπώνεται σχετικά στον πίνακα 4.3. Προκειμένου να επιτύχει την ολοκληρωμένη μετάβασή της στην «πλήρη οικονομική ολοκλήρωση» είναι απαραίτητη η εκχώρηση περισσότερων αρμοδιοτήτων προς την Επιτροπή, ώστε να προωθηθεί η ενοποίηση των πολιτικών ολοκλήρωσης και κυρίως της μακροοικονομικής και της νομισματικής ταυτόχρονα με τη στοχευμένη κατανομή πόρων μέσω του προϋπολογισμού. Σε κάθε περίπτωση, είναι θετικό ότι η επιτευχθείσα ολοκλήρωση προωθήθηκε σε εξαιρετικά σύντομο χρονικό διάστημα και εμπλαισιώνεται από μία αποτελεσματική διακυβέρνηση, που συμβάλλει στην πολιτική και οικονομική φιλελευθεροποίηση των κρατών-μελών. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την ανάγκη προώθησης ευρειών και ανθεκτικών στον χρόνο μεταρρυθμίσεων στις οικονομίες των κρατών-μελών θα καταστήσει εντονότερη την ανάγκη ενοποίησης των πολιτικών και δεν αποκλείει την επιλογή της νομισματικής ένωσης στο μέλλον.

⁴²⁶ P. Lloyd, "Deep Integration in Regional Trading Agreements", T. Van Hoa and C. Harvie (Εκδ.), *Regional Trade Agreements in Asia*, Edward Elgar, Cheltenham, 2008, σελ. 16-43.

⁴²⁷ Βλ. παραπάνω, 4.1 Εισαγωγή και 4.3 Ο Κοινός Οικονομικός Χώρος.

⁴²⁸ Βλ. παραπάνω, 4.3 Ο Κοινός Οικονομικός Χώρος, όπου αναφέρονται αναλόγως οι θεωρητικές προσεγγίσεις των Claar και Nölke, Ahcar και Siroën καθώς και Wignaraja, Ramizo και Burmeister.

Πίνακας 4.3: Το εύρος της ολοκλήρωσης της ΕΑΟΕ

Ολοκλήρωση	ΕΑΟΕ	
Ελεύθερος Εμπορικός Χώρος	✓	
Τελωνειακή Ένωση	✓	
Κοινή Αγορά	✓	
Οικονομική Ένωση	✓	
«Πλήρης Οικονομική Ολοκλήρωση»	Υπερεθνική αρχή ✓	Ενοποιημένες πολιτικές X
«Βαθιά Ολοκλήρωση»	✓	

Όσον αφορά, τέλος, τη διάσταση της διεύρυνσης των πεδίων συνεργασίας μεταξύ των κρατών-μελών, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η Ένωση αποτελεί ένα υπόδειγμα αλληλουχίας θεωριών, που απολήγουν στο φάσμα της υψηλής στρατηγικής. Εφαρμόζοντας τις θεωρίες του «Λειτουργισμού» και του «Νεολειτουργισμού» των Mitrany⁴²⁹ και Haas⁴³⁰, στην περίπτωση της ΤΕ και του ΚΟΧ διαπιστώνεται η μετάβαση από τις εμπορικές συναλλαγές σε στενότερες μορφές συνεργασίας, στην τελωνειακή ένωση, την κοινή αγορά και την οικονομική ένωση. Πρόκειται, δηλαδή, για ένα αμιγές δείγμα λειτουργισμικής εμβάθυνσης και, ταυτόχρονα, για μία διευρυνόμενη διαδικασία, που οδηγεί στην αλληλεπίδραση των κρατικών εθνικών αρχών με την Επιτροπή, εμπίπτοντας βαθμηδόν στο φάσμα του «Νεολειτουργισμού» και της πολιτικής συνεργασίας, τόσο στο πλαίσιο της διακυβέρνησης, όσο και στη σφαίρα των εξωτερικών σχέσεων και συνεργασιών. Σύμφωνα με τον Gilpin, τα περιφερειακά εγχειρήματα ολοκλήρωσης περιλαμβάνουν κατά κύριο λόγο πολιτικούς «ηγετικούς» στόχους⁴³¹. Οι στόχοι αυτοί ερμηνεύονται μέσω της υψηλής στρατηγικής και της αντίστοιχης Θεωρίας του Παπασωτηρίου, ο οποίος κατέδειξε ότι οι μεγάλες δυνάμεις συνιστούν διεθνείς οργανισμούς, για να προσελκύσουν συμμάχους και να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντά τους⁴³².

Πράγματι, η ΕΑΟΕ εξυπηρετεί στρατηγικά συμφέροντα της Ρωσικής Ομοσπονδίας, τόσο στον πολιτικό, όσο και στον οικονομικό τομέα. Στα προηγούμενα

⁴²⁹ D. Mitrany, *A Working Peace System*, Oxford University Press, London, 1944.

⁴³⁰ E. B. Haas, "The Challenge of Regionalism", *International Organization*, Vol. 12, No. 4, 1958, σελ. 440-458.

⁴³¹ R. Gilpin, *Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία. Η διεθνής οικονομική τάξη*, Ποιότητα, Αθήνα, 2009, σελ. 418-442.

⁴³² Χ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011, σελ. 15.

κεφάλαια, αναδείχθηκε ότι η Μόσχα διασύνδεσε τη μετασοβιετική της πορεία με την ευρασιατική ολοκλήρωση και ενισχύθηκε πολιτικά από την Ένωση και τους θεσμούς της. Από γεωοικονομική άποψη, η Ρωσία αναλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος του κόστους λειτουργίας της Ένωσης και διευρύνει τον έλεγχό της σε ένα σημαντικό τμήμα της ιστορικής σφαίρας επιρροής της μέσω της ΤΕ και του ΚΟΧ. Όσον αφορά την ΤΕ, μέσω της εξωτερικής εμπορικής πολιτικής, η Ρωσία αναβαθμίζει και επεκτείνει τις συνεργασίες της⁴³³, ενώ λαμβάνει, αναλόγως των εισφορών της στον προϋπολογισμό και των εισαγωγών στην επικράτειά της, το μεγαλύτερο μέρος των εσόδων από το κοινό δασμολόγιο⁴³⁴. Επίσης, σε κάθε οικονομική ένωση η λειτουργία της κοινής αγοράς και το αμοιβαίο εμπόριο εξυπηρετούν πρώτιστα το κράτος-μέλος με τη μεγαλύτερη παραγωγική βάση, το οποίο δύναται να ενισχύσει τις εξαγωγές του διοχετεύοντας τα προϊόντα του στα υπόλοιπα μέλη. Αντίστοιχα, στην ΕΑΟΕ το μέλος με τη μεγαλύτερη παραγωγική βάση είναι η Ρωσία, που συνιστά «άνω του 80% του ευρασιατικού ΑΕΠ»⁴³⁵ και εξάγει τα προϊόντα της στις επικράτειες των υπολοίπων κρατών-μελών.

Σε ό,τι αφορά τον ΚΟΧ. Η μακροοικονομική πολιτική και τα κριτήρια δημοσιονομικής προσαρμογής έχουν διαμορφωθεί σύμφωνα με τις ρωσικές δημοσιονομικές επιδόσεις, ενώ λαμβάνεται υπόψη η πρόβλεψη των τιμών του αργού πετρελαίου και του φυσικού αερίου, για τις οποίες η Ρωσία ενημερώνει διαρκώς τις υπόλοιπες εθνικές αρχές. Η νομισματική πολιτική ασκείται με γνώμονα την προστασία του ρουβλίου από κερδοσκοπικές επιθέσεις και την αύξηση της χρήσης εθνικών νομισμάτων στο αμοιβαίο εμπόριο, προκειμένου το ρωσικό εθνικό νόμισμα να ανατιμηθεί έναντι εκείνων των ανταγωνιστριών δυνάμεων στον ευρασιατικό χώρο. Βάσει του καθεστώτος των φυσικών μονοπωλίων, η Ρωσία διατηρεί το μονοπώλιο της μεταφοράς φυσικού αερίου, τις μεταφορές και τις επικοινωνίες, ούσα κυρίαρχη στις κοινές αγορές ενέργειας και μεταφορών, ενισχύοντας τη διασύνδεσή της με τις επικράτειες των υπολοίπων κρατών-μελών και την εξάρτηση των τελευταίων από τους πόρους και τις υποδομές της.

⁴³³ Βλ. παραπάνω, 4.2.4 Εξωτερική εμπορική πολιτική: Γενικές κατευθύνσεις και, παρακάτω, 5.3.1 Αλληλεπιδράσεις: Ο κύκλος του μέλλοντος.

⁴³⁴ Βλ. παραπάνω, 4.2.2 Αρχές λειτουργίας και η εσωτερική αγορά.

⁴³⁵ Κ. Kirkham, "The formation of the Eurasian Economic Union: How successful is the Russian regional hegemony?", *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 7, No. 2, 2016, σελ. 111-128.

Ως εκ τούτου, η οικονομική ολοκλήρωση της ΕΑΟΕ συνιστά έναν πυλώνα της σύγχρονης ρωσικής υψηλής στρατηγικής. Κατ' ακολουθίαν, η ανάπτυξη της παρούσας εργασίας οδηγείται στην εξέταση της στρατηγικής διάστασης, ξεκινώντας από τη στρατιωτική συνεργασία των κρατών-μελών στον ΟΣΣΑ και την ευθυγράμμιση της Ρωσίας και των συμμάχων της με την Κίνα στον ΟΣΣ. Εστιάζοντας στις αλληλεπιδράσεις μέσα από τις οποίες διαμορφώθηκε το ευρασιατικό εγχείρημα ολοκλήρωσης και σε αυτές που έχει παραγάγει κατά την εξέλιξή του, ελέγχονται οι τελικές επιδράσεις του στην παγκόσμια τάξη.

Κεφάλαιο 5

Υψηλή στρατηγική

5.1 Εισαγωγή

Η ΕΑΟΕ εμπλαισιώνεται αμυντικά από τη Ρωσία και τη στρατιωτική συνεργασία της με τα κράτη-μέλη της Ένωσης, διευρύνοντας τις προοπτικές της ευρασιατικής ολοκλήρωσης. Σε κάθε κράτος-μέλος η Ρωσία διαθέτει στρατιωτικές βάσεις και υποδομές, ενώ όλα τα μέλη της ΕΑΟΕ είναι συγχρόνως και μέλη του Οργανισμού της Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας (ΟΣΣΑ). Επίσης, η πλειοψηφία των μελών των δύο Οργανισμών είναι μέλη του Οργανισμού Συνεργασίας της Σαγκάης (ΟΣΣ), του οποίου Κίνα και Ρωσία συνηγορούνται συνεργαζόμενες με άλλες κομβικές δυνάμεις της Ασίας στους τομείς της διεθνούς πολιτικής, της ασφάλειας και της οικονομίας. Κατ' επέκταση, η ΕΑΟΕ και ο ΟΣΣΑ καθίστανται δύο οργανισμοί, που εξυπηρετούν την αύξηση της ισχύος και τη διεπίπεδη ενίσχυση της επιρροής της Ρωσικής Ομοσπονδίας στην Ευρασία, ενώ αλληλεπιδρούν με τον ΟΣΣ και το σχέδιο «Πρωτοβουλία Ζώνη και Δρόμος», εμβαθύνοντας τη συνεργασία των δύο κορυφαίων δυνάμεων της διαπεριφέρειας.

Η στρατιωτική εμπλαισίωση της Ένωσης καταδεικνύει με τη σειρά της, έπειτα από τη θεσμική οργάνωση και τις οικονομικές πολιτικές, ότι η ευρασιατική ολοκλήρωση ταυτίζεται με τη ρωσική υψηλή στρατηγική. Σύμφωνα με τον Παπασωτηρίου, «από τη σκοπιά των μεγάλων δυνάμεων η προώθηση διεθνών θεσμών και ιδεολογιών ευνοϊκών για την εμπέδωση της επιρροής και της ισχύος τους αποτελεί συνήθως κεντρικό στοιχείο της μακροσκοπικής υψηλής τους στρατηγικής»⁴³⁶. Κατά τον P. Kennedy, «η ουσία της υψηλής στρατηγικής βρίσκεται στην πολιτική, στη δυνατότητα των ηγετών να συγκεντρώνουν όλα τα στοιχεία, τόσο τα στρατιωτικά, όσο και τα μη στρατιωτικά, για την προάσπιση και ενίσχυση των βέλτιστων συμφερόντων του έθνους στη μακροχρόνια περίοδο»⁴³⁷. Επίσης, ο L. Hart υποστήριξε ότι «ο ρόλος της υψηλής στρατηγικής είναι να συντονίζει και να διευθύνει όλες τις πηγές ενός έθνους ή ομάδας εθνών, προς την κατεύθυνση επιτεύξεως του πολιτικού σκοπού του πολέμου [...] για την εξασθένηση του αντιπάλου»⁴³⁸. Αναλόγως, η Ρωσία ηγήθηκε της

⁴³⁶ Χ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011, σελ. 15.

⁴³⁷ P. Kennedy (Εκδ.), *Grand Strategies in War and Peace*, Yale University, 1991, σελ. 5.

⁴³⁸ L. Hart, *Η Στρατηγική της Έμμεσης Προσεγγίσεως*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1995, σελ. 501-502.

δημιουργίας της ΕΑΟΕ, του ΟΣΣΑ και του ΟΣΣ, εφαρμόζοντας τη σύγχρονη υψηλή στρατηγική της. Ως κυρίαρχη δύναμη στην ΕΑΟΕ και τον ΟΣΣΑ και συνηγέτιδα στον ΟΣΣ αξιοποιεί τους πόρους και τις δυνάμεις της, προκειμένου να ισχυροποιηθεί στο επίπεδο του ευρασιατικού χώρου και διεθνώς, διεκδικώντας τουλάχιστον μία «ηγετική θέση» στη διαπεριφέρειά της έναντι των δυτικών δυνάμεων⁴³⁹.

Η υψηλή στρατηγική κάθε κρατικής μονάδας επηρεάζεται από το διεθνές σύστημα. Σύμφωνα με τους Α. Platias και C. Koliopoulos, «το πεδίο της υψηλής στρατηγικής είναι πρωτίστως το διεθνές σύστημα. Η υψηλή στρατηγική ενός κράτους επηρεάζεται εκτενώς από παράγοντες, όπως η δομή του διεθνούς συστήματος, η διεθνής ισορροπία ισχύος, η διεθνής διπλωματική σκηνή και οι τάσεις στη διεθνή πολιτική οικονομία»⁴⁴⁰. Κατ' επέκταση, η «διεθνής φιλελεύθερη τάξη», που διαμορφώθηκε μετά τον Β' ΠΠ⁴⁴¹ και επηρεάστηκε από τις «εθνικές επιδιώξεις των ΗΠΑ» ελλείπει εναλλακτικού πόλου ισχύος μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ⁴⁴², συνιστά το σύγχρονο διεθνές σύστημα και αποτυπώνει τον διεθνή καταμερισμό ισχύος. Τόσο το σύστημα όσο και η ισχύς μεταβάλλονται ανά εποχή από τις δυναμικές αλληλεπιδράσεις των εθνικών συμφερόντων και των στρατηγικών εξυπηρέτησής τους. Ο Gilpin σημειώνει ότι, «καθώς η παγκόσμια οικονομία ολοκληρώνεται ολοένα και περισσότερο [...] η περιφερειοποίηση είναι ένα μέσο για την επέκταση των εθνικών ενδιαφερόντων και επιδιώξεων», υπογραμμίζοντας ότι τα εγχειρήματα «πολιτικής και οικονομικής ολοκλήρωσης προάγονται από ισχυρούς ηγέτες»⁴⁴³. Συνεπώς, κάθε κρατική μονάδα, πολλώ μάλλον εκείνη που είναι η ισχυρότερη δύναμη στην περιφέρειά της, καλείται να σχεδιάσει την υψηλή στρατηγική της, σύμφωνα με τα «πρότυπα συμπεριφοράς [...] του συστήματος»⁴⁴⁴.

⁴³⁹ Κ. Μαργαρίτου, *Η Ευρασιατική Ένωση και η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2015, σελ. 45-46 και 125-126.

⁴⁴⁰ Α. Platias and C. Koliopoulos, *Thucydides on Strategy. Athenian and Spartan Grand Strategies in the Peloponnesian War and their Relevance today*, Eurasia, Athens, 2006, σελ. 24.

⁴⁴¹ M. Doyle, "Kant Liberal Legacies and Foreign Affairs", Part I, *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 12, No 3, 1983, σελ. 205-235.

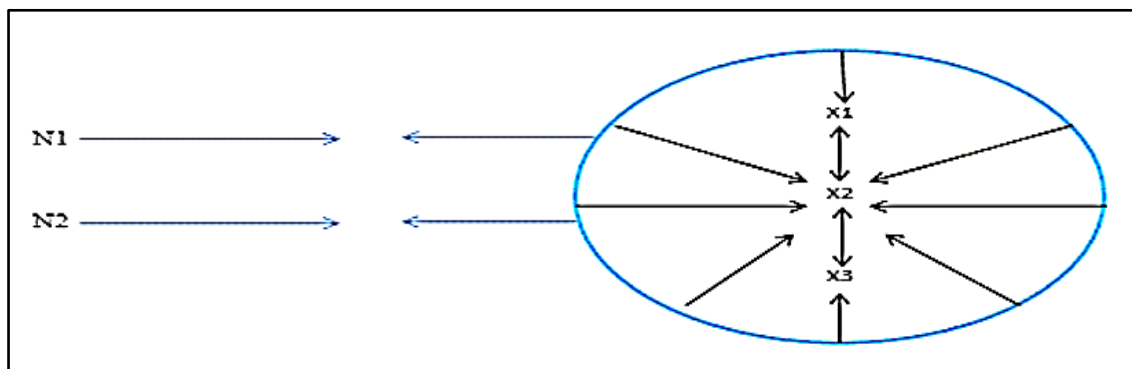
⁴⁴² K. Waltz, "Structural Realism after the Cold War", *International Security*, Vol. 25, No 1, 2000, σελ. 5-41.

⁴⁴³ Ως παραδείγματα ηγεσιών περιφερειακών εγχειρημάτων ολοκλήρωσης, ο Gilpin αναφέρει τη «Γερμανία (ΕΕ), Ηνωμένες Πολιτείες (NAFTA), Ιαπωνία (ΟΣΑΕ), Βραζιλία (MERCOSUR)». Βλ. σχετικά, R. Gilpin, *Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία. Η διεθνής οικονομική τάξη*, Ποιότητα, Αθήνα, 2009, σελ. 435-436.

⁴⁴⁴ K. Waltz, *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011, σελ. 205.

Εφόσον η υψηλή στρατηγική κάθε κράτους επηρεάζεται από το διεθνές σύστημα, η υψηλή στρατηγική μιας μεγάλης δύναμης επηρεάζεται από αυτές των υπολοίπων. Σύμφωνα με τον Waltz, «η δομή της διεθνούς πολιτικής ορίζεται βάσει των μεγάλων κρατών», ενώ «απαρτίζεται από όμοιες μονάδες, που η καθεμιά αντιγράφει τις δραστηριότητες της άλλης»⁴⁴⁵. Κατά τον Waltz, το διεθνές σύστημα συντίθεται από «αλληλεπιδράσεις των κρατών» και σχηματοποιείται ως ακολούθως. Στο σχήμα 5.1, «όπου N1, N2 είναι τα κράτη-“διατάκτες” που, με τις εσωτερικές διεργασίες τους, καθορίζουν τη διάρθρωση του διεθνούς συστήματος και όπου X1, X2 και X3 οι υπόλοιπες δυνάμεις, που συμμετέχουν στο σύστημα αποδεχόμενες τις δομές του, τα πρότυπα συμπεριφοράς και τα συνολικά όρια δράσης μέσα σε αυτό»⁴⁴⁶. Ακόμη, ο Waltz τόνισε ότι «η χρήση της ισχύος είναι η εφαρμογή των δυνατοτήτων κάποιου σε μία προσπάθεια να αλλάξει τη συμπεριφορά κάποιου άλλου με συγκεκριμένους τρόπους», εξηγώντας: «Εάν το Α εφαρμόζοντας τις δυνατότητές του πετυχαίνει την επιθυμητή συμμόρφωση του Β εξαρτάται από τις δυνατότητες και τη στρατηγική του Α»⁴⁴⁷. Επομένως, οι υψηλές στρατηγικές των κρατών αλληλεπιδρούν, όπως προκύπτει και από τους Platias και Koliopoulos, που επισήμαναν ότι η χάραξη της υψηλής στρατηγικής διαμορφώνεται, μεταξύ άλλων, πρωτίστως, με γνώμονα «την αξιολόγηση του διεθνούς περιβάλλοντος, τις απειλές τους περιορισμούς και τις ευκαιρίες»⁴⁴⁸.

Σχήμα 5.1: Το διεθνές σύστημα κατά τον Waltz⁴⁴⁹

Προσαρμογή: K. Waltz, 2011 (1979)

⁴⁴⁵ Στον ίδιο, σελ. 209 και 214.

⁴⁴⁶ Στον ίδιο, σελ. 218-220.

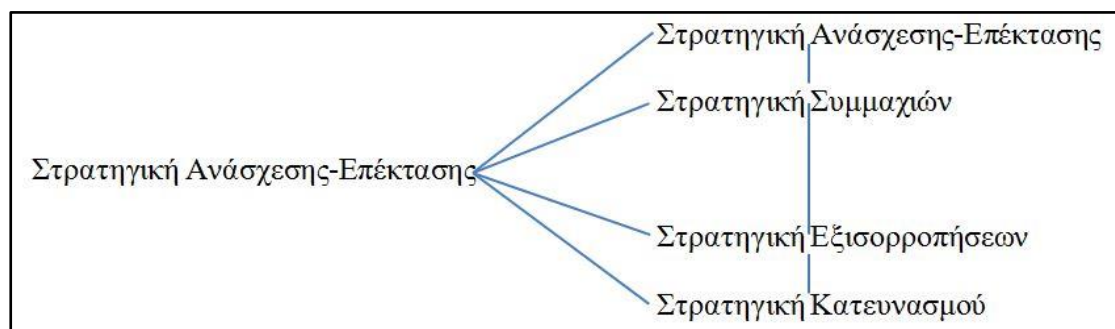
⁴⁴⁷ Στον ίδιο, σελ. 398.

⁴⁴⁸ A. Platias and C. Koliopoulos, *Thucydides on Strategy. Athenian and Spartan Grand Strategies in the Peloponnesian War and their Relevance today*, Eurasia, Athens, 2006, σελ. 51-52.

⁴⁴⁹ K. Waltz, *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011, σελ. 219. Το σχήμα έχει αντληθεί πρωτογενώς από τον Waltz και έχει τροποποιηθεί, προκειμένου να τονιστεί η αλληλεπίδραση των κρατών. Επίσης, έχει παρουσιαστεί από τον συγγραφέα σε συνέδρια του ΙΔΟΣ (2017) και ΙΔΙΣ (2018), ενώ έχει χρησιμοποιηθεί σε προσωπικές δημοσιεύσεις.

Οι ανωτέρω θεωρίες αναδεικνύουν μία νέα διάσταση της υψηλής στρατηγικής, που εντοπίζεται στις ανακυκλιζόμενες αλληλεπιδράσεις της και στη διαμορφωτική επιρροή τους στο διεθνές σύστημα. Αναπτύσσοντας τη Θεωρία της Υψηλής Στρατηγικής, ο Παπασωτηρίου συνέθεσε τις «μακροσκοπικές υψηλές στρατηγικές των κρατών σε περιόδους τόσο ειρήνης όσο και πολέμου»⁴⁵⁰, τις οποίες κατηγοριοποίησε στους εξής «ιδεατούς τύπους - αρχέτυπες στρατηγικές: στρατιωτική ανάσχεση-επέκταση, συμμαχίες, εξισορροπήσεις και κατευνασμός»⁴⁵¹. Τόσο σε εννοιολογικό, όσο και σε εφαρμοστικό επίπεδο⁴⁵², οι στρατηγικές εδράζονται στην αλληλεπίδραση. Πέραν της σφαίρας της στρατιωτικής στρατηγικής, η ανάσχεση-επέκταση αφορά την πολιτική και την οικονομία και αποτελεί ένα διαδραστικό σχήμα, που προκαλεί την ενεργοποίηση των άλλων τριών στρατηγικών, οι οποίες λειτουργούν, καταρχήν, υποστηρικτικά προς την επίτευξη των στρατηγικών της ανάσχεσης είτε και της επέκτασης. Από τη στιγμή της εφαρμογής τους, μεμονωμένα είτε συνδυαστικά⁴⁵³ από ένα κράτος, οι τέσσερις αρχέτυπες στρατηγικές παράγουν νέες αλληλεπιδράσεις, σύμφωνα με τα ειδικότερα κατά περίπτωση κριτήρια και δεδομένα κάθε χρονικής συγκυρίας. Το κράτος, που υφίσταται τις συνέπειες της υψηλής στρατηγικής του αντιπάλου του, επιχειρεί να τις αντιστρέψει εφαρμόζοντας τη δική του υψηλή στρατηγική, υιοθετώντας δηλαδή, μεμονωμένα είτε συνδυαστικά, με τη σειρά του, τις αρχέτυπες στρατηγικές (βλ. σχήμα 5.2).

Σχήμα 5.2: Αλληλεπιδράσεις των αρχέτυπων στρατηγικών

Η δυναμική των αλληλεπιδράσεων της υψηλής στρατηγικής τεκμαίρεται από πολλαπλά παραδείγματα, που ο Παπασωτηρίου αναφέρει στο σύγγραμμά του *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική* και αντλούνται από τη σύγχρονη ιστορία των διεθνών

⁴⁵⁰ Χ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011, σελ. 15.

⁴⁵¹ Στον ίδιο, σελ. 22-23.

⁴⁵² Βλ. ιστορικά παραδείγματα, στον ίδιο, σελ. 24-29.

⁴⁵³ Βλ. ιστορικά παραδείγματα, στον ίδιο, σελ. 29-33.

σχέσεων κατά τον ανταγωνισμό ΗΠΑ-ΕΣΣΔ. Και οι δύο υπερδυνάμεις εφάρμοσαν τις στρατηγικές της ανάσχεσης-επέκτασης, προκειμένου να κερδίσουν προβάδισμα έναντι της άλλης. Οι ΗΠΑ επένδυσαν στο ΝΑΤΟ και η ΕΣΣΔ στο Σύμφωνο της Βαρσοβίας, ενεργοποιώντας τη στρατηγική των συμμαχιών. Στη συνέχεια, οι ΗΠΑ επέλεξαν και τη στρατηγική της εξισορρόπησης, «προσεγγίζοντας την Κίνα», ώστε να αντιμετωπιστεί «η αύξηση της σοβιετικής ισχύος την περίοδο 1971-2». Επιπλέον, τόσο οι ΗΠΑ, όσο και η ΕΣΣΔ, κατέφυγαν και στη στρατηγική του κατευνασμού, στο πλαίσιο της «πολιτικής της ύφεσης μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων τη δεκαετία του 1970»⁴⁵⁴. Ωστόσο, σε μακροσκοπικό επίπεδο, οι στρατηγικές ανάσχεσης-επέκτασης εξακολούθησαν να εφαρμόζονται, οδηγώντας στην επικράτηση των ΗΠΑ και, επομένως, σε μεταβολή του διεθνούς συστήματος.

Τη μεταβολή αυτήν εξηγεί ο Gilpin εστιάζοντας στην αλληλεπίδραση των εξωτερικών πολιτικών, που αποτελούν δομικό στοιχείο των υψηλών στρατηγικών. Ειδικότερα, αναφέρει ότι «το σύστημα περιλαμβάνει εκείνους τους δρώντες των οποίων οι δράσεις και οι αντιδράσεις λαμβάνονται υπόψη από τα κράτη στη χάραξη της εξωτερικής τους πολιτικής. Το σύστημα είναι μία αρένα υπολογισμών και αλληλεξαρτώμενων λήψεων αποφάσεων»⁴⁵⁵. Ουσιαστικά, τα βέλη του σχήματος 5.1 του Waltz απεικονίζουν τις αλληλεπιδράσεις των υψηλών στρατηγικών των κρατικών μονάδων του σχήματος 5.2, που μεταβάλλουν το διεθνές σύστημα. Συγκεκριμένα, ο Waltz ανέλυσε τη «δομή» του συστήματος και τις «οργανωτικές επιδράσεις [...] δομές και μονάδες», που «αλληλεπιδρούν και επηρεάζονται μεταξύ τους», εντοπίζοντας «αλλαγές στο επίπεδο των μονάδων» και «αλλαγές στο επίπεδο του συστήματος»⁴⁵⁶. Αναλόγως, ο Gilpin υποστήριξε ότι τα διεθνή συστήματα αλλάζουν μέσω των αλληλεπιδράσεων, διακρίνοντας «τρεις τύπους διεθνών αλλαγών»: Στη «φύση των δρώντων (αυτοκρατορίες, πόλεις-κράτη κλπ.)», στη «διακυβέρνηση του συστήματος» και στα επίπεδα των «διακρατικών διαδικασιών», που όρισε, αντιστοίχως, ως «Αλλαγή Συστημάτων, Συστημική Αλλαγή και Αλλαγή Αλληλεπιδράσεων»⁴⁵⁷.

Στον 20^ο αιώνα συντελέστηκαν και οι τρεις τύποι αλλαγών, που οφείλονται στην αλληλεπίδραση των υψηλών στρατηγικών των μεγάλων δυνάμεων. «Το

⁴⁵⁴ Στον ίδιο, σελ. 24-29.

⁴⁵⁵ R. Gilpin, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, Τρίτη Έκδοση, Ποιότητα, Αθήνα, 2007, σελ. 79.

⁴⁵⁶ K. Waltz, *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011, σελ. 220.

⁴⁵⁷ R. Gilpin, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, Τρίτη Έκδοση, Ποιότητα, Αθήνα, 2007, σελ. 81.

ευρωπαϊκό σύστημα κρατών», που ίσχυε πριν από τον Α΄ ΠΠ, «καταστράφηκε» και το διαδέχθηκε αυτό του Μεσοπολέμου, ενώ μετά τον Β΄ ΠΠ ακολούθησαν το «διπολικό σύστημα» ΗΠΑ-ΕΣΣΔ, η αποαποικιοποίηση και, στη συνέχεια, η διάλυση της ΕΣΣΔ, η ενίσχυση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και η εξάπλωση των «περιφερειακών ενώσεων»⁴⁵⁸. Οι ΗΠΑ κατέστησαν η μόνη υπερδύναμη του διεθνούς συστήματος (N1 σύμφωνα με το σχήμα 5.1), εφαρμόζοντας συνδυαστικά τις στρατηγικές της ανάσχεσης-επέκτασης και των συμμαχιών⁴⁵⁹, μέσω των οποίων διέπυναν την ευρατλαντική ολοκλήρωση με τις πρώην κομμουνιστικές χώρες της Αν. Ευρώπης, ενώ η Ρωσία διαδέχθηκε τη Σοβιετική Ένωση στο διεθνές σύστημα. Υπό το πρίσμα της «εξέλιξης», ο A. Watson πρόβλεψε την προοπτική επανισχυροποίησης της Ευρώπης μέσω του ενωσιακού εγχειρήματος σημειώνοντας πως «δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Αυτοκρατορίας μπορεί να εγκαθιδρύσουν μία παρόμοια συνομοσπονδία ανεξάρτητων κατ' όνομα κρατών», στα πλαίσια της γενικότερης «τάσης προς τις περιφερειακές ενώσεις»⁴⁶⁰. Η επιβεβαίωση της πρόβλεψης του Watson δεικνύει ότι συντελούνται αλλαγές σε επίπεδο «διακρατικών διαδικασιών», που θα οδηγήσουν σε «Αλλαγή Αλληλεπιδράσεων», οι οποίες με τη σειρά τους μπορεί να προκαλέσουν ανακατατάξεις στο επίπεδο της διακυβέρνησης του συστήματος, δηλαδή «Συστημική Αλλαγή» σύμφωνα με τη θεωρία του Gilpin.

Η κυοφόρηση των αλλαγών στη σύγχρονη εποχή είναι, αναλόγως, προϊόν της αλληλεπίδρασης των υψηλών στρατηγικών των κυριότερων δυνάμεων του διεθνούς συστήματος. Nye και Gilpin επισήμαναν, αντιστοίχως, ότι οι ΗΠΑ είναι η «στρατιωτική»⁴⁶¹ και «οικονομική υπερδύναμη»⁴⁶² του διεθνούς συστήματος. Ωστόσο, ο Gilpin υπογράμμισε ότι η λειτουργία της ΕΕ και της NAFTA ως «περιφερειακών συμφωνιών, που αποκλείουν όλες τις άλλες μείζονες δυνάμεις του κόσμου, μεταξύ των οποίων τη «Ρωσία» και την «Κίνα», θα «προκαλέσουν

⁴⁵⁸ A. Watson, *Η Εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας*, Τέταρτη Έκδοση, Ποιότητα, Αθήνα, 2010, σελ.480-532.

⁴⁵⁹ Κ. Μαργαρίτου, *Η Υψηλή Στρατηγική της Ευρασιατικής Ολοκλήρωσης: Η στρατηγική αλληλεπίδραση Ευρασιατικής Ένωσης-Οργανισμού Συνεργασίας της Σαγκάης*, Έκθεση του ΙΔΟΣ για την Ευρασιατική Ένωση, Δεκέμβριος 2017, <http://idos.gr/ekthesi-tou-institutou-diethnon-ikononikon-scheseon-gia-tin-evrasiatiki-enosi/>.

⁴⁶⁰ A. Watson, *Η Εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας*, Τέταρτη Έκδοση, Ποιότητα, Αθήνα, 2010, σελ. 503-504, 522-523 και 532.

⁴⁶¹ J. S. Nye, «Toward a Liberal Realist Policy: A memo for the next president», *Harvard Magazine*, Μάρτιος 2008, σελ. 2.

⁴⁶² R. Gilpin, *Η Πρόκληση του Παγκόσμιου Καπιταλισμού. Η παγκόσμια οικονομία τον 21^ο αιώνα*, Ένατη Έκδοση, Ποιότητα, Αθήνα, 2010, σελ. 419.

αναπόφευκτα πολιτικές εντάσεις, που μπορούν εύκολα να απειλήσουν την παγκόσμια ειρήνη και ευημερία»⁴⁶³. Σημείωσε, δε, ότι «οι θεσμοί που διακυβερνούν την παγκόσμια οικονομία [...] τελούν υπό την κυριαρχία των Ηνωμένων Πολιτειών και της Ευρώπης»⁴⁶⁴. Λαμβάνοντας υπόψη τη θεωρία του Waltz περί της αρχής της «αυτοβοήθειας» ως μέσο «επιβίωσης», σύμφωνα με τα «πρότυπα συμπεριφοράς» και τους «δομικούς περιορισμούς του συστήματος»⁴⁶⁵, προκύπτει με βάση το σχήμα 5.1 ότι, εφόσον η ΕΕ είναι η Χ1 δύναμη που είναι σύμμαχος των ΗΠΑ, «Κίνα και Ρωσία είναι οι “Χ2, Χ3” δυνάμεις, που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση τόσο μεταξύ τους και με τον διατάκτη [...] όσο και με άλλες Χi δυνάμεις του συστήματος, [...] προκειμένου να βελτιώσουν τη θέση τους σε αυτό»⁴⁶⁶. Δηλαδή, απέναντι στην ευρατλαντική συμμαχία, Ρωσία και Κίνα, «αντιπαρέταξαν τις στρατηγικές των συμμαχιών και της ανάσχεσης-επέκτασης, μέσω της ευρασιατικής ολοκλήρωσης», δημιουργώντας προοπτικές αλλαγής στο επίπεδο του διεθνούς συστήματος⁴⁶⁷.

Συνεπώς, προκύπτει ότι, ενώ η εκάστοτε υψηλή στρατηγική διαμορφώνεται με γνώμονα το διεθνές σύστημα, το σύνολο των υψηλών στρατηγικών των δρώντων ασκεί διαμορφωτική επιρροή στο ίδιο το σύστημα, αφού υφίσταται μία αιτιώδης σχέση μεταξύ της αλληλεπίδρασης των υψηλών στρατηγικών και των αλλαγών που αυτές προκαλούν στην παγκόσμια τάξη. Σύμφωνα με την ιστορική εμπειρία, που αναλύθηκε ανωτέρω, οι αλληλεπιδράσεις των υψηλών στρατηγικών αναπτύσσουν αναδιατακτικές δυναμικές, οι οποίες μπορούν να κυμανθούν από τα κατώτερα επίπεδα του συστήματος έως αυτό του πρώτου «διατάκτη». Ως εκ τούτου, το σύστημα μεταβάλλεται αναλόγως της έκτασης και της έντασης των αλληλεπιδράσεων των υψηλών στρατηγικών και των αναδιατακτικών δυναμικών που αυτές προκαλούν.

Λαμβάνοντας υπόψη την ισορροπία ισχύος στη μεταψυχροπολεμική εποχή και την προσαρμογή της Ρωσίας στο σύγχρονο διεθνές σύστημα, το παρόν κεφάλαιο πρόκειται να καταδείξει τις αλληλεπιδράσεις των υψηλών στρατηγικών των τεσσάρων δυνάμεων και να εντοπίσει τα όρια των αναδιατακτικών δυναμικών τους την περίοδο

⁴⁶³ Στον ίδιο.

⁴⁶⁴ Στον ίδιο, σελ. 423.

⁴⁶⁵ K. Waltz, *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011, σελ. 202-205.

⁴⁶⁶ K. Μαργαρίτου, *Η Ευρασιατική Ένωση και η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2015, σελ. 35.

⁴⁶⁷ K. Μαργαρίτου, *Η Υψηλή Στρατηγική της Ευρασιατικής Ολοκλήρωσης: Η στρατηγική αλληλεπίδραση Ευρασιατικής Ένωσης-Οργανισμού Συνεργασίας της Σαγκάης*, Έκθεση του ΙΔΟΣ για την Ευρασιατική Ένωση, Δεκέμβριος 2017, <http://idos.gr/ekthesi-tou-institutou-diethnon-ikonon-scheseon-gia-tin-evrasiatiki-enosi/>.

1991-2019. Βασικός στόχος είναι να επαληθευτεί η νέα διάσταση της υψηλής στρατηγικής ως διαμορφωτικού παράγοντα του διεθνούς συστήματος με πεδίο εφαρμογής την ευρασιατική ολοκλήρωση ήτοι την «ευρασιατική» υψηλή στρατηγική της Ρωσίας⁴⁶⁸. Προς τον σκοπό αυτό, θα εξεταστούν αρχικά η αμυντική εμπλαισίωση της ΕΑΟΕ, ο ΟΣΣΑ, ο ΟΣΣ και η αλληλεπίδρασή τους στα πλαίσια της ευρασιατικής ολοκλήρωσης και της στρατηγικής συνεργασίας Ρωσίας-Κίνας. Στη συνέχεια, θα αναλυθούν οι αλληλεπιδράσεις της ρωσικής υψηλής στρατηγικής με αυτές των άλλων τριών δυνάμεων, εστιάζοντας στη διαμορφωτική επιρροή τους προς το σύστημα και στο ενδεχόμενο ανάδυσης μιας νέας παγκόσμιας τάξης.

5.2 Αμυντική εμπλαισίωση της Ένωσης και συμμαχίες

Η ΕΑΟΕ είναι μία οντότητα οικονομικής ολοκλήρωσης και αποτελεί τον πυλώνα της σύγχρονης ρωσικής υψηλής στρατηγικής προς τη δημιουργία της ΕΑΕ. Το γεγονός αυτό απορρέει από την ταύτιση των μελών της ΕΑΟΕ με τα μέλη του ΟΣΣΑ. Κατ' επέκταση, τα όρια της πρωτογενούς οικονομικής ολοκλήρωσης επεκτείνονται δευτερογενώς στις σφαίρες της άμυνας και της ασφάλειας, επί των οποίων η Ρωσική Ομοσπονδία καταλαμβάνει κυρίαρχο ρόλο.

Η Ρωσία έχει αυξήσει σημαντικά τη στρατιωτική ισχύ της. Καταρχάς, από το 2002 και μετά αυξήθηκαν οι αμυντικές δαπάνες και σταδιακά προωθήθηκαν διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις στις ένοπλες δυνάμεις⁴⁶⁹. Μεταξύ 2008-2020, η ισχύς των ρωσικών ενόπλων δυνάμεων δοκιμάστηκε επιτυχώς, τόσο στην περίπτωση της Κριμαίας όπου λειτούργησε αποτρεπτικά, όσο και επιθετικά στα πεδία της Γεωργίας και, κυρίως, της Συρίας, σε πολυετή βάση, όπου το μεγαλύτερο τμήμα των εδαφών της χώρας ανακαταλήφθηκε από τις δυνάμεις του Μπ. Άσαντ μόνο έπειτα από τη ρωσική επέμβαση⁴⁷⁰. Κατά δεύτερον, σε σύγκριση με τις υπόλοιπες μεγάλες στρατιωτικές δυνάμεις του διεθνούς συστήματος, η Ρωσία έχει αυξήσει τα ποιοτικά της

⁴⁶⁸ K. Margaritou, "The Rise of a New Empire? Decoding the Eurasian Grand Strategy of Russia and its Strategic Alignment with China", *Russia and New States of Eurasia*, No. 1, Is. 2, 2018, σελ. 23-49.

⁴⁶⁹ Όπως αναφέρει ο Σ. Γουόλτ από τις αρχές του '00 η Ρωσία πραγματοποιούσε τις δεύτερες υψηλότερες στρατιωτικές δαπάνες στον κόσμο μετά τις ΗΠΑ. Βλ. σχετικά, Σ. Γουόλτ, *Στρατηγικές αντίστασης στην ηγεμονία των ΗΠΑ*, Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 2007, σελ. 316 και για τις μεταρρυθμίσεις, οι οποίες ακολούθησαν τα επόμενα χρόνια, Makarychev & A. Sergunin, "Russian Military Reform: Institutional, Political and Security Implications", *Defence and Security Analysis*, Vol. 29, No. 4, 2013, σελ. 356-364.

⁴⁷⁰ K. Μαργαρίτου, «Η αποχώρηση των ρωσικών δυνάμεων από τη Συρία: Απρόσμενη για τον Συριακό λαό αλλά συμφωνημένη μεταξύ ρωσικής και συριακής κυβέρνησης», *Άμυνα και Διπλωματία*, Απρίλιος 2016.

χαρακτηριστικά⁴⁷¹ και λογίζεται ως στρατιωτική υπερδύναμη, λαμβάνοντας υπόψη το τακτικό πυρηνικό οπλοστάσιό της καθώς και τη διασπορά του στη ρωσική επικράτεια⁴⁷². Κατά τρίτον, η Ρωσία διαθέτει στρατιωτικές δυνάμεις και εγκαταστάσεις σε όλα τα κράτη-μέλη της ΕΑΟΕ και του ΟΣΣΑ. Συγκεκριμένα, οι Επίγειες Δυνάμεις, οι Αεροδιαστημικές Δυνάμεις και το Πολεμικό Ναυτικό διατηρούν αναλόγως των τομέων δράσης τους:

α) Στη Λευκορωσία, που είναι συνδεδεμένη αμυντικά με τη Ρωσία στην Ένωση Κρατών, το ραντάρ «τύπου Βόλγα» στην περιοχή Χαντσαβίτσι (Γκαντσεβίτσι) και το κέντρο ναυτικών επικοινωνιών στην περιοχή Βιλέικα⁴⁷³.

β) Στο Καζακστάν, το κοσμοδρόμιο του Μπαϊκονούρ, το ραντάρ και το κέντρο δοκιμών αντιβαλλιστικών πυραύλων στην περιοχή Σάρι-Σαγκάν⁴⁷⁴.

γ) Στην Αρμενία, την 102^η στρατιωτική βάση των Ρωσικών Επίγειων Δυνάμεων στην περιοχή Τζιούμρι⁴⁷⁵ και την αεροπορική βάση στο αεροδρόμιο Ερεμπούνι του Ερεβάν⁴⁷⁶.

δ) Στην Κιργιζία, την αεροπορική βάση του Καντ και το κέντρο ναυτικών επικοινωνιών στην περιοχή Χαλντοβάρ⁴⁷⁷.

ε) Στο Τατζικιστάν, τη 201^η μηχανοκίνητη μονάδα στην Ντουσαμπέ⁴⁷⁸.

⁴⁷¹ G. Persson (Εκδ.), *Russian Military Capability in a Ten – Year Perspective – 2016*, Stockholm, FOI, 2016.

⁴⁷² N. Sokov, “Tactical (Substrategic) Nuclear Weapons”, στο D. M. Gormley et al, *Four Emerging Issues in Arms Control, Disarmament, and Nonproliferation: Opportunities for German Leadership*, Monterey, The James Martin Center for Nonproliferation Studies (CNS), 2009, σελ. 69-100 καθώς και H. M. Kristensen, “Non-Strategic Nuclear Weapons”, Special Report No. 3, FAS, Washington DC, Μάιος 2012, σελ. 45, https://fas.org/docs/Non_Strategic_Nuclear_Weapons.pdf.

⁴⁷³ A. Liakhovich, «Belarus-Russia integration: how to avoid brotherly hugs», Belarusdigest, 9 Νοεμβρίου 2018, <https://belarusdigest.com/story/belarus-russia-integration-how-to-avoid-brotherly-hugs/>.

⁴⁷⁴ A. E. Sucu, “The importance of russian military presence in Central Asia for Russia’s military security”, *Academic Elegance*, 2017, σελ. 125-138.

⁴⁷⁵ «Russia to Revamp 102nd Military Base in Gyumri», The Armenian Mirror-Spectator, 2 Ιανουαρίου 2020, <https://mirrorspectator.com/2020/01/02/russia-to-revamp-102nd-military-base-in-gyumri/>.

⁴⁷⁶ E. Danielyan, «Russian Military Said to Deploy More Advanced Jets In Armenia», RFE/RL’s Armenian service, 23 Απριλίου 2019, <https://www.azatutyun.am/a/29899255.html> και A. Khulian and S. Harutyunyan, «Russia To Beef Up Military Presence In Armenia», RFE/RL’s Armenian service, 24 Δεκεμβρίου 2019, <https://www.azatutyun.am/a/30342769.html>.

⁴⁷⁷ «Russian military base presence in Kyrgyzstan extended till 2032», Ferghana News, 2 Ιανουαρίου 2017, <http://enews.ferghananews.com/news.php?id=3244&mode=snews>.

⁴⁷⁸ A. E. Sucu, “The importance of russian military presence in Central Asia for Russia’s military security”, *Academic Elegance*, 2017, σελ. 125-138.

Επίσης, η Ρωσία διατηρεί στη Γεωργία την 7^η και την 4^η στρατιωτική βάση, αντιστοίχως, στην Αμπχαζία και τη Νότια Οσσετία⁴⁷⁹. Στη Μολδαβία, που είναι παρατηρήτρια στην ΕΑΟΕ, επιχειρησιακή ομάδα του στρατού στην περιοχή της Υπερδνειστερίας⁴⁸⁰. Στη Συρία, κατά τα πρώτα χρόνια του πολέμου, οι ρωσικές δυνάμεις ήλεγχαν τη ναυτική βάση της Ταρτούς⁴⁸¹, την οποία διέθεταν από τη σοβιετική περίοδο, ενώ τους παραχωρήθηκε η αεροπορική βάση του Χμέιμιμ⁴⁸². Περαιτέρω, στην πορεία, ανάλογα με την επικράτηση στα πεδία των μαχών, επεκτάθηκαν προς τη Βόρεια Συρία⁴⁸³. Συν τοις άλλοις, το ρωσικό πολεμικό ναυτικό διαθέτει τη δυνατότητα ναυτικής υποστήριξης στον Κόλπο Καμ Ραν του Βιετνάμ⁴⁸⁴, με το οποίο η Ρωσία έχει αναπτύξει μία στρατηγική συνεργασία, τόσο στον στρατιωτικό τομέα⁴⁸⁵, όσο και στο πλαίσιο της ΕΑΟΕ μέσω ελεύθερου εμπορικού χώρου.

⁴⁷⁹ M. Klein, "Russia's Military Policy in the Post-Soviet Space. Aims, Instruments and Perspectives", SWP Research Paper 1, German Institute for International and Security Affairs, Ιανουάριος 2019, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2019RP01_kle.pdf.

⁴⁸⁰ Το NATO έχει καλέσει τη Ρωσία να αποσύρει τις δυνάμεις της, τόσο από τη Γεωργία, όσο και τη Μολδαβία. Εντούτοις, στην περίπτωση της δεύτερης, επιπλέον του φιλορωσικού αυτόνομου θύλακα της Υπερδνειστερίας, μέρος των πολιτικών δυνάμεων σε εθνικό επίπεδο έχουν υποστηρίξει έμπρακτα τη στενότερη επανασύνδεση της χώρας με τη Ρωσία. Αντιπροσωπευτικότερη είναι η περίπτωση του Ιγκόρ Ντόντον επί της προεδρίας του οποίου η Μολδαβία έλαβε το καθεστώς παρατηρητή στην ΕΑΟΕ. Βλ. σχετικά, M. Necsutu, «NATO Urges Russia to Withdraw Troops From Moldova», Balkaninsight, 12 Ιουλίου 2018, <https://balkaninsight.com/2018/07/12/nato-urges-russia-to-redraw-its-troops-from-moldova-07-12-2018/>.

⁴⁸¹ Y. Karmanau, «Russia plans to invest \$500 million in its only navy base outside the former Soviet Union – here's what it's like there», Associated Press, Business Insider, 18 Δεκεμβρίου 2019, <https://www.businessinsider.com/base-in-syria-helps-russia-expand-presence-in-mediterranean-2019-9>.

⁴⁸² D. Filipov and A. Roth, «Russia has its permanent air base in Syria. Now it's looking at Cuba and Vietnam», The Washington Post, 7 Οκτωβρίου 2016, <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/10/07/russia-has-its-permanent-airbase-in-syria-now-its-looking-at-cuba-and-vietnam/> και «Russia Extends Syrian Airbase Lease by 49 Years», The Moscow Times, 27 Ιουλίου 2017, <https://www.themoscowtimes.com/2017/07/27/russia-extends-syrian-airbase-lease-by-49-year-a58512>.

⁴⁸³ «Russian Troops Overtake Former U.S. Base in Northern Syria», The Moscow Times, 22 Οκτωβρίου 2019, <https://www.themoscowtimes.com/2019/10/22/russian-troops-overtake-former-us-base-in-northern-syria-a67860> και M. Misto and S. Temizer, «Russia establishes new military bases in northern Syria», Anadolu Agency, 2 Δεκεμβρίου 2019, <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/russia-establishes-new-military-bases-in-northern-syria/1661570>.

⁴⁸⁴ A. Lukin, «Will a Russian naval base appear in the South China Sea?», East Asia Forum, 2 Νοεμβρίου 2016, <https://www.eastasiaforum.org/2016/11/02/will-a-russian-naval-base-appear-in-the-south-china-sea/> και «Российские военные базы и миротворцы за рубежом Карта военного присутствия России в мире — в инфографике Известий», Известия, 23 Φεβρουαρίου 2017, <https://iz.ru/news/666772>.

⁴⁸⁵ P. Parameswaran, «What's in Russia's New Military Facility in Vietnam? A new maintenance center spotlights some of the ongoing defense collaboration by the two sides and Moscow's desire to strengthen its security footprint in the wider region», The Diplomat, 30 Απριλίου 2019, <https://thediplomat.com/2019/04/whats-in-russias-new-military-facility-in-vietnam/> και R. Jennings, «Vietnam Advancing Ties With Russia to Hedge Against China, US» Voice of America, 21 Φεβρουαρίου 2020, <https://www.voanews.com/east-asia-pacific/vietnam-advancing-ties-russia-hedge-against-china-us>.

5.2.1 Ο Οργανισμός της Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας

Η Συνθήκη Συλλογικής Ασφάλειας (ΣΣΑ) συνομολογήθηκε το 1992 μεταξύ της Ρωσίας, του Καζακστάν, της Αρμενίας, της Κιργιζίας, του Τατζικιστάν και του Ουζμπεκιστάν ως αμυντική συνεπαγωγή της ΚΑΚ. Έκτοτε, τα μέλη της ξεκίνησαν τη συνεργασία τους προς τη συγκρότηση κοινής δομής ασφάλειας και άμυνας, προκειμένου να ενισχύσουν την προστασία τους έναντι εξωτερικών επιθετικών ενεργειών. Την επόμενη διετία (1993-1994) Λευκορωσία, Αζερμπαϊτζάν και Γεωργία εντάχθηκαν στη ΣΣΑ. Ωστόσο, το 1999, το Αζερμπαϊτζάν, η Γεωργία και το Ουζμπεκιστάν αποχώρησαν και συγκρότησαν το 2001, μαζί με την Ουκρανία και τη Μολδαβία, τον Οργανισμό για τη Δημοκρατία και την Οικονομική Ανάπτυξη, τον «GUAM» (από τα αρχικά των ονομάτων των συμμετεχόντων χωρών)⁴⁸⁶, προσεγγίζοντας την ευρατλαντική ολοκλήρωση και επιδιώκοντας στενότερη συνεργασία με την ΕΕ και το ΝΑΤΟ^{487, 488}.

Πλην του Ουζμπεκιστάν, τα κράτη, που συνομολόγησαν τη ΣΣΑ το 1992, και η Λευκορωσία, προχώρησαν στην εμβάθυνση της συνεργασίας και στην ίδρυση του Οργανισμού της Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας (ΟΣΣΑ). Στις 7 Οκτωβρίου του 2002, στο Κισινάου, η Ρωσία και οι σύμμαχοί της συνομολόγησαν τον Χάρτη του ΟΣΣΑ⁴⁸⁹, που αναβάθμισε τη ΣΣΑ δίχως να επηρεάσει το περιεχόμενό της. Η στρατηγική αξία του ΟΣΣΑ απορρέει από τη ΣΣΑ, που ορίζει στο άρθρο 4 ότι:

«Σε περίπτωση που εκδηλωθεί επιθετική ενέργεια εναντίον κράτους-μέλους, όλα τα υπόλοιπα κράτη-μέλη παρέχουν σε αυτό την απαραίτητη βοήθεια, συμπεριλαμβανομένης της στρατιωτικής, και την υποστήριξη με τα μέσα που έχουν στη διάθεσή τους, ασκώντας το δικαίωμα στη συλλογική άμυνα σύμφωνα με το άρθρο 51 του Χάρτη του ΟΗΕ»⁴⁹⁰.

⁴⁸⁶ Το Ουζμπεκιστάν αποχώρησε από τον GUAM το 2005 και, όπως αναφέρεται στην εισαγωγή, εντάχθηκε στον ΟΣΣΑ το 2006 και αποχώρησε το 2012.

⁴⁸⁷ Βλ. παραπάνω, 2.3 Από τον Πριμακόφ στον Πούτιν.

⁴⁸⁸ Κ. Μαργαρίτου, *Η Ευρασιατική Ένωση και η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2015, σελ. 109-110.

⁴⁸⁹ Charter of the Collective Security Treaty Organization, Chisinau, 7 Οκτωβρίου 2002, <http://www.odkb.gov.ru/b/azg.htm>.

⁴⁹⁰ Σε ό,τι αφορά τη ΣΣΑ βλ. Collective Security Treaty, Tashkent, 15 Μαΐου 1992, <http://www.odkb.gov.ru/b/azb.htm>. Σχετικά, δε, στο άρθρο 51 του Χάρτη του ΟΗΕ ορίζεται ότι: «Καμία διάταξη του Χάρτη δεν πρέπει να παρεμποδίζει το εγγενές δικαίωμα στην ατομική ή τη συλλογική αυτοάμυνα, εφόσον εκδηλωθεί επίθεση εναντίον κράτους-μέλους του Οργανισμού μέχρι το Συμβούλιο Ασφαλείας να λάβει τα απαραίτητα μέτρα, για να διατηρήσει τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια». Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice, UN, San Francisco, 1945.

Ο ΟΣΣΑ έχει ως σκοπούς του την προστασία της εθνικής κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας των κρατών-μελών του, την περιφερειακή σταθερότητα και τη διασφάλιση της ειρήνης καθώς και τη συνεργασία των κρατών-μελών για την καταπολέμηση του εξτρεμισμού, την εξουδετέρωση τρομοκρατικών δικτύων, την καταπολέμηση του διασυνοριακού εγκλήματος (trafficking, εμπόριο ναρκωτικών και όπλων), την αμοιβαία συνδρομή σε περιπτώσεις φυσικών καταστροφών και τη διαρκή αλληλεπίδραση των κρατών-μελών στους τομείς της στρατιωτικής τεχνολογίας και της διανταλλαγής πληροφοριών. Επιπλέον, τα κράτη-μέλη προωθούν την εναρμόνιση των εξωτερικών πολιτικών τους επί ζητημάτων, που αφορούν την περιφερειακή ασφάλεια καθώς και την εναρμόνιση των εθνικών έννομων τάξεων στους τομείς της άμυνας και της ασφάλειας για την υλοποίηση των πολιτικών του ΟΣΣΑ.⁴⁹¹

Ο ΟΣΣΑ αποτελείται από πέντε κύρια όργανα, εκ των οποίων τα τέσσερα είναι αποφασιστικά (Συμβούλιο Συλλογικής Ασφάλειας, Συμβούλιο Υπουργών Εξωτερικών, Συμβούλιο Υπουργών Άμυνας και Επιτροπή των Γραμματέων των Συμβουλίων Ασφαλείας των κρατών-μελών) και κατευθύνουν τη λειτουργία του. Το πέμπτο (Μόνιμο Συμβούλιο Πληρεξούσιων-Αντιπροσώπων) είναι συντονιστικό σώμα, που μεριμνά για τη συνεργασία και την αλληλεπίδραση των προαναφερθέντων καθώς και την υλοποίηση των ψηφισμάτων τους. Κάθε κράτος-μέλος διαθέτει από μία ψήφο και τα ψηφίσματα των τεσσάρων οργάνων υιοθετούνται με συναίνεση, ενώ έχουν δεσμευτική ισχύ στις έννομες τάξεις των κρατών-μελών, εφόσον περιλαμβάνουν εκτελεστικό περιεχόμενο. Το Συμβούλιο Συλλογικής Ασφάλειας δύναται να υιοθετήσει ψηφίσματα υπό «περιορισμένη σύνθεση», εφόσον μέλος είτε μέλη του επιθυμούν να απόσχουν από την ψηφοφορία, χωρίς δικαίωμα ένστασης επί του ψηφισθέντος ζητήματος. Κράτος-μέλος, που απέχει από την ψηφοφορία, δεν δεσμεύεται από το περιεχόμενο του ψηφίσματος.⁴⁹²

Επίσης, ο ΟΣΣΑ διαθέτει δύο σώματα εργασίας, τη Γραμματεία, που ασκεί εκτελεστικά και διοικητικά καθήκοντα, και το Κοινό Επιτελείο, το οποίο προστέθηκε στον Οργανισμό, κατά την αναθεώρηση του Χάρτη το 2010, όπως και η

⁴⁹¹ Charter of the Collective Security Treaty Organization, 7 Οκτωβρίου 2002, όπως τροποποιήθηκε από το Πρωτόκολλο για την αναθεώρηση του Χάρτη του Οργανισμού της Συνθήκης για τη Συλλογική Ασφάλεια της 10^{ης} Δεκεμβρίου 2010, αρ. 3, 5, 7, 8-10. Ειδικότερα, τα άρθρα 7 και 8 αφορούν αρμοδιότητες που εκχωρήθηκαν προς τον ΟΣΣΑ με το Πρωτόκολλο. Βλ. σχετικά, http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=1896.

⁴⁹² Στο ίδιο, αρ. 11-12.

Κοινοβουλευτική Συνέλευση. Οι αρχηγοί των κρατών-μελών ασκούν εκ περιτροπής, σε ετήσια βάση, την προεδρία του ΟΣΣΑ, αναλόγως της επικράτειας του κράτους στο οποίο λαμβάνει χώρα η ετήσια σύνοδος του Συμβουλίου Συλλογικής Ασφάλειας. Ο ΟΣΣΑ έχει ως έδρα τη Μόσχα και γλώσσα τη ρωσική, ενώ έχει λάβει το καθεστώς παρατηρητή στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ. Στην Κοινοβουλευτική Συνέλευση του ΟΣΣΑ συμμετέχουν ως παρατηρητές η Σερβία και το Αφγανιστάν⁴⁹³.

Αναλυτικά, σύμφωνα με τις διατάξεις του Χάρτη, τα κύρια όργανα του ΟΣΣΑ διαρθρώνονται ως ακολούθως:

α) Συμβούλιο Συλλογικής Ασφάλειας (αρ. 13): Είναι το ανώτατο αποφασιστικό όργανο, που χαράσσει και κατευθύνει τη γενική πολιτική του ΟΣΣΑ. Αποτελείται από τους αρχηγούς των κρατών-μελών, ενώ δύνανται να συμμετέχουν οι υπουργοί Εξωτερικών και Άμυνας, ο Γενικός Γραμματέας του ΟΣΣΑ, οι πληρεξούσιοι-αντιπρόσωποι των κρατών-μελών και όποιο άλλο πρόσωπο προσκαλείται, εφόσον κρίνεται αναγκαίο. Συνεδριάζει σε τακτική βάση μία φορά ανά έτος. Το Συμβούλιο δύναται να συστήνει δευτερεύοντα όργανα και επιτροπές για την υποστήριξη των λειτουργιών και της αποστολής του ΟΣΣΑ. Τη θεματολογία των συνόδων καθορίζει ο εκ περιτροπής, σε ετήσια βάση, προεδρεύων αρχηγός κράτους-μέλους, στην επικράτεια του οποίου διεξάγεται η εκάστοτε σύνοδος. Σε περίπτωση, που ο προεδρεύων δεν μπορεί να ασκήσει τα καθήκοντά του, εκλέγεται για το υπόλοιπο της θητείας του άλλος αρχηγός κράτους-μέλους.

β) Συμβούλιο Υπουργών Εξωτερικών (αρ. 14): Ασκεί συμβουλευτικές και εκτελεστικές αρμοδιότητες, διασφαλίζοντας τον συντονισμό των κρατών-μελών σε ζητήματα που εμπίπτουν στη σφαίρα της εξωτερικής πολιτικής.

γ) Συμβούλιο Υπουργών Άμυνας (αρ. 15): Ασκεί συμβουλευτικές και εκτελεστικές αρμοδιότητες, διασφαλίζοντας την αλληλεπίδραση των κρατών-μελών σε ζητήματα αμυντικής συνεργασίας και τον συντονισμό των εθνικών πολιτικών άμυνας.

⁴⁹³ CSTO, The CSTO Parliamentary Assembly Council adopted a number of decisions to ensure collective security, Parliamentary Assembly, 31 Οκτωβρίου 2018, https://en.odkb-csto.org/authorized_organ/parliamentary_assembly/sovet_parlamentskoy_assambleya_odkb_prinyal_r_yad_resheniy_dlya_obespecheniya_kollektivnoy_bezopasnos/?sphrase_id=63719 και «Afghan and Serbian parliamentarians acquire observer status at CSTO PA», Kazinform, 12 Απριλίου 2013, https://www.inform.kz/en/afghan-and-serbian-parliaments-acquire-observer-status-at-csto-pa_a2549816.

δ) Επιτροπή των Γραμματέων των Συμβουλίων Ασφαλείας των κρατών-μελών (αρ. 16): Ασκεί συμβουλευτικές και εκτελεστικές αρμοδιότητες, διασφαλίζοντας την αλληλεπίδραση των κρατών-μελών σε ζητήματα εθνικής ασφάλειας και τον συντονισμό των εθνικών πολιτικών ασφάλειας.

ε) Μόνιμο Συμβούλιο Πληρεξούσιων-Αντιπροσώπων (αρ. 16.1): Αποτελείται από εθνικούς αντιπροσώπους, που ορίζονται από κάθε κράτος-μέλος. Αποστολή του είναι ο συντονισμός των κύριων οργάνων με τα σώματα εργασίας καθώς και η υλοποίηση των ψηφισμάτων των πρώτων με τη συνδρομή των δεύτερων.

Τα υπόλοιπα όργανα συγκροτούνται ως εξής:

α) Γραμματεία (αρ. 17-18): Της Γραμματείας προΐσταται ο Γενικός Γραμματέας, που είναι «ο ανώτατος διοικητικός αξιωματούχος του ΟΣΣΑ». Είναι υπήκοος κράτους-μέλους και διορίζεται με τριετή θητεία από το Συμβούλιο Συλλογικής Ασφάλειας, έπειτα από εισήγηση του Συμβουλίου Υπουργών Εξωτερικών, ασκώντας καθήκοντα συντονισμού των σωμάτων εργασίας. Συμμετέχει στις συνεδριάσεις των κύριων οργάνων, εκπροσωπεί τον ΟΣΣΑ διεθνώς και επικοινωνεί τις δράσεις του, ενώ λειτουργεί ως «θεματοφύλακας του Χάρτη» και όλων των παραγόμενων διακρατικών θεσμικών κειμένων, συμφωνιών, ψηφισμάτων και δράσεων. Η Γραμματεία εδρεύει στη Μόσχα και είναι επιφορτισμένη με τον συντονισμό, την οργάνωση και την υποστήριξη των εργασιών του Οργανισμού. Στελεχώνεται από υπηκόους των κρατών-μελών, αναλόγως των εισφορών τους στον προϋπολογισμό, με ανταγωνιστικά κριτήρια και βάσει συμβολαίων. Η οργάνωση και η λειτουργία της Γραμματείας καθορίζονται από το Συμβούλιο Συλλογικής Ασφάλειας.

β) Κοινό Επιτελείο (αρ. 18.1): Σκοπός του είναι η υποστήριξη του Συμβουλίου Υπουργών Άμυνας, η υλοποίηση των ψηφισμάτων των κύριων οργάνων, η αμυντική ανάπτυξη και ο στρατιωτικός συντονισμός. Προς τον σκοπό αυτό, το Κοινό Επιτελείο βρίσκεται σε διαρκή αλληλεπίδραση με τις εθνικές αρχές. Στελεχώνεται από στρατιωτικούς των κρατών-μελών και από πολιτικό προσωπικό βάσει συμβολαίων με ανταγωνιστικά κριτήρια. Η στελέχωση είναι αναλογική ως προς τις εισφορές των κρατών-μελών στον προϋπολογισμό του Οργανισμού. Έδρα του Επιτελείου είναι η Μόσχα, ενώ η οργάνωση και η λειτουργία του καθορίζονται από το Συμβούλιο Συλλογικής Ασφάλειας.

Η Κοινοβουλευτική Συνέλευση εκφράζει τις εθνικές αντιπροσωπείες των κρατών-μελών και στελεγχώνεται ισότιμα από μέλη τους. Ο ρόλος της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης έχει, πρώτιστα, συμβολικό χαρακτήρα, αλλά αποτελεί σύνδεσμο διασύνδεσης και διαβούλευσης των εθνικών αντιπροσωπειών με τον ΟΣΣΑ. Ακόμη, η Κοινοβουλευτική Συνέλευση δύναται να υποβάλλει μη δεσμευτικές προτάσεις προς τα κύρια όργανα.⁴⁹⁴

Τη χρηματοδότηση του ΟΣΣΑ αναλαμβάνουν τα κράτη-μέλη βάσει απόφασης του Συμβουλίου Συλλογικής Ασφάλειας. Ο προϋπολογισμός καταρτίζεται σε ετήσια βάση από τη Γραμματεία και εγκρίνεται από το Συμβούλιο Συλλογικής Ασφάλειας. Σε περίπτωση που κράτος-μέλος αδυνατεί να ανταποκριθεί στις οικονομικές υποχρεώσεις του, το Συμβούλιο Συλλογικής Ασφάλειας δύναται, είτε να παρατείνει τον χρόνο αποπληρωμής, διατηρώντας τα δικαιώματα και τις ποσοστώσεις του στο προσωπικό του Οργανισμού, είτε να τα περιορίσει αίροντας ακόμη και το δικαίωμα ψήφου (αρ. 24-25).

Όσον αφορά την επιχειρησιακή δομή, το 2009 το Συμβούλιο Συλλογικής Ασφάλειας αποφάσισε τη συγκρότηση των Συλλογικών Δυνάμεων Ταχείας Αντίδρασης 22.000 ατόμων⁴⁹⁵. Πρόκειται για στρατιωτικές δυνάμεις, που απαρτίζονται από «την 98^η αερομεταφερόμενη μεραρχία και την 31^η ταξιαρχία κρούσης της Ρωσίας»⁴⁹⁶, μία ταξιαρχία από το Καζακστάν⁴⁹⁷, ενώ η Λευκορωσία, η Αρμενία, και το Τατζικιστάν διαθέτουν από ένα τάγμα και η Κιργιζία μία αναγνωριστική ομάδα⁴⁹⁸. Επίσης, στις δυνάμεις αυτές «περιλαμβάνονται οι ρωσικές δυνάμεις που είναι εγκατεστημένες στην Ντουσαμπέ (Τατζικιστάν) και το Καντ (Κιργιζία)»⁴⁹⁹. Προσθέτως, ο ΟΣΣΑ διαθέτει και ένα δεύτερο «ειρηνευτικό σώμα, που υπήρχε από το

⁴⁹⁴ Βλ. σχετικά, <http://www.paodkb.ru/about/observers.php>.

⁴⁹⁵ M. de Haas, “War Games of the Shanghai Cooperation Organization and the Collective Security Treaty Organization: Drills on the Move!”, *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol. 29, Is. 3, 2016, σελ. 378-406.

⁴⁹⁶ A. Rozanov και E. F. Dovgan, *Collective Security Treaty Organisation*, The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Geneva-Minsk, 2010, σελ. 63-68.

⁴⁹⁷ M. de Haas, “War Games of the Shanghai Cooperation Organization and the Collective Security Treaty Organization: Drills on the Move!”, *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol. 29, Is. 3, 2016, σελ. 378-406.

⁴⁹⁸ A. Rozanov και E. F. Dovgan, *Collective Security Treaty Organisation*, The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Geneva-Minsk, 2010, σελ. 63-68.

⁴⁹⁹ M. de Haas, “War Games of the Shanghai Cooperation Organization and the Collective Security Treaty Organization: Drills on the Move!”, *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol. 29, Is. 3, 2016, σελ. 378-406.

2007»⁵⁰⁰, τις Συλλογικές Δυνάμεις Ταχείας Ανάπτυξης 4.500 ατόμων⁵⁰¹. Τις δυνάμεις αυτές στελεχώνουν μία ταξιαρχία της Ρωσίας και ένα τάγμα από το Καζακστάν⁵⁰² καθώς και «δύο ειδικά επιχειρησιακά σώματα της Ρωσικής Αστυνομίας, οι «“Zubr” και “Ryis” και οι ειδικές δυνάμεις άμεσης επέμβασης των δυνάμεων ασφάλειας της Λευκορωσίας και της Κιργιζίας»⁵⁰³. Οι ειρηνευτικές δυνάμεις «εκτελούν εξειδικευμένα καθήκοντα ασφάλειας, αστυνόμευσης και καταπολέμησης της τρομοκρατίας, πέραν των αμυντικών που ασκούν οι στρατιωτικές δυνάμεις»⁵⁰⁴, ενώ «δύνανται να μεταφερθούν εκτός της επικράτειας του ΟΣΣ υπό την αιγίδα του ΟΗΕ»⁵⁰⁵. Επιπλέον, ο ΟΣΣΑ έχει προχωρήσει στον συντονισμό «κοινής αεράμυνας»⁵⁰⁶. Στο σύνολό τους, οι Συλλογικές Δυνάμεις κινητοποιούνται, προκειμένου να διασφαλίσουν τους στόχους της ΣΣΑ, έπειτα από απόφαση του Συμβουλίου Συλλογικής Ασφάλειας, η οποία λαμβάνεται συναινετικά. Εν καιρώ ειρήνης, αλληλεπιδρούν, τόσο μεταξύ τους, όσο και με τις υπόλοιπες εθνικές δυνάμεις, συμμετέχοντας σε ασκήσεις και ανταλλάσσοντας τεχνογνωσία⁵⁰⁷.

Όσον αφορά την εμβάθυνση της συνεργασίας των κρατών-μελών, μεταξύ 2010-2011 ξεκίνησε μία σημαντική προσπάθεια για την εναρμόνιση των πολιτικών τους στους τομείς της εσωτερικής ασφάλειας και των εξωτερικών. Με αφορμή τον εμφύλιο πόλεμο και την εσωτερική αποσταθεροποίηση της Κιργιζίας το 2010, το Συμβούλιο Συλλογικής Ασφάλειας καθιέρωσε τη δυνατότητα αποστολής ειρηνευτικών δυνάμεων στις επικράτειες των κρατών-μελών, προκειμένου να ενισχύονται η εσωτερική ασφάλεια και η σταθερότητά τους. Συγχρόνως, συμπεριέλαβε στην ατζέντα του ΟΣΣΑ την περιφερειακή σταθερότητα, στοχεύοντας εν γένει στην ευρασιατική

⁵⁰⁰ Στον ίδιο.

⁵⁰¹ M. Molchanov, “Eurasian Regionalism: Ideas and Practices”, R. Kanet and M. Sussex (Εκδ.), *Power, Politics and Confrontation in Eurasia. Foreign Policy in a Contested Region*, Palgrave Macmillan, New York, 2015, σελ. 144.

⁵⁰² M. de Haas, “War Games of the Shanghai Cooperation Organization and the Collective Security Treaty Organization: Drills on the Move!”, *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol. 29, Is. 3, 2016, σελ. 378-406.

⁵⁰³ A. Rozanov και E. F. Dovgan, *Collective Security Treaty Organisation*, The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Geneva-Minsk, 2010, σελ. 63-68.

⁵⁰⁴ Στο ίδιο.

⁵⁰⁵ M. de Haas, “War Games of the Shanghai Cooperation Organization and the Collective Security Treaty Organization: Drills on the Move!”, *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol. 29, Is. 3, 2016, σελ. 378-406.

⁵⁰⁶ M. de Haas, “Relations of Central Asia with the Shanghai Cooperation Organization and the Collective Security Treaty Organization”, *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol. 30, Is. 1, 2017, σελ. 1-16.

⁵⁰⁷ A. Rozanov και E. F. Dovgan, *Collective Security Treaty Organisation*, The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Geneva-Minsk, 2010, σελ. 63-68.

επικράτεια και προωθώντας την ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ των υπηρεσιών πληροφοριών και των υπουργείων Εξωτερικών. Οι αποφάσεις του Συμβουλίου είχαν ως αποτέλεσμα την αναθεώρηση του Χάρτη του ΟΣΣΑ⁵⁰⁸ και τη διάνοιξη πρόσθετων προοπτικών ολοκλήρωσης.

Ωστόσο, η οργάνωση και η λειτουργία του ΟΣΣΑ αποτελούν αντικείμενο κριτικής. Καταρχάς, εκλαμβάνεται ως «κρατοκεντρικός οργανισμός», περιορισμένων σκοπών, χωρίς τα θεσμικά όργανα να διαθέτουν εξουσίες ανάλογες με αυτές της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ) της ΕΕ⁵⁰⁹. Κατά δεύτερον, υπογραμμίζεται η δεσπόζουσα θέση της Ρωσίας και η εξάρτηση που έχουν από αυτήν η Αρμενία, η Κιργιζία και το Τατζικιστάν, εν αντιθέσει με το Καζακστάν και τη Λευκορωσία που έχουν μεγαλύτερα περιθώρια αυτονομίας⁵¹⁰. Κατά τρίτον, τα κράτη-μέλη εμφανίζουν διαφοροποιήσεις στη σφαίρα της εξωτερικής πολιτικής⁵¹¹, γεγονός που λογίζεται ως εμπόδιο στη συνοχή τους, συναρτήκει και του ανταγωνισμού μεταξύ των κεντρασιατικών κρατών⁵¹². Επιπροσθέτως, η μη επέμβαση στην Κιργιζία το 2010 λογίζεται ως «αποτυχία»⁵¹³.

Σε κάθε περίπτωση, ο ΟΣΣΑ είναι ένας οργανισμός, που πέτυχε τη συγκρότηση δομών σε σύντομο χρονικό διάστημα. Η αποτελεσματικότητά του θα πρέπει να διαπιστωθεί σε βάθος χρόνου συναρτήκει της ευρασιατικής ολοκλήρωσης και της συμβολής του στην επίτευξη των στόχων της. Τα κράτη-μέλη της ΕΑΟΕ ταυτίζονται με τα κράτη-μέλη του ΟΣΣΑ, πλην του Τατζικιστάν που υπήρξε μέλος της ΕΑΟΚ και η σταθερότητά του εξαρτάται από τη Ρωσία. Ακόμη και αν τα κράτη-μέλη επιθυμούσαν

⁵⁰⁸ The President of Russia, Dmitry Medvedev signed Federal Law On Ratification of the Protocol on Amending the Charter of the Collective Security Treaty Organisation of October 7, 2002, 1 Μαρτίου 2012, <http://eng.kremlin.ru/news/3497>.

⁵⁰⁹ N. Jackson, "Trans-Regional Security Organisations and Statist Multilateralism in Eurasia", *Europe-Asia Studies*, Vol. 66, No. 2, 2014, σελ. 181-203.

⁵¹⁰ M. de Haas, "Relations of Central Asia with the Shanghai Cooperation Organization and the Collective Security Treaty Organization", *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol. 30, Is. 1, 2017, σελ. 1-16.

⁵¹¹ Ο R. Allison φέρει ως παραδείγματα την περιορισμένη διάθεση υποστήριξης προς τη Ρωσία από τα υπόλοιπα κράτη-μέλη στις περιπτώσεις του πολέμου με τη Γεωργία (2008), των αυτονομιστικών κινημάτων της Ανατολικής Ουκρανίας (2014), της αντιπαράθεσης με την Τουρκία έπειτα από την κατάρριψη του SU-24 (2015) καθώς και την απροθυμία τους να συνδράμουν τις ρωσικές ένοπλες δυνάμεις κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων στη Συρία (2017). Βλ. R. Allison, "Protective Integration and Security Policy Coordination: Comparing the SCO and CSTO", *The Chinese Journal of International Politics*, Φθινόπωρο 2018, Vol. 11, Is. 3, σελ. 297-338.

⁵¹² Στον ίδιο.

⁵¹³ M. Molchanov, "Eurasian Regionalism: Ideas and Practices", R. Kanet and M. Sussex (Εκδ.), *Power, Politics and Confrontation in Eurasia. Foreign Policy in a Contested Region*, Palgrave Macmillan, New York, 2015, σελ. 144.

μία αμυντική συνεργασία χωρίς ρωσική συμμετοχή, θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο να μακροημερεύσει ελλείψει εναλλακτικού κέντρου ισχύος⁵¹⁴. Αφενός μεν, αποδείχτηκε ιστορικά ότι η κεντρασιατική ολοκλήρωση δεν ήταν βιώσιμη και χρειάστηκε η ενεργοποίηση της Μόσχας, προκειμένου τα κεντρασιατικά κράτη να συνεργαστούν εις βάθος χρόνου αφήνοντας κατά μέρος τις διαφορές τους. Αφετέρου, η Ρωσία καλύπτει σε πολύ υψηλό ποσοστό το κόστος της ευρασιατικής ολοκλήρωσης, τόσο στον ΟΣΣΑ, όσο και στην ΕΑΟΕ. Λαμβάνοντας υπόψη τη λειτουργική εμβάθυνση της τελευταίας και τη γεωγραφική ταύτισή της με την επικράτεια του ΟΣΣΑ (βλ. χάρτη 5.1), συμπεραίνεται ότι, εφόσον τα κράτη-μέλη της Ένωσης αποφασίσουν την περαιτέρω εμβάθυνση της συνεργασίας τους στους τομείς της άμυνας και της ασφάλειας, ο ΟΣΣΑ καθίσταται ο οργανισμός, που θα προστατεύει την Ένωση στρατιωτικά, συμβάλλοντας στη μετεξέλιξή της σε ΕΑΕ. Τέλος, ο ΟΣΣΑ ενισχύει σημαντικά τη Ρωσία και τους συμμάχους της στην αλληλεπίδρασή τους με την Κίνα στο πλαίσιο του ΟΣΣ.

Χάρτης 5.1: Η ΕΑΕ (ΕΑΟΕ και ΟΣΣΑ)

Πηγή: Χάρτης διαμορφωμένος από τον συγγραφέα σύμφωνα με τον αυθεντικό «κενό» χάρτη στην τοποθεσία http://d-maps.com/carte.php?num_car=55&lang=en

5.2.2 Ο Οργανισμός Συνεργασίας της Σαγκάης και η BRI

Προπομπός του Οργανισμού Συνεργασίας της Σαγκάης (ΟΣΣ) υπήρξε η συνεργασία «Σαγκάη Πέντε», γνωστή και ως «Σύμφωνο της Σαγκάης», που ξεκίνησε το 1996,

⁵¹⁴ M. de Haas, “Relations of Central Asia with the Shanghai Cooperation Organization and the Collective Security Treaty Organization”, The Journal of Slavic Military Studies, Vol. 30, Is. 1, 2017, σελ. 1-16.

μεταξύ της Ρωσίας, της Κίνας, του Καζακστάν, της Κιργιζίας και του Τατζικιστάν, με αντικείμενο την προοδευτική μείωση των στρατιωτικών δυνάμεων στις διασυνοριακές περιοχές⁵¹⁵. Από το 1996 έως το 2000 υπογράφηκαν και άλλες συμφωνίες μεταξύ των πέντε κρατών, ενισχύοντας την «αμοιβαία εμπιστοσύνη»⁵¹⁶ και διανοίγοντας ευρύτερες προοπτικές για τη συνεργασία τους στους τομείς «του εμπορίου, της οικονομίας, της επιστήμης, της τεχνικής συνεργασίας κ.α.»⁵¹⁷. Καθοδηγούμενοι από το «Πνεύμα της Σαγκάης», δηλαδή από τις αρχές «της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και ωφέλειας, της ισότητας, των κοινών διαβουλεύσεων, του σεβασμού της πολιτιστικής ποικιλομορφίας και της προσδοκίας για συλλογική ανάπτυξη», οι πέντε, με την προσχώρηση του Ουζμπεκιστάν, προχώρησαν στις 15 Ιουνίου 2001 στη Δήλωση για την ίδρυση του ΟΣΣ⁵¹⁸.

Με το «Πνεύμα της Σαγκάης» στις 7 Ιουνίου 2002 υπογράφηκε ο Χάρτης του ΟΣΣ, ο οποίος όρισε τους στόχους λειτουργίας του Οργανισμού σε τρία επίπεδα, εκφράζοντας τη φιλοδοξία για τη διαμόρφωση μίας νέα διεθνούς τάξης. Το πρώτο επίπεδο περιλαμβάνει τα πεδία συνεργασίας της Δήλωσης της Σαγκάης, δηλαδή, το εμπόριο, την οικονομική, επιστημονική και τεχνική συνεργασία, στα οποία προστέθηκαν «η ανάπτυξη, ο χρηματοπιστωτικός τομέας, η ενέργεια, οι μεταφορές, το περιβάλλον, ο τουρισμός και η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών». Το δεύτερο επίπεδο αφορά συνθετότερους άξονες δράσης και, ειδικότερα, «την ασφάλεια, την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας, των αποσχιστικών τάσεων και του εξτρεμισμού, την καταπολέμηση του διασυνοριακού εγκλήματος (εμπόριο όπλων και ναρκωτικών) και την παράνομη μετανάστευση». Στο ανώτατο επίπεδο, πέραν των γενικών στόχων «της ειρήνης και της σταθερότητας», προτάχθηκαν «τα ανθρώπινα δικαιώματα και οι θεμελιώδεις ελευθερίες», ενώ συμπεριλήφθηκαν η σύγκλιση στη σφαίρα της «εξωτερικής πολιτικής, σε διεθνείς οργανισμούς και fora» καθώς και «η προώθηση μιας νέας, δημοκρατικής, δίκαιης και λογικής πολιτικής και οικονομικής διεθνούς τάξης».⁵¹⁹

⁵¹⁵ Declaration on the Establishment of the Shanghai Cooperation Organization, Shanghai, 15 Ιουνίου 2001.

⁵¹⁶ W. Song, “Interests, Power and China’s Difficult Game in the Shanghai Cooperation Organization (SCO)”, *Journal of Contemporary China*, Vol. 23, No. 85, 2014, σελ. 85-101.

⁵¹⁷ Declaration on the Establishment of the Shanghai Cooperation Organization, Shanghai, 15 Ιουνίου 2001.

⁵¹⁸ Στο ίδιο.

⁵¹⁹ Charter of the Shanghai Cooperation Organization, Saint-Petersburg, 7 Ιουνίου 2002, αρ. 1 και 3.

Η διακυβέρνηση του ΟΣΣ είναι πολυεπίπεδη και συνεκτική. Συνίσταται από επτά θεσμικά όργανα, εκ των οποίων τα πέντε είναι πολιτικά (Συμβούλια Αρχηγών Κρατών, Αρχηγών Κυβερνήσεων, Υπουργών Εξωτερικών, συνεδριάσεις Επικεφαλής Υπουργείων είτε και εθνικών Υπηρεσιών καθώς και το Συμβούλιο των Εθνικών Συντονιστών), ένα επιχειρησιακό (Περιφερειακή Αντιτρομοκρατική Δομή-RATS) και ένα διοικητικό (Γραμματεία). Όσον αφορά τη λήψη αποφάσεων, στο άρθρο 16 του Χάρτη, ορίζεται ότι «τα όργανα αποφασίζουν με συμφωνία, χωρίς ψήφο, εφόσον κανένα κράτος δεν διατυπώσει αντιρρήσεις κατά την εξέταση του θέματος (συναίνεση), εκτός από την περίπτωση αποβολής κράτους από τον Οργανισμό όπου προβλέπεται συναίνεση μείον μία ψήφο». Επιπλέον, προβλέπεται πως «κράτος-μέλος μπορεί να εκφράζει απόψεις επί συγκεκριμένων ζητημάτων των αποφάσεων, οι οποίες καταγράφονται, χωρίς να εμποδίζεται η λήψη απόφασης από τα υπόλοιπα κράτη-μέλη». Σύμφωνα, δε, με το άρθρο 17, «τα κράτη-μέλη υλοποιούν τις αποφάσεις κατά τις προβλέψεις των νομοθεσιών τους, ενώ η εφαρμογή τους εποπτεύεται από τα όργανα του Οργανισμού». Η χρηματοδότηση του ΟΣΣ καθορίζεται «με συμφωνία μεταξύ των μελών, τα οποία αναλαμβάνουν τις δαπάνες των εκπροσώπων και των ειδικών που αποστέλλουν» στον Οργανισμό.⁵²⁰

Επί της ουσίας, η διάθρωση του ΟΣΣ ωθεί τα κράτη σε διαπραγματεύσεις, στις οποίες το περιοριστικό αποφασιστικό πλαίσιο ευνοεί τις πιο ισχυρές δυνάμεις, που μπορούν να επιβάλουν τις προτεραιότητές τους στα λιγότερα ισχυρά μέλη. Ρωσία και Κίνα διαθέτουν, καταρχήν, το πολιτισμικό προβάδισμα στη συνολική λειτουργία του Οργανισμού, αφού γλώσσες του είναι η ρωσική και η κινεζική. Σύμφωνα, δε, με τη σειρά του πρώτου γράμματος των κρατών-μελών στη ρωσική αλφάβητο, προεδρεύει, εκ περιτροπής, ο αρχηγός κράτους στην περιφέρεια του οποίου πραγματοποιείται η εκάστοτε σύνοδος. Επίσης, με βάση τη σειρά των γραμμάτων της ρωσικής αλφαβήτου, επιλέγεται εκ περιτροπής και ο Γενικός Γραμματέας από κάθε κράτος-μέλος. Ωστόσο, με τη σύσταση του ΟΣΣ η Κίνα αντέστρεψε το ιστορικό προβάδισμα, που διέθετε η Ρωσία κατά τα πρώτα χρόνια του σχηματισμού, καταλαμβάνοντας την έδρα του Οργανισμού, που είναι το Πεκίνο, ενώ ορίστηκε ως «θεματοφύλακας» τόσο του Χάρτη, όσο και της Συμφωνίας για τη RATS.⁵²¹

⁵²⁰ Στο ίδιο, αρ. 4, 11-12, 16-17.

⁵²¹ Στο ίδιο, αρ. 11, 18, 20 και 25, καθώς και Agreement on Regional Anti-Terrorist Structure between the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, Saint-Petersburg, 7 Ιουνίου 2002, αρ. 25.

Αναλυτικά, σύμφωνα με τις διατάξεις του Χάρτη, τα θεσμικά όργανα του Οργανισμού διαρθρώνονται ως ακολούθως:

α) Συμβούλιο Αρχηγών Κρατών (αρ. 5): Είναι το ανώτατο όργανο που αποφασίζει για τα «μείζονα ζητήματα λειτουργίας», τη χάραξη της στρατηγικής και την «αλληλεπίδραση του ΟΣΣ με κράτη και διεθνείς οργανισμούς». Συνεδριάζει σε τακτική βάση μία φορά ανά έτος.

β) Συμβούλιο Αρχηγών Κυβερνήσεων (αρ. 6): Εγκρίνει τον προϋπολογισμό και αποφασίζει για τα «μείζονα ζητήματα οικονομικής συνεργασίας εντός του ΟΣΣ». Συνεδριάζει, σε τακτική βάση, μία φορά ανά έτος, «υπό την προεδρία του αρχηγού κυβέρνησης του κράτους στο οποίο πραγματοποιείται η σύνοδος».

γ) Συμβούλιο Υπουργών Εξωτερικών (αρ. 7): Κύρια αρμοδιότητά του είναι η εκπροσώπηση του ΟΣΣ διεθνώς. Συγκεκριμένα, την εκπροσώπηση αναλαμβάνει ανά έτος ο προεδρεύων του Συμβουλίου, δηλαδή «ο Υπουργός του κράτους-μέλους στο έδαφος του οποίου πραγματοποιείται η σύνοδος του Συμβουλίου των Αρχηγών Κρατών έως την επόμενη σύνοδο». Άλλες δύο σημαντικές αρμοδιότητες του Συμβουλίου και του προεδρεύοντος είναι η προετοιμασία των συνόδων του Συμβουλίου Αρχηγών Κρατών και η συμβουλευτική υποστήριξή τους στη σφαίρα των διεθνών σχέσεων. Οι σύνοδοί του πραγματοποιούνται, σε τακτική βάση, έναν μήνα πριν από τις συνόδους του Συμβουλίου Αρχηγών Κρατών και, εκτάκτως, εφόσον ζητηθεί από δύο μέλη του.

δ) Επικεφαλής Υπουργείων και Υπηρεσιών (αρ. 8): Οι συγκεκριμένοι αξιωματούχοι έχουν ως έργο την υλοποίηση των αποφάσεων των Συμβουλίων Αρχηγών Κρατών και Κυβερνήσεων. Η σύνθεση και οι συνεδριάσεις τους εξαρτώνται από τον τομέα πολιτικής στον οποίο εμπίπτει το εκάστοτε ζήτημα. Σε κάθε περίπτωση, προεδρεύει ο επικεφαλής υπουργείου είτε υπηρεσίας του κράτους-μέλους στο έδαφος του οποίου πραγματοποιείται η εκάστοτε σύνοδος.

ε) Συμβούλιο Εθνικών Συντονιστών (αρ. 9): Αποτελείται από συντονιστές που διορίζει κάθε κράτος-μέλος. «Συντονίζει και διευθύνει τις καθημερινές δραστηριότητες του Οργανισμού, ενώ προετοιμάζει τις εργασίες των Συμβουλίων Αρχηγών Κρατών, Κυβερνήσεων και Υπουργών Εξωτερικών». «Την προεδρία αναλαμβάνει ο συντονιστής του κράτους-μέλους, στο έδαφος του οποίου πραγματοποιείται η σύνοδος

του Συμβουλίου των Αρχηγών Κρατών έως την επόμενη σύνοδό του», ο οποίος δύναται να πραγματοποιεί «διεθνείς επαφές» υπό την καθοδήγηση του προεδρεύοντος του Συμβουλίου Υπουργών Εξωτερικών.

στ) Η Περιφερειακή Αντιτρομοκρατική Δομή (RATS) (αρ. 10): Η RATS διαθέτει αυτοτελή νομική προσωπικότητα και το καθεστώς λειτουργίας της ρυθμίζεται από ειδική συμφωνία μεταξύ των κρατών-μελών. Αποστολή της είναι η αντιμετώπιση των τρομοκρατικών απειλών, των αποσχιστικών τάσεων και του εξτρεμισμού καθώς και η καταπολέμηση του διασυνοριακού εγκλήματος. Προς τον σκοπό αυτό, βρίσκεται σε αλληλεπίδραση με τις εθνικές υπηρεσίες ασφάλειας και αποτελεί τον σύνδεσμό τους, εναρμονίζοντας τις δράσεις τους σε διασυνοριακή κλίμακα. Αποτελείται από δύο σώματα, το Συμβούλιο, το οποίο στελεχώνουν εκπρόσωποι των κρατών-μελών, και την Εκτελεστική Επιτροπή, που αποτελείται από αξιωματούχους οι οποίοι προέρχονται από τα κράτη-μέλη αναλόγως των εισφορών τους στον προϋπολογισμό του Οργανισμού και υπό την έγκριση του Συμβουλίου. Το Συμβούλιο αποφασίζει για τις δράσεις της Δομής, ενώ η Εκτελεστική Επιτροπή μεριμνά για την υλοποίησή τους. Του Συμβουλίου προΐσταται Πρόεδρος, ο οποίος εκλέγεται μεταξύ των μελών του, ενώ της Εκτελεστικής Επιτροπής Διευθυντής, ο οποίος διορίζεται από το Συμβούλιο των Αρχηγών Κρατών. Η διάρθρωση και το προσωπικό της Εκτελεστικής Επιτροπής καθορίζονται με απόφαση του Συμβουλίου έπειτα από εισήγηση του Διευθυντή της Έδρα της RATS είναι η Τασκένδη.⁵²²

ζ) Η Γραμματεία (αρ. 11): Είναι το «κύριο και μόνιμο εκτελεστικό σώμα του ΟΣΣ» και είναι επιφορτισμένη με την «οργανωτική, τεχνική, πληροφορική και νομική υποστήριξή του». Επιπλέον, «καταθέτει προτάσεις για την εμβάθυνση της συνεργασίας των κρατών-μελών και εποπτεύει την υλοποίηση των αποφάσεων των οργάνων του Οργανισμού». Επικεφαλής της είναι ο Γενικός Γραμματέας, ο οποίος διορίζεται, εκ περιτροπής από κάθε κράτος-μέλος, έπειτα από πρόταση του Συμβουλίου Υπουργών Εξωτερικών, από το Συμβούλιο Αρχηγών Κρατών με θητεία τριών ετών χωρίς δυνατότητα διαδοχικής επανατοποθέτησής του στο αξίωμα⁵²³. Η στελέχωση της

⁵²² Agreement on Regional Anti-Terrorist Structure between the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, Saint-Petersburg, 7 Ιουνίου 2002 και <http://ecrats.org/en/about/documents/>.

⁵²³ Τον Γενικό Γραμματέα επικουρούν στα καθήκοντά του τέσσερις αναπληρωτές, που προτείνονται από το Συμβούλιο Εθνικών Συντονιστών και διορίζονται από το Συμβούλιο Υπουργών Εξωτερικών.

Γραμματείας πραγματοποιείται στη βάση «ποσοστώσεων» που αποφασίζονται από τα κράτη-μέλη.

Ο ΟΣΣ διαθέτει, επίσης, δύο μη θεσμικά όργανα, το Επιχειρηματικό Συμβούλιο και τη Διατραπεζική Κοινοπραξία, που λειτουργούν υποστηρικτικά προς την οικονομική συνεργασία των κρατών-μελών. Το Επιχειρηματικό Συμβούλιο ⁵²⁴ ιδρύθηκε στις 14 Ιουνίου 2006 με απόφαση του Συμβουλίου Αρχηγών Κρατών και έχει ως έδρα τη Μόσχα. Αντικείμενό του είναι η υποστήριξη των επιχειρηματικών κοινοτήτων, με στόχο την προώθηση αμοιβαίων επενδύσεων και «συνεργασιών στους τομείς του εμπορίου, της ενέργειας, των μεταφορών, των τηλεπικοινωνιών, της γεωργίας, της υγείας της εκπαίδευσης και των επιστημών». Διαθέτει, δε, μία διακριτή δομή συνεργασίας στον ενεργειακό τομέα. Το Επιχειρηματικό Συμβούλιο αλληλεπιδρά με τη Διατραπεζική Κοινοπραξία, η οποία προωθεί τη συνεργασία των τραπεζικών και χρηματοοικονομικών ιδρυμάτων καθώς και τη «χρηματοδότηση έργων στον κατασκευαστικό κλάδο, τις υποδομές, την τεχνολογία, τους εξαγωγικούς τομείς των οικονομιών» κ.α. Ιδρύθηκε στις 26 Οκτωβρίου 2005. Και τα δύο όργανα στελεχώνονται από εκπροσώπους των κρατών-μελών.⁵²⁵

Όπως και ο ΟΣΣΑ, ο ΟΣΣ έχει λάβει το καθεστώς παρατηρητή στον ΟΗΕ, ενώ, σε σύντομο χρονικό διάστημα, κατόρθωσε να προσελκύσει το ενδιαφέρον κρατών από τις γειτονικές περιφέρειες και ευρύτερα (βλ. χάρτη 5.2). Στις 9 Ιουνίου 2017, η Ινδία και το Πακιστάν εντάχθηκαν στον Οργανισμό, αυξάνοντας τον αριθμό των κρατών-μελών σε οκτώ. Επιπλέον, έχει απονεμηθεί το καθεστώς παρατηρητή στη Μογγολία, το Ιράν, το Αφγανιστάν και τη Λευκορωσία, ενώ έχουν αναγνωρισθεί ως «εταίροι διαλόγου», η Αρμενία, το Αζερμπαϊτζάν, η Καμπότζη, η Σρι Λάνκα, το Νεπάλ και η Τουρκία. Η διασπορά των συνεργασιών του ΟΣΣ καθίσταται ιδιαίτερα σημαντική για την υποστήριξη των υψηλών στρατηγικών Ρωσίας και Κίνας, ιδιαίτερα ως προς την προοπτική διασύνδεσης με κράτη, όπως η Ουκρανία, το Ισραήλ, η Αίγυπτος, η Σ. Αραβία, η Συρία, το Ιράκ, το Μπαχρέιν, το Κατάρ και το Βιετνάμ, που έχουν εκδηλώσει ενδιαφέρον, προκειμένου να τους απονεμηθεί το καθεστώς παρατηρητή είτε αυτό του εταίρου διαλόγου⁵²⁶. Άλλωστε, την προοπτική της διεθνούς επιρροής του

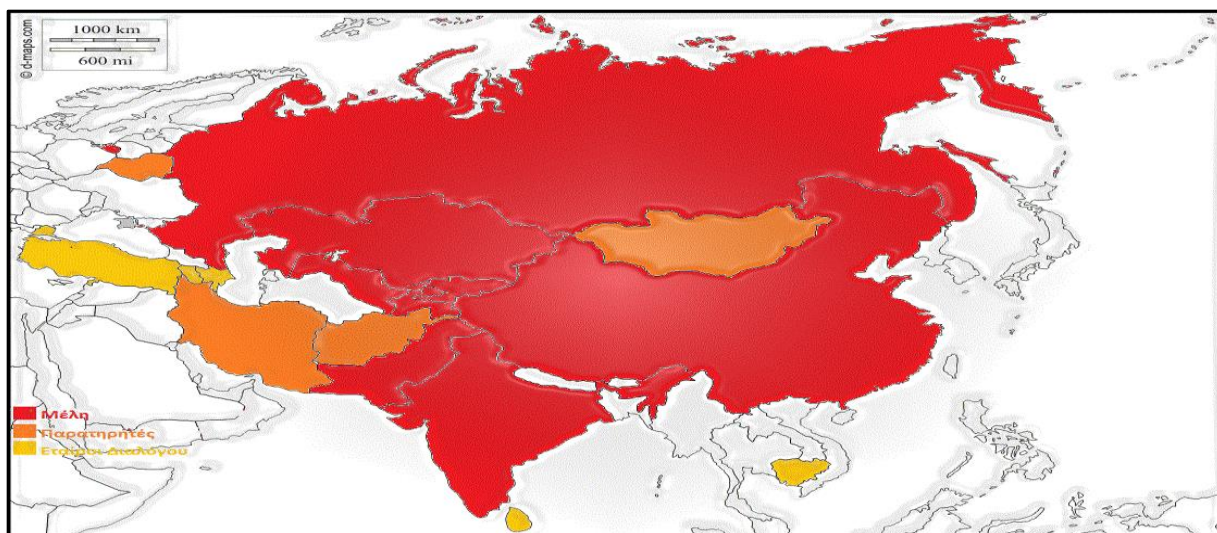
⁵²⁴ <https://bcscor.ru/?refresh=64787>.

⁵²⁵ <http://eng.sectscor.org/structure/20170109/190929.html>.

⁵²⁶ SCO, Speech by SCO Secretary General Vladimir Norov at the event "New Arc of Cooperation in Rising Rimland: from Vladivostok to Chennai" within the framework of the international conference Raisina Dialogue, News, 15 Ιανουαρίου 2020, <http://eng.sectscor.org/news/20200115/623092.html>.

ΟΣΣ φαίνεται πως διέγνωσαν από νωρίς οι ΗΠΑ, αφού το 2005 αιτήθηκαν το καθεστώς παρατηρητή⁵²⁷, αλλά Κίνα και Ρωσία τους το αρνήθηκαν με το αιτιολογικό ότι δεν είχαν γεωγραφική εγγύτητα⁵²⁸.

Χάρτης 5.2: Ο ΟΣΣ

Πηγή: Χάρτης διαμορφωμένος από τον συγγραφέα σύμφωνα με τον αυθεντικό «κενό» χάρτη στην τοποθεσία http://d-maps.com/carte.php?num_car=55&lang=en

Σταδιακά, τα κράτη-μέλη εμβάθυναν τη συνεργασία τους και στα τρία επίπεδα που ορίστηκαν από τον Χάρτη, δίνοντας ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στη φυσιογνωμία του Οργανισμού. Στο πρώτο επίπεδο τέθηκαν οι βάσεις για την ανάπτυξη της *ήπιας* ισχύος. Συγκεκριμένα, λήφθηκαν πρωτοβουλίες και υπογράφηκαν μία σειρά από συμφωνίες, οι οποίες έχουν ως αντικείμενο την οργάνωση του εμπορίου⁵²⁹, την περιφερειακή οικονομική συνεργασία⁵³⁰ και την εμβάθυνση της αλληλεπίδρασης των

⁵²⁷ Από πλευράς των ΗΠΑ είχε γίνει, εκ νέου, το 2010, σχετική αναφορά από την Υπουργό Εξωτερικών, Χ. Κλίντον, η οποία είχε δηλώσει: «Έχουμε δει νέους οργανισμούς, συμπεριλαμβανομένου του ΟΣΣ και ελπίζουμε ότι θα είμαστε σε θέση να συμμετάσχουμε ενεργά σε πολλούς από αυτούς». Ωστόσο, είχε καταλογίσει «έλλειψη σεβασμού» και «απροθυμία δέσμευσης» στα κράτη-μέλη των οργανισμών, που δεν επιθυμούν τη συμμετοχή των ΗΠΑ. Βλ. σχετικά, J. Boland, «Learning from the Shanghai Cooperation Organization's 'Peace Mission-2010' Exercise», Brookings, 29 Οκτωβρίου 2010, <https://www.brookings.edu/opinions/learning-from-the-shanghai-cooperation-organizations-peace-mission-2010-exercise/>.

⁵²⁸ W. Song, "Interests, Power and China's Difficult Game in the Shanghai Cooperation Organization (SCO)", *Journal of Contemporary China*, Vol. 23, No. 85, 2014, σελ. 85-101.

⁵²⁹ Joint Initiative on accelerated multilateral economic cooperation to overcome the global financial and economic crisis impacts and ensure further economic development of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, Beijing, 14 Οκτωβρίου 2009.

⁵³⁰ Statement by the heads of Government of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on Regional Economic Cooperation, Zhengzhou, 15 Δεκεμβρίου 2015.

περιφερειών⁵³¹, τις μεταφορές⁵³², τη γεωργία⁵³³ και την επιστημονική συνεργασία⁵³⁴, ενώ δόθηκε έμφαση στην εκπαίδευση⁵³⁵, τον πολιτισμό⁵³⁶ και τη νεολαία⁵³⁷. Αξιοσημείωτη είναι, επίσης, η στόχευση στην εκμάθηση των γλωσσών του Οργανισμού από τα κράτη-μέλη και στη διαπολιτισμική ανταλλαγή που προάγεται μέσα από τη δημιουργία του Κέντρου Δημόσιας Διπλωματίας⁵³⁸ καθώς και στην προώθηση της συνοχής και της ταυτοδοσίας της νέας γενιάς⁵³⁹. Στο δεύτερο επίπεδο, ενισχύθηκαν οι συντονιστικές-επιχειρησιακές δυνατότητες της RATS⁵⁴⁰ μέσω συμφωνιών για την ενίσχυση της καταπολέμησης της τρομοκρατίας⁵⁴¹, της διακίνησης όπλων⁵⁴² και του διασυνοριακού εγκλήματος⁵⁴³ καθώς και της ασφάλειας

⁵³¹ SCO, «New opportunities for cooperation between regions of SCO member states», SCO News, 21 Νοεμβρίου 2018, <http://eng.sectesco.org/news/20181121/489440.html>.

⁵³² Agreement between the Governments of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on Creating Favorable Conditions for International Road Transportation, Dushanbe, 12 Σεπτεμβρίου 2014.

⁵³³ Agreement on Cooperation in Agriculture between the Governments of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, Tashkent, 11 Ιουνίου 2010.

⁵³⁴ Agreement on Scientific and Technical Cooperation between the Governments of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, Bishkek, 13 Σεπτεμβρίου 2013.

⁵³⁵ Agreement on Cooperation in Education between the Governments of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, Shanghai, 15 Ιουνίου 2006.

⁵³⁶ Agreement on Cooperation in Culture between the Governments of the Members States of the Shanghai Cooperation Organization, Bishkek, 16 Αυγούστου 2007.

⁵³⁷ Joint Address of the heads of Shanghai Cooperation Organisation for the Youth, Qingdao, 10 Ιουνίου 2018.

⁵³⁸ SCO, «The SCO Centre for Public Diplomacy must become a civilizational bridge in the region», SCO News, 29 Ιανουαρίου 2019, <http://eng.sectesco.org/news/20190129/508261.html>.

⁵³⁹ SCO, «Rashid Alimov: “The SCO flag is in good hands.” SCO Youth Assembly results summarised in Dongfang», SCO News, November 11, 2018, <http://eng.sectesco.org/news/20181111/488443.html>.

⁵⁴⁰ Σύμφωνα με στατιστικά, που δημοσιοποιήθηκαν από τον Γενικό Γραμματέα του ΟΣΣ, προκύπτει ότι «μεταξύ 2013-2017 αποσοβήθηκαν 600 τρομοκρατικές επιθέσεις, εκκαθαρίστηκαν 500 στρατόπεδα τρομοκρατών, πάνω από 2000 μέλη διεθνών τρομοκρατικών οργανώσεων εξαρθρώθηκαν, ενώ οι αρχές κατάσχσαν 1000 αυτοσχέδιες τρομοκρατικές συσκευές, 50 τόνους εκρηκτικών, 10.000 πυροβόλα όπλα και πάνω από ένα εκατομμύριο δεσμίδες πυρομαχικών». Βλ. σχετικά, SCO, «SCO Secretary-General Vladimir Norov's news conference at the SCO Secretariat», SCO News, 20 Μαρτίου 2019, <http://eng.sectesco.org/news/20190320/518936.html>. Ακόμη, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η RATS είναι εξαιρετικά σημαντική για την Κίνα και τη Ρωσία, στο επίπεδο της ανταλλαγής πληροφοριών, αφού η πρώτη αντιμετωπίζει τον κίνδυνο αποσχιστικών τάσεων στη βορειοδυτική επαρχία της Σιν Γιανγκ από τη μειονότητα των Ουιγούρων, ενώ η Ρωσία ελέγχει αποτελεσματικότερα περιοχές, όπως είναι «η Τσετσενία και το Νταγκεστάν, όπου υπάρχει, αντίστοιχα, αυξημένος κίνδυνος επιθέσεων». Βλ. σχετικά, Κ. Μαργαρίτου, *Η Ευρασιατική Ένωση και η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2015, σελ. 117.

⁵⁴¹ Convention of the Shanghai Cooperation Organization against Terrorism, Yekaterinburg, 16 Ιουνίου, 2009.

⁵⁴² Agreement on Cooperation in Combating Illicit Trafficking in Arms, Ammunition and Explosives between the Governments of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, Dushanbe, 28 Αυγούστου 2008.

⁵⁴³ Agreement on Cooperation in Combating Crime between the Governments of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, Tashkent, 11 Ιουνίου 2010.

πληροφοριών⁵⁴⁴, ενώ από το 2014 συνάφθηκε συνεργασία με την Interpol⁵⁴⁵. Επιπλέον, η RATS ευνοήσε τη στρατιωτική αλληλεπίδραση Ρωσίας-Κίνας και ΟΣΣ-ΟΣΣΑ στα πλαίσια κοινών (διμερών είτε πολυμερών) ασκήσεων των κρατών-μελών⁵⁴⁶. Τέλος, στο τρίτο επίπεδο, δόθηκε έμφαση στη δυνητική διαμορφωτικότητα του ΟΣΣ στο διεθνές σύστημα και τον ευρασιατικό χώρο, όπως προκύπτει, ειδικότερα, από τη «Στρατηγική Ανάπτυξης»⁵⁴⁷ και τη Δήλωση του Συμβουλίου των Αρχηγών Κρατών, στη σύνοδο του Κινγκντάο⁵⁴⁸. Σωρευτικά, ο ΟΣΣ εξελίχθηκε σε έναν Οργανισμό, που διαθέτει ήπια ισχύ, επιχειρησιακές δυνατότητες και διεθνή επιρροή, υπό σινορωσική ηγεσία.

Η στρατηγική του ΟΣΣ αποτυπώνει τον αναθεωρητισμό των δύο δυνάμεων στο επίπεδο του διεθνούς συστήματος, ενώ ο ευρασιατικός γεωγραφικός χώρος και η ευρασιατική ολοκλήρωση καθίστανται, αντιστοίχως, η βάση και το μέσο προς την επίτευξή του. Στο θεσμικό κείμενο της Στρατηγικής Ανάπτυξης του Οργανισμού, ο ΟΣΣ προσδιορίζεται ως «ένας από τους πιο σημαντικούς εταίρους του σύγχρονου συστήματος των διεθνών σχέσεων», που στοχεύει στη δημιουργία ενός «δημοκρατικού και λογικού κόσμου», στον οποίο «ο ΟΗΕ θα έχει κεντρικό συντονιστικό ρόλο». Παράλληλα, ορίζεται η «υπεράσπιση των θέσεων των κρατών-μελών» και η «αμοιβαία

⁵⁴⁴ Agreement on Cooperation in Ensuring International Information Security between the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, Ekaterinburg, 16 Ιουνίου 2009.

⁵⁴⁵ «SCO, Interpol strive to play active role in facilitating regional security», SCO News, 14 Μαρτίου 2019, <http://eng.sectscsco.org/news/20190314/518312.html>.

⁵⁴⁶ Από το 2002 έως το 2018 τα κράτη-μέλη του ΟΣΣ πραγματοποίησαν 23 κοινές στρατιωτικές ασκήσεις από τις οποίες το Ουζμπεκιστάν απείχε, εκτός από μία, το 2012, που διενεργήθηκε στο έδαφός του. Στην πλειοψηφία των περιπτώσεων οι ασκήσεις ήταν πολυμερείς, ενίοτε και διμερείς. Το 2018, για πρώτη φορά, συμμετείχαν η Ινδία και το Πακιστάν. Βλ. σχετικά, M. de Haas, «War Games of the Shanghai Cooperation Organization and the Collective Security Treaty Organization: Drills on the Move!», *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol. 29, Is. 3, 2016, σελ. 378-406, D. Urchick, «What we learned from Eurasian 'Peace Mission 2016'», *Defence IQ*, 18 Οκτωβρίου 2016, <https://www.defenceiq.com/air-land-and-sea-defence-services/articles/what-we-learned-from-eurasian-peace-mission-2016> και D. Rehman, «SCO Peace Mission 2018: Pakistan, India conduct first joint anti-terror exercise in Russia», *Daily Pakistan Global*, 24 Αυγούστου 2018, <https://en.dailypakistan.com.pk/headline/sco-exercise-peace-mission-2018-pakistan-india-conduct-first-joint-anti-terror-exercise-in-russia/>.

Ωστόσο, η συνεργασία των κρατών-μελών δεν είναι εύκολη υπόθεση, διότι Καζακστάν και Ουζμπεκιστάν ανταγωνίζονται για την «περιφερειακή πρωτοκαθεδρία» και παρακώλυαν τις διαδικασίες το 2007 και το 2012, αντιστοίχως, επιδιώκοντας καλές σχέσεις με τη Δύση. Αντίθετα, Κιργιζία και Τατζικιστάν συμμετέχουν πρόθυμα, τόσο στον ΟΣΣΑ, όσο και στον ΟΣΣ, αφού «η επιβίωσή τους εξαρτάται από τη Ρωσία». Βλ. σχετικά, M. de Haas, «Relations of Central Asia with the Shanghai Cooperation Organization and the Collective Security Treaty Organization», *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol. 30, Is. 1, 2017, σελ. 1-16.

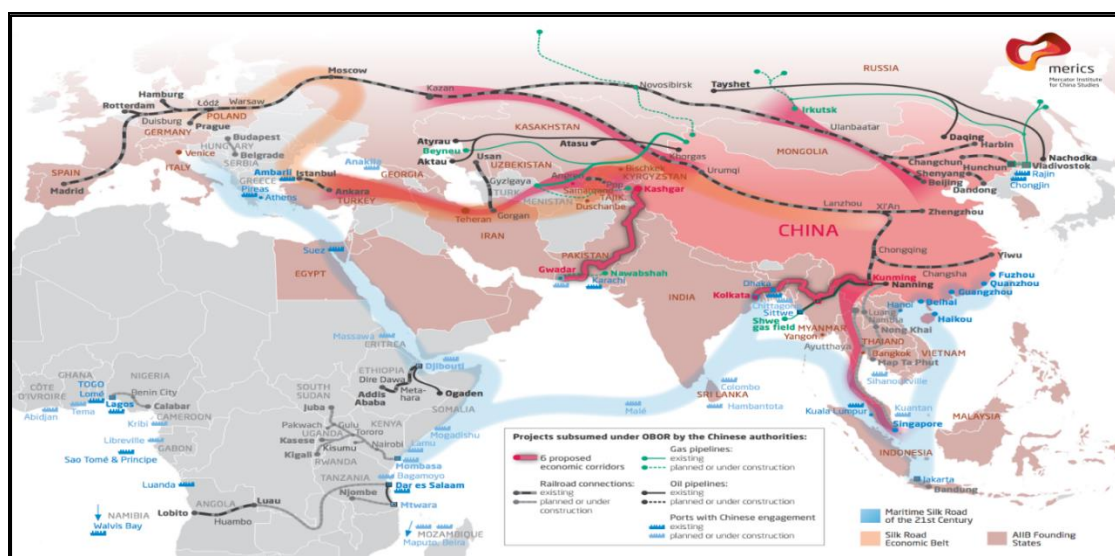
⁵⁴⁷ Development Strategy of the Shanghai Cooperation Organization until 2025, Ufa, 10 Ιουλίου 2015.

⁵⁴⁸ Qingdao Declaration of the Council of Heads of State of Shanghai Cooperation Organisation, Qingdao, 10 Ιουνίου 2018.

υποστήριξη των συμφερόντων τους στον ΟΗΕ⁵⁴⁹, σε άλλους διεθνείς οργανισμούς και πολυμερή φόρα», ενώ επισημαίνεται ότι «ο ΟΣΣ θα δυναμώσει τη θέση του στην παγκόσμια και περιφερειακή αρχιτεκτονική [...] υποστηρίζοντας τη δημιουργία ενός πολυκεντρικού δημοκρατικού συστήματος διεθνών σχέσεων».⁵⁵⁰

Συγχρόνως, ο ΟΣΣ προωθεί διαχρονικά τους στόχους της «περιφερειακής ασφάλειας, σταθερότητας και ανάπτυξης» στην Ευρασία. Από τις κυριότερες συνεργασίες, που έχει συνάψει, είναι με την ΚΑΚ και τον ΟΣΣΑ, τους δύο οργανισμούς, δηλαδή, στους οποίους πρωτοκαθεδρεύει και «κυριαρχεί», αντιστοίχως, η Ρωσία⁵⁵¹. Αποκορύφωμα της διασύνδεσης του ΟΣΣ με τους ευρασιατικούς οργανισμούς είναι, ασφαλώς, αυτή με την ΕΑΟΕ, όπου συμφωνήθηκε καταρχήν «η συντονισμένη ανάπτυξη της» με τη σινοκεντρική Πρωτοβουλία Ζώνη και Δρόμος (Belt and Road Initiative-BRI), δηλαδή τον «Νέο Δρόμο του Μεταξιού»⁵⁵² (βλ. χάρτη 5.3).

Χάρτης 5.3: «Πρωτοβουλία Ζώνη και Δρόμος (BRI)»

Αναδημοσίευση: Mercator Institute for China Studies

⁵⁴⁹ Η πρώτη και καθοριστική για τα ρωσικά συμφέροντα υποστήριξη της Κίνας στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ είχε εκδηλωθεί, ήδη, από τον Μάρτιο του 2014, όπου «απέσχε από την ψηφοφορία επί του ψηφίσματος για την “εδαφική ακεραιότητα της Ουκρανίας και τη μη αναγνώριση του δημοψηφίσματος για την προσάρτηση της Κριμαίας στη Ρωσική Ομοσπονδία”, έναντι του οποίου η Ρωσία άσκησε βέτο». Βλ. σχετικά, Κ. Μαργαρίτου, *Η Ευρασιατική Ένωση και η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2015, σελ. 121 και «UN Security Council action on Crimea referendum blocked», UN News Center, March 15, 2014, <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=47362&Cr=Ukraine&Cr1=#.UyWTGlyTtqM>.

⁵⁵⁰ Development Strategy of the Shanghai Cooperation Organization until 2025, Ufa, 10 Ιουλίου 2015.

⁵⁵¹ M. de Haas, “War Games of the Shanghai Cooperation Organization and the Collective Security Treaty Organization: Drills on the Move!”, *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol. 29, Is. 3, 2016, σελ. 378-406.

⁵⁵² Qingdao Declaration of the Council of Heads of State of Shanghai Cooperation Organisation, Qingdao, 10 Ιουνίου 2018.

Η BRI ανακοινώθηκε στις 7 Σεπτεμβρίου 2013 από τον Πρόεδρο της Κίνας, Σι Τζινπίνγκ, κατά την επίσκεψή του στο Καζακστάν, σε ομιλία του στο Πανεπιστήμιο Ναζαρμπάγιεφ, ενώπιον του Προέδρου της χώρας, Ν. Ναζαρμπάγιεφ, και «πατέρα» της Ευρασιατικής Ένωσης⁵⁵³. Ο τελευταίος υποστήριξε την πρόταση του Κινέζου Προέδρου, ο οποίος τάχθηκε υπέρ της συνεργασίας ΕΑΟΚ και ΟΣΣ για την υλοποίηση του εγχειρήματος, εστιάζοντας στους εξής στόχους:

«Ενίσχυση της πολιτικής επικοινωνίας και συντονισμό των πολιτικών των κρατών που θα συμμετάσχουν, διασύνδεση των υποδομών και ανάπτυξη των δικτύων μεταφορών, προώθηση του εμπορίου και των επενδύσεων, αύξηση της κυκλοφορίας του χρήματος σε τοπικά νομίσματα και καλλιέργεια πολιτιστικών δεσμών μεταξύ των ανθρώπων»⁵⁵⁴.

Λίγους μήνες αργότερα, ο Σι Τζινπίνγκ επιδίωξε να λάβει την υποστήριξη του Πούτιν⁵⁵⁵, ο οποίος δεν ανταποκρίθηκε άμεσα, αλλά στήριξε την BRI από το 2015⁵⁵⁶ αναβαθμίζοντας σημαντικά τη συνεργασία των δύο κρατών. Ο Ρώσος Πρόεδρος εισηγήθηκε στο Ανώτατο Συμβούλιο της ΕΑΟΕ τη σύναψη «συμφωνίας εμπορίου και οικονομικής συνεργασίας μεταξύ Κίνας-ΕΑΟΕ», σημειώνοντας ότι «είναι πιθανή η αρμονική ευθυγράμμιση της ευρασιατικής ολοκλήρωσης με τον Νέο Δρόμο και την Οικονομική Ζώνη του Μεταξιού»⁵⁵⁷. Περαιτέρω, στήριξε το σχέδιο του Κινέζου Προέδρου στον ΟΣΣ⁵⁵⁸, προτάσσοντας τις συνέργειές του Οργανισμού με την ΕΑΟΕ

⁵⁵³ Li Jing, «President Xi Jinping Delivers Important Speech and Proposes to Build a Silk Road Economic Belt with Central Asian Countries», Ministry of Foreign Affairs of PRC, Belt and Road Portal, 7 Σεπτεμβρίου 2013, <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/qwyw/hyygd/1849.htm>.

⁵⁵⁴ Στο ίδιο. Το σχέδιο του Προέδρου Σι Τζινπίνγκ αποτυπώθηκε στο θεσμικό κείμενο, που εκδόθηκε, από κοινού, η Εθνική Επιτροπή Ανάπτυξης και Μεταρρύθμισης, το Υπουργείο Εξωτερικών και το Υπουργείο Εμπορίου, υπό την έγκριση του Κρατικού Συμβουλίου της Κίνας, τον Μάρτιο του 2015. Βλ. National Development and Reform Commission, Ministry of Foreign Affairs and Ministry of Trade of PRC, with State Council authorization, Vision And Actions On Jointly Building Silk Road Economic Belt And 21st-Century Maritime Silk Road, 30 Μαρτίου 2015, <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/qwyw/qwfb/1084.htm>.

⁵⁵⁵ Li Jing, «Xi Jinping Meets with Russian President Vladimir Putin», Ministry of Foreign Affairs of PRC, Belt and Road Portal, 6 Φεβρουαρίου 2014, <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/qwyw/hyygd/1881.htm>.

⁵⁵⁶ President of Russia, «Russian-Chinese talks. Vladimir Putin met at the Kremlin with President of the People's Republic of China Xi Jinping, who is in Moscow on an official visit at Mr. Putin's invitation», Events, 8 Μαΐου 2015, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/49430>.

⁵⁵⁷ President of Russia, «Meeting of Supreme Eurasian Economic Council», Events, 8 Μαΐου 2015, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/49435>.

⁵⁵⁸ President of Russia, «Speech at expanded-format meeting at the summit of the Shanghai Cooperation Organisation Council of Heads of State», Events, 10 Ιουλίου 2015, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/49908>.

επί της υλοποίησης της BRI, την οποία ενέταξε και στο πλαίσιο της διακρατικής συνεργασίας Ρωσίας-Κίνας.

Ο Σι Τζινπίνγκ ανήγαγε τις ρωσοκινεζικές σχέσεις σε «προώθηση μίας αιώνιας φιλίας», μέσω «της πολιτικής και στρατηγικής εμπιστοσύνης, της αμοιβαίας υποστήριξης, της σύνδεσης των αναπτυξιακών στρατηγικών, της αρμονικής ανάπτυξης της BRI με την ΕΑΟΕ καθώς και της στενότερης συνεργασίας και αλληλεπίδρασης των δύο χωρών στα σύγχρονα διεθνή και περιφερειακά ζητήματα»⁵⁵⁹. Αντίστοιχα, ο Πούτιν τόνισε ότι «οι θέσεις των δύο κρατών στη διεθνή πολιτική είναι πολύ όμοιες είτε συμπίπτουν», ενώ παράλληλα υποστήριξε πως η ΕΑΟΕ, ο ΟΣΣ και η BRI ενισχύουν τη «συνεργασία στην Ευρασία», η οποία προάγεται από τη Ρωσία⁵⁶⁰. Τελικώς, το 2018 η ΕΑΟΕ και τα κράτη-μέλη της σύναψαν συμφωνία οικονομικής συνεργασίας με την Κίνα, προκειμένου να προαγάγουν «την εναρμόνιση της Ένωσης με την BRI σε έναν κοινό χώρο οικονομικής ανάπτυξης», διασυνδέοντας τις πρωτοβουλίες της Ρωσίας και της Κίνας για την ευρύτερη ανάπτυξη στην Ευρασία⁵⁶¹.

Ο σχηματισμός του τριγώνου ΟΣΣ, BRI και ΕΑΕ (ΕΑΟΕ + ΟΣΣΑ), συναρτήσει των κινήτρων και των επιδιώξεων της «ρωσοκινεζικής συμπόρευσης»⁵⁶², έχει τροφοδοτήσει ένα ετερογενές σύνολο αναλύσεων περί της σκοπιμότητάς του, στο οποίο διακρίνονται σωρευτικά τέσσερις εκδοχές. Η πρώτη εστιάζει στον λανθάνοντα ανταγωνισμό και η δεύτερη στη συνεργασία των δύο δυνάμεων, η τρίτη στις αμοιβαίως υποστηριζόμενες στρατηγικές τους και η τέταρτη στη χρησιμοποίηση της Ρωσίας από την Κίνα. Ωστόσο, σε όλες τις περιπτώσεις διαφαίνεται ότι η αλληλεπίδραση των οργανισμών καταλήγει στο διεθνές σύστημα, σύμφωνα με τις ακόλουθες αντιπροσωπευτικές προσεγγίσεις των τεσσάρων εκδοχών.

⁵⁵⁹ President of Russia, «Meeting with President of China Xi Jinping. Vladimir Putin met with Chinese President Xi Jinping on the sidelines of the Shanghai Cooperation Organisation summit», Events, 23 Ιουνίου 2016, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/52240>.

⁵⁶⁰ President of Russia, «Interview to the Xinhua News Agency of China», Events, 23 Ιουνίου 2016, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/52204>.

⁵⁶¹ EEC, Heads of the EAEU Governments and China have issued joint statement on occasion of entry into force of Agreement on Trade and Economic Cooperation between EAEU and PRC, News and Events, 25 Οκτωβρίου 2019, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/25-10-2019-4.aspx>. Στη Σύνοδο των αρχηγών κρατών του Μπίσκεκ το 2019, οι ηγέτες των κρατών-μελών επισήμαναν ότι θα προαγάγουν την «ευθυγράμμιση ΕΑΟΕ – BRI και όλων των συνοδών έργων τους». Βλ. Bishkek Declaration of the Shanghai Cooperation Organisation's Heads of State Council, 14 Ιουνίου 2019.

⁵⁶² K. Margaritou, «The Rise of a New Empire? Decoding the Eurasian Grand Strategy of Russia and its Strategic Alignment with China», *Russia and New States of Eurasia*, No. 1, Is. 2, 2018, σελ. 23-49.

Με βάση την πρώτη εκδοχή, υποκρύπτεται αντιπαλότητα μεταξύ των δύο δυνάμεων για την αύξηση της επιρροής τους στον ευρασιατικό χώρο και το διεθνές σύστημα. Ο R. Sakwa αντιλαμβάνεται την εξέλιξη των ρωσοκινεζικών σχέσεων ως «προβληματική», δεδομένου ότι μεταξύ Μόσχας και Πεκίνου υφάρχει ανταγωνισμός, που θα εκδηλωθεί δυναμικά στο μέλλον⁵⁶³. Σύμφωνα με τη J. Wilson, η BRI αποτελεί ένα κινεζικό οχηματαγωγό υλοποίησης «γεωπολιτικών προσδοκιών», που θα μπορούσε «να ανταγωνιστεί τις ΗΠΑ για την κατάκτηση της «περιφερειακής ηγεμονίας»⁵⁶⁴. Ως εκ τούτου, συμπληρώνει ότι η Ρωσία συμμετέχει αναγκαστικά στα κινεζικά σχέδια, προκειμένου να «περιφρουρήσει στον μετασοβιετικό χώρο [...] τη γεωπολιτική επιρροή της μέσω της ΕΑΟΕ»⁵⁶⁵. Κατ' επέκταση, η συνεργασία των δύο δυνάμεων έχει ως στόχο τον αμοιβαίο έλεγχο και την εκατέρωθεν εξισορρόπηση.

Η δεύτερη εκδοχή εστιάζει στην πολυεπίπεδη συνεργασία, που δύναται, ενδεχόμενα, να επηρεάσει τον διεθνή καταμερισμό ισχύος. Συγκεκριμένα, οι I. Gatev και G. Diesen αν και διέκριναν «αντιφατικές διαδράσεις» μεταξύ του ρωσικού εγχειρήματος ολοκλήρωσης και της περιφερειακής συνεργασίας που προωθεί η Κίνα, εντούτοις, διαπίστωσαν την «αλληλεπίδραση ΕΑΟΕ και ΟΣΣ, που μπορεί «να υπονομεύσει την περιφερειακή τάξη στην Ευρώπη». Ειδικότερα θεώρησαν ότι μπορεί να απειληθεί η ανατολική επικράτεια της Ευρώπης και, τελικά, να προκληθεί «σύγκρουση μεταξύ των δύο διαδικασιών ολοκλήρωσης»⁵⁶⁶. Προσθέτως, κατηγοριοποίησαν τη συνεργασία σε «οικονομικό, θεσμικό, κονστρουβιστικό (ιδεολογικό) και τεχνικό επίπεδο» ως φυσικό επακόλουθο της γεωγραφικής τους θέσης, ενώ αποτίμησαν την ΕΑΟΕ και τον ΟΣΣ ως «συμπληρωματικά εγχειρήματα», που θα επιφέρουν την «ισορροπία προς όφελος της πρώτης, εφόσον επιτευχθεί η εναρμόνισή τους». Συμπερασματικά, οι Gatev και Diesen υποστήριξαν ότι, στο μέλλον, Ρωσία και Κίνα θα δυνηθούν να «προκαλέσουν το σύστημα του πετροδολαρίου των ΗΠΑ», σημειώνοντας ότι υφίσταται συνοχή μεταξύ τους, αφού η Ρωσία δύναται να

⁵⁶³ R. Sakwa, “Russian Neo-Revisionism and Dilemmas of Eurasian Integration”, R. Kanet and M. Sussex (Εκδ.), *Power, Politics and Confrontation in Eurasia. Foreign Policy in a Contested Region*, Palgrave Macmillan, New York, 2015, σελ. 111-134.

⁵⁶⁴ J. Wilson, “The Eurasian Economic Union and China’s Silk Road: implications for the Russian–Chinese relationship”, *European Politics and Society*, Vol. 17, No. 51, 2016, σελ. 113-132.

⁵⁶⁵ Στην ίδια.

⁵⁶⁶ I. Gatev and G. Diesen, “Eurasian encounters: the Eurasian Economic Union and the Shanghai Cooperation Organisation”, *European Politics and Society*, Vol. 17, Is. 1, 2016, σελ. 133-150.

διασφαλίσει την ενεργειακή τροφοδοσία της Κίνας και η τελευταία να απειλήσει τις ΗΠΑ μέσω του εμπορίου⁵⁶⁷.

Η τρίτη εκδοχή επικεντρώνεται στις γεωπολιτικές και γεωοικονομικές προσδοκίες εκάστης δύναμης, οι οποίες οδηγούνται σε αλληλεξάρτηση στο επίπεδο του διεθνούς συστήματος. Ο J. Cabestan αξιολόγησε τον ΟΣΣ ως «μία δευτερογενή αρχιτεκτονική ασφάλειας», που ισχυροποιείται από τον ΟΣΣΑ ευνοώντας τη συνεργασία Ρωσίας και Κίνας έναντι των ΗΠΑ και της Δύσης. Ωστόσο, αναφέρθηκε στις «αντιπαλότητες» των κεντρασιατικών κρατών, που δημιουργούν προσχώματα στη λειτουργία των δύο Οργανισμών, και στην εξάρτησή τους από τις δύο μεγάλες δυνάμεις, τις οποίες χαρακτήρισε ως «νονούς»⁵⁶⁸.

Αναλόγως, ο M. Kaczmarek υποστήριξε ότι, μέσω των ευρασιατικών οργανισμών, «η Ρωσία θέλει να ενισχύσει τη θέση της ως μεγάλη δύναμη, δημιουργώντας μία αποκλειστική σφαίρα επιρροής στον μετασοβιετικό χώρο και διασφαλίζοντας την περιφερειακή πρωτοκαθεδρία». Σε σχέση με την Κίνα, επισήμανε ότι, μέσω της BRI, «διευρύνεται η οικονομική επιρροή της σε μία αχανή έκταση. Εντούτοις, εξήγησε ότι, πίσω από τη ρητορική του Πεκίνου για τον «πολυπολισμό» του διεθνούς συστήματος, «κρύβεται η οικονομική επέκταση της Κίνας» σε παγκόσμιο επίπεδο, γι' αυτό συμπέρανε πως «ο ανταγωνισμός της με τη Ρωσία είναι λιγότερο πιθανός»⁵⁶⁹.

Εξετάζοντας την ευρασιατική ολοκλήρωση από τη σκοπιά της Κίνας, ο C. Ploberger πρότεινε δύο εναλλακτικές ερμηνείες. Αφενός μεν, εκτίμησε ότι η ΕΑΟΕ και η BRI μπορούν να «εξισορροπήσουν» εκατέρωθεν την Κίνα και τη Ρωσία είτε αμοιόρροπα την ΕΕ και τις χώρες της ΕΚΝΑ. Αφετέρου, δεν απέκλεισε το ενδεχόμενο τα δύο εγχειρήματα να είναι «συμβατά [...] και να δημιουργηθεί μία νέα γεωπολιτική και γεωοικονομική σφαίρα στην Ευρασία [...], που θα είναι εναλλακτική των υφιστάμενων αλληλεπιδράσεων Ασίας-ΗΠΑ και Ατλαντικού-ΕΕ». Ωστόσο,

⁵⁶⁷ Στους ίδιους.

⁵⁶⁸ J. Cabestan, "The Shanghai Cooperation Organization, Central Asia, and the Great Powers, an Introduction: One Bed, Different Dreams?", *Asian Survey*, Vol. 53, No. 3, 2013, σελ. 423-435.

⁵⁶⁹ M. Kaczmarek, "Two Ways of Influence-building: The Eurasian Economic Union and the One Belt, One Road Initiative", *Europe-Asia Studies*, Vol. 69, No. 7, 2017, σελ. 1027-1046.

πιθανολόγησε ότι η BRI μπορεί να μην είναι σταθερή στο μέλλον, εξαιτίας της συμμετοχής μεγάλου πλήθους κρατών και των ανισοτήτων τους σε «υποδομές»⁵⁷⁰.

Αντίστοιχα, ο Z. Kembayev εξέτασε την αλληλεπίδραση των τριών οργανισμών με έμφαση στη Ρωσία καταλήγοντας σε δύο συμπεράσματα. Αφενός, διαπίστωσε ότι υπάρχει συνοχή στην ευρασιατική ολοκλήρωση, γι' αυτό είναι ορατή η συγκρότηση μιας «ενιαίας ευρασιατικής συμμαχίας ως ανεξάρτητου γεωπολιτικού μπλοκ», που θα εδράζεται στην ΕΑΟΕ και τον ΟΣΣΑ. Κατ' ακολουθίαν, εκτίμησε ότι είναι πιθανή η δημιουργία μιας «νέας παγκόσμιας τάξης»⁵⁷¹. Αφετέρου, υποστήριξε ότι ο ΟΣΣ ενισχύεται από τον ΟΣΣΑ και τη Ρωσία που είναι «μία ισότιμη στρατιωτική δύναμη με τις ΗΠΑ και την Κίνα, αλλά εμφανίζει «μέτριες» οικονομικές επιδόσεις, γι' αυτό υποστηρίζεται από την τελευταία σε μία «διαδικασία ολοκλήρωσης που είναι πολιτική»⁵⁷².

Η τέταρτη εκδοχή αφορά την οικονομική διάσταση των διαδικασιών ολοκλήρωσης συναρτήσει των προοπτικών της στο επίπεδο του ευρασιατικού χώρου και του διεθνούς συστήματος. Ο Y. Wang προσδιόρισε την BRI ως ένα μέσο που επινόησε η Κίνα, «προκειμένου να αντιστρέψει την επιβράδυνση της οικονομίας της, έπειτα από τη διεθνή οικονομική κρίση του 2008, εμποδίζοντας, ταυτόχρονα, την επέκταση των ΗΠΑ στην Ασία». Παράλληλα, αναφέρθηκε στη στενή σύνδεσή της με την ΕΑΟΕ και τις άλλες οικονομικές περιφέρειες, προτείνοντας τη συνεργασία της Ουάσινγκτον με το Πεκίνο, προκειμένου να «διασφαλιστεί η σταθερότητα» στη διαπεριφέρεια «Ασίας-Ειρηνικού»⁵⁷³.

Αντίστοιχα, ο B. Lo αποτίμησε την αλληλεπίδραση BRI, ΟΣΣ και BRICS ως μέσο «ενίσχυσης της κινεζικής επέκτασης». Όσον αφορά την ΕΑΟΕ, τόνισε ότι πρόκειται για μία οντότητα που είναι «συμπληρωματική» προς την BRI και θα συμβάλλει στην ανάπτυξή της, ώστε να «προκληθούν, η Δύση, το ΔΝΤ και η Παγκόσμια Τράπεζα». Μολαταύτα, αναφέρθηκε – και αυτός με τη σειρά του – στη

⁵⁷⁰ C. Ploberger, “One Belt, One Road – China’s new grand strategy”, *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, Vol. 15, Is. 3, 2017, σελ. 289-305.

⁵⁷¹ Z. Kembayev, “The Emerging Eurasian Union: Problems and Perspectives”, REEES, Public Policy Research Paper, No. 3, 2014.

⁵⁷² Z. Kembayev, “Regional Integration in Eurasia: The Legal and Political Framework”, *Review of Central and East European Law*, No. 41, 2016, σελ. 157-194.

⁵⁷³ Y. Wang, “Offensive for defensive: the belt and road initiative and China’s new grand strategy”, *The Pacific Review*, Vol. 29, Issue 3, 2016, σελ. 455-463.

διαφοροποίηση των «γεωπολιτικών ηγετικών στόχων της Ρωσίας» εν συγκρίσει με την «οικονομική πρωτοκαθεδρία» που έχει ως σκοπό η Κίνα⁵⁷⁴.

Συμπερασματικά, οι ανωτέρω εκδοχές, παρότι θα μπορούσαν να παράξουν συνθετότερες ερμηνείες, συγκλίνουν στις μακροσκοπικές στρατηγικές επιδιώξεις των δύο δυνάμεων. Μέσω των ευρασιατικών οργανισμών, Ρωσία και Κίνα βαίνουν προς μία «στρατηγική ευθυγράμμιση» σε διαπεριφερειακό και διεθνές επίπεδο, επιχειρώντας να ανακόψουν τη γεωπολιτική επιρροή και τη γεωοικονομική επέκταση των ΗΠΑ και της ΕΕ προς την Ασία. Η Ρωσία ενισχύεται στην Ευρασία, μέσω της ΕΑΟΕ και του ΟΣΣΑ, καθώς και εντός του ΟΣΣ, ενώ η Κίνα ενισχύεται από τον τελευταίο στη Νοτιοανατολική και την Κεντρική Ασία επιχειρώντας την οικονομική επέκταση προς δυσμάς μέσω της BRI (χάρτης 5.4), έχοντας, προηγουμένως, εξασφαλίσει τη συμμαχία με τη Ρωσία και τα υπόλοιπα ευρασιατικά κράτη. Συγχρόνως, και οι δύο δυνάμεις επιδιώκουν την ενίσχυση της επιρροής τους διεθνώς μέσω των BRICS, που συνιστούν, ωστόσο, ένα φόρουμ κρατών με ετερόκλητους εθνικούς στόχους και αποκλίνοντα συμφέροντα⁵⁷⁵. Σε κάθε περίπτωση, υιοθετώντας σύγχρονες μορφές συνεργασίας και διασύνδεσης, το τρίγωνο των ευρασιατικών οργανισμών φαίνεται πως επιδιώκει να αναδιαμορφώσει τη διεθνή τάξη⁵⁷⁶. Το ζητούμενο, επομένως, είναι να διαπιστωθεί κατά πόσο αυτό είναι εφικτό.

5.3 Προς μία νέα παγκόσμια τάξη;

Η Ευρασία και ο Ευρασιατισμός είναι όροι με σύνθετο γεωπολιτικό και ιδεολογικό περιεχόμενο, το οποίο διασυνδέεται με τον διεθνή καταμερισμό ισχύος. Από γεωγραφική άποψη, οι έννοιες της Ευρασίας και του ευρασιατικού χώρου δεν είναι μονοσήμαντες, αλλά προσδιορίζουν, τόσο το διηπειρωτικό σύνολο Ευρώπης και Ασίας, όσο και τον σύγχρονο πυρήνα που σχηματίζεται από τη Ρωσία και τους συμμάχους της. Το 1904 ο Σερ H. J. Mackinder είχε υποστηρίξει πως στην Ευρασία βρίσκεται η «Heartland», ο «γεωγραφικός άξονας της ιστορίας», που ανήκει ως επί το πλείστον στην επικράτεια της Ρωσίας και περιβάλλεται από «την εσωτερική και την εξωτερική ημισέληνο» (βλ. χάρτη 5.4), στις οποίες υφίστανται δυνητικές σύμμαχες ή

⁵⁷⁴ B. Lo, “The Illusion of Convergence-Russia, China and the BRICS”, *Russie. Nei. Visions*, No. 92, Μάρτιος 2016.

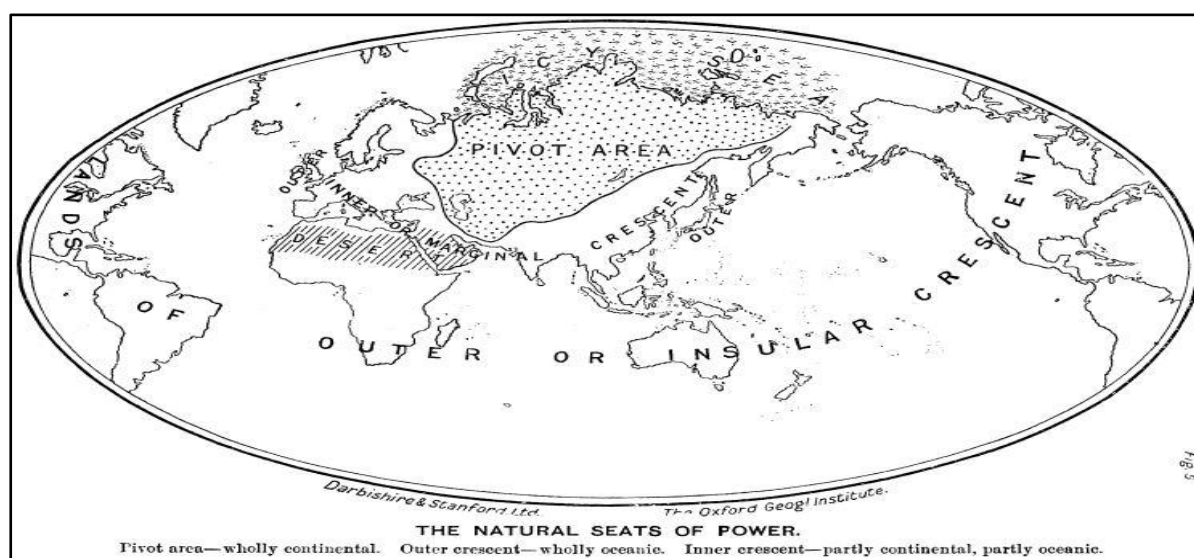
⁵⁷⁵ R. Salzman, *Russia, BRICS, and the Disruption of Global Order*, Georgetown University Press, Washington DC, 2019, σελ. 118-119.

⁵⁷⁶ M. Molchanov, *Eurasian Regionalisms and Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2015, σελ. 117 και 133.

ανταγωνίστριες δυνάμεις⁵⁷⁷. Δεδομένης της ιδανικής γεωστρατηγικής της θέσης και των τεράστιων αποθεμάτων σε φυσικούς πόρους, ο Mackinder είχε διατυπώσει τη θέση ότι η «καρδιά» της Ευρασίας συνιστά τη βάση, προκειμένου να δημιουργηθεί «η αυτοκρατορία του κόσμου», εφόσον «η Ρωσία συμμαχήσει με μία ευρωπαϊκή δύναμη σαν τη Γερμανία ή ενωθεί με την Κίνα»⁵⁷⁸.

Το 1943 ο Mackinder επαναδιατύπωσε τη θεωρία του, λαμβάνοντας πλέον υπόψη του την πρόσβαση πλοίων στον Αρκτικό Ωκεανό που συνιστούσε κατά το παρελθόν μία «φυσική αμυντική γραμμή». Ωστόσο, δεν άλλαξε τη βασική θέση του και υποστήριξε ότι η «ενδοχώρα» της Ευρασίας «παραμένει το μεγαλύτερο φρούριο της γης», εκτιμώντας, ταυτόχρονα, πως «η Σοβιετική Ένωση θα καθίστατο η πιο ισχυρή χερσαία δύναμη στον κόσμο, εφόσον κατακτούσε τη Γερμανία»⁵⁷⁹. Ωστόσο, αυτήν τη φορά, ο Mackinder δεν εξέτασε το ενδεχόμενο επέκτασης της ευρασιατικής δύναμης, αλλά τη συμβολή της στη μεταπολεμική παγκόσμια σταθερότητα μέσω μίας συμμαχίας με τις ΗΠΑ, το Ηνωμένο Βασίλειο και τη Γαλλία. Επιπλέον, υπολόγισε την άνοδο της Κίνας και άλλων περιφερειακών δυνάμεων, εκτιμώντας ότι θα μπορούσαν να συμβάλουν μελλοντικά στην παγκόσμια ισορροπία ισχύος⁵⁸⁰.

Χάρτης 5.4: Η Ευρασία και ο κόσμος του Mackinder

Πηγή: H. J. Mackinder, 1904, *The Geographical Journal*

⁵⁷⁷ H. J. Mackinder, "The Geographical Pivot of History", *The Geographical Journal*, No. 23, No. 4 (Απρίλιος 1904), σελ. 421-437 και για τον χάρτη σελ. 435.

⁵⁷⁸ Στον ίδιο.

⁵⁷⁹ H. J. Mackinder, "The Round World and the Winning of the Peace", *Foreign Affairs*, Vol. 21, No. 4 (Ιουλ. 1943), σελ. 595-605

⁵⁸⁰ Στον ίδιο.

Την επόμενη χρονιά, όταν ο πόλεμος πλησίαζε στο τέλος του, ο N. Spykman αμφισβήτησε τον Mackinder ως προς τη σημασία της «ενδοχώρας», αλλά δέχτηκε τη συμβολή της στη διασφάλιση της παγκόσμιας ισορροπίας ισχύος. Συγκεκριμένα, υποστήριξε πως περισσότερο κρίσιμη είναι η «εσωτερική ημισέληνος», διότι συνιστά μία ζώνη ελέγχου την «ενδοχώρας» (βλ. χάρτη 5.4) και, κατ' επέκταση, του κόσμου. Με βάση αυτό το σκεπτικό, ο Spykman σύστησε στην Ουάσινγκτον να ελέγξει την Ευρασία, ώστε καμία δύναμη να μην καταστεί ικανή να απειλήσει τις ΗΠΑ, τόσο από τα Ανατολικά, όσο και τα Δυτικά της Αμερικανικής Ηπείρου. Προδήλως, ως κίνδυνος για τον Spykman λογιζόταν η δυνητική επέκταση μίας δύναμης που θα άκμαζε εντός της εσωτερικής ζώνης και θα συμμαχούσε με τη Σοβιετική Ένωση, ώστε να επεκταθούν στην Ευρώπη και να περιορίσουν τις ΗΠΑ στον Ειρηνικό Ωκεανό. Γι' αυτό επισήμανε την αναγκαιότητα σύναψης συμμαχιών από πλευράς των ΗΠΑ, προτάσσοντας, ειδικότερα, το Ηνωμένο Βασίλειο και τη Ρωσία.⁵⁸¹

Επομένως, οι δύο θεωρίες δεικνύουν ότι η Ευρασία διασυνδέεται με τη σταθερότητα του διεθνούς συστήματος και επηρεάζει τη διαμόρφωση της διεθνούς τάξης. Πρόκειται για δύο γεωπολιτικές προσεγγίσεις, που ήταν προφητικές και πρόβλεψαν την ευθυγράμμιση Ρωσίας-Κίνας, καθώς ενθάρρυναν τη μεταπολεμική συμπαράταξη των δυτικών δυνάμεων. Ωστόσο, η αφήγηση της ευρασιατικής ολοκλήρωσης διαμορφώθηκε σε ετερογενείς ιστορικές συνθήκες, που αντανακλούν περισσότερο την προάσπιση της θέσης της Ρωσίας στην Ευρασία και διεθνώς, και λιγότερο την ανάγκη για συνεργασία και εναρμονισμένη ανάπτυξη, όπως συνέβη δηλαδή με την ευρατλαντική ολοκλήρωση.

Ο N. Ναζαρμπάγιεφ, συνιδρυτής της ΕΑΟΕ και επίτιμος Πρόεδρος του Ανωτάτου Συμβουλίου της ⁵⁸², αποτελεί τον θεμελιωτή του σύγχρονου Ευρασιατισμού⁵⁸³. Ως εμπνευστής της ευρασιατικής ολοκλήρωσης και της ΕΑΕ, ο

⁵⁸¹ N. J. Spykman, *Η Γεωγραφία της Ειρήνης*, Αθήνα, Εκδ. Παπαζήση, 2004 (1944), σελ. 76, 90, 123-124, 132, 135 και 138.

⁵⁸² Στις 29 Μαΐου 2019, στην επέτειο των πέντε ετών από την υπογραφή της Συνθήκης της Αστάνας, οι πέντε ηγέτες των κρατών-μελών ΕΑΟΕ συναντήθηκαν στην πρωτεύουσα του Καζακστάν και, σε πανηγυρική ατμόσφαιρα, όρισαν τον Ναζαρμπάγιεφ επίτιμο Πρόεδρο του Ανωτάτου Συμβουλίου της Ένωσης. EEC, Heads of EAEU States expressed their striving to join ranks of the leaders of global growth and civilizational progress, News and Events, 29 Μαΐου 2019, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/29-05-2019-5.aspx>.

⁵⁸³ M. Entin and E. Entina, "The New Role of Russia in the Greater Eurasia", *Strategic Analysis*, Vol. 40, No. 6, 2016, σελ. 590-603.

πρώτος Πρόεδρος και Ηγέτης του έθνους του Καζακστάν⁵⁸⁴ τάχθηκε σταθερά υπέρ της άρσης των διασυνοριακών εμποδίων, που είχαν επιβληθεί μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ. Συγκεκριμένα, στην αυτοβιογραφία του υπό τον τίτλο *My Life, my Times and the Future*, χαρακτήρισε τα σύνορα μεταξύ των πρώην Σοβιετικών Δημοκρατιών ως «πέτρες [...] που είχαν χωρίσει εθνοτικές ομάδες ακόμη και οικογένειες» και, επομένως, θα δημιουργούσαν προβλήματα για τις επόμενες γενιές, γι' αυτό και έπρεπε να αρθούν από τους μετασοβιετικούς ηγέτες. Ως μέσο πρόταξε την ολοκλήρωση των κρατών της ΚΑΚ στους τομείς «της οικονομίας, της ανθρωπιστικής σφαίρας της άμυνας και της οικολογίας» σε μία νέα ένωση, την «Ευρασιατική Ένωση», η οποία θα αποκαθιστούσε την «ενότητα των πρώην Σοβιετικών Δημοκρατιών ή ορισμένων εξ

⁵⁸⁴ Πρόκειται για τίτλο, που του απονεμήθηκε με νόμο το 2010, και προβλέπει την ασυλία και, ουσιαστικά, τη δυνατότητα συμμετοχής του στα κοινά εφ' όρου ζωής. Βλ. σχετικά, S. Walker, «Kazakhstan election avoids question of Nazarbayev successor», *The Guardian*, 24 Απριλίου 2015, <https://www.theguardian.com/world/2015/apr/24/kazakhstan-election-avoids-question-of-nazarbayev-successor> και Editorial Board, «After 30 Years, Kazakhstan Gets a New Ruler. Sort Of.», *Opinion*, *The New York Times*, 22 Μαρτίου 2019, <https://www.nytimes.com/2019/03/22/opinion/sunday/kazakhstan-president-nazarbayev-resignation.html>. Ο Ναζαρμπάγιεφ διατήρησε τον συγκεκριμένο τίτλο αφού παραιτήθηκε από το προεδρικό αξίωμα έπειτα από 30 χρόνια, ενώ όρισε ως διάδοχό του τον Κ. Τζ. Τοκάγιεφ, που θεωρείται ως ένας από τους πλέον έμπιστους του πρώην Προέδρου. Ωστόσο, ο Ναζαρμπάγιεφ παρέμεινε επικεφαλής του Συμβουλίου Ασφαλείας και μέλος του Συνταγματικού Συμβουλίου της χώρας καθώς και πρόεδρος του μεγαλύτερου πολιτικού κόμματος. Επιπλέον, η κόρη του Νταρίγκα διαδέχθηκε τον Τοκάγιεφ στην προεδρία της Γερουσίας. Βλ. σχετικά, President of the Republic of Kazakhstan, Address of the Head of State Nursultan Nazarbayev to the people of Kazakhstan, Internal Political Affairs, Speeches, 19 Μαρτίου 2019, http://www.akorda.kz/en/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/address-of-the-head-of-state-nursultan-nazarbayev-to-the-people-of-kazakhstan. Σημειώτέο είναι, επίσης, πως ο Τοκάγιεφ, αφού ανέλαβε τα καθήκοντά του ως μεταβατικός πρόεδρος μετονόμασε την πρωτεύουσα Αστάνα σε Νουρ-Σουλτάν προς τιμήν του Ναζαρμπάγιεφ, ενώ πραγματοποίησε το πρώτο του ταξίδι στο εξωτερικό στη Ρωσία, όπου συναντήθηκε με τον Πούτιν επισημαίνοντας τη στρατηγική σχέση μεταξύ των δύο κρατών και τη συνέχεια της πολιτικής Ναζαρμπάγιεφ, προτείνοντας τη δημιουργία κοινοβουλίου της ΕΑΟΕ κατά τη συνάντησή του με την Β. Ματβιένκο Πρόεδρο του Ομοσπονδιακού Συμβουλίου της Ρωσίας. Βλ. σχετικά, President of the Republic Of Kazakhstan, Speech by the President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev at the Joint Session of the Chambers of Parliament, Internal Political Affairs, Speeches, 20 Μαρτίου 2019, http://www.akorda.kz/en/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/speech-by-the-president-of-the-republic-of-kazakhstan-kassym-jomart-tokayev-at-the-joint-session-of-the-chambers-of-parliament?q=capital και Meeting with Vladimir Putin, President of the Russian Federation, International Community, Events, 3 Απριλίου 2019, http://www.akorda.kz/en/events/international_community/foreign_visits/meeting-with-vladimir-putin-president-of-the-russian-federation-2?q=capital καθώς και Meeting with Valentina Matvienko, Chairwoman, Council of Federation of the Federal Assembly of the Russian Federation, International Community, Other Events, 4 Απριλίου 2019, http://www.akorda.kz/en/events/international_community/foreign_other_events/meeting-with-valentina-matvienko-chairwoman-council-of-federation-of-the-federal-assembly-of-the-russian-federation.

Στη συνέχεια ο Τοκάγιεφ επίσπευσε τις προεδρικές εκλογές, στις οποίες εξελέγη με ευρύτατη πλειοψηφία. Βλ. «Tokayev wins presidential election in Kazakhstan with 70.76% of votes», TASS, 10 Ιουνίου 2019, <https://tass.com/world/1063006?fbclid=IwAR0mZ25YS3S0jBvzM5P4InzBLOKqTpTSijP351ntavSwn7O5KGxV1JmnTeo>.

αυτών [...] χωρίς να θίξει την εθνική κυριαρχία τους». Επιπλέον, ο Ναζαρμπάγιεφ υποστήριξε ότι η Ρωσία όφειλε να πρωτοστατήσει στις διαδικασίες της ολοκλήρωσης, αλλά, αφού «παρέμενε σιωπηλή», ανέλαβε ο ίδιος την προώθηση του εγχειρήματος, επισημαίνοντας πως η μελλοντική ΕΑΕ θα είχε σημαντική συνοχή, δεδομένης της πολιτισμικής συνάφειας των λαών της Ευρασίας, εν αντιθέσει με τη γλωσσική πολυμορφία της ΕΕ.⁵⁸⁵

Σύμφωνα με τους M. Entin και E. Entina, το όραμα και το σχέδιο του Ναζαρμπάγιεφ για την ΕΑΕ συνιστούν την «καλύτερη διάσταση του Ευρασιατισμού», που συνδυάζει όλα τα θετικά στοιχεία εξέλιξής του στον χρόνο, τροφοδοτώντας, στη σύγχρονη εποχή, το «τέταρτο στάδιο» ανάπτυξής του. Στο δοκίμιό τους *The New Role of Russia in the Greater Eurasia*, οι Entin και Entina ανέλυσαν τις τρεις χρονικές περιόδους, μέσα από τις οποίες ο Ευρασιατισμός προσέλαβε τη σημερινή του μορφή, έχοντας συγκεντρώσει όλες τις ιδεολογικοπολιτικές του πτυχές από τον 19^ο έως τον 21^ο αιώνα. Κατά το πρώτο στάδιο ανάπτυξής του, ο Ευρασιατισμός σώρευε την πολιτισμική συνάφεια και διασύνδεση των λαών της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, αλλά σύντομα προσέλαβε αντιδυτικά χαρακτηριστικά και σχετίστηκε με τη «σλαβοφιλία» και τον «πανσλαβισμό». Μετά την πτώση της Αυτοκρατορίας, η ιδέα της ευρασιατικής ενότητας επανέκαμψε εστιάζοντας «στον πατριωτισμό των λαών της άλλοτε αυτοκρατορικής επικράτειας». Ωστόσο, κατά τη συγκεκριμένη περίοδο αναδύθηκαν εκ νέου στην επιφάνεια αντιδυτικά αισθήματα, που δεν σχετίζονταν μόνο με τη σλαβοφιλία, αλλά προήγαγαν τη «γεωπολιτική» προσέγγιση της «ενδοχώρας» και του «κρηπιδώματος», καταλήγοντας στη «μοναδικότητα της Ρωσίας [...] που, μαζί με την Ευρασία, λογίζονταν ο προμαχώνας του κόσμου απέναντι στο παγκόσμιο κακό». Τελικά, «στα τέλη της δεκαετίας του 1930, ο Ευρασιατισμός ατόνησε, αφού προηγουμένως η ΕΣΣΔ υλοποίησε κάποιες από τις θέσεις του». Στη μετασοβιετική εποχή, η ευρασιατική ιδεολογία επανέκαμψε, χρησιμοποιούμενη είτε ως μέσο συσπείρωσης απέναντι στη Δύση και «αναβίωσης της αυτοκρατορίας», είτε ως βάση για την ενότητα των ευρασιατικών λαών με στόχο τη συνεργασία και την ανάπτυξη. Ο Ναζαρμπάγιεφ προήγαγε την ενότητα και την ολοκλήρωση της Ευρασίας μέσα από το

⁵⁸⁵ N. Nazarbayev, N. Nazarbayev, *My Life, my Times and the Future*, Pilkington Press, Northamptonshire, 1998, σελ. 182-187.

σύγχρονο θεσμικό πλέγμα (ΕΑΕ και ΟΣΣ) της «Μείζονος Ευρασίας», διανοίγοντας τον δρόμο για την ολική γεωπολιτική επαναφορά της Ρωσίας.⁵⁸⁶

Στη σύγχρονη εκδοχή του Ευρασιατισμού, η Ρωσική Ομοσπονδία έχει κεντρική θέση με κύριο στόχο την ανάπτυξη της Ευρασίας είτε και την αναδιαμόρφωση του διεθνούς συστήματος. Ιδιαίτερα αντιπροσωπευτικές των δύο τάσεων είναι οι προσεγγίσεις των Α. Lukin και S. Karaganov. Ο Lukin διαπραγματεύτηκε τη θέση της σύγχρονης Ρωσίας στον κόσμο, επικαλούμενος τον συμβολισμό του εθνόσημου του δικέφαλου αετού. Συγκεκριμένα, τόνισε ότι η Ρωσία και το ρωσικό έθνος έχουν ευρωπαϊκή πολιτισμική βάση και «συνείδηση», αλλά «η μοίρα και οι ιστορικές συνθήκες τους οδήγησαν στην Ασία», ενώ η ΕΕ και οι ΗΠΑ υποτίμησαν τη Μόσχα και «εξέλαβαν ως αδυναμία τις κινήσεις καλής θέλησης», τόσο του Γιέλτσιν, όσο και του Πούτιν⁵⁸⁷. Επιπλέον, υποστήριξε ότι η Ρωσία έχει διαμορφώσει ισχυρές συνεργασίες με την Κίνα και την Ασία, στοχεύοντας στην οικονομική ανάπτυξη της ρωσικής Ανατολής και την ισχυροποίηση της χώρας στην περιοχή «Ασίας-Ειρηνικού», διότι αυτό επέτασσαν τα συμφέροντά της, ενώ σημείωσε ότι πρόκειται για μία διαδικασία η οποία είναι «μη αναστρέψιμη»⁵⁸⁸. Αναλόγως, ο Karaganov αναφέρθηκε στο εγχείρημα της «ειρηνικής ανάπτυξης», δίδοντας έμφαση στον τομέα της «ασφάλειας» και στη δυναμική που αναπτύσσει το τρίγωνο των ευρασιατικών οργανισμών στη «Μείζονα Ευρασία» και στο επίπεδο του διεθνούς συστήματος⁵⁸⁹. Με βάση τη συγκεκριμένη προσέγγιση, «η Ρωσία οφείλει να καταστεί μία ηγέτιδα δύναμη του κόσμου» και «να αποτρέψει έναν νέο παγκόσμιο πόλεμο διασφαλίζοντας τη σταθερότητα», ενώ, «σε συνεργασία με την Κίνα, την Ινδία και το Ιράν [...] δύναται να χτίσει είτε να ανασυγκροτήσει τη διεθνή οργάνωση»⁵⁹⁰.

Σε κάθε περίπτωση, οι δύο τελευταίες ρωσοκεντρικές αναλύσεις είτε και η πιο γενική προσέγγιση του Ναζαρμπάγιεφ, δεικνύουν τη δυϊκότητα του Ευρασιατισμού,

⁵⁸⁶ Οι Entin και Entina χαρακτηρίζουν τον Ευρασιατισμό, συνολικά κατά την επανεμφάνισή του μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ και σε όλες τις εκδοχές του, ως «Νέο-Ευρασιατισμό» εν συγκρίσει με αυτόν του 20^{ου} αιώνα, που ορίζεται ως «Κλασσικός», και, αντίστοιχα, του 19^{ου} που λογίζεται ως «πρώιμος». Βλ. σχετικά, Μ. Entin and Ε. Entina. Μ. Entin and Ε. Entina, “The New Role of Russia in the Greater Eurasia”, *Strategic Analysis*, Vol. 40, No. 6, 2016, σελ. 590-603.

⁵⁸⁷ Α. Lukin, “Russia’s Pivot to Asia: Myth or Reality?”, *Strategic Analysis*, Vol. 40, No. 6, 2016, σελ. 573-589.

⁵⁸⁸ Στον ίδιο.

⁵⁸⁹ S. Karaganov, “Global Challenges and Russia’s Foreign Policy”, *Strategic Analysis*, Vol. 40, No. 6, 2016, σελ. 461-473.

⁵⁹⁰ Στον ίδιο.

που αντανακλά τη διττή φύση της Ένωσης και της ευρασιατικής ολοκλήρωσης' δηλαδή την οικονομική και πολιτική ανάπτυξη της Ευρασίας ως βάση για την επίτευξη πολιτικής αλλαγής στο επίπεδο του διεθνούς συστήματος. Μέσω του διττού εγχειρήματος, όμως, η Ρωσία στοχεύει, αναλόγως, σε δύο επίπεδα. Αφενός μεν, να ανακτήσει την πρωτοκαθεδρία στον ευρασιατικό χώρο και, αφετέρου, να αναβαθμίσει τη θέση της στον κόσμο. Σύμφωνα με την προηγηθείσα ανάλυση, τόσο του παρόντος κεφαλαίου, όσο και των προηγούμενων, η ΕΑΟΕ και το ευρασιατικό ενοποιητικό εγχείρημα προάγουν την ολοκλήρωση και τη συνεργασία των κρατών-μελών στον τομέα της ασφάλειας ενισχύοντας γεωοικονομικά και γεωπολιτικά τη Ρωσία. Η Μόσχα προσβλέπει στην ενίσχυση της επιρροής της στη διεθνή οργάνωση και στη διαμόρφωση ενός πολυπολικού κόσμου, όπως υπογραμμίζεται αντιστοίχως στο Σχέδιο Εθνικής Ασφάλειας από το 2000⁵⁹¹. Κατά συνέπεια, δεν υπάρχει αμφιβολία, ότι η σύγχρονη ευρασιατική ιδεολογία σωρεύει και υπηρετεί συγχρόνως τους δύο βασικούς στόχους της ρωσικής υψηλής στρατηγικής.

5.3.1 Αλληλεπιδράσεις

Η υψηλή στρατηγική της ευρασιατικής ολοκλήρωσης έχει δύο μοναδικά χαρακτηριστικά. Πρώτον, επηρεάζει τις κυριότερες στρατηγικές αλληλεπιδράσεις της διεθνούς πολιτικής, από τις οποίες παράχθηκε, δηλαδή τις υψηλές στρατηγικές των υπολοίπων μεγάλων δυνάμεων του πλανήτη. Δεύτερον, η εφαρμογή της δεν αφορά αποκλειστικά τη Ρωσία, αλλά συνιστά ένα «ανοιχτό προσκλητήριο» για την πρόκληση αλλαγών στην παγκόσμια διακυβέρνηση. Αυτός είναι και ο λόγος, που έχει κατορθώσει να ενεργοποιήσει το Πεκίνο στο πλευρό της Μόσχας και να καλλιεργήσει σταδιακά μία αντιδυτική τάση, η οποία ξεκινά από την Ευρασία και γενικεύεται βαθμιδόν, όπως αναφέρουν οι R. Blackwill και P. Gordon, σε «δύο στρατόπεδα», σε πλανητικό επίπεδο⁵⁹².

Από το 1991 έως το 2019, δηλαδή από τη διάλυση της ΕΣΣΔ έως τη χάραξη της «ευρασιατικής» υψηλής στρατηγικής και από την ίδρυση της Ένωσης έως και τα πρώτα πέντε χρόνια λειτουργίας της, συντίθεται ένα σύνολο δυναμικών και ανακυκλιζόμενων αλληλεπιδράσεων των υψηλών στρατηγικών των ΗΠΑ και της ΕΕ

⁵⁹¹ Security Council of the RF, The National Security Concept of the RF, 10 Ιανουαρίου 2000.

⁵⁹² R. Blackwill and P. Gordon, *Containing Russia. How to Respond to Moscow's Intervention in US Democracy and Growing Geopolitical Challenge*, Council Special Report No. 80, Ιανουάριος 2018.

με αυτήν της Ρωσίας, στο οποίο προστέθηκε, συν τω χρόνω, η στρατηγική ευθυγράμμιση Μόσχας-Πεκίνου. Επί τρεις δεκαετίες οι τέσσερις δυνάμεις αναπροσαρμόζουν τις υψηλές στρατηγικές τους, συναρτήσκει των αλληλεπιδράσεων που τροφοδοτούνται από τις διακρατικές σχέσεις και τους εθνικούς στόχους τους. Οι αναπροσαρμογές των υψηλών στρατηγικών συμπίπτουν με την υιοθέτηση ενός είτε και περισσότερων εκ των ιδεατών τύπων, σχηματίζοντας τρεις κύκλους αλληλεπιδράσεων που αντιστοιχούν σε τρεις χρονικές υποπεριόδους της εξεταζόμενης 30ετίας. Ουσιαστικά, γίνεται αντιληπτό πως οι αλληλεπιδράσεις των υψηλών στρατηγικών των ισχυρότερων υποκειμένων του διεθνούς συστήματος διαμορφώνουν τον διεθνή καταμερισμό ισχύος και τη διεθνή πολιτική.

- **Ο πρώτος κύκλος**

Ο πρώτος κύκλος αλληλεπιδράσεων ξεκινά το 1991, όταν οι ΗΠΑ αναδείχθηκαν νικήτριες του Ψυχρού Πολέμου, έχοντας εφαρμόσει τη στρατηγική της ανάσχεσης έναντι της ΕΣΣΔ επί τέσσερις και πλέον δεκαετίες⁵⁹³. Εντούτοις, προκειμένου να διασφαλιστεί η παγκόσμια σταθερότητα υπό την αμερικανική πρωτοκαθεδρία, η στρατηγική της ανάσχεσης όχι μόνο δεν εγκαταλείφθηκε στη μεταψυχροπολεμική εποχή, αλλά εμπλουτίστηκε αναπτύσσοντας τη διάσταση της «ήπιας» επέκτασης⁵⁹⁴. Ο Πρόεδρος Τζ. Μπους ο πρεσβύτερος είχε ταχθεί αναφανδόν υπέρ της μη διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης, ώστε να υπάρξει σταθερότητα στον ευρασιατικό χώρο⁵⁹⁵. Επίσης, κατά τις τελευταίες μέρες της ΕΣΣΔ, οι ηγέτες του ΝΑΤΟ θεωρούσαν πως «ο κίνδυνος μιας μεγάλης σύγκρουσης στην Ευρώπη είχε μειωθεί δραστικά» και πως «η αντιπαράθεση Ανατολής-Δύσης είχε τελειώσει», αλλά εκτιμούσαν πως «οι σοβιετικές στρατιωτικές δυνατότητες» μπορούσαν να επηρεάσουν τη «στρατηγική ισορροπία στην Ευρώπη» και ότι υφίστατο «ένανς μεγαλύτερος κίνδυνος διαφορετικών κρίσεων που αναδύονταν», γι' αυτό πρόταξαν τον διάλογο με τη Μόσχα και τη σταθεροποίηση της Κεντρικής και της Ανατολικής Ευρώπης⁵⁹⁶. Αντίστοιχα, λίγους μήνες μετά το πέρασμα της Σοβιετικής Ένωσης στην ιστορία, μέλη της Διοίκησης του Αμερικανού Προέδρου συνέχισαν να υπολογίζουν τη Ρωσία ως δυνητική – πλέον – απειλή,

⁵⁹³ Κ. Υφαντής, *Εισαγωγή στη Στρατηγική: Εννέα Μαθήματα*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2010, σελ. 233-234.

⁵⁹⁴ Σ. Γουόλτ, *Στρατηγικές αντίστασης στην ηγεμονία των ΗΠΑ*, Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 2007, σελ. 72-89.

⁵⁹⁵ Χ. Παπασωτηρίου, *Η Αμερικανική Πολιτική από τον Φράνκλιν Ρούζβελτ στον Ντόναλντ Τραμπ*, Ποιότητα, Αθήνα, 2019, σελ. 494-495.

⁵⁹⁶ ΝΑΤΟ, *The Alliance's New Strategic Concept*, 7-8 Νοεμβρίου 1991, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm.

χαρακτηρίζοντάς την – σε ανεπίσημο έγγραφο – ως «τη μόνη χώρα στην Ευρασία και τον κόσμο που θα μπορούσε να καταστρέψει τις ΗΠΑ» εξαιτίας του οπλοστασίου της, ενώ δεν απέκλειαν το ενδεχόμενο «ανάκτησης της ηγεμονικής της θέσης στην Ανατολική Ευρώπη», υποστηρίζοντας την «ενσωμάτωση των πρώην κομμουνιστικών και σοβιετικών κρατών» στους δυτικούς θεσμούς και τη «διεύρυνση» της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης⁵⁹⁷.

Επί Διοίκησης Μπους, καθορίστηκαν οι κύριοι στόχοι της αμερικανικής υψηλής στρατηγικής στη μεταψυχροπολεμική εποχή. Συγκεκριμένα, θεμελιώθηκε η αντίληψη της διασύνδεσης της εσωτερικής με την εξωτερική ασφάλεια, γι' αυτό προτάχθηκαν η εξάπλωση της δημοκρατίας, της ελευθερίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ελεύθερης αγοράς σε όλον τον πλανήτη, μέσω της παγκόσμιας «αμερικανικής ηγεσίας»⁵⁹⁸. Όσον αφορά τη Ρωσία, αφού προηγήθηκε η Συμφωνία για την αμοιβαία μείωση των Στρατηγικών Επιθετικών Όπλων (START I)⁵⁹⁹, προτεραιοποιήθηκε η υποστήριξη του εκδημοκρατισμού της όπως και των υπολοίπων «νέων δημοκρατιών»⁶⁰⁰.

Ο Γ. Κλίντον ακολούθησε τη στοχοθεσία του προκατόχου του και εφάρμοσε – με διαφορετική μέθοδο – τη στρατηγική της επέκτασης. Καταρχάς, στη Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, η διασύνδεση εσωτερικής και εξωτερικής ασφάλειας ενισχύθηκε ακόμη περισσότερο και προάχθηκε η «διεύρυνση» των ΗΠΑ στον κόσμο. Δηλαδή, δόθηκε έμφαση στη διάδοση της δημοκρατίας, στην απελευθέρωση των διεθνών οικονομικών συναλλαγών και στην προαγωγή της παγκοσμιοποίησης⁶⁰¹. Περαιτέρω, πέραν των επεμβάσεων στη Γιουγκοσλαβία, προωθήθηκαν η ανάπτυξη και η ανανέωση του NATO. Το 1994 δημιουργήθηκε η «Συνεργασία για την Ειρήνη», η οποία έφερε τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και της Ευρασίας εγγύτερα στην ευρατλαντική ολοκλήρωση και, σε συνδυασμό με την αναβάθμιση του διαλόγου από το 1997 στο Ευρατλαντικό Συμβούλιο Συνεργασίας, προετοιμάστηκαν αποτελεσματικά οι

⁵⁹⁷ National Security Council of the US, Defence Planning Guidance 1994-1999, Undersecretary of Defence, Washington DC, 1992, σελ. 17-19 (ανεπίσημο έγγραφο).

⁵⁹⁸ The President of the USA, National Security Strategy, The White House, Washington DC, 1993.

⁵⁹⁹ The Treaty Between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms (START), Moscow, 31 Ιουλίου 1991.

⁶⁰⁰ The President of the USA, National Security Strategy, The White House, Washington DC, 1993.

⁶⁰¹ The President of the USA, A National Security Strategy of Engagement and Enlargement, The White House, Washington DC, 1994. Σχετικά με την επέκταση, αναφέρεται, μεταξύ άλλων, πως «δεν υπάρχει ασφάλεια στον απομονωτισμό, ούτε ευημερία στον προστατευτισμό».

επόμενες διευρύνσεις⁶⁰². Η επίδραση της αμερικανικής υψηλής στρατηγικής αντανάκλαστηκε στη στρατηγική της Συμμαχίας, η οποία έδωσε έμφαση στην εμπέδωση «της δημοκρατίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του κράτους δικαίου στην Ευρώπη» καθώς και στη σταθερότητα της «περιφέρειάς της». Ταυτόχρονα ορίστηκε «η ενίσχυση της διατλαντικής σύνδεσης», μέσω της ανάπτυξης των αμυντικών δυνατοτήτων της Ευρώπης «εντός του NATO», καθότι εκτιμάτο πως «στο απώτερο μέλλον υπήρχε ο κίνδυνος μίας ευρείας κλίμακας συμβατικής επίθεσης εναντίον της Συμμαχίας»⁶⁰³. Εξίσου υπαρκτή ήταν και η απειλή των πυρηνικών εξοπλισμών, γι' αυτό η Ουάσινγκτον προώθησε τη στενότερη συνεργασία με τη Ρωσία και την Ουκρανία και την αναβάθμιση της διασύνδεσής τους με το NATO (Συμβούλιο NATO-Ρωσίας, Επιτροπή NATO-Ουκρανίας), ενώ προσεγγίστηκαν το Καζακστάν και η Λευκορωσία, ώστε να καταστραφούν τα πυρηνικά τους όπλα⁶⁰⁴.

Η θητεία του Τζ. Μπους του νεότερου σημαδεύτηκε από το τρομοκρατικό χτύπημα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, γεγονός που επηρέασε σε μεγάλο βαθμό την εφαρμογή της αμερικανικής υψηλής στρατηγικής. Ο 43^{ος} Πρόεδρος των ΗΠΑ επέλεξε την «προληπτική δράση κατά των τρομοκρατών στο πλαίσιο άσκησης του δικαιώματος της αυτοάμυνας»⁶⁰⁵ και εισήγαγε το τρίπτυχο «προστασία, αποτροπή και επικράτηση» στην Εθνική Στρατιωτική Στρατηγική⁶⁰⁶. Παράλληλα, επιδίωξε να συνεχίσει το έργο των προηγούμενων Διοικήσεων, όσον αφορά την προώθηση των δημοκρατικών θεσμών και μεταρρυθμίσεων στο εξωτερικό, μέσω σύναψης συμφωνιών ελεύθερου εμπορίου, ενώ έδωσε έμφαση στη Μέση Ανατολή⁶⁰⁷. Ωστόσο, το γεγονός ότι αγνόησε το Συμβούλιο Ασφάλειας του ΟΗΕ και εισέβαλε στο Ιράκ χωρίς νόμιμη βάση,

⁶⁰² NATO, Euro-Atlantic Partnership, The diversity of partners, 15 Φεβρουαρίου 2019, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67979.htm και σχετικά M. Rühle and N. Williams, “Partnership for peace after NATO enlargement”, *European Security*, Vol. 5, Is. 4, Χειμώνας 1996, σελ. 521-528 καθώς και D. Binder, “The Euro-Atlantic Brand”, *Mediterranean Quarterly*, Vol. 21, No. 2, Άνοιξη 2010, σελ. 12-17.

⁶⁰³ NATO, The Alliance's Strategic Concept, Washington, 24 Απριλίου 1999, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27433.htm?mode=pressrelease.

⁶⁰⁴ The President of the USA, A National Security Strategy for a New Century, The White House, Washington DC, 1997, 1998.

⁶⁰⁵ The President of the USA, National Security Strategy, The White House, Washington DC, 2002, σελ. 6.

⁶⁰⁶ Joint Chiefs of Staff, The National Military Strategy of the US: A Strategy for Today; A Vision for Tomorrow, Department of Defence, 2004, σελ. 3.

⁶⁰⁷ The President of the USA, National Security Strategy, The White House, Washington DC, 2006.

προκάλεσε τη σφοδρή αντίδραση της διεθνούς κοινής γνώμης και την οργή του αραβικού κόσμου⁶⁰⁸.

Μία ακόμη μετατόπιση της Στρατηγικής Εθνικής Ασφάλειας Μπους, σε σχέση με τους δύο προηγούμενους Προέδρους, υπήρξε στις σχέσεις με τη Ρωσία. Μετά την πολιτική στήριξη της Μόσχας και την υποστήριξη των αμερικανικών δυνάμεων στο Αφγανιστάν, οι σχέσεις μεταξύ των δύο δυνάμεων συσφίχθηκαν σε αξιοσημείωτο επίπεδο⁶⁰⁹. Η Μόσχα κατέστη «στρατηγικός εταίρος» στον «πόλεμο κατά της τρομοκρατίας» και στην «ευρατλαντική ολοκλήρωση» μέσω της σύστασης του Συμβουλίου NATO-Ρωσίας⁶¹⁰. Αξιοσημείωτο είναι ότι το 2004, στο πλαίσιο του NATO, Ρωσία και ΗΠΑ πραγματοποίησαν κοινές αντιτρομοκρατικές ασκήσεις στο ρωσικό ομοσπονδιακό υποκείμενο του Καλίνιγκραντ⁶¹¹, ενώ το 2005 ο Αμερικανός Πρόεδρος στάθηκε στο πλευρό του Ρώσου ομολόγου του στην παρέλαση για την επέτειο της Ημέρας της Νίκης, στην Κόκκινη Πλατεία⁶¹².

Παρ' όλα αυτά, η θερμή αυτή προσέγγιση αποδείχθηκε μάλλον ευκαιριακή. Από το 2006, στη Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας των ΗΠΑ, η Ρωσία υποβαθμίστηκε και αντιμετωπίστηκε ως ευρωπαϊκή μετασοβιετική χώρα. Τη θέση της, ως κορυφαία προτεραιότητα της αμερικανικής υψηλής στρατηγικής, κατέλαβε η Κίνα η οποία είχε κινήσει βαθμιδόν, κατά τα προηγούμενα χρόνια, το έντονο ενδιαφέρον του Λευκού Οίκου, προκαλώντας την αναζήτηση τρόπων έγκαιρης εξισορρόπησης και ανάσχεσής της, όπως την έναρξη των διαπραγματεύσεων για το Σύμφωνο Συνεργασίας των δύο πλευρών του Ειρηνικού (TPP) τον Φεβρουάριο του 2008⁶¹³. Ωστόσο, η στρατηγική του Μπους ήταν αμφίπλευρη. Το αμέσως επόμενο διάστημα, δηλαδή τον Απρίλιο του 2008, υποστήριξε την ένταξη της Ουκρανίας και της Γεωργίας στο NATO⁶¹⁴, ενώ, λίγο αργότερα, το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας των ΗΠΑ εξέδωσε τη Στρατηγική Εθνικής

⁶⁰⁸ Σ. Γουόλτ, *Στρατηγικές αντίστασης στην ηγεμονία των ΗΠΑ*, Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 2007, σελ. 87, 93.

⁶⁰⁹ Χ. Παπασωτηρίου, *Η Αμερικανική Πολιτική από τον Φράνκλιν Ρούζβελτ στον Ντόναλντ Τραμπ*, Ποιότητα, Αθήνα, 2019, σελ. 550-551.

⁶¹⁰ The President of the USA, National Security Strategy, The White House, Washington DC, 2002, σελ. 26-27.

⁶¹¹ A. Kelin, "NATO-Russia cooperation to counter terrorism", *NATO Review*, Autumn 2005, <http://www.nato.int/docu/review/2005/issue3/english/art2.html>.

⁶¹² «Bush marks V-E Day in Red Square», CNN International, 10 Μαΐου 2005, <http://edition.cnn.com/2005/WORLD/europe/05/09/bush.russia/>.

⁶¹³ The President of the USA, National Security Strategy, The White House, Washington DC, 2006.

⁶¹⁴ N. Silove, "The Pivot before the Pivot. U.S. Strategy to Preserve the Power Balance in Asia", *International Security*, Vol. 40, No. 4, 2016, σελ. 45-88.

Άμυνας, στην οποία η Κίνα και η Ρωσία λογίζονταν ως απειλές⁶¹⁵. Πιο συγκεκριμένα, εκτιμάτο πως η Κίνα «δύνатаι να ανταγωνιστεί τις ΗΠΑ» στο μέλλον, ενώ επισημαινόταν ότι «η Ρωσία αποκτούσε πιο ενεργή στρατιωτική στάση, επιδιώκοντας να ανανεώσει την επιρροή της και να αποκτήσει έναν μεγαλύτερο διεθνή ρόλο, [...] τραμπουκίζοντας τους γείτονές της και απειλώντας τους ότι θα τους θέσει στο στόχαστρο, εφόσον φιλοξενήσουν αμερικανικές αντιπυραυλικές βάσεις»⁶¹⁶. Τελικά, δύο μήνες μετά, οι εκτιμήσεις των Αμερικανών επαληθεύτηκαν, αφού η Ρωσία επενέβη στη Γεωργία, φοβούμενη το ενδεχόμενο διεύρυνσης του ΝΑΤΟ⁶¹⁷.

Ως ομότροπη της αμερικανικής δύναται να χαρακτηριστεί και η ευρωπαϊκή υψηλή στρατηγική. Καταρχάς, όταν η Σοβιετική Ένωση έπαψε να υπάρχει, η ενωμένη Ευρώπη αποτέλεσε τον εν δυνάμει δεύτερο ισχυρότερο πόλο του διεθνούς συστήματος. Βασικός στόχος των Βρυξελλών κατέστη η ενίσχυση της ασφάλειας, όπως καταδείχθηκε, μεταξύ άλλων, με την πρωτοβουλία για την αναβάθμιση της Διάσκεψης για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη στον ομώνυμο Οργανισμό (ΟΑΣΕ)⁶¹⁸, τη διασφάλιση της ευρωπαϊκής επιρροής στις γειτονικές περιφέρειες και την προάσπιση της θέσης της Ευρώπης στον σύγχρονο κόσμο, μέσω της διάδοσης των δυτικών αξιών και της *ήπιας ισχύος*, συναρτήσει της αμυντικής εμπλαισίωσης από το ΝΑΤΟ. Στην Ευρωπαϊκή Στρατηγική Ασφάλειας, που εκδόθηκε το 2003, αναφερόταν πως η ΕΕ και οι ΗΠΑ καθίστανται μία «τρομερή δύναμη για το καλό στον κόσμο» και ότι «η διατλαντική σχέση είναι ένα από τα βασικά στοιχεία του διεθνούς συστήματος». Επίσης, επισημαινόταν η συνεισφορά του ΝΑΤΟ στη διασύνδεση Ευρώπης-Αμερικής και στη διασφάλιση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, αφού είχαν προηγηθεί οι προσχωρήσεις της Πολωνίας, της Τσεχίας και της Ουγγαρίας και είχε δρομολογηθεί αυτή των επτά πρώην κομμουνιστικών και σοβιετικών κρατών στον Οργανισμό⁶¹⁹.

⁶¹⁵ G. Gilmore, «Bush Supports Ukrainian, Georgian Aspirations for NATO Membership», Department of Defence, American Forces Press Service, Washington, 1 Απριλίου 2008, <https://archive.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=49439>.

⁶¹⁶ Secretary of Defence of the US, National Defense Strategy, Department of Defense of the US, Ιούνιος 2008.

⁶¹⁷ Χ. Παπασωτηρίου, *Η Αμερικανική Πολιτική από τον Φράνκλιν Ρούζβελτ στον Ντόναλντ Τραμπ*, Ποιότητα, Αθήνα, 2019, σελ. 578-579.

⁶¹⁸ A. Lambert, “The starting point of the code: From negotiation to adoption”, στο P. Chaudhuri, A. Lambert and T. Schmidt (Εκδ.), *20 Years of OSCE Code of Conduct on Politico-Military Aspects of Security*, Second Edition, Swiss Armed Forces, Bern, 2015, σελ. 23-40.

⁶¹⁹ The High Representative for CFSP of the EU, European Security Strategy: A secure Europe in a better world, Brussels, 5 Δεκεμβρίου 2003, σελ. 3, 11 και 15.

Επιπλέον, το 2003, μετά την υπογραφή της Συνθήκης Ένταξης των οκτώ κρατών της Ανατολικής Ευρώπης στην Ένωση⁶²⁰, οι Βρυξέλλες συμφώνησαν με τη Μόσχα στη δημιουργία τεσσάρων Κοινών Χώρων συνεργασίας στους τομείς της οικονομίας, της εσωτερικής ασφάλειας και δικαιοσύνης, της εξωτερικής ασφάλειας, της εκπαίδευσης, της έρευνας και του πολιτισμού⁶²¹. Ωστόσο, ήδη από τη δεκαετία του '90, η ΕΕ είχε συνάψει Συμφωνίες Εταιρικής Σχέσης και Συνεργασίας, τόσο με τη Ρωσία, όσο και με τα άλλα κράτη της ΚΑΚ, προκειμένου να στηρίξει τη θεσμική και οικονομική ανασυγκρότησή τους, ενώ απώτερος στόχος της Συμφωνίας με τη Ρωσία ήταν ο σχηματισμός ελεύθερου εμπορικού χώρου⁶²². Παρότι επιδιώχθηκε η στενότερη θεσμική αλληλεπίδραση της Ρωσίας με την ΕΕ, η στάση των Βρυξελλών διακυμάνθηκε αναλόγως με αυτήν της Ουάσινγκτον. Καλλιεργώντας προσδοκίες για έναν διακεκριμένο ρόλο της Μόσχας στις ευρωπαϊκές υποθέσεις, όπως συνέβη με το Συμβούλιο NATO-Ρωσίας αντί της Συνεργασίας για την Ειρήνη, οι Ευρωπαίοι εξασφάλισαν την επέκταση της ΕΕ προς Ανατολάς⁶²³ και, στη συνέχεια, προήγαγαν – εκ του ασφαλούς – μία εναλλακτική μορφή συνεργασίας χωρίς να υπάρξει ουσιώδης αναβάθμιση της Ρωσίας⁶²⁴. Το 2008, έπειτα από τον ρωσογεωργιανό πόλεμο, οι σχέσεις Μόσχας-Βρυξελλών διαταράχθηκαν προσωρινά, αλλά η συνεργασία και οι συναλλαγές τους συνεχίστηκαν επί τη βάσει της αμοιβαίας ωφέλειας⁶²⁵.

Η στρατιωτική επέμβαση έναντι της Γεωργίας καθώς και η απόσχιση της Αμπχαζίας και της Ν. Οσσετίας σηματοδότησαν το τέλος της προσαρμογής της Ρωσίας στο μετασοβιετικό περιβάλλον και την πλήρη ανάπτυξη της υψηλής στρατηγικής της ευρασιατικής ολοκλήρωσης. Πέραν της προοπτικής επέκτασης του NATO στα σύνορα

⁶²⁰ Τα άλλα δύο κράτη, από τα 10 συνολικά που εντάχθηκαν στον NATO, ήταν η Βουλγαρία και η Ρουμανία, που εντάχθηκαν στην ΕΕ το 2007.

⁶²¹ M. Damen, "Russia", European Parliament, External Relations, Relations beyond the neighbourhood, Μάιος 2019, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/177/russia>.

⁶²² Partnership and Cooperation Agreements (PCAs): Russia, Eastern Europe, the Southern Caucasus and Central Asia, Eur-Lex, 29 Σεπτεμβρίου 2010, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:r17002>.

⁶²³ Παράλληλα με την ισχυροποίηση της στην Αν. Ευρώπη και τον Καύκασο, η ΕΕ επιδίωξε από το 2007 να συσφίξει τις σχέσεις της και με τα πρώην σοβιετικά κράτη της Κεντρικής Ασίας. Βλ. σχετικά, EEAS, "The European Union and Central Asia: the new partnership in action", Strategies, 7 Ιουλίου 2016, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/4890/the-european-union-and-central-asia-the-new-partnership-in-action_en και παρακάτω.

⁶²⁴ H. Haukkala, "From Cooperative to Contested Europe? The Conflict in Ukraine as a Culmination of a Long-Term Crisis in EU-Russia Relations", *Journal of Comparative Studies*, Vol. 23, Is. 1, 2015, σελ. 25-40.

⁶²⁵ EEAS, The European Union and the Russian Federation, EU Relations with Country, 30 Μαΐου 2019, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/35939/european-union-and-russian-federation_en.

της ρωσικής επικράτειας, που είναι η μεγαλύτερη και διαχρονική απειλή για την εξωτερική ασφάλεια της χώρας⁶²⁶, υποστηρίζεται ότι οι σχέσεις Δύσης-Ρωσίας είχαν ψυχρανθεί πριν από το 2008. Διότι, παρά την φιλευρατλαντική προαίρεσή του, ο Πούτιν δεν βρήκε από τις δυτικές δυνάμεις την ανταπόκριση που επιθυμούσε και άρμοζε στη Ρωσία⁶²⁷ ή τουλάχιστον την αναγνώριση της πρωτοκαθεδρίας της εντός της ΚΑΚ⁶²⁸. Μολαταύτα, η διασύνδεση σειράς γεγονότων δεικνύει πως ο Ρώσος ηγέτης μάλλον διαπραγματευόταν με Ουάσινγκτον και Βρυξέλλες, για να εξασφαλίσει τον απαραίτητο πολιτικό χρόνο και να εφαρμόσει τη στρατηγική του για την Ευρασία, έχοντας υπολογίσει ότι η Δύση δεν θα ευνοούσε την ανάδειξη της σύγχρονης Ρωσικής Ομοσπονδίας σε πόλο επιρροής και ισχύος του διεθνούς συστήματος⁶²⁹.

Κατά τα πρώτα χρόνια μετάβασης, ειδικότερα από το 1991 έως το 1996, η Μόσχα αντιμετώπιζε σοβαρότατους εσωτερικούς κινδύνους⁶³⁰, γι' αυτό συμβιβάστηκε αναγνωρίζοντας στο Στρατιωτικό Δόγμα του 1993 την ύπαρξη «ηγέτιδων δυνάμεων» στον κόσμο, με τις οποίες θα συνεργαζόταν όπως και με τις χώρες της ΚΑΚ⁶³¹. Ωστόσο, η σταδιακή αποκατάσταση της εσωτερικής σταθερότητας από το 1996 και μετά συνέπεσε με την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής από τον Γ. Πριμακόφ, ο οποίος αφενός μεν προήγαγε την ενισχυμένη ολοκλήρωση στους τομείς της οικονομίας και της ασφάλειας με συγκεκριμένα μέλη της ΚΑΚ και, αφετέρου, πέτυχε με την Κίνα τη δημιουργία των «Πέντε της Σαγκάης» ανοίγοντας τον δρόμο για τη ρωσοκινεζική ευθυγράμμιση του μέλλοντος. Επρόκειτο, δηλαδή, για ενίσχυση και επανεπέκταση της ρωσικής επιρροής στον ευρασιατικό χώρο, μέσω συμμαχιών στο πλαίσιο της ΚΑΚ, και, αντιστοίχως, για την επιλογή ενός ισχυρού διεθνούς δρώντα που θα μπορούσε να εξισορροπήσει την ευρατλαντική συμμαχία στην Ευρασία, σε συνδυασμό, ενδεχομένως, και με άλλα εξισορροπητικά ερείσματα όπως η διασύνδεση με την ΕΚΝΑ. Αυτό αποτυπώνεται στο Σχέδιο Εθνικής Ασφάλειας του 1997, βάσει του οποίου το διεθνές σύστημα έτεινε προς τον πολυπολισμό, αλλά η Ρωσία λογιζόταν ως

⁶²⁶ Security Council of the RF, National Security Strategy of the RF to 2020, 12 Μαΐου 2009.

⁶²⁷ S. Karaganov and D. Suslov, "A new world order: A view from Russia", *Russia in Global Affairs*, 4 Οκτωβρίου 2018, <https://eng.globalaffairs.ru/pubcol/A-new-world-order-A-view-from-Russia--19782>.

⁶²⁸ H. Heikka, "The Evolution of Russian Grand Strategy-Implications for Europe's North", *Polsis University of Birmingham*, Birmingham, 2000.

⁶²⁹ P. Shearman, "Putin and Russian Policy Toward the West", R. Kanet and M. Sussex (Εκδ.), *Power, Politics and Confrontation in Eurasia. Foreign Policy in a Contested Region*, Palgrave Macmillan, New York, 2015, σελ. 63-88.

⁶³⁰ Βλ. αναλυτικά, παραπάνω, 2.2 Από την ΚΑΚ στην πρόταση Ναζαρμπάγιεφ.

⁶³¹ Security Council of the RF, Basic Provisions of the Military Doctrine of the Russian Federation, 2 Νοεμβρίου 1993.

«απομονωμένη», παρότι διέθετε «επιρροή σε Ευρώπη και Ασία». Γι' αυτό δρομολογούνταν ανάλογες συμμαχίες και συνεργασίες, τόσο μέσω της ΚΑΚ, όσο και διεθνώς, εν είδει ανάσχεσης - «ήπιας» επέκτασης⁶³². Κοντολογίς, επί υπουργίας και πρωθυπουργίας Πριμακόφ εφαρμόστηκαν οι στρατηγικές των συμμαχιών και των εξισορροπήσεων από τις οποίες απέρρευσε αργότερα η στρατηγική ανάσχεσης-επέκτασης.

Από την αρχή των προεδρικών θητειών του, ο Πούτιν αναβάθμισε τη θέση και τη στοχοθεσία της Ρωσικής Ομοσπονδίας στο διεθνές σύστημα. Στο Σχέδιο Εθνικής Ασφάλειας, που εκδόθηκε το 2000⁶³³, υποστηρίχθηκε πως ο κόσμος καθίστατο «πολυπολικός», διακυβερνώμενος από κράτη και οργανισμούς ολοκλήρωσης, καθώς και ότι «τα Δυτικά Κράτη, υπό την ηγεσία των ΗΠΑ», προσπαθούσαν «να επιβάλουν μονομερείς λύσεις με τη χρήση βίας, παρακάμπτοντας το διεθνές δίκαιο». Επιπλέον, χαρακτηρίστηκε ως απειλή «η ενίσχυση πολιτικών-στρατιωτικών συμμαχιών και κυρίως η ανατολική επέκταση του ΝΑΤΟ», ενώ εξυψώθηκε η θέση της Ρωσίας ως «μίας από τις μεγαλύτερες δυνάμεις του κόσμου, που διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στις παγκόσμιες υποθέσεις, δυνάμει των δυνατοτήτων της και της μοναδικής στρατηγικής θέσης της στην ευρασιατική ήπειρο». Υπογραμμίστηκε, δε, ως «κύριο καθήκον, η προστασία της χώρας και των συμμάχων της από επιθετική ενέργεια οποιασδήποτε κλίμακας ακόμη και πυρηνικής». Συγχρόνως, ορίστηκαν ως κύριοι στόχοι «η ενίσχυση της πολυμερούς διακυβέρνησης υπό την αιγίδα του ΟΗΕ και η πλήρης συμμετοχή στις παγκόσμιες και περιφερειακές υποθέσεις», η εμβάθυνση της πολιτισμικής συνοχής και των συνεργασιών με τις χώρες της ΚΑΚ καθώς και η διασφάλιση της «στρατιωτικής παρουσίας σε περιοχές του κόσμου που έχουν στρατηγικό ενδιαφέρον, ώστε να υπάρξει ισορροπία ισχύος και να εξυπηρετηθούν οι στόχοι της εξωτερικής πολιτικής».⁶³⁴

Ταυτόχρονα, ο Ρώσος Πρόεδρος εναρμόνισε τη στοχοθεσία της εθνικής ασφάλειας με την εξωτερική, την αμυντική και τη θαλάσσια πολιτική. Έπειτα από το Σχέδιο Εθνικής Ασφάλειας εξέδωσε άμεσα νέο Στρατιωτικό Δόγμα και Σχέδιο Εξωτερικής Πολιτικής. Κατ' ακολουθίαν των προβλέψεων για την προστασία της

⁶³² Security Council of the RF, "Russian Federation National Security Blueprint", 26 Δεκεμβρίου 1997.

⁶³³ Το Σχέδιο Εθνικής Ασφάλειας ισχύει σε μακροχρόνια βάση και εμπλουσιώνεται από τη Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας που ανανεώνεται με μεγαλύτερη συχνότητα.

⁶³⁴ Security Council of the RF, The National Security Concept of the RF, 10 Ιανουαρίου 2000.

Ρωσίας καθώς και των συμμάχων της έναντι πυρηνικής επίθεσης, στο Στρατιωτικό Δόγμα συμπεριλήφθηκε αντίστοιχη πρόβλεψη για τη χρήση πυρηνικών όπλων⁶³⁵ και ορίστηκε η ανασυγκρότηση των ενόπλων δυνάμεων, ενώ δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην αμυντική συνεργασία στο πλαίσιο της ΚΑΚ και της ΣΣΑ⁶³⁶.

Αναλόγως, στο Σχέδιο Εξωτερικής Πολιτικής επαναδιατυπώθηκαν οι κίνδυνοι της επέκτασης του NATO προς την Ευρασία, της «μονοπολικότητας» του διεθνούς συστήματος υπό την κυριαρχία των ΗΠΑ και της «αποδυνάμωσης της Ρωσίας», ενώ προτάχθηκε η ολοκλήρωση μέσω της ΚΑΚ. Συγχρόνως, εξαγγέλθηκε ο καταλυτικός ρόλος, που θα διαδραμάτιζε η Μόσχα προς έναν «πολυπολικό κόσμο» και τη σύσταση μιας «νέας παγκόσμιας τάξης στον 21^ο αιώνα, η οποία θα βασίζεται σε μηχανισμούς συλλογικής ασφάλειας και θα επιφέρει τον εκδημοκρατισμό των διεθνών σχέσεων». Επιπλέον, προτεραιοποιήθηκαν η ολοκλήρωση με τα μέλη της ΣΣΑ, η ανάπτυξη των διεθνών οικονομικών σχέσεων, η συνεργασία με την ΕΕ και ισχυρά κράτη-μέλη της καθώς και άλλες χώρες και οντότητες σε όλον τον πλανήτη, ενώ δείχθηκε πρόθεση συνεργασίας με τις ΗΠΑ για την «παγκόσμια σταθερότητα».⁶³⁷

Με τον ίδιο προσανατολισμό συντάχθηκε και το Ναυτικό Δόγμα έως το 2020. Στο κείμενο αυτό υπεμνήσθη πως «η Ρωσία είναι μία ηγέτιδα ναυτική δύναμη, λόγω της έκτασης των χωρικών υδάτων και της ναυτικής ιστορίας της». Παράλληλα, υπογραμμίστηκε το εύρος της διασποράς των δυνάμεων του Πολεμικού Ναυτικού στον Βόρειο Στόλο, τον Στόλο του Ειρηνικού, τον Στόλο της Μαύρης Θάλασσας και τον Στολίσκο της Κασπίας Θάλασσας, ενώ ορίστηκαν η «προστασία των θαλάσσιων συνόρων, του πυθμένα και του εναερίου χώρου» καθώς και η «άσκηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων επί των ΑΟΖ και των υφαλοκρηπιδών». Επίσης, δόθηκε ιδιαίτερο βάρος στην Αρκτική και την οικονομική υπεραξία της καθώς και στη συνεργασία με τα υπόλοιπα παράκτια κράτη στο πλαίσιο του Αρκτικού Συμβουλίου.⁶³⁸

Συγχρόνως, ο Πούτιν κατέστησε την ευρασιατική ολοκλήρωση λειτουργική και προώθησε την εσωτερική ανάκαμψη της Ρωσίας. Μεταξύ 2000-2003, προήγαγε, μαζί με τους συμμάχους του, τη θεσμική εμπλαίσωση της ευρασιατικής ολοκλήρωσης

⁶³⁵ Γ. Βαληνάκης και Κ. Μπότσιου, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στην Πυρηνική Εποχή*, Δεύτερη Έκδοση, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2008, σελ. 363-364.

⁶³⁶ Security Council of the RF, *The Military Doctrine*, 22 Απριλίου 2000.

⁶³⁷ Security Council of the RF, *The Foreign Policy Concept of the RF*, 28 Ιουνίου 2000.

⁶³⁸ Security Council of the RF, *Maritime Doctrine of RF 2020*, 27 Ιουλίου 2001.

προχωρώντας στην ίδρυση της ΕΑΟΚ, του ΟΣΣ και του ΟΣΣΑ (2000-2002), ενώ, μέσω συμφωνίας για τη δημιουργία κοινού οικονομικού χώρου (2003), επιδίωξε να επαναφέρει την Ουκρανία στη ρωσική σφαίρα επιρροής και να εξισορροπήσει την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και τη διεύρυνση του ΝΑΤΟ. Όμως, η δυναμική αντίδραση των Ουκρανών στο ενδεχόμενο επαναφοράς τους στη ρωσική σφαίρα επιρροής ακύρωσε την προσέγγιση Μόσχας - Κιέβου, επισφραγίζοντας τον συλλογικό προσανατολισμό της Ανατολικής Ευρώπης προς τη Δύση και δεικνύοντας ότι οι συνθήκες δεν ήταν ευνοϊκές για την επάνοδο της Ρωσίας στις ευρωπαϊκές υποθέσεις. Κατά συνέπεια, το Κρεμλίνο δεν είχε άλλη επιλογή πέραν της αποδοχής της προσχώρησης των πρώην κομμουνιστικών κρατών στο ΝΑΤΟ και την ΕΕ, αφού χρειαζόταν περισσότερος χρόνος, ώστε η ευρασιατική ολοκλήρωση να δημιουργήσει ευκαιρίες γεωπολιτικής και γεωοικονομικής επέκτασης. Ωστόσο, κατά τις πρώτες θητείες Πούτιν, διασφαλίστηκαν οι απαραίτητες υλικές και πολιτικές προϋποθέσεις, προκειμένου η Μόσχα να χρησιμοποιήσει «σκληρή» ισχύ. Μεταξύ 2000-2008, η ρωσική οικονομία ανέκαμψε θεαματικά και επιτεύχθηκε ισχυρή ανάπτυξη που βασιζόταν στην παραγωγή ενέργειας⁶³⁹. Σε συνδυασμό με τις μεταρρυθμίσεις, που είχαν πραγματοποιηθεί στις ένοπλες δυνάμεις, το 2008 η Ρωσία είχε ισχυροποιηθεί από κάθε άποψη.

Στο νέο Σχέδιο Εξωτερικής Πολιτικής, που εκδόθηκε λίγο πριν την εναλλαγή Πούτιν-Μεντβέντεφ στα αξιώματα του Πρωθυπουργού και του Προέδρου, εξαγγέλθηκαν η ανάδειξη της Ρωσίας σε «κέντρο παγκόσμιας επιρροής» και η δημιουργία νέας «δημοκρατικής παγκόσμιας τάξης». Επιπλέον, εκπέμφθηκαν μηνύματα για το «τέλος του μονοπολισμού της Δύσης, [...] των προκαταλήψεων του Ψυχρού Πολέμου» και τον τερματισμό των προσπαθειών «ανάσχεσης της Ρωσίας» καθώς και για την κίνηση διαδικασιών προς την αποκατάσταση της ιστορίας, ιδίως «σε σχέση με τον Β΄ ΠΠ και τη μεταπολεμική περίοδο». Συγχρόνως, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στους θεσμούς της ευρασιατικής ολοκλήρωσης και στις συνεργασίες με την Κίνα και την Ινδία, ενώ προτάθηκε η δημιουργία ενός «ανοιχτού, δημοκρατικού και συλλογικού συστήματος ασφάλειας και συνεργασίας στην ευρατλαντική διαπεριφέρεια από το Βανκούβερ έως το Βλαδιβοστόκ». Πάνω απ' όλα, υπήρξε σαφής προειδοποίηση για τη «μη επέκταση του ΝΑΤΟ στα σύνορα της Ρωσίας [...]

⁶³⁹ A. Kudrin, "The Influence of Oil and Gas Exports on Russia's Monetary Policy", *Problems of Economic Transition*, Vol. 57, No. 1, Μάιος 2014, σελ. 3-26.

ειδικότερα στην Ουκρανία και τη Γεωργία», η οποία έγινε σύντομα πράξη, με τη στρατιωτική επέμβαση που ακολούθησε στην Αμπχαζία και τη Ν. Οσσετία.⁶⁴⁰

Το 2008 συμπληρώθηκε ο πρώτος κύκλος αλληλεπιδράσεων των υψηλών στρατηγικών ΗΠΑ, ΕΕ και Ρωσίας, που ξεκίνησε από τις στρατηγικές ανασχεσης-επέκτασης των δυτικών δυνάμεων και κατέληξε στην αντίστοιχη στρατηγική της Ρωσίας. Από το 1991 έως το 2008, Ουάσινγκτον και Βρυξέλλες άσκησαν με συνέπεια τις στρατηγικές ανασχεσης-επέκτασης και της μεταξύ τους συμμαχίας, προκειμένου να διασφαλίσουν τη μεταψυχροπολεμική σταθερότητα και τους ευνοϊκούς συσχετισμούς ισχύος. Στον αντίποδα, η Μόσχα, δεδομένων των προβλημάτων και των αδυναμιών της χώρας, επέλεξε αρχικά την οδό του κατευνασμού και δέχτηκε να συνεργαστεί με τη Δύση αναγνωρίζοντάς της την ηγεσία. Σταδιακά, ωστόσο, αναζήτησε στηρίγματα στην Ευρασία και έναν ισχυρό εταίρο, στο επίπεδο του διεθνούς συστήματος, ο οποίος θα μπορούσε να λειτουργήσει εξισορροπητικά έναντι του δίπολου ΗΠΑ-ΕΕ, γι' αυτό στράφηκε στην ΚΑΚ και την Κίνα. Η ανάπτυξη των ευρασιατικών θεσμών ενίσχυσε τη Ρωσία στη γεωπολιτική επάνοδό της και στην ανασχεση των δυτικών δυνάμεων, ευνοώντας την προσέλκυση συμμάχων και τη διενέργεια εξισορροπήσεων. Το Κρεμλίνο, αν και χρειάστηκε να προχωρήσει σε έναν δεύτερο κατευνασμό, αποδεχόμενο τη μεταψυχροπολεμική νίκη-επέκταση των δυτικών δυνάμεων στο μεγαλύτερο τμήμα της Ευρώπης, εφάρμοσε, χωρίς δισταγμό, τη στρατηγική της στρατιωτικής ανασχεσης-επέκτασης, εμποδίζοντας την περαιτέρω επέκταση του NATO στον Καύκασο και την Ανατολική Ευρώπη.

- **Ο δεύτερος κύκλος**

Μετά τη ρωσική επικράτηση στη Γεωργία ακολούθησε ένας δεύτερος κύκλος αλληλεπιδράσεων, αυτήν τη φορά από την αντίστροφη πλευρά. Καταρχάς, η αρχική αντίδραση των δυτικών δυνάμεων έναντι της Ρωσίας ήταν ήπια, τόσο μέσω του NATO⁶⁴¹, όσο και της Ουάσινγκτον⁶⁴² η οποία είχε προσηλωθεί στην ανασχεση της

⁶⁴⁰ Security Council of the RF, The Foreign Policy Concept of the RF, 12 Ιανουαρίου 2008.

⁶⁴¹ Το NATO χαρακτήρισε «δυσανάλογη» τη «στρατιωτική δράση» και ζήτησε από τη Μόσχα «να ανακαλέσει την αναγνώριση της Αμπχαζίας και της Ν. Οσσετίας», ενώ ανέστειλε προσωρινά τις εργασίες του Συμβουλίου NATO-Ρωσίας. Βλ. αντιστοίχως, NATO, Relations with Russia, Topics, 4 Φεβρουαρίου 2019, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50090.htm και R. Hamilton, “August 2008 and Everything After. A Ten-Year Retrospective on the Russia-Georgia War”, Black Sea Strategy Papers, Foreign Policy Research Institute, Οκτώβριος 2008, <https://www.fpri.org/wp-content/uploads/2018/10/final-bssp-1-hamilton.pdf>.

⁶⁴² Η Ουάσινγκτον καταδίκασε την επίθεση και έλαβε μέτρα για τη στήριξη της Γεωργίας, αλλά επέλεξε να μην προχωρήσει σε ενέργειες που θα αύξαναν την ένταση στις σχέσεις της με τη Μόσχα. Daniel

Κίνας, ενώ οι Βρυξέλλες επιχείρησαν από το 2009 την ανάσχεση της Μόσχας μέσω της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτονίας (ΕΠΓ)⁶⁴³. Καθ' όλο το διάστημα, που μεσολάβησε από τον πόλεμο στη Γεωργία έως και την ανακατάληψη της Κριμαίας, η Ρωσική Ομοσπονδία ακολούθησε τη στρατηγική ανάσχεσης-επέκτασης, προκειμένου να καταστεί μία από τις ηγέτιδες δυνάμεις του κόσμου, αναβαθμίζοντας τη στοχοθεσία των θεσμικών κειμένων στρατηγικής του πρώτου κύκλου και ορίζοντας την εφαρμογή της στα επίπεδα του διεθνούς συστήματος και της Ευρασίας

Στη «Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας έως το 2020», επισημάνθηκε πως «συνιστά εθνικό στόχο [...] η Ρωσία να καταστεί παγκόσμια δύναμη [...] σε έναν πολυπολικό κόσμο [...] και η διαμόρφωση ενός πολυπολικού μοντέλου διεθνούς συστήματος»⁶⁴⁴. Επιπλέον, τονίστηκαν η προσήλωση στον ΟΗΕ και το διεθνές δίκαιο, η ενεργή συμμετοχή στον ΟΑΣΕ και σε διεθνή σχήματα όπως οι «G8, G20 και οι BRIC» και η «δημιουργία ευρατλαντικού συστήματος συλλογικής ασφάλειας». Ταυτόχρονα, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην ενίσχυση της ευρασιατικής ολοκλήρωσης και της αλληλεπίδρασης μεταξύ της ΚΑΚ, της ΕΑΟΚ και του ΟΣΣΑ καθώς και στην ευθυγράμμιση με τον ΟΣΣ. Στην ίδια κατεύθυνση, το Στρατιωτικό Δόγμα εστίασε στην εμβάθυνση των λειτουργιών του ΟΣΣΑ και τη συνεργασία με την ΚΑΚ, ενώ όρισε ως απειλές τόσο «την απονομή παγκόσμιων λειτουργιών στο ΝΑΤΟ», όσο και την «επέκτασή του προς τα ρωσικά σύνορα». Ακόμη, πρόβλεψε την περαιτέρω ανάπτυξη των στρατιωτικών δυνατοτήτων, εστιάζοντας, μεταξύ άλλων, στην ενίσχυση της «στρατιωτικής-πατριωτικής εκπαίδευσης των πολιτών» και την ενδυνάμωση της πατριωτικής συνείδησης στο στράτευμα.⁶⁴⁵

Επί της ουσίας, η Ευρασία και οι ευρασιατικοί οργανισμοί, σε συνδυασμό με τις BRICS και την εμβάθυνση των σχέσεων με την ΕΚΝΑ, κατέστησαν οι βάσεις για την επίτευξη της πρωτοκαθεδρίας σε διαπεριφερειακή κλίμακα και τη διεκδίκηση μίας ηγετικής θέσης στη διεθνή πολιτική. Αυτό διαπιστώνεται στο Σχέδιο Εξωτερικής Πολιτικής 2013, στο οποίο τονίστηκε η ανάπτυξη της ευρασιατικής ολοκλήρωσης, σε

Fried, Assistant Secretary of State for European and Eurasian Affairs, "U.S.-Russia Relations in the Aftermath of the Georgia Crisis", US Department of State, Washington DC, 9 Σεπτεμβρίου 2008, <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/rm/109363.htm>.

⁶⁴³ EEAS, European Neighbourhood Policy (ENP), 21 Δεκεμβρίου 2016, https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/european-neighbourhood-policy-enp/330/european-neighbourhood-policy-enp_en.

⁶⁴⁴ Security Council of the RF, National Security Strategy of the RF to 2020, 12 Μαΐου 2009.

⁶⁴⁵ Security Council of the RF, The Military Doctrine of the RF, 5 Φεβρουαρίου 2010.

συνδυασμό με την «ισότιμη και αδιαίρετη ασφάλεια μεταξύ της Ευρατλαντικής, της Ευρασιατικής και της περιφέρειας Ασίας-Ειρηνικού». Συγχρόνως, υπογραμμίστηκε πως «η ΕΑΟΕ έχει σχεδιαστεί, για να αποτελέσει έναν αποτελεσματικό σύνδεσμο μεταξύ Ευρώπης και Ασίας» καθώς και ότι «η Ρωσία αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της Ευρώπης και έχει ως στόχο να προωθήσει έναν κοινό οικονομικό και ανθρωπιστικό χώρο από τον Ατλαντικό έως τον Ειρηνικό». Ακόμη, υποστηρίχθηκε πως «αναδύεται μία νέα παγκόσμια τάξη», κατά την οποία «η Ρωσία πολιτεύεται διασφαλίζοντας το διεθνές δίκαιο, την ισότητα, την αμοιβαιότητα και τη μη επέμβαση στα εσωτερικά των κρατών», ενώ επισημάνθηκε ότι «ο ΟΗΕ πρέπει να παραμείνει το κέντρο ρύθμισης των διεθνών σχέσεων και συντονισμού της παγκόσμιας πολιτικής στον 21^ο αιώνα».⁶⁴⁶

Περαιτέρω, στο Σχέδιο Εξωτερικής Πολιτικής αποτυπώθηκε ο ανταγωνισμός μεταξύ Ρωσίας και Δύσης. Μεταξύ των συνεργασιών, που προτάθηκαν και αφορούσαν όλες τις περιφέρειες του πλανήτη, σημειώθηκε πως η συνεργασία Ρωσίας-ΕΕ-ΗΠΑ είναι σημαντική για την αντιμετώπιση των «διασυνοριακών απειλών, αλλά ειδικότερα η συνεργασία Ρωσίας-ΗΠΑ συμβάλλει στην παγκόσμια σταθερότητα, αν και επισημάνθηκαν οι κίνδυνοι της «επέκτασης είτε της μεταφοράς στρατιωτικού υλικού του ΝΑΤΟ στα σύνορα της Ρωσίας»⁶⁴⁷. Το γεγονός αυτό οφείλεται, μεταξύ άλλων, στις συμφωνίες ελέγχου όπλων⁶⁴⁸, στις οποίες προστέθηκε και ενεργοποιήθηκε στις αρχές του 2011 η Συνθήκη σχετικά με Μέτρα για την Περαιτέρω Μείωση και τον Περιορισμό των Στρατηγικών Επιθετικών Όπλων (New START Treaty), που υπογράφηκε από τους Προέδρους Μεντβέντεφ και Ομπάμα⁶⁴⁹. Εντούτοις, τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους, οι ΗΠΑ σύναψαν με τη Ρουμανία τη συμφωνία για την εγκατάσταση πυραυλικού αμυντικού συστήματος στο έδαφος της δεύτερης στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ⁶⁵⁰.

Προσθέτως, στο Σχέδιο Εξωτερικής πολιτικής συμπεριλήφθηκαν δύο προβλέψεις, οι οποίες επέδρασαν καταλυτικά στην κρίση της Ουκρανίας. Καταρχάς,

⁶⁴⁶ Security Council of the RF, The Foreign Policy Concept of the RF, 12 Φεβρουαρίου 2013.

⁶⁴⁷ Στο ίδιο.

⁶⁴⁸ US Department of State, Key Topics – Bureau of Arms Control, Verification and Compliance, <https://www.state.gov/key-topics-bureau-of-arms-control-verification-and-compliance/>.

⁶⁴⁹ Η Συνθήκη κατήργησε τη Συνθήκη της Μόσχας, που είχε υπογραφεί από τους Προέδρους Πούτιν και Μπους ως ενδιάμεση συμφωνία μεταξύ της δεύτερης και της νέας START. US Department of State, New Start Treaty, <https://www.state.gov/new-start/> και The Moscow Treaty, Moscow, 24 Μαΐου 2002, <https://2009-2017.state.gov/t/avc/trty/127129.htm#1>.

⁶⁵⁰ Agreement Between the United States of America and Romania on the Deployment of the United States Ballistic Missile Defense System in Romania, Ουάσινγκτον, 13 Σεπτεμβρίου 2011, <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/173130.pdf>.

ενισχύθηκε ο ρόλος της Ρωσίας εντός της ΚΑΚ σε επίπεδο ηγεμόνα, η οποία εν τω μεταξύ αναβαθμίστηκε με τη σύναψη του ελεύθερου εμπορικού χώρου μεταξύ των κρατών-μελών της⁶⁵¹. Πέραν των «πολυεπίπεδων συνεργασιών με τα κράτη-μέλη», προβλέφθηκε διακεκριμένη εταιρική σχέση με την Ουκρανία, προκειμένου αυτή να συμμετάσχει «σε βαθύτερες διαδικασίες ολοκλήρωσης». Επιπλέον, ορίστηκε πως «η Αμπχαζία και η Ν. Οσσετία θα λάβουν βοήθεια, ώστε να αναπτυχθούν ως δημοκρατικά κράτη και ως οικονομίες»⁶⁵², ενώ εκδηλώθηκε ενδιαφέρον για τις περιοχές της Υπερδνειστερίας⁶⁵³ και του Αρτσάχ (πρώην Ναγκόρνο-Καραμπάχ)⁶⁵⁴ και κατέστη σαφές πως θα βρεθούν λύσεις με τη συνδρομή της Μόσχας. Κατά δεύτερον, σε συνδυασμό με τη διεθνή προώθηση της ρωσικής γλώσσας και των επιτευγμάτων της Ρωσίας, ορίστηκαν η στήριξη και η προστασία των Ρώσων πολιτών και της ρωσικής διασποράς τόσο στην ΚΑΚ, όσο και σε όλο τον κόσμο. Συνεπώς, βάσει των συγκεκριμένων κατευθύνσεων του Σχεδίου, η σύγκρουση ήταν αναπόφευκτη. Η Μόσχα προχώρησε στην εύρεση νέων συμμάχων για την ΕΑΟΕ και η Ουκρανία αποτέλεσε, για δεύτερη φορά μετά το 2003, ένα δυνητικό πεδίο περιφερειακής εξισορρόπησης και ανάσχεσης, τόσο της Ανατολικής Εταιρικής Σχέσης της ΕΕ, όσο και της επέκτασης του ΝΑΤΟ.⁶⁵⁵

Το 2010, έπειτα από πολυετή οικονομική ανάπτυξη, η Κίνα κατέστη δεύτερη μεγαλύτερη οικονομία του κόσμου⁶⁵⁶, ενώ προχώρησε και στην ενίσχυση των στρατιωτικών δυνατοτήτων της. Κατά συνέπεια, αναβαθμίστηκε σε μία μεγάλη παγκόσμια δύναμη, δυνητικά ικανή σε βάθος χρόνου να προκαλέσει τις ΗΠΑ για το

⁶⁵¹ M. Molchanov, *Eurasian Regionalisms and Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2015, σελ. 43.

⁶⁵² Την Αμπχαζία και τη Ν. Οσσετία έχουν, επίσης, αναγνωρίσει ως ανεξάρτητα κράτη η Βενεζουέλα, η Νικαράγουα και οι Νήσοι Ναούρου. Ωστόσο, οι υπόλοιποι εταίροι της Ρωσίας στην ΕΑΟΕ και τον ΟΣΣΑ δεν έχουν προβεί σε ανάλογη κίνηση, αφού οι περιοχές αυτές λογίζονται από τον ΟΗΕ ως εδάφη της Γεωργίας. Βλ. σχετικά, K. Moldashev and M. Hassan, "The Eurasian union: An actor in the making?", *Journal of International Relations and Development*, Vol. 5, Is. 1, 2017, σελ. 215-237.

⁶⁵³ Η Υπερδνειστερία έχει (αυτο-)ανακηρυχθεί ανεξάρτητο κράτος, αλλά ανήκει στην επικράτεια της Μολδαβίας τελώντας σε αυτόνομο καθεστώς. Κανένα κράτος-μέλος του ΟΗΕ δεν την έχει αναγνωρίσει. Η μόνη αναγνώριση που έχει λάβει είναι από την Αμπχαζία, τη Νότια Οσσετία και τη Δημοκρατία του Αρτσάχ, με τις οποίες έχουν ιδρύσει από κοινού τον επίσης μη αναγνωρισμένο διεθνώς Οργανισμό για τη Δημοκρατία και τα Δικαιώματα των Εθνών.

⁶⁵⁴ Η Δημοκρατία του Αρτσάχ (πρώην Δημοκρατία του Ναγκόρνο-Καραμπάχ) βρίσκεται στο έδαφος του Αζερμπαϊτζάν, αλλά έχει αναγνωρισθεί ως ανεξάρτητο κράτος από οκτώ Πολιτείες των ΗΠΑ, την Αμπχαζία, τη Νότια Οσσετία και την Υπερδνειστερία. Ωστόσο, δεν έχει αναγνωρισθεί από κανένα κράτος-μέλος του ΟΗΕ.

⁶⁵⁵ Security Council of the RF, *The Foreign Policy Concept of the RF*, 12 Φεβρουαρίου 2013.

⁶⁵⁶ Χ. Παπασωτηρίου, *Η Κίνα από την Ουράνια Αυτοκρατορία στην Ανερχόμενη Υπερδύναμη του 21^{ου} αιώνα*, Ποιότητα, Αθήνα, 2013, σελ. 347.

καθεστώς της υπερδύναμης⁶⁵⁷. Ωστόσο, όπως ορίζεται στα θεσμικά κείμενα του Κρατικού Συμβουλίου της, η Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας (ΛΔΚ) πορεύεται στη διεθνή πολιτική σύμφωνα με τις «Πέντε Αρχές της Ειρηνικής Συνύπαρξης», που είναι «ο σεβασμός στην εθνική κυριαρχία και την εδαφική ακεραιότητα, η μη επιθετικότητα, η μη επέμβαση στις εσωτερικές υποθέσεις άλλων κρατών, η αμοιβαία ωφέλεια και η ισότητα καθώς και η ειρηνική συνύπαρξη»⁶⁵⁸. Δηλαδή, σύμφωνα με το ανώτατο όργανο της χώρας, η Κίνα δεν πρέπει να υπολογίζεται ως απειλή, αλλά ως μία ανερχόμενη υπερδύναμη με καλές προθέσεις.

Στον οδηγό για την «Ειρηνική Ανάπτυξη», που εξέδωσε το Κρατικό Συμβούλιο το 2011, επισημάνθηκε ότι η Κίνα πολιτεύεται «απορρίπτοντας τον ηγεμονισμό και την πολιτική της ισχύος», επιδιώκοντας την ανάπτυξη σε συνθήκες σταθερότητας, «επιστημονικότητας, ανοικτότητας, ανεξαρτησίας, συνεργατικότητας και κοινής ωφέλειας». Επιπλέον, τονίστηκε η ανάγκη «εξάλειψης των ιδεοληψιών του Ψυχρού Πολέμου [...] του εκδημοκρατισμού των διεθνών σχέσεων και της ισότητας των κρατών», ενώ προτάχθηκε η μεταρρύθμιση του διεθνούς οικονομικού και χρηματοπιστωτικού συστήματος και η περαιτέρω απελευθέρωση του εμπορίου ως προϋποθέσεων για την παγκόσμια ανάπτυξη. Τέλος, τονίστηκε πως «ο ΟΗΕ συνιστά τον πυρήνα των παγκόσμιων υποθέσεων, γι' αυτό όλες οι χώρες οφείλουν να σέβονται το διεθνές δίκαιο» καθώς και ότι η ισχυροποίηση της Κίνας είναι συμφέρουσα για το μέλλον της ανθρωπότητας. Κατά συνέπεια, πέραν της προσήλωσης στην ειρήνη και τον ΟΗΕ, γνωστοποιήθηκε πως το Πεκίνο έχει ως στόχο να προκαλέσει αλλαγές στο διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα και να θέσει τους κανόνες του διεθνούς εμπορίου, που θα εναρμονίζονταν από το 2013 με την BRI. Ταυτόχρονα, δηλαδή, με την επικοινωνία των καλών προθέσεων της για την ανθρωπότητα, η ΛΔΚ προετοιμάζε το έδαφος για τη γεωοικονομική επέκτασή της προς τη Δύση.⁶⁵⁹

Κάθε εγχείρημα επέκτασης προϋποθέτει ενισχυμένη ασφάλεια έναντι εξωτερικών και εσωτερικών απειλών. Μεγαλύτερες απειλές για την Κίνα συνιστούν η στρατιωτική παρουσία των ΗΠΑ στη διαπεριφέρεια Ασίας-Ειρηνικού και τα μέτωπα

⁶⁵⁷ J. Mearsheimer, "Structural Realism", στο Dunne et al. (Εκδ.), *International Relations Theories Discipline and Diversity*, Third Edition, Oxford University Press, Oxford, 2013, σελ. 77-91.

⁶⁵⁸ Οι αρχές απέρρευσαν από την υπογραφή της Συμφωνίας, που συνάφθηκε μεταξύ Κίνας-Ινδίας το 1954 για την περιοχή του Θιβέτ. Βλ. σχετικά, Agreement Between the Republic of India and the People's Republic of China on Trade and Intercourse between Tibet Region of India and China, 29 Απριλίου 1954.

⁶⁵⁹ State Council of the PRC, China's Peaceful Development, Information Office of the State Council, The People's Republic of China, Beijing, Σεπτέμβριος 2011.

της «ανεξαρτησίας της Ταϊβάν» και των αποσχιστικών τάσεων στο Θιβέτ και το Ανατολικό Τουρκεστάν. Συγχρόνως, η Κίνα βρίσκεται σε αντιπαράθεση αφενός, στη Θάλασσα της Ανατολικής Κίνας, «με την Ιαπωνία για τις βραχονησίδες Ντιαογιού/Σενκάκου που είναι υπό ιαπωνικό έλεγχο» και «την Ιαπωνία και τη Νότια Κορέα για την οριοθέτηση των ΑΟΖ», και, αφετέρου, στη Θάλασσα της Νότιας Κίνας, με τις Φιλιππίνες, το Μπρουνέι, το Βιετνάμ και τη Μαλαισία⁶⁶⁰, λόγω επιδιώξεών της που είναι «ασύμβατες με το διεθνές δίκαιο»⁶⁶¹. Επίσης, ιδιαίτερα κρίσιμη καθίσταται η θαλάσσια περιοχή των στενών του Μάλακα, μεταξύ Ινδικού και Ειρηνικού Ωκεανού, απ' όπου διέρχονται τα κινεζικά μεταγωγικά πλοία μεταφέροντας πετρέλαιο, που είναι απαραίτητο για τις ενεργειακές ανάγκες της χώρας⁶⁶². Προσθέτως, το Κρατικό Συμβούλιο της ΛΔΚ έχει ορίσει ως «μη παραδοσιακές απειλές» «την τρομοκρατία, το διασυνοριακό έγκλημα, τις φυσικές καταστροφές, τις απειλές για τη δημόσια υγεία» κ.α.⁶⁶³. Τέλος, το Πεκίνο καλείται να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις της ενεργειακής και της επισιτιστικής ασφάλειας. Ως πληθυσμός και ως η οικονομία η Κίνα είναι σε μεγάλο βαθμό εξαρτημένη από τις εισαγωγές πετρελαίου και φυσικού αερίου⁶⁶⁴, ενώ στον οδηγό για την «Ειρηνική Ανάπτυξη» επισημάνθηκε πως το κινεζικό κράτος «οφείλει να σιτίζει το 20% του παγκόσμιου πληθυσμού, παρότι διαθέτει μόλις το 7.9% των καλλιεργήσιμων εκτάσεων και 6.5% του πόσιμου νερού» του πλανήτη⁶⁶⁵.

Υπό αυτές τις συνθήκες, το Κρατικό Συμβούλιο έχει αξιοποιήσει στο έπακρο τις δυνατότητες του στρατού. Καταρχάς, επανασχεδίασε την επιχειρησιακή ανάπτυξη των ενόπλων δυνάμεων σε συνθήκες πολέμου και εσωτερικών αναταραχών, βάσει των περιγραφόμενων απειλών, συγκεντρώνοντας το μεγαλύτερο τμήμα τους στην κεντρική

⁶⁶⁰ J. Bender and A. Rosen, «This Pentagon map shows what's really driving China's military and diplomatic strategy», Business Insider, 13 Μαΐου 2015, <http://www.businessinsider.com/this-map-shows-chinas-global-energy-ties-2015-5>.

⁶⁶¹ Χ. Παπασωτηρίου, *Η Κίνα από την Ουράνια Αυτοκρατορία στην Ανερχόμενη Υπερδύναμη του 21^{ου} αιώνα*, Ποιότητα, Αθήνα, 2013, σελ. 361-363.

⁶⁶² J. Bender and A. Rosen, «This Pentagon map shows what's really driving China's military and diplomatic strategy», Business Insider, 13 Μαΐου 2015, <http://www.businessinsider.com/this-map-shows-chinas-global-energy-ties-2015-5>. Ο Παπασωτηρίου έχει επισημάνει ότι «σε περίπτωση πολέμου στις Θάλασσες της Νότιας είτε της Ανατολικής Κίνας, οι ΗΠΑ θα μπορούσαν να μπλοκάρουν τις εισαγωγές πετρελαίου, γι' αυτό το Πεκίνο καλλιεργεί καλές σχέσεις με χώρες, που θα του διασφαλίσουν τη μεταφορά από ξηράς». Βλ. σχετικά, Χ. Παπασωτηρίου, *Η Κίνα από την Ουράνια Αυτοκρατορία στην Ανερχόμενη Υπερδύναμη του 21^{ου} αιώνα*, Ποιότητα, Αθήνα, 2013, σελ. 364 και τους χάρτες που παραθέτουν στο άρθρο τους οι Bender και Rosen.

⁶⁶³ State Council of the PRC, China's National Defense in 2008, Information Office of the State Council of the People's Republic of China, Beijing, Ιανουάριος 2009.

⁶⁶⁴ US Department of Commerce, China - Oil and Gas, The International Trade Administration, export.gov, 30 Ιουλίου 2019, <https://www.export.gov/article?id=China-Oil-and-Gas>.

⁶⁶⁵ State Council of the PRC, China's National Defense in 2010, Information Office of the State Council, The People's Republic of China, Beijing, Μάρτιος 2011.

και την ανατολική πλευρά της κινεζικής επικράτειας. Συγχρόνως, μεταξύ 2008-2013, αναβάθμισε το επίπεδο στρατιωτικής αντίδρασης, προβλέποντας «αντεπίθεση στην περίπτωση που δεχτεί πρώτο πλήγμα»⁶⁶⁶, ενώ, από το 2008, προχώρησε σε μεταρρυθμίσεις στην εκπαίδευση του προσωπικού, ενισχύοντας την «ιδεολογική και πολιτική κατάρτισή τους» καθώς και τον έλεγχο του Κόμματος⁶⁶⁷. Συν τοις άλλοις, επιστράτευσε τις ένοπλες δυνάμεις, προκειμένου να ανακουφίσουν μέρος του πληθυσμού από τη φτώχεια και να στηρίζουν την ανάπτυξη, κατασκευάζοντας δημόσια έργα και υποδομές για τη στήριξη της παραγωγής⁶⁶⁸.

Με βάση τα παραπάνω, η στρατηγική της εξισορρόπησης, που είχε εφαρμοστεί επί Πριμακόφ, κατέστη, κατά τον δεύτερο κύκλο αλληλεπιδράσεων, πιο επίκαιρη από ποτέ, όχι όμως για τη Μόσχα αλλά για το Πεκίνο. Παρά τις αδιαμφισβήτητες δυνατότητές της και τις εκτιμήσεις περί ενδεχόμενης πρωτοκαθεδρίας της στο επίπεδο του διεθνούς συστήματος, η Κίνα, κατά τη δεδομένη χρονική περίοδο, είχε ανάγκη από έναν στρατηγικό εταίρο, που θα ήταν επαρκώς ισχυρός στρατιωτικά, ώστε να εξισορροπήσει τις ΗΠΑ. Παράλληλα, χρειαζόταν έναν ενεργειακά εύρωστο εταίρο με επαρκή αποθέματα υδρογονανθράκων και τεχνογνωσία για την εξόρυξή τους και, βέβαια, με γεωγραφική εγγύτητα, προκειμένου να ενισχυθεί δια ξηράς η ενεργειακή ασφάλειά της. Αναλόγως, γεωγραφική εγγύτητα και συνέχεια προϋπέθετε η ανάπτυξη της BRI. Τέλος, κατέστη απαραίτητος ένας πολιτικός σύμμαχος, με τον οποίο το Πεκίνο θα μπορούσε να σχεδιάσει και να διεκδικήσει από κοινού αλλαγές στο επίπεδο του διεθνούς οικονομικού συστήματος και εν γένει στη διεθνή πολιτική για την ενίσχυση της πολυπολικότητας και την προώθηση των επιθυμητών αλλαγών. Κατ' επέκταση, η Ρωσία κατέστη ο στρατηγικός σύμμαχος της Κίνας και σηματοδοτήθηκε η πολυεπίπεδη ανάπτυξη των διακρατικών σχέσεών τους, ιδιαίτερα μετά το 2008.⁶⁶⁹

Στον αντίποδα, η Διοίκηση Ομπάμα, από τον πρώτο κιόλας χρόνο λειτουργίας της, απέδειξε πως η διαφαινόμενη ευθυγράμμιση Ρωσίας-Κίνας γινόταν ολοένα και πιο αναμενόμενη για την αμερικανική υψηλή στρατηγική. Κατά τους πρώτους μήνες, μετά

⁶⁶⁶ State Council of the PRC, The Diversified Employment of China's Armed Forces, Information Office of the State Council, The People's Republic of China, Πεκίνο, Απρίλιος 2013.

⁶⁶⁷ State Council of the PRC, China's National Defense in 2010, Information Office of the State Council, The People's Republic of China, Beijing, Μάρτιος 2011.

⁶⁶⁸ State Council of the PRC, The Diversified Employment of China's Armed Forces, Information Office of the State Council, The People's Republic of China, Πεκίνο, Απρίλιος 2013.

⁶⁶⁹ A. Korolev, "Systemic Balancing and Regional Hedging: China-Russia Relations", *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 9, No. 4, 2016, σελ. 375-397.

την ανάληψη των καθηκόντων του, ο Μπ. Ομπάμα έλαβε τρεις σημαντικές πρωτοβουλίες. Πρώτον, τάχθηκε υπέρ της «επανεκκίνησης των σχέσεων ΗΠΑ-Ρωσίας»⁶⁷⁰ και δεύτερον κάλεσε «τους απανταχού μουσουλμάνους για ένα νέο ξεκίνημα στις σχέσεις τους με τις ΗΠΑ»⁶⁷¹. Τρίτον, ξεκίνησε μία μακρόπνοη προσπάθεια πολυεπίπεδης αναβάθμισης των σχέσεων με την Ινδία⁶⁷². Οι προσεγγίσεις της Ρωσίας και της Ινδίας ήταν δύο κρίσιμα βήματα στο πλαίσιο «επανεξισορρόπησης της Ασίας και της ευκαιρίας του 21^{ου} αιώνα» για την ανάσχεση της Κίνας και την επέκταση της επιρροής των ΗΠΑ στην περιφέρεια Ασίας-Ειρηνικού⁶⁷³. Κοινός παρονομαστής των στρατηγικών πρωτοβουλιών του νέου Προέδρου ήταν ότι η Ουάσινγκτον θα μπορούσε να ισχυροποιήσει τα ερείσματά της σε περιφέρειες του ευρασιατικού διηπειρωτικού χώρου με προστιθέμενη γεωπολιτική και γεωοικονομική αξία, καθιστώντας την αμερικανική ηγεσία βιώσιμη και αδιαμφισβήτητη.

Ουσιαστικά, η εκλογή Ομπάμα στην προεδρία των ΗΠΑ δεν μετέβαλε τον κεντρικό στόχο της αμερικανικής υψηλής στρατηγικής, αλλά σηματοδότησε την αναδιαμόρφωση των μέσων επίτευξής του. Ο Μπ. Ομπάμα προάσπισε την παγκοσμιοποίηση και την παγκόσμια αμερικανική ηγεσία, υποστηρίζοντας και προάγοντας την ανανέωσή τους. Στη Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας της νέας Διοίκησης επισημάνθηκε πως «η παγκοσμιοποίηση είναι εν μέρει προϊόν της αμερικανικής ηγεσίας και της ευφύιας του αμερικανικού λαού», ενώ εξαγγέλθηκε πως οι ΗΠΑ θα καθιστούσαν τη διεθνή τάξη «δίκαιη και βιώσιμη». Δηλαδή, θα προωθούσαν «τη διασφάλιση των αμοιβαίων συμφερόντων και των δικαιωμάτων όλων και θα καθιστούσαν υπόλογους όσους αρνούνταν να αναλάβουν τις ευθύνες τους, ενώ θα ενίσχυαν τη διεθνή οργάνωση και «τη συλλογική διαχείριση των κοινών προκλήσεων». Ως μέθοδοι υλοποίησης της νέας αυτής προσέγγισης ορίστηκε «η αλλαγή συμπεριφορών, μέσω τρόπων εναλλακτικών της στρατιωτικής δράσης»,

⁶⁷⁰ The White House President Barack Obama, Remarks by the President at the New Economic School graduation, Office of the Press Secretary, Moscow, 7 Ιουλίου 2009, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-new-economic-school-graduation>.

⁶⁷¹ The White House President Barack Obama, President's Speech in Cairo: A New Beginning, Cairo, 4 Ιουνίου 2009, <https://obamawhitehouse.archives.gov/issues/foreign-policy/presidents-speech-cairo-a-new-beginning>.

⁶⁷² The White House President Barack Obama, Toast Remarks by President Obama and Prime Minister Singh of India at State Dinner, State Department, Washington DC, 3 Ιουνίου 2010, <https://obamawhitehouse.archives.gov/photos-and-video/video/us-india-strategic-dialogue#transcript>.

⁶⁷³ The White House President Barack Obama, The Record: American Leadership in the World, The Asia Rebalance and 21st Century Opportunity, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-record/foreign-policy>.

δηλαδή «από τις κυρώσεις έως την απομόνωση [...] όσων προκαλούσαν και υπονόμευαν τη διεθνή τάξη», σε συνδυασμό με τον «εκσυγχρονισμό των διεθνών οργανισμών» και την «ενίσχυση των συμμαχιών και των στρατιωτικών δυνατοτήτων των ΗΠΑ».⁶⁷⁴

Επιπλέον, στη νέα Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας προτεραιοποιήθηκε η ενίσχυση συγκεκριμένων συμμαχιών και συνεργασιών. Καταρχάς, επισημάνθηκε πως «η σχέση με την ΕΕ αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της συνεργασίας με τον κόσμο και καταλύτη για διεθνή δράση» καθώς και ότι «το ΝΑΤΟ συνιστά την κορυφαία συμμαχία ασφάλειας στον κόσμο», η οποία «θα μεταρρυθμιστεί και θα αναζωογονηθεί». Κατά δεύτερον, τονίστηκε πως «οι συμμαχίες με την Ιαπωνία, τη Ν. Κορέα, την Αυστραλία, τις Φιλιππίνες και την Ταϊλάνδη συνιστούν θεμέλιο για την ασφάλεια και την ευημερία στη διαπεριφέρεια Ασίας-Ειρηνικού» καθώς και ότι «θα διασφαλιστεί μία βιώσιμη βάση για τη στρατιωτική παρουσία των ΗΠΑ στην Ιαπωνία και τη Ν. Κορέα». Κατά τρίτον, υπογραμμίστηκε πως η Μ. Ανατολή έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την αμερικανική εξωτερική πολιτική και πρώτιστα «η ισχυρή συνεργασία με το Ισραήλ» καθώς και «οι συνεργασίες με την Αίγυπτο, τη Σαουδική Αραβία, την Ιορδανία και τα κράτη του Συμβουλίου Συνεργασίας του Κόλπου (ΣΣΚ) στον στρατιωτικό και τον αμυντικό τομέα». Ιδιαίτερα, για τα τέσσερα κράτη του ΣΣΚ, σημειώθηκε πως θα προαχθεί και η συνεργασία μέσω του ΝΑΤΟ στο πλαίσιο της Πρωτοβουλίας της Κωνσταντινούπολης.⁶⁷⁵

Περαιτέρω, τόσο η Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, όσο και η Εθνική Στρατιωτική Στρατηγική κατήχθουν την ανάσχεση έναντι της Κίνας και την εδραίωση των αμερικανικών συμφερόντων εκατέρωθεν της Ευρασίας. Στη Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, η Κίνα λογιζόταν ως η δύναμη εκείνη, η οποία όφειλε να αναλάβει έναν «υπεύθυνο ηγετικό ρόλο προκειμένου να εργαστεί με τις ΗΠΑ [...] για την αντιμετώπιση των μεγάλων προκλήσεων στον 21^ο αιώνα». Με την Ινδία και τη Ρωσία θα προάγονταν, αντιστοίχως, πολυεπίπεδες συνεργασίες με επίκεντρο τους τομείς της

⁶⁷⁴ The President of the US, National Security Strategy, The White House, Washington DC, Μάιος 2010.

⁶⁷⁵ Στο ίδιο. Το ΣΣΚ αποτελείται από τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, το Κατάρ, το Κουβέιτ, το Μπαχρέιν, τη Σαουδική Αραβία και το Ομάν, εκ των οποίων τα τέσσερα πρώτα συμμετέχουν στην Πρωτοβουλία της Κωνσταντινούπολης, που αποτελεί διακεκριμένη συνεργασία του ΝΑΤΟ στον τομέα της ασφάλειας. Βλ. σχετικά στους αντίστοιχους ιστοτόπους, <https://www.gcc-sg.org/ar-sa/Pages/default.aspx> και https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_58787.htm?.

οικονομίας και της ασφάλειας, ξεκαθαρίζοντας, ωστόσο, πως «θα υποστηριζόταν η εδαφική ακεραιότητα των γειτονικών κρατών της Ρωσίας».⁶⁷⁶

Στην Εθνική Στρατιωτική Στρατηγική διαπιστώθηκε «καταμερισμός ισχύος, που οδηγούσε σε έναν πολυκομβικό κόσμο [...] στον οποίο δημιουργούνταν ως επί το πλείστον συνασπισμοί συμφερόντων, που διέθεταν οικονομική, διπλωματική και στρατιωτική ισχύ», ενώ «ο άκαμptos ανταγωνισμός ασφάλειας μεταξύ αντιτιθέμενων μπλοκ» έφθινε. Επίσης, εκτιμάτο ότι «παγκόσμιες και περιφερειακές δυνάμεις δοκίμαζαν την αντοχή των συμμάχων των ΗΠΑ και της αμερικανικής ηγεσίας καθώς και ότι στην Ασία αναδύονταν δύο παγκόσμιες δυνάμεις», εκ των οποίων η μία ήταν η Κίνα, της οποίας οι στρατιωτικοί εξοπλισμοί, οι διεκδικήσεις και οι δραστηριότητες θα εποπτεύονταν. Τέλος, όσον αφορά τη Ρωσία και την Ινδία, η Στρατηγική προέβλεπε ότι θα προωθούνταν σημαντικές συνεργασίες, αλλά πάνω απ' όλα οριζόταν ο «συνδυασμός της διπλωματίας, της ανάπτυξης και της άμυνας για τη διασφάλιση της αμερικανικής ηγεσίας καθώς και η χρήση οικονομικών, διπλωματικών και στρατιωτικών εργαλείων για την αποτροπή της επιθετικότητας». Η ξεκάθαρη και προβλέψιμη στρατηγική των ΗΠΑ μετουσιώθηκε στην προώθηση της οικονομικής ολοκλήρωσης και της πολυεπίπεδης συνεργασίας, τόσο στη διαπεριφέρεια Ασίας-Ειρηνικού μέσω της TPP, όσο και μεταξύ των δύο οχθών του Ατλαντικού μέσω της TTIP, εξαπλώνοντας κατά μήκος του Βορείου Ημισφαιρίου το εύρος της αμερικανικής ισχύος^{677 678}.

Στην Ευρώπη, έπειτα από μία περίοδο συγκλίσεων, που ξεκίνησε μετά την άρνηση των Γάλλων και των Ολλανδών να επικυρώσουν τη Συνθήκη για το Σύνταγμα της Ευρώπης, η ενεργοποίηση της Συνθήκης της Λισαβόνας στο τέλος του 2009 ενίσχυσε τη συνοχή της Ένωσης περιλαμβάνοντας το μεγαλύτερο μέρος των συνταγματικών διατάξεων⁶⁷⁹. Ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε η αναβάθμιση των θεσμικών μέσων των εξωτερικών σχέσεων, προκειμένου η ΕΕ να καταστεί πιο ισχυρή διεθνώς. Αφενός, διασφαλίστηκαν οι προϋποθέσεις για τη χάραξη κοινής στρατηγικής

⁶⁷⁶ The President of the US, National Security Strategy, The White House, Washington DC, Μάιος 2010.

⁶⁷⁷ D. S. Hamilton, "America's Mega-Regional Trade Diplomacy: Comparing TPP and TTIP", *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, Vol. 49, No. 1, 2014, σελ. 81-97.

⁶⁷⁸ Joint Chiefs of Staff, The National Military Strategy of the USA: Redefining America's Military Leadership, Department of Defence, 8 Φεβρουαρίου 2011.

⁶⁷⁹ Σύμφωνα με τον Π. Ιωακείμδη «η Συνθήκη της Λισαβόνας διέσωσε και ενσωμάτωσε το 90% των καινοτομιών του Ευρωπαϊκού Συντάγματος». Βλ. Π. Ιωακείμδης, *Η Συνθήκη της Λισαβόνας: Παρουσίαση, ανάλυση, αξιολόγηση*, Δεύτερη Έκδοση, Θεμέλιο, Αθήνα, 2010, σελ. 10-35, 35.

για τις εξωτερικές υποθέσεις, με τη σύσταση της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Εξωτερικής Δράσης (ΕΥΕΔ), οιονεί Υπουργείο Εξωτερικών, και τη δημιουργία του αξιώματος του Υπατου Εκπροσώπου για θέματα εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας, που είναι, ταυτόχρονα, Αντιπρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Πρόεδρος του Συμβουλίου Εξωτερικών Υποθέσεων καθώς και επικεφαλής της ΕΥΕΔ⁶⁸⁰. Αφετέρου, η ΚΕΠΠΑ μεταρρυθμίστηκε αποκτώντας ένα ευρύτερο φάσμα δράσης μέσω της Κοινής Πολιτικής Ασφάλειας και Άμυνας (ΚΠΑΑ, πρώην ΕΠΑΑ), που προβλέπει τη χρήση στρατιωτικών δυνάμεων και πολιτικού προσωπικού για ειρηνευτικούς και ανθρωπιστικούς σκοπούς, την ενίσχυση της αλληλεγγύης των κρατών-μελών και τη «Μόνιμη Διαρθρωμένη Δομή» (PESCO) που εξυπηρετεί τη στενότερη αμυντική συνεργασία των κρατών-μελών⁶⁸¹. Προσθέτως, στο Πέμπτο Μέρος της Συνθήκης, που αφορά την «Εξωτερική Δράση της Ένωσης» εισάχθηκαν διατάξεις για την «κοινή εμπορική πολιτική, την αναπτυξιακή συνεργασία, την οικονομική, χρηματοοικονομική και τεχνική συνεργασία με τρίτες χώρες, την ανθρωπιστική βοήθεια [...] και τις διεθνείς συνθήκες», που έχουν ιδιαίτερη σημασία για την υψηλή στρατηγική της Ένωσης⁶⁸².

Παράλληλα με τη θεσμική ενδυνάμωση, η ΕΕ επαναχάραξε τη στρατηγική της σε σχέση με τις γειτονικές περιφέρειες, δίνοντας έμφαση στην Ευρασία. Καταρχήν, στην Ευρωπαϊκή Στρατηγική Ασφάλειας, που εκδόθηκε το 2009, επισημάνθηκε πως υφίστατο μία «πολυμερής διεθνής τάξη», την οποία η ΕΕ έπρεπε να «ανανεώσει από κοινού με τις ΗΠΑ», καθώς και ότι «η διατλαντική σχέση» ήταν «αναντικατάστατη για την Ευρώπη», ενώ «η στρατηγική σχέση ΕΕ - NATO» έπρεπε «να βαθύνει». Σε σχέση με τις περιφερειακές συνεργασίες έγινε ειδική αναφορά στην Ένωση για τη Μεσόγειο

⁶⁸⁰ J.-C. Piris, *The Lisbon Treaty: A Legal and Political Analysis*, Cambridge University Press, New York-Cambridge, 2010, σελ. 249-256. Στη σελ. 249 του συγγράμματός του ο Piris υπογραμμίζει πως η Συνταγματική Συνθήκη προέβλεπε αξίωμα «Υπουργού Εξωτερικών της Ένωσης» αντί ύπατου εκπροσώπου. Αναλόγως, ο Ιωακείμης χαρακτηρίζει την ΕΥΕΔ «εμβρυώδες Υπουργείο Εξωτερικών». Βλ. Π. Ιωακείμης, *Η Συνθήκη της Λισσαβώνας: Παρουσίαση, ανάλυση, αξιολόγηση*, Δεύτερη Έκδοση, Θεμέλιο, Αθήνα, 2010, σελ. 108.

⁶⁸¹ J.-C. Piris, *The Lisbon Treaty: A Legal and Political Analysis*, Cambridge University Press, New York-Cambridge, 2010, σελ. 256-279.

⁶⁸² Official Journal of the EU, Treaty of Lisbon, Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community, 2007/C 306/01, 11 Δεκεμβρίου 2007, Τίτλος I. Official Journal of the EU, Treaty of Lisbon, Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community, 2007/C 306/01, 11 Δεκεμβρίου 2007, άρθρα 188Α-188Λ και στο ενοποιημένο κείμενο της Συνθήκης, Official Journal of the European Union, Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union, 2008/C 115/01, 9 Μαΐου 2008, Part Five καθώς και J.-C. Piris, *The Lisbon Treaty: A Legal and Political Analysis*, Cambridge University Press, New York-Cambridge, 2010, σελ. 279-287.

και την Ανατολική Εταιρική Σχέση⁶⁸³. Η πρώτη (βλ. χάρτη 5.5) δημιουργήθηκε από την ΕΕ, προκειμένου να θεσμοποιηθεί η διασύνδεση της Ευρώπης με τη Βόρεια Αφρική, την Ανατολική Μεσόγειο και την Εγγύς Ανατολή και να προαχθούν πολιτικές για την ανάπτυξη των γειτονικών κρατών και τη διαπεριφερειακή σταθερότητα⁶⁸⁴. Η δεύτερη (βλ. χάρτη 5.6) εξετάζοταν ως προοπτική, πριν την επέμβαση στη Γεωργία, στο πλαίσιο της ΕΠΓ, με στόχο «να προαχθούν η ασφάλεια, η σταθερότητα, η δημοκρατία και το κράτος δικαίου στην Ανατολική Ευρώπη και τον Καύκασο». Τελικά, επισπεύστηκε την επαύριο του ρωσογεωργιανού πολέμου, για να «διασφαλιστεί η περιφερειακή σταθερότητα και να προωθηθούν μεταρρυθμίσεις που θα έφερναν τη Γεωργία, την Ουκρανία, τη Μολδαβία, τη Λευκορωσία, την Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν εγγύτερα στην ΕΕ⁶⁸⁵. Αναλόγως, δόθηκε ώθηση στη διασύνδεση, που είχε ξεκινήσει το 2007, με τις πρώην σοβιετικές χώρες της Κεντρικής Ασίας, ώστε να αναπτυχθούν ευρύτερες και εναρμονισμένες διμερείς συνεργασίες στους τομείς της ενέργειας, των υποδομών, της δημοκρατίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της εκπαίδευσης, της ασφάλειας και της καταπολέμησης του εγκλήματος⁶⁸⁶.

Χάρτης 5.5: Η Ένωση για τη Μεσόγειο

Αναδημοσίευση: UfM Secretariat

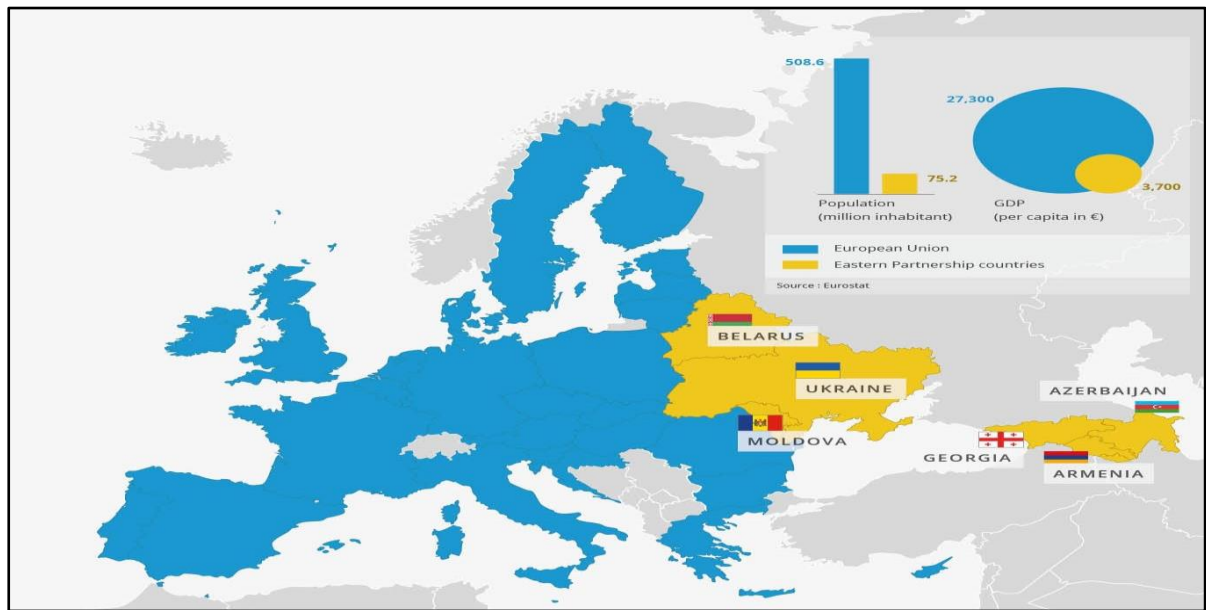
⁶⁸³ Council of the EU, European Security Strategy. A Secure Europe in a Better World, Brussels, European Communities, 2009.

⁶⁸⁴ UfM Secretariat, 10 years of building regional cooperation together, Union for the Mediterranean, Barcelona, 2018.

⁶⁸⁵ Council of the EU, Eastern Partnership, Policies, 21 Μαΐου 2019, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership/>.

⁶⁸⁶ Council of the EU, The European Union and Central Asia: The New Partnership in action, European Communities, Luxembourg, Ιούνιος 2009.

Χάρτης 5.6: Η Ανατολική Εταιρική Σχέση

Αναδημοσίευση: Council of the EU

Στην ίδια κατεύθυνση προσανατολίστηκε και το NATO. Σύμφωνα με το Στρατηγικό Σχέδιο, που εκδόθηκε το 2010, υπογραμμιζόταν ότι «η Συμμαχία δεν συνιστά απειλή για τη Ρωσία», αλλά περιμένει από τη Μόσχα να ανταποκριθεί προς τη συνδιαμόρφωση μίας «πραγματικής στρατηγικής σχέσης». Ωστόσο, επισημάνθηκε πως «η πόρτα είναι ανοιχτή για κάθε ευρωπαϊκή δημοκρατία που μοιράζεται τις ίδιες αξίες με τη Συμμαχία». Η σχέση με την ΕΕ υπογραμμίστηκε πως είναι «μοναδική για το NATO» και επιδοκιμάστηκε η αναβάθμιση των ενωσιακών αρμοδιοτήτων μέσω της Συνθήκης της Λισαβόνας. Συγχρόνως, ενθαρρύνθηκε η ανάπτυξη των ευρωπαϊκών αμυντικών δυνατοτήτων και προτάχθηκε η αλληλεπίδραση των κρατών-μελών στη βάση της «αμοιβαιότητας» και της «συμπληρωματικότητας». Περαιτέρω, ως προτεραιότητες ορίστηκαν οι συνεργασίες με το Ευρατλαντικό Συμβούλιο Συνεργασίας και τη Συνεργασία με την Ειρήνη, με τις χώρες του Μεσογειακού Διαλόγου και της Πρωτοβουλίας της Κωνσταντινούπολης, ενώ έγινε ειδική μνεία στην Ουκρανία και τη Γεωργία καθώς και στα Δυτικά Βαλκάνια. Κατά συνέπεια, από γεωγραφική άποψη, το NATO εμπλαίσωσε τις συνεργασίες της ΕΕ στον τομέα της ασφάλειας (βλ. χάρτη 5.7).⁶⁸⁷

⁶⁸⁷ NATO, Strategic Concept: Active Engagement, Modern Defence, NATO Summit in Lisbon, 19-20 Νοεμβρίου 2010.

Χάρτης 5.7: Οι συνεργασίες του NATO στην περίμετρο της ΕΕ

Αναδημοσίευση: NATO

Η ευρατλαντική ανάσχεση-επέκταση στην Ανατολική Ευρώπη και τον Καύκασο ήρθε αντιμέτωπη με τη ρωσική ανάσχεση-επέκταση στον ευρασιατικό χώρο, καταλήγοντας στην έμμεση σύγκρουση στην Ουκρανία. Προκειμένου να μην απωλέσει περαιτέρω γεωπολιτικά και γεωοικονομικά ερείσματα στη συγκεκριμένη διαπεριφέρεια, η Μόσχα αντέδρασε έναντι της εμβάθυνσης της Ανατολικής Εταιρικής Σχέσης και των συμφωνιών σύνδεσης της ΕΕ με την Ουκρανία τη Μολδαβία, την Αρμενία και τη Γεωργία⁶⁸⁸. Μέσω της ευρασιατικής ολοκλήρωσης, ο Πούτιν επανέφερε στη σφαίρα επιρροής της Ρωσίας την Αρμενία, που έγινε μέλος της ΕΑΟΕ το 2015, ενώ το ίδιο επιχείρησε και με την Ουκρανία, συμφωνώντας με τον Γιανουκόβιτς τη συμμετοχή της χώρας στην ΕΑΟΕ. Ωστόσο, οι φιλοευρωπαϊκές δυνάμεις εξεγέρθηκαν κατά του Ουκρανού Προέδρου και ακολούθησαν εσωτερικές συγκρούσεις ευρείας κλίμακας, που οδήγησαν στην ανατροπή του, και η ανάπτυξη στρατιωτικών δυνάμεων προσκείμενων στη Ρωσία στην Κριμαϊκή Χερσόνησο⁶⁸⁹. Με το δημοψήφισμα της 16^{ης} Μαρτίου 2014 η Δημοκρατία της Κριμαίας και η πόλη της Σεβαστούπολης επανήλθαν στη ρωσική επικράτεια έπειτα από 60 χρόνια, ανοίγοντας ένα νέο κεφάλαιο – αβεβαιότητας – στην ιστορία της Χερσονήσου⁶⁹⁰.

⁶⁸⁸ N. Redman, “Russia's Breaking Point”, *Survival: Global Politics and Strategy*, Απρίλιος-Μάιος 2014, σελ. 235-244.

⁶⁸⁹ J. Biersacka and S. O’Lear, “The geopolitics of Russia's annexation of Crimea: narratives, identity, silences, and energy”, *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 55, No. 3, 2015, σελ. 247-269.

⁶⁹⁰ Η Κριμαία κατακτήθηκε και προσαρτήθηκε από τη Ρωσική Αυτοκρατορία, αντιστοίχως, το 1772 και το 1783, ενώ εκχωρήθηκε στην Ουκρανία το 1954. Βλ. σχετικά, D. Marples and D. Duke, “Ukraine,

Με την προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία κλείνει ο δεύτερος κύκλος αλληλεπιδράσεων. Κατά το συγκεκριμένο διάστημα, η Μόσχα, ενισχυμένη από την εισβολή και τη νίκη της στη Γεωργία, εφάρμοσε βαθμιδόν τη στρατηγική ανάσχεσης-επέκτασης, επιδιώκοντας μέσω των θεσμικών ερεισμάτων της στην Ευρασία να αυξήσει τη γεωπολιτική και γεωοικονομική ισχύ της διεθνώς και στο επίπεδο του ευρασιατικού χώρου μέσω της ΚΑΚ και της ευρασιατικής ολοκλήρωσης. Ομοιοτρόπως, η Κίνα, έπειτα από μία μακρά περίοδο ανάπτυξης, που την οδήγησε μία θέση πριν την κορυφή των οικονομικών δυνάμεων του πλανήτη, έθεσε τις βάσεις για την ευρύτερη και σταθερότερη γεωοικονομική επέκτασή της. Προς τον σκοπό αυτό και προκειμένου να εξισορροπήσει την ενισχυμένη παρουσία των αμερικανικών δυνάμεων στη Νοτιοανατολική Ασία, η ΛΔΚ εμβάθυνε τη συμμαχία της με τη Ρωσία, της οποίας η στρατιωτική και πολιτική ισχύς λειτουργεί εξισορροπητικά έναντι των ΗΠΑ, τροφοδοτώντας, συγχρόνως, το ενεργειακό έλλειμμά της και εξυπηρετώντας τον «Νέο Δρόμο του Μεταξιού».

Στην αντίπερα όχθη, η ανάδειξη του Μπ. Ομπάμα στην ηγεσία των ΗΠΑ δεν άλλαξε τον βασικό προσανατολισμό της αμερικανικής υψηλής στρατηγικής, αλλά έφερε την ανανέωσή της. Η (επαν)ανάδειξη των αμερικανικών αξιών στις παγκόσμιες υποθέσεις και η αναζωογόνηση της διεθνούς οργάνωσης υπό την ηγεσία των ΗΠΑ συνδυάστηκαν με το μεγαλεπήβολο σχέδιο της διασύνδεσης της Αμερικής με την Ασία και την Ευρώπη μέσω των διηπειρωτικών συμφωνιών πολυεπίπεδης οικονομικής συνεργασίας. TPP και TTIP, ως διευθετήσεις οικονομικής ολοκλήρωσης, θα προσλάμβαναν σε βάθος χρόνου ανασχετική και, ταυτόχρονα, επεκτατική ισχύ, περιορίζοντας την κινεζική γεωοικονομική επέκταση μόνο προς την Ευρασία και εμποδίζοντας τη Ρωσία να διεισδύσει εκ νέου στην Ανατολική Ευρώπη, καθώς η επιρροή των ΗΠΑ θα αναζωογονούνταν. Στην Ανατολική Ευρώπη και την ευρύτερη περίμετρό της επικεντρώθηκαν και οι Βρυξέλλες, τόσο μέσω της ΕΕ, όσο και του ΝΑΤΟ, πραγματοποιώντας σταθερά βήματα προς τον έλεγχο της διαπεριφερειακής περιμέτρου τους. Ειδικότερα, η ΕΕ, αφού ενδυναμώθηκε θεσμικά με τη Συνθήκη της

Russia and the Question of Crimea”, Nationalities Papers, Vol. 23, No. 2, 1995, σελ. 261-289. Το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος ήταν κατά συντριπτική πλειοψηφία υπέρ της ένταξης των δύο οντοτήτων ως αυτοτελών ομοσπονδιακών υποκειμένων στη Ρωσική Ομοσπονδία. Εντούτοις, αμφισβητείται, ιδιαίτερα από τις δυτικές δυνάμεις, διότι θεωρείται πως, τόσο η διεξαγωγή του δημοψηφίσματος όσο και η ένταξη των δύο υποκειμένων στη Ρωσία, πραγματοποιήθηκαν με μη σύννομο τρόπο, επειδή η Κριμαία δεν ανεξαρτητοποιήθηκε προτού ενταχθεί στη Ρωσία. Βλ. σχετικά, T. Grant, “Annexation of Crimea”, *The American Journal of International Law*, Vol. 109, No. 1, Ιανουάριος 2015, σελ. 68-95.

Λισαβόνας και την αναβάθμιση της ΚΕΠΠΑ, ενίσχυσε μέσω της Ανατολικής Εταιρικής Σχέσης την παρουσία της στις εναπομείνουσες σοβιετικές χώρες, που βρίσκονταν εκτός τροχιάς ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, με αποκορύφωμα την Ουκρανία όπου συγκρούστηκαν για πρώτη φορά μεταψυχροπολεμικά οι υψηλές στρατηγικές Ρωσίας – Δύσης.

- **Ο κύκλος του μέλλοντος**

Ο τρίτος κύκλος αλληλεπιδράσεων ξεκινά αμέσως μετά την ένταξη της Κριμαίας. Η αποσταθεροποίηση της Ουκρανίας τροφοδότησε τη σύγκρουση μεταξύ των ρωσόφωνων δυνάμεων και του στρατού στην ανατολική επικράτεια της χώρας⁶⁹¹. Ωστόσο, η Ρωσία και οι δυτικές δυνάμεις απέφυγαν να αναμετρηθούν άμεσα ενεργοποιώντας εναλλακτικές στρατηγικές. Αφενός, η Μόσχα επέλεξε να παράσχει περιορισμένη στήριξη⁶⁹², ώστε τα φιλωρωσικά κινήματα στο Ντόνετσκ και το Λουχάνσκ να επιβιώσουν, αλλά να μην ακολουθήσουν το παράδειγμα της Κριμαίας⁶⁹³, και αναγνώρισε το αποτέλεσμα της εκλογής του Π. Ποροσένκο⁶⁹⁴, παρότι είχε καταγγείλει την ανατροπή του Γιανουκόβιτς ως παράνομη⁶⁹⁵. Αφετέρου, υιοθετώντας τη στρατηγική Ομπάμα, οι δυτικές δυνάμεις, επιχείρησαν να αποδυναμώσουν πολιτικά τη Ρωσία, αποβάλλοντάς την από τις G8 και αναστέλλοντας τις εργασίες του Συμβουλίου NATO-Ρωσίας, ενώ επέβαλαν πλήθος κυρώσεων, τις οποίες επέτειναν σε βάθος χρόνου, προκαλώντας την επιβράδυνση του ρυθμού ανάπτυξης της ρωσικής οικονομίας⁶⁹⁶.

⁶⁹¹ D. Zaks, «Ukraine demands Russia recognize new president. US backs government military operation against pro-Moscow militias in the east», *The Times of Israel*, 1 Ιουνίου 2014, <https://www.timesofisrael.com/ukraine-demands-russia-recognize-new-president/>.

⁶⁹² A. Wilson, «The Donbas in 2014: Explaining Civil Conflict Perhaps, but not Civil War», *Europe-Asia Studies*, Vol. 68, No. 4, Ιούνιος 2016, σελ. 631-652 και A. Matveeva, «No Moscow stooges: identity polarization and guerrilla movements in Donbass», *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 16, No. 3, 2016, σελ. 25-50.

⁶⁹³ FT, «Full text of the Minsk Agreement», δημοσιευμένο στο FT, 12 Φεβρουαρίου 2015, <https://www.ft.com/content/21b8f98e-b2a5-11e4-b234-00144feab7de> και European Parliament, Minsk Peace Agreement: Still to be consolidated on the ground, Briefing, 12 Φεβρουαρίου 2015.

⁶⁹⁴ A. Paul, «Ukraine – Trying to build a future beyond the past», European Policy Centre, 2 Ιουνίου 2014, http://aei.pitt.edu/56452/1/pub_4500_ukraine_-_trying_to_build_a_future_beyond_the_past.pdf.

⁶⁹⁵ Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, White Document on Violation of Human Rights and the Rule of Law in Ukraine (November 2013-March 2014), Moscow, 5 Μαΐου 2014.

⁶⁹⁶ Council of the EU, EU restrictive measures in response to the crisis in Ukraine, 19 Δεκεμβρίου 2019, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/ukraine-crisis/> και ιδιαίτερα C. Welt, K. Archick, R. Nelson and D. Rennack, *US Sanctions on Russia*, Congressional Research Service of the US, 17 Ιανουαρίου 2020, <https://fas.org/srgp/crs/row/R45415.pdf>.

Παράλληλα, επιτάθηκε η ρητορική αντιπαράθεση⁶⁹⁷ που είχε ξεκινήσει πριν τα γεγονότα της Ουκρανίας. Η Υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ, Χ. Κλίντον, είχε υποστηρίξει πως η Μόσχα προσπαθεί μέσω της ευρασιατικής ολοκλήρωσης να «επανασοβιετικοποιήσει την περιοχή»⁶⁹⁸. Η άποψη αυτή βρήκε ανταπόκριση σε ορισμένο τμήμα της διεθνούς κοινής γνώμης⁶⁹⁹, αλλά ο Ρώσος Πρόεδρος τόνισε ότι «η Ρωσία είναι μία ηθική δύναμη που προασπίζεται τις παραδοσιακές αξίες»⁷⁰⁰. Επιπλέον, κατά την προσάρτηση της Κριμαίας, ο Πούτιν ισχυρίστηκε πως η Ρωσία «είχε εξαπατηθεί επανειλημμένα» και ότι «λαμβάνονταν αποφάσεις πίσω από την πλάτη της», φέροντας ως παράδειγμα την «αναγνώριση του Κοσόβου και την απόσχισή του από τη Σερβία»⁷⁰¹. Σε κάθε περίπτωση, τα ρητορικά επιχειρήματα δεν διαμορφώνουν τη στρατηγική, αλλά την εμπλαισιώνουν.

Στο Στρατιωτικό Δόγμα, που εγκρίθηκε από τον Πρόεδρο της Ρωσικής Ομοσπονδίας στο τέλος του 2014, αποτυπώθηκε η αλληλεπίδραση των υψηλών στρατηγικών. Αν και επισημάνθηκε ότι η Ρωσία δεν κινδυνεύει άμεσα από ένα γενικευμένο πόλεμο, εντούτοις διαπιστώθηκαν «εντάσεις αλληλεπιδράσεων σε διακρατικό και διαπεριφερειακό επίπεδο», που τροφοδοτήθηκαν από τον «παγκόσμιο ανταγωνισμό» και την «αντιπαλότητα μεταξύ επικαλούμενων αξιών και μοντέλων ανάπτυξης». Ως μεγάλοι κίνδυνοι σημάνθηκαν η επέκταση του ΝΑΤΟ προς τη ρωσική επικράτεια και πράξεις που έχουν ως στόχο την «απομείωση της εθνικής κυριαρχίας» και την «εσωτερική αποσταθεροποίηση της Ρωσίας και των συμμάχων της», τόσο από κράτη, όσο και από «συνασπισμούς κρατών». Πλέον της αποτρεπτικής διάστασης, προβλέφθηκε η δυνατότητα ανταπόδοσης επίθεσης εναντίον της Ρωσίας είτε και των συμμάχων της «έως ότου ηττηθούν οι επιτιθέμενοι και σταματήσουν οι εχθροπραξίες, σύμφωνα με τους όρους και τις συνθήκες που υπαγορεύουν τα συμφέροντα της Ρωσίας και των συμμάχων της». Αναφορικά με τους συμμάχους, συμπεριλήφθηκε διάταξη

⁶⁹⁷ M. Rywkin, "Russia: Mythology in the Service of Realpolitik", *American Foreign Policy Interests*, Vol. 36, No. 3, 2014, σελ. 195-200.

⁶⁹⁸ C. Clover, «Clinton vows to thwart new Soviet Union», FT, Moscow, 7 Δεκεμβρίου 2012, <https://www.ft.com/content/a5b15b14-3fcf-11e2-9f71-00144feabdc0>.

⁶⁹⁹ A. Skriba, "Russian Strategy towards the Post-Soviet Space in Europe: Searching for Balance between Economy Security, and Great Power Attractiveness", *Strategic Analysis*, Vol. 40, No. 6, 2016, σελ. 604-618.

⁷⁰⁰ A. Anishchuk and S. Gutterman, «Putin says Russia's power is moral as well as military», Reuters, World News, 12 Δεκεμβρίου 2013, <https://www.reuters.com/article/us-russia-putin/putin-says-russias-power-is-moral-as-well-as-military-idUSBRE9BB0TM20131212>.

⁷⁰¹ S. Walker, «Putin condemns western hypocrisy as he confirms annexation of Crimea», The Guardian, Simferopol, 18 Μαρτίου 2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/18/crimea-putin-condemns-western-hypocrisy-annexation>.

βάσει της οποίας «οι ρωσικές ένοπλες δυνάμεις εκπληρώνουν τις διεθνείς υποχρεώσεις σε σχέση με τη συλλογική άμυνα» και «ανταποδίδουν ή προλαμβάνουν ένοπλη επίθεση εις βάρος άλλου κράτους που έχει υποβάλει σχετικό αίτημα στη Ρωσία». Σε σχέση με τις συνεργασίες, ορίστηκε η αλληλενέργεια με το ΣΑ του ΟΗΕ και προτάχθηκε η ανάπτυξη των σχέσεων με τις BRICS, ενώ προτεραιοποιήθηκαν «η ενίσχυση της συλλογικής ασφάλειας» στο πλαίσιο του ΟΣΣΑ, της ΚΑΚ και του ΟΑΣΕ καθώς και «ο διάλογος με την ΕΕ και το ΝΑΤΟ για την προώθηση ενός νέου μοντέλου ασφάλειας στη διαπεριφέρεια Ασίας-Ειρηνικού».⁷⁰²

Συν τοις άλλοις, από το 2014, η Μόσχα κλήθηκε, αφενός μεν, να αντισταθμίσει τις επιπτώσεις των κυρώσεων και να διασφαλίσει τις εξαγωγές φυσικού αερίου, αφετέρου, να εξισορροπήσει την ισχύ της δυτικής συμμαχίας στην Ευρώπη, τη Συρία και διεθνώς. Επομένως, η εστίαση στην ευρασιατική ολοκλήρωση και στην εμβάθυνση της συμμαχίας με την Κίνα κατέστησαν οι μόνες διέξοδοι. Λίγες μέρες πριν την υπογραφή της ΣΕΑΟΕ, οι Πρόεδροι Πούτιν και Σι Τζινπίνγκ σύναψαν τη στρατηγικής σημασίας συμφωνία για την προμήθεια ρωσικού φυσικού αερίου στην Κίνα για 30 χρόνια (βλ. χάρτη 5.8)⁷⁰³. Έκτοτε, παράλληλα με την ανάπτυξη της ΕΑΟΕ και την ενίσχυση της διασύνδεσής της με τον ΟΣΣ και διμερώς με την Κίνα προς την εναρμονισμένη ανάπτυξη της Ένωσης με την BRI⁷⁰⁴, Μόσχα και Πεκίνο προήγαγαν τη συνεργασία τους σε πολλαπλά οικονομικά πεδία και στον στρατιωτικό τομέα⁷⁰⁵ καθώς και στη σφαίρα της εξωτερικής πολιτικής⁷⁰⁶, όπου ειδικότερα στην περίπτωση της

⁷⁰² Security Council of the RF, The Military Doctrine of the Russian Federation, 25 Δεκεμβρίου 2014, <https://rusemb.org.uk/press/2029>.

⁷⁰³ «Russia signs 30-year gas deal with China», BBC, News, Business, 21 Μαΐου 2014, <https://www.bbc.com/news/business-27503017>.

⁷⁰⁴ EEC, Agreement on Trade and Economic Cooperation between EAEU and China came into force, News and Events, 25 Οκτωβρίου 2019, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/25-10-2019-5.aspx> και EEC, Heads of the EAEU Governments and China have issued joint statement on occasion of entry into force of Agreement on Trade and Economic Cooperation between EAEU and PRC, News and Events, 25 Οκτωβρίου 2019, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/25-10-2019-4.aspx>.

⁷⁰⁵ V. Kashin, «Russia and China Take Military Partnership to New Level», The Moscow Times, 23 Οκτωβρίου 2019, <https://www.themoscowtimes.com/2019/10/23/russia-and-china-take-military-partnership-to-new-level-a67852>.

⁷⁰⁶ «‘Our views are either similar or coincide’: Putin on comprehensive strategic China-Russia alliance», RT, News, 23 Ιουνίου 2016, <https://www.rt.com/news/347879-putin-russia-china-alliance/> και «Russia-China trade turnover up 35% in first half of 2017», RT, Business, 5 Σεπτεμβρίου 2017, <https://www.rt.com/business/402043-russia-china-trade-turnover/>. Επίσης, είναι αξιοσημείωτο ότι Μόσχα και Πεκίνο πρόταξαν τη χρήση των εθνικών νομισμάτων στις συναλλαγές τους, προκειμένου οι οικονομίες τους να απεξαρτηθούν από το δολάριο. Βλ. σχετικά, «Russia & China agree to significantly boost trade in ruble and yuan at the expense of the US dollar», RT, Business, 28 Ιουνίου 2019, <https://www.rt.com/business/462884-russia-china-ruble-yuan-trade/> και Andrey Birykov, «Putin’s Pledge to Ditch the Dollar Is Slowly Becoming a Reality», 5 Αυγούστου 2019,

Συρίας, η πολιτική στήριξη της Κίνας ενόησε σε μεγάλο βαθμό τη διεξαγωγή των ρωσικών επιχειρήσεων⁷⁰⁷.

Χάρτης 5.8: Ο αγωγός μεταφοράς φυσικού αερίου στην Κίνα (Power of Siberia)

Αναδημοσίευση: Gazprom

Στη νέα Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, που εκδόθηκε στο τέλος του 2015, η Ρωσία εμφανίστηκε πιο ενισχυμένη εγείροντας εκ νέου αξιώσεις για μία αναβαθμισμένη θέση στο διεθνές σύστημα. Καταρχήν, επισημάνθηκε ότι η Ρωσία διαθέτει την «ικανότητα» να «ξεπερνά τις οικονομικές κρίσεις, που προκαλούνται από την παγκόσμια οικονομική αστάθεια και τις δυτικές κυρώσεις», εφαρμόζοντας «ανεξάρτητη εξωτερική και εσωτερική πολιτική». Ενώ σε σχέση με τις «ΗΠΑ και τους συμμάχους τους», αναφέρθηκε πως ασκούν «πολιτική ανάσχεσης χρησιμοποιώντας μέσα πολιτικής, οικονομικής, στρατιωτικής και πληροφορικής πίεσης», προκειμένου να «διατηρήσουν την κυριαρχία τους στις παγκόσμιες υποθέσεις». Επίσης, σημειώθηκε πως αναδύεται μία «νέα παγκόσμια πολυκεντρική τάξη», εν μέσω συνθηκών «αστάθειας» και «πολυεπίπεδου ανταγωνισμού των κρατών», και εντοπίστηκαν προκλήσεις για τη διεθνή ασφάλεια «στην Αρκτική, [...] την Ευρατλαντική, την Ευρασιατική και την Περιφέρεια Ασίας-Ειρηνικού», καθώς «το ΝΑΤΟ αποκτούσε παγκόσμιες λειτουργίες». Περαιτέρω, δόθηκε έμφαση στην ενίσχυση της ευρασιατικής ολοκλήρωσης στον ΟΣΣΑ, την ΕΑΟΕ, την ΚΑΚ και τον ΟΣΣ, στις στρατηγικές συνεργασίες με την Κίνα και την Ινδία, τόσο τριμερώς, όσο και στο πλαίσιο των BRICS, καθώς και στην ενεργητική συμμετοχή της χώρας στους G20 και τον ΟΑΣΕ.

<https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-08-04/putin-s-pledge-to-ditch-the-dollar-is-slowly-becoming-a-reality>.

⁷⁰⁷ E. Wishnick, “In search of the ‘Other’ in Asia: Russia-China relations revisited”, *The Pacific Review*, Vol. 30, Is. 1, 2017, σελ. 114-132 και H. Yan, «Syria allies: Why Russia, Iran and China are standing by the regime», CNN, 30 Αυγούστου 2013, <https://edition.cnn.com/2013/08/29/world/meast/syria-iran-china-russia-supporters/index.html>.

Δηλαδή, προτάχθηκε η διαρκής και στοχευμένη διασύνδεση μεταξύ Ευρασίας και διεθνούς συστήματος, ώστε η Ρωσία να καταστεί ισότιμος συνομιλητής των ΗΠΑ και του NATO και, ακολούθως, να καταστεί συνδιαχειρίστρια του διεθνούς συστήματος.⁷⁰⁸

Πράγματι, μέσω της ευρασιατικής ολοκλήρωσης, η Μόσχα πέτυχε τη σύγχρονη γεωπολιτική επέκτασή της, καθώς η ΕΑΟΕ ανέπτυξε τις εξωτερικές σχέσεις της προς πολλαπλές κατευθύνσεις. Αφενός μεν, συνάφθηκαν συμφωνίες ελεύθερου εμπορίου με το Βιετνάμ⁷⁰⁹, το Ιράν (ενδιάμεση συμφωνία)⁷¹⁰, τη Σιγκαπούρη⁷¹¹ και τη Σερβία⁷¹², ενώ η Μολδαβία έλαβε το καθεστώς παρατηρητή⁷¹³. Αφετέρου, η Ευρασιατική Οικονομική Επιτροπή πραγματοποίησε ένα ευρύ σύνολο επαφών με κράτη⁷¹⁴ και διεθνείς οργανισμούς, που ήρθαν εγγύτερα προς την Ένωση, εκκινώντας διαπραγματεύσεις για τη σύναψη εμπορικών συμφωνιών, όπως με το Ισραήλ, την Αίγυπτο και την Ινδία⁷¹⁵, είτε υπογράφοντας μνημόνια συνεργασίας και συναντίληψης όπως με την ΕΚΝΑ⁷¹⁶, τη MERCOSUR και την Αφρικανική Ένωση⁷¹⁷. Σύμφωνα με τον Πούτιν, ο οποίος προώθησε τη στρατηγική αναβάθμιση των σχέσεων ΕΚΝΑ-Ρωσίας από το 2016⁷¹⁸, οι συνέργειες μεταξύ «ΕΑΟΕ, ΕΚΝΑ και ΟΣΣ σε συνδυασμό με την BRI» δύνανται να συνθέσουν την «Ευρύτερη Ευρασιατική Συνεργασία», η

⁷⁰⁸ Security Council of the RF, National Security Strategy of the RF, 31 Δεκεμβρίου 2015, <http://www.scrf.gov.ru/security/docs/document133/>.

⁷⁰⁹ EEC, Results of the first year of the Free Trade Agreement between Vietnam and the EAEU, News and Events, 10 Οκτωβρίου 2017, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/10-10-17-1.aspx>.

⁷¹⁰ EEC, Interim Agreement signed between the EAEU and Iran enabling formation of free trade area, 17 Μαΐου 2018, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/17-05-2018-1.aspx>.

⁷¹¹ EEC, SEEC outcomes: Free Trade Agreement signed with Singapore, Concept for creating a common financial market approved, documents on gas transportation and supply adopted, 1 Οκτωβρίου 2019, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/01-10-2019-9.aspx>.

⁷¹² EEC, EAEU and Serbia signed Free Trade Agreement, News and Events, 25 Οκτωβρίου 2019, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/25-10-2019-6.aspx>.

⁷¹³ «Moldova invited as observer to EAEU summit-president», TASS, 31 Οκτωβρίου 2018, <https://tass.com/world/1028821>.

⁷¹⁴ Άξιο προσοχής είναι ότι το 2015, πριν ξεκινήσει η ρωσική επέμβαση στη Συρία, η Δαμασκός είχε εκδηλώσει ενδιαφέρον για σύνδεση με την ΕΑΟΕ. Βλ. «Eurasian Economic Committee looks at establishing a free trade zone with Syria positively», SANA News, 21 Ιουλίου 2015, <http://sana.sy/en/?p=49041>.

⁷¹⁵ Μεταξύ άλλων, δρομολογήθηκαν διαπραγματεύσεις με την Αίγυπτο, το Ισραήλ και την Ινδία. Βλ. EEC, The Eurasian Economic Union, Facts and Figures 2018, Library of Eurasian Integration, Moscow, 2018.

⁷¹⁶ EEC, EAEU and ASEAN deepen trade, economic and investment cooperation, 14 Νοεμβρίου 2018, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/14-11-2018-1.aspx>.

⁷¹⁷ EEC, Five Years. The EAEU Anniversary, 2019.

⁷¹⁸ Sochi Declaration of the ASEAN-Russian Federation Commemorative Summit to Mark the 20th Anniversary of ASEAN-Russian Federation Dialogue Partnership “Moving Towards a Strategic Partnership for Mutual Benefit”, Sochi, 20 Μαΐου 2016, file:///C:/Users/User/Downloads/Sochi_Declaration_ENG.pdf.

οποία θα προάγει τη σταθερότητα και την ευημερία σε διηπειρωτικό επίπεδο⁷¹⁹. Ουσιαστικά, η αντιπαράθεση με τη Δύση και η παγκόσμια επιρροή της τελευταίας ώθησε το Κρεμλίνο να αξιοποιήσει στο έπακρο κάθε έρεισμα, που διέθετε στον ευρασιατικό χώρο, μέσω της ευρασιατικής ολοκλήρωσης και της διεπίπεδης στρατηγικής σχέσης με την Κίνα, δεικνύοντας, ταυτόχρονα με την τάση εξισορρόπησης των ΗΠΑ και της ΕΕ, την αντοχή της δυναμικής επαναφοράς της Ρωσίας στη διεθνή πολιτική⁷²⁰.

Στο Σχέδιο Εξωτερικής Πολιτικής, που εκδόθηκε στα τέλη του 2016, το Συμβούλιο Ασφάλειας εμφάνισε τη Ρωσική Ομοσπονδία ως μία αναγεννημένη υπερδύναμη του διεθνούς συστήματος. Συγκεκριμένα, προσδιορίστηκε ως «κέντρο παγκόσμιας επιρροής», το οποίο πρέπει «να εδραιώσει» τη θέση του στον κόσμο «μέσω των διεθνών και περιφερειακών οργανισμών», καθώς «συντελούνται θεμελιώδεις αλλαγές που οδηγούν στην ανάδειξη ενός πολυπολικού διεθνούς συστήματος». Επιπλέον, υπογραμμίστηκε η αυξανόμενη συνθετότητα των διεθνών σχέσεων και η «ανάδειξη νέων κέντρων οικονομικής και πολιτικής ισχύος». Ακόμη, ενισχύθηκε η άποψη περί «εξάλειψης της παγκόσμιας οικονομικής και πολιτικής κυριαρχίας των παραδοσιακών δυτικών δυνάμεων» και, αντιστοίχως, της διεθνούς ευθύνης που φέρει η Ρωσία δεδομένου του «μοναδικού ρόλου, που διαδραματίζει για αιώνες, στην εξισορρόπηση των διεθνών υποθέσεων και στην ανάπτυξη του παγκόσμιου πολιτισμού».⁷²¹

Προκειμένου να εκπληρωθεί ο συγκεκριμένος σκοπός, όπως και στα προηγούμενα θεσμικά κείμενα, διακρίνεται πως το ευρασιατικό επίπεδο συνιστά το εφελτήριο για το διεθνές. Το ΣΑ του ΟΗΕ, οι G20, οι BRICS, οι RICS και ο ΟΣΣ συνθέτουν τις κύριες προτεραιότητες των συνεργασιών της Ρωσίας στο πλαίσιο της διεθνούς οργάνωσης, αλλά η ΕΑΟΕ και ο ΟΣΣΑ λογίζονται ως πυλώνες για την εναρμόνιση της ευρωπαϊκής και της ευρασιατικής ολοκλήρωσης και, αντίστοιχα, για

⁷¹⁹ Y. Li, "The greater Eurasian partnership and the Belt and Road Initiative: Can the two be linked?", *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 9, No. 4, Ιούλιος 2018, σελ. 83-172 και EEC, EEC Minister Veronika Nikishina: "The Greater Eurasian Partnership should take into account the interests of all players in the Eurasian space", News and Events, 10 Δεκεμβρίου 2019, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/10-12-2019-5.aspx>.

⁷²⁰ D. Suslov, "US – Russia Confrontation and a New Global Balance", *Strategic Analysis*, Vol. 40, No. 6, 2016, σελ. 547-560.

⁷²¹ Security Council of the RF, The Foreign Policy Concept of the RF, 30 Νοεμβρίου 2016, http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/2542248.

την ασφάλεια στον ευρασιατικό χώρο, ενώ δεν παραλείφθηκε η ΚΑΚ που λειτουργεί υποστηρικτικά στο ενωσιακό εγχείρημα ως δεξαμενή υποψήφιων μελών. Εν συγκρίσει με τα προηγούμενα θεσμικά κείμενα, δόθηκε μεγαλύτερη έμφαση στην ανάπτυξη της «ήπιας» ισχύος μέσω της διάδοσης της ρωσικής γλώσσας και του ρωσικού πολιτισμού, στην προστασία των Ρώσων εκτός συνόρων. Συν τοις άλλοις, όπως και στα Σχέδια του 2008 και του 2013, αναδείχθηκε η διασύνδεση του ρωσικού κράτους με τη Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία. Τέλος, προτεραιοποιήθηκε η συνεργασία με την ΕΚΝΑ και ορίστηκε ένα παγκόσμιο φάσμα συνεργασιών στο οποίο ξεχωρίζουν η Μ. Ανατολή, η Λατινική Αμερική και η Αφρική⁷²², δηλαδή περιοχές στις οποίες η Ρωσία θα μπορούσε να αποκτήσει γεωπολιτικό προβάδισμα έναντι των δυτικών δυνάμεων, καθώς και η Αρκτική που προσφέρει πόρους και ευνοεί την ανάπτυξη οικονομικών δραστηριοτήτων και την εγκατάσταση συστημάτων ασφάλειας.⁷²³

Σωρευτικά, προκύπτει πως η Ρωσία επιχείρησε και, σε μεγάλο βαθμό, πέτυχε – άγνωστο για πόσο – να δημιουργήσει ένα σύνολο γεωπολιτικών και γεωοικονομικών συμμαχιών και συνδέσεων, που θυμίζει αρκετά τις θεωρίες των Mackinder και Spykman (βλ. χάρτη 5.4). Καταρχάς, τα εδάφη της Ρωσικής Ομοσπονδίας και των συμμάχων της στην ΕΑΟΕ και τον ΟΣΣΑ συνιστούν μία διευρυμένη ενδοχώρα, από την εσωτερική περίμετρο της οποίας η Ρωσία προστατεύεται και δύναται να ενεργοποιεί τη στρατηγική της επέκτασης προς τις γειτονικές περιοχές, όπως συνέβη, δηλαδή, με την Αμπχαζία, τη Ν. Οσσετία και την Κριμαία. Στο εξωτερικό τμήμα της περιμέτρου βρίσκονται η σύμμαχος Κίνα, η στρατηγική εταίρος Ινδία και το Ουζμπεκιστάν που είναι επίσης μέλος του ΟΣΣ και της ΚΑΚ, ενώ πέραν της περιμέτρου, στη Νοτιοανατολική Ασία, βρίσκεται το Βιετνάμ που είναι συνδεδεμένο με την ΕΑΟΕ και συνεργάζεται στρατιωτικά με τη Ρωσία. Στη Μ. Ανατολή η παρουσία της Ρωσίας διασφαλίζεται μέσω των βάσεων στη Συρία και της επιρροής στο Ιράν το οποίο συνδέεται επίσης με την ΕΑΟΕ και τον ΟΣΣ. Πιο δυτικά, στην Ευρώπη, υφίστανται η Σερβία και η Μολδαβία. Η πρώτη συνδέεται με την ΕΑΟΕ μέσω

⁷²² Το 2019 ο Πούτιν έλαβε πρωτοβουλία, προκειμένου να προωθήσει τη συνεργασία της Ρωσίας με την Αφρικανική Ένωση, τόσο μέσω της ΕΑΟΕ, όσο και διμερώς. Βλ. σχετικά, President of Russia, Meeting with leaders of African regional organisations, Events, 23 Οκτωβρίου 2019, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/61885> και EEC, EEC and African Union to develop cooperation, News, 5 Ιουνίου 2019, <http://www.eurasiancommission.org/nae/news/Pages/05-06-2019-1.aspx>.

⁷²³ Security Council of the RF, The Foreign Policy Concept of the RF, 30 Νοεμβρίου 2016, http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/2542248.

ελεύθερου εμπορικού χώρου και συμμετέχει στην Κοινοβουλευτική Συνέλευση του ΟΣΣΑ ως παρατηρητής, ενώ η δεύτερη είναι παρατηρητής στην ΕΑΟΕ και στο έδαφός της, στην Υπερδνειστερία, βρίσκεται δύναμη του ρωσικού στρατού.

Η εξωτερική περίμετρος ευνοεί τις διεισδύσεις και την επέκταση, ενώ, ταυτόχρονα, διασφαλίζει την ανάσχεση μέσω του ελέγχου και της προστασίας της εσωτερικής περιμέτρου της διευρυμένης ενδοχώρας. Εφόσον εξασφαλίζεται η σταθερότητα της περιμέτρου, σε συνδυασμό με την παγίωση της διευρυμένης ενδοχώρας, ήτοι τη βιωσιμότητα των ευρασιατικών οργανισμών, η Ρωσία δύναται να προσδοκά την ανάδειξή της σε μία σύγχρονη πολιτική υπερδύναμη, δίχως να έχει ανάλογες βλέψεις για την επέκταση του γεωοικονομικού ελέγχου της, αφού το πεδίο αυτό ελέγχεται από το Πεκίνο, που είναι ο πιο στενός και ισχυρός σύμμαχος της Μόσχας στην Ασία. Η ευρασιατική ολοκλήρωση είναι το θεμέλιο της σύγχρονης ρωσικής υψηλής στρατηγικής, το οποίο ενισχύεται από την Κίνα.

Αντίστοιχα, διττή στόχευση για την πρόκληση αλλαγών σε παγκόσμιο επίπεδο, που θα εδράζονται στον έλεγχο της οικείας διαπεριφέρειας, δηλαδή της Ασίας-Ειρηνικού, διαπιστώνονται και στην κινεζική υψηλή στρατηγική. Στην Αμυντική Στρατηγική του 2015, το Κρατικό Συμβούλιο υποστήριξε πως «το πεπρωμένο της Κίνας διασυνδέεται με αυτό του κόσμου» και ότι «η ειρηνική ανάπτυξη της χώρας αποτελεί ευκαιρία για όλον τον πλανήτη», ενώ διαπίστωσε ότι το διεθνές σύστημα καθίσταται βαθμηδόν «πολυπολικό» εν μέσω «ιστορικών αλλαγών στην ισορροπία ισχύος, στη δομή της παγκόσμιας διακυβέρνησης, στο γεωστρατηγικό τοπίο Ασίας-Ειρηνικού και στον διεθνή ανταγωνισμό». Ως «νέες απειλές» αναφέρθηκαν «ο ηγεμονισμός, η πολιτική της ισχύος και ο νέο-παρεμβατισμός» καθώς και ενδεχόμενες περιφερειακές συγκρούσεις, παρότι «θεωρείται απίθανος ένας παγκόσμιος πόλεμος στο εγγύς μέλλον».⁷²⁴

Ειδικότερα, εκλήφθηκε ως απειλή η «εξισορρόπηση και η αύξηση της στρατιωτικής παρουσίας των ΗΠΑ» στη διαπεριφέρεια Ασίας-Ειρηνικού, όπου «μετατοπίζεται το παγκόσμιο οικονομικό και στρατηγικό κέντρο βάρους». Επίσης, τα προγενέστερα μέτωπα της ανεξαρτησίας της Ταϊβάν, του Ανατολικού Τουρκεστάν και του Θιβέτ, αλλά και οι συνοριακές διαφορές στις Θάλασσες της Ανατολικής και της

⁷²⁴ State Council of the PRC, China's Military Strategy, Information Office of the State Council, The People's Republic of China, Beijing, Μάιος 2015.

Νότιας Κίνας, συνέχισαν να λογίζονται ως απειλές. Το Κρατικό Συμβούλιο επισήμανε εκ νέου τις «μη παραδοσιακές απειλές της τρομοκρατίας, της πειρατείας, των φυσικών καταστροφών, των επιδημιών, της προμήθειας ενέργειας, της διαχείρισης πόρων και της ασφάλειας των θαλάσσιων μεταφορών». Ιδιαίτερη αναφορά έγινε στις ένοπλες δυνάμεις και στην ενίσχυση των δυνατοτήτων τους να διασφαλίζουν την «παγκόσμια ειρήνη» και να «κερδίζουν πολέμους». Τέλος, εξάρθηκε η στρατιωτική σχέση με τη Ρωσία και προτάχθηκε η διεύρυνση των συνεργασιών πρώτιστα με την Ινδία και, εν συνεχεία, με τις άλλες χώρες του ΟΣΣ και της ΕΚΝΑ, ενώ δηλώθηκε η πρόθεση ενίσχυσης της αμοιβαίας εμπιστοσύνης με τις ΗΠΑ.⁷²⁵

Σε διαρκή βάση, η Κίνα υπογραμμίζει ότι απορρίπτει τον ηγεμονισμό, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι δεν επιχειρεί να ελέγξει σε γεωοικονομικό επίπεδο τη διαπεριφέρεια Ασίας-Ειρηνικού και ένα μεγάλο τμήμα της διηπειρωτικής Ευρασίας μέσω του «Νέου Δρόμου του Μεταξιού». Στο θεσμικό κείμενο για τις Πολιτικές σχετικά με τη Συνεργασία στον τομέα της Ασφάλειας στη διαπεριφέρεια Ασίας-Ειρηνικού, που εκδόθηκε το 2017, το Κρατικό Συμβούλιο επισήμανε τη στρατηγική σημασία της συγκεκριμένης περιοχής, θέτοντας ως στόχο την ανάπτυξή της για το «κοινό καλό». Ειδικότερα, προτάχθηκε «η προώθηση της οικονομικής ολοκλήρωσης και των περιοχών ελεύθερου εμπορίου» καθώς και «η διασύνδεση των οικονομιών», με ορίζοντα την υλοποίηση της Ατζέντας 2030 των Ηνωμένων Εθνών για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, μέσω της BRI και σε συνδυασμό με την «Ασιατική Τράπεζα Υποδομών και Επενδύσεων»⁷²⁶ και το Silk Road Fund⁷²⁷. Στο πλαίσιο αυτό, το Κρατικό Συμβούλιο κάλεσε όλες τις χώρες σε συνεργασία, ζητώντας να εγκαταλειφθεί η «λογική του Ψυχρού Πολέμου» και να υπάρξει «σεβασμός των νόμιμων συμφερόντων κάθε χώρας από τις μεγάλες χώρες», ενώ συμβούλευσε τις «μικρές και μεσαίες χώρες να μην εντάσσονται στα στρατόπεδα των μεγάλων». Με βάση αυτήν την αντίληψη, τονίστηκε πως η Κίνα εργάζεται προς τη διαμόρφωση ενός «νέου μοντέλου διεθνών σχέσεων» για την «αμοιβαία επωφελή συνεργασία» όλων, εκφράζοντας, ταυτόχρονα, τον σεβασμό της για τον ΟΗΕ και το διεθνές δίκαιο. Επιπλέον, δόθηκε ειδικότερη έμφαση

⁷²⁵ Στο ίδιο.

⁷²⁶ Η Ασιατική Τράπεζα Υποδομών και Επενδύσεων έχει ως σκοπό τη χρηματοδότηση της BRI και εν γένει αναπτυξιακών έργων διασύνδεσης. Στο μετοχικό της κεφάλαιο συμμετέχουν 72 κράτη-μέλη από την Ασία, την Ευρώπη και την Ωκεανία, εκ των οποίων η Κίνα (μακράν τοις άλλοις), η Ινδία, η Ρωσία, η Γερμανία, η Αυστραλία, η Γαλλία, η Ινδονησία και το Ηνωμένο Βασίλειο κατέχουν κατά σειρά τα μεγαλύτερα ποσοστά. Βλ. σχετικά, <https://www.aiib.org/en/index.html>.

⁷²⁷ Το Silk Road Fund έχει συσταθεί από την Κίνα για τη χρηματοδότηση έργων υποδομής της BRI. Βλ. σχετικά, <http://www.silkroadfund.com.cn/enweb/23775/23767/index.html>.

στη συνεργασία με τις ΗΠΑ, στην εμβάθυνση των στρατηγικών σχέσεων με τη Ρωσία και την Ινδία, στη συνεργασία με την Ιαπωνία, την ΕΚΝΑ (ΕΚΝΑ+3)⁷²⁸ και την ενδεχόμενη Περιφερειακή Συνολική Οικονομική Εταιρική Σχέση (RCEP – ΕΚΝΑ +6)⁷²⁹ εναλλακτικά της TPP⁷³⁰, στον ΟΣΣ και την Οικονομική Συνεργασία Ασίας Ειρηνικού (ΟΣΑΕ) καθώς και σε άλλους διεθνείς σχηματισμούς διαλόγου (Σύνοδος Ανατολικής Ασίας, Διάσκεψη για την Αλληλεπίδραση και τα μέτρα οικοδόμησης Εμπιστοσύνης στην Ασία και τη Συνεργασία Λανκάνγκ-Μεκόνγκ).⁷³¹

Από το 2018, αφού έγειρε αξιώσεις για συμμετοχή της στη διακυβέρνηση της Αρκτικής, παρουσιαζόμενη ως «σχεδόν αρκτικό έθνος» και προτείνοντας τη δημιουργία του Πολικού Δρόμου του Μεταξιού⁷³², η ΛΔΚ επικεντρώθηκε στον έλεγχο της παγκόσμιας οικονομικής διακυβέρνησης. Στο θεσμικό κείμενο, που αφορά τη συμμετοχή της στον ΠΟΕ, η ΛΔΚ αυτοπροσδιορίστηκε ως «ισχυρός υποστηρικτής του πολυμερούς συστήματος εμπορίου» και «κατευθυντήρια δύναμη της παγκόσμιας οικονομίας», τονίζοντας την αντίληψή της περί εξάπλωσης συνεργασιών επί τη βάσει της αμοιβαίας ωφέλειας («win-win») και τη συμβολή της BRI προς τη συγκεκριμένη κατεύθυνση. Συνάμα, υπογραμμίστηκε πως το μοντέλο ανάπτυξης της «βελτιώνει διαρκώς τη σοσιαλιστική οικονομία της αγοράς», συνδυάζοντας την προοδευτική απελευθέρωση των επενδύσεων με την «ενσωμάτωση των αναπτυσσόμενων αγορών στο πολυμερές εμπορικό σύστημα». Αξιοσημείωτο είναι, επίσης, ότι διατυπώθηκε ξεκάθαρα η θέση υπέρ της μεταρρύθμισης του χρηματοπιστωτικού συστήματος, με στόχο την περαιτέρω απελευθέρωσή του όπως και του εμπορικού συστήματος, στηρίζοντας συνδυαστικά την επέκταση των καθεστώτων ελεύθερου εμπορίου. Δηλαδή, η ΛΔΚ μετεξελίχθηκε σε μία οικονομία, που προασπίζεται την

⁷²⁸ Πρόκειται για τη συνεργασία μεταξύ ΕΚΝΑ, Κίνας, Ιαπωνίας και Ν. Κορέας. Βλ. σχετικά, ASEAN Secretariat, Overview of ASEAN Plus Three Cooperation, Ιούλιος 2019, https://asean.org/storage/2016/01/Overview-of-APT-Cooperation-Jul-2019_For-Web_Rev.pdf.

⁷²⁹ Πρόκειται για τη συνεργασία μεταξύ ΕΚΝΑ + 3 και της Ινδίας, της Αυστραλίας και της Νότιας Ζηλανδίας, που διαπραγματεύονται την RCEP, αλλά η Ινδία έχει αποχωρήσει από τις διαπραγματεύσεις. Βλ. σχετικά, J. Won Lee and J. Oh, “ASEAN or plus alpha? The effectiveness of regional economic cooperation”, *Asia Pacific Management Review*, Vol. 25, Is. 1, Μάρτιος 2020, σελ. 48-53.

⁷³⁰ D. Lai, J. Troxell and F. Gellert (Εκδ.), *Avoiding the trap: US strategy and policy for competing in the Asia-Pacific beyond the rebalance*, Strategic Studies Institute and US Army War College Press, Φεβρουάριος 2018, σελ. 258-259 και 415-417.

⁷³¹ State Council of the PRC, China’s Policies on Asia-Pacific Security Cooperation, Information Office of the State Council, The People’s Republic of China, Beijing, Ιούνιος 2017.

⁷³² State Council of the PRC, China’s Arctic Policy, Information Office of the State Council, The People’s Republic of China, Beijing, Ιανουάριος 2018.

παγκοσμιοποίηση και φιλοδοξεί να διαμορφώσει το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα σύμφωνα με τα συμφέροντά της, κυριαρχώντας στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις.⁷³³

Από το 2019 η Κίνα ξεκίνησε με αυτοπεποίθηση να αυτοπροσδιορίζεται ως δεύτερος πόλος των διεθνών σχέσεων μετά τις ΗΠΑ. Στην παγκόσμια στρατηγική της «στη Νέα Εποχή» ταύτισε την ανάπτυξή της με την ανάπτυξη του πλανήτη, υποστηρίζοντας πως η ισχύς της θα κάνει τον «κόσμο καλύτερο». Η αλλαγή αντίληψης και η υιοθέτηση του οικονομικού φιλελευθερισμού είναι εντυπωσιακή, αφού αποδοκίμασε τον οικονομικό προστατευτισμό και τάχθηκε αναφανδόν υπέρ της παγκοσμιοποίησης. Από στρατηγική άποψη, ωστόσο, η επιλογή αυτή ερμηνεύεται ως γεωοικονομική επέκταση, η οποία λειτουργεί ανασχετικά έναντι των ΗΠΑ και της ΕΕ, τόσο στο επίπεδο της αχανούς διαπεριφέρειας Ευρασίας-Ειρηνικού, όσο και στο επίπεδο του διεθνούς συστήματος. Έως τον Αύγουστο του 2019, μέσω της BRI, η Κίνα σύναψε «συμφωνητικά συνεργασίας με 136 χώρες και 30 διεθνείς οργανισμούς».⁷³⁴

Σύμφωνα με το Κρατικό Συμβούλιο, κύρια επιδίωξη της ΛΔΚ είναι η διαμόρφωση ενός νέου μοντέλου διεθνών σχέσεων, που θα βασίζεται στις «Πέντε Αρχές της Ειρηνικής Συνύπαρξης» και θα ευνοήσει τις αναπτυσσόμενες χώρες, ώστε να επέλθει ισορροπία με τις αναπτυγμένες και να διασφαλιστεί η ισότητα των κρατών. Ως πυλώνας του νέου συστήματος ορίστηκε η μεταρρύθμιση του ΟΗΕ, του ΠΟΕ, του ΔΝΤ και της Παγκόσμιας Τράπεζας, σε συνδυασμό με την ενίσχυση της λειτουργίας των G20, της ΟΣΑΕ και των BRICS. Ενώ, σε διμερές επίπεδο, τέθηκαν ως προτεραιότητες η συνεργασία με τις ΗΠΑ, η συμπόρευση με τη Ρωσία και η συνεργασία με την Ευρώπη, που είναι «στρατηγικός εταίρος». Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για καθεμία από τις τρεις δυνάμεις έχουν τα συνοδευτικά σχόλια της στρατηγικής, αφού για τις ΗΠΑ αποσαφηνίστηκε ότι η ΛΔΚ δεν θα τις προκαλέσει ούτε θα πέσει στην «παγίδα της σύγκρουσης», ενώ για τη Ρωσία αναφέρθηκε, χαρακτηριστικά, πως «βαδίζουν χέρι-χέρι [...] συμβάλλοντας στην παγκόσμια ειρήνη, ασφάλεια και σταθερότητα». Σε σχέση με την Ευρώπη, σημειώθηκε ότι υποστηρίζεται η «ενότητα» και η ισχυροποίησή της μέσω της «ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης», ενώ συμπεριλήφθηκε

⁷³³ State Council of the PRC, China and the World Trade Organization, Information Office of the State Council, The People's Republic of China, Beijing, Ιούνιος 2018.

⁷³⁴ State Council of the PRC, China and the World in the New Era, Information Office of the State Council, The People's Republic of China, Beijing, Σεπτέμβριος 2019.

η εμβάθυνση των συνεργασιών με την Αφρική, τη Λατινική Αμερική και τον Αραβικό Κόσμο.⁷³⁵

Κατ' αναλογία της ομοιότητας της γεωπολιτικής επέκτασης της Ρωσίας με τις θεωρίες των Mackinder και Spykman, παρατηρείται πως η γεωοικονομική επέκταση της Κίνας παραπέμπει στον συγκεκριμένο συνδυασμό, εστιάζοντας, όμως, πρώτιστα, στη ζώνη που περιβάλλει την ενδοχώρα (βλ. χάρτη 5.4). Δηλαδή, σύμφωνα με τη θέση του Spykman, η Κίνα εκτείνεται εδαφικά μεταξύ ζώνης και ενδοχώρας, επιχειρώντας να επεκτείνει τον έλεγχό της κατά μήκος της ζώνης μέσω της BRI (βλ. χάρτες 5.3 και 5.4), καθώς δεν απειλείται από την ενδοχώρα, χάρη στη στρατηγική ευθυγράμμιση της με τη Ρωσία και τους συμμάχους της, τόσο σε διακρατικό επίπεδο, όσο και στο τρίγωνο των ευρασιατικών οργανισμών (βλ. πίνακα 5.1). Πεκίνο και Μόσχα διευρύνουν διαχρονικά την επιρροή τους στο μεγαλύτερο τμήμα της διαπεριφέρειας Ευρασίας-Ειρηνικού, όσο οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των υψηλών στρατηγικών τους και εκείνων των δυτικών δυνάμεων παραμένουν σταθερές.

Πίνακας 5.1: Ευθυγράμμιση στο τρίγωνο των ευρασιατικών οργανισμών

Most important Eurasian Alliances and the general Russo-Chinese alignment	EAEU	CSTO	SCO	The Russo-Chinese alignment	BRICS	APEC
Russia						
Kazakhstan						
Belarus						
Kyrgyzstan						
Armenia						
Tajikistan						
PRC						
India						
Pakistan						
Uzbekistan						

Προσαρμογή: Μαργαρίτου, 2017

⁷³⁵ Στο ίδιο.

Κατά το εναπομείναν διάστημα της προεδρίας Ομπάμα, οι Ηνωμένες Πολιτείες συνέχισαν να δίνουν έμφαση στην προάσπιση της διεθνούς τάξης υπό την ηγεσία τους. Στην αναθεωρημένη Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας, η Διοίκηση Ομπάμα έθεσε τρεις μείζονες στόχους, με πρώτον αυτόν της ενδυνάμωσης της παγκόσμιας οικονομικής τάξης. Συγκεκριμένα, ορίστηκαν η ενίσχυση του διεθνούς χρηματοπιστωτικού και οικονομικού συστήματος προς την κατεύθυνση «της συνοχής και της διαφάνειας των κανόνων του» καθώς και «η βελτίωση της αποτελεσματικότητας και της αντιπροσωπευτικότητας του ΠΟΕ, της Παγκόσμιας Τράπεζας και του ΔΝΤ», ενώ υπογραμμίστηκαν η κυρίαρχη θέση των ΗΠΑ στην παγκόσμια οικονομία και η υπεραξία της εμπλαισίωσής της από τις TPP και TTIP, που αφορούν «τα 2/3 της οικονομικής δραστηριότητας του πλανήτη». Συγχρόνως, επισημάνθηκε εκ νέου η προώθηση των αμερικανικών αξιών στο εξωτερικό μέσω της εξάπλωσης της δημοκρατίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η υποστήριξη των μειονοτήτων και της κοινωνίας των πολιτών, σε συνδυασμό με τη στήριξη της «διεθνούς νομικής αρχιτεκτονικής και των διεθνών πολιτικών και οικονομικών θεσμών [...] που ιδρύθηκαν από τις ΗΠΑ και άλλα έθνη συγγενούς ιδεολογίας μετά τον Β΄ ΠΠ». Επιπλέον, ορίστηκαν διακριτά η εξισορρόπηση της Κίνας και η ανάσχεση της Ρωσίας, συνδυαστικά με την εμβάθυνση των σχέσεων με γειτονικές τους χώρες. Σε σχέση με την Κίνα, επισημάνθηκε πως πρέπει να εποπτευθεί η στρατιωτική ανάπτυξή της και να εξασφαλισθεί ότι δεν θα αποκτήσει «διαμεσολαβητικό ρόλο στην επίλυση εδαφικών διαφορών», ενώ έγινε ειδική αναφορά στις συνεργασίες των ΗΠΑ με «την Ιαπωνία, τη Ν. Κορέα, την Αυστραλία, τις Φιλιππίνες, την ΕΚΝΑ, την ΟΣΑΕ, το Βιετνάμ, την Ινδονησία και τη Μαλαισία». Όσον αφορά τη Ρωσία, σημειώθηκε πως «η ανάσχεσή της θα είναι μακροχρόνια [...] εφόσον χρειαστεί», μέσω «σκληρών κυρώσεων», και παρασχέθηκε πλήρης στήριξη στην Ουκρανία και τη Γεωργία, ενώ υπογραμμίστηκε η κρισιμότητα της ΕΕ και του ΝΑΤΟ για τη διεθνή σταθερότητα. Επιπροσθέτως, ανάλογη υπόμνηση έγινε και για τη Συρία, όπου οι ΗΠΑ μαζί με την ΕΕ τάχθηκαν ενεργητικά υπέρ των δυνάμεων της Αντιπολίτευσης.⁷³⁶

Περαιτέρω, στην Εθνική Στρατιωτική Στρατηγική καθιερώθηκε το τρίπτυχο «αρνούμαι-αψηφώ-κατατροπώνω» και εκφράστηκε η ανάγκη για την προστασία της διεθνούς τάξης, υπό την ηγεσία των ΗΠΑ, καθότι είχε διαπιστωθεί πως επιχειρούνταν

⁷³⁶ The President of the USA, National Security Strategy, The White House, Washington DC, Φεβρουάριος 2015.

η αποδιάρθρωσή της. Ειδικότερα, θεωρούνταν πως «κάποια κράτη προσπαθούσαν να αναθεωρήσουν κύριες πτυχές της διεθνούς τάξης», αν και η πλειοψηφία σεβόταν τη διεθνή οργάνωση, συσπειρωμένη γύρω από τις «ΗΠΑ, τους συμμάχους και τους εταίρους της» ανά τον κόσμο. Πέρα από τη συνθετότητα του στρατηγικού περιβάλλοντος λόγω «της παγκοσμιοποίησης, της διάχυσης της τεχνολογίας και των δημογραφικών μετατοπίσεων» καθώς και την απειλή της τρομοκρατίας, επισημάνθηκε πως οι Ηνωμένες Πολιτείες καλούνταν να αντιμετωπίσουν «αναθεωρητικά κράτη» που απειλούσαν τα εθνικά συμφέροντά τους. Ως πρώτη πρόκληση λογιζόταν η Ρωσία, η οποία θεωρούνταν πως υπονόμει την «περιφερειακή σταθερότητα με τις ενέργειές της [...] παραβιάζοντας σειρά διεθνών συνθηκών». Στη συνέχεια ακολουθούσαν το Ιράν και η Β. Κορέα ως κράτη «παρίες» και, εν συνεχεία, η Κίνα για την οποία αναφερόταν, αντιστοίχως, ότι υπονόμει τη σταθερότητα διεκδικώντας «σχεδόν όλη τη Θάλασσα της Νότιας Κίνας», συμπεριφερόμενη επιθετικά και αψηφώντας το διεθνές δίκαιο. Ως εκ τούτου, η Ουάσινγκτον αποφάσισε, αφενός, να εμβαθύνει τις συνεργασίες της με «την Ιαπωνία, τη Νότια Κορέα, τις Φιλιππίνες, την Ταϊλάνδη, τη Σιγκαπούρη, τη Μαλαισία, την Αυστραλία, τη Νέα Ζηλανδία, το Βιετνάμ, το Πακιστάν και το Μπαγκλαντές», προκειμένου να προαγάγει τη σταθερότητα και την ισορροπία ισχύος στο σύμπλεγμα Ινδικού Ωκεανού, Νοτιοανατολικής Ασίας και Ειρηνικού. Αφετέρου, τόνισε ,για μία ακόμη φορά, τη δέσμευσή της για την προστασία, τόσο της Ευρώπης μέσω του ΝΑΤΟ, όσο και των συμμάχων στη Μέση Ανατολή, υπογραμμίζοντας προς την ευρασιατική συμμαχία ότι η παρουσία των αμερικανικών δυνάμεων είναι ισχυρή και στο Ανατολικό Ημισφαίριο.⁷³⁷

Η προεδρία του Ντόναλντ Τραμπ αποτελεί ένα κομβικό σημείο στην εξέλιξη, τόσο της υψηλής στρατηγικής των ΗΠΑ, όσο και των τριών κύκλων αλληλεπιδράσεων. Παρότι η ιδεολογική εμπλαισίωσή της άλλαξε άρδην, εντούτοις ο τελικός σκοπός της παρέμεινε αμετάβλητος. Με τη στήριξη του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος ο Τραμπ πέτυχε μία μεγάλη εκλογική νίκη έναντι της υποψηφίου των Δημοκρατικών, Χ. Κλίντον, ανατρέποντας την πλειοψηφία των προγνωστικών που έδειχναν ως φαβορί την πρώην Υπουργό Εξωτερικών, η οποία είχε την πλήρη στήριξη του απερχόμενου

⁷³⁷ The President of the USA, National Security Strategy, The White House, Washington DC, Φεβρουάριος 2015.

Μπ. Ομπάμα⁷³⁸. Ο νέος Πρόεδρος των ΗΠΑ εξελέγη υπό το σύνθημα «Κάνουμε την Αμερική Μεγάλη Ξανά», το οποίο εμπνεύστηκε ο ίδιος από το «Ας κάνουμε την Αμερική Μεγάλη» του Ρ. Ρέγκαν⁷³⁹. Ο Τραμπ δήλωσε ότι είναι εθνικιστής υποστηρίζοντας πως η παγκοσμιοποίηση ζημιώνει τα εθνικά συμφέροντα⁷⁴⁰. Ειδικότερα, από το βήμα της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ εστίασε την κριτική του στη μείωση της εθνικής κυριαρχίας, στις στρεβλώσεις στο εμπόριο, στην «παράνομη μετανάστευση», ενώ πρόβαλε ως όραμά του την «εθνική ανανέωση» της χώρας του σε έναν κόσμο εθνών-κρατών⁷⁴¹. Οι πεποιθήσεις αυτές του 45^{ου} Αμερικανού Προέδρου ήρθαν σε αντίθεση με εκείνες των προκατόχων του, όπως αποτυπώθηκαν στις Στρατηγικές Εθνικής Ασφάλειας από το 1991 και μετά, αλλά δεν αλλοίωσαν την ουσία της αμερικανικής υψηλής στρατηγικής ούτε ανέστειλαν την ανάπτυξη της.

Στη Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας της Διοίκησης Τραμπ οι στόχοι κατέστησαν περισσότερο ανασχετικοί και καταδείχθηκε το πολιτικό αποτύπωμα του Προέδρου. Η ισχύς των ΗΠΑ και η ιδιότητα της «μόνης υπερδύναμης» στο επίπεδο του διεθνούς συστήματος, σε συνδυασμό με την υπεράσπιση των αξιών της αμερικανικής κοινωνίας, είναι αδιαπραγμάτευτες. Με βάση αυτήν την αντίληψη, η ηγεσία της διεθνούς οργάνωσης παρέμεινε θεμελιώδης στόχος, παράλληλα με την ενδυνάμωση των αμερικανικών ηθών, χωρίς, όμως, να δίνεται έμφαση στη διάχυσή τους ανά τον κόσμο. Βασική μετατόπιση σε σχέση με τις προηγούμενες στρατηγικές διακρίνεται στην πεποίθηση ότι «οι ΗΠΑ δεν μπορούν να βοηθούν τους πάντες». Ωστόσο, επισημάνθηκε πως κάθε έθνος είναι ελεύθερο να αποφασίσει για το μέλλον του σε έναν πλανήτη «κυρίαρχων και ανεξάρτητων κρατών».⁷⁴²

⁷³⁸ D. Arkin and C. Siemaszko, «2016 Election: Donald Trump Wins the White House in Upset», NBC News, 9 Νοεμβρίου 2016, <https://www.nbcnews.com/storyline/2016-election-day/2016-election-donald-trump-wins-white-house-upset-n679936>.

⁷³⁹ B. Seipel, «Trump: 'Make America Great Again' slogan 'was made up by me'», The Hill, 2 Απριλίου 2019, <https://thehill.com/homenews/administration/437070-trump-make-america-great-again-slogan-was-made-up-by-me>.

⁷⁴⁰ P. Baker, «'Use That Word!': Trump Embraces the 'Nationalist' Label», The New York Times, 23 Οκτωβρίου 2018, <https://www.nytimes.com/2018/10/23/us/politics/nationalist-president-trump.html>.

⁷⁴¹ Σε αυτήν την ομιλία ο Αμερικανός Πρόεδρος υποστήριξε, επίσης, πως «το μέλλον δεν ανήκει στους οπαδούς της παγκοσμιοποίησης αλλά στους πατριώτες». Βλ. The White House, Remarks by President Trump to the 74th Session of the United Nations General Assembly, New York, 25 Σεπτεμβρίου 2019, <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-74th-session-united-nations-general-assembly/>.

⁷⁴² The President of the USA, National Security Strategy, The White House, Washington DC, Δεκέμβριος 2017.

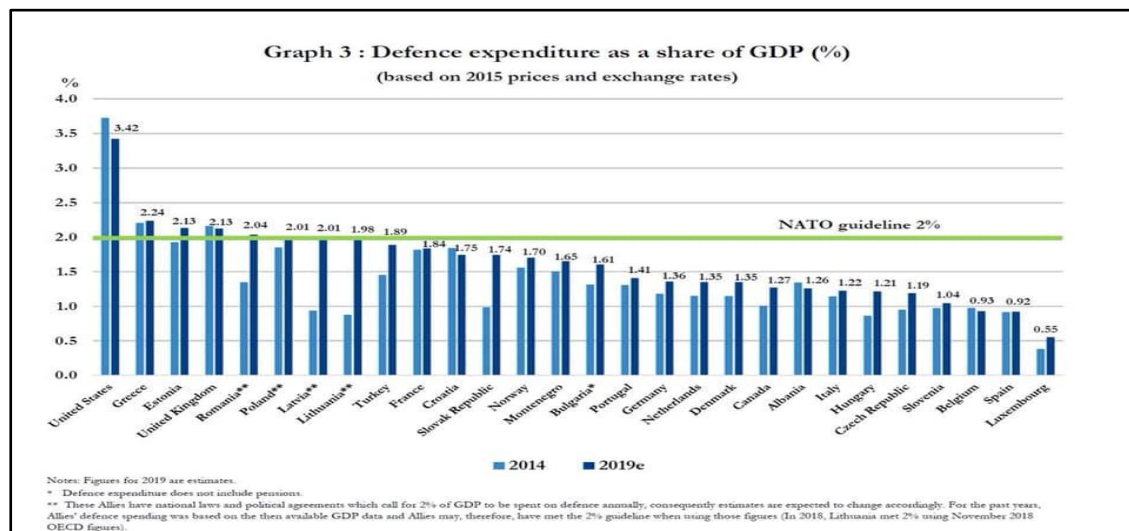
Όσον αφορά τις εξωτερικές προκλήσεις. Η Ρωσία και η Κίνα συνέχισαν να θεωρούνται απειλή και, ειδικότερα, να λογίζονται ως «αναθεωρητικές δυνάμεις», ενώ αντιμετωπίστηκαν, για πρώτη φορά, ως δίδυμο. Αφενός, δόθηκε έμφαση στην εξισορρόπηση της Κίνας στο σύμπλεγμα Ινδικού-Ειρηνικού Ωκεανού και Νοτιοανατολικής Ασίας, μέσω της εμβάθυνσης των σχέσεων με τα κράτη της ΕΚΝΑ και της ΟΣΑΕ. Αφετέρου, προτάχθηκε η εξισορρόπηση της Ρωσίας, μέσω της ενωμένης Ευρώπης και του ΝΑΤΟ, συνδυαστικά με την αποτροπή περαιτέρω ελέγχου της Μόσχας επί των κεντρασιατικών κρατών και διεύρυνσης της επιρροής της στη Μέση Ανατολή. Περαιτέρω, ως προτεραιότητες της νέας στρατηγικής ορίστηκαν, κατά σειρά, η ανάσχεση του Ιράν και της Β. Κορέας και η εξουδετέρωση της τρομοκρατίας. Τέλος, ειδική μνεία έγινε στη συνεργασία με τα κράτη της Νότιας Αμερικής, χαρακτηρίζοντας, ωστόσο, «τις κυβερνήσεις της Βενεζουέλας και της Κούβας ως «αναχρονιστικούς αριστεριστές που απογοητεύουν τους πολίτες τους» και λαμβάνουν υποστήριξη από τη Μόσχα και το Πεκίνο.⁷⁴³

Κατ' ακολουθίαν, στη Στρατηγική Εθνικής Άμυνας υιοθετήθηκε το νέο τρίπτυχο «ανταγωνίζομαι-αποτρέπω-νικώ» και σημειώθηκε ότι επικρατεί μία «παγκόσμια απορρύθμιση», η οποία προκλήθηκε από την Κίνα και τη Ρωσία, «που υπονομεύουν τη διεθνή τάξη». Αναφέρθηκε, δε, ότι «η Κίνα εξελίσσεται σε στρατηγικό ανταγωνιστή», ενώ «η Ρωσία παραβιάζει τα σύνορα των γειτόνων της» και «αναμειγνύεται στα εσωτερικά άλλων κρατών». Ειδικότερα, υπογραμμίστηκε πως η Κίνα επιδιώκει να καταστεί «ηγεμόνας» στη διαπεριφέρεια «Ινδικού-Ειρηνικού» και ότι η Ρωσία «εμποδίζει» την επέκταση του ΝΑΤΟ στην Ανατολική Ευρώπη και τον Καύκασο. Προκειμένου να αντιμετωπιστούν αυτές οι στρατηγικές, ορίστηκε η σύναψη περαιτέρω συνεργασιών, τόσο στο δυτικό, όσο και στο ανατολικό τμήμα της ευρασιατικής διηπειρωτικής μάζας. Αναλόγως, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στις συμμαχίες με τις χώρες της Μέσης Ανατολής, ενώ στάλθηκε μήνυμα προς πάσα κατεύθυνση πως οι ΗΠΑ θα προχωρήσουν στην κατασκευή «πιο φονικών όπλων». Τέλος, τονίστηκε η ανάγκη της αύξησης των εισφορών από τους εταίρους στο ΝΑΤΟ,

⁷⁴³ The President of the USA, National Security Strategy, The White House, Washington DC, Δεκέμβριος 2017.

προκειμένου οι ΗΠΑ να μην επωμίζονται σε διαρκή βάση τις αμυντικές ανάγκες των ευρωπαϊκών κρατών (βλ. διάγραμμα).⁷⁴⁴

Διάγραμμα: Αμυντικές δαπάνες κρατών-μελών NATO ως ποσοστό του ΑΕΠ

Πηγή: Donald J. Trump, «NATO, very unfair to the United States!», FB profile posts, 21 Αυγούστου 2019, <https://www.facebook.com/DonaldTrump/posts/10163034521015725>.

Παρά τη διαφοροποίηση του εφαρμοστικού της πλαισίου υπό τη ρηξικέλευθη προσέγγιση του Ντόναλντ Τραμπ, η αποτελεσματικότητα της αμερικανικής υψηλής στρατηγικής δεν επηρεάστηκε στην πράξη. Απεναντίας, προάχθηκε η εμπορική ανάσχεση της Κίνας και η εξωτερική εμπορική πολιτική των ΗΠΑ αναθεωρήθηκε. Η απόσυρση των Ηνωμένων Πολιτειών από την TPP θεωρήθηκε πως θα αποτελούσε μία ευκαιρία, προκειμένου η Κίνα να επεκτείνει τον γεωοικονομικό έλεγχό της στη Νοτιοανατολική Ασία μέσω της RCEP και, κυρίως, μέσω της ΕΚΝΑ⁷⁴⁵. Ωστόσο, πέραν του ότι περιόδευσε ο ίδιος ο Τραμπ στα περισσότερα κράτη της περιφέρειας εμβαθύνοντας τις συνεργασίες σε διμερές επίπεδο⁷⁴⁶, ανέδειξε και αντιμετώπισε αθέμιτες εμπορικές πρακτικές της Κίνας, οδηγώντας την σε επαναδιαπραγμάτευση και στη σύναψη συμφωνίας, η οποία είναι επωφελής για τις ΗΠΑ σε σχέση με την

⁷⁴⁴ Minister of Defence of the US, National Defense Strategy: Sharpening the American Military's Competitive Edge, Department of Defense of the US, 2018.

⁷⁴⁵ J. Kelsey, "The Trans-Pacific Partnership Agreement and the Regional Comprehensive Economic Partnership: A Battleground for Competing Hegemons?", L. Corbin and M. Perry (Εκδ.), *Free Trade Agreements*, Springer, Singapore, 2019, σελ. 11-34.

⁷⁴⁶ Trump 2020, Make America Great Again, Trade and Foreign Policy, Promoting fair and equal trade, <https://www.promiseskept.com/achievement/overview/foreign-policy/#>.

προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων και τη μεταφορά τεχνογνωσίας⁷⁴⁷. Στο πλαίσιο της διόρθωσης των στρεβλώσεων των εμπορικών συναλλαγών, άλλωστε, προώθησε από την αρχή της θητείας του και πέτυχε την αντικατάσταση της NAFTA από την USMCA, η οποία περιλαμβάνει μεν επωφελείς όρους για τις ΗΠΑ, αλλά τα αποτελέσματά της θα πρέπει να αξιολογηθούν συνολικά εις βάθος χρόνου⁷⁴⁸.

Παράλληλα, η Διοίκηση Τραμπ ενίσχυσε τη θέση των ΗΠΑ στην Αρκτική και πραγματοποίησε δύο εξισορροπητικά βήματα έναντι της ευρασιατικής ολοκλήρωσης. Καταρχάς, απέρριψε τον κινεζικό ισχυρισμό περί «σχεδόν αρκτικού έθνους» και προώθησε την ενίσχυση της παρουσίας και της αμυντικής θωράκισης των ΗΠΑ στην Αρκτική⁷⁴⁹. Κατά δεύτερον, αναβάθμισε τις σχέσεις με την Ινδία συμφωνώντας με τον Πρωθυπουργό Ν. Μόντι την εμβάθυνση της συνεργασίας των δύο χωρών στους τομείς της «άμυνας και των πληροφοριών»⁷⁵⁰. Εφόσον η συνεργασία των δύο δυνάμεων βαθύνει εις βάθος χρόνου, η Ινδία θα αποτελέσει έναν πυλώνα εξισορρόπησης των αντιδυτικών τάσεων, τόσο στον ΟΣΣ, όσο και στους BRICS, ενώ δύναται να διασυνδέσει ισχυρότερα τις Ηνωμένες Πολιτείες με τη Νότια και Νοτιοανατολική Ασία, περιορίζοντας την επιρροή Ρωσίας και Κίνας. Συν τοις άλλοις, πέραν της επέκτασης των κυρώσεων εις βάρος της Ρωσίας,⁷⁵¹ εξισορρόπησε⁷⁵² την προσέγγιση Μόσχας - Άγκυρας⁷⁵³, η οποία θα μπορούσε να προκαλέσει ρήγμα στο NATO στη συγκεκριμένη περιοχή και να ωθήσει την Τουρκία εγγύτερα στους ευρασιατικούς θεσμούς. Συνεπώς, και κατά την προεδρία Τραμπ, η προάσπιση της πρωτοκαθεδρίας της χώρας στη μεταψυχροπολεμική εποχή συνέχισε να αποτελεί τον κύριο σκοπό της

⁷⁴⁷ J. Pramuk, «Trump signs 'phase one' trade deal with China in push to stop economic conflict», CNBC, 16 Ιανουαρίου 2020, <https://www.cnbc.com/2020/01/15/trump-and-china-sign-phase-one-trade-agreement.html> και το πρωτότυπο κείμενο της Συμφωνίας Economic and Trade Agreement between the USA and the PRC-Phase One, Washington, 15 Ιανουαρίου 2020.

⁷⁴⁸ M. Burfisher, F. Lambert and T. Matheson, «NAFTA to USMCA: What is Gained?», IMF Working Paper, Μάρτιος 2019.

⁷⁴⁹ Department of Defense, Arctic Strategy, Office of the Under Secretary of Defense for Policy, Ιούνιος 2019.

⁷⁵⁰ W. J. Burns, «The U.S.-India Relationship Is Bigger Than Trump and Modi», The Atlantic, 22 Φεβρουαρίου 2020, <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2020/02/modi-and-trumps-effect-us-india-partnership/606949/>.

⁷⁵¹ «Trump Extends U.S. Sanctions Against Russia Over Crimea», The Moscow Times, 5 Μαρτίου 2019, <https://www.themoscowtimes.com/2019/03/05/trump-extends-us-sanctions-against-russia-over-crimea-a64711>.

⁷⁵² S. Cook, «Why Does Trump Keep Pardoning Turkey?», Politico, 28 Νοεμβρίου 2019, <https://www.politico.com/news/magazine/2019/11/28/trump-pardon-turkey-073704>.

⁷⁵³ S. Cagaptay and A. Taylor, «Turkey and Russia are not friends, despite appearances», The Hill, 16 Ιουνίου 2019, <https://thehill.com/opinion/international/448485-turkey-and-russia-are-not-friends-despite-appearances>.

αμερικανικής υψηλής στρατηγικής και, μάλιστα, εντάθηκε ως προς την ανασχετική της διάσταση έναντι της ρωσοκινεζικής ευθυγράμμισης.

Αναλόγως, η υψηλή στρατηγική της ΕΕ δεν υπέστη ουσιώδεις μεταβολές σε σχέση με τον δεύτερο κύκλο, διατηρώντας ως βασικό προσανατολισμό της την αναζωογόνηση του διεθνούς συστήματος και την εδραίωση της σταθερότητας και της επιρροής της στις γειτονικές περιφέρειες. Στην «Παγκόσμια Στρατηγική» της, που εκδόθηκε το 2016 στο πλαίσιο της αναβάθμισης της ΚΕΠΠΑ, η ΕΕ έθεσε ως στόχο την ανασυγκρότηση της παγκόσμιας διακυβέρνησης επί τη βάση της εξάπλωσης της δημοκρατίας, του κράτους δικαίου και των ανθρώπινων δικαιωμάτων καθώς και μέσω της επέκτασης των περιφερειακών συνεργασιών της σε όλο τον πλανήτη.⁷⁵⁴

Στο πλαίσιο του εκδημοκρατισμού της παγκόσμιας διακυβέρνησης και της στήριξης της κοινωνίας των πολιτών, υποστηρίχθηκε η μεταρρύθμιση του ΟΗΕ και της διεθνούς τάξης προς την κατεύθυνση «της λογοδοσίας, της αντιπροσωπευτικότητας, της ευθύνης, της αποτελεσματικότητας και της διαφάνειας». Συνδυαστικά, προτεραιοποιήθηκαν η «ασφάλεια της Ένωσης», η «αντοχή του κράτους και της κοινωνίας», η πολιτική επίλυση των συγκρούσεων και η ανθρωπιστική βοήθεια καθώς και η «συνεργασία μεταξύ περιφερειακών τάξεων». Παράλληλα, με τη διαρκή ενίσχυση της αλληλεπίδρασης με το NATO και τις ΗΠΑ, ορίστηκε ο στόχος της προώθησης πολυεπίπεδων συνεργασιών με κράτη που βρίσκονται στις παρακείμενες περιφέρειες και συνθέτουν μία αχανή γεωγραφική ζώνη δυνητικής επιρροής από την Κεντρική Ασία έως την Κεντρική Αφρική, ενώ ενισχύθηκαν οι συνεργασίες με τον Καναδά (CETA)⁷⁵⁵ και τις χώρες της Λατινικής Αμερικής και της Καραϊβικής (CELAC)^{756, 757}.

Ουσιαστικά, το περιεχόμενο της Παγκόσμιας Στρατηγικής δεικνύει ότι η Ένωση υιοθέτησε το αμερικανικό πρότυπο διασύνδεσης της εσωτερικής με την εξωτερική ασφάλεια, μέσω της εξαγωγής των αξιών της και του ευρωπαϊκού τρόπου ζωής στον κόσμο, εστιάζοντας, συγχρόνως, στην ανάσχεση, πρώτιστα, της Ρωσίας, και δευτερευόντως της Κίνας. Στην Ανατολική Ευρώπη και τον Καύκασο προωθήθηκε η

⁷⁵⁴ EEAS, A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy, Ιούνιος 2016.

⁷⁵⁵ European Commission, Comprehensive Economic and Trade Agreement (CETA), Negotiations and Agreements, <https://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ceta/>.

⁷⁵⁶ EEAS, EU-CELAC relations, Factsheets, 16 Ιουλίου 2018, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/13042/EU-CELAC%20relations.

⁷⁵⁷ EEAS, A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy, Ιούνιος 2016.

διασφάλιση της παραμονής της Ουκρανίας, της Μολδαβίας και της Γεωργίας στη δυτική σφαίρα επιρροής, μέσω Συμφωνιών Σύνδεσης που περιλαμβάνουν Εκτενείς και Ολοκληρωμένες Ζώνες Ελεύθερων Συναλλαγών⁷⁵⁸, ενώ συνάφθηκε Συνολική και Ενισχυμένη Εταιρική Σχέση με την Αρμενία⁷⁵⁹ και αναπτύχθηκε περισσότερο η διασύνδεση με τα κεντρασιατικά κράτη⁷⁶⁰. Παράλληλα, οι Βρυξέλλες στράφηκαν προς τη διαπεριφέρεια Ασίας-Ειρηνικού, ενισχύοντας τις σχέσεις τους με την ΕΚΝΑ, την Ιαπωνία και τη Ν. Κορέα, ενώ έδωσαν έμφαση στη διασφάλιση των δικαιωμάτων των ευρωπαϊκών παράκτιων κρατών στην Αρκτική και στην αύξηση της επιρροής τους στη διακυβέρνησή της^{761, 762}.

Το 2019, προτού πραγματοποιηθεί η αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου από την ΕΕ, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναθεώρησε τη στρατηγική της, εκδίδοντας την απολογιστική αναφορά της «Παγκόσμιας Στρατηγικής». Παρά την αναμονή του Brexit, η υψηλή στρατηγική της Ένωσης δεν έχασε τον δυναμισμό της, αλλά εντάθηκε προς την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων. Καταρχάς, δόθηκε έμφαση στην ορατότητα και την ανάδειξη της Ένωσης στη διεθνή πολιτική μέσω της επικράτησης της πολυμέρειας και της συλλογικής δράσης στις διεθνείς σχέσεις. Επιπλέον, ορίστηκε η ευρύτερη προώθηση της στρατιωτικής ανάπτυξης της Ένωσης, μέσω της εναρμονισμένης εξέλιξης των εθνικών αμυντικών δυνατοτήτων, ώστε να σχηματιστεί προοδευτικά μία «Ευρωπαϊκή Ένωση Ασφάλειας και Άμυνας», χωρίς αυτό να σημαίνει απομάκρυνση από το NATO. Παράλληλα, τέθηκαν ως προτεραιότητα οι συνεργασίες με την Τουρκία, τα κράτη του Κόλπου (ΣΣΚ), την Πρωτοβουλία της Κωνσταντινούπολης και την Ένωση για τη Μεσόγειο, με στόχο τη διαπεριφερειακή σταθερότητα. Πέραν της άμεσης γεωγραφικής περιμέτρου, η Επιτροπή έθεσε ως στόχο την εμβάθυνση των συνεργασιών της με περιοχές της ευρύτερης ζώνης μεταξύ Ασίας και Αφρικής (π.χ. Sahel, Κέρας της Αφρικής, Αφρικανική Ένωση) και εν γένει με όλο

⁷⁵⁸ EEAS, Ukraine and the EU, EU Relations with Country, 19 Μαΐου 2016, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/1937/ukraine-and-eu_en, EEAS, The Republic of Moldova and the EU, EU Relations with Country, 12 Μαΐου 2016, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/1538/republic-moldova-and-eu_en, EEAS, Georgia and the EU, EU Relations with Country, 2 Αυγούστου 2018, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/49070/georgia-and-eu_en.

⁷⁵⁹ EEAS, Armenia and the EU, EU Relations with Country, 11 Μαΐου 2016, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/896/armenia-and-eu_en.

⁷⁶⁰ EEAS, Central Asia, EU relations with Region, 17 Μαΐου 2016, https://eeas.europa.eu/regions/central-asia/2068/central-asia_en.

⁷⁶¹ The High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy, An integrated European Union policy for the Arctic, European Commission, Βρυξέλλες, 27 Απριλίου 2016.

⁷⁶² EEAS, A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy, Ιούνιος 2016.

τον κόσμο (π.χ. συνεργασία με τη Συμμαχία Ειρηνικού, τη MERCOSUR και την Κούβα).⁷⁶³

Συν τοις άλλοις, στην απολογιστική αναφορά του 2019, κατ' αναλογία της αμερικανικής υψηλής στρατηγικής, καταδείχθηκε η αναγκαιότητα για τη μη ανάδειξη περιφερειακών ηγεμόνων, που θα μπορούσαν να θέσουν σε κίνδυνο την επέκταση του πλέγματος των συνεργασιών της Ένωσης. Η Κίνα αποκλήθηκε «συστημικός ανταγωνιστής», που «αναδεικνύεται σε οικονομική και τεχνολογική υπερδύναμη», έναντι της οποίας προτάθηκε η συλλογική δράση με τις υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις του διεθνούς συστήματος, καθώς και η διαβούλευση με το Πεκίνο, προκειμένου να υπάρξει συστημική ισορροπία. Σε σχέση με τη Ρωσία, επισημάνθηκε η μη αναγνώριση της προσάρτησης της Κριμαίας και υποστηρίχθηκε η ορθότητα της εφαρμογής των σε βάρος της κυρώσεων, προκειμένου να «αποθαρρύνεται η διεκδικητικότητα της», αλλά δεν αποκλείστηκαν συνεργασίες σε άλλους τομείς όπου συμπίπτουν τα συμφέροντά των δύο πλευρών.⁷⁶⁴

Εν γένει, κατά το διάστημα 2014-2019, η ΕΕ διεύρυνε την εμβέλεια της υψηλής στρατηγικής της. Αφενός μεν, τάχθηκε υπέρ της προάσπισης και, ταυτόχρονα, της ανανέωσης της παγκόσμιας τάξης με βάση τις ευρωπαϊκές αξίες. Αφετέρου, ανέπτυξε την εξωτερική πολιτική της σε διεπίπεδη βάση, όπως η Ρωσία και η Κίνα. Δηλαδή, στόχευσε στην ενίσχυση της επιρροής της, τόσο στην άμεση περίμετρό της, όσο και στο επίπεδο του διεθνούς συστήματος, σε συνδυασμό με την όδευση για την αμυντική ένωση. Επομένως, η ΕΕ ισχυροποιήθηκε καλύπτοντας σημαντικά το διαχρονικό χάσμα μεταξύ των οικονομικών και των πολιτικών δυνατοτήτων της⁷⁶⁵. Συν τοις άλλοις, παρέμεινε ακλόνητα προσηλωμένη στη διατλαντική σχέση, που είναι ιδιαίτερα κρίσιμη για τον διεθνή καταμερισμό ισχύος και τη διεθνή ασφάλεια.

Ο τρίτος κύκλος αποτελεί την κορύφωση των αλληλεπιδράσεων των υψηλών στρατηγικών των δύο προηγμένων κύκλων, κατευθύνοντας συνολικά το διεθνές

⁷⁶³ EEAS, The European Union's Global Strategy. Three years on, looking forward, 2019. Αξια προσοχής είναι η επισήμανση στη σελ. 10 σε σχέση με την αποδοχή της ολοκλήρωσης στους τομείς της άμυνας και της εξωτερικής πολιτικής από τους πολίτες της Ένωσης. Σύμφωνα με δημοσκόπηση του Ευρωβαρόμετρου, «76% των ερωτηθέντων τάχθηκε υπέρ μίας κοινής πολιτικής άμυνας και ασφάλειας και 70% υπέρ μίας κοινής εξωτερικής πολιτικής». Επιπροσθέτως, σημαντική ήταν και η θετική γνώμη των ερωτηθέντων για κοινές πολιτικές στους τομείς του εμπορίου και της ενέργειας σε ποσοστά 71% και 74% αντίστοιχα.

⁷⁶⁴ Στο ίδιο.

⁷⁶⁵ Λ. Τσούκαλης, “Η Ευρώπη σε έναν κόσμο που αλλάζει. Το μεγάλο διακύβευμα”, *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τεύχος 17, Ιανουάριος-Μάρτιος 2010, σελ. 17-27.

σύστημα προς ένα πολυπολικό σχήμα διακυβέρνησης διπολικής κλίσης. Έπειτα από τις κυρώσεις, που επιβλήθηκαν από τις δυτικές δυνάμεις, στο πλαίσιο της ανάσχεσής της, η Ρωσία ανακατηύθυνε τη στρατηγική της προς την Ευρασία, εμβαθύνοντας τις συμμαχίες της με τα κράτη της ευρασιατικής ολοκλήρωσης και την Κίνα. Επιπλέον της διασυννοριακής ασφάλειας και της γεωπολιτικής υπεραξίας, που προσφέρει η Κίνα στην ευρασιατική ολοκλήρωση, η κινεζική αγορά κατέστη πρόσφορο έδαφος, για να εξισορροπηθούν οι απώλειες των κυρώσεων και να εξασφαλιστεί ένας εναλλακτικός προορισμός των εξαγωγών φυσικού αερίου. Παράλληλα με την εδραίωση της ΕΑΟΕ και την εναρμόνισή της με τον ΟΣΣΑ, η Μόσχα ακολούθησε τη στρατηγική της επέκτασης αξιοποιώντας την ευρασιατική ολοκλήρωση, για να διασυνδεθεί με νέους εταίρους (Βιετνάμ, Ιράν, Σιγκαπούρη, Σερβία, Μολδαβία και ΕΚΝΑ) και να επιχειρήσει διεισδύσεις, αποκτώντας περισσότερα γεωστρατηγικά ερείσματα κατά μήκος του διηπειρωτικού ευρασιατικού χώρου. Ένα από αυτά είναι και η Συρία, όπου η Μόσχα εδραίωσε τη θέση της με σκληρή ισχύ, πραγματοποιώντας, ωστόσο, στρατιωτική επέκταση. Σε οποιαδήποτε μορφή της (γεωπολιτική, γεωοικονομική, στρατιωτική), η επέκταση της Ρωσίας εμπλαισιώνεται σε σταθερή βάση από τη γεωοικονομική επέκταση της Κίνας μέσω της BRI, της οποίας η λειτουργία εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από την ΕΑΟΕ και τον ΟΣΣ. Ταυτόχρονα, η Ρωσία καθίσταται διαχρονικά μείζων παράγοντας στρατιωτικής εξισορρόπησης των ΗΠΑ στη διαπεριφέρεια Ευρασίας-Ειρηνικού, δεδομένου ότι το Πεκίνο επιχειρεί να ανακόψει την αμερικανική επέκταση στην περιοχή μεταξύ Νοτιοανατολικής Ασίας, Ινδικού και Ειρηνικού Ωκεανού. Γι' αυτό χρειάζεται, οπωσδήποτε, τη φιλία και τη στήριξη της Ρωσίας, ώστε να μην περικυκλωθεί.

Από την άλλη πλευρά, οι ΗΠΑ και η ΕΕ εναρμόνισαν βαθμιαία τις στρατηγικές τους, καθιστώντας τη δυτική συμμαχία εξαιρετικά συνεκτική. Σε συνέχεια της στρατηγικής της «Επέκτασης», που ακολουθήθηκε από τους προηγούμενους προέδρους, η Διοίκηση Ομπάμα συνέχισε τη διαπραγμάτευση των TPP και TTIP επιχειρώντας σε θεσμικές βάσεις τη γεωπολιτική και γεωοικονομική επέκταση των ΗΠΑ στην ευρατλαντική επικράτεια και τη διαπεριφέρεια Ασίας-Ειρηνικού. Κατά την περίοδο Τραμπ, παρότι η στρατηγική της επέκτασης περιορίστηκε, οι ΗΠΑ δεν απώλεσαν την ισχύ τους και, μέσω διμερών προσεγγίσεων, ενισχύθηκε σε αξιοσημείωτο βαθμό η στρατηγική της ανάσχεσης, πρώτιστα, έναντι της Κίνας και, δευτερευόντως, έναντι της Ρωσίας. Αναλόγως, και η ΕΕ ακολούθησε αταλάντευτα τη

στρατηγική ανάσχεσης της Ρωσίας, προκειμένου η τελευταία να μην προχωρήσει περαιτέρω προς την Ευρώπη, ενώ διεύρυνε την επιρροή της τόσο στην εξωτερική περίμετρό της, σχηματίζοντας έναν άξονα συνεργασιών μεταξύ Κεντρικής Ασίας και Κεντρικής Αφρικής, όσο και διεθνώς, επιδιώκοντας ευρύτερες συμπράξεις. Ενωμένη Ευρώπη και ΗΠΑ προάσπισαν και εμβάθυναν μέσω του NATO τη συμμαχική σχέση, που τις διασυνδέει επί δεκαετίες, αποδεικνύοντας πως η στρατηγική συμπόρευσή τους επιβιώνει παρά τις μεγάλες αλλαγές στη διεθνή πολιτική.

Η ευρασιατική υψηλή στρατηγική της Μόσχας προκάλεσε αλληλεπιδράσεις, που βελτίωσαν τη θέση της Ρωσίας στο διεθνές σύστημα ενισχύοντας και την κινεζική υψηλή στρατηγική. Η Ρωσία ισχυροποιήθηκε σημαντικά, εν συγκρίσει με την αποδυνάμωση που υπέστη κατά τα πρώτα μετασοβιετικά χρόνια, αλλά όχι αρκετά προκειμένου να αποτελέσει τον δεύτερο πόλο του διεθνούς συστήματος. Αναλόγως, η Κίνα αναδείχθηκε δεύτερη οικονομική δύναμη του κόσμου, αλλά δεν διαθέτει την απαραίτητη γεωπολιτική και στρατιωτική ισχύ, ώστε να διαδεχθεί τις ΗΠΑ στην παγκόσμια πρωτοκαθεδρία. Κατά συνέπεια, οι δύο χώρες αλληλοσυμπληρώνονται σχηματίζοντας από κοινού τον δεύτερο πόλο επιρροής στις διεθνείς σχέσεις, ο οποίος δεν είναι συμπαγής όπως η Σοβιετική Ένωση, ούτε συνεκτικός και βαθύς όπως το NATO. Μολαταύτα, Μόσχα και Πεκίνο διαθέτουν την ευελιξία να λειτουργούν αυτόνομα και να χαράσσουν τις υψηλές στρατηγικές τους σε διακριτά επίπεδα, έχοντας μη συγκρουόμενους και αλληλοενισχυόμενους σκοπούς. Η βιωσιμότητα του συγκεκριμένου σχηματισμού θα επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό την ανασύνθεση του διεθνούς συστήματος, συναρτήσει της αλληλενέργειας των υψηλών στρατηγικών των ευρασιατικών δυνάμεων με αυτές των δυτικών και, πρωτίστως, των ΗΠΑ, που παραμένουν το πιο ισχυρό υποκείμενο των διεθνών σχέσεων αντλώντας ισχύ από τη διεύρυνση και την εμβάθυνση της ευρατλαντικής ολοκλήρωσης και από τους συμμάχους τους στον Ειρηνικό.

Σύμφωνα με τα θεσμικά κείμενα των στρατηγικών τους, Ρωσία και Κίνα δεν αποσκοπούν στη διάλυση της παγκόσμιας τάξης, αλλά επί της αρχής επιδιώκουν τη μεταρρύθμισή της, επισημαίνοντας την αφοσίωσή τους στον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Κοινό τους πρόταγμα είναι το διεθνές σύστημα να καταστεί δικαιότερο και να διασφαλιστεί η ισότιμη μεταχείριση των κρατών. Ωστόσο, οι θέσεις τους διαφέρουν ως προς το εύρος των επιδιωκόμενων μεταρρυθμίσεων. Η Μόσχα ασκεί κριτική στη δυτική συμμαχία, επιδιώκοντας τον πλουραλισμό των λειτουργιών του ΟΗΕ και την

ενίσχυση του Συμβουλίου Ασφάλειας. Εν γένει, προωθεί τη συμμετοχή της στη διακυβέρνηση του διεθνούς συστήματος και σε διεθνείς συνεργασίες επιζητώντας την αναγνώρισή της ως ισότιμου εταίρου, πρώτιστα, των ΗΠΑ και, εν συνεχεία, της ΕΕ, υπογραμμίζοντας την επιρροή της στην ευρασιατική ολοκλήρωση. Αντίθετα, το Πεκίνο τονίζει πως χρειάζονται ευρύτερες μεταρρυθμίσεις, όχι μόνο στο επίπεδο του ΟΗΕ, αλλά και στους θεσμούς και τους κανόνες της παγκόσμιας οικονομικής διακυβέρνησης, ενώ προβάλλεται ως ηγέτιδα δύναμη του αναπτυσσόμενου κόσμου και προτείνει προς πάσα κατεύθυνση συνεργασίες για το κοινό καλό⁷⁶⁶· ακόμη και στην Αρκτική θεωρώντας εαυτόν ως «σχεδόν αρκτικό έθνος».

Επομένως, με βάση τη θεωρία του Waltz, οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των τεσσάρων δυνάμεων οδηγούν σε αλλαγές. Σε κάθε περίπτωση, η μεταρρυθμιστική ατζέντα της Ρωσίας είναι ηπιότερη από αυτήν της Κίνας και βρίσκεται, σύμφωνα με τη θεωρία του Gilpin, στο μεταίχμιο της «αλλαγής αλληλεπιδράσεων» και της «αλλαγής διακυβέρνησης (συστημικής αλλαγής)»⁷⁶⁶. Αντίθετα, με βάση τη συγκεκριμένη θεωρία, η μεταρρυθμιστική στοχοθεσία της Κίνας διαφοροποιείται σημαντικά και εμπίπτει πλήρως εντός του φάσματος της «αλλαγής διακυβέρνησης», με δυναμική που δεν αποκλείει μία μελλοντική προσπάθεια για μία γενικευμένη «συστημική αλλαγή», που θα επιφέρει την ένταση των αλληλεπιδράσεων της υψηλής στρατηγικής της με αυτής των ΗΠΑ, ενδεχόμενα και με της ΕΕ.

Κατ' επέκταση, η ρωσική υψηλή στρατηγική σε σχέση με την εξέλιξη της παγκόσμιας τάξης βρίσκεται εγγύτερα στις στρατηγικές των ΗΠΑ και της ΕΕ, που προασπίζονται τη διεθνή οργάνωση. Το γεγονός αυτό δύναται να αποτελέσει τη βάση, προκειμένου οι ΗΠΑ να προσεγγίσουν τη Ρωσία, ώστε να αποτρέψουν ενδεχόμενη προσπάθεια της Κίνας να διεκδικήσει την πλανητική πρωτοκαθεδρία. Σε ανάλυσή του για τη ρωσική πολιτική των ΗΠΑ, ο Παπασωτηρίου παραθέτει αναφορά του Γουόλτ, που προειδοποιεί ότι η Ρωσία ωθείται προς την Κίνα εξαιτίας επιλογών της Ουάσινγκτον, ενώ αναφέρει, αναλόγως, πως οι Ηνωμένες Πολιτείες θα μπορούσαν μελλοντικά να αντιμετωπίσουν την Κίνα, εφόσον «κρατούσαν τη Ρωσία μακριά της»⁷⁶⁷. Ενδεχόμενα, η αντίληψη αυτή παρακίνησε τον Πρόεδρο Τραμπ να εκφράσει

⁷⁶⁶ Σχετικά με τα τρία είδη αλλαγών της θεωρίας του R. Gilpin βλέπε στην εισαγωγή του παρόντος κεφαλαίου.

⁷⁶⁷ Χ. Παπασωτηρίου, *Η Αμερικανική Πολιτική από τον Φράνκλιν Ρούζβελτ στον Ντόναλντ Τραμπ*, Ποιότητα, Αθήνα, 2019, σελ. 628-629.

δημόσια και σε έντονο ύφος τη δυσaráσκειά του για τη διαρκή χειροτέρευση των σχέσεων με τη Ρωσία, αποδίδοντάς την σε «πολυετή ανοησία» από την πλευρά των ΗΠΑ⁷⁶⁸. ίσως σκεφτόταν, μεταξύ άλλων, ότι Ρωσία και ΗΠΑ στάθηκαν μαζί σε δύο παγκόσμιους πολέμους. Στην περίπτωση, κατά την οποία οι Ηνωμένες Πολιτείες ανέστειλαν τη στρατηγική ανάσχεσης-επέκτασης έναντι της Ρωσίας, εφαρμόζοντας τη στρατηγική των εξισορροπήσεων είτε στην πορεία και των συμμαχιών, θα επηρεάζονταν, ασφαλώς, ο διεθνής καταμερισμός ισχύος και η διακυβέρνηση του διεθνούς συστήματος, όμως τα αποτελέσματα θα ήταν ιδιαίτερα θετικά. Οι κύκλοι των στρατηγικών ανάσχεσης-επέκτασης θα τερματίζονταν και θα μπορούσε να δημιουργηθεί, κατά μήκος του Βορείου Ημισφαιρίου, μία ζώνη συνεργασίας, ασφάλειας και ευημερίας μεταξύ κυρίαρχων υποκειμένων, η οποία θα ωφελούσε την ανθρωπότητα.

Η άλλη εκδοχή της εξέλιξης των αλληλεπιδράσεων των υψηλών στρατηγικών των τεσσάρων δυνάμεων, η οποία χάνει διαρκώς έδαφος με βάση τα πραγματικά περιστατικά, είναι πως η ευρασιατική ολοκλήρωση δεν θα πετύχει και η Ρωσία θα αποδυναμωθεί. Συγκεκριμένα, έχει διατυπωθεί η άποψη πως οι πρώην σοβιετικές χώρες, που βρίσκονται εκτός ΕΑΟΕ και ΕΕ θα κλίνουν προς τη δεύτερη ή προς την Κίνα, ανάλογα με τη γεωγραφική τους θέση και τη διείσδυση που έχουν πραγματοποιήσει οι Βρυξέλλες και το Πεκίνο, με αποτέλεσμα η ΕΑΟΕ να οδηγηθεί σε αδιέξοδο⁷⁶⁹. Επίσης, προβάλλεται το επιχείρημα ότι τα κράτη της ΕΑΟΕ δεν θα έχουν επαρκή πολιτισμική συνοχή μελλοντικά, γιατί η νέα γενιά τείνει προς την Ευρώπη και δεν έχει τις προσλαμβάνουσες της ΕΣΣΔ⁷⁷⁰. Όσον αφορά την Κίνα υποστηρίζεται πως

⁷⁶⁸ S. Glasser, «Trump Begins Summit with Tweet Criticizing Past U.S. Presidents», *The New Yorker*, 16 Ιουλίου 2018, <https://www.newyorker.com/news/current/trump-putin-helsinki> και Donald J. Trump, 45th President of the United States of America, «Our relationship with Russia has NEVER been worse thanks to many years of U.S. foolishness and stupidity and now, the Rigged Witch Hunt!», Twitter profile, 16 Ιουλίου 2018, <https://twitter.com/realdonaldtrump/status/1018738368753078273>. Πιθανώς, ο Αμερικανός Πρόεδρος δεν κατόρθωσε να προχωρήσει την προσέγγισή του εξαιτίας των αιτιάσεων από την πλευρά των Δημοκρατικών περί διασύνδεσής του με ενδεχόμενη απόπειρα ρωσικής ανάμειξης στις προεδρικές εκλογές του 2016, η οποία, όμως, δεν αποδείχθηκε στο πλαίσιο σχετικής έρευνας. Βλ. σχετικά, M. Chalfant, «Trump warned Russia's foreign minister against election interference, White House says», *The Hill*, 10 Δεκεμβρίου 2019, <https://thehill.com/homenews/administration/473979-trump-warned-russias-foreign-minister-against-election-interference> και «Donald Trump's joking reprimand to Putin: 'Don't meddle in the 2020 election'», *BBC*, 28 Ιουνίου 2019, <https://www.bbc.com/news/av/world-us-canada-48797795/donald-trump-s-joking-reprimand-to-putin-don-t-meddle-in-the-2020-election>.

⁷⁶⁹ V. Samokhvalov, «The new Eurasia: post-Soviet space between Russia, Europe and China», *European Politics and Society*, Vol. 17, No. 51, 2016, σελ. 82-96.

⁷⁷⁰ A. Skriba, «Russian Strategy towards the Post-Soviet Space in Europe: Searching for Balance between Economy Security, and Great Power Attractiveness», *Strategic Analysis*, Vol. 40, No. 6, 2016, σελ. 604-618.

έχει διεισδύσει στη Ρωσία και την Κεντρική Ασία, τόσο οικονομικά, όσο και πολιτιστικά, γι' αυτό η Μόσχα θα καταστεί, μοιραία, «δορυφόρος» του Πεκίνου⁷⁷¹.

Εντούτοις, απαισιόδοξες εκτιμήσεις για την ευρασιατική ολοκλήρωση έχουν πραγματοποιηθεί προτού ακόμη υπογραφεί η ΣΕΑΟΕ, αλλά διαψεύστηκαν. Χαρακτηριστικά, θεωρούνταν πως η δημιουργία της ΕΑΟΕ ήταν πιθανό να ανασταλεί, διότι οι Ναζαρμπάγιεφ και Λουκασένκο θα ήταν αρνητικοί στα «ηγεμονικά» σχέδια της Ρωσίας εξαιτίας της Κριμαίας⁷⁷². Όμως, η ΕΑΟΕ έγινε πραγματικότητα και κατέγραψε θετικά αποτελέσματα, τόσο στη σφαίρα της οικονομίας, όσο και στις εξωτερικές σχέσεις, ενώ ο Ναζαρμπάγιεφ ανέλαβε επίτιμος Πρόεδρος του Ανωτάτου Συμβουλίου⁷⁷³. Ο Λουκασένκο, δε, ως προεδρεύων της Ένωσης το 2020, όρισε ως στόχους τη βαθύτερη ολοκλήρωση, την ανάθεση περισσότερων υπερεθνικών αρμοδιοτήτων στην Επιτροπή, τη διασφάλιση της εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου στις εθνικές έννομες τάξεις και τη διάχυση του ευρασιατικού εγχειρήματος στη συνείδηση των πολιτών, που φαίνεται ότι διάκινεται θετικά στην Ένωση⁷⁷⁴, ενώ εξήγγειλε και την επέκταση των εξωτερικών συνεργασιών με τον ΟΣΣ, την ΕΚΝΑ, τον ΠΟΕ και τις BRICS⁷⁷⁵.

Αναλόγως, με βάση τα όσα εκτέθηκαν στην παρούσα εργασία, δεν υφίσταται ενδεχόμενο μετατροπής της Ρωσίας σε όργανο της Κίνας. Η Ρωσία συνιστά τον στρατιωτικό εξισορροπιστή των ΗΠΑ στη διαπεριφέρεια Ευρασίας-Ειρηνικού, παρότι έχει μειώσει τις αμυντικές της δαπάνες⁷⁷⁶, εν αντιθέσει με την Κίνα που τις αυξάνει σε

⁷⁷¹ «The junior partner. How Vladimir Putin's embrace of China weakens Russia», The Economist, 25 Ιουλίου 2019, <https://www.economist.com/briefing/2019/07/25/how-vladimir-putins-embrace-of-china-weakens-russia>.

⁷⁷² A. Barbashin, «A Eurasian Union No More? What the Ukraine crisis could mean for Putin's grand Eurasian project», The National Interest, 23 Απριλίου 2014, <https://nationalinterest.org/feature/eurasian-union-no-more-10296?page=0%2C1>.

⁷⁷³ EEC, Heads of EAEU States expressed their striving to join ranks of the leaders of global growth and civilizational progress, News and Events, 29 Μαΐου 2019, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/29-05-2019-5.aspx>.

⁷⁷⁴ Σύμφωνα με έρευνα της Ευρασιατικής Τράπεζας Ανάπτυξης οι πολίτες στηρίζουν πλειοψηφικά την ΕΑΟΕ. Βλ. σχετικά. Centre for Integration Studies, «EDB Integration Barometer – 2017», Report 46, Eurasian Development Bank, Saint-Petersburg, 2017 και E. Vinokurov, «Eurasian Economic Union: Current state and preliminary results», *Russian Journal of Economics*, Vol. 3, No. 1, 2017, σελ. 54-70.

⁷⁷⁵ EEC, Address by Alexander Lukashenko, President of the Republic of Belarus and Chairman of the SEEC, to Heads of the Eurasian Economic Union Member States, News and Events, 9 Ιανουαρίου 2020, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/09-01-2020-1.aspx>.

⁷⁷⁶ M. Kofman, «Russian defense spending is much larger, and more sustainable than it seems», Defencenews, 3 Μαΐου 2019, <https://www.defensenews.com/opinion/commentary/2019/05/03/russian-defense-spending-is-much-larger-and-more-sustainable-than-it-seems/>.

σταθερή βάση⁷⁷⁷. Ακόμη και αν η Κίνα καταστεί ισχυρότερη στρατιωτικά στο μέλλον και εξελιχθεί σε απειλή, η Ρωσία και οι σύμμαχοί της στην ΕΑΟΕ και τον ΟΣΣΑ μαζί με τις ΗΠΑ θα μπορούσαν να προχωρήσουν σε εναρμονισμένη ανάλυση και να την εγκλωβίσουν· εφόσον, βέβαια, η Ουάσινγκτον αποφάσιζε να αλλάξει τη στρατηγική της απέναντι στη Μόσχα (βλ. χάρτη 5.9). Η Κίνα έχει ανάγκη τη Ρωσία, διότι δίχως αυτήν και τα υπόλοιπα κράτη της ευρασιατικής ολοκλήρωσης δεν θα μπορέσει να προαγάγει την BRI, ούτε θα δύναται να εφοδιαστεί με φυσικό αέριο μέσω της σταθερής ζώνης της ρωσικής επικράτειας. Η Ρωσία ξεπερνά τις στρεβλώσεις των κυρώσεων και διαφαίνεται ότι θα επιστρέψει στην ανάπτυξη μελλοντικά, καθότι οι μακροοικονομικές προβλέψεις για την επόμενη 30ετία είναι αισιόδοξες (6^η οικονομία στον κόσμο το 2050)⁷⁷⁸, δεδομένου ότι θα προωθηθούν μεταρρυθμίσεις που θα απεξαρτήσουν τη ρωσική οικονομία από τα έσοδα του φυσικού αερίου και του πετρελαίου⁷⁷⁹. Όπως όλα δείχνουν, κατά την ίδια περίοδο, η Κίνα θα έχει αναρριχηθεί στην πρώτη θέση των οικονομικών δυνάμεων του κόσμου και θα απειλείται από την Ινδία η οποία θα την έχει ξεπεράσει προ πολλού πληθυσμιακά⁷⁸⁰. Συνεπώς, η Κίνα θα έχει ανάγκη τη στήριξη της Ρωσίας και στο απώτερο μέλλον· πολλώ μάλλον όταν θα χρειαστεί να εξισορροπήσει την Ινδία είτε να επιδιώξει την ανάλυσή της, τόσο εντός του ΟΣΣ, όσο και σε διαπεριφερειακό επίπεδο. Και τότε, όμως, η Ρωσία και η ΕΑΟΕ θα μπορέσουν να λειτουργήσουν αντίστροφα, δηλαδή ως έρεισμα προκειμένου η Ινδία να ανέλθει στην κορυφή. Εύστοχα οι S. Charap, J. Drennan και P. Νοέλ επισημαίνουν πως Ρωσία

⁷⁷⁷ H. Ellyatt, «Russia drops out of top 5 global military spenders while US and China up the ante», CNBC, 29 Απριλίου 2019, <https://www.cnbc.com/2019/04/29/russia-drops-out-of-top-5-global-military-spenders.html>.

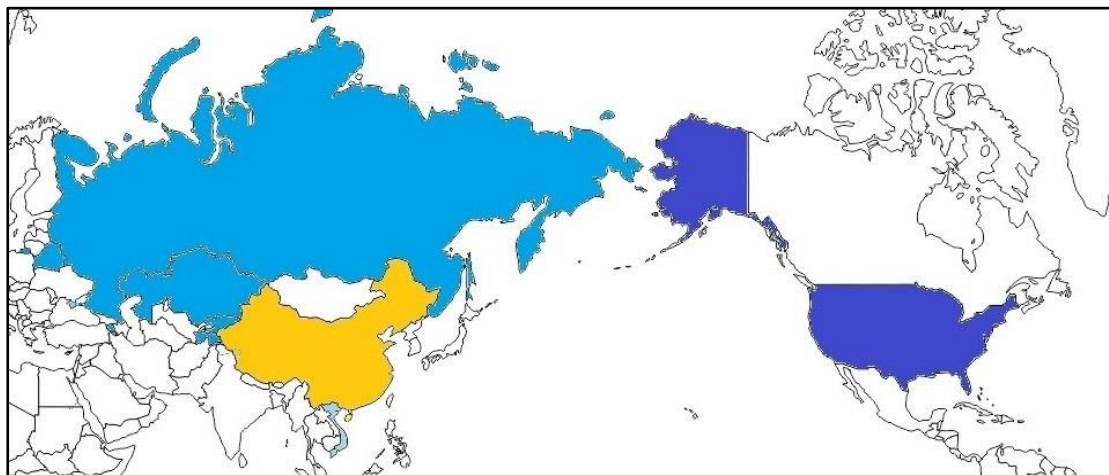
⁷⁷⁸ PWC, «The Long View How will the global economic order change by 2050?», The World in 2050, Φεβρουάριος 2017, <https://www.pwc.com/gx/en/world-2050/assets/pwc-the-world-in-2050-full-report-feb-2017.pdf>, σελ. 4. Σε άλλη στατιστική ανάλυση υπολογίζεται πως από το 2030 η ρωσική οικονομία θα βρίσκεται στην 6^η θέση, ενώ η κινεζική στην 1^η. Βλ. σχετικά, Statista, The 15 countries with the highest gross domestic product (GDP) in 2030, Statista Research Department, Αύγουστος 2019, <https://www.statista.com/statistics/271724/forecast-for-the-countries-with-the-highest-gross-domestic-product-gdp-in-2030/>.

⁷⁷⁹ A. Kudrin and E. Gurvich, «A new growth model for the Russian economy», *Russian Journal of Economics*, Vol. 1, Is. 1, Μάρτιος 2015, σελ. 30-54 και President of Russia, Meeting with Accounts Chamber Chairman Alexei Kudrin. The President held a meeting with Chairman of the Accounts Chamber of the Russian Federation Alexei Kudrin, Events, 14 Ιανουαρίου 2020, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/62578> καθώς και President of Russia, Presidential Address to the Federal Assembly. The President of Russia delivered the Address to the Federal Assembly, 15 Ιανουαρίου 2020, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/62582>.

⁷⁸⁰ Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη ανάλυση, το 2050 η Κίνα θα εξακολουθεί να έχει τη μεγαλύτερη οικονομία του πλανήτη, ενώ η Ινδία τη 2^η. Βλ. PWC, «The Long View How will the global economic order change by 2050?», The World in 2050, Φεβρουάριος 2017, <https://www.pwc.com/gx/en/world-2050/assets/pwc-the-world-in-2050-full-report-feb-2017.pdf>, σελ. 4 και για τον πληθυσμό στο United Nations, World Population Prospects 2019 Highlights, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, New York, 2019, σελ. 14.

και Κίνα έχουν διαψεύσει τις εκτιμήσεις περί «σύγκρουσης» μεταξύ τους και λειτουργούν με όρους «ισοτιμίας», η οποία «μένει» να διαρκέσει σε βάθος χρόνου⁷⁸¹.

Χάρτης 5.9: Δυνητική ζώνη συνεργασίας ΕΑΟΕ-ΗΠΑ και η Κίνα

Πηγή: Διαμορφωμένος από τον συγγραφέα σύμφωνα με τον αυθεντικό «κενό» χάρτη του d-maps.com, https://d-maps.com/carte.php?num_car=3503&lang=en

Εν κατακλείδι, ακόμη κι όταν τα στρατιωτικά, οικονομικά και πληθυσμιακά δεδομένα μεταβληθούν, η υψηλή στρατηγική της Ρωσίας θα συνεχίσει να αλληλεπιδρά με τις υψηλές στρατηγικές των ισχυρότερων δυνάμεων του πλανήτη, συνδιαμορφώνοντας την παγκόσμια τάξη. Το διαπεριφερειακό σύμπλεγμα της Ευρασίας, το μεγαλύτερο τμήμα της οποίας ταυτίζεται με τη Ρωσική Ομοσπονδία, θα συνεχίσει να διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο στην παγκόσμια ισορροπία ισχύος⁷⁸². Γι' αυτό η στρατηγική της Ρωσίας είναι φύσει ευρασιατική και δεν γίνεται να αλλάξει, παρά μόνο αν το ρωσικό κράτος αποφάσιζε να αναστείλει το κυριαρχικό του δικαίωμα να χαράσσει στρατηγική. Σε αυτήν την περίπτωση, όμως, θα υποβάθμιζε τη θέση του στο διεθνές σύστημα και θα πρόσφερε τη δυνατότητα σε άλλον δρώντα, που θα έσπευδε να καλύψει το «κενό εξουσίας»⁷⁸³ που θα δημιουργούνταν, να βελτιώσει τη δική του θέση και να διεκδικήσει τον ανασχηματισμό της παγκόσμιας τάξης.

⁷⁸¹ S. Charap, J. Drennan and P. Noël, "Russia and China: A New Model of Great-Power Relations", *Survival Global Politics and Strategy*, Vol. 59, No. 1, Φεβρουάριος-Μάρτιος 2017, σελ 25-42.

⁷⁸² Για τη γεωγραφική σύμπτωση Ρωσίας-Ευρασίας βλέπε στην αρχή του παρόντος υποκεφαλαίου (5.3) τη θεωρία του Mackinder.

⁷⁸³ Ο Α. Tsygankov αναφέρει πως «η υποχώρηση της Ρωσίας από την περιοχή» δημιουργεί «κενό ασφάλειας», το οποίο μπορεί να προκαλέσει την ευρύτερη αποσταθεροποίηση της Ευρασίας, γι' αυτό υποστηρίζει την επανενεργοποίησή της ως «περιφερειακής μεγάλης δύναμης». Βλ. σχετικά, Α. Tsygankov, "The Heartland no more: Russia's weakness and Eurasia's meltdown", *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 3, Is. 1, 2012, σελ. 1-9.

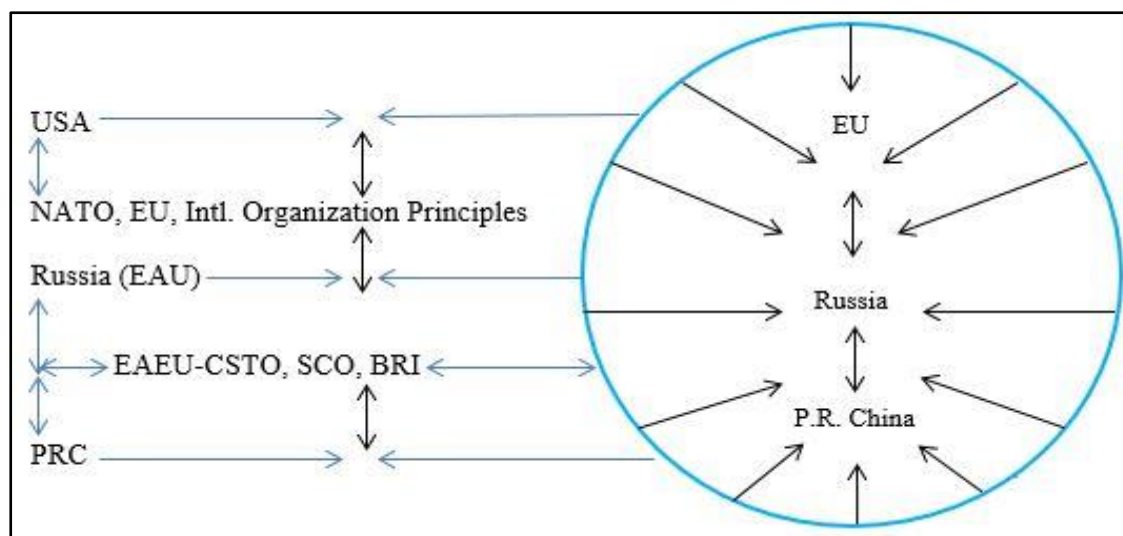
5.4 Συμπέρασμα

Η ταύτιση της ευρασιατικής ολοκλήρωσης με τη ρωσική υψηλή στρατηγική διαπιστώνεται στον στρατιωτικό και τον πολιτικό τομέα. Το συμπέρασμα αυτό εξάγεται, λαμβάνοντας υπόψη τις ακόλουθες θεωρητικές προσεγγίσεις υψηλής στρατηγικής: Πρώτον, του Παπασωτηρίου, περί της σύστασης διεθνών οργανισμών από πλευράς των μεγάλων δυνάμεων ως μέσων προσέλκυσης συμμάχων και ενίσχυσης της επιρροής τους. Δεύτερον, του Kennedy, σχετικά με τον συνδυασμό στρατιωτικών και μη στρατιωτικών μέσων για την εξυπηρέτηση των εθνικών συμφερόντων ενός κράτους. Τρίτον, του Hart, σε σχέση με την αξιοποίηση της συνολικής ισχύος που διαθέτει κάθε έθνος είτε και σχηματισμοί εθνών με στόχο την επικράτηση έναντι του αντιπάλου. Μέσω των ανωτέρω προσεγγίσεων ερμηνεύεται αναλόγως η στρατιωτική παρουσία της Ρωσίας στις χώρες της ΕΑΟΕ και η εμπλαίσωση της οικονομικής ολοκλήρωσης από τη συνεργασία των κρατών-μελών τους τομείς της άμυνας και της ασφάλειας στο πλαίσιο του ΟΣΣΑ. Η διασύνδεση ευρασιατικής οικονομικής ολοκλήρωσης και στρατιωτικής συνεργασίας εντοπίζεται και σε χώρες, που διασυνδέονται με την ΕΑΟΕ χωρίς να είναι μέλη της.

Η ευρασιατική υψηλή στρατηγική της Μόσχας διαμορφώθηκε και αναπτύχθηκε σύμφωνα με το διεθνές σύστημα και τη σύγχρονη παγκόσμια τάξη. Το δεύτερο αυτό συμπέρασμα εδράζεται στη θεωρία υψηλής στρατηγικής των Platias και Koliopoulos, οι οποίοι εξηγούν πως η υψηλή στρατηγική κάθε κράτους χαράσσεται σύμφωνα με τον διεθνή καταμερισμό ισχύος και τη διακυβέρνηση των πολιτικών και οικονομικών σχέσεων των υποκειμένων του διεθνούς συστήματος. Η ρωσική υψηλή στρατηγική της ευρασιατικής ολοκλήρωσης απέρρευσε από τις σύγχρονες διεθνείς συνθήκες και εξελίχθηκε σε βάθος χρόνου, προκειμένου να τις ανταγωνιστεί. Κατά τον Waltz, η διεθνής τάξη αναδιαμορφώθηκε μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ αντανakλώντας την υψηλή στρατηγική των ΗΠΑ, που ηγήθηκαν της παγκόσμιας οικονομικής ολοκλήρωσης και της στενότερης διεθνούς πολιτικής συνεργασίας. Όπως επισήμανε ο Gilpin, μέσω της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας ευνοήθηκαν και εδραιώθηκαν περιφερειακοί σχηματισμοί οικονομικής και πολιτικής ολοκλήρωσης, προκειμένου να προαχθούν τα εθνικά συμφέροντα των ηγέτιδων δυνάμεων κάθε περιφέρειας. Αναλόγως έπραξε και η μεταψυχροπολεμική Ρωσία, όπως προβλέφθηκε από τον Watson, ο οποίος εστίασε στην πολιτική στοχοθεσία και την ισχύ των οργανισμών ολοκλήρωσης.

Η Ρωσική Ομοσπονδία αφομοιώθηκε στη νέα παγκόσμια τάξη υιοθετώντας το επικρατούν μοντέλο ολοκλήρωσης και προωθώντας μέσα από αυτό, δηλαδή μέσω της ευρασιατικής ολοκλήρωσης, τους εθνικούς της στόχους. Ο Waltz εξήγησε με τη θεωρία του ότι τα κράτη αλληλεπιδρούν ακολουθώντας τα πρότυπα των πιο ισχυρών δυνάμεων και, αντιστρόφως, πως το πιο ισχυρό υποκείμενο ασκεί επιρροές προς όλους, παράγοντας διαμορφωτικές επιδράσεις στη διάρθρωση και τη λειτουργία του συστήματος. Σε αυτές ακριβώς τις θέσεις βρέθηκαν μεταψυχροπολεμικά, αντιστοίχως, η Ρωσία και οι ΗΠΑ, με την Ουάσινγκτον να είναι διασυνδεδεμένη με τις Βρυξέλλες και να εμβαθύνουν τις σχέσεις τους διαρκώς εις βάθος χρόνου, καθώς η Μόσχα αναζητούσε ανάλογα ερείσματα επιλέγοντας τη δημιουργία των ευρασιατικών οργανισμών και την ευθυγράμμισή της με την Κίνα. Κατ' επέκταση, το σχήμα του Waltz, στο οποίο δεικνύονται οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των υποκειμένων του διπολικού συστήματος (βλ. σχήμα 5.1), δεικνύει τροποποιούμενο τη μεταψυχροπολεμική εξέλιξη του διεθνούς συστήματος.

Σχήμα 5.3 Το τρίγωνο των ευρασιατικών οργανισμών στο διεθνές σύστημα⁷⁸⁴

Προσαρμογή: Κ. Μαργαρίτου, 2017, 2018

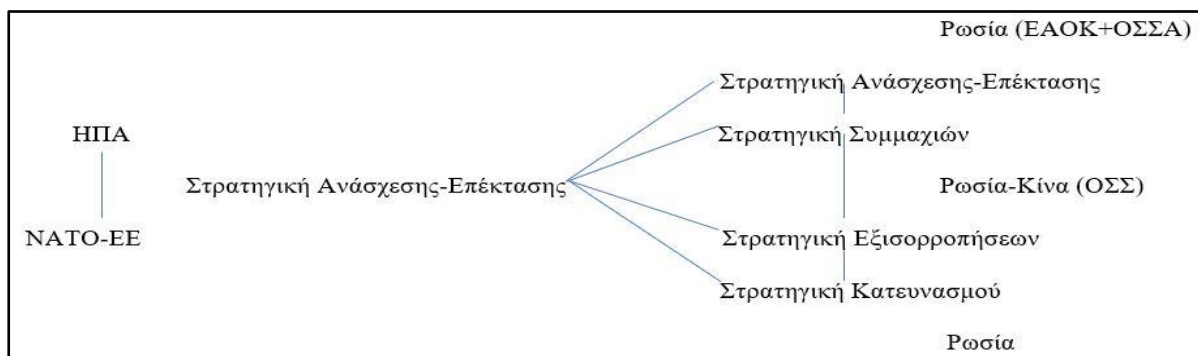
Όπως αποτυπώνεται στο σχήμα 5.3, οι ΗΠΑ διατήρησαν την ισχύ τους και κατήλυναν το διεθνές σύστημα μαζί με την ΕΕ, η οποία προήγαγε την ολοκλήρωσή της προστατευόμενη από το ΝΑΤΟ. Στον αντίποδα, η Ρωσία ανέπτυξε την ευρασιατική

⁷⁸⁴ Το σχήμα έχει αντληθεί πρωτογενώς από τον Waltz, όπως και το αντίστοιχο υπ. αριθ. 5.1 στο παρόν κεφάλαιο, και έχει αναπτυχθεί από τον συγγραφέα. Στην πιο απλουστευμένη έκδοσή του έχει συμπεριληφθεί σε προσωπικές δημοσιεύσεις και έχει παρουσιαστεί σε συνέδρια του ΙΔΟΣ (2017) και του ΙΔΙΣ (2018).

ολοκλήρωση στους τομείς της οικονομίας, της στρατιωτικής συνεργασίας και της ασφάλειας, αντιστοίχως, μέσω της ΕΑΟΕ και του ΟΣΣΑ (οιονεί ΕΑΕ), που ευθυγραμμίστηκαν με την Κίνα και τον ΟΣΣ συνθέτοντας το τρίγωνο των ευρασιατικών οργανισμών. Ειδικότερα, η ΕΑΟΕ και ο ΟΣΣ συνέστησαν τη βάση της BRI, επισφραγίζοντας τη στρατηγική σχέση Ρωσίας και Κίνας. Ως εκ τούτου, οι τέσσερις δυνάμεις και οι σύμμαχες αυτών χώρες συνέθεσαν ένα πολυπολικό σύστημα διπολικής κλίσης. Ο ευρατλαντικός πόλος έχει βαθιά και πολυεπίπεδη διασύνδεση μεταξύ των υποκειμένων του, ενώ ο ευρασιατικός δεν διαθέτει ανάλογη εσωτερική συνοχή, αλλά αναπτύσσεται τεχνικά κατά τα πρότυπα του πρώτου. Ο ευρατλαντικός πόλος συνιστά τον πυλώνα της παγκόσμιας τάξης, αλλά ο ευρασιατικός έχει ως στόχο τον μετασχηματισμό της διεκδικώντας τη γεωπολιτική αναβάθμιση της Ρωσίας και τη γεωοικονομική επέκταση της Κίνας.

Η διαμόρφωση της παγκόσμιας τάξης εξαρτάται από τις αλληλεπιδράσεις των υψηλών στρατηγικών. Από το 1991 έως το 2019 διακρίνονται τρεις κύκλοι αλληλεπιδράσεων των υψηλών στρατηγικών των τεσσάρων δυνάμεων. Χαρακτηριστικό τους είναι ότι η στρατηγική της ανάσχεσης-επέκτασης, ασκούμενη σε οποιαδήποτε διάστασή της, πολιτική, οικονομική ή στρατιωτική, διαδρά με την αντίστοιχη στρατηγική ανάσχεσης-επέκτασης του υποκειμένου που υφίσταται τις συνέπειες της στρατηγικής του πρώτου, προκαλώντας υποστηρικτικά την ενεργοποίηση των άλλων τριών στρατηγικών. Δηλαδή, παρατηρείται μία διαρκής αλληλεπίδραση των υψηλών στρατηγικών ΗΠΑ, ΕΕ, Ρωσίας και Κίνας, κατά το υπόδειγμα του σχήματος 5.2, που εξειδικεύεται διαχρονικά ως ακολούθως.

Σχήμα 5.2.1: Ο πρώτος κύκλος

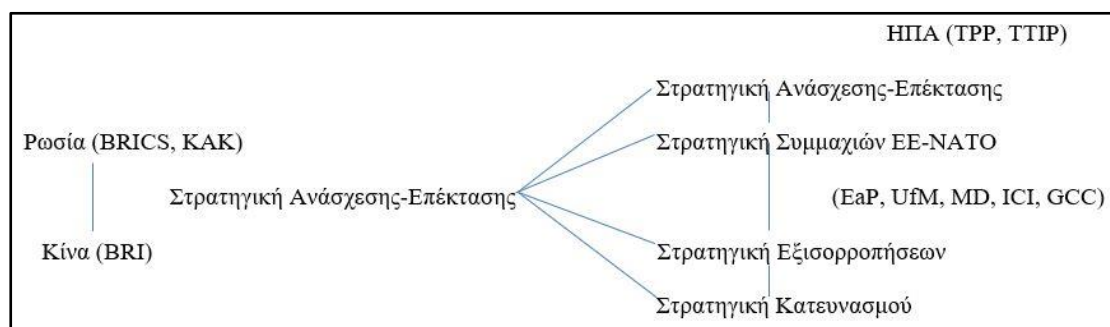

Ο πρώτος κύκλος αφορά την περίοδο 1991-2008 (βλ. σχήμα 5.2.1). Η στρατηγική ανάσχεσης των ΗΠΑ συνεχίστηκε και μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου

και προσέλαβε επεκτατικά χαρακτηριστικά, αφενός μεν, μέσω του NATO στην Ευρώπη, αφετέρου, σε παγκόσμιο επίπεδο, μέσω της διασύνδεσης της εσωτερικής με την εξωτερική ασφάλεια. Αναλόγως, η Ενωμένη Ευρώπη θεώρησε δυνητική την επαναφορά της Ρωσίας στη διεθνή πολιτική και εφάρμοσε στρατηγική ανάσχεσης-επέκτασης στην ανατολική ευρωπαϊκή επικράτεια, ευθυγραμμιζόμενη με αυτήν της Συμμαχίας. Αρχικά, η Μόσχα συμβιβάστηκε με την υπεροχή των δυτικών δυνάμεων και, ειδικότερα, την κυριαρχία των ΗΠΑ, όμως ποτέ δεν επιδίωξε την ενσωμάτωσή της στο δυτικό στρατόπεδο. Απεναντίας, από το 1995-1996 διαμόρφωσε σταδιακά τις βάσεις για να αναπτύξει τη δική της – ευρασιατική – στρατηγική ανάσχεσης-επέκτασης, μέσω της αναζήτησης συμμάχων από τη δεξιαμενή της ΚΑΚ και του εξισορροπητικού ερείσματος που βρήκε στην Κίνα και τον σχηματισμό των «Πέντε της Σαγκάης».

Μεταξύ 1999-2003, η απώλεια ισχύος στην Ανατολική Ευρώπη και η αποδοχή της μεταψυχροπολεμικής νίκης του NATO και της ΕΕ, με την ένταξη των πρώην κομμουνιστικών και σοβιετικών κρατών στους κόλπους τους, αποτέλεσε στοιχείο κατευνασμού. Εντούτοις, κατά το μεσοδιάστημα (2000-2001), εδραιώθηκαν η θεσμική βάση της ευρασιατικής ολοκλήρωσης και η ενεργοποίηση της Κίνας στο πλευρό της Ρωσίας με την ίδρυση της ΕΑΟΚ, του ΟΣΣΑ και του ΟΣΣ. Δηλαδή, παρά τις απώλειες στην Ανατολική Ευρώπη, η ρωσική υψηλή στρατηγική εντάθηκε το 2008 με στρατιωτική ανάσχεση-επέκταση κατά την επέμβαση στη Γεωργία, αναστέλλοντας την προώθηση της ευρατλαντικής ολοκλήρωσης στον Καύκασο.

Σχήμα 5.2.2: Ο δεύτερος κύκλος

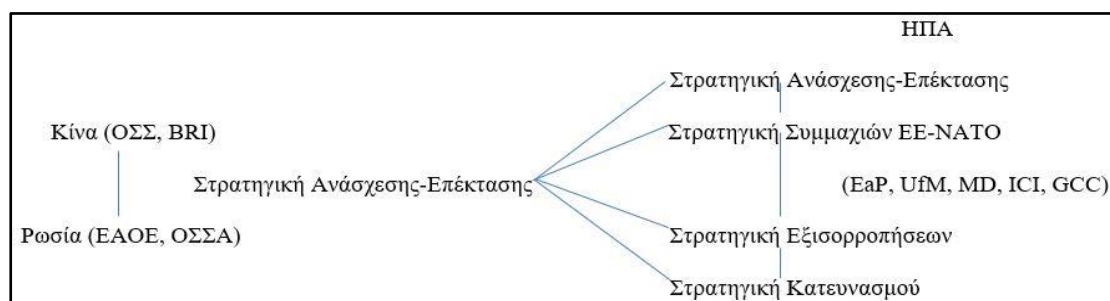

Αναλόγως, στον δεύτερο κύκλο, από το 2008 έως το 2014 οι αλληλεπιδράσεις συνεχίστηκαν από την αντίστροφη πλευρά (βλ. σχήμα 5.2.2). Αρχικά, οι ΗΠΑ και η ΕΕ καταδίκασαν την κατάληψη της Αμπχαζίας και της Νότιας Οσσετίας και, φυσικά, δεν αναγνώρισαν την ανεξαρτησία τους. Παρ' όλα αυτά, δεν επιχείρησαν να εντάξουν

τη Γεωργία στο NATO είτε στην ΕΕ, αλλά διατήρησαν την ευρατλαντική της πορεία ενεργή εν μέσω βαθύτερης δέσμευσης. Κατά τον ίδιο χρόνο, η Ρωσία αποφάσισε να επεκτείνει την επιρροή της στο διεθνές σύστημα και επιδίωξε να αναλάβει έναν ηγετικό ρόλο, αφενός μεν μέσω των BRICS και της εμβάθυνσης των σχέσεών της με την Κίνα, αφετέρου με την ενίσχυση της διασύνδεσής της με τις χώρες της ΚΑΚ και την παράλληλη προώθηση της ευρασιατικής ολοκλήρωσης προς αυτές. Αμοιβαίως, για τη ΛΔΚ, από γεωγραφική, ενεργειακή, στρατιωτική και πολιτική άποψη, η Ρωσία κατέστη η ιδανική σύμμαχος, ικανή να συμβάλει στην ασφάλεια και την προώθηση των επεκτατικών γεωοικονομικών στόχων της, δυνάμενη να εξισορροπήσει την ισχύ των ΗΠΑ στη διαπεριφέρεια Ευρασίας-Ειρηνικού.

Ήδη από τα τέλη του πρώτου κύκλου, οι Ηνωμένες Πολιτείες θεωρούσαν ως σημαντικότερο ανταγωνιστή του μέλλοντος την Κίνα παρά τη Ρωσία. Για τον λόγο αυτό, η Ουάσινγκτον εστίασε στη σφαίρα της πολιτικής οικονομίας, προκειμένου να επανενεργοποιήσει τη στρατηγική ανάσχεσης-επέκτασης, πρώτιστα, στις δύο πλευρές του Ειρηνικού μέσω της TPP και, δευτερευόντως, επί της διατλαντικής οικονομικής ολοκλήρωσης μέσω της TTIP. Στην ίδια κατεύθυνση, κινήθηκε η ΕΕ παράλληλα με το NATO. Μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας οι Βρυξέλλες ενδυνάμωσαν τη θεσμική βάση για την αποτελεσματικότερη άσκηση της ΚΕΠΠΑ και δρομολόγησαν, εν μέσω ευρατλαντικών σχημάτων συνεργασίας, την επέκταση της επιρροής τους, στην Ανατολική Ευρώπη, τον Καύκασο, την Κεντρική Ασία, τη Μεσόγειο, τη Βόρεια Αφρική και τη Μέση Ανατολή. Αποκορύφωμα των στρατηγικών ανάσχεσης-επέκτασης των Βρυξελλών και της Μόσχας ήταν η έμμεση σύγκρουση στην Ουκρανία.

Σχήμα 5.2.3: Ο κύκλος του μέλλοντος (τρίτος κύκλος)

Κατά τον τρίτο κύκλο οι αλληλεπιδράσεις εντάθηκαν. Μετά την προσάρτηση της Κριμαίας και τις πολλαπλές και διαρκείς κυρώσεις, που επέβαλαν οι δυτικές δυνάμεις, η Ρωσία εστίασε σχεδόν αποκλειστικά στην ανάπτυξη της ευρασιατικής ολοκλήρωσης και στην εμβάθυνση της στρατηγικής σχέσης με την Κίνα. Με την

ενεργοποίηση της ΣΕΑΟΕ και την έναρξη λειτουργίας της ΕΑΟΕ η Μόσχα κατόρθωσε να επαναφέρει σημαντικό τμήμα της Ευρασίας στη σφαίρα επιρροής της. Μέσω των συνεργασιών στο πλαίσιο της ΕΑΟΕ, η Ρωσία διασυνδέθηκε, τόσο με χώρες της περιμέτρου της Ευρασίας, όπως με τη Μολδαβία, τη Σερβία και το Ιράν, όσο και ευρύτερα, δηλαδή με το Βιετνάμ και τη Σιγκαπούρη. Επιπλέον, η ΕΑΟΕ σύναψε συμφωνία συνεργασίας με την Κίνα, ενώ, μεταξύ άλλων, πρόταξε την αλληλεπίδρασή της με την ΕΚΝΑ, τη MERCOSUR, την Αφρικανική Ένωση κ.α. Παράλληλα, προήγαγε την ευθυγράμμισή της με τη BRI και τον συντονισμό με τον ΟΣΣ, ενώ ο ΟΣΣΑ απέκτησε υπεραξία ως δομή προστασίας της οικονομικής ολοκλήρωσης.

Οι στρατηγικές Πεκίνου και Μόσχας λειτουργούν συμπληρωματικά και αλληλενεργούν προς την υλοποίηση του οράματός τους τους για μια νέα παγκόσμια τάξη. Δηλαδή, μέσω των υψηλών στρατηγικών τους οι δύο χώρες ενισχύθηκαν και δρομολόγησαν αλλαγές στη διεθνή πολιτική. Εντούτοις, μετά τη στροφή της Ρωσίας προς την Ευρασία, η Κίνα ενισχύθηκε περισσότερο, αντλώντας και διασφαλίζοντας στοχευμένα οφέλη σε γεωοικονομικό, ενεργειακό και πολιτικό επίπεδο. Ιδιαίτερα από το 2018-2019, η ΛΔΚ, έχοντας προχωρήσει σε αναβάθμιση των στρατιωτικών της δυνατοτήτων και στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του πληθυσμού της, έθεσε ως στόχο την οικονομική επέκτασή της σε όλον τον πλανήτη και τη ριζική μεταρρύθμιση της παγκόσμιας διακυβέρνησης.

Στον αντίποδα, οι ΗΠΑ και η ΕΕ διατήρησαν τη συμμαχική ευθυγράμμισή τους και τη στρατηγική ανάσχεσης-επέκτασης έναντι της Ρωσίας και της Κίνας, αλλά εκδήλωσαν διαφοροποιήσεις. Η Ουάσινγκτον επέλεξε την εντατικοποίηση της ανάσχεσης, ενώ οι Βρυξέλλες έκλιναν προς την επέκταση μέσω της *ήπιας ισχύος*. Η εκλογή του Ντόναλντ Τραμπ στην προεδρία των ΗΠΑ και η άνοδος του εθνικισμού είχε ως αποτέλεσμα την απόσυρση από τις TPP και TTIP και την επαναδιαπραγμάτευση των οικονομικών συνεργασιών ως επί το πλείστον σε διμερή βάση. Ακόμη, ο εμπορικός ανταγωνισμός με την Κίνα εντάθηκε και επιβλήθηκαν πρόσθετοι δασμοί στις εισαγωγές, οδηγώντας το Πεκίνο σε επαναδιαπραγμάτευση σημαντικών όρων του αμοιβαίου εμπορίου. Επιπλέον, οι κυρώσεις κατά της Ρωσίας επεκτάθηκαν.

Το «κενό», που δημιουργήθηκε, σε σχέση με την εξάπλωση της αμερικανικής επιρροής στον κόσμο, έσπευσε να καλύψει η ΕΕ, παρά την κρίση του BREXIT. Το πρότυπο διασύνδεσης της εσωτερικής με την εξωτερική ασφάλεια των ΗΠΑ

υιοθετήθηκε από τις Βρυξέλλες, με στόχο τη σταθερότητα των γειτονικών περιφερειών και τη διάχυση της ευρωπαϊκής επιρροής μεταξύ Κεντρικής Ασίας και Κεντρικής Αφρικής. Ακολούθως, προτάχθηκαν η ανάσχεση της Κίνας και της Ρωσίας και η ενίσχυση της ευρωπαϊκής ισχύος στο επίπεδο του διεθνούς συστήματος, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη στρατιωτικών δυνατοτήτων προς τη δημιουργία αμυντικής ένωσης χωρίς να επηρεαστεί η συμπίεση με το ΝΑΤΟ.

Ο τρίτος κύκλος αποτελεί περίοδο κορύφωσης των αλληλεπιδράσεων των υψηλών στρατηγικών των τεσσάρων δυνάμεων και της αναδιατακτικής δυναμικής, που αναπτύσσουν σε σχέση με το διεθνές σύστημα, ενώ συνιστά βάση ανάλυσης του μέλλοντος. Εφαρμόζοντας την υψηλή στρατηγική της ευρασιατικής ολοκλήρωσης η Ρωσία ισχυροποιήθηκε σημαντικά, σε σχέση με τα πρώτα μετασοβιετικά χρόνια, και κατέστη εκ νέου μία μεγάλη δύναμη της Ευρασίας και του διεθνούς συστήματος. Μέσω της στρατηγικής της, η Μόσχα ενεργοποίησε το Πεκίνο προς τη δημιουργία ενός εναλλακτικού πόλου ισχύος. Ωστόσο, σε βάθος χρόνου, ορμώμενη από την οικονομική ανάπτυξή της, η ΛΔΚ πρόταξε ένα φιλόδοξο μεταρρυθμιστικό σχέδιο για την προώθηση βαθιών αλλαγών στην παγκόσμια διακυβέρνηση.

Κατά τον Waltz οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των μονάδων του συστήματος οδηγούν σε αλλαγές στα επίπεδα των μονάδων και του συστήματος⁷⁸⁵. Ειδικότερα, σύμφωνα με τη θεωρία του Gilpin περί αλλαγών στη διεθνή πολιτική, η Κίνα επιδιώκει «συστημική αλλαγή», όμως η Ρωσία τείνει προς την «αλλαγή αλληλεπιδράσεων»⁷⁸⁶. Δηλαδή, η Μόσχα, παρά τη ρητορική περί νέας παγκόσμιας τάξης και την επικριτική της στάση έναντι των δυνάμεων της Δύσης και, κυρίως, των ΗΠΑ, στην πράξη αναζητεί τον σύγχρονο προσανατολισμό της υπό την επιρροή της ιστορίας της, δηλαδή επιδιώκει σε επίπεδο διαβουλεύσεων ένα ομοταγές καθεστώς με αυτό των ΗΠΑ. Συνεπώς, το εύρος των αλλαγών, που δύνανται να προκαλέσουν στην παγκόσμια διακυβέρνηση η Ρωσία και η Κίνα, εντοπίζεται μεταξύ των ορίων της «αλλαγής αλληλεπιδράσεων» και της «συστημικής αλλαγής» και εξαρτάται από τη βιωσιμότητα της συμμαχίας τους και, κυρίως, από την υψηλή στρατηγική των ΗΠΑ, που δύνανται να επιλέξουν, είτε τη συνεργασία με βάση τον καταμερισμό ισχύος του τρίτου κύκλου, είτε την οδό του ανταγωνισμού και, ενδεχόμενα, την προσέγγιση της Ρωσίας (βλ. χάρτη

⁷⁸⁵ K. Waltz, *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011, σελ. 220.

⁷⁸⁶ R. Gilpin, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, Τρίτη Έκδοση, Ποιότητα, Αθήνα, 2007, σελ. 81.

5.9). Σε κάθε περίπτωση, όποια κι αν είναι η εξέλιξη του μέλλοντος, θα απορρεύσει από τις αλληλεπιδράσεις των υψηλών στρατηγικών.

Εν κατακλείδι, η ενεργοποίηση των τεσσάρων αρχέτυπων στρατηγικών διαμορφώνει το διεθνές σύστημα. Οι αρχέτυπες στρατηγικές καθορίζουν τη σύνθεση με βάση την οποία χαράσσονται οι υψηλές στρατηγικές κάθε διεθνούς δρώντα. Όπως καταδείχθηκε, κατά την εξέταση της ευρασιατικής υψηλής στρατηγικής της Μόσχας στο φάσμα των τριών κύκλων (βλ. σχήματα 5.2.1-5.2.3), η υψηλή στρατηγική δύναται να ενισχύσει το υποκείμενο, το οποίο την εφαρμόζει και να παραγάγει αναδιατακτική δυναμική, βελτιώνοντας τη θέση του στο εκάστοτε σύστημα ασφάλειας και συνεργασίας σε περιφερειακό είτε και παγκόσμιο επίπεδο. Εν γένει, από την εφαρμογή της και έπειτα, κάθε υψηλή στρατηγική μετέχει σε ένα σύνολο ανατροφοδοτούμενων αλληλεπιδράσεων των υψηλών στρατηγικών των δρώντων του διεθνούς συστήματος, το οποίο παράγει εις βάθος χρόνου αναδιατακτικές δυναμικές και ασκεί διαμορφωτικές επιδράσεις στη διακυβέρνησή του. Όσο πιο ισχυρός είναι ο εφαρμόζων την υψηλή στρατηγική, τόσο περισσότερες αλληλεπιδράσεις προκαλεί στη διεθνή πολιτική. Ανάλογα με το εύρος τους, οι αλληλεπιδράσεις επηρεάζουν τον διεθνή καταμερισμό ισχύος και, εν συνεχεία, δύνανται να μεταβάλουν την παγκόσμια τάξη. Κατ' ακολουθίαν, συναρτήσει της έκτασης των μεταβολών και της έντασης του ανασχηματισμού της παγκόσμιας τάξης αναδιαμορφώνεται και το διεθνές σύστημα.

Κεφάλαιο 6

Γενικά συμπεράσματα – Θεωρίες υψηλής στρατηγικής

Η υψηλή στρατηγική αποτέλεσε το βασικό μεθοδολογικό εργαλείο, μέσω του οποίου επαληθεύτηκαν οι τρεις υποθέσεις με αντικείμενο εξέτασης την Ευρασιατική Οικονομική Ένωση (ΕΑΟΕ) και την ευρασιατική ολοκλήρωση. Καταρχήν, με βάση την ιστορική εξέλιξη των γεγονότων από το 1991-2019 καταδείχτηκε πως η ευρασιατική ολοκλήρωση ταυτίστηκε βαθμιδόν με τη ρωσική υψηλή στρατηγική. Σε σχέση με την πρώτη υπόθεση, διαπιστώθηκε ότι, στο πλαίσιο μιας υψηλής στρατηγικής, η ολοκλήρωση κρατών με έλλειμμα δημοκρατίας είναι εφικτή. Απαραίτητες προϋποθέσεις, όμως, είναι η λειτουργία αποτελεσματικής διακυβέρνησης και η άσκηση πολιτικών που προάγουν την ολοκλήρωση των κρατών-μελών, πρώτιστα στη σφαίρα της οικονομίας, η οποία συνιστά τη βάση για την αναβάθμιση της συνεργασίας των κρατών-μελών στους τομείς της ασφάλειας και της πολιτικής συνεργασίας.

Σχετικά με τη δεύτερη υπόθεση, αποδείχτηκε πως η ολοκλήρωση συνιστά εφαρμοστικό υποσύνολο της υψηλής στρατηγικής. Η δημιουργία της ΕΑΟΕ και του ΟΣΣΑ και η λειτουργική διασύνδεσή τους, σε συνδυασμό με την ευθυγράμμισή τους με τον ΟΣΣ, παρήγαγαν γεωοικονομικά, στρατιωτικά και γεωπολιτικά οφέλη, πρώτιστα, για τη Ρωσία και, δευτερευόντως, για τους συμμάχους της. Ειδικότερα, μέσω των τριών Οργανισμών, η Ρωσία ισχυροποιήθηκε στοχευμένα σε διαπεριφερειακό και διεθνές επίπεδο.

Σε σχέση με την τρίτη υπόθεση, συνάχθηκε ότι οι υψηλές στρατηγικές των κρατών αλληλεπιδρούν και ασκούν διαμορφωτική επιρροή στο διεθνές σύστημα. Ειδικότερα, μέσα από την εξέλιξη της ευρασιατικής ολοκλήρωσης, φάνηκε ότι οι διαδικασίες ολοκλήρωσης κατέστησαν το κύριο μεταψυχροπολεμικό μέσο χάραξης και ανάπτυξης των υψηλών στρατηγικών Ρωσίας, ΗΠΑ, ΕΕ και Κίνας. Η υψηλή στρατηγική, που ασκεί η κάθε μονάδα του συστήματος τροφοδοτεί αυτήν του ανταγωνιστή ή συμμάχου της και, ως εκ τούτου, συντίθενται σύνολα αλληλεπιδράσεων των υψηλών στρατηγικών, που επιτρέπουν στο κάθε κράτος να βελτιώσει τη θέση του στην περιφερειακή και παγκόσμια διακυβέρνηση, αποκτώντας ικανότητα πρόκλησης αλλαγών. Επομένως, μέσω των αλληλεπιδράσεων της «ευρασιατικής» υψηλής στρατηγικής με αυτές των ετέρων τριών δυνάμεων εξάχθηκε το συμπέρασμα πως το

διεθνές σύστημα μεταβάλλεται από τις αλληλεπιδράσεις των υψηλών στρατηγικών των υποκειμένων του.

Τα συγκεκριμένα ευρήματα σχηματίζουν τρεις νέες θεωρητικές προτάσεις, οι οποίες εδράζονται στην υψηλή στρατηγική, προτάσσοντας την αναλυτική ικανότητα και την ερμηνευτική ευρύτητά της. Ειδικότερα, πρόκειται για τη σύνθεση των τριών γενικών συμπερασμάτων, τα οποία αναπτύχθηκαν και τεκμηριώθηκαν, μέσω της διασύνδεσης των θεωριών υψηλής στρατηγικής με θεωρίες από τα πεδία της δημόσιας διακυβέρνησης, της πολιτικής οικονομίας και των διεθνών σχέσεων που δύνανται να ερμηνεύσουν αντίστοιχα φαινόμενα ολοκλήρωσης όπως αυτό της ευρασιατικής υψηλής στρατηγικής της Ρωσίας. Μέσω των θεωρητικών προτάσεων γίνεται αντιληπτό ότι η υψηλή στρατηγική ερμηνεύει τη διεθνή πολιτική πλουραλιστικά, προσφέροντας στον μελετητή των διεθνών σχέσεων τη δυνατότητα συνθετικής αποτίμησης πραγματικών περιστατικών, απομονώνοντας ιδεολογικές αντιπαραθέσεις και μονοδιάστατες προσεγγίσεις.

A. Η εφικτότητα της ολοκλήρωσης κρατών με έλλειμμα δημοκρατίας στο φάσμα της υψηλής στρατηγικής

Καταρχήν, η συμμετοχή κρατών με έλλειμμα δημοκρατίας σε διεθνείς οργανισμούς περιφερειακής ολοκλήρωσης δεν αποκλείεται⁷⁸⁷. Τουναντίον, στο πλαίσιο της υψηλής στρατηγικής τους, η σύσταση διεθνών οργανισμών συνιστά μία επιλογή για την προώθηση των στόχων τους⁷⁸⁸, αλλά δεν προεξοφλείται η εφικτότητα της ολοκλήρωσής τους. Προϋποθέσεις για την επίτευξη ολοκλήρωσης, είτε αυτή αφορά κράτη με έλλειμμα δημοκρατίας, είτε κράτη με ανεπτυγμένη δημοκρατία, είναι η ύπαρξη αποτελεσματικής διακυβέρνησης του διεθνούς οργανισμού και, φυσικά, η ανάπτυξη πολιτικών οικονομικής αλληλεπίδρασης που συνιστά τον πυλώνα για την ανάπτυξη της συνεργασίας στους τομείς της ασφάλειας και της πολιτικής. Σύμφωνα με βασικές αρχές που προέρχονται από το ευρύ φάσμα της δημόσιας διοίκησης και διακυβέρνησης, κριτήρια αποτίμησης της αποτελεσματικότητας της διακυβέρνησης

⁷⁸⁷ M. Molchanov, *Eurasian Regionalisms and Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2015, σελ. 154.

⁷⁸⁸ The President of the USA, National Security Strategy, The White House, Washington DC, Δεκέμβριος 2017, σελ. 27-28.

συνιστούν η διάκριση των εξουσιών⁷⁸⁹, η πολυεπίπεδη διάρθρωσή της⁷⁹⁰, η λογοδοσία⁷⁹¹ και η δεσμευτικότητα των παραγόμενων κανόνων δικαίου⁷⁹² που είναι προσηλωμένοι στο διεθνές δίκαιο⁷⁹³. Αντίστοιχα, από τη σκοπιά της διεθνούς πολιτικής οικονομίας, σύμφωνα με τις θεωρίες της «πλήρους»⁷⁹⁴ και της «βαθιάς» οικονομικής ολοκλήρωσης⁷⁹⁵, κριτήρια αξιολόγησης της οικονομικής αλληλεπίδρασης αποτελούν τα επίπεδα και το εύρος των πολιτικών της. Η ΕΑΟΕ πληροί και τα δύο σύνολα κριτηρίων, ενώ έχει προαχθεί η αλληλεπίδραση των μελών της στους τομείς της ασφάλειας και της πολιτικής συνεργασίας.

Καταρχάς, η ΕΑΟΕ διαθέτει νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική εξουσία, που ασκούνται από τα διακρατικά και τα υπερεθνικά θεσμικά όργανά της, τα οποία στελεχώνονται ισότιμα από τα κράτη-μέλη. Το Ανώτατο Συμβούλιο των Αρχηγών Κρατών, το Διακυβερνητικό Συμβούλιο, που αποτελείται από τους Αρχηγούς Κυβερνήσεων, και το Συμβούλιο της Επιτροπής, που συνίσταται από τους αν. Αρχηγούς Κυβερνήσεων, είναι τα διακρατικά και νομοθετικά θεσμικά όργανα της Ένωσης. Το Κολλέγιο της Επιτροπής, που στελεχώνεται από Επιτρόπους-Υπουργούς προτεινόμενους εκ των κρατών-μελών, αποτελεί το υπερεθνικό και εκτελεστικό όργανο, που αναλαμβάνει την υλοποίηση των αποφάσεων των υπολοίπων οργάνων, γι' αυτό διαθέτει και νομοθετικές αρμοδιότητες. Το έτερο υπερεθνικό όργανο είναι το Δικαστήριο της Ένωσης, το οποίο απονέμει δικαιοσύνη. Η Προεδρία της Ένωσης περιλαμβάνει τις προεδρίες του Ανωτάτου Συμβουλίου, του Διακυβερνητικού Συμβουλίου και του Συμβουλίου της Επιτροπής, και ασκείται εκ περιτροπής από όλα τα κράτη-μέλη σε ετήσια βάση. Η προεδρία του Κολλεγίου ασκείται, επίσης, εκ περιτροπής σε τετραετή βάση από υπήκοο κράτους-μέλους, ενώ, αναλόγως, ισότιμα

⁷⁸⁹ P. L. Strauss, "The Place of Agencies in Government: Separation of Powers and the Fourth Branch", *Columbia Law Review*, Vol. 84, No. 3, 1984, σελ. 573-669.

⁷⁹⁰ G. Marks, L. Hooghe and K. Blank, "European Integration from the 1980s: State-Centric v. Multi-level Governance", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 34, No. 3, Σεπτέμβριος 1996, σελ. 341-378.

⁷⁹¹ R. A. Jones, "Ευρωπαϊκή Ένωση", J. A. Chandler (Εκδ.), *Δημόσια Διοίκηση. Συγκριτική Ανάλυση*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2003, σελ. 361.

⁷⁹² J. Sterling-Folker, "Neoliberalism", T. Dunne et al. (Εκδ.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Third Edition, Oxford University Press, Oxford, 2013, σελ. 114-131.

⁷⁹³ A. Hurrell, *On Global Order: Power, Values, and the Constitution of International Society*, Oxford University Press, New York, 2007, σελ. 104-117.

⁷⁹⁴ B. Balassa, "Towards a theory of economic integration", *Kyklos International Review of Social Sciences*, Vol. 14, No. 1, 1961, σελ. 1-17

⁷⁹⁵ P. Lloyd, "Deep Integration in Regional Trading Agreements", T. Van Hoa and C. Harvie (Εκδ.), *Regional Trade Agreements in Asia*, Edward Elgar, Cheltenham, 2008, σελ. 16-43.

στελεχώνεται το Κολλέγιο της Επιτροπής από υπηκόους των κρατών-μελών που υποδεικνύονται από τις εθνικές αρχές.

Η διακυβέρνηση της Ένωσης είναι πολυεπίπεδη και ανταποκρίνεται στο κριτήριο της λογοδοσίας των ενωσιακών αρχών. Τόσο κατά τη χάραξη των πολιτικών, όσο και κατά τη λήψη των αποφάσεων, οι εθνικές αρχές αλληλενεργούν πολλαπλώς από το ανώτατο επίπεδο των Αρχηγών Κρατών σε αυτό των προϊσταμένων των κρατικών υπηρεσιών ανά τομέα ενωσιακής πολιτικής και των εκπροσώπων της Κοινωνίας των Πολιτών που συμμετέχουν μαζί με εμπειρογνώμονες σε συμβουλευτικές ομάδες της Επιτροπής. Ουσιαστικά, συνίσταται ένα κύκλωμα λήψης αποφάσεων, που διασυνδέει τα θεσμικά όργανα με τα κράτη-μέλη ενισχύοντας την εναρμόνιση των εθνικών συμφερόντων και την ισορροπημένη προώθησή τους στο ενωσιακό επίπεδο. Ιεραρχικά, τα διακυβερνητικά όργανα ασκούν έλεγχο και δίνουν οδηγίες, οι οποίες μεταφέρονται προς το Κολλέγιο, που αναλαμβάνει την υλοποίησή τους, ενώ, αναλόγως, η ισχύς των αποφάσεών τους είναι διαβαθμισμένη σε περίπτωση σύγκρουσης του περιεχομένου τους. Συγχρόνως, στην Ένωση ασκείται οικονομικός έλεγχος από τις Ομάδες των Ελεγκτών και των Επιθεωρητών που συγκροτούνται από υπηκόους των κρατών-μελών.

Το πλαίσιο λήψης αποφάσεων των θεσμικών οργάνων διασφαλίζει την ισότητα των κρατών-μελών. Κάθε κράτος διαθέτει από μία ψήφο σε όλες τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Στα τρία διακρατικά όργανα απαιτείται συναίνεση, ενώ το Κολλέγιο δύναται να αποφασίσει, επίσης, με συναίνεση είτε με ενισχυμένη ή ειδική πλειοψηφία 2/3. Παρότι τα διακρατικά όργανα ελέγχουν και κατευθύνουν το έργο του Κολλεγίου, το τελευταίο συνδιαμορφώνει την ατζέντα των συνεδριάσεών τους, ενώ επιλαμβάνεται και εποπτεύει την υλοποίηση των αποφάσεών τους. Ως εκ τούτου, συνιστά την κινητήρια δύναμη της Ένωσης και διαθέτει το προνόμιο της εκτελεστικής εξουσίας, σε συνδυασμό με το ότι οι αποφάσεις του, όπως και του Συμβουλίου της Επιτροπής, έχουν άμεση και δεσμευτική ισχύ, ενώ εκείνες του Ανωτάτου και του Διακυβερνητικού Συμβουλίου είναι εκτελεστές σύμφωνα με τις προβλέψεις των εθνικών εννόμων τάξεων.

Η ευρασιατική έννομη τάξη ενισχύει την πρόσδεση των δικαιών των κρατών-μελών στο διεθνές δίκαιο. Η ΣΕΑΟΕ δεσμεύεται επί του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και των γενικώς αναγνωρισμένων αρχών και κανόνων του διεθνούς δικαίου, σε

συνδυασμό με τις πηγές που λαμβάνονται υπόψη, κατά την άσκηση της δικαιοσύνης, στον Οργανισμό του Δικαστηρίου. Επιπλέον, η ΣΕΑΟΕ είναι προσηλωμένη στο δίκαιο του ΠΟΕ. Δηλαδή, η Ένωση διανοίγει τον δρόμο για την περαιτέρω πολιτική, κοινωνική και οικονομική φιλελευθεροποίηση των κρατών-μελών και ενισχύει τις προοπτικές τους προς την ενίσχυση της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου. Επιπροσθέτως, δεν αποκλείεται μελλοντικά η δημιουργία ευρασιατικού κοινοβουλίου, όπως πρότεινε σχετικά ο Πρόεδρος του Καζακστάν Κ. Τοκάγιεφ⁷⁹⁶. Πρόκειται για μία προοπτική, που θα εδραιώσει την Ένωση στη συνείδηση των πολιτών και θα συμβάλλει στη μακροήμερευσή της.

Κατά δεύτερον, μέσω της ΣΕΑΟΕ διασφαλίζεται η πολυεπίπεδη και ευρεία οικονομική αλληλεπίδραση των κρατών-μελών. Σύμφωνα με τη θεωρία του Balassa, τα κράτη-μέλη έχουν προσεγγίσει το στάδιο της «πλήρους οικονομικής ολοκλήρωσης»⁷⁹⁷, δηλαδή έχουν συστήσει και συλλειτουργούν ελεύθερο εμπορικό χώρο, τελωνειακή ένωση και κοινή αγορά, όπως ορίζεται σχετικά από τις διατάξεις της ΤΕ, καθώς και οικονομική ένωση, η οποία συνίσταται από τον ΚΟΧ και το πλήθος των πολιτικών του. Επίσης, με βάση τη συγκεκριμένη θεωρία, η ΕΑΟΕ διαθέτει «υπερεθνική αρχή που εκδίδει δεσμευτικές αποφάσεις», δηλαδή την Επιτροπή, αλλά απομένει να προχωρήσει στην ενοποίηση των εναρμονισμένων πολιτικών της ιδιαίτερα στον δημοσιονομικό και τον νομισματικό τομέα. Επιπλέον, η διαπίστωση περί προχωρημένης ολοκλήρωσης ενισχύεται, λαμβάνοντας υπόψη το φάσμα των ενωσιακών πολιτικών οι οποίες εκτείνονται στους τομείς του ανταγωνισμού, της φορολογίας, της ενέργειας, των μεταφορών, της αγροτικής ανάπτυξης, της βιομηχανίας, των κρατικών συμβάσεων και της διανοητικής ιδιοκτησίας, υπερκαλύπτοντας, δηλαδή, το προτεινόμενο σύνολο πολιτικών που αποδεικνύει την επίτευξη «βαθιάς ολοκλήρωσης»⁷⁹⁸.

Άξιες αναφοράς είναι οι προοπτικές της μακροοικονομικής ολοκλήρωσης και της υιοθέτησης κοινού νομίσματος. Τα κριτήρια μακροοικονομικής σύγκλισης, οι

⁷⁹⁶ President of the Republic Of Kazakhstan, Meeting with Valentina Matvienko, Chairwoman, Council of Federation of the Federal Assembly of the Russian Federation, 4 Απριλίου 2019, http://www.akorda.kz/en/events/international_community/foreign_other_events/meeting-with-valentina-matvienko-chairwoman-council-of-federation-of-the-federal-assembly-of-the-russian-federation.

⁷⁹⁷ Balassa, "Towards a theory of economic integration", *Kyklos International Review of Social Sciences*, Vol. 14, No. 1, 1961, σελ. 1-17.

⁷⁹⁸ J. Ahcar και J. Siroën, "Deep Integration: Considering the Heterogeneity of Free Trade Agreements", *Journal of Economic Integration*, Vol. 32, No. 3, 2017, σελ. 615-659.

μακροοικονομικές προβλέψεις σε τακτική βάση και οι βασικές κατευθύνσεις μακροοικονομικής ανάπτυξης δύνανται να διορθώσουν τις ασυμμετρίες των οικονομιών των κρατών-μελών. Συνδυαστικά, δε, με την κινητικότητα των παραγωγικών συντελεστών, τη χρηματοοικονομική ολοκλήρωση, τη σταθερότητα των συναλλαγματικών ισοτιμιών, τον κοινό προϋπολογισμό και τα μέτρα κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης, είναι πιθανό να διαμορφωθούν εις βάθος χρόνου οι προϋποθέσεις για τον σχηματισμό μιας «Άριστης Νομισματικής Περιοχής» και τη μετάβαση σε μία νομισματική ένωση⁷⁹⁹. Άλλωστε, προς τον σκοπό αυτό, η ΣΕΑΟΕ έχει προβλέψει τη σύσταση ανεξάρτητης αρχής, που θα συντονίζει τη νομισματική πολιτική και θα αποτελείται από τους επικεφαλής των κεντρικών τραπεζών των κρατών-μελών καθώς και την υπερεθνική ρυθμιστική αρχή των χρηματοοικονομικών αγορών, όπως, αντιστοίχως, υφίστανται στην ΕΕ η ΕΚΤ και η ΕΣΜΑ.

Σημαίνουν χαρακτηριστικό της ευρασιατικής οικονομικής ολοκλήρωσης είναι η συνοχή της σε σχέση με τους κύριους στόχους της Ένωσης, η οποία συναρτάται με την κατανομή των πολιτικών μεταξύ κρατών-μελών και Επιτροπής. Η ΣΕΑΟΕ ορίζει ως κύριους στόχους τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών και τη βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη, τη λειτουργία κοινής αγοράς, τον εκσυγχρονισμό των εθνικών οικονομιών και την ενσωμάτωσή τους στην παγκόσμια οικονομία. Αντιστοίχως, ορίζονται πολιτικές που ξεκινούν από τα υγειονομικά μέτρα και την προστασία του καταναλωτή και καταλήγουν στο επίπεδο της κοινής εξωτερικής εμπορικής πολιτικής. Οι αρμοδιότητες μεταξύ Επιτροπής και κρατών-μελών σε σχέση με την άσκηση των πολιτικών είναι διαμοιρασμένες ισόρροπα και στην πλειοψηφία τους εμπίπτουν στη συναρμοδιότητα. Ειδικότερα, οι πολιτικές, που δεν εμπίπτουν στις αρμοδιότητες της Επιτροπής και είναι ιδιαίτερα κρίσιμες για την εμβάθυνση της ολοκλήρωσης, διασυνδέονται άμεσα με την επίτευξη των κύριων στόχων της Ένωσης, δίνοντας στην Επιτροπή τη δυνατότητα πιο ενεργητικής εμπλοκής της για τη διασφάλιση της υλοποίησής τους. Η καταστατική αυτή πρόνοια της ΣΕΑΟΕ, σε συνδυασμό με τις εκτελεστικές και νομοθετικές αρμοδιότητες του Κολλεγίου, πρόκειται να ευνοήσει την ανάθεση περισσότερων εξουσιών προς το υπερεθνικό επίπεδο στο μέλλον.

Τόσο σε θεσμικό, όσο και σε οικονομικό επίπεδο, η ολοκλήρωση των κρατών της ΕΑΟΕ είναι εφικτή στο πλαίσιο της ρωσικής υψηλής στρατηγικής, που προάγει τη

⁷⁹⁹ Βλ. σχετικά, παραπάνω, 4.3.2 Νομισματική πολιτική.

σταθερότητα και την πολυεπίπεδη εμβάθυνση του εγχειρήματος. Λαμβάνοντας υπόψη τη λειτουργισμική προσέγγιση του Mitraný⁸⁰⁰ και τη νεολειτουργισμική του Haas⁸⁰¹ καθώς και τη θεωρία της ολοκλήρωσης του Nye⁸⁰², η ευρασιατική οικονομική ολοκλήρωση δύναται να οδηγήσει στον περαιτέρω εκδημοκρατισμό των συμμετεχόντων, στην περιφερειακή σταθερότητα και την πολιτική συνεργασία. Προδήλως, η ΕΑΟΕ εμφανίζει δυναμική πρόκλησης θετικών αλλαγών στα κράτη-μέλη, σε σχέση με την πολιτική και οικονομική φιλελευθεροποίησή τους, καθώς και σημαντικές τάσεις προς την πλήρωση της ολοκλήρωσής τους, διότι είναι πιθανή, μελλοντικά, η εμβάθυνση της μακροοικονομικής και της νομισματικής πολιτικής, σε βαθμό που θα καταστούν ενιαίες, συμπαρασύροντας όλες τις πολιτικές και διανοίγοντας νέα πεδία συνεργασίας. Ενδεικτικό είναι, άλλωστε, το γεγονός ότι τα κράτη συνεργάζονται στον τομέα της ασφάλειας στο πλαίσιο του ΟΣΣΑ, ενώ αλληλενεργούν πολιτικά με την Κίνα μέσω του ΟΣΣ και προς την ανάπτυξη της BRI.

Επομένως, η πρώτη θεωρία, που παράγει η μελέτη της ΕΑΟΕ και της ευρασιατικής ολοκλήρωσης, προτάσσεται ως ακολούθως:

Στο φάσμα της υψηλής στρατηγικής η ολοκλήρωση κρατών με έλλειμμα δημοκρατίας είναι εφικτή και ενισχύει τη φιλελευθεροποίησή τους, εφόσον διασυνδέονται με αποτελεσματική διακυβέρνηση και πολιτικές που προάγουν την πολυεπίπεδη αλληλεπίδρασή τους.

B. Η ολοκλήρωση ως υψηλή στρατηγική

Η ολοκλήρωση καθίσταται μέσο ισχυροποίησης του κράτους είτε της ομάδας κρατών που την προάγει/-ουν, γι' αυτό και εμπίπτει στη σφαίρα της υψηλής στρατηγικής. Σύμφωνα με τη θεωρία του Παπασωτηρίου, στο πλαίσιο των υψηλών στρατηγικών τους οι μεγάλες δυνάμεις προωθούν τη δημιουργία διεθνών οργανισμών, ώστε να ενισχύουν την επιρροή και να αυξάνουν την ισχύ τους⁸⁰³. Κατ' επέκταση, η έννοια των διεθνών οργανισμών σωρεύει τη διαδικασία της ολοκλήρωσης, αφού κάθε ανάλογο εγχείρημα προάγεται μέσα από διεθνείς οργανισμούς. Επομένως, η θεωρία του

⁸⁰⁰ D. Mitraný, *A Working Peace System*, Oxford University Press, London, 1944.

⁸⁰¹ E. B. Haas, "The Challenge of Regionalism", *International Organization*, Vol. 12, No. 4, 1958, σελ. 440-458.

⁸⁰² J. Nye, "Comparative Regional Integration: Concept and Measurement", *International Organization*, Vol. 22, Is. 04, 1968, σελ. 855-880.

⁸⁰³ Χ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011, σελ. 15.

Παπασωτηρίου μπορεί να επεκταθεί στη σφαίρα της ολοκλήρωσης, με πεδίο αναφοράς την περίπτωση της Ρωσίας και των συμμάχων της στην ΕΑΟΕ, τον ΟΣΣΑ και τον ΟΣΣ.

Επιπλέον, η ολοκλήρωση ταυτίζεται με το ειδικότερο εφαρμοστικό πεδίο της σώρευσης και της ενεργοποίησης πόρων και δυνατοτήτων προς την επίτευξη εθνικών στόχων και στρατηγικών, που αφορούν τόσο μεμονωμένα κράτη όσο και σχηματισμούς κρατών. Σύμφωνα με τον Kennedy, υψηλή στρατηγική υφίσταται όταν τα κράτη συνδυάζουν στρατιωτικά και μη στρατιωτικά μέσα, προκειμένου να εξυπηρετήσουν τα εθνικά συμφέροντά τους σε διαρκή βάση⁸⁰⁴. Κατά τον Hart, υψηλή στρατηγική είναι ο συνδυασμός όλων των πηγών ισχύος ενός κράτους είτε συνόλου κρατών προς την επίτευξη πολιτικών στόχων έναντι των ανταγωνιστριών δυνάμεων⁸⁰⁵. Η ρωσική υψηλή στρατηγική της ευρασιατικής ολοκλήρωσης ανταποκρίνεται και στις δύο προσεγγίσεις. Οι οικονομικές και στρατιωτικές δυνατότητες του ρωσικού κράτους διασυνδέθηκαν με τις αντίστοιχες των υπολοίπων μελών στην ΕΑΟΕ και τον ΟΣΣΑ, εξυπηρετώντας αμοιβαία εθνικά συμφέροντα, ενώ είχαν ως αποτέλεσμα την ισχυροποίηση της Ρωσίας στην Ευρασία και στο επίπεδο του διεθνούς συστήματος έναντι των ΗΠΑ και της ΕΕ.

Ειδικότερα, μέσω της ευρασιατικής ολοκλήρωσης, η Ρωσία ενισχύθηκε σε τρία επίπεδα προσφέροντας αντίστοιχα οφέλη στους εταίρους της. Σε γεωοικονομικό επίπεδο, η ενιαία τελωνειακή επικράτεια της Ένωσης αποτελεί για τη Ρωσία μία διευρυμένη επικράτεια ελέγχου της κυκλοφορίας των παραγωγικών συντελεστών, ενώ λαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος των εσόδων από το κοινό δασμολόγιο. Μέσω της εσωτερικής αγοράς, διασφαλίζει λειτουργικότερες συνθήκες για τη διοχέτευση των προϊόντων και των κεφαλαίων των ρωσικών επιχειρήσεων, ενώ οι κοινές αγορές ενέργειας και μεταφορών αποφέρουν έσοδα και εμβαθύνουν την οικονομική διασύνδεσή της με τους συμμάχους της, οι οποίοι θα εξαρτώνται εις βάθος χρόνου ολοένα και περισσότερο από τις επιδόσεις της ρωσικής οικονομίας. Αντίστοιχα, οι οικονομίες των κρατών-μελών έχουν ισχυρότερες προοπτικές ανάπτυξης, μέσω των δυνατοτήτων που προσφέρουν η ρωσική αγορά και η κοινή εξωτερική εμπορική πολιτική.

⁸⁰⁴ P. Kennedy (Εκδ.), *Grand Strategies in War and Peace*, Yale University, 1991, σελ. 5.

⁸⁰⁵ L. Hart, *Η Στρατηγική της Έμμεσης Προσεγγίσεως*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1995, σελ. 501-502.

Συν τοις άλλοις, η μακροοικονομική σύγκλιση, η νομισματική πολιτική και η στρατηγική για την κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη προωθούνται, λαμβάνοντας υπόψη τους τις μακροοικονομικές επιδόσεις της Ρωσίας και έχοντας ως νόμισμα αναφοράς – πλέον του δολαρίου – το ρούβλι. Στο ρούβλι καταρτίζεται ο ενωσιακός προϋπολογισμός, στον οποίο η Ρωσία εισφέρει σε ποσοστό ανάλογο των εσόδων της από το κοινό δασμολόγιο, και, κατ' επέκταση, διασφαλίζει τη χρηματοδότηση της ΕΑΟΕ, έχοντας τη δυνατότητα αναλογικής στελέχωσης της γραφειοκρατίας της Επιτροπής και του Δικαστηρίου. Στον αντίποδα, παρά τις περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες και εισφορές τους, τα κράτη-μέλη εκπροσωπούνται ισότιμα στα όργανα της Ένωσης και αποφασίζουν επί ίσοις όροις σε όλα τα όργανα και τις διαδικασίες.

Σε αμυντικό επίπεδο, η Μόσχα εδραίωσε και ενίσχυσε τη στρατιωτική της παρουσία στον ευρασιατικό χώρο διασυνδέοντάς την με την οικονομική ολοκλήρωση. Σε όλα τα κράτη-μέλη της Ένωσης, οι ρωσικές ένοπλες δυνάμεις έχουν σταθερή και σημαντική παρουσία διασφαλίζοντας την πρόσδεσή τους στον ΟΣΣΑ και συμβάλλοντας στην εθνική τους ασφάλεια. Ουσιαστικά, η Ρωσία έχει διασυνδεθεί αμυντικά με τις συγκεκριμένες χώρες τόσο σε διακρατικό, όσο και σε περιφερειακό επίπεδο, δημιουργώντας υπό την πρωτοκαθεδρία της ένα εναρμονισμένο σύστημα ασφάλειας στον ευρασιατικό χώρο.

Ο συνδυασμός της οικονομικής και της στρατιωτικής διάστασης στην ανάπτυξη της ευρασιατικής ολοκλήρωσης είναι εμφανής και σε περιπτώσεις χωρών που συνδέονται με την Ένωση χωρίς να είναι μέλη της. Η Μολδαβία συμμετέχει ενεργητικά στην ΕΑΟΕ ως παρατηρητής (Ανώτατο Συμβούλιο, Διακρατικό Συμβούλιο και Επιτροπή), ενώ στο έδαφός της προϋπήρχε η επιχειρησιακή ομάδα του ρωσικού στρατού στην αυτόνομη περιοχή της Υπερδνειστερίας, η οποία είναι απότοκος της σοβιετικής περιόδου και καθίσταται σημείο αντιπαράθεσης μεταξύ των φιλορωσικών και των φιλοδυτικών δυνάμεων της χώρας. Το Βιετνάμ είναι το πρώτο κράτος που συνδέθηκε με την ΕΑΟΕ μέσω ελεύθερου εμπορικού χώρου και έχει ιδιαίτερα ανεπτυγμένη στρατιωτική συνεργασία με τη Ρωσία, ενώ της παρέχει τη δυνατότητα ναυτικής υποστήριξης στον Κόλπο Καμ Ραν στη Νότια Κινεζική Θάλασσα. Αντίστοιχα, και η Σερβία, η οποία συνδέθηκε με την ΕΑΟΕ με ελεύθερο εμπορικό χώρο, συμμετέχει στον ΟΣΣΑ ως παρατηρητής.

Σε γεωπολιτικό επίπεδο, η Ρωσία απέκτησε έναν πολλαπλασιαστή ισχύος και διεύρυνε την επιρροή της στον ευρασιατικό χώρο και το διεθνές σύστημα. Η ευρασιατική ολοκλήρωση εναρμόνισε την υψηλή στρατηγική της Ρωσίας με τα εθνικά συμφέροντα των συμμάχων της, των οποίων η εξωστρέφεια ενισχύθηκε, δημιουργώντας ένα συνεκτικό σχήμα που διεύρυνε την απήχηση της Μόσχας στις διαπεριφερειακές υποθέσεις και στον κόσμο. Μέσα από την ΕΑΟΕ, επιπλέον της Μολδαβίας, του Βιετνάμ και της Σερβίας, η Ρωσία και τα υπόλοιπα κράτη-μέλη διασυνδέθηκαν μέσω ελεύθερου εμπορικού χώρου με τη Σιγκαπούρη και με συμφωνίες εμπορίου και οικονομικής συνεργασίας, αντιστοίχως, με το Ιράν και την Κίνα. Με την τελευταία, τα κράτη-μέλη συμφώνησαν τη διασύνδεση ΕΑΟΕ - BRI, καθότι προϋπήρχε η πολυτομεακή αλληλεπίδραση των κρατών-μελών της Ένωσης με την Κίνα στο πλαίσιο του ΟΣΣ παράλληλα με τη στρατηγική ευθυγράμμιση Μόσχας-Πεκίνου. Πρακτικά, η Μόσχα διαμόρφωσε μία ζώνη ασφάλειας περιμετρικά του πυρήνα του ευρασιατικού χώρου, απ' όπου είναι σε θέση να αναζητεί συμμάχους από θέση ισχύος και να επιχειρεί ασφαλείς «διεισδύσεις» προς το εξωτερικό.

Κοντολογίς, η ευρασιατική ολοκλήρωση αποτελεί το κυριότερο μέσο υλοποίησης της ρωσικής υψηλής στρατηγικής, όπως καταδείχτηκε και κατά την εξέταση της ρωσοκινεζικής συμπόρευσης. Με εφαλτήριο την ευρασιατική ολοκλήρωση, Μόσχα και Πεκίνο κατηύθυναν συντονισμένα τις υψηλές στρατηγικές τους σε σχέση με τη διαπεριφέρεια Ευρασίας-Ειρηνικού και την παγκόσμια διακυβέρνηση. Αφενός, προήγαγαν τις συνεργασίες τους με τις χώρες της ΕΚΝΑ στο πλαίσιο της Ευρύτερης Ευρασιατικής Συνεργασίας και, αντιστοίχως, στο πλαίσιο της ΕΚΝΑ+3 και της RCEP. Αφετέρου, όρισαν εθνικούς στόχους, που δεν συγκρούονται μεταξύ τους, αφού, όπως καταδείχθηκε από τα θεσμικά κείμενα των στρατηγικών τους, η Ρωσία επιδιώκει τη διεθνή γεωπολιτική επαναφορά της, ενώ η Κίνα την πλανητική οικονομική πρωτοκαθεδρία. Ως εκ τούτου, η ρωσική υψηλή στρατηγική της ευρασιατικής ολοκλήρωσης ενεργοποίησε την Κίνα στο πλευρό της Ρωσίας και, αντιστρόφως, επί τη βάσει της αμοιβαίας ωφέλειας, ενίσχυσε την κινεζική προς την εξυπηρέτηση των μακροσκοπικών της στόχων ευνοώντας τη στρατηγική σύγκλιση των δύο δυνάμεων, τόσο σε διαπεριφερειακό, όσο και σε διεθνές επίπεδο.

Κατ' επέκταση, η δεύτερη θεωρία, που παράγει η μελέτη της ΕΑΟΕ και της ευρασιατικής ολοκλήρωσης, προτάσσεται ως ακολούθως:

Η ολοκλήρωση συνιστά εφαρμοστικό υποσύνολο της υψηλής στρατηγικής, διότι συμβάλλει στην ισχυροποίηση του κράτους που την προάγει και στη διαμόρφωση ευνοϊκών προς αυτό διεθνών σχηματισμών, που δύνανται να ενισχύσουν τη θέση του σε περιφερειακό ενδεχόμενα και διεθνές επίπεδο.

Γ. Η υψηλή στρατηγική ως διαμορφωτική δύναμη του διεθνούς συστήματος

Η υψηλή στρατηγική της ευρασιατικής ολοκλήρωσης διαμορφώθηκε σύμφωνα με το διεθνές σύστημα, δηλαδή σύμφωνα με την παγκόσμια διακυβέρνηση και τους διεθνείς οργανισμούς περιφερειακής οικονομικής ολοκλήρωσης. Σχετικά, οι Platias και Koliopoulos επισήμαναν στη θεωρία τους ότι η υψηλή στρατηγική μιας κρατικής μονάδας χαράσσεται βάσει των δομών του διεθνούς συστήματος, των διεθνών συσχετισμών ισχύος και της διεθνούς πολιτικής οικονομίας⁸⁰⁶. Αναλόγως, η Μόσχα, έχοντας αποδεχτεί τη νίκη των ΗΠΑ και του δυτικού στρατοπέδου στον Ψυχρό Πόλεμο και κατά τη μεταψυχροπολεμική περίοδο, σχεδίασε τη σύγχρονη ρωσική υψηλή στρατηγική προσαρμοζόμενη στις συνθήκες λειτουργίας της μεταψυχροπολεμικής τάξης.

Το γεγονός ότι η ευρασιατική υψηλή στρατηγική επινοήθηκε για να συμβάλει στην επαναφορά της Ρωσίας στη διεθνή πολιτική, όπως διαπιστώθηκε ανωτέρω από τις θεωρίες της υψηλής στρατηγικής, αναδεικνύεται εν προκειμένω και μέσω θεωριών των διεθνών σχέσεων. Τόσο ο Gilpin⁸⁰⁷ όσο και ο Watson⁸⁰⁸ τόνισαν στις θεωρίες τους ότι τα εγχειρήματα οικονομικής και ευρύτερης ολοκλήρωσης έχουν πολιτική στόχευση και προάγονται από τις μεγάλες δυνάμεις ως μέσα επίτευξης εθνικών στόχων και διασφάλισης της ηγετικής τους θέσης στην επικράτεια όπου συντελείται η διαδικασία της ολοκλήρωσης. Αντίστοιχα, η Μόσχα ανέπτυξε την ευρασιατική ολοκλήρωση, προκειμένου να διεκδικήσει εκ νέου τον ηγετικό της ρόλο, με νέα αφήγηση και οργάνωση, αρχικά στον ευρασιατικό χώρο και με εφελτήριο αυτόν να εξασφαλίσει μία διακεκριμένη θέση στην παγκόσμια διακυβέρνηση.

⁸⁰⁶ A. Platias and C. Koliopoulos, *Thucydides on Strategy. Athenian and Spartan Grand Strategies in the Peloponnesian War and their Relevance today*, Eurasia, Athens, 2006, σελ. 24.

⁸⁰⁷ R. Gilpin, *Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία. Η διεθνής οικονομική τάξη*, Ποιότητα, Αθήνα, 2009, σελ. 435-436.

⁸⁰⁸ A. Watson, *Η Εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας*, Τέταρτη Έκδοση, Ποιότητα, Αθήνα, 2010, σελ. 524-532.

Σύμφωνα με τη θεωρία του Waltz, η ευρασιατική ολοκλήρωση είναι προϊόν συστημικής αλληλεπίδρασης. Ειδικότερα, το διεθνές σύστημα εδράζεται σε διακρατικές αλληλεπιδράσεις, δια των οποίων προωθούνται «πρότυπα», συνεργασίας και δράσης από την πλευρά των υπερδυνάμεων προς τις υπόλοιπες μονάδες του συστήματος⁸⁰⁹. Οι τελευταίες προσλαμβάνουν τα πρότυπα, τα οποία προσαρμόζουν στις εθνικές τους προτεραιότητες και δρουν αναλόγως ανατροφοδοτώντας τη λειτουργία του συστήματος⁸¹⁰. Το ίδιο συνέβη και στην περίπτωση της ευρασιατικής ολοκλήρωσης. Η Ρωσία υιοθέτησε το υπόδειγμα της ευρατλαντικής ολοκλήρωσης, με το οποίο οι ΗΠΑ κατήθυναν την αλληλενέργεια NATO-ΕΕ και κυριάρχησαν και στη μεταψυχροπολεμική εποχή, και το διαμόρφωσε με γνώμονα την ανάσχεση των απωλειών της προς τη Δύση. Δεδομένου ότι, κατά την πρώτη μεταψυχροπολεμική δεκαετία, η επιρροή της στην Ευρώπη έφθινε, η επανεπέκτασή της σχεδιάστηκε με στόχο την άντληση συμμάχων και εταίρων από την ΚΑΚ και την Ασία.

Επομένως, η υψηλή στρατηγική της ευρασιατικής ολοκλήρωσης καταδεικνύει ότι οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των μονάδων του διεθνούς συστήματος είναι αλληλεπιδράσεις υψηλών στρατηγικών. Σύμφωνα με τον Παπασωτηρίου, η υψηλή στρατηγική εφαρμόζεται στις ακόλουθες εκδοχές: «Στρατηγική ανάσχεσης-επέκτασης, στρατηγική συμμαχιών, στρατηγική εξισορροπήσεων και στρατηγική κατευνασμού»⁸¹¹. Πρόκειται για τους «τέσσερις ιδεατούς τύπους» υψηλής στρατηγικής, τους οποίους οι κρατικές μονάδες και, κυρίως, οι μεγάλες δυνάμεις υιοθετούν μεμονωμένα είτε συνδυαστικά, προκειμένου επιτύχουν τους εθνικούς στόχους τους και να αντιμετωπίσουν τους αντιπάλους και τους ανταγωνιστές τους⁸¹². Επιπλέον των ιστορικών παραδειγμάτων, που δίνει ο Παπασωτηρίου στο σύγγραμμά του *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, αναδεικνύοντας διαχρονικά την αλληλεπίδραση των υψηλών στρατηγικών των μεγάλων δυνάμεων, αντίστοιχο παράδειγμα συνιστά η πορεία της ευρασιατικής ολοκλήρωσης, που καταδεικνύει πως οι υψηλές στρατηγικές των τεσσάρων ισχυρότερων δυνάμεων της μεταψυχροπολεμικής εποχής αλληλεπεδράσαν και οι ιδεατοί τύποι ανακυκλίστηκαν.

⁸⁰⁹ Κ. Waltz, *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011, σελ. 205-220.

⁸¹⁰ Στον ίδιο.

⁸¹¹ Χ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011, σελ. 22-33.

⁸¹² Στον ίδιο.

Συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε πως, από το 1991 έως το 2019, το διεθνές σύστημα βασίστηκε στις αλληλεπιδράσεις των υψηλών στρατηγικών των ΗΠΑ, της ΕΕ, της Ρωσίας και της Κίνας. Ειδικότερα, διακρίθηκαν τρεις κύκλοι αλληλεπιδράσεων, κατά τους οποίους οι τέσσερις δυνάμεις επέλεξαν μεταξύ των τεσσάρων ιδεατών τύπων, παράγοντας αναδιατακτικές δυναμικές και ωθώντας αλλαγές στο επίπεδο της διακυβέρνησης του συστήματος. Ο πρώτος κύκλος αφορά την περίοδο 1991-2008, που άνοιξε με τη στρατηγική της γεωπολιτικής ανάσχεσης-επέκτασης των δυτικών δυνάμεων και έκλεισε με τη στρατιωτική ανάσχεση-επέκταση της Ρωσίας στον Καύκασο. Παρά τη διάλυση της ΕΣΣΔ, η Ρωσία θεωρούνταν απειλή λόγω των πυρηνικών της, γι' αυτό οι ΗΠΑ συνέχισαν την ανάσχεση και πραγματοποίησαν επέκταση διαχέοντας τις αμερικανικές αξίες και προάγοντας την πολιτική και οικονομική φιλελευθεροποίηση κατά μήκος του πλανήτη. Ομοιοτρόπως, οι Βρυξέλλες, διατηρώντας σταθερή τη συμμαχία τους με την Ουάσινγκτον, προώθησαν την επέκταση της ενωμένης Ευρώπης και του ΝΑΤΟ, ώστε να ενσωματώσουν τις πρώην κομμουνιστικές και σοβιετικές χώρες στους δυτικούς θεσμούς.

Στον αντίποδα, η Μόσχα, αφού συμβιβάστηκε με τον μεταψυχροπολεμικό καταμερισμό ισχύος, επιδίωξε σταδιακά από τα μέσα του '90 και ειδικότερα την τριετία 1996-1999, κατά την οποία ο Γ. Πριμακόφ διετέλεσε Υπουργός Εξωτερικών και Πρωθυπουργός, τη δημιουργία νέων συμμαχιών και την εύρεση εξισορροπητικών ερεισμάτων. Αφενός, υπήρξε ανταπόκριση στην πρόταση Ναζαρμπάγιεφ για τη δημιουργία της Ευρασιατικής Ένωσης και τέθηκαν οι βάσεις της ευρασιατικής ολοκλήρωσης μέσω της στενότερης θεσμοποιημένης συνεργασίας στους τομείς της οικονομίας και της ασφάλειας με το Καζακστάν, τη Λευκορωσία, την Κιργιζία και το Τατζικιστάν. Αφετέρου, πραγματοποιήθηκε ένα μεγάλο βήμα προς τη συνεργασία με την Κίνα στον σχηματισμό «Σαγκάη Πέντε», ενώ επιδιώχτηκε καλλιέργεια στενότερων σχέσεων με τις χώρες της ΕΚΝΑ. Η άνοδος του Β. Πούτιν στην προεδρία σήμανε την εδραίωση και τη θεσμική ανάπτυξη της ευρασιατικής ολοκλήρωσης, εμβαθύνοντας τη διασύνδεση της Ρωσίας με τις πιστές προς αυτήν πρώην σοβιετικές χώρες μέσω της ΕΑΟΚ και του ΟΣΣΑ, ενώ ταυτόχρονα ενισχύθηκε η περιφερειακή συνεργασία με την Κίνα μετεξελίσσοντας τον «Σαγκάη Πέντε» στον ΟΣΣ.

Ο δεύτερος κύκλος διακρίνεται μεταξύ 2008-2014 και κύριο χαρακτηριστικό του είναι η αντιστροφή των συσχετισμών της προηγούμενης περιόδου. Καταρχάς, οι

ΗΠΑ και η ΕΕ δεν αντέδρασαν δυναμικά στις αποσχίσεις της Αμπχαζίας και της Νότιας Οσσετίας από τη Γεωργία. Η Ρωσία ακολούθησε στρατηγική γεωπολιτικής ανάσχεσης-επέκτασης έναντι των δυτικών δυνάμεων, τόσο στο επίπεδο του ευρασιατικού χώρου, με τον σχηματισμό ελεύθερου εμπορικού χώρου με κράτη-μέλη της ΚΑΚ και την παράλληλη προώθηση της ΕΑΟΕ, όσο και στο επίπεδο του διεθνούς συστήματος μέσω των BRICS. Συγχρόνως, η Μόσχα ήρθε εγγύτερα στο Πεκίνο και οι σχέσεις των δύο χωρών αναβαθμίστηκαν σε διακρατικό επίπεδο. Η Ρωσία κατέστη ο ιδανικός σύμμαχος, προκειμένου να εξισορροπήσει την ισχύ των ΗΠΑ στη διαπεριφέρεια Ευρασίας-Ειρηνικού και να συμβάλει στην ενεργειακή αυτάρκεια και την υλοποίηση της γεωοικονομικής επέκτασης της ΛΔΚ μέσω της BRI.

Στον αντίποδα, η Ουάσινγκτον εφάρμοσε τη στρατηγική ανάσχεσης-επέκτασης σε γεωπολιτικό και γεωοικονομικό επίπεδο, προάγοντας την TPP και την TTIP, ενισχύοντας την παγκόσμια οικονομική ολοκλήρωση υπό την πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ. Μετά την ενεργοποίηση της Συνθήκης της Λισαβόνας και την ενίσχυση των θεσμικών προβλέψεων για τις εξωτερικές σχέσεις, η ΕΕ ανέπτυξε προοδευτικά πιο ενεργητική στρατηγική ανάσχεσης-επέκτασης έναντι της Ρωσίας, προωθώντας συνεργασίες στην Ανατολική Ευρώπη, την Κεντρική Ασία και τη Μέση Ανατολή σε συντονισμό με το ΝΑΤΟ. Αποκορύφωμα του ανταγωνισμού μεταξύ Βρυξελλών και Μόσχας ήταν η έμμεση σύγκρουσή τους στην Ουκρανία.

Ο τρίτος κύκλος άνοιξε το 2014 και, παρότι δεν υπήρξε έως το 2019 σύγκρουση αλληλεπιδράσεων αντίστοιχη με αυτήν των προηγούμενων κύκλων, που θα σήμαινε το κλείσιμό του, συνιστά την κορύφωση των αλληλεπιδράσεων του συνόλου της εξετασθείσας περιόδου και συμβάλλει στην εξαγωγή συμπερασμάτων για το μέλλον. Λαμβάνοντας υπόψη τα δεδομένα του πρώτου και του δεύτερου κύκλου, διαπιστώνεται πως το διεθνές σύστημα διαμορφώνεται από τις αλληλεπιδράσεις των υψηλών στρατηγικών των τεσσάρων δυνάμεων. Οι στρατηγικές ανάσχεσης-επέκτασης σε γεωπολιτικό και γεωοικονομικό επίπεδο συνεχίστηκαν και εντάθηκαν, τόσο από τη Ρωσία και την Κίνα, όσο και από τις ΗΠΑ και την ΕΕ. Μέσω της ΕΑΟΕ, η Ρωσία κατόρθωσε να διεισδύσει στην Ανατολική Ευρώπη και να αναπτύξει διεθνείς συνεργασίες με στόχο την Ευρύτερη Ευρασιατική Συνεργασία, ενώ η Κίνα επιδίωξε να επεκταθεί προς την Ευρασία και την Ευρώπη, υποστηριζόμενη από την ΕΑΟΕ και τον ΟΣΣ μέσω της BRI, και προς τον Ειρηνικό μέσω της RCEP. Οι ΗΠΑ και η ΕΕ σκλήρυναν την ανασχετική τους στρατηγική έναντι της Ρωσίας, επιβάλλοντας και

εντείνοντας πολλαπλές οικονομικές κυρώσεις, ενώ η εκλογή Τραμπ οδήγησε στην εντατική ανάσχεση της Κίνας και στον σχηματισμό διμερών συμμαχιών και εξισορροπήσεων, όπως με την Ινδία, αντί της TPP και της TTIP από τις οποίες οι ΗΠΑ αποσύρθηκαν. Προσθέτως, η ΕΕ ενίσχυσε περαιτέρω τη στρατηγική γεωπολιτικής επέκτασής της, σχηματίζοντας μία ζώνη επιρροής και συνεργειών μεταξύ Κεντρικής Ασίας και Κεντρικής Αφρικής, ενώ δρομολόγησε την ανάπτυξη των αμυντικών δυνατοτήτων της με στόχο τη μετάβαση σε μία αμυντική ένωση.

Οι συσχετισμοί ισχύος του τρίτου κύκλου αποδεικνύουν πως οι αλληλεπιδράσεις των υψηλών στρατηγικών αναπτύσσουν αναδιατακτικές δυναμικές προς το διεθνές σύστημα, προκαλώντας αλλαγές στο επίπεδο της διακυβέρνησής του. Τόσο ο Waltz ⁸¹³ όσο και ο Gilpin ⁸¹⁴ κατέδειξαν στις θεωρίες τους ότι οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των μονάδων του συστήματος οδηγούν σε αλλαγές, που ξεκινούν από τους δρώντες του και δύνανται να μεταβάλουν ακόμη και το ίδιο το σύστημα. Μέσω της αλληλεπίδρασής τους, η οποία απέρρευσε από την ευρασιατική υψηλή στρατηγική της Μόσχας, Ρωσία και Κίνα εξελίχθηκαν σε συνδιαμορφωτές του διεθνούς συστήματος και προωθούν μεταρρυθμίσεις στο επίπεδο της παγκόσμιας διακυβέρνησης. Ωστόσο, εμφανίζουν σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς την έκταση των επιδιωκόμενων μεταρρυθμιστικών στόχων. Σύμφωνα, με τα θεσμικά κείμενα των στρατηγικών τους, η Ρωσία υποστηρίζει σε ρητορικό επίπεδο τη δημιουργία μιας νέας παγκόσμιας τάξης, αλλά επί της ουσίας αυτό που επιθυμεί είναι να αναγνωριστεί ως ισότιμη υπερδύναμη μετά τις ΗΠΑ και να συμμετάσχει αποφασιστικά στην παγκόσμια διακυβέρνηση. Η Κίνα, όμως, επιδιώκει ευρείες μεταρρυθμίσεις, που στοχεύουν στην ανασυγκρότηση του χρηματοπιστωτικού συστήματος, στη ριζική αναπροσαρμογή του καθεστώτος του διεθνούς εμπορίου και σε αλλαγές στη λειτουργία και τη σύνθεση των θεσμών της παγκόσμιας οικονομίας. Συνεπώς, τουλάχιστον σε επίπεδο προθέσεων, η Κίνα φαίνεται πως καθίσταται πιο απειλητική για την παγκόσμια τάξη και τις ΗΠΑ, η υψηλή στρατηγική των οποίων θα καθορίσει τελικά και το εύρος των επιδιωκόμενων αλλαγών από πλευράς των ευρασιατικών δυνάμεων.

Σε κάθε περίπτωση, η ισχυροποίηση της Ρωσίας και της Κίνας και η ενίσχυση της ΕΕ δεικνύουν τη μετάβαση σε ένα πολυπολικό διεθνές σύστημα διπολικής κλίσης.

⁸¹³ K. Waltz, *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011, σελ. 220.

⁸¹⁴ R. Gilpin, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, Τρίτη Έκδοση, Ποιότητα, Αθήνα, 2007, σελ. 81.

Μολαταύτα, η ευρασιατική συμμαχία δεν διαθέτει τη διαχρονικότητα και τη συνοχή της ευρατλαντικής, η οποία παραμένει αρραγής ανεξαρτήτως των πολιτικών αλλαγών σε ΗΠΑ και ΕΕ. Ως εκ τούτου, η Ουάσινγκτον έχει τη δυνατότητα να περιορίσει τις αλλαγές που επιδιώκει η Κίνα, ακόμη και να τις αποτρέψει, εφόσον κατορθώσει, προηγουμένως, να την εξισορροπήσει βρίσκοντας νέα συμμαχικά ερείσματα. Ακόμη και σε αυτήν την περίπτωση, η δύναμη που θα κρίνει τη διαμόρφωση του διεθνούς συστήματος θα είναι η υψηλή στρατηγική.

Κατ' ακολουθίαν, η τρίτη θεωρία, που παράγει η μελέτη της ΕΑΟΕ και της ευρασιατικής ολοκλήρωσης, προτάσσεται ως ακολούθως:

Η υψηλή στρατηγική ασκεί διαμορφωτική επιρροή στο διεθνές σύστημα, καθώς το σύνολο των αλληλεπιδράσεων των υψηλών στρατηγικών των δρώντων του καθορίζει τη διακυβέρνησή του, παράγοντας, συγχρόνως, αναδιατακτικές δυναμικές μεταξύ των διαχειριστών του.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Βαληνάκης Γ. και Μπότσιου Κ., *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στην Πυρηνική Εποχή*, Δεύτερη Έκδοση, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2008.

Γουόλτ Σ., *Στρατηγικές αντίστασης στην ηγεμονία των ΗΠΑ*, Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 2007.

Carr E., *Η Εικοσαετής Κρίση 1919-1939. Εισαγωγή στη μελέτη των διεθνών σχέσεων*, Τέταρτη Έκδοση, Ποιότητα, Αθήνα, 2011.

Gilpin R., *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, Τρίτη Έκδοση, Ποιότητα, Αθήνα, 2007.

Gilpin R., *Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία. Η διεθνής οικονομική τάξη*, Ποιότητα, Αθήνα, 2009.

Gilpin R., *Η Πρόκληση του Παγκόσμιου Καπιταλισμού. Η παγκόσμια οικονομία τον 21^ο αιώνα*, Ένατη Έκδοση, Ποιότητα, Αθήνα, 2010.

Ιωακειμίδης Π., *Η Συνθήκη της Λισσαβώνας: Παρουσίαση, ανάλυση, αξιολόγηση*, Δεύτερη Έκδοση, Θεμέλιο, Αθήνα, 2010.

Ιωάννου Κ., “Οι Γενικές Αρχές του Δικαίου”, στο Ιωάννου, Οικονομίδης, Ροζάκης, Φατούρος, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο: Η Θεωρία των Πηγών*, Αθήνα, Σάκκουλας, 1988, σελ. 348-429.

Κανελλόπουλος Π., *Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συνθήκη της Λισσαβώνας*, Πέμπτη Έκδοση, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2010.

Κιτρομηλίδης Π., *Πολιτικοί Στοχαστές των Νεότερων Χρόνων*, Πέμπτη Έκδοση, Εκδ. Πορεία, Αθήνα, 2004.

Μαργαρίτου Κ., *Η Ευρασιατική Ένωση και η Υψηλή Στρατηγική της Ρωσικής Ομοσπονδίας*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2015.

Μαργαρίτου Κ., *Η Υψηλή Στρατηγική της Ευρασιατικής Ολοκλήρωσης: Η στρατηγική αλληλεπίδραση Ευρασιατικής Ένωσης-Οργανισμού Συνεργασίας της Σαγκάης*, Έκθεση του ΙΔΟΣ για την Ευρασιατική Ένωση, Δεκέμβριος 2017, <http://idos.gr/ekthesi-tou-institutou-diethnon-ikonon-scheseon-gia-tin-evrasiatiki-enosi/>.

Μαργαρίτου Κ., “Η Ευρασιατική Ένωση: Μία νέα οντότητα υψηλής στρατηγικής και διαπεριφερειακής πρωτοκαθεδρίας της σύγχρονης Ρωσίας”, *Άμυνα και Διπλωματία*, Τεύχος 289, Δεκέμβριος 2015, σελ. 26-30.

Μαργαρίτου Κ., «Η αποχώρηση των ρωσικών δυνάμεων από τη Συρία: Απρόσμενη για τον Συριακό λαό αλλά συμφωνημένη μεταξύ ρωσικής και συριακής κυβέρνησης», *Άμυνα και Διπλωματία*, Απρίλιος 2016.

Μαυριάς Κ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, Τρίτη Έκδοση, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα, 2004.

Mearsheimer J., *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Έκτη Έκδοση, Ποιότητα, Αθήνα, 2011.

Mearsheimer J., “Εκσυγχρονίζοντας τον ρεαλισμό για τον 21^ο αιώνα. Η ψευδής υπόσχεση των διεθνών θεσμών”, στο Η. Morgenthau, *Η Πολιτική μεταξύ των Εθνών. Ο αγώνας για ισχύ και ειρήνη*, Ποιότητα, Αθήνα, 2018, σελ. 707-733.

Morgenthau H., *Η Πολιτική μεταξύ των Εθνών. Ο αγώνας για ισχύ και ειρήνη*, Ποιότητα, Αθήνα, 2018.

Nugent N., *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ιστορία, Θεσμοί, Πολιτικές*, Δεύτερη Έκδοση, Ι Σιδέρης, Αθήνα, 2009.

Παπασωτηρίου Χ., *Η Διεθνής Πολιτική στον 21^ο Αιώνα*, Ποιότητα, Αθήνα, 2008.

Παπασωτηρίου Χ., *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011.

Παπασωτηρίου Χ., *Η Αμερικανική Πολιτική από τον Φράνκλιν Ρούζβελτ στον Ντόναλντ Τραμπ*, Ποιότητα, Αθήνα, 2019.

Παπασωτηρίου Χ., *Η Κίνα από την Ουράνια Αυτοκρατορία στην Ανερχόμενη Υπερδύναμη του 21^{ου} αιώνα*, Ποιότητα, Αθήνα, 2013.

Πουρναράκης Ε., *Διεθνής Οικονομική*, Αθήνα, 2004, σελ. 384-385.

Σύμβαση της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών, Βιέννη, 23 Μαΐου 1969.

Τσούκαλης Λ., “Η Ευρώπη σε έναν κόσμο που αλλάζει. Το μεγάλο διακύβευμα”, *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τεύχος 17, Ιανουάριος-Μάρτιος 2010, σελ. 17-27.

Υφαντής Κ., *Εισαγωγή στη Στρατηγική: Εννέα Μαθήματα*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2010.

Φατούρος Α., “Το Διεθνές Έθιμο”, στο Ιωάννου, Οικονομίδης, Ροζάκης, Φατούρος, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο: Η Θεωρία των Πηγών*, Αθήνα, Σάκκουλας 1988, σελ. 319-345.

Waltz K., *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011.

Watson A., *Η Εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας*, Τέταρτη Έκδοση, Ποιότητα, Αθήνα, 2010.

Αγγλόγλωσση

Agreement Between the Republic of India and the People’s Republic of China on Trade and Intercourse between Tibet Region of India and China, 29 Απριλίου 1954.

Agreement on Regional Anti-Terrorist Structure between the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, Saint-Petersburg, 7 Ιουνίου 2002.

Agreement on Cooperation in Education between the Governments of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, Shanghai, 15 Ιουνίου 2006.

Agreement on Cooperation in Culture between the Governments of the Members States of the Shanghai Cooperation Organization, Bishkek, 16 Αυγούστου 2007.

Agreement on Cooperation in Combating Illicit Trafficking in Arms, Ammunition and Explosives between the Governments of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, Dushanbe, 28 Αυγούστου 2008.

Agreement on Cooperation in Ensuring International Information Security between the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, Ekaterinburg, 16 Ιουνίου 2009.

Agreement on Cooperation in Combating Crime between the Governments of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, Tashkent, 11 Ιουνίου 2010.

Agreement on Cooperation in Agriculture between the Governments of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, Tashkent, 11 Ιουνίου 2010.

Agreement Between the United States of America and Romania on the Deployment of the United States Ballistic Missile Defense System in Romania, Ουάσινγκτον, 13 Σεπτεμβρίου 2011, <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/173130.pdf>.

Agreement on Scientific and Technical Cooperation between the Governments of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, Bishkek, 13 Σεπτεμβρίου 2013.

Agreement between the Governments of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on Creating Favorable Conditions for International Road Transportation, Dushanbe, 12 Σεπτεμβρίου 2014.

Agreement about the termination of activities of Eurasian economic community, Minsk, 10 Οκτωβρίου 2014, <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=70692>.

Ahcar J. και Siroën J., “Deep Integration: Considering the Heterogeneity of Free Trade Agreements”, *Journal of Economic Integration*, Vol. 32, No. 3, 2017, σελ. 615-659.

Allison R., “Protective Integration and Security Policy Coordination: Comparing the SCO and CSTO”, *The Chinese Journal of International Politics*, Φθινόπωρο 2018, Vol. 11, Is. 3, σελ. 297-338.

Anishchuk A. and Gutterman S., «Putin says Russia's power is moral as well as military», Reuters, World News, 12 Δεκεμβρίου 2013, <https://www.reuters.com/article/us-russia-putin/putin-says-russias-power-is-moral-as-well-as-military-idUSBRE9BB0TM20131212>.

Antonenko O., “A War with No Winners”, *Survival*, Vol. 50, No. 5, 2008, σελ. 23-36. <https://agenda.ge/en/news/2019/2617>,

Apostolakis S. and Margaritou K., “Is Eurasian Economic Union Governance Effective? Implications for the Strategic Entrepreneurship and Innovation”, *International Journal of Comparative Management*, Vol. 1, No. 3, Σεπτέμβριος 2018, σελ. 255-272.

Arkin D. and Siemaszko C., «2016 Election: Donald Trump Wins the White House in Upset», NBC News, 9 Νοεμβρίου 2016, <https://www.nbcnews.com/storyline/2016-election-day/2016-election-donald-trump-wins-white-house-upset-n679936>.

ASEAN Secretariat, Overview of ASEAN Plus Three Cooperation, Ιούλιος 2019, https://asean.org/storage/2016/01/Overview-of-APT-Cooperation-Jul-2019_For-Web_Rev.pdf.

ASEAN Secretariat, Overview: ASEAN-Russia dialogue relations, Information paper, Ιούλιος 2019, <https://asean.org/storage/2012/05/Overview-ASEAN-Russia-Dialogue-Relations1.pdf>.

ASEAN Secretariat, Overview: ASEAN-China dialogue relations, Information paper, Αύγουστος 2019, https://asean.org/storage/2012/05/Overview-of-ASEAN-China-Relations-Dec-2019_For-Web.pdf.

Asmus R. and Nurick R., “NATO Enlargement and the Baltic States”, *Survival*, Vol. 38, No. 2, 1996, σελ. 121-142.

Baker P., «‘Use That Word!’: Trump Embraces the ‘Nationalist’ Label», *The New York Times*, 23 Οκτωβρίου 2018, <https://www.nytimes.com/2018/10/23/us/politics/nationalist-president-trump.html>.

Baldwin R. and Venables A., “Regional Economic Integration”, G. Grossman and K. Rogoff (Εκδ.), *Handbook of International Economics*, vol III, First Edition, Eastbourne, 1995, σελ. 1597-1644.

Barbashin A., «A Eurasian Union No More? What the Ukraine crisis could mean for Putin's grand Eurasian project», *The National Interest*, 23 Απριλίου 2014, <https://nationalinterest.org/feature/eurasian-union-no-more-10296?page=0%2C1>.

Balassa B., “Towards a theory of economic integration”, *Kyklos International Review of Social Sciences*, Vol. 14, No. 1, 1961, σελ. 1-17.

Bandeira L., *The World Disorder US Hegemony, Proxy Wars, Terrorism and Humanitarian Catastrophes*, Springer, Cham, 2019, σελ. 240.

Bender J. and Rosen A., «This Pentagon map shows what's really driving China's military and diplomatic strategy», *Business Insider*, 13 Μαΐου 2015, <http://www.businessinsider.com/this-map-shows-chinas-global-energy-ties-2015-5>.

Biersacka J. and O’Lear S., “The geopolitics of Russia's annexation of Crimea: narratives, identity, silences, and energy”, *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 55, No. 3, 2015, σελ. 247-269.

Binder D., “The Euro-Atlantic Brand”, *Mediterranean Quarterly*, Vol. 21, No. 2, Άνοιξη 2010, σελ. 12-17.

Birykov A., «Putin’s Pledge to Ditch the Dollar Is Slowly Becoming a Reality», 5 Αυγούστου 2019, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-08-04/putin-s-pledge-to-ditch-the-dollar-is-slowly-becoming-a-reality>.

Birdsall N. and Lawrence R., “Deep Integration and Trade Agreements. Good for developing countries?”, I. Kaul et al. (Εκδ.), *Global Public Goods. International Cooperation in the 21st Century*, UNDP, Oxford University Press, Oxford, 1999, σελ. 128-151.

Bishkek Declaration of the Shanghai Cooperation Organisation’s Heads of State Council, 14 Ιουνίου 2019.

Blackwill R. and Gordon P., *Containing Russia. How to Respond to Moscow’s Intervention in US Democracy and Growing Geopolitical Challenge*, Council Special Report No. 80, Ιανουάριος 2018.

Boland J., «Learning from the Shanghai Cooperation Organization’s ‘Peace Mission-2010’ Exercise», Brookings, 29 Οκτωβρίου 2010, <https://www.brookings.edu/opinions/learning-from-the-shanghai-cooperation-organizations-peace-mission-2010-exercise/>.

Bovaird T., “Public governance: balancing stakeholder power in a network society”, *International Review of Administrative Sciences*, Vol. 71, No. 2, Ιούνιος 2005, σελ. 217-228.

Brown A., “The October Crisis of 1993: Context and Implications”, *Post-Soviet Affairs*, Vol. 9, Is. 3, 1993, σελ. 183-195 και «New Compensation Plans for Victims of Russia’s 1993 Crisis», *The Moscow Times*, 4 Οκτωβρίου 2016, <https://www.themoscowtimes.com/2016/10/04/new-compensation-plans-for-victims-of-russias-1993-crisis-a55592>.

Burfisher M., Lambert F. and Matheson T., “NAFTA to USMCA: What is Gained?”, IMF Working Paper, Μάρτιος 2019.

Burns W. J., «The U.S.-India Relationship Is Bigger Than Trump and Modi», *The Atlantic*, 22 Φεβρουαρίου 2020, <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2020/02/modi-and-trumps-effect-us-india-partnership/606949/>.

Cabestan J., “The Shanghai Cooperation Organization, Central Asia, and the Great Powers, an Introduction: One Bed, Different Dreams?”, *Asian Survey*, Vol. 53, No. 3, 2013, σελ. 423-435.

Cagaptay S. and Taylor A., «Turkey and Russia are not friends, despite appearances», *The Hill*, 16 Ιουνίου 2019, <https://thehill.com/opinion/international/448485-turkey-and-russia-are-not-friends-despite-appearances>.

Centre for Integration Studies, “EDB Integration Barometer – 2017”, *Report 46*, Eurasian Development Bank, Saint-Petersburg, 2017.

Chalfant M., «Trump warned Russia's foreign minister against election interference, White House says», *The Hill*, 10 Δεκεμβρίου 2019, <https://thehill.com/homenews/administration/473979-trump-warned-russias-foreign-minister-against-election-interference>.

Charap S., Drennan J. and Noël P., “Russia and China: A New Model of Great-Power Relations”, *Survival Global Politics and Strategy*, Vol. 59, No. 1, Φεβρουάριος-Μάρτιος 2017, σελ 25-42.

Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice, UN, San Francisco, 1945.

Charter of the Commonwealth of Independent States, Minsk, January 22, 1993, <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201819/volume-1819-I-31139-English.pdf>.

Charter of the Collective Security Treaty Organization, Chisinau, 7 Οκτωβρίου 2002, <http://www.odkb.gov.ru/b/azg.htm>.

Charter of the Shanghai Cooperation Organization, Saint-Petersburg, 7 Ιουνίου 2002.

Chiacu D. and Heavey S., «U.S., EU, Canada impose sanctions on Russians over Ukraine», *Reuters*, 15 Μαρτίου 2019, <https://www.reuters.com/article/us-usa-russia-ukraine/u-s-eu-canada-impose-sanctions-on-russians-over-ukraine-idUSKCN1QW26J>.

Chung C., “China and the Institutionalization of the Shanghai Cooperation Organization”, *Problems of Post-Communism*, Vol. 53, No. 5, 2006, σελ. 3-14.

CIS Treaty on a Free Trade Area, Saint-Petersburg, 18 Οκτωβρίου 2011, http://www.eurasiancommission.org/ru/act/trade/dotp/sogl_torg/Documents/FTA%20CIS_Text_with_protocols_ENG.pdf.

Claar S. and Nölke A., “Deep Integration in north–south relations: compatibility issues between the EU and South Africa”, *Review of African Political Economy*, Vol. 40, No. 136, 2013, σελ. 274-289.

Collective Security Treaty, Tashkent, 15 Μαΐου 1992, <http://www.odkb.gov.ru/b/azb.htm>.

CSTO, The CSTO Parliamentary Assembly Council adopted a number of decisions to ensure collective security, Parliamentary Assembly, 31 Οκτωβρίου 2018, https://en.odkb-csto.org/authorizedorgans/parliamentaryassembly/sovetparlamentskoyassambleyaodkbprinyalryadresheniydlyaobespecheniyakollektivnoybezopasnos/?sphrase_id=63719.

Constitution of the Kyrgyz Republic (ανεπίσημη μετάφραση), 2010, <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/kyr127812E.pdf>.

CSTO, Basic Facts, http://www.odkb.gov.ru/start/index_aengl.htm.

Cook S., «Why Does Trump Keep Pardoning Turkey?», Politico, 28 Νοεμβρίου 2019, <https://www.politico.com/news/magazine/2019/11/28/trumppardon-turkey-073704>.

Convention of the Shanghai Cooperation Organization against Terrorism, Yekaterinburg, 16 Ιουνίου, 2009.

Council of the EU, European Security Strategy. A Secure Europe in a Better World, Brussels, European Communities, 2009.

Council of the EU, The European Union and Central Asia: The New Partnership in action, European Communities, Luxembourg, Ιούνιος 2009.

Council of the EU, Eastern Partnership, Policies, 21 Μαΐου 2019, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership/>.

Council of the EU, EU restrictive measures in response to the crisis in Ukraine, 19 Δεκεμβρίου 2019, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/ukraine-crisis/>.

Clover C., «Clinton vows to thwart new Soviet Union», FT, Moscow, 7 Δεκεμβρίου 2012, <https://www.ft.com/content/a5b15b14-3fcf-11e2-9f71-00144feabdc0>.

Current state and preliminary results”, *Russian Journal of Economics*, Vol. 3, No. 1, 2017, σελ. 54-70.

Damen M., “Russia”, European Parliament, External Relations, Relations beyond the neighbourhood, Μάιος 2019, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/177/russia>.

Danielyan E., «Russian Military Said to Deploy More Advanced Jets In Armenia», RFE/RL’s Armenian service, 23 Απριλίου 2019, <https://www.azatutyun.am/a/29899255.html>.

Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, 24 Οκτωβρίου 1970.

Declaration on the Establishment of the Shanghai Cooperation Organization, Shanghai, 15 Ιουνίου, 2001.

De Grauwe P. and Mondelli F., “Endogeneities of Optimum Currency Areas. What brings countries sharing a single currency closer together?”, European Central Bank, Working Papers, No. 468/Απρίλιος 2005.

De Grauwe P. and Ji Y., “Flexibility versus Stability. A difficult trade-off in the eurozone”, CEPS, Working Document, No. 422/Απρίλιος 2016.

https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=14&Itemid=10.

De Haas M., “War Games of the Shanghai Cooperation Organization and the Collective Security Treaty Organization: Drills on the Move!”, *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol. 29, Is. 3, 2016, σελ. 378-406.

De Haas M., “Relations of Central Asia with the Shanghai Cooperation Organization and the Collective Security Treaty Organization”, *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol. 30, Is. 1, 2017, σελ. 1-16.

Declaration on the Establishment of the Shanghai Cooperation Organization, Shanghai, 15 Ιουνίου 2001.

Department of Defense, Arctic Strategy, Office of the Under Secretary of Defense for Policy, Ιούνιος 2019.

Development Strategy of the Shanghai Cooperation Organization until 2025, Ufa, 10 Ιουλίου 2015.

Deyermont R., “The State of the Union: Military Success, Economic and Political Failure in the Russia-Belarus Union”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 56, No. 8, 2004, σελ. 1191-1205.

Doyle M., “Kant Liberal Legacies and Foreign Affairs”, Part I, *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 12, No 3, 1983, σελ. 205-235.

European Commission, Arctic, Βρυξέλλες, 27 Απριλίου 2016.

European Commission, Comprehensive Economic and Trade Agreement (CETA), Negotiations and Agreements, <https://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ceta/>.

Economic and Trade Agreement between the USA and the PRC-Phase One, Washington, 15 Ιανουαρίου 2020.

EEAS, Ukraine and the EU, EU Relations with Country, 19 Μαΐου 2016, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/1937/ukraine-and-eu_en.

EEAS, The Republic of Moldova and the EU, EU Relations with Country, 12 Μαΐου 2016, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/1538/republic-moldova-and-eu_en.

EEAS, Armenia and the EU, EU Relations with Country, 11 Μαΐου 2016, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/896/armenia-and-eu_en.

EEAS, Central Asia, EU relations with Region, 17 Μαΐου 2016, https://eeas.europa.eu/regions/central-asia/2068/central-asia_en.

EEAS, A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy, Ιούνιος 2016.

EEAS, "The European Union and Central Asia: the new partnership in action", Strategies, 7 Ιουλίου 2016, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/4890/the-european-union-and-central-asia-the-new-partnership-in-action_en.

EEAS, Eastern Partnership, 19 Οκτωβρίου 2016, https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/eastern-partnership/419/eastern-partnership_en.

EEAS, European Neighbourhood Policy (ENP), 21 Δεκεμβρίου 2016, https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/european-neighbourhood-policy-enp/330/european-neighbourhood-policy-enp_en.

EEAS, Georgia and the EU, EU Relations with Country, 2 Αυγούστου 2018, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/49070/georgia-and-eu_en.

EEAS, EU-CELAC relations, Factsheets, 16 Ιουλίου 2018, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/13042/EU-CELAC%20relations.

EEAS, The European Union's Global Strategy. Three years on, looking forward, 2019.

EEAS, The European Union and the Russian Federation, EU Relations with Country, 30 Μαΐου 2019, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/35939/european-union-and-russian-federation_en.

EEC, Transport, 2015.

EEC, EAEU Industrial Policy: From its creation to the first results, 2015.

EEC, Agroindustrial Policy of the Eurasian Economic Union, 2016.

EEC, Intellectual Property within the framework of Eurasian integration, 2016.

EEC, Results of the first year of the Free Trade Agreement between Vietnam and the EAEU, News and Events, 10 Οκτωβρίου 2017, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/10-10-17-1.aspx>.

EEC, Eurasian Economic Union: Facts and Figures, Moscow, 2017.

EEC, Structure of the Commission, <http://www.eurasiancommission.org/en/Pages/structure.aspx>.

EEC, Kyrgyzstan acceded to the Eurasian Economic Union, News, 12 Αυγούστου 2015, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/12-08-2015-1.aspx>.

EEC, Interim Agreement signed between the EAEU and Iran enabling formation of free trade area, 17 Μαΐου 2018, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/17-05-2018-1.aspx>.

EEC, Effects from Financial Markets Integration by 2025: Improvement of Investment Attractiveness of the EAEU States, Rise in Business Incomes and Increase of Budget Contributions, 14 Ιουνίου 2018, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/13-06-2018-2.aspx>.

EEC, The Eurasian Economic Union, Facts and Figures 2018, Library of Eurasian Integration, Moscow, 2018.

EEC, EAEU and ASEAN deepen trade, economic and investment cooperation, 14 Νοεμβρίου 2018, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/14-11-2018-1.aspx>.

EEC, Heads of EAEU States expressed their striving to join ranks of the leaders of global growth and civilizational progress, News and Events, 29 Μαΐου 2019, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/29-05-2019-5.aspx>.

EEC, Heads of EAEU States expressed their striving to join ranks of the leaders of global growth and civilizational progress, News and Events, 29 Μαΐου 2019, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/29-05-2019-5.aspx>.

EEC, EAEU common electric power market to be launched on January 1, 2025 at the latest, News and Events, 16 Αυγούστου 2019, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/16-08-2019-2.aspx>.

EEC, SEEC outcomes: Free Trade Agreement signed with Singapore, Concept for creating a common financial market approved, documents on gas transportation and supply adopted, 1 Οκτωβρίου 2019, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/01-10-2019-9.aspx>.

EEC, Heads of the EAEU Governments and China have issued joint statement on occasion of entry into force of Agreement on Trade and Economic Cooperation between EAEU and PRC, News and Events, 25 Οκτωβρίου 2019, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/25-10-2019-4.aspx>.

EEC, EAEU and Serbia signed Free Trade Agreement, News and Events, 25 Οκτωβρίου 2019, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/25-10-2019-6.aspx>.

EEC, Agreement on Trade and Economic Cooperation between EAEU and China came into force, News and Events, 25 Οκτωβρίου 2019, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/25-10-2019-5.aspx>.

EEC, Heads of the EAEU Governments and China have issued joint statement on occasion of entry into force of Agreement on Trade and Economic Cooperation

between EAEU and PRC, News and Events, 25 Οκτωβρίου 2019, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/25-10-2019-4.aspx>.

EEC, Five Years. The EAEU Anniversary, 2019.

EEC, Address by Alexander Lukashenko, President of the Republic of Belarus and Chairman of the SEEC, to Heads of the Eurasian Economic Union Member States, News and Events, 9 Ιανουαρίου 2020, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/09-01-2020-1.aspx>.

Editorial Board, «After 30 Years, Kazakhstan Gets a New Ruler. Sort Of.», Opinion, The New York Times, 22 Μαρτίου 2019, <https://www.nytimes.com/2019/03/22/opinion/sunday/kazakhstan-president-nazarbayev-resignation.html>.

Ellyatt H., «Russia drops out of top 5 global military spenders while US and China up the ante», CNBC, 29 Απριλίου 2019, <https://www.cnbc.com/2019/04/29/russia-drops-out-of-top-5-global-military-spenders.html>.

Entin M. and Entina E., “The New Role of Russia in the Greater Eurasia”, *Strategic Analysis*, Vol. 40, No. 6, 2016, σελ. 590-603.

EP, Minsk Peace Agreement: Still to be consolidated on the ground, Briefing, 12 Φεβρουαρίου 2015.

Erokhin V., “Contemporary Reshaping of Eurasian Integration: Russia’s Policies and their Implication for the EU and EurAsEC”, *Procedia Economics and Finance*, Vol. 22, 2015, σελ. 402-411.

(The) Economist Intelligence Unit, *Democracy Index 2018: Me too? Political participation, protest and democracy*, The Economist, 2019.

EAEU, President of Kazakhstan N. Nazarbayev at Lomonosov Moscow State University Moscow, 29 Μαρτίου 1994, About the Union, Timeline, <http://www.eaeunion.org/?lang=en#about-history>.

EAEU, The presidents of the Member-States of the Eurasian integration processes at an informal summit of the Eurasian Economic Community in Sochi 16 Αυγούστου 2006, Timeline, <http://www.eaeunion.org/?lang=en#about-history>.

EEC, «SEEC outcomes: Moldova granted Observer State status at the EAEU, Union countries reinforcing foundation for sustainable economic development and interaction with third countries, implementing Digital Agenda, and expanding single services market», EEC News and Events, 14 Μαΐου 2018, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/14-05-2018-3.aspx>.

EEC, EEC and African Union to develop cooperation, News, 5 Ιουνίου 2019, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/05-06-2019-1.aspx>.

EEC, EEC Minister Veronika Nikishina: "The Greater Eurasian Partnership should take into account the interests of all players in the Eurasian space", News and Events, 10 Δεκεμβρίου 2019, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/10-12-2019-5.aspx>.

EDB, Investing in Development and Integration, 1 Αυγούστου 2018, https://eabr.org/upload/iblock/1b1/EABR_01.08.2018_en.pdf.

EDB, Eurasian Development Bank Strategy from 2018 to 2022, https://eabr.org/upload/iblock/8b3/eng_UTVERZHDENNAYA-STRATEGIYA-EABR-NA-PERIOD-S-2018-PO-2022-GOD.pdf

Entin M. and Entina E., "The New Role of Russia in the Greater Eurasia", Strategic Analysis, Vol. 40, No. 6, 2016, σελ. 590-603.

EU, Decision [97/800/EC](#) of October 30, 1997, Russian Federation, OJ L 327 of 28.11.1997.

EU, Partnership and Cooperation Agreements (PCAs): Russia, Eastern Europe, the Southern Caucasus and Central Asia, Eur-Lex, 29 Σεπτεμβρίου 2010, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISUM:r17002>.

EU, European Energy Charter, Eur-Lex, 30 Ιανουαρίου 2007, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISUM:l27028>.

EU, EU sanctions against Russia over Ukraine crisis, https://europa.eu/newsroom/highlights/special-coverage/eu-sanctions-against-russia-over-ukraine-crisis_en.

EU, Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union, Official Journal of the European Union (C 326/47), 26 Οκτωβρίου 2012.

Filipov D. and Roth A., « Russia has its permanent air base in Syria. Now it's looking at Cuba and Vietnam», The Washington Post, 7 Οκτωβρίου 2016, <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/10/07/russia-has-its-permanent-airbase-in-syria-now-its-looking-at-cuba-and-vietnam/>.

Filipowicz K. and Konopelko A., *Regional Integration Processes in the Commonwealth of Independent States. Economic and Political Factors*, Springer, Cham, 2017, σελ. 39.

Founding Act on mutual relations, cooperation and security between NATO and the Russian Federation, Paris, 27 Μαΐου 1997.

Free Trade Agreement between the Eurasian Economic Union and its Member States, of the one part, and the Socialist Republic of Viet Nam, of the other part, 29 Μαΐου 2015.

Fried D., Assistant Secretary of State for European and Eurasian Affairs, “U.S.-Russia Relations in the Aftermath of the Georgia Crisis”, US Department of State, Washington DC, 9 Σεπτεμβρίου 2008, <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/rm/109363.htm>.

FT, «Full text of the Minsk Agreement», δημοσιευμένο στο FT, 12 Φεβρουαρίου 2015, <https://www.ft.com/content/21b8f98e-b2a5-11e4-b234-00144feab7de>.

Fumagalli M., “The 2015 Parliamentary Elections in Kyrgyzstan”, *Electoral Studies*, Vol. 42, 2016, σελ. 300-303.

Fumagalli M., “Semi-presidentialism in Kyrgyzstan”, στο R. Elgie and S. Moestrup (Εκδ.) *Semi-Presidentialism in the Caucasus and Central Asia*, Palgrave Macmillan, London, 2016, σελ. 173-205.

Gatev I. and Diesen G., “Eurasian encounters: the Eurasian Economic Union and the Shanghai Cooperation Organisation”, *European Politics and Society*, Vol. 17, Is. 1, 2016, σελ. 133-150.

General Agreement on Tariffs and Trade, 1994.

Gilmore G., «Bush Supports Ukrainian, Georgian Aspirations for NATO Membership», Department of Defence, American Forces Press Service, Washington, 1 Απριλίου 2008, <https://archive.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=49439>.

Glasser S., «Trump Begins Summit with Tweet Criticizing Past U.S. Presidents», *The New Yorker*, 16 Ιουλίου 2018, <https://www.newyorker.com/news/current/trump-putin-helsinki>.

Gleason G., «Uzbekistan: Evaluating Tashkent's Reason for Leaving the Eurasian Economic Community», *Eurasianet*, 25 Νοεμβρίου 2008, <https://eurasianet.org/uzbekistan-evaluating-tashkents-reason-for-leaving-the-eurasian-economic-community>.

Glencross A., *Η Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2015, σελ. 224-228.

Gotev G., «Minister: Central Asia can be a model of peace, security and cooperation», *Euractiv*, Central Asia, 19 Μαρτίου 2018, <https://www.euractiv.com/section/central-asia/interview/minister-central-asia-can-be-a-model-of-peace-security-and-cooperation/>.

Grant T., “Annexation of Crimea”, *The American Journal of International Law*, Vol. 109, No. 1, Ιανουάριος 2015, σελ. 68-95.

GUAM, GUAM: History and Institutional Formation, <http://guam-organization.org/en/guam-history-and-institutional-formation/>.

Grigoryan A., “Armenia: Joining under the Gun”, S. Starr and S. Cornell (Εκδ.) *Putin’s Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents*, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, Singapore, 2014, σελ. 98-109.

Haas E. B., “The Challenge of Regionalism”, *International Organization*, Vol. 12, No. 4, 1958, σελ. 440-458.

Hamilton D., “America’s Mega-Regional Trade Diplomacy: Comparing TPP and TTIP”, *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, Vol. 49, No. 1, 2014, σελ. 81-97.

Hamilton R., “August 2008 and Everything After. A Ten-Year Retrospective on the Russia-Georgia War”, Black Sea Strategy Papers, Foreign Policy Research Institute, Οκτώβριος 2008, <https://www.fpri.org/wp-content/uploads/2018/10/final-bssp-1-hamilton.pdf>.

Hartwell C., “Improving competitiveness in the member states of the Eurasian Economic Union: a blueprint for the next decade”, *Post-Communist Economies*, Vol. 28, No. 1, 2016, σελ. 49-71.

Haukkala H., “From Cooperative to Contested Europe? The Conflict in Ukraine as a Culmination of a Long-Term Crisis in EU-Russia Relations”, *Journal of Comparative Studies*, Vol. 23, Is. 1, 2015, σελ. 25-40.

Heikka H., “The Evolution of Russian Grand Strategy-Implications for Europe’s North”, Pölis University of Birmingham, Birmingham, 2000.

Heritage T., «Ukraine holds key to Putin's dream of a new union», Reuters, 29 Νοεμβρίου 2013, <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-eu-putin/ukraine-holds-key-to-putins-dream-of-a-new-union-idUSBRE9AS0F320131129>.

(The) High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy, An integrated European Union policy for the Arctic, European Commission, Βρυξέλλες, 27 Απριλίου 2016.

(The) High Representative for CFSP of the EU, European Security Strategy: A secure Europe in a better world, Brussels, 5 Δεκεμβρίου 2003.

Hodgson Q., “Is the Russian bear learning? an operational and tactical analysis of the second Chechen war, 1999–2002”, *The Journal of Strategic Studies*, Vol. 26, No. 2, σελ. 64-90.

Hurrell A., *On Global Order: Power, Values, and the Constitution of International Society*, Oxford University Press, New York, 2007, σελ. 104-117.

Interim Agreement leading to formation of a free trade area between the Eurasian Economic Union and its Member States, of the one part, and the Islamic Republic of Iran, of the other part, 17 Μαΐου 2018.

International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, Απρίλιος 2019, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/download.aspx>.

The International Treaty within the Eurasian Economic Union on the protection of intellectual rights, 8 Σεπτεμβρίου, 2015.

Instrument of Accession to the Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia by Russian Federation, Vientiane, 29 Νοεμβρίου 2004, https://asean.org/?static_post=instrument-of-accession-to-the-treaty-of-amity-and-cooperation-in-southeast-asia-by-russian-federation.

Jackson N., “Trans-Regional Security Organisations and Statist Multilateralism in Eurasia”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 66, No. 2, 2014, σελ. 181-203.

Jennings R., «Vietnam Advancing Ties With Russia to Hedge Against China, US» Voice of America, 21 Φεβρουαρίου 2020, <https://www.voanews.com/east-asia-pacific/vietnam-advancing-ties-russia-hedge-against-china-us>.

Jing Li, «President Xi Jinping Delivers Important Speech and Proposes to Build a Silk Road Economic Belt with Central Asian Countries», Ministry of Foreign Affairs of PRC, Belt and Road Portal, 7 Σεπτεμβρίου 2013, <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/qwyw/hyygd/1849.htm>.

Jing Li, «Xi Jinping Meets with Russian President Vladimir Putin», Ministry of Foreign Affairs of PRC, Belt and Road Portal, 6 Φεβρουαρίου 2014, <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/qwyw/hyygd/1881.htm>.

Joint Address of the heads of Shanghai Cooperation Organisation for the Youth, Qingdao, 10 Ιουνίου 2018.

Joint Chiefs of Staff, The National Military Strategy of the US: A Strategy for Today; A Vision for Tomorrow, Department of Defence, 2004.

Joint Chiefs of Staff, The National Military Strategy of the USA: Redefining America’s Military Leadership, Department of Defence, 8 Φεβρουαρίου 2011.

Joint Initiative on accelerated multilateral economic cooperation to overcome the global financial and economic crisis impacts and ensure further economic development of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization, Beijing, 14 Οκτωβρίου 2009.

Jones R., “Ευρωπαϊκή Ένωση”, J. A. Chandler (Εκδ.), *Δημόσια Διοίκηση. Συγκριτική Ανάλυση*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2003, σελ. 325-371.

Jones S., “The Rose Revolution: A Revolution without Revolutionaries?”, *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 19, No. 1, 2006, σελ. 33-48.

Kaczmariski M., “Two Ways of Influence-building: The Eurasian Economic Union and the One Belt, One Road Initiative”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 69, No. 7, 2017, σελ. 1027-1046.

Kaiser R. and Chinn J., “Russian-Kazakh Relations in Kazakhstan”, *Post-Soviet Geography*, Vol. 36, No. 5, 1995, σελ. 257-273.

Kakachia K., “Challenges to the South Caucasus regional security aftermath of Russian–Georgian conflict: Hegemonic stability or new partnership?”, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 2, Is. 1, 2011, σελ. 15-20.

Karaganov S., “Global Challenges and Russia’s Foreign Policy”, *Strategic Analysis*, Vol. 40, No. 6, 2016, σελ. 461-473.

Karaganov S. and Suslov D., “A new world order: A view from Russia”, *Russia in Global Affairs*, 4 Οκτωβρίου 2018, <https://eng.globalaffairs.ru/pubcol/A-new-world-order-A-view-from-Russia--19782>.

Karliuk M., “*The Eurasian Economic Union: An EU-Like Legal Order in the Post-Soviet Space?*”, Working Papers, University High School of Economics, Series Law: WP BRP 53/LAW/2015.

Karmanau Y., «Russia plans to invest \$500 million in its only navy base outside the former Soviet Union – here's what it's like there», Associated Press, Business Insider, 18 Δεκεμβρίου 2019, <https://www.businessinsider.com/base-in-syria-helps-russia-expand-presence-in-mediterranean-2019-9>.

KAS, “The Eurasian Union: An integration project under the microscope”, *KAS International Reports*, Φεβρουάριος 2014, http://www.kas.de/wf/doc/kas_36785-1522-2-30.pdf?140207134233.

Kashin V., «Russia and China Take Military Partnership to New Level», *The Moscow Times*, 23 Οκτωβρίου 2019, <https://www.themoscowtimes.com/2019/10/23/russia-and-china-take-military-partnership-to-new-level-a67852>.

Kazantsev A., “Russian Policy in Central Asia and the Caspian Sea Region”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 60, No. 6, 2008, 1073-1088.

Kelin A., “NATO-Russia cooperation to counter terrorism”, *NATO Review*, Autumn 2005, <http://www.nato.int/docu/review/2005/issue3/english/art2.html>.

Kelkitli F., “Russian Foreign Policy in Caucasus under Putin”, *Perceptions: A Journal of International Affairs*, Vol. 13, 2008, σελ. 79-91.

Kelsey J., “The Trans-Pacific Partnership Agreement and the Regional Comprehensive Economic Partnership: A Battleground for Competing Hegemons?”, L. Corbin and M. Perry (Εκδ.), *Free Trade Agreements*, Springer, Singapore, 2019, σελ. 11-34.

Kembayev Z., “The Emerging Eurasian Union: Problems and Perspectives”, REEES, Public Policy Research Paper, No. 3, 2014.

Kembayev Z., “Regional Integration in Eurasia: The Legal and Political Framework”, *Review of Central and East European Law*, No. 41, 2016, σελ. 157-194.

- Kennedy P. (Εκδ.), *Grand Strategies in War and Peace*, Yale University, 1991.
- Keohane R., Macedo S. and Moravcsik A., “Democracy-Enhancing Multilateralism”, *International Organization* 63, 2009, σελ. 1-31.
- Khidoyatzoda K., «The Problems of Tajikistan’s Ascension to the EAEU in the Context of Modern Eurasian Conflicts», CABAR.Asia, 22 Αυγούστου 2016, <https://cabar.asia/en/komron-khidoyatzoda-the-problems-of-tajikistan-s-ascension-to-the-eaeu-in-the-context-of-modern-eurasian-conflicts/>.
- Khulian A. and Harutyunyan S., «Russia To Beef Up Military Presence In Armenia», RFE/RL’s Armenian service, 24 Δεκεμβρίου 2019, <https://www.azatutyun.am/a/30342769.html>.
- Kilner J., «Uzbekistan withdraws from Russia-lead military alliance», The Telegraph, 2 Ιουλίου 2012, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/uzbekistan/9369392/Uzbekistan-withdraws-from-Russia-lead-military-alliance.html>.
- Kirkham K., “The formation of the Eurasian Economic Union: How successful is the Russian regional hegemony?”, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 7, No. 2, 2016, σελ. 111-128.
- Klein C., «The Soviet Union’s Final Hours», History, 22 Φεβρουαρίου 2019, <https://www.history.com/news/the-soviet-unions-final-hours>.
- Klein M., “Russia’s Military Policy in the Post-Soviet Space. Aims, Instruments and Perspectives”, SWP Research Paper 1, German Institute for International and Security Affairs, Ιανουάριος 2019, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2019RP01_kle.pdf.
- Kofman M., «Russian defense spending is much larger, and more sustainable than it seems», Defencenews, 3 Μαΐου 2019, <https://www.defensenews.com/opinion/commentary/2019/05/03/russian-defense-spending-is-much-larger-and-more-sustainable-than-it-seems/>.
- Korolev A., “Systemic Balancing and Regional Hedging: China-Russia Relations”, *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 9, No. 4, 2016, σελ. 375-397.
- Kristensen H. M., “Non-Strategic Nuclear Weapons”, Special Report No. 3, FAS, Washington DC, Μάιος 2012, https://fas.org/docs/Non_Strategic_Nuclear_Weapons.pdf.
- Kudrin A., “The Influence of Oil and Gas Exports on Russia's Monetary Policy”, *Problems of Economic Transition*, Vol. 57, No. 1, Μάιος 2014, σελ. 3-26.
- Kudrin A. and Gurvich E., “A new growth model for the Russian economy”, *Russian Journal of Economics*, Vol. 1, Is. 1, Μάρτιος 2015, σελ. 30-54.

Kuzio T., “Geopolitical Pluralism in the CIS: The Emergence of GUUAM”, *European Security*, Vol. 9, No. 2, 2000, σελ. 81-114.

Kuzio T., “From Kuchma to Yushchenko Ukraine's 2004 Presidential Elections and the Orange Revolution”, *Problems of Post-Communism*, Vol. 52, No. 2, 2005, σελ. 29-44.

Lai D., Troxell J., and Gellert F. (Εκδ.), *Avoiding the trap: US strategy and policy for competing in the Asia-Pacific beyond the rebalance*, Strategic Studies Institute and US Army War College Press, Φεβρουάριος 2018.

Lambert A., “The starting point of the code: From negotiation to adoption”, στο P. Chaudhuri, A. Lambert and T. Schmidt (Εκδ.), *20 Years of OSCE Code of Conduct on Politico-Military Aspects of Security*, Second Edition, Swiss Armed Forces, Bern, 2015, σελ. 23-40.

Lamy P., “The Place of the WTO and its Law in the International Legal Order”, *The European Journal of International Law*, Vol. 17, No.5, Νοέμβριος 2006, σελ. 969–984.

Larson D. and Shevchenko A., “Russia says no: Power, status, and emotions in foreign policy”, *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 47, Is. 3-4, 2014, σελ. 269-279.

Lee D., «Central Asian Integration: more real than ever?», *The Astana Times*, 30 Μαΐου 2017, <https://astanatimes.com/2017/05/central-asian-integration-more-real-than-ever/>.

Li Y., “The greater Eurasian partnership and the Belt and Road Initiative: Can the two be linked?”, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 9, No. 4, Ιούλιος 2018, σελ. 83-172.

Liakhovich A., «Belarus-Russia integration: how to avoid brotherly hugs», *Belarusdigest*, 9 Νοεμβρίου 2018, <https://belarusdigest.com/story/belarus-russia-integration-how-to-avoid-brotherly-hugs/>.

Lipsey R., “The Theory of Customs Union: A General Survey”, *The Economic Journal*, Vol. 70, No. 279, 1960, σελ. 496-513.

Lloyd P., “Regional Trading Arrangements and Regional Integration”, *Asian Economic Journal*, Vol. 10, No. 1, 1996, σελ. 1-28.

Lloyd P., “Deep Integration in Regional Trading Agreements”, T. Van Hoa and C. Harvie (Εκδ.), *Regional Trade Agreements in Asia*, Edward Elgar, Cheltenham, 2008, σελ. 16-43.

Lo B., “The Illusion of Convergence-Russia, China and the BRICS”, *Russie. Nei. Visions*, No. 92, Μάρτιος 2016.

Lukin A., “Russia’s Identity Dilemmas: BRICS, the G8 and the Shanghai Cooperation Organisation”, F. Kornegay and N. Bohler-Muller (Εκδ.) *Laying the BRICS of a New Global Order: From Yekaterinburg 2009 to eThekweni 2013*, Africa Institute of South Africa, Pretoria, 2013, σελ. 85-100.

Lukin A., «Will a Russian naval base appear in the South China Sea?», East Asia Forum, 2 Νοεμβρίου 2016, <https://www.eastasiaforum.org/2016/11/02/will-a-russian-naval-base-appear-in-the-south-china-sea/>.

Lukin A., “Russia’s Pivot to Asia: Myth or Reality?”, *Strategic Analysis*, Vol. 40, No. 6, 2016, σελ. 573-589.

Lynn N., and Novikov A., “Refederalizing Russia: Debates on the Idea of Federalism in Russia”, *Publius: The Journal of Federalism*, Volume 27, Issue 2, 1997, σελ. 187-203.

Mackinder H. J., “The Geographical Pivot of History”, *The Geographical Journal*, No. 23, No. 4 (Απρίλιος 1904), σελ. 421-437.

Mackinder H. J., “The Round World and the Winning of the Peace”, *Foreign Affairs*, Vol. 21, No. 4 (Ιούλιος 1943), σελ. 595-605.

Makarychev A. and Sergunin A., “Russian Military Reform: Institutional, Political and Security Implications”, *Defence and Security Analysis*, Vol. 29, No. 4, 2013, σελ. 356-364.

Margaritou K., “The Rise of a New Empire? Decoding the Eurasian Grand Strategy of Russia and its Strategic Alignment with China”, *Russia and New States of Eurasia*, No. 1, Is. 2, 2018, σελ. 23-49.

Marks G., Hooghe L. and Blank K., “European Integration from the 1980s: State-Centric v. Multi-level Governance”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 34, No. 3, Σεπτέμβριος 1996, σελ. 341-378.

Marples D. and Duke D., “Ukraine, Russia and the Question of Crimea”, *Nationalities Papers*, Vol. 23, No. 2, 1995, σελ. 261-289.

Matveeva A., “Chechnya: Dynamics of War and Peace”, *Problems of Post-Communism*, Vol. 54, No. 3, 2007, σελ. 3-17.

Matveeva A., “No Moscow stooges: identity polarization and guerrilla movements in Donbass”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 16, No. 3, 2016, σελ. 25-50.

McKinnon R., “Optimum Currency Areas”, *The American Economic Review*, Vol. 53, No. 4, 1963, σελ. 717-725.

Mearsheimer J., “Structural Realism”, Dunne et al. (Εκδ.), *International Relations Theories Discipline and Diversity*, Third Edition, Oxford University Press, Oxford, 2013, σελ. 77-91.

Meshcheryakov K., “Central Asian Integration and Russian Foreign Policy”, *Middle – East Journal of Scientific Research*, Vol. 21, No. 1, 2014, σελ. 66-70.

Meshcheryakov K., “Russia’s Central Asian Alliances: The Real Deal?”, *World Applied Sciences Journal*, Vol. 30, No. 12, 2014, σελ. 1781-1783.

Misto M. and Temizer S., «Russia establishes new military bases in northern Syria», Anadolu Agency, 2 Δεκεμβρίου 2019, <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/russia-establishes-new-military-bases-in-northern-syria/1661570>.

Mitrany D., *A Working Peace System*, Oxford University Press, London, 1944.

Minister of Defence of the US, National Defense Strategy: Sharpening the American Military’s Competitive Edge, Department of Defense of the US, 2018.

Ministry of Foreign Affairs of Belarus, EurAsEC and Central-Asian Cooperation Organization Amalgamate, News, 7 Οκτωβρίου 2005, http://mfa.gov.by/en/press/news_mfa/c42701fa1770f018.html.

Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, White Document on Violation of Human Rights and the Rule of Law in Ukraine (November 2013-March 2014), Moscow, 5 Μαΐου 2014.

Molchanov M., *Eurasian Regionalisms and Russian Foreign Policy*. Routledge, New York, 2015.

Molchanov M., “Eurasian Regionalism: Ideas and Practices”, R. Kanet and M. Sussex (Εκδ.), *Power, Politics and Confrontation in Eurasia. Foreign Policy in a Contested Region*, Palgrave Macmillan, New York, 2015, σελ. 135-157.

Moldashev K. and Hassan M., “The Eurasian union: An actor in the making?”, *Journal of International Relations and Development*, Vol. 5, Is. 1, 2017, σελ. 215-237.

Moravcsik A., “Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 31, No. 4, Δεκέμβριος 1993, σελ. 473-524.

Mundell R., “A Theory of Optimum Currency Areas”, *The American Economic Review*, Vol. 51, No. 4, 1961, σελ. 657-665.

Nazarbayev N., N. Nazarbayev, *My Life, my Times and the Future*, Pilkington Press, Northamptonshire, 1998.

National Development and Reform Commission, Ministry of Foreign Affairs and Ministry of Trade of PRC, with State Council authorization, Vision And Actions On Jointly Building Silk Road Economic Belt And 21st-Century Maritime Silk Road, 30 Μαρτίου 2015, <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/qwyw/qwfb/1084.htm>.

National Security Council of the US, Defence Planning Guidance 1994-1999, Undersecretary of Defence, Washington DC, 1992, σελ. 17-19 (ανεπίσημο έγγραφο).

NATO, The Alliance's New Strategic Concept, 7-8 Νοεμβρίου 1991, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm.

NATO, The Alliance's Strategic Concept, Washington, 24 Απριλίου 1999, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27433.htm?mode=pressrelease.

NATO, Relations with Russia, Topics, 4 Φεβρουαρίου 2019, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50090.htm.

NATO, Euro-Atlantic Partnership, The diversity of partners, 15 Φεβρουαρίου 2019, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67979.htm.

NATO-Russia Council, Rome Declaration, Rome, 28 Μαΐου 2002.

NATO, Prague Summit 21-22 November 2002. NATO transformed: new members, capabilities and partnerships, News, 26 Μαΐου 2006, <https://www.nato.int/docu/comm/2002/0211-prague/index.htm>.

NATO, Strategic Concept: Active Engagement, Modern Defence, NATO Summit in Lisbon, 19-20 Νοεμβρίου 2010.

NATO, North Atlantic Cooperation Council (NACC) (Archived), 30 Ιανουαρίου 2017, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69344.htm.

NATO, Euro-Atlantic Partnership Council, 9 Ιουνίου 2017, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49276.htm.

NATO, Partnership for Peace programme, 9 Ιουνίου 2017, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50349.htm.

NATO, Relations with Russia, Topics, 4 Φεβρουαρίου 2019, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50090.htm.

NATO, Relations with Ukraine, Topics, 14 Ιανουαρίου 2018, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_37750.htm.

NATO, Enlargement, 15 Φεβρουαρίου 2019, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49212.htm.

NATO, Enlargement, Topics, 15 Φεβρουαρίου 2019, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49212.htm.

NATO, Relations with Russia, Response to the Russia-Ukraine conflict, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50090.htm.

Navaro L., «The End of the Rose for Saakashvili», Atlantic Council, 6 Φεβρουαρίου 2017, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/the-end-of-the-rose-for-saakashvili/>.

Necsutu M., «NATO Urges Russia to Withdraw Troops From Moldova», Balkaninsight, 12 Ιουλίου 2018, <https://balkaninsight.com/2018/07/12/nato-urges-russia-to-redraw-its-troops-from-moldova-07-12-2018/>.

Nicol J., “Coups in Kyrgyzstan: Developments and Implications”, Congressional Research Service, 14 Απριλίου 2005.

Nicol J., “The April 2010 Coup in Kyrgyzstan and its Aftermath: Context and Implications for U.S. Interests”, Congressional Research Service, 15 Ιουνίου 2010.

Nye J., “Comparative Regional Integration: Concept and Measurement”, *International Organization*, Vol. 22, Is. 04, 1968, σελ. 855-880.

Nye J., “What New World Order?”, *Foreign Affairs*, Vol. 71, No. 2, 1992, σελ. 83-96.

Nye J., «Toward a Liberal Realist Policy: A memo for the next president», *Harvard Magazine*, Μάρτιος 2008.

Official Journal of the EU, Treaty of Lisbon, Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community, 2007/C 306/01, 11 Δεκεμβρίου 2007.

Official Journal of the European Union, Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union, 2008/C 115/01, 9 Μαΐου 2008.

Parameswaran P., «What’s in Russia’s New Military Facility in Vietnam? A new maintenance center spotlights some of the ongoing defense collaboration by the two sides and Moscow’s desire to strengthen its security footprint in the wider region», *The Diplomat*, 30 Απριλίου 2019, <https://thediplomat.com/2019/04/whats-in-russias-new-military-facility-in-vietnam/>.

Partnership and Cooperation Agreements (PCAs): Russia, Eastern Europe, the Southern Caucasus and Central Asia, Eur-Lex, 29 Σεπτεμβρίου 2010, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:r17002>.

Paul A., «Ukraine – Trying to build a future beyond the past», European Policy Centre, 2 Ιουνίου 2014, http://aei.pitt.edu/56452/1/pub_4500_ukraine_-_trying_to_build_a_future_beyond_the_past.pdf.

Pelkmans J., *European Integration Methods and Economic Analysis*, Third Edition, Pearson Education, Essex, 2006, σελ. 7-12.

Persson G. (Εκδ.), *Russian Military Capability in a Ten – Year Perspective – 2016*, Stockholm, FOI, 2016.

Piris J.-C., *The Lisbon Treaty: A Legal and Political Analysis*, Cambridge University Press, New York-Cambridge, 2010.

Platias A. and Koliopoulos C., *Thucydides on Strategy. Athenian and Spartan Grand Strategies in the Peloponnesian War and their Relevance today*, Eurasia, Athens, 2006.

Ploberger C., “One Belt, One Road – China’s new grand strategy”, *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, Vol. 15, Is. 3, 2017, σελ. 289-305.

Pramuk J., «Trump signs ‘phase one’ trade deal with China in push to stop economic conflict», CNBC, 16 Ιανουαρίου 2020, <https://www.cnbc.com/2020/01/15/trump-and-china-sign-phase-one-trade-agreement.html>.

President of the Republic of Belarus, Biography of the President of the Republic of Belarus, http://president.gov.by/en/biography_en/.

President of the Republic of Kazakhstan, Address of the Head of State Nursultan Nazarbayev to the people of Kazakhstan, Internal Political Affairs, Speeches, 19 Μαρτίου 2019, http://www.akorda.kz/en/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/address-of-the-head-of-state-nursultan-nazarbayev-to-the-people-of-kazakhstan.

President of the Republic Of Kazakhstan, Speech by the President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev at the Joint Session of the Chambers of Parliament, Internal Political Affairs, Speeches, 20 Μαρτίου 2019, http://www.akorda.kz/en/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/speech-by-the-president-of-the-republic-of-kazakhstan-kassym-jomart-tokayev-at-the-joint-session-of-the-chambers-of-parliament?q=capital.

President of the Republic Of Kazakhstan, Meeting with Vladimir Putin, President of the Russian Federation, International Community, Events, 3 Απριλίου 2019, http://www.akorda.kz/en/events/international_community/foreign_visits/meeting-with-vladimir-putin-president-of-the-russian-federation-2?q=capital.

President of the Republic Of Kazakhstan, Meeting with Valentina Matvienko, Chairwoman, Council of Federation of the Federal Assembly of the Russian Federation, International Community, Other Events, 4 Απριλίου 2019, http://www.akorda.kz/en/events/international_community/foreign_other_events/meeting-with-valentina-matvienko-chairwoman-council-of-federation-of-the-federal-assembly-of-the-russian-federation.

President of Russia, Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation, Kremlin, 25 Απριλίου 2005, http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2005/04/25/2031_type70029type82912_87086.shtml.

President of Russia, Dmitry Medvedev signed Federal Law On Ratification of the Protocol on Amending the Charter of the Collective Security Treaty Organisation of October 7, 2002, 1 Μαρτίου 2012, <http://eng.kremlin.ru/news/3497>.

President of Russia, Law ratifying EurAsEC termination agreement, Events, 4 Φεβρουαρίου 2015, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/47620>.

President of Russia, «Russian-Chinese talks. Vladimir Putin met at the Kremlin with President of the People’s Republic of China Xi Jinping, who is in Moscow

on an official visit at Mr. Putin's invitation», Events, 8 Μαΐου 2015, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/49430>.

President of Russia, «Meeting of Supreme Eurasian Economic Council», Events, 8 Μαΐου 2015, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/49435>.

President of Russia, «Speech at expanded-format meeting at the summit of the Shanghai Cooperation Organisation Council of Heads of State», Events, 10 Ιουλίου 2015, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/49908>.

President of Russia, «Interview to the Xinhua News Agency of China», Events, 23 Ιουνίου 2016, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/52204>.

President of Russia, «Meeting with President of China Xi Jinping. Vladimir Putin met with Chinese President Xi Jinping on the sidelines of the Shanghai Cooperation Organisation summit», Events, 23 Ιουνίου 2016, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/52240>.

President of Russia, Statement following meeting with Almazbek Atambayev, Events, 24 Ιουλίου 2019, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/61094>.

President of Russia, Meeting with leaders of African regional organisations, Events, 23 Οκτωβρίου 2019, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/61885>.

President of Russia, Meeting with Accounts Chamber Chairman Alexei Kudrin. The President held a meeting with Chairman of the Accounts Chamber of the Russian Federation Alexei Kudrin, Events, 14 Ιανουαρίου 2020, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/62578>.

President of Russia, Presidential Address to the Federal Assembly. The President of Russia delivered the Address to the Federal Assembly, 15 Ιανουαρίου 2020, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/62582>.

(The) President of the USA, National Security Strategy, The White House, Washington DC, 1993.

(The) President of the USA, A National Security Strategy of Engagement and Enlargement, The White House, Washington DC, 1994.

(The) President of the USA, A National Security Strategy for a New Century, The White House, Washington DC, 1997, 1998.

(The) President of the USA, National Security Strategy, The White House, Washington DC, 2002.

(The) President of the USA, National Security Strategy, The White House, Washington DC, 2006.

(The) President of the US, National Security Strategy, The White House, Washington DC, Μάιος 2010.

(The) President of the USA, National Security Strategy, The White House, Washington DC, Φεβρουάριος 2015.

(The) President of the USA, National Security Strategy, The White House, Washington DC, Δεκέμβριος 2017.

Putin V., «A new integration project for Eurasia: The future in the making», *Izvestia*, 3 Οκτωβρίου 2011, <https://www.rusemb.org.uk/press/246>.

Putz C., «Atambayev Returning to Kyrgyzstan After Pulling Russia Into Feud With Jeenbekov», *The Diplomat*, 26 Ιουλίου 2019, <https://thediplomat.com/2019/07/atambayev-returning-to-kyrgyzstan-after-pulling-russia-into-feud-with-jeenbekov/>.

PWC, “The Long View How will the global economic order change by 2050?”, *The World in 2050*, Φεβρουάριος 2017, <https://www.pwc.com/gx/en/world-2050/assets/pwc-the-world-in-2050-full-report-feb-2017.pdf>.

Qingdao Declaration of the Council of Heads of State of Shanghai Cooperation Organisation, Qingdao, 10 Ιουνίου 2018.

Raikhan S., “Eurasian idea of N.A. Nazarbayev as the basis of modern integration”, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* Vol. 89, 2013, σελ. 377-386.

Raimondo F., *General Principles of Law in the Decisions of International Criminal Courts and Tribunals*, Martinus-Nijhoff, Leiden-Boston 2008, σελ. 7-8.

Ramani S., «Yevgeny Primakov-The Ideological Godfather of Putinism», *Huffington Post*, 14 Ιουλίου 2016, https://www.huffpost.com/entry/yevgeny-primakov-the-ideo_b_7799410?guccounter=1&guce_referrer=aHR0cHM6Ly93d3cuZ29vZ2xlLmNvbS8&guce_referrer_sig=AQAAALgQkedLumCyMF0IW9wSzA_yFP2LxDNAasPoFnS9cKmlKQPZMW0oH5N5RfTgd-vmeC3EQL4Qt-BQLRNC2L-GEXgWbYmMUkKsRvhSbhwsdrBdvfQBeeHjs77Dq0-oy1I5zulFaAX4K2JA3ruGbafQO9qYSjGtcpNMhJrQZVuMXBgF.

Redman N., “Russia's Breaking Point”, *Survival: Global Politics and Strategy*, Απρίλιος-Μάιος 2014, σελ. 235-244.

Rehman D., «SCO Peace Mission 2018: Pakistan, India conduct first joint anti-terror exercise in Russia», *Daily Pakistan Global*, 24 Αυγούστου 2018, <https://en.dailypakistan.com.pk/headline/sco-exercise-peace-mission-2018-pakistan-india-conduct-first-joint-anti-terror-exercise-in-russia/>.

Reiter D., “Why NATO Enlargement Does Not Spread Democracy”, *International Security*, Vol. 25, No. 4, 2001, σελ. 41–67.

Rozanov A. και Dovgan E., *Collective Security Treaty Organisation*, The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Geneva-Minsk, 2010, σελ. 63-68.

Rumer B. and Zhukov S., *Central Asia. The Challenges of Independence*, M. E. Sharpe, New York, 1998.

Rühle M. and Williams N., “Partnership for peace after NATO enlargement”, *European Security*, Vol. 5, Is. 4, Χειμώνας 1996, σελ. 521-528.

Rywkin M., “Russia: Mythology in the Service of Realpolitik”, *American Foreign Policy Interests*, Vol. 36, No. 3, 2014, σελ. 195-200.

Sakwa R., “Russian Neo-Revisionism and Dilemmas of Eurasian Integration”, R. Kanet and M. Sussex (Εκδ.), *Power, Politics and Confrontation in Eurasia. Foreign Policy in a Contested Region*, Palgrave Macmillan, New York, 2015, σελ. 111-134.

Salzman R., *Russia, BRICS, and the Disruption of Global Order*, Georgetown University Press, Washington DC, 2019, σελ. 31-32.

Samokhvalov V., “The new Eurasia: post-Soviet space between Russia, Europe and China”, *European Politics and Society*, Vol. 17, No. 51, 2016, σελ. 82-96.

Sapir A., “European Integration at the Crossroads: A Review Essay on the 50th Anniversary of Bela Balassa’s “Theory of Economic Integration””, *Journal of Economic Literature*, Vol. 49, No. 4, 2011, σελ. 1200-1229.

SCO, «Rashid Alimov: “The SCO flag is in good hands.” SCO Youth Assembly results summarised in Dongfang», SCO News, November 11, 2018, <http://eng.sectsco.org/news/20181111/488443.html>.

SCO, «New opportunities for cooperation between regions of SCO member states», SCO News, 21 Νοεμβρίου 2018, <http://eng.sectsco.org/news/20181121/489440.html>.

SCO, «The SCO Centre for Public Diplomacy must become a civilizational bridge in the region», SCO News, 29 Ιανουαρίου 2019, <http://eng.sectsco.org/news/20190129/508261.html>.

SCO, «SCO, Interpol strive to play active role in facilitating regional security», SCO News, 14 Μαρτίου 2019, <http://eng.sectsco.org/news/20190314/518312.html>.

SCO, «SCO Secretary-General Vladimir Norov’s news conference at the SCO Secretariat», SCO News, 20 Μαρτίου 2019, <http://eng.sectsco.org/news/20190320/518936.html>.

SCO, Speech by SCO Secretary General Vladimir Norov at the event "New Arc of Cooperation in Rising Rimland: from Vladivostok to Chennai" within the framework of the international conference Raisina Dialogue, News, 15 Ιανουαρίου 2020, <http://eng.sectsco.org/news/20200115/623092.html>.

Schwartz M., «Ex-President of Ukraine Is Implicated in 2000 Killing», The New York Times, 22 Μαρτίου 2011, <https://www.nytimes.com/2011/03/23/world/europe/23ukraine.html>.

Secretary of Defence of the US, National Defense Strategy, Department of Defense of the US, Ιούνιος 2008.

Security Council of the RF, Basic Provisions of the Military Doctrine of the Russian Federation, 2 Νοεμβρίου 1993.

Security Council of the RF, “Russian Federation National Security Blueprint”, 26 Δεκεμβρίου 1997.

Security Council of the RF, The National Security Concept of the RF, 10 Ιανουαρίου 2000.

Security Council of the RF, The Military Doctrine, 22 Απριλίου 2000.

Security Council of the RF, The Foreign Policy Concept of the RF, 28 Ιουνίου 2000.

Security Council of the RF, Maritime Doctrine of RF 2020, 27 Ιουλίου 2001.

Security Council of the RF, The Foreign Policy Concept of the RF, 12 Ιανουαρίου 2008.

Security Council of the RF, National Security Strategy of the RF to 2020, 12 Μαΐου 2009.

Security Council of the RF, National Security Strategy of the RF to 2020, 12 Μαΐου 2009.

Security Council of the RF, The Military Doctrine of the RF, 5 Φεβρουαρίου 2010.

Security Council of the RF, The Foreign Policy Concept of the RF, 12 Φεβρουαρίου 2013.

Security Council of the RF, The Foreign Policy Concept of the RF, 12 Φεβρουαρίου 2013.

Security Council of the RF, The Military Doctrine of the Russian Federation, 25 Δεκεμβρίου 2014, <https://rusemb.org.uk/press/2029>.

Security Council of the RF, National Security Strategy of the RF, 31 Δεκεμβρίου 2015, <http://www.scrf.gov.ru/security/docs/document133/>.

Security Council of the RF, The Foreign Policy Concept of the RF, 30 Νοεμβρίου 2016, http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/2542248.

Seipel B., «Trump: 'Make America Great Again' slogan 'was made up by me'», The Hill, 2 Απριλίου 2019, <https://thehill.com/homenews/administration/437070-trump-make-america-great-again-slogan-was-made-up-by-me>.

Shearman P., “Putin and Russian Policy Toward the West”, R. Kanet and M. Sussex (Εκδ.), *Power, Politics and Confrontation in Eurasia. Foreign Policy in a Contested Region*, Palgrave Macmillan, New York, 2015, σελ. 63-88.

Shveda Y. and Ho Park J., Ukraine's revolution of dignity: The dynamics of Euromaidan, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 7, Is. 1, 2016, σελ. 85-91.

Silove N., “The Pivot before the Pivot. U.S. Strategy to Preserve the Power Balance in Asia”, *International Security*, Vol. 40, No. 4, 2016, σελ. 45-88.

Siegelbaum L., «Baltic Independence», *Seventeen Moments in Soviet History*, 1991 <http://soviethistory.msu.edu/1991-2/baltic-independence/>.

Skriba A., “Russian Strategy towards the Post-Soviet Space in Europe: Searching for Balance between Economy Security, and Great Power Attractiveness”, *Strategic Analysis*, Vol. 40, No. 6, 2016, σελ. 604-618.

Smale A. and Shear M., «Russia Is Ousted From Group of 8 by U.S. and Allies», *The New York Times*, 24 Μαρτίου 2014, <https://www.nytimes.com/2014/03/25/world/europe/obama-russia-crimea.html>.

Sochi Declaration of the ASEAN-Russian Federation Commemorative Summit to Mark the 20th Anniversary of ASEAN-Russian Federation Dialogue Partnership “Moving Towards a Strategic Partnership for Mutual Benefit”, Sochi, 20 Μαΐου 2016, file:///C:/Users/User/Downloads/Sochi_Declaration_ENG.pdf.

Sokov N., “Tactical (Substrategic) Nuclear Weapons”, στο D. M. Gormley et al, *Four Emerging Issues in Arms Control, Disarmament, and Nonproliferation: Opportunities for German Leadership*, Monterey, The James Martin Center for Nonproliferation Studies (CNS), 2009, σελ. 69-100.

Song W., “Interests, Power and China’s Difficult Game in the Shanghai Cooperation Organization (SCO)”, *Journal of Contemporary China*, Vol. 23, No. 85, 2014, σελ. 85-101.

Spykman N. J., *Η Γεωγραφία της Ειρήνης*, Αθήνα, Εκδ. Παπαζήση, 2004 (1944), σελ. 76, 90, 123-124, 132, 135 και 138.

State Council of the PRC, China's National Defense in 2008, Information Office of the State Council of the People's Republic of China, Beijing, Ιανουάριος 2009.

State Council of the PRC, China's National Defense in 2010, Information Office of the State Council, The People’s Republic of China, Beijing, Μάρτιος 2011.

State Council of the PRC, China’s Peaceful Development, Information Office of the State Council, The People’s Republic of China, Beijing, Σεπτέμβριος 2011.

State Council of the PRC, The Diversified Employment of China’s Armed Forces, Information Office of the State Council, The People’s Republic of China, Beijing, Απρίλιος 2013.

State Council of the PRC, The Diversified Employment of China's Armed Forces, Information Office of the State Council, The People's Republic of China, Beijing, Απρίλιος 2013.

State Council of the PRC, China's Military Strategy, Information Office of the State Council, The People's Republic of China, Beijing, Μάιος 2015.

State Council of the PRC, China's Policies on Asia-Pacific Security Cooperation, Information Office of the State Council, The People's Republic of China, Beijing, Ιούνιος 2017.

State Council of the PRC, China's Arctic Policy, Information Office of the State Council, The People's Republic of China, Beijing, Ιανουάριος 2018.

State Council of the PRC, China and the World Trade Organization, Information Office of the State Council, The People's Republic of China, Beijing, Ιούνιος 2018.

State Council of the PRC, China and the World in the New Era, Information Office of the State Council, The People's Republic of China, Beijing, Σεπτέμβριος 2019.

Statement by the heads of Government of the Member States of the Shanghai Cooperation Organization on Regional Economic Cooperation, Zhengzhou, 15 Δεκεμβρίου 2015.

Sterling-Folker J., "Neoliberalism", T. Dunne et al. (Εκδ.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Third Edition, Oxford University Press, Oxford, 2013, σελ. 114-131.

Statista, The 15 countries with the highest gross domestic product (GDP) in 2030, Statista Research Department, Αύγουστος 2019, <https://www.statista.com/statistics/271724/forecast-for-the-countries-with-the-highest-gross-domestic-product-gdp-in-2030/>.

Strauss P. L., "The Place of Agencies in Government: Separation of Powers and the Fourth Branch", *Columbia Law Review*, Vol. 84, No. 3, 1984, σελ. 573-669.

Sucu A., "The importance of russian military presence in Central Asia for Russia's military security", *Academic Elegance*, 2017, σελ. 125-138.

Supreme Eurasian Economic Council, Rules of Procedure of the Court of the Eurasian Economic Union.

Surzhko-Harned L. and Zahuranec A., "Framing the revolution: the role of social media in Ukraine's Euromaidan movement", *The Journal of Nationalism and Ethnicity Nationalities Papers*, Vol. 45, No. 5, 2017, σελ. 758-779.

Suslov D., "US – Russia Confrontation and a New Global Balance", *Strategic Analysis*, Vol. 40, No. 6, 2016, σελ. 547-560.

Tavlas G., “The ‘New’ Theory of Optimum Currency Areas”, *The World Economy*, Vol. 16, No. 6, 1993, σελ. 663-685.

Tolipov F., «CACO merges with EEC: The third strike on Central Asia’s independence», *The CACI Analyst*, 19 Οκτωβρίου 2005, <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/10376-analytical-articles-caci-analyst-2005-10-19-art-10376.html>.

The Treaty Between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms (START), Moscow, 31 Ιουλίου 1991.

Treaty on increased integration in economic and humanitarian fields, Moscow, 29 Μαρτίου 1996, <http://www.evrazes.com/docs/view/120>.

Treaty on Collective Security, Tashkent, 15 Μαΐου 2002, <http://www.odkb.gov.ru/b/azbengl.htm>.

Treaty of Accession of the Czech Republic, Estonia, Cyprus, Latvia, Lithuania, Hungary, Malta, Poland, Slovenia and Slovakia, Athens, April 2003, Official Journal of the European Union, L 236, 23 Σεπτεμβρίου 2003.

Treaty on the Eurasian Economic Union (TEAEU), Astana, 2014.

Trump 2020, Make America Great Again, Trade and Foreign Policy, Promoting fair and equal trade, <https://www.promiseskept.com/achievement/overview/foreign-policy/#>.

Tsygankov A., “Russia and the CIS in 2011”, *Asian Survey*, Vol. 52, No. 1, 2012, σελ. 42-51.

Tsygankov A., “The Heartland no more: Russia’s weakness and Eurasia’s meltdown”, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 3, Is. 1, 2012, σελ. 1-9.

UfM Secretariat, 10 years of building regional cooperation together, Union for the Mediterranean, Barcelona, 2018.

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, 2015 International Trade Statistics Yearbook, New York, 2016, σελ. 312-313.

United Nations, World Economic Situation and Prospects, New York, 2018.

United Nations, World Population Prospects 2019 Highlights, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, New York, 2019.

Urchick D., «What we learned from Eurasian ‘Peace Mission 2016’», *Defence IQ*, 18 Οκτωβρίου 2016, <https://www.defenceiq.com/air-land-and-sea-defence-services/articles/what-we-learned-from-eurasian-peace-mission-2016>.

US Air Forces Central Command, Transit Center at Manas hosts transfer ceremony, News, 3 Ιουνίου 2014, <https://www.afcent.af.mil/News/Article/500211/transit-center-at-manas-hosts-transfer-ceremony/>.

US Department of Commerce, China - Oil and Gas, The International Trade Administration, export.gov, 30 Ιουλίου 2019, <https://www.export.gov/article?id=China-Oil-and-Gas>.

US Department of State, Key Topics – Bureau of Arms Control, Verification and Compliance, <https://www.state.gov/key-topics-bureau-of-arms-control-verification-and-compliance/>.

US Department of State, New Start Treaty, <https://www.state.gov/new-start/> και The Moscow Treaty, Moscow, 24 Μαΐου 2002, <https://2009-2017.state.gov/t/avc/trty/127129.htm#1>.

Verdross A., “Jus Dispositivum and Jus Cogens in International Law”, *The American Journal of International Law*, Vol. 60, No. 1, Ιανουάριος 1966, σελ. 55-63.

Walker S., «Kazakhstan election avoids question of Nazarbayev successor», *The Guardian*, 24 Απριλίου 2015, <https://www.theguardian.com/world/2015/apr/24/kazakhstan-election-avoids-question-of-nazarbayev-successor>.

Walker S., «Putin condemns western hypocrisy as he confirms annexation of Crimea», *The Guardian*, Simferopol, 18 Μαρτίου 2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/18/crimea-putin-condemns-western-hypocrisy-annexation>.

Waller N., «Poroshenko officially ends Ukraine’s membership in CIS», *New Europe*, 28 Μαΐου 2008, <https://www.neweurope.eu/article/poroshenko-officially-ends-ukraines-membership-cis/>.

Waltz K., “Structural Realism after the Cold War”, *International Security*, Vol. 25, No. 1, 2000, σελ. 5-41.

Wang Y., “Offensive for defensive: the belt and road initiative and China’s new grand strategy”, *The Pacific Review*, Vol. 29, Issue 3, 2016, σελ. 455-463.

Warren M., «Putin revives Soviet national anthem», *The Telegraph*, 9 Δεκεμβρίου 2000, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/1377685/Putin-revives-Soviet-national-anthem.html>.

Welt C., Archick K., Nelson R. and Rennack D., *US Sanctions on Russia*, Congressional Research Service of the US, 17 Ιανουαρίου 2020, <https://fas.org/sgp/crs/row/R45415.pdf>.

Wilson J., “The Eurasian Economic Union and China’s Silk Road: implications for the Russian–Chinese relationship”, *European Politics and Society*, Vol. 17, No. 51, 2016, σελ. 113-132.

(The) White House President Barack Obama, The Record: American Leadership in the World, The Asia Rebalance and 21st Century Opportunity, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-record/foreign-policy>.

(The) White House President Barack Obama, Remarks by the President at the New Economic School graduation, Office of the Press Secretary, Moscow, 7 Ιουλίου 2009, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-new-economic-school-graduation>.

(The) White House President Barack Obama, President's Speech in Cairo: A New Beginning, Cairo, 4 Ιουνίου 2009, <https://obamawhitehouse.archives.gov/issues/foreign-policy/presidents-speech-cairo-a-new-beginning>.

(The) White House President Barack Obama, Toast Remarks by President Obama and Prime Minister Singh of India at State Dinner, State Department, Washington DC, 3 Ιουνίου 2010, <https://obamawhitehouse.archives.gov/photos-and-video/video/us-india-strategic-dialogue#transcript>.

(The) White House, Remarks by President Trump to the 74th Session of the United Nations General Assembly, New York, 25 Σεπτεμβρίου 2019, <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-74th-session-united-nations-general-assembly/>.

Wignaraja G., Ramizo D. and Burmeister L., "Assessing Liberalization and Deep Integration in FTAs: A Study of Asia-Latin American FTAs", *Journal of East Asian Economic Integration*, Vol. 17, No. 4, 2013, σελ. 385-415.

Wilson A., "The Donbas in 2014: Explaining Civil Conflict Perhaps, but not Civil War", *Europe-Asia Studies*, Vol. 68, No. 4, Ιούνιος 2016, σελ. 631-652.

Wishnick E., "In search of the 'Other' in Asia: Russia-China relations revisited", *The Pacific Review*, Vol. 30, Is. 1, 2017, σελ. 114-132.

Won Lee J. and Oh J., "ASEAN or plus alpha? The effectiveness of regional economic cooperation", *Asia Pacific Management Review*, Vol. 25, Is. 1, Μάρτιος 2020, σελ. 48-53.

Yan H., «Syria allies: Why Russia, Iran and China are standing by the regime», CNN, 30 Αυγούστου 2013, <https://edition.cnn.com/2013/08/29/world/meast/syria-iran-china-russia-supporters/index.html>.

Zaks D., «Ukraine demands Russia recognize new president. US backs government military operation against pro-Moscow militias in the east», The Times of Israel, 1 Ιουνίου 2014, <https://www.timesofisrael.com/ukraine-demands-russia-recognize-new-president/>.

Zalmayev P. and Mitchell L., «The rise and fall of Mikheil Saakashvili», Aljazeera, 20 Φεβρουαρίου 2018, <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/rise-fall-mikheil-saakashvili-180220122748810.html>.

Ρωσική

Алма-Атинская Декларация, Алма-Ата, 21 Δεκεμβρίου 1991, <http://www.cis.minsk.by/page.php?id=178>.

Алмакунова Р., «Сделано в ЕАЭС: список товаров с общим брендом расширен», Известия, 8 Μαρτίου 2020, <https://iz.ru/export/google/amp/984102?fbclid=IwAR33dvx6vpnxkB1suBsFY4nCi1zDXezx2mq2CF6NmNYgM-qmcMHjmyF5kXc>.

Высший Евразийский экономический совет, Решение о вступлении в силу международных договоров, формирующих Единое экономическое пространство Республики Беларусь, Республики Казахстан и Российской Федерации, 19 Δεκεμβρίου 2011, <https://legalacts.ru/doc/reshenie-vysshego-evraziiskogo-ekonomicheskogo-soveta-ot-19122011-n-9/>.

Декларация о формировании Единого экономического пространства Республики Беларусь, Республики Казахстан, Российской Федерации, Москва, Кремль, 9 Δεκεμβρίου 2010, <http://kremlin.ru/supplement/802>.

Договор о Евразийской экономической комиссии, Москва, 18 Νοεμβρίου 2011, <https://legalacts.ru/doc/dogovor-o-evraziiskoi-ekonomicheskoi-komissii-podpisan-v/>.

Договор о создании единой таможенной территории и формировании Таможенного союза, Душанбе, 6 Οκτωβρίου 2007, <https://legalacts.ru/doc/dogovor-o-sozdanii-edinoi-tamozhennoi-territorii-i/>.

Договор о создании Экономического союза, Москва, 24 Σεπτεμβρίου 1993, <https://legalacts.ru/doc/dogovor-stran-sng-ot-24091993-o-sozdanii/>

Договор о Таможенном союзе и Едином экономическом пространстве, Москва, 26 Φεβρουαρίου 1999, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_31914.

Договор об учреждении Евразийского экономического сообщества, Астана, 10 Οκτωβρίου 2000, <http://www.kremlin.ru/supplement/3402>.

Евразийская Экономическая Комиссия, Энергетика, 2015.

Евразийская Экономическая Комиссия Трудовая миграция и социальное обеспечение трудящихся в Евразийском экономическом союзе, Москва, 2016.

Протокол о внесении изменений в Договор о Евразийском экономическом союзе от 29 мая 2014 года, а также об изменении и прекращении действия отдельных международных договоров, Ереван, 1 Οκτωβρίου 2019, https://docs.eaeunion.org/docs/en-us/01423866/itia_15112019.

«Российские военные базы и миротворцы за рубежом Карта военного присутствия России в мире — в инфографике Известий», Известия, 23 Φεβρουαρίου 2017, <https://iz.ru/news/666772>.

СНГ, О Содружестве Независимых Государств, <http://cis.minsk.by/page/174>.

Соглашение о создании Содружества Независимых Государств, Минск, 8 Δεκεμβρίου 1991, <http://cis.minsk.by/page.php?id=176>.

Соглашение о Методологии формирования индикативных (прогнозных) балансов газа, нефти и нефтепродуктов в рамках Евразийского экономического союза, 22 Απριλίου 2016.

Соглашение о Таможенном союзе, Москва, 20 Ιανουαρίου 1995, <https://legalacts.ru/doc/soglashenie-stran-sng-ot-20011995-o-tamozhennom/>.

Соглашение об учреждении Евразийского банка развития, Астана, 12 Ιανουαρίου 2006, <https://eabr.org/upload/iblock/6b7/005.pdf>.

Соглашение о формировании Единого экономического пространства, Ялта, 19 Σεπτεμβρίου 2003, http://www.mid.ru/ru/maps/by/-/asset_publisher/Uwp6wJEbZrL0/content/id/736678.

Союзного государства, Документы Союзного государства, <http://www.soyuz.by/about/docs/>.

Ανυπόγραφα δημοσιεύματα

«Afghan and Serbian parliamentarians acquire observer status at CSTO PA», Kazinform, 12 Απριλίου 2013, https://www.inform.kz/en/afghan-and-serbian-parliaments-acquire-observer-status-at-csto-pa_a2549816.
<http://www.paodkb.ru/about/observers.php>.

«Amnesty International: Five years after Euromaidan, justice for victims 'still not even in sight'— RFE/RL», UNIAN Information Agency, 20 Φεβρουαρίου 2019, <https://www.unian.info/politics/10452654-amnesty-international-five-years-after-euromaidan-justice-for-victims-still-not-even-in-sight-rfe-rl.html>.

«Armenia to contribute \$1.8 million to EEU's 2016 budget», ARKA, 26 Οκτωβρίου 2015, http://arka.am/en/news/economy/armenia_to_contribute_1_8_million_to_eeu_s_2016_budget/.

«Armenia Joins Russia-Led Eurasian Economic Union», The Moscow Times, 2 Ιανουαρίου 2015, <https://www.themoscowtimes.com/2015/01/02/armenia-joins-russia-led-eurasian-economic-union-a42666>.

«Bush marks V-E Day in Red Square», CNN International, 10 Μαΐου 2005, <http://edition.cnn.com/2005/WORLD/europe/05/09/bush.russia/>.

«Death Toll Up To 13,000 In Ukraine Conflict, Says UN Rights Office», RFE/RL, 26 Φεβρουαρίου 2019, <https://www.rferl.org/a/death-toll-up-to-13-000-in-ukraine-conflict-says-un-rights-office/29791647.html>.

«Donald Trump's joking reprimand to Putin: 'Don't meddle in the 2020 election'», BBC, 28 Ιουνίου 2019, <https://www.bbc.com/news/av/world-us-canada-48797795/donald-trump-s-joking-reprimand-to-putin-don-t-meddle-in-the-2020-election>.

«The end of the Soviet Union; Text of Accords by Former Soviet Republics Setting Up a Commonwealth», The New York Times, Archives, <https://www.nytimes.com/1991/12/23/world/end-soviet-union-text-accords-former-soviet-republics-setting-up-commonwealth.html>.

«Eurasian Economic Commission looks at establishing a free trade zone with Syria positively», SANA News, 21 Ιουλίου 2015, <http://sana.sy/en/?p=49041>.

«Ex-President Saakashvili vows to come back to Georgia in 'several months'», Agenda.ge, 30 Σεπτεμβρίου 2019, <https://agenda.ge/en/news/2019/2617>.

«Gazprom buys out Kyrgyz Gaz for \$1», Russia Today, 10 Απριλίου 2014, <https://www.rt.com/business/gazprom-kyrgyzgaz-buys-out-580/>.

«Georgia starts process to exit ex-Soviet CIS pact» Reuters, 19 Αυγούστου 2008, <https://www.reuters.com/article/us-georgia-ossetia-cis/georgia-starts-process-to-exit-ex-soviet-cis-pact-idUSLJ41645320080819>.

«Georgia Finalizes Withdrawal From CIS», RFE/RL, 18 Αυγούστου 2009, https://www.rferl.org/a/Georgia_Finalizes-Withdrawal-From-CIS/1802284.html.

«The junior partner. How Vladimir Putin's embrace of China weakens Russia», The Economist, 25 Ιουλίου 2019, <https://www.economist.com/briefing/2019/07/25/how-vladimir-putins-embrace-of-china-weakens-russia>.

«Kyrgyzstan's ex-president charged with murder after deadly clashes», The Guardian, 13 Αυγούστου 2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/aug/13/kyrgyzstan-former-president-charged-murder-raid>.

«Moldova invited as observer to EAEU summit-president», TASS, 31 Οκτωβρίου 2018, <https://tass.com/world/1028821>.

«'Our views are either similar or coincide': Putin on comprehensive strategic China-Russia alliance», RT, News, 23 Ιουνίου 2016, <https://www.rt.com/news/347879-putin-russia-china-alliance/>.

«Russia signs 30-year gas deal with China», BBC, News, Business, 21 Μαΐου 2014, <https://www.bbc.com/news/business-27503017>.

«Russia, Belarus, Kazakhstan sign epoch Eurasian Economic Union», RT, 29 Μαΐου 2014, <http://rt.com/business/162200-russia-bealrus-kazakhstan-union/>.

«Russian military base presence in Kyrgyzstan extended till 2032», Ferghana News, 2 Ιανουαρίου 2017, <http://enews.ferghananews.com/news.php?id=3244&mode=snews>.

«Russia Extends Syrian Airbase Lease by 49 Years», The Moscow Times, 27 Ιουλίου 2017, <https://www.themoscowtimes.com/2017/07/27/russia-extends-syrian-airbase-lease-by-49-year-a58512>.

«Russia-China trade turnover up 35% in first half of 2017», RT, Business, 5 Σεπτεμβρίου 2017, <https://www.rt.com/business/402043-russia-china-trade-turnover/>.

«Russia & China agree to significantly boost trade in ruble and yuan at the expense of the US dollar», RT, Business, 28 Ιουνίου 2019, <https://www.rt.com/business/462884-russia-china-ruble-yuan-trade/>.

«Russian Troops Overtake Former U.S. Base in Northern Syria», The Moscow Times, 22 Οκτωβρίου 2019, <https://www.themoscowtimes.com/2019/10/22/russian-troops-overtake-former-us-base-in-northern-syria-a67860>.

«Russia to Revamp 102nd Military Base in Gyumri», The Armenian Mirror-Spectator, 2 Ιανουαρίου 2020, <https://mirrorspectator.com/2020/01/02/russia-to-revamp-102nd-military-base-in-gyumri/>.

Specter M., «Belarus Voters Back Populist in Protest at the Quality of Life», The New York Times, Archives, 25 Ιουνίου 1994, <https://www.nytimes.com/1994/06/25/world/belarus-voters-back-populist-in-protest-at-the-quality-of-life.html?n=Top%2FReference%2FTimes+Topics%2FPeople%2FL%2FLukashenko%2C+Aleksandr+G>.

«Tokayev wins presidential election in Kazakhstan with 70.76% of votes», TASS, 10 Ιουνίου 2019, <https://tass.com/world/1063006?fbclid=IwAR0mZ25YS3S0jBvzM5P4InzBlOKqTpTSijP351ntavSwn7O5KGxV1JmnTeo>.

«Trump Extends U.S. Sanctions Against Russia Over Crimea», The Moscow Times, 5 Μαρτίου 2019, <https://www.themoscowtimes.com/2019/03/05/trump-extends-us-sanctions-against-russia-over-crimea-a64711>.

«Ukraine Shuts Down Offices In CIS Member States», RFE/RL, 28 Αυγούστου 2018, <https://www.rferl.org/a/ukraine-shuts-down-offices-in-cis-member-states/29457859.html>.

«UN Security Council action on Crimea referendum blocked», UN News Center, 15 Μαρτίου, 2014, <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=47362&Cr=Ukraine&Cr1=#.UyWTGlyTtqM>.

«Uzbekistan Suspends Its Membership in CSTO», The Gazette of Central Asia, 29 Ιουνίου 2012, <http://www.satrapia.com/news/article/uzbekistan-suspends-its-membership-in-csto/>.

Λοιπές πηγές:

<https://www.aiib.org/en/index.html>.

<https://bcscs.ru/?refresh=64787>.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html>.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2253rank.html#rs>.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html>.

<http://courteurasian.org/page-24161>.

<http://www.cpc.ru/en/about/Pages/shareholders.aspx>.

<https://eabr.org/en/about/states-participants/>.

<http://www.eaeunion.org/?lang=en#about>.

<http://ecrats.org/en/about/documents/>.

<https://www.gcc-sg.org/ar-sa/Pages/default.aspx>.

<http://guam-organization.org/>.

<http://indicators.ohchr.org/>.

http://www.kpc.kg/en/about_company/.

https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_58787.htm?

http://en.osjd.org/statico/public/en?STRUCTURE_ID=5050.

http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=1896.

<http://projects.worldbank.org/P128050/east-west-roads-western-europe-western-china-international-transit-corridor-carec-1b?lang=en&tab=overview>.

<http://eng.sectsco.org/structure/20170109/190929.html>.

<http://www.silkroadfund.com.cn/enweb/23775/23767/index.html>.

Trump D. J., 45th President of the United States of America, «Our relationship with Russia has NEVER been worse thanks to many years of U.S. foolishness and stupidity and now, the Rigged Witch Hunt!», Twitter profile, 16 Ιουλίου 2018, <https://twitter.com/realdonaldtrump/status/1018738368753078273>.

https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=14.
<http://www.utlc.com/en/>.